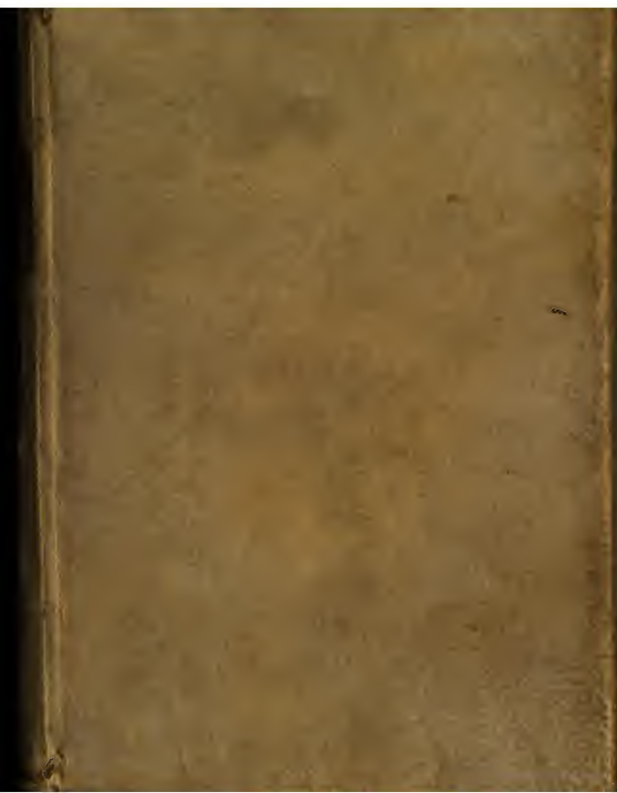

Removed p.183

mpk

£9

31

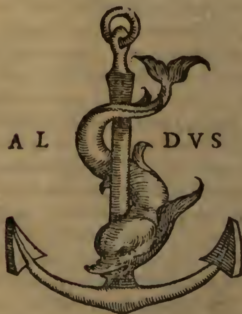
2

362

COMMENTARIVS
PAVLI MANVTII
IN EPISTOLAS CICERONIS
AD ATTICVM.

Index rerum, & verborum.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, M. D. LXI.

AD ILL. ET REVER. S. ANGELI CARDINALEM, Pontificium in Piceno Legatum, RAINVTIVM FARNESIVM, *Pauli Manutij in suos commentarios Ciceronis epistolarum ad Atticum,*

PRAEFATIO.

BENE audire, qui est recte factorum fructus, omnes fere uolumus, amplissime ac praestantissime Rainuti: ipsum quidem recte facere, unde illud quasi ex fonte deducitur, paucorum hominum semper fuit. est enim tum perfectæ naturæ, tum doctrinæ singularis: ut tamen natura sine doctrina facile possit ad laudem peruenire; doctrina sine natura laudabilis nunquam, turpis etiam sæpe fit. itaque uel in agris inculto homines ingenio uirtutem tamen coluere: doctrinis autem eruditi uiri, quæ ad bene agendum esse instrumenta debuerant, iis ad perniciem suarum ciuitatum sunt abusi. quid de Pisistrato græcæ historiæ loquuntur? quid nostræ de Cæsare? doctum utrunque, & eloquentem fuisse; iis tamen utrunque sensibus, ut exempla maiorum & legum sanctissima iura contemnen

tes, libertatem ſuis ciuibus eripere præclarum duxerint. ergo prima laus bonitatis eſt; quæ nihil, niſi ſe ipſam, ſpectat, ipſa ſibi finis eſt: altera doctrinæ; quæ niſi ad bonitatem referatur, laudabilis non eſt; ideóque, ut laudetur, finem ſequitur ſe ipſa præſtantiorem. quòd ſi quis eſt, qui alterum cum altero coniunxerit, ut & bonus ſit, & idem doctrinis inſtitutus; neque rectum ideo ſolum cupiat, quia ſit ipſe ad rectum natura propenſus, ſed quia, quod rectum non eſt, id eſſe turpiſsimum intelligat: hic eſt, quem in uita humana diuina bona conſecutum putemus. præclara res, ſed exemplo minus nota: id autem, ut ego opinor, ob eam cauſſam, quòd unuſquiſque in uitam Principis, tanquam in ſpeculum, intuens, ad illius ſimilitudinem ſe ipſe fingit, & format. ideóq; uiri ſapientes alterutrum rectè cupiuerunt: ut aut reges philoſopharentur, aut regnarent philoſophantes: ūtrum eſſet, futurum ut ex uirtute penderemus. Quòd ſi fuit ullum tempus, cum homines rationes & cogitationes omnes ſuas in philoſophia conſtituerent: tum profectò cœpit eſſe, cum auus tuus, ad Chriſtianæ Reipublicæ, nimium magno periculo fluctuantis, gubernacula Dei iuſſu accerſitus, ſedit in ſede Pontificia Pontifex digniſsimus, ea præditus

tus non ſolum auctoritate, ſed etiam ſapientia, ut hic nos in tantis tempeſtatibus ſeruare ſolus a naufragio poſsit. cumq́ue laudandus eſt maxime, quòd optime ipſe ſentit, optimis ſemper in ſtudiis conſiliisq́; defixus; tum, quòd optimos uiros aſciuit ſibi & conſiliarios, & ſuæ uoluntatis adminiſtros. in quo ego tantum ſoleo ponere; ut, ſi mihi ad alterutrum eligendum optio detur, non bonum Principem malim cum bonis adminiſtris, quàm bonum cum ſui diſsimilibus. ſed bene, quòd habemus utrunque; & Pontificem, qualem res poſcebat; et collegium tali Pontifice dignißimum. itaque nunc emergit uirtus: honeſtum reuocatur: deſertæ per multos annos litteræ patronos habent, diuq́ue, ut auguror, habebunt. tu Rainuti, fraterq́ue tuus, duo clarißima Italiæ lumina, uterque Cardinalis, & Cardinalis uterque optimus, præclaram conſuetudinem tenebitis ab auo traditam. certe enim non ideo te Patauii per tot annos ſummi doctores erudierunt, ut ea, quæ tantis uigiliis quærebas, conſecutus negligeres. amabis eadem, & fouebis: tuumq́ue erit proprium ſtudium non ſolum colendæ uirtutis, ſed etiam ornandæ. refer animum ad eos, qui multis ante ſæculis extincti, tamen in laude uiuunt: omnes repe-

ries his gradibus aſcendentes ad immortalitatem peruenifse. quorum tu quia facta imitaris; non dubito, quin eorum ſemper florentibus nominibus ita tuum nomen inſeras, ut nunquam exareſcat. Materiem habes ad gloriam, Anconitanam prouinciam; quam nunc ita regis adoleſcens, ut ea præſtes, quæ ſæpe deſideramus in ſenibus. quæ quanquam ad eos ſolum, quibus cum poteſtate præes, pertinere uideantur: tamen illa tuæ ditionis terminis non continentur. ſcis conſuetudinem famæ. illa nos per ora hominum ſublimes uehit: benefacta ſimul & malefacta æque circumfert: ſed benefacta laudibus excipiuntur, malefacta conuiciis exploduntur. itaque noli putare, te Picentibus ſolis eſſe continentem, eſſe iuſtum, eſſe beneficum. Picentes hæc uident, longinqui audiunt, & prædicant. te aiunt eſſe, ad quem aditus omnibus pateat; cui ſit iuſtitiæ, ſit pietatis antiquiſsima cura; cuius & poteſtas timeatur, cum omnia poſsis; & bonitas diligatur, cum idem non plus licere tibi uelis, quàm quantum leges præſcribant. Macte adoleſcens laudibus eximie, imitator aui, maiorumq́ue tuorum. recte cogitaſti, in imperio laudem non eſſe, niſi cum is, qui imperat, imperio dignus eſt. quod quia tibi ſiue a natura, ſiue a diſcipli-

na

na, siue, ut ego arbitror, ab utraque simul contigit: quod ad naturam attinet, referimus ad Deum: de disciplina, te ipsum & laudamus, qui ad hæc præclara inuigilaueris; & amamus, quia sunt amabiles uirtute prædití. Me quidem & multis abhinc annis, cum Romæ te uidissem, atque allocutus essem, in tui obseruantiam uoluntas inclinauit, iam tum de tua indole expectantem ea, quæ consecuta sunt; & postea Patauii, cum in studiis optimarum artium totus esses, iudicium impulit. hæc tua Picentina legatio quasi operis perpolitio fuit: in qua thesauros philosophiæ, multorum annorum studio congestos, explicas, & cum prouincia communicas. itaque cum ego multo ante, quàm istam tibi administrationem summus Pontifex demandasset, eos commentarios, quibus epistolas ad Atticum explanare sum conatus, in tuo nomine emittere statuissem; postea simul cum tuis laudibus creuit uoluntas mea. Eos igitur nunc emitto, serius omnino, quàm non nulli expectauerant; sed meam tarditatem opus ipsum excusat. epistolas ad Atticum interpretanti properandum non fuit. aliis in rebus possum esse quantumuis strenuus: in hac qui possum esse non tardus? primum multa difficilia, deinde non iisdem caussis omnia, sed

alia propter breuitatem, alia propter historias, alia propter mores. Huc adde, quòd mihi quibusdam in locis non satis fuit explicare ea, quæ aperta non erant; sed tentaui, num etiam paullo floridius possem, quàm nostri grammatici solent. Neque tamen sum nescius, fore multos, qui me in his commentariis, ut hebetem, quia non nulla minus acute uiderim, uel fortasse etiam ut cæcum, quia prorsus non uiderim, reprehendant. qui si mihi, cur id faciant, caussas afferant probabiles; non committam, ut iidem me etiam ut pertinacem possint reprehendere. amo enim ueritatem, neque eam in me ipso magis, quàm in alio; itaque complectar, sicubi eam uidero. Tibi uero, clarissime Rainuti, quod in has Ciceronis epistolas laboris impendi, maxime ob eam caussam cupio probari; ut, si qui uere iudicare aut propter inscitiam non possunt, aut propter maleuolentiam nolunt, eos a consilio detrahendi tua deterreat auctoritas. Venetiis, M. D. XLVIII.

IN

IN PRIMVM LIBRVM EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

DE ORDINE EPISTOLARVM LIBRI PRIMI.

A N T E' quàm ad explanandum aggrediar, ordo ipse postulat, ut agatur de ordine epistolarum huius libri: quæ, ut infra descriptum est, rectius, opinor, disponentur, quàm quo modo ab imperitis librarijs collocatæ nunc leguntur.

Quantum dolorem, *epistola* 1.

Hoc puto cum alijs argumentis, tum hoc præcipue, quòd, ante nullas ad Atticum *misisse litteras, indicat ipse non obscure, cum ait:* Nunquam *a* Pomponia *nostra certior sum factus, esse, cui litteras dare possem. porro autem neque mihi accidit, ut haberem, qui in* Epirum *proficisceretur: neque dum te* Athenis *esse audiebamus.*

Non committam, *epistola* 2.

Cum superiorem proximam ostenderim primam esse; secundus huic locus debeatur, necesse est. iterat enim & de litterarum missione, et de Quincti *fratris animo erga* Pomponiam. Existimo *etiam (& hæc, quæ scribimus, scribimus opinantes, gratias habituri, si quis meliora dederit) hanc epistolam diuidi in duas oportere: ut prior in eo terminetur,* Quid *agas omnibus de rebus, & quid acturus sis,*

sis, fac nos quamdiligentißime certiores: quæ est aptißima epistolæ clausula: deinde altera incipiat, Apud matrem recte est; *quale est etiam sequentis epistolæ initium. Priorem autem scripsit, nullis* Attici *litteris respondens, ut res declarat; alteram, cum responderet, acceptis ab* Attico *literis paullopost, quàm ipse scripserat.* Puto *etiam unam non esse epistolam hac de caussa, quòd de signis non scripsisset duobus locis, sed coniunctim. nisi si hoc dicas, per aliquot dies in manibus habitam, & extremam partem, spatio interiecto, esse additam.*

Apud te, *epistola* 3.

Tertia est, quia scribit, se Cincio *pecuniam curasse: quam curaturum, scripsit in proxima superiore.*

Nimium raro, *epistola* 4.

Hæc superiorem proxima sequitur. in illa enim dubitat, utrum Lentuli *naui* Atticus *uti poßit; in hac ex* Lentuli *sermone affirmat.*

Cum essem, *epistola* 5.

Cum enim in ea, quam tertia sede constituimus, ita scripsisset, Tulliola *tuum munusculum flagitat, me ut sponsorem appellat; in hac, ut* Atticum *de munusculo magis urgeret,* Tulliola, *inquit iocans, tibi diem dat, sponsorem non appellat. et quoniam in hac epistola, signa* Megarica *nondum in nauim imposita, significatur; in illa uero, cuius initium est,* Crebras, *iam in* Formianum *aduecta perspicuum est: hanc nimirum apparet ante illam esse collocandam. quod cum ita sit; illud, quod in hac ita scriptum est,* De comitijs meis, *accipio de prætorijs: nam de consularibus non potest: cum illa, quam post hanc esse*

scriptam

ſcriptam oſtendimus, à Cicerone prætore ſcripta ſit, ut C. Macri condemnatio declarat: quem condemnatum à Cicerone prætore, teſtes locupletes affirmant, Valerius, & Plutarchus.

Et mea ſponte, *epiſtola* 6.

In hac quia ſcribit idem, quod in proxima ſuperiore, ut ſibi Attici libri conſeruentur; de comitijs pretorijs, non de conſularibus, puto ſignificari. & in hac quidem, ſtatos comitiorum dies iam præterijſſe, manifeſtum eſt: in illa, non dum aduenißе. ergo & hæc poſt illam conſtituatur: & de comitijs prætorijs intelligamus.

Crebras, *epiſtola* 7.

Cum de comitijs prætorijs in duabus ſuperioribus agatur; ordo poſtulat, ut hæc ſequatur proxima, quam prætor ſcripſit, cum C. Licinium Macrum condemnaſſet. Plutarchus, Valerius.

Petitionis, *epiſtola* 8.

Hæc uero cum anno, qui eſt præturam conſecutus, ſcripta ſit, (ſcripta eſt enim Cotta & Torquato cos. cum Cicero prenſaret) recte hunc locum ſibi uindicabit, proxime poſt eam, quæ in prætura ſcripta eſt.

Abs te, *epiſtola* 9.

Hæc quoque prenſationis anno, ſed in extremo, conſulibus iam ante deſignatis Cæſare, & Figulo, ſcripta eſt, haud multo ante menſem Ianuarium, cum dicat, Tuo aduentu nobis opus eſt maturo; deinde inferat, Ianuario ineunte cura ut Romæ ſis. accerſit autem Atticum ad comitia ſua, conſularia uidelicet, non prætoria; quia Catilinam appellat competitorem ſuum: qui competitor eſſe

non potuit in petitione præturæ. quo enim anno præturam Cicero geßit, Africam Catilina proprætor administrabat, ut est in oratione pro Cœlio. ergo præturam geßit ante Ciceronem. & cum in hac epistola Atticum accersat ad comitia sua consularia; manifestum est, in epist. 7. de comitijs consularibus accipi non posse; ubi Atticum tantum abest ut accersat, ut etiam prohibeat.

Teucris illa, *epistola* 10.

Inter hanc, & proximam superiorem integrum triennium interest. tantum enim distat consulatus Messallæ *&* Pisonis, *cuius hæc initio scripta est, à consulatu* Cottæ et Torquati, *quo in extremo scriptam ostendimus proximam superiorem. neque tamen hoc toto triennio* Atticum *abfuisse credatur. fuit enim* Romæ Cicerone *consule, ut ostendit ep.* 15. *l.*1.*&* 1. *l.* 2. *sed cum* Romam *maxime* Ciceronis *caussa redijsset, postea rursus in* Græciam *ad sua negotia reuersus est.* Nunc, *quibus quæque consulibus scripta, ostendamus.*

I. Quantum dolorem, *L. Cæcilio Metello Cretico, Q. Marcio Vatia cos.*
II. Non committam, *ijsdem consulibus.*
III. Apud te, *C. Calpurnio Pisone, Man. Acilio Glabrione cos.*
IV. Nimium raro, *ijsdem consulibus.*
V. Cum essem, *ijsdem consulibus.*
VI. Et mea sponte, *ijsdem consulibus.*
VII. Crebras, *Man. Aemilio Lepido, L. Volcatio Tullo cos.*

VIII.

VIII. Petitionis, L. *Aurelio Cotta*, L. *Manlio Torquato cos.*

IX. Abs te, *iiſdem conſulibus.*

L. Iulio Cæſare, C. Marcio Figulo cos. nullæ litteræ: M. Tullio Cicerone, C. Antonio, nullæ: D. Iunio Silano, L. Licinio Murena, nullæ.

X. Teucris, *M. Pupio Piſone Calpurniano, M. Valerio Meſſalla cos.*

In reliquis huius libri epiſtolis ordo patet.

EPISTOLA

EPISTOLA I.

Petitionis nostræ,] *peti consulatum a Cicerone, uideo esse qui credant: imperite: non enim petit, sed prensat, anno ante, quàm petat: idq́; ex consuetudine; quòd, quid de quaque tribu sperandum, aut timendum esset, tanto ante scire non alienum uidebatur. nam etsi non tributis, sed centuriatis comitijs consulatus daretur: cum tamen ex omnibus tribubus essent centuriæ; (erant enim classium partes; & classes ipsæ ex uniuerso populo) prensare tributis comitijs, & cuiusque tribus animum tentare, non inutile putabant. itaque & in oratione pro* Milone, *cum de consularibus comitijs, idest centuriatis, loquitur,* Conuocabat, *inquit de* Clodio, *tribus: se interponebat. nec desunt huius generis exempla: quæ, ne satietatem afferat copia, libenter prætermitto.* Huiusmodi ratio est,] *status hic est: ita se habet nostra petitio.* Coniectura] *non dum enim explorate iudicari poterat.* Prensat] *prensare, & prendere, est rogare. prensamus enim eos, a quibus aliquid studiose petimus.* Vnus P. Galba] *non, unus sine fuco, ac fallacijs; sed, unus ex competitoribus: ideoq́;, ne coire cum insequentibus posset, interposui quam grammatici notam subdistinctionis appellant. quod enim infert,* Non aliena rationi nostræ fuit illius hæc præpropera prensatio; *unum scilicet prensare* Galbam, *non obscure significat. Sed occurritur à quibusdam, negantibus unum prensare Galbam, cum, paucis interiectis uersibus, & de* Antonio, *&* *de* Cornificio *legatur.* Qui puto, *uidentur aliquid dicere; cum tamen nihil*

plane

plane dicant. neque enim animaduertunt, quod magnopere oportuit, Ciceroni per plures dies hanc epistolam in manibus fuisse, ut in eam aliud alio tempore conijceret; neque prius missam, quàm consules designati sunt Cæsar et Figulus: quos tamen aperte indicat non dum fuisse designatos, cum scripsit illam partem, De ijs, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur. Ergo & prensauit primo solus Galba, & idem postea cum Antonio, & Cornificio. huius autem generis epistolarum, quæ pluribus diebus scriptæ sint, exemplum est in epistola Cœlij, quæ est 6. lib. 8. fam. & in ea, quæ prima est libri III. ad Q. fratrem. Quod ad competitores Ciceronis in consulatus petitione pertinet; sex omnino fuerunt, duo patricij, P. Sulpicius Galba, L. Sergius Catilina, qui postea, coniuratione facta, cæsus est, quattuor plebeij, ex quibus duo nobiles, C. Antonius, M. Antonij oratoris filius, L. Caßius Longinus; duo, qui tantum non primi ex familijs suis magistratum adepti erant, Q. Cornificius, & C. Licinius Sacerdos. solus Cicero ex competitoribus equestri loco natus. Hæc Pedianus. More maiorum.] sine largitione, sine fuco, & fallacijs. Honores, inquit Nepos de Attico, non petijt, cum ei paterent propter uel gratiam, uel dignitatem; quòd neque peti more maiorum, neque capi possent conseruatis legibus in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri sine periculo, corruptis ciuitatis moribus. In oratione etiam pro Cluentio cum laude usurpatur. Acta, inquit, est caussa more maiorum, sine ui, sine metu sine periculo. Mihi se debere] propter defensas multorum caussas. Quinctus frater in commentariolo de petitione consulatus. In campo

campo comitiis tribuniciis] *satis docet hic locus, tribunos pl. ante consules solitos esse designari. nam, consularia comitia non dum facta, declarant quæ paullo post sequuntur. Creatos autem ante reliquos magistratus, eo etiam consentaneum est, quòd magistratum inibant* IV. *idus Dec. cum reliqui magistratus kalendis Ian. quod ostendemus in libro de magistratibus.* Certi] *certo petituri, certi competitores. non enim expono, Certi, gratiosi ad populum: cum inferat, Sunt qui etiam Cæsonium putent: subaudi, petiturum.* Antonius,] *Hic in ædilitate, & prætura Ciceronis fuerat collega, fuitq; post etiam in consulatu. Plura Pedianus, ubi orationem explanat in toga candida; & Quinctus frater de petitione.* Aut risisse, aut ingemuisse,] *Quòd Cornificius, neque clarus à maioribus, neque sua uirtute commendatus, tamen certus esse uideatur. Risisse, stultitiam Cornificij de consulatu cogitantis. Ingemuisse, temporum condicionem, cum ea, quæ summis uiris patere solis debeant, etiam infimi sperare audeant.* Vt frontem ferias.] *Gemitus dolorem indicat, percußio frontis etiam indignationem. Oratores, qui frontem ferirent, Cicero laudat in Bruto, Quinctilianus improbat libro* 11. *quòd scenicum id magis, quàm oratorium, uideretur.* Aquillium] C. *Aquillium Gallum, iuris scientia clarum: quem Ciceronis anno petiturum, simile ueri uidebatur, quòd eodem item anno collega fuissent in prætura. Pro Cluentio.* Iurauit morbum,] *Ne uideretur animo humili, atque abiecto, qui consulatum anno legitimo non peteret, ualetudinem, & simul iuris ciuilis occupationem excusauit. sic*

infra

infra ep. 12. l. 12. Veniam, & ipse perpetuum morbum iurabo. Ne cenas Appuleij, augur auguris, obire cogeretur. Regnum iudiciale.] *iuris interpretandi munus: in quo ita excellebat, ut quasi regnare uideretur, omnibus, qui maiore aliqua de caussa in iudicium irent, ad unum consilij caussa confluentibus.* Opposuit] *contra rogantes, ut peteret, hoc opposuit, ut diceret, se gerendo magistratui uacare non posse, occupatum in iure respondendo. tale illud ad Quinctum fratrem lib. 2. epist. Mea factum est inuisa uerecundia, ut te proficiscens non tollerem. opposuisti semel ἀντίλεκτον caussam, Ciceronis nostri ualetudinem: conticui. iterum Cicerones: quieui.* Si iudicatum erit &c.] *ante quam uerba Ciceronis explanemus, libet quædam de Catilina ἐν ἐπιτομῇ subscribere.* Ex prætura Africam obtinuit, Lepido & Volcatio cos. *quo anno Cicero prætor fuit. id Cicero ipse declarat in oratione pro Cœlio his uerbis:* Fuit aßiduus mecum prætore me. non nouerat Catilinam. Africam tum prætor ille obtinebat. *secutus est annus: caussam de pecunijs repetundis Catilina dixit.* Ex his uerbis *satis constat, Catilinam reuersum esse Romam eo anno, qui est Ciceronis præturam consecutus, id est eo, quo scripta est epistola prima huius libri: quo anno* Cotta & Torquatus *consulatum gesserunt. quod ideo monere uolui, ne quis in errorem inducatur ex illis Pediani uerbis, quæ sunt in oratione, quam habuit Cicero in toga candida: quæ uidentur significare Catilinam rediÿsse Romam Lepido potius & Volcatio, quàm, ut diximus, Cotta et Torquato cos. sic igitur in ea oratione:* A quibus Catilina consulatum petis?

à principibus ciuitatis? qui tibi, cum L. Volcatius *con-sul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse uoluerunt. Caussamq́;, cur eius habita ratio non sit, ponit* Asconius *interpres, quia quærebatur repetundarum. nam, etsi legati* Afri Romam *uenerunt* Lepido *et* Volcatio *cos. & in senatu de rapinis Catilinæ questi sunt: non tamen eo anno Catilina in urbem rediјt, cum tamen, redire se uelle, & consulatum petere, iam significasset. quod consilium abiecit postea, deterritus ea legatione, & spe obtinendi consulatus amissa, cum audisset, consulem* Volcatium *habuisse publicum consilium, an eius rationem haberе deberet, si peteret consulatum. absens igitur ab oratoribus* Africanis *accusatus est Catilina in senatu. quod eiusdem* Pediani *uerbis ostendemus. sic enim scripsit in commentario orationis, quam proxime nominauimus. Catilina, inquit, ex prætura* Africam *obtinuit. quam cum grauiter uexasset, legati* Afri *in senatu iam tum absente illo questi sunt, multæq́; graues sententiæ in senatu de eo dictæ sunt. querelæ igitur fuerunt in senatu aduersus Catilinam absentem, rapinarum caussa,* Lepido *&* Volcatio *cos. accusatus autem est anno sequenti; cum ex* Africa *rediјsset,* Cotta *&* Torquato *cos. quod idem* Pedianus *ibidem proxime docet his uerbis. Ante annum quàm hæc dicerentur, Catilina, cum rediјßet ex* Africa, Torquato *&* Cotta *cos. accusatus est repetundarum a* P. Clodio *adolescente, qui postea inimicus Ciceronis fuit. defensus est Catilina, ut* Fenestella *tradit, à* M. Cicerone. Et Cicero *in oratione pro Sylla,* Parens *tuus, ait,* Torquate, *consul reo de pecunijs repetundis Catilinæ fuit aduocatus. Iam igitur,*

testibus

testibus Cicerone, et Pediano, Catilinam rediisse ex Africa, & accusatum esse repetundarum Cotta & Torquato cos. ostendimus. quod cum ita sit; apparet administratam esse ab eo Africam per biennium. nam si consulatum petere cogitauit Lepido & Volcatio cos. certe non id cogitauit eo ipso anno, quo profectus erat in prouinciam, sed tum scilicet, Cum iam integrum annum Africæ præfuisset. quattuor igitur proxime consequentibus annis aut petere uoluit consulatum Catilina, nec tamen petijt; aut petijt, & repulsam tulit. primus annus fuit Lepido et Volcatio cos. quo anno, cum decedere ex Africa uoluisset consulatus petendi caussa, postea non decessit, & à consulatus petitione destitit. deterritus enim est; ut iam dixi, Afrorum legatione, et grauissimis aduersus eum absentem senatus decretis: de quibus meminit Cicero in oratione aduersus ipsum & C. Antonium competitores. Alter annus fuit Cotta & Torquato cos. quo anno petere quidem uoluit consulatum, sed prohibitus est, quòd intra legitimos dies profiteri nequiuerit. nam quærebatur repetundarum. atq; hoc & satis aperte Sallustius declarat, & ipse Cicero in hac epistola non obscure, cum ait: Catilina, si iudicatum erit meridie non lucere, certus erit competitor. Et in altera epistola, cum ait: Hoc tempore Catilinam, competitorem nostrum, defendere cogitamus. Tertium annum fuisse liquet eum, quo M. Cicero, & C. Antonius designati consules sunt, Cæsare & Figulo cos. quo anno petijt Catilina, & repulsam passus est, ut et ipse Cicero et omnes historiæ demonstrant. Quartus annus fuit Cicerone & Antonio cos. cum, deiecto Catilina, Silanus, & Murena consulatum

sunt adepti. idque, ut omittam historicos tum Græcos, tum Latinos, satis ex orationibus Ciceronis aduersus ipsum licet intelligere. Bis igitur tantum Catilina consulatum petijt, cum tamen quater petere uoluerit. et de duabus petitionibus Cicero significat his uerbis in oratione pro Cœlio: Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petiui. petebat Catilina mecum. nunquam ad illum accessit: à me nunquam recessit. tot igitur annos uersatus in foro sine suspicione, sine infamia, studuit Catilinæ iterum petenti. Et in epitome Liuiana ita scriptum est: Catilina bis consulatum petijt, & repulsam passus est. Absoluimus quod ad petitiones attinet. de accusationibus autem agemus infra, epist. 14. in illo loco: Bis absolutum esse Catilinam. Redeo ad epistolam. Beroaldus homo fuit, ut illa tempora ferebant, satis doctus: peccauit tamen sæpe, quod humanum est, uel memoria, uel iudicio lapsus. is hoc in loco, primum contra ueteres libros, deinde contra ueritatem ipsam, legendum opinabatur, pro, meridie non lucere, meridie non liquere. eumq; alij postea sunt secuti. qui si paulo attentius Ciceronis sententiam examinassent; aliter sine dubio sensissent. quid enim? non hoc Cicero significat, fore Catilinam certum competitorem, si iudicum sententijs absoluatur? atqui non ambigitur. at uero, non liquere, num ualet, absoluere? potius indicium fuit condemnationis, ut ex oratione pro Cluentio, & ex deprauatis Asconij uerbis in III. Verrina facile tamen colligitur. Hoc igitur Cicero dicit. si à iudicibus absoluetur Catilina, meus erit in consulatu competitor. erat enim reus repetundarum, adeo manifestis criminibus,

ut eum

ut eum iudicare insontem nemo posset, nisi idem iudicaret meridie non lucere. absolutus tamen est, accusatore P. Clodio præuaricante, ut in oratione de aruspicum responsis, & Pediani commentarijs traditum est: consulatumq; petijt, & repulsam tulit. Palicano] arbitror hunc esse M. Lollium Palicanum, de quo his uerbis accusatione III. in Verrem: Oblitos ne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus uirgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus pl. in concione egit, cum eum, quem uirgis iste ceciderat, in prospectum populi Romani produxit. Quo loco Pedianus tribunum pl. ait esse M. Lollium Palicanum. Et de claris oratoribus: Cn. Carbonem, M. Marium, aptißimos cognoui turbulentis concionibus: quo in genere nuper L. Quinctius fuit: aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. Item infra ep. 16. et Pedianus in Diuin. Qui nunc petunt,] ut proximis comitijs consules designentur. nam ceteri, quos nominauit, non petebant, sed prensabant ad insequentis anni petitionem. Cæsar] is est, quem à triumuiris proscriptum soror Iulia, Antonij triumuiri mater, seruauit. Plutarchus. Certus putatur.] hic, Certus, accipio alio sensu, atque supra. non enim dicit, Certus competitor putatur; cum iam dixerit, De ijs, qui nunc petunt: sed, putatur fore, ut consul designetur. Thermus] Q. Minucius Thermus, plebeius, is, opinor, qui postea partem Asiæ pro prætore administrauit: ut fam. l. 2. ep. 18. & l. 13. ep. 53. & hic ep. 13. & 20. l. 5. Silano] D. Iunio Silano, qui cum L. Licinio Murena consul fuit, proxime post Ciceronem, & Antonium. Cu-

rium obducere:] *contra illos in campum Martium ducere Q. Curium, aleatorem notißimum: in quem est illud Calui apud Asconium: Et talis Curius pereruditus et, Obducere, proprie: quia candidatos amici & clientes in campum, honoris caussa, deducebant. unde illud ep. 1. l. 2. Cum candidatum deducerem, quærit ex me, num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare. Aut, Curium obducere, Curij uitia obtegere; cum horum tam infamis uita sit. sic, obducta cicatrix, dicitur.* In nostrum annum] *in eum, qui proxime sequitur. Nostrum autem, quòd is erat annus, quo per leges ei petere consulatum liceret: ut in epistola ad Caßium: Hæc tolerabilia, illud non ferendum, quòd est, qui uestro anno consulem filium suum futurum putet. Et in Rullum: Est illud amplißimum, Quirites, quòd hoc honore ex nouis hominibus primum me, multis posthabitis, affecistis, quòd prima petitione, quòd anno meo. Et ad petendum consulatum legitimus erat annus ætatis* XLIII. *ut latius in libro de magistratibus.* Firmior] *Thermo. cum enim Flaminiam uiam muniuerit, cuius curator est; firmißimus erit candidatus. itaque uidetur è re mea esse, nunc eum designari cum Cæsare; ne, in nostrum annum reiectus, absoluta Flaminia petat.* Sane facile eum &c.] *quis est tam Lynceus, qui sententiam tantis in tenebris uideat? uerba uero restituere quis sine uetustis exemplaribus poßit? at illa, quæ quidem ego uiderim, cum uulgatis libris consentiunt. unum, quod in bibliotheca diui Marci, à Bessarione Cardinali cum alijs innumerabilibus dono datum, asseruatur, discrepat in uno, sed scriptura nihilo minus deprauata: habet*

habet enim, Numititeri, ubi est in impreßis, nunc ceteri. Doctißimo uiro, Carolo Sigonio placet sic: Quæ cum erit absoluta, sane facile eum nunc Cæsari consulem addiderim. ut, Libenter, tollatur, tanquam interpretatio uerbi, Facile. quam coniecturam uehementer probo, præsertim in eo, Cæsari consulem addiderim. prima tamen uerba libenter ita legerem, ac distinguerem: Quæ tum erit absoluta, sane facile. eum libenter nunc Cæsari consulem addiderim. Adhuc informata] non dum perfecta, sed rudis adhuc, & impolita. quasi dicat, non certa, & explorata, sed, ut coniectura prouideri potest. habes, inquit, quod ego de petitoribus cogito. intelligit autem simul & qui prensant, & qui petunt. Informare uerbum a formis deductum. et est, cum quid non perfecte formatum, sed in aliquam formæ similitudinem redactum. sic, informata proscriptio, quæ tantum esset animo designata. ep.6. l.11. Multum posse Gallia] quia Gallia Cispadana, per quam Ciceroni, ad Pisonem eunti, transeundum erat, suffragij ius cum tota Italia lege Pompeia obtinuerat, sicuti Transpadana ius Latij eadem lege. ad Quinctum fratrem lib.2. Magna manus, inquit, ex Piceno, & Gallia expectatur, ut etiam Catonis rogationibus de Milone et Lentulo resistamus. Et oratione 11. in Antonium: Ex omnium omnibus flagitijs nullum turpius uidi, nullum audiui, quàm, quòd, qui magister equitum fuiße tibi uiderere, in proximum annum consulatum peteres, uel potius rogares, is per municipia, coloniasq; Galliæ, à qua, cum consulatus noster petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum caligis, & lacerna

 cucurristi.

cucurristi. *Hirtius autem, quo libro persequitur quæ de Gallico bello Cæsar prætermiserat, in eo libro sic*: T. La- *bienum Galliæ Togatæ præfecit, quo maiore commenda- tione conciliaretur ad consulatus petitionem*. *Est autem* Gallia Togata *Cisalpinæ pars*: (*incipit enim a* Rubicone, *& Placentia terminatur*: *Cisalpina uero terminatur alpi- bus*) Narbonenses *autem* Transalpinæ: *eiq; parti* Piso *præerat*. *de* Transpadana *uero* Gallia Appianus l. I. *Strabo l*. 5. *Pedianus in Commentario Pisonianæ*. Cum Romæ à iudiciis forum refrixerit,] *circiter idus Sextilis iudicia dimittebantur, subsequentibus ludo- rum diebus, quorum primi Votiui* XVII. *Kal. Sept. com- mittebantur*: *nec fere ad usque* Ianuarium *mensem repe- tita iudicia calebant*. *ideo infert*, Vt *Ianuario reuerta- mur*: *cum obire tempus iudiciorum uellet, in quibus pro- pter eloquentiam uigebat*. Legati] *non, legati ad* Pi- *sonem*; *sed, excurremus ad Pisonem, legati*. *quam au- tem hic legationem significat? liberam, opinor*: *quia se- natori ab urbe diutius abesse, nisi iure liberæ legationis im- petrato, non licebat*. Ad Pisonem] C. *Calpurnium* *Pisonem, qui biennio ante cum* M'. *Acilio Glabrione con- sul fuerat*. *est autem sciendum*; *etsi* Cicero *de Gallia* To- *gata hic intelligat, non ideo tamen intelligi oportere*, Pi- *sonem ei præfuisse*. *præfuit enim* Narbonensi, *ut ex* Dio- *ne constat*. *ideoq; pacificatorem* Allobrogum, *qui sunt* Narbonensis *Galliæ populi*, Cicero *illum infra nominat*. *hoc igitur Cicero sperabat*; *cum per* Galliam Toga- *tam iret ad Pisonem*, Narbonensem *Galliam pro consule administrantem, aliquid se in transitu posse proficere*, *appellandis*

appellandis rogandisq; colonijs, & municipijs. et *est hic non primus, sed alter annus, quo* Narbonensem Galliam Piso *regebat. usitatum enim erat, ut non modo annua, uerum etiam bima, interdum etiam trima, & quadrima prouinciarum esset administratio.. itaque* Macedoniæ *biennium præfuit* C. Cotta, *Ciliciæ triennium* Lentulus Spinther, *Macedoniæ quadriennium* C. Antonius. *ut alia mittantur exempla.* Cetera] *respexit ad proximum membrum: Illam manum tu mihi cura ut præstes* Pompeij *nostri amici. ut sit ordo: tu mihi eos præsta, qui cum* Pompeio *absunt: ego cetera spero fore ut uolumus.* His duntaxat urbanis competitoribus:] *modo ne, qui reipublicæ caussa absunt, eorum aliquis ad petitionem ueniat. nam quos mihi ex ijs, qui nunc in urbe sunt, uideo competitores fore, neminem pertimesco. sic urbani, pro, ex urbe, dixit ep.* 48. *l.* 12. *Hanc ego huius loci sinceram duco sententiam. quidquid alij dixerint, ita non improbo, amicitiæ causa, ut, quò suadet ratio, libentius inclinem.* Illam manum] *nobiles uiros, cum* Pompeio *in Asiam ad bellum Mithridaticum profectos.* Cura ut præstes,] *effice, ut meam petitionem adiuuent, missis* Romam *epistolis ad propinquos, & familiares.* Quoniam propius abes,] *cum tu in Græcia sis, minus abes à* Pompeio, *quàm ego, qui sum* Romæ: *itaque per litteras & cum ipso potes, & cum ijs, qui una sunt, de honore meo commodius agere.* Est *autem, propius abesse, minus distare: quo modo locutus est & in* Tusc. 1. *Quo propius aberat antiquitas ab ortu, & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant uera. cernebat,*

cernebat. *Et lib. de Sen. A morte propius absum*. Ad mea comitia] *satis erit, si me illa manus litteris adiuuet: non peto, ut mea caussa Romam ad comitia ueniat*. Cæcilius, auunculus tuus] *de hoc Nepos in Attici uita, et Valerius lib.* VII. *cap.* IX. Dolo malo] *quòd inter Varium & Caninium diceret conuenisse, ut ad fraudandos Varij creditores earum rerum uenditio fieret, quas mancupio uenditas, ab eo, qui emisset, repetere non licebat, nisi si dolo malo emptas esse constaret: quod Cæcilius factum affirmabat*. Lucullus,] *alij de Lucio Lucullo accipiunt, ego de Marco fratre. nam Lucius ab expeditione Mithridatica nondum redierat. rediit enim M. Catone tribuno pl. ut scribit Plutarchus: Cato autem tribunatum gessit Murena & Silano cos. ut idem Plutarchus, & in oratione pro Murena, id est, biennio post, atque eo amplius, quàm hæc scripta sunt*. P. Scipio,] *hic est Scipio socer postea Pompeij, quem ex adoptione Metelli Pij Q. Metellum Pium Scipionem esse appellatum scribit Dio lib.* XL. Magistrum] *auctionis. cum in auctione bona uenirent, ut inter heredes, aut creditores diuiderentur; de sententia coheredum, aut creditorum eligebatur qui præesset auctioni. is magister dicebatur: ut lib.* VI. *ep.* I. *De hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciundis. Et Quinctilianus lib.* VI. *dictum recitat Ciceronis in Plætorij matrem: ludum habuisse, dum uixit; magistros, postquam mortua sit. ita infamem significauit & ab impudicitia, dum uiueret; & mortuam, ab ære alieno. item pro Quinctio: Cui magistri fiunt, domini constituuntur, qui, qua lege, qua*

condicione pereat, pronuntient. Si bona uenirent,] si bona Varij, Caninio adempta, in auctione uenirent, ut ex ea pecunia satisfieri creditoribus posset. Obseruat] assectationis officio colit: ut illud Philippica II. Postea custoditus sum à te, tu à me obseruatus in petitione quæsturæ. Et in epistola ad Gallum: Ego te in consulatu obseruaram. obseruare enim dicuntur, qui aliquem officij honoris'ue caussa deducunt, et reducunt. Domitium] Ahenobarbum, Porciæ uirum, quæ Catonis soror erat. fuit aliquot post annis consul cum Ap. Claudio Pulchro, mox in caussa Milonis quæsitor; postremo successor Cæsari datus, ut esset pro consule in Gallia; orto inter Cæsarem & Pompeium ciuili bello, Pompeium secutus; Corfinij captus, et incolumis dimissus; cum se rursus ad Pompeium contulisset, in acie Pharsalica à M. Antonio est interfectus. Etiam si id sit,] etiam si propter ambitionem peccauerim. ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον, οὐδὲ βοείην] Homerus Iliados χ pronuntiat hos uersus de Achille, qui Hectorem contento cursu sequebatur:

- ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον, οὐδὲ βοείην
„ ἀρνύσθην, ἅτε ποσσὶν ἀέθλια γίνεται ἀνδρῶν,
„ ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον ἕκτορος ἱπποδάμοιο.

et latine Virgilius:

„ - Neque enim leuia, aut ludicra petuntur
„ Præmia, sed Turni de uita, & sanguine certant.

sensus est. Quòd auunculo tuo non satisfecerim, & caussam fateor ambitionem fuisse, & mihi tamen arbitror esse ignoscendum; quòd, ut uides, hæc me ambitio, quasi cursus quidam, non ad ludicrum, aut inane præmium, sed ad

consulatum

consulatum ferat. Non modo retinendas,] *quod in Satyro feci.* Hermathena tua] *Mercurij & Mineruæ statua, mihi a te missa.* ἡλίου ἀνάθημα] *Hermathenam tuam in meo gymnasio ita belle constitui, ut totum gymnasium soli dicatum uideatur. quasi gymnasium illa statua maiorem in modum illustraretur.* Multum te amamus.] *de Hermathena: ut in proxima inferiore epistola: Te multum amamus, quòd ea abs te diligenter, paruoq; curata sunt. et ep. 2. l. 7.* L. Iulio Cæsare, C. Marcio Figulo cos.] *docui, non uno die scriptam epistolam: &, cur dubitetur, caussa non est. scripserat illud ante comitia consularia, De ijs, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur: & illud, Nostrís rationibus conducere uidetur, Thermum fieri cum Cæsare. comitijs uero habitis, cum Cæsaris & Figuli designationem significare uellet, argute, eorum nominibus epistolam clausit. Designatis, cur non addiderit, quidam sine caussa mirantur: quasi uero ita peregrinaretur Atticus in rebus Romanis, ut hoc anno gerere consulatum nesciret Cottam & Torquatum, Cæsarem autem et Figulum in proximum esse designatos. Figulum autem quem hic nominat, ante appellauit Thermum; quòd ex Minucijs in Marcios adoptione transiisset, uetere cognomine conseruato.*

EPISTOLA II.

De meis ad te rationibus] *de petitione consulatus.* Competitorem nostrum] *non quia peteret, sed quia petiturus uideretur. nam comitiorum dies longe aberat, utpote quæ anno proximo non ante Quinctilem mensem futura essent. petijt autem, & repulsam tulit,*

tulit, ut supra demonstratum est. Defendere] *crimine repetundarum. est enim scripta hæc epistola* Cotta *&* Torquato *cos. quo anno Catilina caussam dixit de repetundis, ut iam probauimus. et apparet, post designatos Cæsarem &* Figulum *iudicium illud esse factum: cum hanc epistolam scriptam esse constet post eam, quæ ante est impressa, in qua de Cæsare &* Figulo *designatis in extremo legitur. Catilinam tamen a Cicerone non esse defensum, probat Asconius contra Fenestellam in commentario orationis aduersus competitores.* Summa accusatoris uoluntate] *ex iudicum numero et accusator, & reus reijciebant, quos putarent sibi uel inimicos, uel, ut Asconij uerbis utar, ex aliqua re incommodos fore.* Habemus, inquit, iudices quos uolumus, accusatore non reijciente. *accusatorem autem* P. Clodium *intelligit. Asconius.* Sin aliter acciderit] *si nobis minus erit coniunctus in ratione petitionis.* Tuos familiares, nobiles homines] *maxime* Q. Hortensium *significat, iam inde a* Verris *accusatione sibi infensum: quem infra quoque* Attici *familiarem appellat, epistola ultima lib. 2. &* Nepos *in uita. Nobiles autem homines, quia summos honores gesserat* Hortensius. *erat enim tum consularis. de quo & in oratione pro* Quinctio: Dicet Hortensius, *excellens ingenio, nobilitate, existimatione. &* Pedianus *hæc in argumento* Diuinationis: *Defendebatur* Verres *ab* Hortensio, *facile & principe in senatu propter nobilitatem, et in foro ob eloquentiam rege caussarum. nobiles igitur, etiam qui patricij non erant, dicebantur. erant enim* Hortensii *plebeij.* Desiderio tui] *qui tam diu abesses.*

abesses. Quòd uerita sit] *deridet suspiciosæ anicu-læ inanem superstitionem.* Latinæ] *mulieres. & fe-stiue, quòd mulier de mulieribus laboraret. nam, si ad historiam respicimus, ex populis Latinis non tam mulie-res, quàm uiri in montem Albanum hostias adducebant: &, quatriduano sacrificio facto, accepta carne in suam quisque ciuitatem digreßi reuertebant. ea dicta uisceratio; quoniam ex hostijs carnes in partes cæsæ distribuerentur. & uisceratio mox à Cæsare populo data, apud Sueto-nium. Ferias autem Latinas, maximo Romanorum Lati-norumq; magistratuum conuentu, consules procurabant, cum interea cum populo agere non liceret: ut ob eam cau-sam Latinæ aliquando a consulibus instaurarentur, cum tribunis pl. obsistere uellent, populares leges ferre cupi-entibus. itaque ad Q. fratrem lib. 2. Consul, inquit, Len-tulus dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latinæ in-staurantur: nec tamen deerant supplicationes. sic legibus perniciosißimis obsistitur, maxime Catonis. Liuius Stra-bo, Plutarchus, Dionysius.* Eius rei consolatio-nem] *Ridiculum est consolationem compositam ob mor-tem uetulæ plus quàm septuagenariæ. etiam suspecta est mi hi locutio, Eius rei consolationem. legendam putat, homo doctus amicus meus, conflationem. nam et id obscure tetige rat, cum dixit; Verita est. neque enim uerita erat, ne ce-lebrarentur Latinæ, sed, bellum inter Latinos & Roma-nos ne suscitaretur.* Saufeium] *equitem Romanum, philosophum Epicureum, Attici familiarem. ep. 6. l. 4. & 1. l. 7. & Nepos in uita.* Ex quodam rumo-re, an ex litteris tuis ad alios misßis?] *genus loquendi,*

loquendi, quod in re parum certa ueteres usurpabant: ut libro XI. *De Quincto filio nihil audiui: sed quære ex Diochare, Cæsaris liberto. is dicitur uidisse an euntem, an iam in Asia?* Et in Bruto: *Summa senectute M. Cato, legem suadens in Galbam, multa dixit: quam orationem in origines suas retulit, paucis ante quàm mortuus est an diebus, an mensibus?* Nec dissimile illud ep. 12. *Proximus Pompeio sedebam: intellexi hominem moueri: utrum, Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset, an esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur?* De nostro amico placando,] *Lucceium intelligit. infra:* Accedebat hortator *Sallustius, ut egerem quamdiligentissime cum* Lucceio *de uestra uetere gratia reconcilianda.* De te] *Sallustius me accusare solebat, quòd* Lucceium *tibi non placarem.* Nec sibi] *qui etiam ipsius Sallustij caussa laboraui.* C. Pisoni] *is cum uita excessisset, exulante Cicerone; haud multo post nupsit* Tulliola Furio *Crassipedi, ut in epist.* IIII. *libri* II. *ad Q. fratrem, & in epistola* 7. *l.* 1. *ad Lentulum; tertio,* P. Cornelio Dolabellæ, *cum Cicero Ciliciam pro consule administraret, ut fam. epist.* 13. *l.* 8. *et deprehenditur error* Plutarchi, *&* Pediani, *qui* Tulliolam *bis duntaxat nupsisse falso credunt,* Pisoni, *&* P. Lentulo: *cum* Lentulus *inter* Ciceronis *generos nemo usquam nec ab ipso* Cicerone, *nec ab alijs nominetur.*

EPISTOLA III.

Quincti fratris comitia:] *quibus ædilitatem* Quinctus *petebat. nam præturam gessit triennio post,* Silano, *Murena cos. proximisq; consulibus* Pisone *&* Messalla,

Messalla, ex prætura est in Asiam profectus: petijt igitur ædilitatem Lepido & Tullo consulatum gerentibus, gessit Cotta & Torquato: quoniam inter ædilitatem & præturam biennium intersit necesse est, uacuum ordinarijs honoribus. Acutilianam controuersiam] *uide in epistola sequenti, & in ea, quæ ab hac est tertia.* Peduceus,] *Sex. Peduceus, Attici amicißimus. Nepos in Attici uita.* De C. Macro transegimus.] *Non alienum est subijcere, quæ Valerius & Plutarchus tradunt: Valerius his uerbis: C. Licinius Macer, uir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in Mænianum conscendit: deinde, M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum uidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum perijsse, nec sua bona hastæ posse subijci: ac protinus, sudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis, incluso spiritu, pœnam morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronuntiauit. igitur illustris ingenij orator, ab inopia rei familiaris, & a crimine domesticæ damnationis inusitato paterni fati genere uindicatus est.* Plutarchus sic: στρατηγίαν μετιόντων ἅμα σὺν αὐτῷ πολλῶν καὶ μεγάλων, πρῶτος ἁπάντων ἀνηγορεύθη, καὶ τὰς κρίσεις ἔδοξε καθαρῶς καὶ καλῶς βραβεῦσαι. λέγεται δὲ καὶ λικίνιος μάκερ, ἀνὴρ καὶ καθ' αὑτὸν ἰσχύων ἐν τῇ πόλει μέγα, καὶ κράσσῳ χρώμενος βοηθῷ, κρινόμενος κλοπῆς, ὑπ' αὐτοῦ τῇ δυνάμει καὶ σπουδῇ πεποιθὼς, ἔτι τὴν ψῆφον τῶν κριτῶν διαφερόντων, ἀπαλλαγεὶς οἴκαδε, κείρασαί τε τὴν κεφαλὴν κατὰ τάχος, καὶ καθαρὸν ἱμάτιον ὡς

νενικηκὼς λαβὼν, αὖθις εἰς ἀγορὰν προϊέναι, τοῦ δὲ κράσσου περὶ τὴν αὔλειον ἀπαντήσαντος αὐτῷ, καὶ φράσαντος ὅτι πάσαις ἑάλωκε ταῖς ψήφοις, ἀναστρέψας, καὶ κατακλιθεὶς ἀποθανεῖν. ſed Pedianus, ubi exponit orationem pro Cornelio, in eadem pagina loquitur pugnantia. dicit enim, primo prætorem fuiſſe Ciceronem M'. Lepido L. Volcatio cos. deinde, paucis interiectis uerſibus, L. Cotta L. Torquato: errore ita manifeſto, ut, Pedianum tam fœde lapſum, mihi perſuadere non poßim, peccatum potius à librario ſuſpicer. utrum igitur probamus? ego non dubito, quin præturam geſſerit Lepido & Volcatio cos. cum enim ædilis fuiſſet Hortenſio et Metello cos. ut ex libro de claris oratoribus, & ex accuſationibus in Verrem notißimum eſt; ædilitas autem à prætura biennio diſtet, ut apparet ex epiſtola ad Furnium, fam. lib. x. præturam geſſerit, neceſſe eſt, Lepido, Volcatio cos. ſiquidem honores omnes adeptus eſt anno ſuo, ut gloriatur in II. de officijs. non eßet autem præturam adeptus anno ſuo, ſi eam geßiſſet Cotta & Torquato cos. nam ita inter ædilitatem & præturam triennium intereſſet: cum biennium modo interſit, ut ex locis intelligitur. De hoc Macro uide quæ ſcripta ſunt in Bruto. Cui cum æqui fuiſſemus] quem cum iure damnaſſem. Prætor enim hanc epiſtolam ſcripſit: quód iam oſtendi. Academiæ proprium meæ] hæc Ciceronis uilla fuit, celebrata porticu, et nemore; quam nominauit Academiam ab exemplo Athenarum. Plin. lib. XXXI. Commune omnium] gymnaſiorum: quia litteris, & ingenijs praeeſſe creditur Mercurius. uel, commune omnium, non gymnaſiorum,

ſed hominum: quibus felicitatem promittere uidetur. & hoc ad diuitias potius, quàm ad litteras refero. nam Lucianus in uotis, & communem appellatum eſſe Mercurium, & diuitiarum cauſſa, ſignificat his uerbis: κοινὸς ἑρμῆς, ὥ φασὶ, καὶ ἐς μέσον φέρων τὸν πλοῦτον. *Ariſtoteles autem lib.* II. *ad Theodectem:* καὶ τὸ κοινονικὸν φάναι, τὸν ἑρμῆν εἶναι μάλιστα τῶν θεῶν. μόνος γὰρ καλεῖται κοινὸς ἑρμῆς. Minerua, ſingulare eius gymnaſii.] *cur Mineruæ ſtatua proprium & ſingulare ornamentum Academiæ Ciceronis? quia et Academia gymnaſium erat Athenis, unde ſuam uillam Cicero nuncupauit; & Athenæ à Minerua conditæ, ac nominatæ: ſiquidem Græci* ἀθήνην *Mineruam uocant. uel, quòd Mineruam Cicero præcipue coleret, cuius etiam ſignum domi habuit, ut ait Plutarchus.* Cum locum] *Academiam noſtram.* Caietam,] *uillam in agro Caietano.* Si quando abundare cœpero,] *ſi quando erit, ut mihi pecunia ſuperet.* Ornabo.] *ſignis.* Conſerua,] *quia ſe uenditurum Atticus ſignificauerat. ſic infra: Bibliothecam tuam caue cuiquam deſpondeas, quamuis acrem amatorem inueneris. nam ego omnes meas uindemiolas eò reſeruo, ut illud ſubſidium ſenectuti parem. et ep. 9. Libros tuos caue cuiquam tradas: nobis eos conſerua.* Noli deſperare] *uelim ſperes, me tamen poſſe tantam pecuniam cogere, ut emere tuos libros poßim.*

EPISTOLA IIII.

Lucii, fratris noſtri] *patruelis: de quo in. 2. de oratore, & 5. de finibus, utrobique in proœmio, et apud Pedianum, & in Verrem.* Affinem] *quia frater fuit*

ſororis

sororis tuæ uiro, Quincto fratri meo. Sorore tua] *Q. Ciceronis uxore.* Misi.] *erat enim Quinctus in agro Arpinati. ep.5.* Si cuius animus] *Lucceium intelligit: de quo ep.9.* Quid dicas?] *De mea uidelicet diligentia: qui ne id quidem neglexi, quod fortasse negligendum fuit. quantum enim hoc oneris est, quod mihi post multa mandata superimponis, ut, si cuius animus in te sit offensior, ego recolligam?* Neque id] *ne id quidem: ut in epistola ad Pætum: Quòd altera epistola purgas te non dissuasorem mihi emptionis Neapolitanæ fuisse, sed auctorem commorationis urbanæ: neque ego aliter accepi.* Nihil esse iam, quod laboraret,] *Tadius cum ab herede nescio quid emisset; idq́; postea compertum esset non ad eum, qui uendidisset, sed ad puellam, quæ esset in tutela, pertinere; postulantibus puellæ tutoribus restituere male emptum cogebatur.* Vsucapta] *capta res dicitur, quam à nobis occupatam nemo repetijt intra tempus lege definitum. ergo is, qui Tadio quiddam ex hereditate uendiderat, recte se aiebat uendidisse: eam enim hereditatem usucepisse: quod autem usu captum esset, legibus ad se pertinere.* De tutela legitima,] *in lege uidetur ita scriptum fuisse: Si quis quid usu ceperit, id usucapionis iure ad illum pertineto; ut ex bonis tamen pupillorum, qui sint in tutela legitima, nihil usucapi poßit: Hanc exceptionem dicit Atticum ignorare: quam si teneret, hereditatem, quæ esset in tutela legitima, iniquo usucapionis iure usurpatam, recte uendi potuisse non putaret. Tutelæ autem legitimæ dicuntur, quæ, cum quis intestato mortuus est, eius liberis lege*

 dantur,

dantur. dari autem agnatos, & consanguineos, item patronos, idest eos, qui ad legitimam hereditatem admitti possunt, scribit Vlpianus in consuetudine fuisse; & patronos ob eam causam, ut, qui sperarent successionem, ijdem ea bona studiosius tuerentur. pro Flacco. In qua dicitur esse puella,] *audio, inquit, qui tutores puellæ sunt, eos non à patre, sed à lege datos. itaque, cum tutela legitima sit, ex eius puellæ bonis usucapere nihil potuit is, qui Tadio uendidit.* Gaudeo tibi placere.] *gaudeo te delectari possessione, quam in Epiro emeris. Et sane omnis Attico pecuniæ redditus in Epiroticis & urbanis possessionibus constabat, ut in eius uita Nepos tradit.* Quæ tibi mandaui,] *loquitur de signis. epist. 2. 3. 5. 6. 7. 8.* Laboribus] *quos agendis caußis grauißimos sustinebat. Tusc. 1. Cum defensionum laboribus essem aliquando liberatus.*

EPISTOLA V.

Tu iam dimensam,] *tu eam constitueras emere; et, quasi iam emisses, ita eius exædificationem animo designabas.* HS CCCIↃↃↃXXX.] *sestertijs centum triginta millibus, id est scutatis nostræ monetæ. 3900. Et, ut de numeris aliquanto latius disseramus, de quibus uideo Priscianum incerte locutum; antiquas notas, quibus præter ceteras usi sunt ueteres Latini, & earum significationem è regione subijciam. quod ad numerum figurarum attinet, tredecim erunt, totidem, quot Priscianus agnoscit: in ipsis autem figuris, quiddam est, cur ab eo dissentiam.*

Antiquæ

Antiquæ notæ:	*significatio.*	
I	I	*unus*
V	5	*quinque*
X	10	*decem*
L	50	*quinquaginta*
C	100	*centum*
IↃ	500	*quingenta*
CIↃ	1000	*mille*
IↃↃ	5000	*quinque millia*
CCIↃↃ	10000	*decem millia*
IↃↃↃ	50000	*quinquaginta millia*
CCCIↃↃↃ	100000	*centum millia*
IↃↃↃↃ	500000	*quingenta millia*
CCCCIↃↃↃↃ	1000000	*decies centena millia.*

non erat autem, inquit Plinius, *apud ueteres numerus ultra centum millia. itaque et hodie multiplicantur hæc, ut, decies centena millia, aut sæpius, dicatur.* A*tque hæ notæ, si figuram consideres, eædem omnes sunt, nisi quòd in quinque primis deprehenditur dißimilitudo. nam, cum scribimus* CIↃ, *siue* IↃↃ, *& inde quæ subsequuntur; non plus duabus utimur notis,* I *&* C, *hoc tamen obseruantes, ut* C *post* I *non tanquam auersa, sed quasi respiciens constituatur. sic unamquanque summam, quàm uolueris immensam, explicari primis quinque notis animaduertes. Hæc est prima consideratio: sequitur altera, quòd a prima nota ad usque eas, quas in extremo posui, alternis modo in quincuplum summa crescit, modo in duplum: quod,*

ipsas notas qui persequi singulas uoluerit, intelliget. Priscianus autem hanc rationem tractat imperite. primum, mille sic ait notari, x, & decem millia sic c x ɔ. in quo repugnat uetustatis obseruatio. triplex enim genus est, quòd antiquitatem maxime testatur, lapides, libri, nummi. et cum ego in singulis non ita negligenter sim uersatus, nunquam tamen x pro mille comperi, nunquam c x ɔ pro decem millibus. sed idem labat in sua sententia: infert enim paulo post: Decem millia, quod uerisimilius est, notantur per M, circumscriptam ex utroque latere: & M putat mille significare, quia nominis prima sit litera. quorum alterum concedo, ut M mille ualeat: alterum, quia cum ratione pugnat, concedere non possum, ut M ideo mille significet, quòd in uerbo mille princeps occurrat litera. mihi enim dubium non est, quin M inde sit deriuata, quòd ueteres pro quingentis hac utebantur figura ɪɔ, unde, contra Prisciani sententiam, qui de origine D nescio quid ridicule comminiscitur, facta est D, negligentia simul & ignorantia describentium, dum antiquas notas elementa putant. ergo pro quingentis, ut dixi, scribebant ɪɔ, pro mille cɪɔ: unde fluxit M, errorem creante similitudine; quòd M quandoque ita scribitur cɪɔ, ut minimum discrepare uideatur a cɪɔ. in antiquis autem libris & alias figuras pro mille usurpatas licet animaduertere, ut ω, et cɪɔ, quas peperit minus accurata librariorum festinatio, id agentium, ut cɪɔ uno calami ductu perficerent. etiam ∞, & cIɔ pro mille reperias: quæ deriuatæ sunt ab cɪɔ, corruptæ scilicet a corrupta. Quæritur etiam, cur L quandoque pro ɪ posita reperiatur, ut in hac

figura

figura CCCCLↃↃↃ, *& similibus. huius quoque mutationis culpam sustinet librariorum inscitia: qui cum antiquam notam*, I, *longiusculam uiderent, exempli gratia sic*, CCCIↃↃↃ; *decepti similitudine consonantem* L *putarunt, et pro* CCCIↃↃↃ *scripserunt* CCCLↃↃↃ. *Hæc de numerorum notis. reliqua erant non nulla: quæ, quia satietati legentium placet occurrere, prætermitto. hac de re paulo plenius agetur in libris de quæsitis per epistolam.*
Pater nobis decessit] *ut ipsi ratiocinamur, hanc epistolam scripsit multo ante petitionem consulatus: idq; satis uidemur probasse, cum de ordine harum epistolarum diceremus. quod si ita est; non recte scripsit* Pedianus *Ciceronem in petitione consulatus patrem amisisse: sed idem de duobus etiam Ciceronis generis errauit, Furium Crassipedem non agnoscens. Quòd autem non nulli*, Patro *nobis decessit, putant legendum: infirma coniectura est. nam de* Patrone *uiuo multis post annis mentio, ut ep.* XI. *&* 19. *l* 5. *&*. 2. *l*. 7. Loci sint eius,] *Academiæ ep.* 3. 7. *&*. 9. Apud matrem] *Attici: quam extulit annorum nonaginta, natus ipse tunc septem & sexaginta. Cæciliæ gentis eam fuisse, conijcitur; cum & Cæcilius frater eius fuerit, is, qui Atticum testamento adoptauit; & mulieres nomine familiarum appellarentur.*
L. Cincio] *qui Romæ curabat Attici negocia.* HS XXCD] *sestertiorum uiginti millia quadringenta, hoc est, scutati* 612. *octo marculis minus. cum enim hæc linea* — *superimponitur notæ, ad eius notæ significationem addit millia.* C *uero cum præponitur his notis*, D *&* M, *detrahit centum. & omnino de sequenti nota antecedens*

minor nota tantum demit, quantum ipsa significat: ut IV, *ualet quatuor;* VL, *quadragintaquinque;* XC, *nonaginta; & huiusmodi.* Constitui] *non est, decreui, ut iuris ciuilis imperiti suspicari possent; sed genus quoddam significatur obligationis, iure prætorio introductum: de quo integer est titulus in pandectis, de constituta pecunia inscriptus.* Curaturum] *pro signis* Megaricis *mihi a te emptis. in epistola sequenti.* Ea] *signa.* In tua humanitate] *spero, inquit, fore, ut tu mihi, quæ tua humanitas est, bibliothecam conficias, in qua me otiosus oblectare poßim.*

EPISTOLA VI.

A suo procuratore] *scripserat Atticus, cum* Acutilij *procuratore se esse collocutum, eiq; pecuniam uoluisse persoluere, cum eo tamen, ut satisdatione sibi caueretur, neminem amplius eo nomine petiturum; illum autem recusasse.* Et, Amplius non peti, *frequens est in satisdationibus apud iurisconsultos locutio; quam & Cicero usurpauit in epistola ad Sulpicium, fam. epist. 28. l. 13. cum,* L. Meßinium *commendans, ita scribit:* Te rogo, ut, *si quid satisdandum erit, amplius eo nomine non peti; cures, ut satisdetur fide mea. nec dißimile illud in* Bruto: *Ego tibi* Brute *non soluam, nisi prius a te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. simillimum illud pro* Q. Roscio: *Quid ita satis non dedit, amplius a se neminem petiturum?* Decidisse] *cum tutoribus puellæ. epist. 4.* Ille noster amicus,] *Lucceius. ep. 9.* CCIↃↃ CCIↃↃ CCCC] *sestertiorum nummorum uiginti millia quadringenta,*

totidem

totidem plane, quot proxima in epistola superiore. diuersis enim notis eandem summam explicauit. Megaricis] *ex Megaris, Atticæ urbe.* Hermæ tui Pentelici] *Mercurij statuæ ex marmore Pentelico. Suidas.* Eius loci,] *Academiæ. ep. 3. & 7.* Xystique] *Xystus quid sit, Vitruuius lib. v. cap. x i. docet.* Nauis] *quò imponas signa.* Tuum munusculum] *quod te illi ex Græcia missurum pollicitus es. ep. 9.*

EPISTOLA VII.

Ne dubitaris] *ne te deterreat impensa: & confidito, futurum mihi unde soluam.* Naues suas.] *quas habet in Græcia.* Pollicetur] *ad uecturam signorum.* Chilius] *poeta: de quo ep. 14.* Te rogat εὐμολπιδῶν πάτρια.] *rogat, ut ritus Eumolpidarum mittas. Eumolpidæ autem sacrorum præsides Athenis: de quibus Aeschines in oratione contra Ctesiphontem: ab Eumolpo Musæi filio, de quo Suidas, & alij.* πάτρια σύρων, *Athenæus quoque dixit, id est, leges & ritus Syrorum, libro v i i i.* δειπνοσοφιστῶν.

EPISTOLA VIII.

Cum essem in Ceramico] *Atticus hoc epistolæ principio usus erat, Cum essem in Ceramico. quem Cicero imitatus, & ipse ita cœpit, Cum essem in Tusculano. Ceramici autem Athenis duo, de quibus Suidas his uerbis:* κεραμεικοὶ δύο ἦσαν, ὁ μὲν ἔνδον τῆς πόλεως, ὁ δὲ ἔξω: ἔνθα καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ τελευτήσαντας ἔθαπτον δημοσίᾳ, καὶ τοὺς ἐπιταφίους ἔλεγον: ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ εἱστήκεισαν αἱ πόρναι. De nostro amico placando] *de Lucceio. ep. 9.* Hermeraclas,] *Mercurij & Herculis*

coniuncta signa imponas in nauim. ep. 7. Eius loci, quem non ignoras,] Academiæ: ut in epistola, quæ huic, & ea, cui hæc antecedit. Palæstræ,] Vitruuius lib. v. cap. XI. Typos] typi statuæ sunt è gypso formatæ, quarum ad similitudinem artifex deinde uel lapidem cædit, uel æs fundit. et apud Plinium ectypa, imagines ad aliquod exemplum effictæ: typos igitur, quos in atrioli tectorio, certis locis, ut solet, distinctos, posset includere, mandat Attico ut mittat. tectoria uero, parietum esse integumenta, & incrustationes ex arena & calce, notum est. Includere,] sedibus constituere aliquanto intra tectorium excisis. Putealla sigillata] puteorum opercula, paruis signis exornata. qualia et hodie uidemus, in quibus incisæ delectant imagunculæ. Bessarionis liber, Putealia signata: eadem scilicet sententia. nam siue de signis intelligas, siue de sigillis ὑποκοριστικῶς, minimi refert: utrumuis licet accipias. Despondeas] uenditurum te promittas. Omnes meas uindemiolas] quidquid pecuniæ possumus hinc inde contrahere, seponimus ad emptionem tuæ bibliothecæ. Supra, Libros, inquit, tuos conserua; & noli desperare, eos meos facere posse. Ita esse, ut semper uolui,] optime ei cum tua sorore conuenire. Permisisse] ut eorum caussa Romam ne uenias. Et de comitijs accipe non consularibus, sed prætorijs, ut supra docuimus in ordine epistolarum. Sponsorem non appellat.] Antea, quòd tu ei promissum munusculum non mitteres, me sponsorem appellabat; nunc sponsorem omittit; te ipsum in iudicium uocat: itaque faciundum tibi est, ut promissum omnino

soluas.

soiuas. *In uulgatis libris*, *Sponsorem appellat*, *legebatur*: *ego negantem particulam interieci*, *sumptam ex antiquo Bessarionis exemplari*, *sententia*, *mihi quidem ut uidetur*, *mirifice comprobante*.

EPISTOLA IX.

Illud suum arbitrium,] *apparet*, *Atticum in quadam arbitrum controuersia contra Lucceij uoluntatem decreuisse*. *Suum*: *quod saepe accusare solitus est*. Epistolae tuae,] *ad illum*. Nostra legatio] *diligentia*, *quam ego*, *allegatus ad Lucceium a te*, *soleo adhibere*. Humanitati tuae] *nam humanitatis tuae non est*, *ab eo dissidere*. Designatum] *praetorem*, *non consulem*, *ut in proxima superiore*. Quamprimum mittas.] *De signis intelligi*, *perspicuum est*. Tradas] *uendas epist*. 1. & 3.

EPISTOLA X.

Teucris illa] *superiores omnes epistolae ante consulatum scriptae*, *haec autem*, *ut e clausula manifestum est*, *ineuntibus magistratum Messalla & Pisone*, *qui post Ciceronem*, *& Antonium consules anno altero fuerunt*: *ut epistolarum haud paruum interijsse numerum*, *necesse sit*; *nisi si toto superiore triennio Romae mansit Atticus cum Cicerone*. *Neque mihi dubium est*, *quin*, *Teucris illa*, *principium sit epistolae*, *cum inferat paulo post*; *Vt ad prima illa redeam*; *id est*, *ad id*, *quod scribere primum institui*: *ut appareat*, *fuisse primam epistolae partem*, *in qua de Teucride ageretur*: *sic & infra ep*. 22. *l*. 13. *Ad prima redeo*; *id est*, *ad sermonem de suis libris institutum*. *& fam*. *ep*. 29. *l*. 7. *Ad prima redeo*. *sapienter*

haec

hæc reliquisti, si consilio. Cum uero, Teucris, ait, Antonium, quem Cicero collegam habuerat in consulatu, ficto nomine significari, declarant ea, quæ sequuntur. eundemq; in epistola proxima ijsdem uerbis appellat; & in ea, quæ proximam consequitur, promissa dicit præstitisse. Lentum sane negotium,] *tardat enim, & procrastinat solutionem eius pecuniæ, quam debet. ep. 11. & 13.* Cornelius] *amicus, aut affinis Antonij, qui se ad Terentiam dixerat rediturum, ut de ea pecunia colloqueretur.* Considium, Axium, Selicium,] *feneratorum nomina. ad hunc Axium Ciceronis epistolas nominat Fronto grammaticus. sed is est Axius senator, non fenerator, de quo ep. 7. l. 3. mentio fit. Axius, inquit ep. 12. l. 10. de XII. millibus Pudens: sæpe enim adscripsit, ut Gallio, quantum is uellet, darem. de Considio autem Valerius lib. IV. cap. 8. et Gellius lib. 8. c. 3.* Confugiendum est:] *ut ab ijs nummos sumamus; quando exigere ab Antonio non possumus.* Cæcilio] *& hic fenerator erat: sed benigniores aliquanto superiores tres. nam ab hoc nec ipsius propinqui nummum auferre poterant, nisi cum fenore centesimarum, quæ usurarum omnium grauißima erat, et as dicebatur. pendebantur enim in anno duodeni nummi pro centenis. cum uero pro centenis octoni, besses; cum seni, semisses; cum quini, quincunx; cum quaterni, triens; cum terni, quadrans; cum bini, deunx; cum singuli, unciaria uocabatur usura: quam maiorem XII. tabulæ primum, ut ait Tacitus. lib. V. deinde etiam rogatio tribunicia uetuit, ut lib. VII. Liuius narrat: qui etiam de semunciario fenore instituto subiunxit.*

Tacitus omnino sublatas usuras docet, quæ tamen denuo uarijs fraudibus exortæ, paulatim consuetudine leges uincente, ad centesimas peruenerunt. Seneca libro epistolarum XXI. *Quàm durus fenerator Cæcilius, a quo minoris centesimis propinquis nummus moueri non posit.* Centesimis] *centesimæ dicebantur usuræ, quia singulis mensibus in fenus centesima sortis pars impenderetur. a menstrua enim solutione potius appellatas esse centesimas credibile est, quàm, quod non nulli putant, quia centum mensibus usura sortem adæquaret.* Illa] *Teucride.* Impudentius, astutius, lentius.] *quia, causis nectendis, solutionem differret.* Libertum mitto: Tito mandaui:] *uerba sunt non Ciceronis, ut quidam existimant, sed Antonij, qui soluendæ pecuniæ diem produceret his uerbis:* Libertum mitto; *(subaudi, qui numeret) Tito mandaui; ut scilicet ipse tibi pro me satisfaceret. Antonij igitur, quem Teucridem appellat, σκήψεις hæ sunt, atque ἀναβολαί. non enim ἀναβολὰς lego, sed ἀναβολαί, duobus ex antiquis libris, Bessarionis, & Caualcantis.* Nescio, an ταὐτόματον ἡμῶν] *Antonius, inquit, non soluit: sed hoc optime cadit: ut deinde eius defendendi causa mihi nulla sit.* Et *spectauit fortasse ad illum uersiculum, qui est in Græcis sententijs, ταὐτόματον ἡμῶν καλλίω βουλεύεται. casus melius, quàm nos, consuluit. magis è re nostra est, eum non soluere, quàm si, quod uolebamus, solueret. quod casu, non consilio nostro, fit.* Pompeiani prodromi] *quos Pompeius, ex bello Mithridatico reuertens, celeri cursu præmittit.* Acturum] *in senatu.* Antonio succedi oportere:]

tere:] *Antonium de prouincia Macedonia reuocandum, quòd pecunias a socijs inique cogeret. reuocatus tamen non est: quia Cicero eum in senatu defendit. quod ipse scribit ad Sextium, ipsius Antonij quæstorem, fam. lib. v. postea defendit eundem in iudicio, maiestatis accusatum, Cæsare et Bibulo cos. cum Antonius triennium prouinciæ præfuisset. Suetonius, Dio, Cicero pro domo, pro Sextio: & in ea, qua Cœlium, quo accusante damnatus erat Antonius, defendit, hanc intelligit accusationem, cum ait: Ex reipublicæ causa uictoriam est, mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, consecutus. quod infra in eadem oratione apertius his uerbis: Accusauit C. Antonium, collegam meum: cui misero præclari in rempublicam beneficij memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficij cogitati. Accusauit eundem condemnauitq; Q. Maximus: ut in oratione in Vatinium.* Aget prætor ad populum.] *ut Romam euocetur ad causam de repetundis dicendam, quòd socios diripuerit. ep. 2. l. 2.* Existimationem] *multum, inquit, de mea detrahatur existimatione & apud bonos, & apud populum, si C. Antonium, manifestis criminibus reum, defendam.* Mando tibi, ut perspicias.] *et perspicere Atticus id poterat non magno negotio, qui esset in Græcia, proximus Macedoniæ, quam Antonius administrabat.* In cogendis pecuniis] *contra quàm legibus liceret. Cogendis autem ex prouincialibus hominibus, auaro, & iniquo imperio.* Valerius interpres] *externarum legationum caussa senatus Valerio utebatur interprete, multarum linguarum perito, epist. 10.* Chiliusque] *is, de*

quo

quo supra, ep. 7. Constat] *non dum enim aderat, sed Italiam iam attigerat, ex illo se referens memorabili Mithridatis bello.* Diuortium Muciæ] *Pompeius, deuicto Mithridate reuertens, cum in Italiam peruenisset, nuntium remisit coniugi suæ Muciæ, Q. Mucij Scæuolæ filiæ, quòd adulterium cum C. Cæsare commisisset, ut Suetonius tradidit. Et, ut ex historia, maximeq; ex Plutarcho colligitur, uxores habuit Pompeius quinque, Antistiam, Aemiliam, Muciam, Iuliam, Corneliam: cum duabus, Antistia, Mucia, diuortium fecit: apud ipsum duæ perierunt, Aemilia, Iulia: Cornelia superuixit. Illud addo; quòd appelletur a Pediano Tertia, quæ alibi Mucia nominatur, erratum non esse in nomine, sed Muciæ cognomen fuisse Tertiam: ut, cum sorores haberet duas, utranque ætate maiorem, omnes autem Muciæ uocarentur, ex consuetudine, quæ tum erat, (nam a patre, hoc est a familia, nominabantur filiæ) ipsa Tertia dicta, proprij cognominis appellatione internosceretur. Hæc, ut sperabamus, haud paulo uberius in libro de familijs explicare, consilium erat.* P. Clodium] *eum, qui Ciceronem tribunus pl. lata ad populum rogatione, quòd ciues Romanos indicta caussa consul occidisset, publicatis bonis in exilium egit. inimicitiarum autẽ caussa ex hoc ipso, quo de nunc scribit, pollutarum cæremoniarum crimine manauit.* Appii] *hic est Ap. Claudius Pulcher, qui consul fuit cum P. Seruilio Vatia Isaurico.* C. Cæsaris,] *erat enim Cæsar pontifex maximus, itemq; prætor: & apud pontificem maximum, eius uxore sacrificium faciente, præsente Vestalium uirginum cœtu, Bonæ de æpro salute*

populi

populi supplicabatur: cum ea sacra uiris aspici nefas esset. Pedianus hac de re, Clodius, inquit, quæstor designatus, depræhensus est cum ueste muliebri, cum intrasset eò, ubi sacrificium pro populo R. fiebat. Suetonius autem his uerbis in Cæsare: Pompeiam duxit, Q. Pompeij filiam, L. Syllæ neptem: cum qua deinde diuortium fecit, adulteratam opinatus a P. Clodio; quem inter publicas cæremonias penetrasse ad eam muliebri ueste, tam constans fama erat, ut senatus quæstionem de pollutis sacris decreuerit. et infra: In P. Clodium, Pompeiæ uxoris suæ adulterum, atque eadem de caussa pollutarum cæremoniarum reum, testis citatus, negauit se quidquam comperisse; quamuis et mater Aurelia, & soror Iulia apud eosdem iudices omnia ex fide retulissent. interrogatus, cur igitur repudiasset uxorem; quoniam, inquit, meos tam suspicione, quàm crimine iudico carere oportere. Præterea Cicero ipse, Plutarchus, Valerius, epitome Liuij. quanquam epitome mendum continet, quæ stuprum illud confert in Metelli, non in Cæsaris uxorem; aperte prorsus historia refellente; quòd, id temporis pontificem maximum Cæsarem fuisse, notißimum est. opinor autem inde errorem esse natum, quòd, cum ibi pontificis maximi nomen desideraretur, aliquis historiæ imperitus Metelli nomen scripsit, qui pontifex maximus ante Cæsarem fuit. Cæsarem enim in locum Metelli Pij pontificem Max. esse factum, Dio memoriæ prodidit. Pro populo] hoc sacrificium, quod fiebat in operto, in honorem Bonæ deæ, Damium appellatum, quasi minime δημόσιον. in ædem enim Bonæ deæ uirũ introire, religiosum fuisse, Festus tradit. Per manus

seruulæ

seruulæ seruatum, & eductum:] *Plutarchus inductum quidem ait a seruula, sed mox a mulieribus extrusum.* M. Messalla,] *opinor hunc esse alium ab eo, qui præturam petijt Cicerone consule, de quo in oratione pro Sylla: opinor autem ob eam caussam, quia, si prætor designatus est Cicerone consule, magistratum gesßit anno proximo, Silano et Murena cos. quorum annus eum annum proximus antecesßit, quo Messalla cum Pisone consul fuit. consul igitur Messalla designatus esset in prætura; quod inusitatum erat. is autem prætor designatus non est: multo minus consentaneum uidetur, anno post repulsam præturæ proximo consulatum & petijsse, et adeptum esse.*

EPISTOLA XI.

Anchoris solutis] *cum soluisses, illico nauigaturus.* Releuarit?] *contrarium contrario reddidit, iocatus in uerbis, Grauiorem, &, Releuarit: cum, grauiorẽ dicat epistolam, quæ scripta grauibus de rebus quasi pondus habet; ut tabellarius oneris partem releuare uideatur, cũ epistolam legat.* Cæsis apud Amaltheam tuam uictimis] *Sicyonij pecuniam Attico debebant. ea caussa Sicyonem ire cogitarat. sed uenuste Cicero metaphoram sumpsit de re militari: quòd exercituum ductores non ad bellum prius exibant, quàm uictimas cecidissent. Amalthea in Epiro Attici uilla, studijs & libris dicata, quemadmodum Academia Ciceronis, Puteolos inter & Auernum lacum, in litore. ep.14.* Ad Sicyonem oppugnandum] *ad exprimendam a Sicyonijs pecuniam. est autem, auctore Plinio, ciuitas Achaiæ Sicyon.* Ad Antonium.] *in Macedoniam; quæ contingit Epirum a*

solis occasu. nescio, inquit, Sicyone mansurus quàm diu sis. nam inde ad Antonium se esse profecturum, Atticus antea litteris significauerat. Achaicis hominibus,] *qui tibi, in Achaia pecunias exigenti, litteras redSdant.* Primum me non esse rogatum sententiam,] *in senatu primi sententias a consule rogabantur consules designati: si modo post consularia comitia senatus haberetur: sin ante, rogabat consul arbitratu suo, non quem uellet ex omni senatorum frequentia, sed quem uellet e numero consularium. & antiquæ consuetudini dabatur, ut, quem ordinem interrogandi sententias consul Kalendis Ianuariis instituisset, eum toto anno conseruaret. quo ordine Cæsar neglecto primum Pompeium post affinitatem consul rogare sententiam cœpit, cum antea Crassum solitus esset. itaque, cum hoc legerem attentius, Primum igitur scito me non esse rogatum sententiam; facile conieci, Kalendas Ianuarias intelligi; quo primum die consules inito magistratu senatum habebant de rep. Quoniam autem, cum designati consules fuissent, ij sententiam primi rogabantur: uenit in mentem, quæri posse, uter ex ipsis designatis prior rogaretur. nec difficile est quærenti respondere. nam me quoque olim ex ipsa re in eandem dubitationem adductum, & aliquandiu hærentem, obseruatio uetusti moris expediuit. Sciendum igitur; siue patricius, & plebeius, siue duo plebeij designati consules essent, qui priore loco declaratus esset consul, eum in magistratu priorem quoque sententiam rogasse: ideoq; rogauit in re Catilinaria non C. Antonius, sed M. Cicero, quia consul priore loco declaratus. nam genere pares erant,*

uterque

uterque plebeius. & hic pacificatorem Allobrogum rogat sententiam M. Pupius Piso consul, ex familia plebeia: M. Valerius Messalla, etsi patricius, tamen non rogat. plebeius igitur anteponitur patricio: cur? quia priore loco declaratus consul. Vter in magistratu prior rogaret, ostendi; quo conijcitur, & uter rogaretur, cum designati essent. Rogatum] *a M. Pisone consule.* Pacificatorem Allobrogum,] *C. Calpurnium Pisonem: quem Galliæ præfuisse, qua in prouincia sunt Allobroges, diximus in epistola prima. & opinor id Pisonem consulem dedisse propinquitati, cum C. Pisonem sententiam primum rogauit.* Homine peruerso] *ipso consule.* Tantum cauillator,] *unum est in eo cauillandi genus, præterea nihil. Quid sit autem cauillatio, docet ipse in 2. de oratore his uerbis: Cum duo sint genera facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa a ueteribus superior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata est. sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis, ars non desideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis, nihil habet ars loci; cum ante illud alterum facete dictum hærere debeat, quàm cogitari potuisse uideatur. Non alienum est subijcere, quid de hoc ipso Pisone in libro de claris oratoribus. Marcus, inquit, Piso, quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis litteris eruditus fuit. habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat: quod erat in*

reprehendendis uerbis uersutum, & solers, sed sæpe stomachosum, non numquam frigidum, interdum etiam facetum. is laborem, quasi cursum, forensem diutius non tulit; quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusq; respuebat, siue morose, ut reputabatur, siue ingenuo, libereq; fastidio. is, cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea: deinde ex Virginum iudicio magnam laudem est adeptus: & ex eo tempore, quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem; postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. Pedianus autem sic: *M. Pupius Piso eisdem temporibus, quibus Cicero, fuit, sed tanto ætate maior, ut adolescentulum Ciceronem pater ad eum deduceret; quòd in eo & antiquæ uitæ similitudo, & multæ erant litteræ. orator quoque melior, quàm frequentior, habitus est. biennio tamen serior, quàm Cicero, consul fuit: triumphauit proconsul de Hispanis, Q. Hortensio Q. Metello Cretico consulibus, ante Ciceronis consulatum. de eodem paullo post: Consul autem ille, deterioris histrionis similis, suscepisse negotium dicitur.* Genere illo moroso] *cauillandi plura genera, sed illud morosum, cum facie risum mouemus, nulla sermonis festiuitate.* Eius autem collega] *M. Valerius Messalla.* Leuiter inter se dissident] *leuiter, hic non ualet, parum, sed, aliquantum: ut infra l. 2. ep. 1. Mihi, quòd defendissem, leuiter succensuit.* Infectum] *inquinatum, contaminatnm: a labe metaphora deducta, quæ ex oleo facta, serpit late in ea re, quam semel infecit.*

Vereor.

Vereor, inquit, ne hoc malum, natum ex Clodij scelerata libidine, deinceps ipsum ex sese alia mala pariat. paullo post aperte: Vereor, ne hæc neglecta a bonis, defensa ab improbis, magnorum reip. malorum caussa sit. Virum] *P. Clodium, Appij filium. ep. 10.* Virgines] *Vestales: quas sacrificio interesse solitas, Plutarchus tradit.* Rogationem promulgasse,] *proposuisse, in uulgus edidisse; (hoc enim significat promulgare, auctore Festo) ut, si quis uellet tribunus pl. intercederet; nemine intercedente, lex ferretur: etiam ob eam caussam, ut quivis e populo, rogatione inspecta, per otium examinare posset, antiquanda mox esset, an sciscenda.* Nuntium remisisse.] *quòd a Clodio stupratam suspicaretur. Suetonius, Plutarchus.* Quam ipse fert,] *id est, cuius lator futurus est. nam rogationi ferendæ non dum dies uenerat. quæ tamen nec ipso die lata est, concursu optimatum comitijs dimißis. epist. 12.* De religione,] *de pollutis sacris.* Antiquetur.] *antiquare, & abrogare putat amicißimus meus in suo libro idem esse: quem exempla ueterum refellunt. nam antiquat populus latam rogationem, cum perferri non sinit; abrogat autem iam perlatam.* Operæ comparantur] *homines mercede conducti, quorum suffragijs rogatio tollatur.* Lycurgei] *acerrimi legum propugnatores, qualem fuisse Lycurgum historiæ narrant, qui Spartanis leges dedit.* Scin quem dicam?] *forte Pompeium intelligit, paucis ante diebus e bello Mithridatico reuersum.* Prætores] *in ijs erat Q. Cicero; cui deinde obtigit Asia.* Ad III. nonas Decembris,] *mendosa dies in quadam*

Ciceronis oratione. Metellinam] *quam scripserat contra concionem Metello. Nepotis. legenda est epistola ad Metellum Celerem, fam. lib. 5. Gellius lib.* XVIII. *cap.* VII. Liber] *ipsa oratio Metellina; ut infra l.2. ep.1. & alibi apud eundem, & alios quoque.* Etiam.] *etiam est, quod scribam, præter superiora. & est genus quoddam familiariter scribendi, sæpe in extrema epistola usurpatum, ut ep.6.l.2. De muro statue, quid faciendum sit. Aliud quid? etiam. quando te proficisci istinc putes, fac ut sciam. Et ep. 3.l.2. Atticus etiam ita uidetur locutus in extremis litteris. quod indicat illud, τί λοιπόν? ep. 1.l.6.* Autronianam domum] *quæ fuerat L. Autronij Pæti: qui consul designatus, cum collega suo P. Sylla lege ambitus interrogatus pœnas dederat: deinde coniurationis nomine damnatus, exsulabat. ep.2.l.3.* CCCCXXXVII.] *tredecim milibus centum decem scutatis, ut nunc loquimur.* Amicorum facultatibus] *ut ego, qui domum emi præclaram in Palatio, a P. Sylla pecuniam mutuatus. et innuit, Messallam ad Autronianæ domus emptionem ipsum quoque usum esse facultatibus amicorum. Gellius lib.* XII. *cap.* XII. Teucris illa] C. *Antonius, qui debitam Ciceroni pecuniam non soluebat. ep.9. & 12.* Ista confice] *expedi tua nomina, quæ istic habes: exige, inquit, a tuis debitoribus, ut redire ad nos mature possis.*

EPISTOLA XII.

Prima concio Pompeii] *quam primam habuit, ex bello Mithridatico reuersus.* Frigebat.] *iacebat, studiosum sui iam neminem habebat.* L. Fusius] *præ-*

nomen

nomen abest a Bessarionis antiquo libro: & recte abest: non enim hic L. Fusius, sed Quinctus; cui Caleno cognomen fuit: quem postea Pansæ socerum fuisse, in commentarijs nostris in epistolas ad Q. fratrem satis probauimus, ex Philippicis orationibus, & ex Dionis historia, & Pediani commentarijs. In concionem produxit.] *licebat tribunis pl. quemcunque uellent, arripere, & in concionem productum cogere pro ipsorum iure & potestate, ut, quibus de rebus esset interrogatus, ijs de rebus responderet. itaque tribunus pl. C. Carbo minorem Africanum, excisa Numantia redeuntem, ab ipsa porta in concionem cum produxisset, quid de Ti. Gracchi nece sentiret, interrogauit.* Quo consilio] *quibus iudicibus uteretur in caussa Clodiana.* De Clodiana religione] *de sacris Bonæ deæ, Clodij scelere contaminatis.* Promulgata rogatione] *ab ipso & Pisone consulibus.* De istis rebus] *malim, De nostris rebus, id est, in consulatu gestis. de coniuratis .n. intelligit supplicio affectis. quod factum Pompeius satis a se probatũ significabat, cum senatus omnia consulta γενικῶς laudasset. nam Cicero animaduersione illa usus fuerat auctore senatu: ut, qui senatum laudaret, Ciceronis idem acta confirmare uideretur. In hac ipsa epistola paullo post, An, inquit, esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur? Et infra, ep. 14. De nostris rebus nimium diu tacuerat Pompeius. Et l. 2. ep. 1. Videtur posse aliquid nostris rebus lucis afferre.* Quòd hi suspicarentur homines] *hi, quibus præsentibus Pompeius loqueretur, & a quibus laudem excepisset. Suspicarentur:*

non dicit, uiderent, sed, suspicarentur; propterea quòd Pompeius tantummodo γενικῶς senatus decreta laudauerat, de Ciceronis rebus nominatim nihil dixerat; sed ex laudatione senatus, quid de Ciceronis consulatu sentiret, coniiciebant. In aristocratia] *tum, cum optimatis personam maxime sumo. nam ἀριστοκράτεια, status est optimatum in rep. a duobus tamen antiquis libris, Bessarionis, & Caualcantis, abest hoc, In aristocratia.* Varie pingere] *admodum exornare: μεταφορικῶς: quia uarietas in pictura delectat.* De flamma, de ferro] *cum incendiis urbem, ciuitatem cæde, mea uigilantia, meaq; uirtute dico esse liberatam.* (Nosti illas ληκύθους)] *non discedit a tralatione. nam ut pictores ἐκ τῶν ληκύθων, quæ sunt ampullæ pigmentorum, sumunt quæ ad colorandum apta nouere: sic orationem suam Cicero cum uolebat eloquentiæ ueluti coloribus illustrare, ad illa loca, de flamma, de ferro, quasi ad suas ληκύθους, confugiebat. in libro tamen græcarum dictionum, qui, λήκυθος, interpretatus est, hunc Ciceronis locum nominans uertit, uniformis dicendi copia, sententiam, ut mihi quidem uidetur, non assecutus.* Vtrum, Crassum] *genus loquendi a ueteribus usurpatum, cum, de duabus rebus utram crederent, ignorabant. tale fere illud est ep. 6. l. x I. Is dicitur uidisse, an euntem, an iam in Asia? et illud ep. 2. Nos hic te ad mensem Ianuarium expectamus, ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios missis?* Meis omnibus litteris in Pompeiana laude perstrictus] *locus est huiusmodi in oratione pro lege Manilia: ubi Pompeium ita laudat, ut, quod illi tribuit, Crasso detrahat,*

bat, qui seruile bellum solus confecerat. locus hic est. Te*stis est iterum, & sæpius* Italia*; quæ cum seruili bello tetro periculosoq; premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum expectatione* Pompeij *attenuatum, atque imminutum est, aduentu sublatum, ac sepultum.* In *oratione etiam pro* Sextio *de eodem* Pompeio *sic:* Ille *uir, qui sceleratißimos ciues, qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras, atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam seruitia uirtute uictoriaq; domuisset.* Ab illo] *a* Pompeio. ἀνεπερπειρασάμην,] *ostentaui me, adulatus sum. fortasse legendum,* ἀνεπερπερευσάμην: *a notiore uerbo,* περπερεύομαι. Nouo auditori.] *modo enim redierat* Pompeius, Mithridate *deuicto.* ἐπιχειρήματα] *sententia probat hanc dictionem. quos tamen uidimus* Caualcantis *&* Bessarionis *antiquos libros, eam non habent, sed eius loco;* Si unquam mihi περίοδοι, *si* καρποὶ, *si* ἐνθυμήματα, *si* κατασκευαὶ, *&c. quibus item uerbis eloquentiæ uis indicatur.* Hæc erat ὑπόθεσις,] *argumentum hoc erat orationis meæ, de grauitate senatus, qui,* Catonis *sententiam secutus, de coniuratis sumendum supplicium censuerat: de equestri concordia, cum equites* Romani *ad opprimendã coniurationem cum senatu mire consenserunt; ut in oratione pro* Sextio, *et apud* Plutarchum: *de consensione* Italiæ, *quæ senatusconsultum de puniendis nefarijs ciuibus apprime laudauerat: de immortuis reliquijs coniurationis, hoc est de supplicio affectis* Lentulo, Cethego, Ceipario, Statilio, Gabinio, *reliquijs coniurationis in urbe,* Catilina *emisso: de uilitate, quæ in urbe fuit ipso consule:*

multis

multis enim consulibus infamiæ fuit, quòd eorum anno ciuitas caritate laborarit, quam uitare prouidentia potuerint: de otio, quod ciuitati consul peperit coniuratione oppressa: ut in 1. de off. magnifice gloriatur his uerbis. Nobis remp. gubernantibus non togæ arma cessere? neque enim in rep. periculum fuit grauius unquam, nec maius otium. ita consilijs, deligentiaq́; nostra celeriter de manibus audacißimorum ciuium delapsa arma ipsa ceciderunt. quæ res igitur gesta est unquam in bello tanta? quis triumphus conferendus? ἄρειος πάγος.] *seuerus, & fortis, ut Athenis Ariopagitarum consilium, a Solone constitutum.* Ferendæ,] *ad populum.* Barbatuli iuuenes] *dictum cum lasciuiæ nota. nam apud* Romanos, *barbam alere, moris non erat. ep.* 14. *Gellius lib.*3.*c.*4. Grex Catilinæ,] *magnam manum nobilium adolescentum Catilina, uarijs libidinum illecebris captam, ac deuinctam consuetudine tenuerat; ut qui, pro cuiusque studio, alijs scorta præberet; alijs canes, atque equos, sua pecunia emptos, dono daret; postremo neque sumptui, neque modestiæ suæ parceret, dum illos sibi obnoxios, fidosq́; efficeret. Sallustius, & hic ipse in oratione pro* M. *Cœlio.* Filiola Curionis] *filio C. Curionis, qui consul fuerat cum Cn. Octauio. sed filiolam uocat ad mollitiem, & inpudicitiam indicandam. Hic est C. Curio, qui Cæsaris postea partes secutus, in Africa perijt.* Antiquaret] *rogationem. ep.*11. Lator rogationis,] *non quòd iam ferret, sed quòd eo die laturus esset: non tulit autem, quia, bonis uiris manifestam largitionem in re turpi, et consulis Pisonis improbißimam suffragationem non ferentibus,*

comitia

comitia sunt dimissa. Pontes occuparant] *quibus ci- stæ suffragiorum superimpositæ. pontes igitur occuparant operæ Clodianæ, ut ex iis quas uellent tabellas suffragium laturis ministrarent, eas inquam duntaxat, quæ inscriptæ, essent,* A. *id est,* Antiquo. *nam in quibus,* V. R. *id est,* Vti rogas, *scriptum erat, earum nulla dabatur. libro* I *rhetoricorum ad* Herennium: *Cæpio, ut Saturninum con tra senatusconsultum, intercedentibus collegis, legem de semißibus & trientibus aduersus remp. uidit ferre; cum uiris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deiicit; impedimento est, quo secius feratur lex.* Et Cicero libro III. *de legibus:* Pontes etiam lex Maria fecit angustos. Pontes *puto fuisse mensulas angustißimas pedibus altiori- bus, pontes ad similitudinem dictas, non ad ueritatem. et singulas coniicio singulis tribubus aut centuriis appositas, cistis superstratas, suffragiorum tabellas continentibus. qua de re dictum est in libro nostro de legibus* Ministra- bantur,] *suffragium laturis distribuebantur.* Vt nulla daretur, Vti rogas] *cum populus in campum Marti- um conuenerat, uti rogationem aliquam aut acciperet, aut antiquaret; tabellæ singulis binæ dabantur, diuerse inscri- ptæ; altera sic,* Vti rogas; *qua significabant, se rogatio- nem accipere, & uelle uti rogasset is, qui rogationem tulisset: altera cum litera* A; *quæ erat antiquatæ, id est sublatæ rogationis nota.* Liuius *libro* X. *Ego hanc le- gem, Quirites, quod bonum, faustum, felixq; sit uo- bis, ac reipublicæ, uti rogastis, subeundam censeo. ta- metsi suspicor mendose scriptum in* Liuio, Rogastis. *non enim populus rogat, sed rogatus iubet. mallem igitur,*
Rogati

Rogati, aut Rogati sitis: *ut et lib.* XXXIII. *Omnes quinque & triginta tribus, uti rogatæ, iusserunt. libro autem de legibus* III. *Vos, inquit, legem, ut uideo, antiquastis sine tabella.* Nulla: *corrupti igitur, qui tabellas ministrabant, cum eas tantum darent, quibus antiquari rogatio posset.* Rostra Cato aduolat:] *inde concionaturus, maxime in Pisonem consulem. nam de Rostris ad populum concionabantur.* Vt consules populum, &c.] *refertur hoc ad uerbum,* Decerneretur. *quod autem sequitur,* Accipiendam; *intellige, probandam. sic etiam lib.* III. *de off.* C. *Mancinus rogationem suasit eam, quam* L. *Furius, & Sex. Atilius ex* S. C. *ferebant; qua accepta, est hostibus deditus.* Curioni] *contra quē & Clodium Ciceronis oratio nominatur a Quinctiliano, Nonio, Rufiniano, & hic epist.* XV. *lib.* 3. Nullum s. c. facienti] *Curionis erat sententia, ut senatusconsultum, de promulganda rogatione factum, tolleretur. ei ita sentienti haud plures quàm quindecim homines aßenserunt. quid autem Curio spectabat? hoc uidelicet; ut, sublato senatusconsulto, a populi iudicio, cuius seueritatem pertimescebat, ad prætorem, eiusq; consilium, in quo tum gratiæ, tum pecuniæ futurus locus esset, quæstio de incestu Clodii transferretur. senatus populum iudicem uolebat; quem intelligeret maiore negotio corrumpi uniuersum posse, quàm prætorem, & certum iudicum numerum, qui prætori in consilio aßiderent. ergo non de iudicio, sed de iudicum genere dißidebant.* Fusius tertium concesßit.] *tertium cesßit, cum ante bis ceßisset. uel potius,* Tr. *tum cesßit: ut sit* Tr. *pro,*

Tribunus. nam ueteres quandoque &, Trib. &, Tr. scribebant: quod utrunque ualebat, Tribunus, unitatis numero: multitudinis, Tribb. &, Trr. sicuti Prætt. & Prr. de prætoribus. potest enim ita disputari. Fusius tertium concessit: falsum est. neque enim ter actum est in senatu de Clodiana re: neque Fusius ante cesserat: cuius etiam opera factum erat, ne a senatu asperius decerneretur, ut ait Pedianus in Miloniana. rectius igitur, Tum cessit, uidelicet cum tam frequenti senatu agi, & decerni rem uideret: ideoq; Clodij miseræ conciones, destituti à tribuno, infensis patribus. Bessarionis tamen antiquus liber, itemq; Caualcantis, Tertium concessit. nam, quod in ueteri libro Vrbinatis bibliothecæ Bartholomæus Bartolutius, iuuenis ingeniosus, & eruditus, ait se uidisse ita scriptum. Fusius trib. p. cos. intercessit: id plane reijcio. nam illa uerba, Acta res est, non esse intercessum S. C. significant. prætera, non dixisset Cicero, intercessit consuli, aut consulibus, sed senatusconsulto. Miseras,] *sine auctoritate, quibus fidem populus non haberet. aut, Miseras, humiles, ad misericordiam eliciendam.* Lucullum, Hortensium, C. Pisonem,] *L. Licinium Lucullum, Q. Hortensium, C. Calpurnium Pisonem, omnes consulares.* Messallam consulem] *M. Valerium Messallam: sed, cum alter esset eodem prænomine is qui consul postea fuit cum Cn. Domitio Caluino, differentiæ causa, Consulem, adiecit.* Tantum] *contumeliosis uerbis in me non utebatur: hoc unum dicebat, comperisse omnia, & me auctore fieri, quæ contra ipsum fierent.* De Prouinciis prætorum,] *ut proximi superioris*

perioris anni prætoribus prouinciæ decernerentur. De legationibus,] *audiendis: quod Februario mense, quo scripta est epistola, fieri solitum, multis locis facile est animaduertere: ut ad Lentulum: Senatus haberi Februario toto non potest, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. & ad Q. fratrem: Sancit lex Gabinia, ut ex Kalendis Februarus usque ad Kalendas Martias legatis senatus quotidie detur.* De ceteris rebus,] *decernebat senatus, ut, antequam rogatio de incestu Clodiano lata esset, nihil omnino ageretur.* Vno uitio minus uitiosus,] *Piso consul animo est bonis uiris infenso; re minus nocet, quia tardissimus est, & in agendo minime omnium efficax. ita minus uitiosus est, quòd inertiæ uitium habet.* Illam concionem,] *quam habuit productus ad populum a Fusio tribuno pl. epist. 12.* Pseudocatone,] *ita studioso partium bonarum, ut Catoni simillimus existimetur.* Τεῦκρις] *C. Antonius persoluit, quod promiserat. idem ep. 10. & 12.* Reliquum dodrantem] *uniuersa hereditas libræ, siue assis nomine significatur: & quia dodrans nouem unciarum est; factum, ut nouem item hereditatis partes dodrante significentur. ergo Argiletani ædificii heres erat Quinctus ex quadrante, quæ quarta pars est, ut in libra, sic in hereditate: reliquum dodrantem, hoc est reliquas nouem partes, emit à coheredibus.* HS DCCXXV,] *septingentis uiginti quinque millibus; id est, ad nostratis pecuniæ rationem, scutatis uno & uiginti millibus, septingentis quinquagenis.* Venditat] *uendere cœpit;* Videro hominem: ualde petitur:

renauabo

renauabo operam.] *non dimitto quam pridem amplexus sum sententiam, ut legendum putem: Video hominem ualde pænitere: nauabo operam. Et pulchre conuenit cum antecedenti membro; quo membro satis aperte significatur, non stare per Lucceium, quo minus dissoluta gratia conglutinetur. impressam quidem lectionem eo magis suspicor non carere mendo, quòd & Caualcantis, & Bessarionis, & Alberti Ferri antiqua exemplaria non nihil a uulgata scriptura dissident: habent enim sic, Petitur ire nauabo.*

EPISTOLA XIII.

Asiam] *eam Quinctus per triennium administrauit. epist. 1. l. 1. ad Q. fr.* φιλέλληνες] *quia græcis litteris præter ceteros delectamur. Asia enim in Græcia esse dicebatur, & Græco sermone Asiatici omnes utebantur. ideo in epistola ad fratrem Græcos sæpe uocat homines Asiaticos, & aliis in locis. & M. Cœlius in epistola ad Ciceronem, Turpe, inquit, tibi erit, me pantheras Græcas non habere.* Curaque, & effice.] *cum scilicet in Asia fratris legatus eris. id enim Cicero futurum opinabatur. sed omissam ab Attico prouinciam, perspicuum est infra, ep. 14. & 15. & in eius uita.* Ipsi Quincto] *in Asiam proconsulari cum imperio proficiscenti.* De tuo negotio.] *de exigenda à Sicyonijs pecunia.*

EPISTOLA XIIII.

De iudicio,] *quo P. Clodius est absolutus.* Ὕστερον πρότερον] *primum enim respondebo, cur ego minus, quàm soleam, prœliatus sim; deinde, quod tu primum quæsieras,*

ab omni labe, populi iudicium fuisset. Plumbeo gladio iugulatum iri] *quouis iudicio condemnatum iri. nam ut ex plumbo gladius acie minus esset firma, quàm qui e ferro: sic iudicium populi, quasi ferreus gladius plumbeo comparatus, multo esset firmius, quàm iudicium a praetore datum.* Vt reiectio facta est] *accusator & reus in iudicio reiiciebant, quos aliqua de caussa sibi infensos fore suspicarentur. in causa Milonis quinos ex singulis ordinibus reiectos, Pedianus docet.* Accusator,] *Lentulus, de quo in oratione de aruspicum responsis.* Clamoribus maximis,] *clamores oriebantur, quia reus & accusator iudices reiicerent admodum dissimiles, hic homines nequissimos, ille optimos & integerrimos.* Tanquam censor bonus,] *censores enim eiiciunt e senatu, quos nequam & improbos nouerunt.* Tanquam clemens lanista] *lanistae non gladiatores sunt, ut sensit amicus meus in suo libro, sed gladiatorum domini, & magistri, qui gladiatorum familias in ludo exercerent, & locarent. patet ex epistola M. Antonii, Philippica XIII. & ex oratione pro Sex. Roscio, & ea, quae est in Pisonem, in qua rempublicam lanistae comparat, quia Gabinium & Clodium, tanquam lanista suos gladiatores, pugnantes spectaret, & utriusque interitum, quia malum utrunque ciuem nosset, ita cuperet, ut lanista duorum gladiatorum, quos male se gerentes uideret.* Frugalissimum] *quia dixerat, nequissimos, contrarium contrario reddidit. & respexit ad pecuniam; qua frugi homines egere non solent; quo spei minus est, in iudicio corrumpi posse. tales igitur reijciebat Clodius; retinebat minime frugales, id*

est egentes. Vt appellantur,] *consilium iudicum ex triplici ordine constabat, senatoribus, equitibus, tribunis ærarijs, (sic enim appellabantur; Varro) lege, quam prætor tulerat L. Aurelius Cotta. Pedianus*. Aerati.] *ære alieno obstricti: unde obæratus*. Tui ciues] *Athenienses. etsi ciuitatis beneficio, ab Atheniensibus delato, noluisse Atticum uti, Nepos tradit. respexit igitur non ad ius ciuitatis, sed ad Pomponii cognomen. etiam infra l. 2. ep. 1. Tuus, inquit, ille ciuis Demosthenes in Philippicis orationibus enituit*. Xenocratem] *hic, testimonio dicto, cum ad aras, ut mos Græcorum est, iurandi caussa accederet; una uoce omnes iudices, ne iuraret, reclamarunt. in oratione pro Balbo, & apud Valerium*. Tabulas Metelli Numidici] *Q. Metello, Quincti filio, Numidico, caussam dicente de pecuniis repetundis, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis caussa, fuit iudex nemo, ex illis equitibus Romanis, grauißimis uiris, quin remoueret oculos, & se totum auerteret; ne forte, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, uerum ne, an falsum esset, uideretur. in oratione pro Balbo*. Abiens consulatu,] *cum in concione consulatum pridie kalendas Ianuarias deposuit. deponebant enim eo die*. Domum reductus,] *eius frequentiæ meminit his uerbis in oratione in Pisonem: Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, ciuium esse in numero uideretur*. [t] Præclari Ariopagitæ,] *ironia. nam Ariopagitæ uere & religiose iudicabant: at in Clodiano iudicio plerique iudices pretio sententias*

uendi=

uendiderunt. Ad consilium,] *actum est in consilio iudicum, num a senatu præsidium esset petendum, quo tutius iudicare possent. omnes, præter unum, censuerunt.* Datur negotium magistratibus.] *ut præsidium iudices habeant.* ἔσπετε] *cum Homerus iliados, π, stragem illam, quam Hector, igne in Græcorum naues iniecto, edidit, explicare aggreditur, Musarum opem implorat his uersibus:*

„ ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχουσαι,
„ ὅππως δὴ πρῶτον πῦρ ἔμπεσε νηυσὶν ἀχαιῶν.

Cicero autem cum iudicii corrupti narrationem orditur, ludens, quasi in re magna, eosdem uersus usurpat, sed ita ut, more suo, eos non integros recitet. Nosti Caluum,] *M. Crassum, ut puto, significat, tribus modis eum designans, primum a caluitio; deinde, ex Nannceianis eum appellat; postremo, cum dicit,* Illum laudatorem meum, de cuius oratione erga me honorifica ad te scripseram. *nam, laudatum a Crasso Ciceronem, apparet in epistola, quæ ante proximam legitur. Surrexit, inquit, Crassus, ornatißimeq; de meo consulatu locutus est, ut ita diceret, se, quòd esset senator, quòd ciuis, quòd liber, quòd uiueret, mihi acceptum referre.* Et quia Crassus *Sylla dictatore ingentes diuitias congesserat, bonis proscriptorum paruo pretio emendis;* Nanneii *autem proscriptorum e numero fuerunt, quorum bona a Crasso empta uerisimile est, indeq; eum non mediocriter fuisse ditatum; per iocum appellat eum ex* Nanneianis; *quasi dicat,* Nanneiorum *facultatibus ditatum.* Nanneios *autem dictatore Sylla proscriptos, & interemptos fuisse, cogno=*

scitur ex libro, quem ad Marcum fratrem Q. Cicero scripsit de petitione consulatus. Et eum ex ludo gladiatorio,] *ueteres in magna seruorum multitudine habebant, quos in ludo gladiatorio docendos, exercendosq; a lanistis, id est a magistris, curarent; quos deinde populo spectandos loco muneris exhibebant.* Et eum: *non modo seruum, sed seruum ex ludo gladiatorio, hoc est ex omnibus uilissimum. nam alij colebant artes nobiliores, litteras, musicen, picturam, & huiusmodi.* Confecit totum negotium] *iudices corrupit.* Intercessit, dedit,] *partim promisit se daturum, partim etiam dedit. tale illud libro 6. ep. 1. Adscribit, intercessisse se pro ijs magnam pecuniam.* Et illud oratione 11. in Antonium: *Orabat Curio, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem. tantum enim pro te intercessisse dicebat.* Summo proposito periculo] *quia plenum forum erat seruorum.* Vel perire] *cum sibi mortem, si Clodius damnatus esset, impendere cernerent ab ijs seruis, quorum plenum fuisse forum, proxime dixit.* Perdere omnia] *totam remp. euertere; quam in iudicio esse positam, plane constat. maluerunt igitur recte sentire, etiam si rectum sensum consecutura mors esset, quàm sententias ferre, contra quàm leges, & iura praescriberent: quod si fecissent, actum esse de uniuersa rep. opinabantur. quasi, Clodium seruare, & remp. perdere, idem esset.* Catulus] *Q. Lutatius Catulus consularis, quem Sylla dictator optimum uirum appellauerat. Plutarchus in Pompeio.* XXXI. fuerunt] *ergo iudices fuerunt in caussa Clodij quinquaginta, &*

unus

inus, totidem, quot in Milonis caussa, in qua senatores iudicarunt XVIII. *equites* XVII. *tribuni ærarii* XVI. *hoc ex Pediano*. Factum esse sciebant,] *incestum Clodij significat*. Caluum, & Plautum, & Spongiam,] *iudicum cognomina; quos quasi per contemptum nominat. nam Caluus, & Plautus, & Spongia, cognomina sunt a partibus corporis male affectis, & a uitiis imposita*. Cum religio, cum pudicitia] *religionem Clodius polluit, cum ingressus est eò, ubi sacra Bonæ deæ uirgines Vestales celebrabant; pudicitiam uiolauit, quia in ijs sacris adulterium cum Pompeia commisisse putabatur. hæ autem conciderunt, quia uiolatas ulti iudices non sunt*. Iudiciorum fides,] *quæ concidit, corruptis a Clodio iudicibus*. Senatus auctoritas concidisset,] *quo modo concidisse uidetur senatus auctoritas? quia factum non est, quod senatus censuerat, ut populus de Clodiano incestu iudicaret*. Nulla in re consistere unquam sum passus:] *omnibus in rebus ei sum aduersatus*. Desponsam homini iam Syriam] *propemodum senatus promiserat, & desponderat Pisoni Syriam prouinciam, ut eam anno proximo pro consule administraret: Cicero contra pugnauit, & desponsam ademit, cum diceret, non esse habendam eius rationem a senatu, cuius opera senatus auctoritas concidisset. nam per Pisonem steterat, quo minus rogatio ex senatusconsulto ad populum ferretur; ut ep.* XI. *Piso operam dat, ut ea rogatio, quam ipse fert, & fert ex S. C. & de religione, antiquetur. & ep.12. Piso consul, lator rogationis, idem erat dissuasor*. Abiectum.] *quòd*

 uideret,

uideret, in iudicio Clodiano uictam ueritatem improbitati cessisse. Contentionis,] *in ipsa altercatione omnia, inquit, habere tum uim, tum uenustatem uidebantur; quæ nunc si a me perscriberentur, prorsus ut languida insulsaq; iacerent: itaque pauca narrabo.* Ἀγῶνα uos appellatis.] *Atticum ut hominem Græcum agnoscit, quia diu uixerat Athenis, unde cognomen Attici retulerat,* Vna plaga accepta] *in Clodij absolutione.* Ne aut ignorando,] *hoc membrum refertur ad illud, Neque dissimulandum. alterum membrum desiderari uidetur; ut, quoniam duo proposuit, ignorationem, & timorem, sit, quod utrique reddatur: idq. etiam postulat disiunctiua particula, Aut.* Lentulum,] *eum, qui cum Catilina coniurauit, & in carcere necatus est. Sallustius, Plutarchus, alij.* Catilinam,] *etiam in oratione in Pisonem, At contra, inquit, bis Catilina absolutus. emissus etiam ille auctor tuus prouinciæ, cum stuprum Bonæ deæ puluinaribus intulisset. ego tamen ter absolutum Catilinam inuenio, primum, de incestu, quòd Fabiam, uirginem Vestalem, stuprasset, Hortensio & Metello cos. idq; Orosius lib. VI. & Pedianus in commentario orationis contra competitores tradiderunt: iterum, crimine inter sicarios, ob necem M. Marij Gratidiani, Cæsare & Figulo cos. quod apud Dionem lib. 36. scriptum est: id etiam Cicero significat in oratione pro Sylla, cum ait: At idem non affuit alio in iudicio. Tertio, repetundarum ex Africa, Cotta & Torquato cos. ut Ciceronis, Quincti fratris in libello de petitione consulatus, Pediani testimonio probatur. Quid igitur? an ab historia dissentit Cicero? minime,*

minime; sed, cum Catilinam, item ut Clodium, contra leges absolutum uelit significare, de tribus absolutionibus unam omittit, in crimine scilicet incestus, ne Fabiæ, Terentiæ uxoris suæ sorori, turpem inpudicitiæ notam inureret: quam etiam in oratione contra competitores expertem culpæ dicit fuisse. loquitur igitur de ijs iudicijs, in quibus Catilina, cum culpam commisisset, absolutus tamen est, repetundarum scilicet ex Africa, & inter sicarios. quibus criminibus manifeste tenebatur. Pulchellus puer] ludit in formam, & cognomen Clodij: in formam, quia facie puellæ similis erat, ut scribit Plutarchus in Cæsare, & Cicerone: in cognomen, quia Clodius Pulcher, cognomine Claudiæ familiæ patriciæ, appellabatur. erat enim & altera Claudia familia plebeia, in qua Macellorum cognomen. adscriberem alia de Claudiorum gente; sed neque locus exigit, & reseruantur antiquitatum Romanarum libris. Furor Pulchelli, infra quoque dixit. Baias] Baianas aquas; quò tum ualetudinis, tum etiam lasciuiæ caussa frequentes conueniebant. Falsum] aptius fortasse, Salsum: ut ironia sit, hoc sensu: Salse uero, Clodi, & peruenuste, opinor, tibi uideris dixisse, cũ obiecisti, me ad Baias fuisse. uerum non sentis, quàm hoc sit frigidum? at concedo: salsum est, & acutum, quod in me coniecisti: notasti perbelle mollitiem meam, qui balnea delicatus homo petierim: quid tum? conferamus nostrum uterque factum. ego ad Baias, tu in operto fuisti: num quæ similitudo? nulla prorsus. nam mea mollities cum tuo scelere non uidetur esse comparanda. In operto] cum in intimam Cæsaris domum, ubi Vesta-

les in operto sacra faciebant, muliebri uestitu penetrasti. Ita locutus est paradoxorum v. cum eundem Clodium exagitans, Familiarißimus, inquit, tuus de te priuilegium tulit, ut, si in opertum Bonæ deæ accessisses, exulares. quo modo igitur, tot legibus eiectus in exilium, nomen exulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis: & tu quidem in operto fuisti. Homini Arpinati] *quasi semirustico. nam, si homo Romanus ad aquas calidas iret, ferendum: si Arpinas, non item.* Aquis calidis?] *Baianis. calidæ enim balneorum aquæ.* Patrono tuo,] *sorori tuæ. Patronum appellat, quia mulier potens, & amatorum gratia ualens, Clodium sæpe nōn secus ac patronus defenderet: cuius etiam opera Sex. Clodium fuisse absolutum, legitur in oratione pro Cœlio.* Qui Arpinates aquas concupiuit.] *quæ me, hominem Arpinatem, quem tu derides, sibi coniugem optauit. Plutarchus in Cicerone.* Nosti enim marinas.] *cum stuprum a piratis passus es. de quo in oratione de aruspicum responsis.* Cum Rex tui mentionem, &c.] *Q. Marcius Rex, qui unam e Clodii sororibus in matrimonio habuerat, moriens in testamento nullam Clodii mentionem fecit. Clodius autem fore sperauerat, ut heres ab eo relinqueretur.* Domum, inquit, emisti,] *omnino fuit hoc Ciceroni inuidiosum: qui cum homo nouus esset, domum emisset in Palatio, quæ P. Craßi fuerat, uiri consularis. idq; etiam ei Sallustius obiicit in oratione. emit eam Cicero HS tricies quinquies, ut est in epistola ad Sextium, fam. libro v. cum a P. Sylla, qui tum reus erat, mutua uicies accepisset,*

cepisset: quod Gellius refert libro 12. *cap.* 12. Iuranti tibi non crediderunt.] *quia cum Cicero iuratus, ut mos erat, testimonium in Clodium reum dixisset, iudices tamen eum absoluerunt.* Pedianus *de testium iureiurando.* x x. iudices] *qui te suis sententiis condemnarunt.* Plutarchus *in Cicerone* x x v: *memorat, qui Clodium damnarint,* x x x. *qui absoluerint.* x x x i,] *qui te, nummis ante acceptis, absoluerunt.* Nam & illud] *alterum, &, quod huic respondeat, uidetur desiderari. sed Cicero sæpe particulam, dictionem ue, quæ expectatur, omittit; neque tamen cœptam sententiam non absoluit. ut hic alterum, &, omisit, atque eius loco intulit,* Accedit illud. *& in epistola ad* Cœlium*, cum initium epistolæ fecisset,* Primum tibi, ut debeo, gratulor: *non subiunxit, deinde: sed sententiam potius attendens, quàm uerba, intulit pro deinde,* Tum uero, quibus uerbis tibi gratias agam, non reperio. Missus est sanguis inuidiæ] *profuit nobis ad extinguendam inuidiam, uideri nostrum testimonium non ualuisse. sic & Liuius libro* I I I. *Dandus, inquit, inuidiæ est sanguis.* Sine dolore:] *paruo meo damno, haud magna mea mercede. &* μεταφορικῶς *dixit, sine dolore, quia bene habet, cum sanguis mittitur sine dolore ægrotantis.* Fautores illius flagitii] *illi ipsi, qui Clodium absolutum uoluerunt, nunc absolutionem pretio emptam confitentur.* Concionalis hirudo ærarii] *quæ in concionibus nullum poscendi finem faceret, insatiabilis ut hirudo. &,* Hirudo ærarii, *quia omnis publica largitio, siue in plebem, siue in quem uelis alium facta, opes*

imminuit

imminuit ærarij. Et *ærarium intellige, de pecunia ex annuis uectigalibus coacta. erant enim duo præterea, quæ sanctiora uocabantur. uide, quæ diximus epist.* 15. *lib.* 7. Comesatores coniurationis] *Catilinæ consortes in coniuratione; quem supra gregem uocauit Catilinæ, epist.* XII. Gladiatoribus] *cum munus gladiatorium significare uult, gladiatoribus, dicit, ut libro* 2. *ep.* I. *Quærit ex me, num consuessem* Siculis *locum, gladiatoribus, dare. &* Philippica IX. *item in epistola* A*sinii, lib.* X. *fam. & dare gladiatorium,* Pedia*nus dixit, cum subintelligeret, munus.* Ε'πισημασίας] *significationes, ut plausum, & quæ præterea beneuolentiam significant.* Sine ulla pastoricia fistula] *sine ullo sibilo. nam odium sibilo, amor plausu significatur: ut in oratione pro* Sextio. *pastoriciæ uero fistulæ sonus a sibilo non longe distat. itaque &* συρίζειν *pro sibilare, & fistula sonum edere,* σύριγγα *uero pro sibilo, & fistula pastoricia reperimus.* Trudit] *quòd eius opera futurum speraret, ut ea, quæ* Mithridatico *bello egisset, confirmarentur. quod tamen, ob* A*franii ignauiam, & inimicorum potentiam, consecutus non est.* Dio libro XXXVII. Auli filium:] L. *Afranium: quem ad petendum sequentis anni consulatum* Pompeius *trudebat. petiit autem, & obtinuit. bello* Mithridatico *legatus* Pompeii *fuerat. bello ciuili, legatus eiusdem com* Petreio *fuit in* H*ispania. uictum, & post impetratam ueniam arma inferentem* C*æsar interfecit.* A*uli autem filium ideo uocat, opinor quòd pater nullo honore, nulla uirtute insignis fuisset: quasi per contemptum, etiam infra,* Auli, *inquit,*

filius

filius, quàm ignauus, & ſine animo. & epiſt. 18. Sed quibus &c.] *nummis.* Deterioris hiſtrionis] *hiſtrioni ſimilis eſt* M. *Piſo conſul, ſed non boni hiſtrionis. eſt enim cauillator genere illo moroſo, quod etiam ſine dicacitate ridetur. ep.* XI. Diuiſores] *qui populo pecuniam diuiderent, ut conſulem Afranium crearet.* Catone, & Domitio] *affinitate coniunctis. nam Catonis ſororem habebat Domitius in matrimonio. Plutarchus.* Inquiri] *num domi diuiſores haberent.* Cuiuſmodi diuiſores haberent] *legendum fortaſſe, uel, Cuius cuiuſmodi, pro, qualeſcunque; quòd honeſtis etiam de cauſsis domi poſſent diuiſores haberi. & in epiſtolis, quæ fami liares dicuntur, lib.* IIII. *ep.* 7. *ubi ſcriptum eſt, Cuiuſmodi res eſſet, libri ſunt manuſcripti, in quibus legatur, Cuiuſcuiuſmodi res eſſet. uel, Cuiuſcuiuſmodi, igitur legerem, uel, Cuius domi: ut ſit: cuius magiſtratus domi diuiſores habitarent, eum magiſtratum aduerſus remp. facere. nam & paullo ante, Conſul ſuſcepiſſe negotium dicitur, & domi diuiſores habere. & in huiuſmodi uoce alibi quoque reperio factam eſſe tranſpoſitionem litterarum, indeq́; ſimilem errorem fluxiſſe; ut in Oratore: Numerus non domo depromebatur. Haberent: habitarent, apud magiſtratus: ut apud Plautum in Bacchidibus: Quis iſtic habet? & Digeſtorum lib.* VIII. *titulo* II. *Quidam Iberus, qui habet poſt horrea mea. ſed Beſſarionis, & Caualcantis antiqua exemplaria, habitarent.* Lurco] *gentis Aufidiæ cognomen.* Et poteſt *eſſe maternus auus Liuiæ, uxoris Auguſti. Suetonius in Caligula.* Simul cum lege Aelia iniit,] *tribunatum*

natum iniuit seruatis auspicijs ex lege Aelia. Solutus est Aelia, & Fusia,] *cum lex ferretur, omnes magistratus obnuntiandi, id est impediendi, potestatem habebant. obnuntiatio autem lege Aelia dabatur. ergo tribunus pl. M. Aufidius Lurco, legem de ambitu daturus, ne obnuntiatione impediretur, solutus est a senatu & Aelia lege, & Fusia, facto senatusconsulto, ut ij, qui obnuntiandi potestatem haberent ex Aelia lege, & Fusia, moram ne afferrent, quo minus de ambitu lex primo quoque tempore ferretur: qui obnuntiasset, eum senatum existimare aduersus remp. fecisse. Sed quæritur ab hominibus non imperitis; cum Lurco tribunus Aelia lege solutus, quæ de auspiciis erat, obnuntiationem non timeret, cur additum sit, Et Fusia. Respondetur: quia senatus, quo maturius lex ferretur, sustulit non solum obnuntiationem, sed etiam religionem eorum dierum, quibus ferri lex non poterat: cum certi dies essent, quibus legem ferri lex Fusia non sineret. itaque P. Clodius, ut leges, & quas uellet, & quo tempore uellet, ferre posset, perniciosa rogatione tam Aeliam legem, quàm Fusiam sustulit. in cuius tribunatum inuehens Cicero in oratione pro Sextio, Mitto, inquit, eam legem, quæ omnium religionum iura, auspiciorum, potestatum, omnes leges, quæ sunt de iure & de tempore legum rogandarum, una rogatione sustulit. & in Pisonem: Te inspectante, & tacente, a P. Clodio, fatali portento prodigioq; reip. lex Aelia & Fusia euersa est, propugnacula, muriq; tranquillitatis, atque otij.* Claudus homo promulgauit.] *cum ironia: quasi non bonum omen posit esse, cum legem claudus homo promulgauit;*

promulgauit; idq; potissimū sit contra Aeliam legem, quæ auspicia tuebatur. promulgare autem, supra diximus, quid significet. hanc legem non opinor esse perlatam: quia infra ep. 16. ita scriptum est: Facto senatusconsulto de ambitu, de iudicijs, nulla lex perlata. Dilata] *quia comitia plures dies abstulissent, uisum est, ut ante lex ferretur.* Pronuntiauerit,] *promiserit se daturum. nam candidati nummos tribubus promittebant, si sibi, quem petebant, magistratum suffragijs demandassent.* HS ∞ ∞ ∞] *scutatos nonaginta. sunt. n. sestertij nummi.* Debeat] *quotannis, quasi tributum pendat.* ἀποθέωσιν] *ego meum consulatum ita ornaui, atque illustraui præstantissimis rebus gestis, ut eum C. Curio recte ἀποθέωσιν uocarit: quòd, quemadmodum clari uiri, magnis meritis in deorum numerum relati, ἀποθέωσιν cōsequuntur; ita ego mearum actionum amplitudine effeci, ut meus consulatus, quasi numen quoddam, cum religione colendus esse uideatur. sed uides ne, Tite Pomponi, consulatum nostrum, si homo turpissimus Afranius consul factus erit, non iam futurum ἀποθέωσιν, sed fabulis illis similem, quæ de Saturno & Ioue narrantur? quæ ut inanes, & fictæ parui penduntur.* Fabam nummum] *hic antiquos libros uideo dissentire. Bessarionis exemplar, Fabam mimum: Caualcantis, Famam mimum. ego, nec ita magna litterarum mutatione, legendum puto, Fabulam numinum: ut ueteres fabulas significet, qualis illa de Ioue cycno, de Saturno expulso, de Minerua e capite Iouis orta, & huiusmodi, quibus poetæ suos libros referserunt. et recte, Fabulam numinum: ut, quoniam*

nium, ἀποθέωσιν, dixit, quasi ἀποθέωσιν referat. Quòd *si quis huic opinioni non libenter acquiescit; forte, cur illam probet, magis erit, cuius auctores ego quoque sequor non inuitus,* Paulum Magnulum Burnensem meum, *cui* Deus *mortuo bene faciat, &* M. Antonium Muretum, *cui uiuenti cupio optima contingere. horum utrique, fabulã minimum, ut legatur, uideo placere; quod ad ueterem scripturam attinet, non temere; minimum enim mutant; quod ad sententiam, in primis apte. non enim res leuißima significari potuit accommodatius, quàm si fabula mimus nominaretur: cum, mimos, plane constet, minimum inter fabulas habere grauitatis. Confirmat hanc coniecturam locus* Macrobij, *quanquam mendosus, libro Saturnal.* III *quo in loco eadem dictio, nummum, per similitudinem litterarum, quasi per lubricam uiam, delapsa est in, mimum. nam, ubi legitur in uuulgatis libris, Cum iratus esse* P. *Clodius* D. *Valerio diceretur, quòd ei petenti nummum non dedisset; non dubito, quin, si sic legatur, uerius multo sit: Cum iratus esse* P. *Clodius* D. *Laberio diceretur, quòd ei mimum petenti non dedisset. satis enim constat, scribendis mimis Laberium eo tempore excelluisse.* Floccifacteon]. *non nulli nouitate uocis offensi, quia dictio Latina ad Græcum morem inflexa sit, reposuerunt ἐλαφιτέον: alij, ἀφεθέον. mihi, floccifacteon, tum quia reperitur in antiquis libris, tum quia uenustius quiddam & concinnius uidetur habere, magnopere probatur. ludit enim quodam modo in similitudine uocum φιλοσοφιθέον, & floccifacteon; cum hoc significat. Colenda nobis philosophia est: isti uero consu*

latus

latus ne flocci quidem faciendi. Minus commode fiat:] *ne Quinctus, frater meus, excandescat, quia legatus cum ipso in Asiam ire nolis.* In prouinciam non sim profectus.] *consul cum in prouinciam Galliam ire posset, neglexit. l. 2. ep. 1. & fam. l. 5. ep. 2. & l. 15. ep. 4. & in orationibus Ciceronis.* Amaltheo] *Attici gymnasio in Epiro. supra muliebri genere dixit Amalthean, ep. XI. & ita gymnasium nominauit à multitudine librorum: quia capra Amalthea, quæ Iouem aluit, fabulosis poetarum carminibus celebratur, quòd altero cornu ambrosiam, altero nectar copiose fuderit. ergo uel a copia nomen indidit gymnasio, uel quòd legendis in eo libris animum pasceret suauißimo cibo, sicuti Amalthea suo prædulci lacte Iouem pauit: uel ab utraque caussa.* Contenti erimus,] *Amaltheum tuum ornare uelles epigrammatis egregie de me scriptis. ego, quod mittam, nullum habeo, itaque tuis cogemur contenti esse. nam & Chilius abest, & Archias de me nihil scripsit. Petierat enim Atticus, ut, si quid Archias de Cicerone scripsisset, mitteret, itemq́; si quid Chilius. erat autem uterque poetica laude insignis. extat pro Archia luculenta oratio. de Chilio supra epist. 7.* Græcum poema.] *L. Lucullum Græcæ linguæ peritißimum fuisse, Plutarchus tradit, ut etiam historias græce scripserit: de quibus ep. 15.* Ad Cæcilianam fabulam] *uereor, ne Lucullus, quoniam græcum poema pertexuit, nunc græcas etiam comœdias ordiatur, Cæcilij poetæ comici exemplo; ut ab eo epigrammata expectare non debeamus.* Antonio] *Macedoniam administranti. epist. 10.* Gratias

egi]

egi :] *scripsi, gratißimum mihi fecisse, quòd te tuaq; negotia ex meis litteris humanißime sit complexus. in epist. 5. l. 5. fam.* Vindicaui.] *ultus sum; quia tu quoque raro ad me scribis.* Cincius] *hic Romæ Attici negotia curabat.* Facere] *construere gymnasium eiusdem nominis in Arpinati: de quo lib. 2. epist. 1.*

EPISTOLA XV.

Magna mihi &c.] *Quinctus Cicero iracunde scripserat ad Atticum.* Post sortitionem prouinciæ,] *postquam ei Asia prouincia sorte obuenit. quo perspicuum fit, non eo solum iratum fuisse Quinctum, quia cum ipso legatus in Asiam Atticus ire nollet.* Visurus] *in itinere, quod in Asiam haberet.* A domesticis] *a sorore tua: quæ cum uxor sit Quincti fratris, animum illius iracundia commotum sedare, tibiq; restituere & potuit & debuit.* Integritas, & magnitudo animi tui;] *integritas, quòd amicitiam cum fide colas: magnitudo animi, quia tuis commodis non inseruias.* Domesticoque] *filiam, filium, uxorem significat.* Negligenti esse non licet.] *quo magis tuum consilium desidero.* Propter ambitionem] *ut honores consequerer.* Dignitatem] *partam ex honoribus, quos geßi.* Quòd una non estis,] *in hoc munere administrandæ Asiæ.* Illa, quæ uiolata] *uinculum illud affinitais, quo coniunctus es cum Quincto fratre, non nihil uidetur esse laxatum; sed rursus adstringetur, & in ueterem gratiam coibitis.* Hæc nostra] *amicitia, quæ inter nos est, quam sanctißime conseruauimus, eadem semper erit, semperq; a nobis religiosißime*

giosissime coletur. Commutabili] *propter equites a senatu alienatos.* Nostros equites] *quòd & ipse & Atticus equestri loco nati erant.* Quæreretur.] *id enim ad equites pertinebat, qui cum senatoribus, & tribunis ærariis lege Aureliæ iudicabant. infra, l. 2. ep. 1. Quid uerius, inquit, quàm in iudicium uenire, qui ob rem iudicandam pecuniam acceperit? censuit hoc Cato. assensit senatus. equites curiæ bellum.* Id] *quòd senatus ita decreuisset: quod propterea, ut opinor, moleste equites ferrent, quia lege de captis ob iudicandum pecunijs equester ordo non teneretur. uide orationem pro Cluentio.* Neque aperte dicere:] *ne, si quererentur, suam ipsi culpam proderent, & ideo queri uiderentur, quòd acceptæ pecuniæ crimen ad eos pertineret,* Cum auctoritate:] *quia meam orationem senatus attentis auribus excipere uisus est: aut quia senatum moueri obiurgatione mea sensi.* Non uerecunda] *quid enim inpudentius, quàm senatus æquissimum decretum reprehendere?* Deliciæ] *accipiendum a contrario sensu. nam leuitatem, & inpudentiam equitum significat. ep. 12. l. 2.* Asiani,] *Asiæ publicani, id est equites. nam erãt omnes publicanorum societates ex ordine equestri.* De censoribus conduxerunt,] *a censoribus conduxerunt Asiæ uectigalia. nam locandorum uectigalium cura penes censores erat. et est perelegans, & usitata locutio, qualis illa in ep. ad Sextium,* Ego de Crasso domũ emi. Perspecta,] *in eam partem, ut equitum ratio duceretur. quod tamen factum non est, Catone contra acerrime pugnante. &, ut dicam, quod mihi in mentem uenit, in eas caussas*

inspicienti, quibus afflicta resp. concidit: ex hac primum radice enatum ciuile bellum uidetur. Cum enim urbs Ro*ma ex tribus ordinibus, senatu, equitibus, & plebe constaret: duobus ordinibus libertatem tuentibus, nulli unquam improbo ciui satis firmæ uires ad opprimendam rempub. fuissent. itaque in oratione* IIII. *in* Catilinam, Hanc, *inquit, cum equitibus* Romanis *coniunctionem si perpetuam in rep. tenuerimus; confirmo uobis, posthac malum ciuile, ac domesticum ad nullam reip. esse uenturum partem.* Hoc *uir prudentissimus non uidit* Cato: *qui animo optimo, & summa fide utens, dum ærarium nimis pertinaciter defendit, equites a senatu alienauit. ita, duorum ordinum disiuncta concordia, euersum est quod erat summum reip. firmamentum. at* Cæsar, *qui tyrannidem spectaret, auide occasionem in consulatu amplexus, equitum, qui a senatu nihil adhuc impetrabant, caussam suscepit, effecitq́; , ut tertia debitæ pecuniæ parte senatusconsulto leuarentur. quo facto equestrem ordinem sibi adiunxit; (& iam antea plebem tenebat) unde imminutæ senatus opes, & res omnis publica ad tres uiros,* Cæsarem, Pompeium, *Crassumq́; translata.* Vbi *sunt, qui, cum eloquentiam in* Cicerone *laudarunt, ut imprudentem, atque etiam, si dijs placet, ut perniciosum patriæ ciuem insimulant? scilicet ea, quæ consecuta sunt, non uidit: immo uero & uidit, &, ne acciderent, etiam prouidit. non ille senatui auctor fuit, ut equitibus, etsi non æqua postulantibus, tamen concordiæ caussa consuleretur? non agrariis legibus restitit? cum id agi uideret, ut populus beneficio uinctus, a quibus agros accepisset, ad eorum arbitrium*

leges

leges malas ferret, ueteres bonas abrogaret. non Pompeium monuit, primum ut societatem cum Cæsare ne coiret, deinde ne dirimeret? quoties ille in his epistolis proximam reip. calamitatem non falsus uates canit? quoties queritur de auaritia magistratuum, de uitijs principum, de stultitia bonorum? illum ipsum, quem tanti faciebat, quem omnes historiæ prædicant, M. *Catonem, in rep. peccantem, quandoque reprehendit.* Orbis, *inquit ep.* 9. *lib.* 2. *in republica est conuersus, citius omnino, quàm potuit. id culpa* Catonis. *Culpam autem intelligit eam, quia equites a senatu disiunxerat. quod ipse libro offic.* III. *aperte declarat his uerbis:* Ego *cum Catone meo sæpe dißensi. nimis enim mihi uidebatur præfracte ærarium, uectigaliaq; defendere, omnia publicanis negare, multa socijs; cum in hos benefici esse deberemus, cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus; eoq; magis, quòd illa ordinum coniunctio ad salutem reip. pertinebat.* Et *in epistola ad* Lentulum: Dignitatem *illam consularem, fortis & constantis senatoris, nihil est quod cogitemus: amissa est culpa eorum, qui a senatu & ordinem coniunctißimum, & hominem clarißimum abalienarunt.* Hoc *igitur, si ad rerum exitum spectamus, grauissimum* Catonis *peccatum in rep. fuit: alterum, quia* Pompeij *affinitatem contempsit, ut ipse dicebat, reip. caussa, ne quando* Pompeium *minus recta cupientem aut adiuuare contra legum religionem, aut oppugnare contra ius affinitatis cogeretur. sed illud non uidit, infringi posse popularium ciuium exitiosam potentiam, tanti uiri opibus ad senatus auctoritatem adiunctis. cumq; in uno* Pompeio,

utram in partem se dedisset, magnum esse momentum ui=deretur: fuit præcauendum, ne alienatus a senatu, ad eos se conferret, cum quibus postea coniunctus popularem Cæsaris caussam firmauit, publicam euertit. perdidit igi=tur remp. Cato non minus, quàm Pompeius, aut etiam, quàm ipse Cæsar: siquidem euentorum caussæ non minus, quàm ipsa euenta, considerantur. repudiatus enim a Cato=ne Pompeius, filiam Cæsaris Iuliam duxit uxorem. inde in rep. nihil iure actum, nihil more, cuncta ad gratiam administrata, socero & genero sibi inuicem suffraganti=bus. *Hæc uisum est ut subiicerem, aliena fortasse a pro=posito, sed pangebam Rhamberto meo, petenti, ut in his commentarijs sumptam grammatici personam quandoque deponerem: cui si satisfactũ est, ex illius iudicio satis uberẽ capio fructũ industriæ meæ. deinde sexcenti reprehendant: non laboramus.* Metellus.] Q. *Cæcilius Metellus Celer, consul designatus anno legitimo. prætor enim fuerat Cicerone consule, id est biennio ante: quod erat spatium inter præturam & consulatum legibus constitutum.* Qui erat dicturus,] *ego pro*, Qui, *non dubito quin le=gendum sit*, Diu. *nam quia Catonis consuetudinem no=rat, diutius eum pro ærario contra equites dicturum non ignorabat. ita locutus est &* M. *Cœlius in epistola qua=dam:* Renuntiatum nobis erat, Hirrum diutius dicturum. *prendimus eum: non modo non fecit; sed, cum de hosti=bus ageretur, & posset rem impedire, si, ut nume=raretur, postularet, tacuit. Solebat autem* M. *Cato, cum quid in senatu perfici nollet, diem dicendo eximeret. Valerius libro* II. *cap.* V. A me conglutina=

tam

tam concordiam.] *concordiam equitum, & senatus: conglutinatam autem in consulatu* Ciceronis. *ep.* 16. *& l.* 2. *ep.* 1. Ista sunt infirma,] *meum præsidium est concordia senatus, & equestris ordinis: sed, quoniam ea minus firma est, munio me amicitia* Pompeij. Video, quid dicas.] *dicis, cauendum mihi esse, ne Pompeij caussa de instituto actionum optimarum cursu deflectam. sed noli laborare: cauebo, quæ sunt cauenda.* Duo enim soli] *ratio, cur* Lucceius, *cum differre consulatus petitionem antea cogitasset, postea, statim petere, animum induxit. nam cum duos modo sibi fore competitores uideret,* M. *Calpurnium* Bibulum, C. *Iulium* Cæsarem; *maiorem spem nactus est adipiscendi consulatus. multis autem competitoribus, petere ipse non esset ausus, qui se non ita gratiosum esse in suffragijs intelligeret.* Cum eo coire] *cum eo societatem inire contra* Bibulum. *Lucceium enim Cæsar collegam malebat in consulatu; ut qui non dubitaret,* Bibulum *optime de rep. sentientem suis actionibus aduersaturum. itaque (ut Suetonij uerba recitemus) e duobus consulatus competitoribus,* L. *Lucceio,* Marcoq; *Bibulo,* Lucceium *sibi adiunxit, pactus, ut is, quoniam inferior gratia esset, pecuniaq; polleret, nummos de suo communi nomine per centurias pronuntiaret. qua cognita re, optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu, concordi & consentiente collega; auctores* Bibulo *fuerunt tantundem pollicendi: ac plerique pecunias contulerunt, ne* Catone *quidem abnuente eam largitionem e rep. fieri. igitur cum* Bibulo *consul creatus est.* Per

Arrium] *Arrij opera, qui erat utrique familiaris.* Cum hoc] *cum Lucceio, ad Cæsarem consulatu deijciendum.* Posse] *quasi difficile esset.* Moleste rogo,] *Moleste, refertur ad personam legentis, id est, cum molestia tua: quo modo etiam dixit Terentius, Quorum opera suo quisque tempore usus est sine superbia. non enim intelligit, sine superbia eos fuisse, qui usi sunt, sed eos, quorum opera quisque usus est.*

EPISTOLA XVI.

Abest] *Asiam enim pro prætore administrabat.* Amantissimus.] *de fratre dictum, non de Metello. est igitur apponenda nota, quæ periodum claudit.* Metellus] *consul; qui in consuetudine ita non hilaris esset, ut homo non uideretur, sed litus, atque aer, & solitudo mera, & apparet, hunc Ciceroni amicißimum fuisse, cum unum nominet ex tot amicorum numero. ep. 16. & 17. & l. 2. ep. 1.* Exhaurire] *effundere ex animo meo, ut deinde me non angant.* Animus] *mihi quidem animus non deest in administranda republica, sed quia diutius eam uideo stare non posse, spe destitutus quotidie minus curo.* Fabulæ Clodianæ:] *quòd propter sceleris nouitatem non minus notares esset quàm quæuis fabula.* Empto, constupratoq; iudicio.] *empto, quia iudices, accepta pecunia, Clodium nocentem absoluerunt: constuprato, quia noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones non nullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt.* Impositus] *quasi onus inuitis. L. Afranium intelligit. ep. 16.* De ambitu,] *ut, qui nummos in tribu pronuntiasset,*

tiasset, si non dedisset, impune esset; sin dedisset, ut, quoadviueret, singulis tribubus HS tria millia deberet. ep. 14. De iudiciis,] *ut quæreretur de ijs, qui ob rem iudicandam pecuniam accepissent.* ep. 15. Nulla lex perlata.] *cum & de ambitu, & de iudicijs factum esset senatusconsultum, & ex senatusconsulto promulgatum esset; tribuni pl. intercesserunt, quo minus lex ferri posset. in quo respublica magnum uulnus accepit.* ep. 14. Exagitatus senatus,] *a tribunis pl. seditiose concionantibus.* Alienati,] *a senatu; quia decreuisset, ut quæreretur de ijs, qui ob iudicandum accepissent.* ep. 15. Ille annus] *proximus superior, Pisone, & Messalla cos.* Duo firmamenta reip.] *senatus auctoritatem, & ordinum concordiam.* Per me unum constituta] *in consulatu. nam in epistola ad Lentulum nona, fam. l.* 1. *Tenebam, inquit, memoria, nobis consulibus ea fundamenta iacta Kalendis Ianuarijs confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, nonis Decembribus tantum uel animi fuisse in illo ordine, uel auctoritatis. hoc primum fuit reipublicæ firmamētum, a Cicerone constitutum. ad alterum quod attinet, id est ad ordinum concordiam; legimus, & notauimus, quod oratione* IIII. *in Catilinam scriptum est his uerbis. Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui uobis ita summa ordinis, consilijq; concedunt, ut nobiscum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum dissensione huius ordinis, ad societatem, concordiamq; reuocatos, hodiernus dies uobiscum, atque hæc caussa coniungit. quam coniunctionem si, in consulatu confirmatam meo, perpetuam in*

rep. tenuerimus: confirmo uobis, posthac malum ciuile, ac domesticum ad nullam reip. esse uenturum partem. & in epistola, quæ superiorem prima antecedit: Statum illum reipublicæ, quem tu meo consilio, ego diuino confirmatum putabam, qui bonorum omnium coniunctione, & auctoritate consulatus mei fixus, & fundatus uidebatur, nisi quis nos deus respexerit, elapsum scito de manibus: & in prima sequentis libri: Equitatus ille, quem ego in cliuo Capitolino, te signifero ac principe, collocaram, senatum deseruit. Abiecit,] *quo modo senatus auctoritas abiecta? quia, facto senatusconsulto de ambitu, & de iudiciis, nulla tamen lex perlata. nam cum ex senatusconsulto promulgata rogatio esset, intercedentes tribuni pl. impedierunt: quo planum factum est, haud magni senatus uoluntatem æstimari.* Ordinum] *equitum, & senatus. ep. 15.* Instat] *adest: quale illud in Pisonem: Instant magnificentissimi ludi. & in Catilinam: Confido pœnam aut instare iam plane, aut certe appropinquare.* Egregius.] *εἰρωνικῶς: quasi egregius non possit esse Afranio consule. epist. 16.* Iuuentutis] *deæ, quæ iuuentuti præesse creditur: quæ et Iuuentas dicta: unde in libro de claris orat. Ludi Iuuentatis a Salinatore facti. hæc sacra a iuuenibus instituta, Festus tradit.* Non committerentur] *dictum eodem sensu, quo ludos committere. quod infra suo loco exponetur.* Memmius] *Caius, ut opinor; qui & Pompeij Magni uxorem de stupro appellauit. Suet. in lib. de claris gramm.* Suis sacris] *sacris Iuuentutis, quibus ipse præesset.* Initiauit.] *argute: nam cum, uitiauit, dictu-*

rus

rus esset, iocans in litterarum mutatione intulit, Initiauit, *ne discedere uideretur a sermone de sacris instituto.* Menelaus] *Lucullus, uitiatæ mulieris uir, ut* Helenæ Me*nelaus.* Pastor Idæus] *stuprator* Helenæ *Paris, a pastoribus in* Ida *monte educatus, pastorq́; ipse diu creditus.* Tam Manelaum, quàm Agamemnonem] *tā Marcum Lucullum, quàm Lucium, eius fratrem. Paris, inquit, ille Troianus solum Menelaum affecit iniuria, fratrem eius Agamemnonem separatim nulla re læsit: noster autem Paris Memmius tam Menelaum contempsit, quàm Agamemnonem ante contempserat: id est, qui ante Lucio Lucullo iniuriam fecerat, idem nunc Marcum, eius fratrem, non dubitauit offendere. sed de iniuria in Lucium illata, quæret aliquis, unde hauriam. unde, nisi ex historiæ fonte?* Plutarchus *in Lucullo,* ἀναβὰς, *inquit,* εἰς ῥώμην, πρῶτον μὲν κατέλαβε τὸν ἄδελφον μάρκον ὑπὸ γαΐου μεμμίου κατηγορούμενον ἐφ᾽ οἷν ἔπραξε ταμιεύων σύλλα προσάξαντος. ἐκείνου δ᾽ ἀποφυγόντος ἐπὶ τοῦτον αὐτὸν ὁ μέμμιος μεταβαλλόμενος, παροξύνε τὸν δῆμον, καὶ ὡς πολλὰ νενοσφισμένῳ, καὶ μηκύναντι τὸν πόλεμον, ἔπεισεν αὐτῷ μὴ δοῦναι θρίαμβον. ἐλθόντος δ᾽ εἰς ἀγῶνα τοῦ λουκούλλου μέγαν, οἱ πρῶτοι καὶ δυνατώτατοι καταμίξαντες ἑαυτοὺς ταῖς φυλαῖς, πολλῇ δεήσει καὶ σπουδῇ, μόλις ἔπεισαν τὸν δῆμον, ἐπιτρέψαι θριαμβεῦσαι. Et in Vticensi: Λούκουλλος ἐπανελθὼν ἐκ τῆς στρατείας, ἧς ἔδοξε τὸ τέλος καὶ τὴν δόξαν ἀφῃρῆσθαι πομπήϊος, εἰς κίνδυνον ἦλθεν τοῦ μὴ θριαμβεῦσαι, γαΐου μεμμίου καταστασιάζοντος αὐτὸν ἐν τῷ δήμῳ, καὶ δίκας ἐπάγοντος. Liberum non putauit.] *nihili fecit, liberi hominis*

loco non habuit; ut illud lib. I I I. *in* Verrem: *Superbia quæ fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuißimum quenque contempserit, despexerit, liberum esse nunquam duxerit.* Nummos uobis diuidere] *nummos in uestra tribu uiritim diuidere.* In Plauti Aulularia *magister curiæ argentum diuidit in uiros.* Traducit] *ut adoptione plebeius fiat. nam quia tribunatus pl. patricio homini non dabatur, ideo* Clodius, *qui patriciæ gentis erat, ad plebem transire adoptionis iure cupiebat: ut deinde tribunus factus,* Ciceroni *diem ad populum diceret, quòd ciues* Romanos *contra leges occidisset. infra:* Hæc *sunt in rep. nisi illud etiam ad remp. putes pertinere,* Herennium *quendam, tribunum pl. tribulem tuum, sæpe iam de* P. Clodio *ad plebem traducendo agere cœpisse. huic frequenter interceditur.* Suffragium de re Clodii ferat.] *suis suffragijs comprobet adoptionem* Clodij. *quod anno proximo* Cæsaris *consulis opera factum est. de quo* Suetonius: Cicerone *in iudicio quodam deplorante temporum statum,* P. Clodium, *inimicum eius, frustra iampridem a patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horaq; nona traduxit. uide* Gellium *de iure adoptandi, & arrogandi, libro* V. *cap.* XIX. Accepi in senatu ut soleo] Exagitaui *in senatu, ut soleo huiusmodi homines. epist.* 14. *bis* Lentius] *ignauius, tardius.* Habere dicit caussam promulgatam.] Bessarionis *antiquus liber,* Habet dicit: Caualcantis, Habet ut dicit. *in antiquis libris,* Habere, *ego quidem nondum uidi. itaque, quod mendosum esse potest, id ut exponam non laborabo. putaui aliquando sic posse corrigi:* Ab re dicit

dicit censum promulgatum: hoc sensu: Metellus ait, sine caussa censum promulgatum: id est, propositum esse decretum senatus, ut comitia censorum consules haberent, quo census haberi posset. in quo imminuit auctoritatem suam: indicat enim cupiditatem censuræ. dum consul est, censores creari nollet; uellet, cum e magistratu exierit: ut creari tum ipse posit. confirmat nostram sententiam quod est in epistolæ clausula de censu promulgato, et quod est ep. 18. *de eiusdem Metelli cupiditate triumphandi. potest etiam sic; Auet, ut dicit. in quo Metellus suam imminuebat auctoritatem, qui promulgatum iri ab Herennio caussam Clodianam cuperet, ut pugnare posset: cum illud idem de Clodio diceret, quod antea solitus esset, sua se manu, si fureret, interfecturum. hoc autem ab eo dici solitum, legitur in oratione pro M. Cœlio. Auet, autem cum h scriptum ab antiquis, ex uetustis lapidibus apparet. fit igitur mutatio nulla: siquidem & B pro V in iisdem lapidibus incisam obseruauimus, ut baleas pro ualeas.* Miles, quàm dignus] *non improbo: cum & ita scriptum uideam in antiquis libris, & sententiam confirmare uideatur historia. militauit enim Afranius sub imperatore Pompeio. ut, qui miles fuerit, eum tamen ignauum esse, ac timidum in consulatu, cum quadam admiratione Cicero dicat. non improbo igitur, ut dixi, scripturam hanc, impressis libris diuulgatam; sed idem tamen probo maxime Vbaldini Bandinelli, præstantis ingenio uiri, coniecturam. is legendum putabat: Milliesq; dignus, qui Palicano, &c.* Qui Palicano] *quem Palicanus, sicut facit, quotidie probris maledictisq; uexet. sic Liuius lib.*

IIII.

IIII. Petisse, inquit, uiros domi, militiæq; spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os: id est, non amplius ad petendum processisse, ne repulsi contumeliam pro honore ferrent. De Palicano in epistola I. Agraria] lex de agris. uide ep. 17. Promulgata est] proposita: ut intercedat, qui uelit; nemine intercedente, ad populum feratur. Dio lib. XXXVII. A Flauio] tribuno pl. Leuis] minimi ponderis, quòd in ea populare nihil sit. ep. 17. Plotia] agraria, ut opinor; ipsa quoque tribunicia. aliæ Plotiæ fuerunt, ut de ui, quam Pedianus & Cælius in epistola nominat: item ea, qua, ut in Suetonio legimus, C. Cæsar L. Cinnæ, uxoris fratri, reditum confecit. de qua, ut puto, loquitur Gellius lib. XIII. cap. 3. Qui poterat,] cui, propter opes, & auctoritatem maximis rebus partam, licebat tueri remp. is silet. Togulam illam pictam] ludit in uestem Pompeij triumphalem: quæ, illi concessum est, ut certis diebus uteretur. Dio lib. 37. & Paterculus lib. 2. sensum explanemus. Pompeius remp. non curat, neque ijs aduersatur, quibus deberet: quæsita gloria contentus, uerbum contra quenquam facere non uult: tacitus fruitur inani gloriola pictæ togulæ. Tunica palmata; & toga picta indutos imperatores triumphasse, scriptum est apud Liuium lib. X. nec desunt, qui de toga picta tradiderint, alij multi, ut Ausonius in gratiarum actione pro consulatu, Capitolinus in Gordiano. Illud addo, multis ante Pompeium annis & a populo, & a senatu concessum esse L. Paullo, qui Macedoniam deuicit, ut ludis Circensibus triumphali ueste uteretur

retur. in lib. de uiris illustr. Piscinas suas] L. Lucullum, Q. Hortensium designat, homines consulares, magnaq; preditos auctoritate; itemq; L. Philippum; qui non consularis, erat tamen eloquentia, grauitate, honore florentissimus ciuitatis. hi piscinis ita delectabantur, ut omnem de rep. curam uiderentur abiecisse: qui non intelligerent, amissa rep. nec suas piscinas saluas esse posse. hos appellat piscinarios ep. 17. & 18. & l. 2. ep. 1. Nostri, inquit, principes digito se cælum putant attingere, si muli barbati in piscinis sint, qui ad manum accedant. Et eodem libro ep. 9. Si erit nebulo iste cum his dynastis in gratia, non modo de Cynico consulari, sed ne de istis quidem piscinarum Tritonibus poterit se iactare. plura Plinius, Plutarchus, Macrobius, Varro. Responsum] de locatione Asianorum uectigalium. ep. 14. Patitur] diem enim dicendo eximit: ita res non perficitur. quod anno sequenti facere conantem Cæsar consul prehendi, & in carcerem duci iussit. Gellius, Suetonius, alij. Nihil decernere] est enim prius explicāda publicanorum caussa; quam Cato uetat ad exitum perduci. Etiam legationes] puto fore, ut legationes audiri non possint mense Februario, sed in aliud tempus reijciantur, dum, quòd agitur de publicanis, expeditur. Februarius autem mensis legationibus audiendis dabatur. ad Q. fratrem, & in epist. fam. Pedianus, & alij. Ne absens censeare,] dicam te uenturum, ne censores absentem censeant. Sub lustrum] paullo ante lustrum: quod fiebat omnibus iam censis. Liuius lib. 1. Seruius Tullius, censu perfecto, instructum exercitum omnem sue, oue, taurisq; tribus lustrauit:

strauit: idq; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. sub lucem, Virgilius dixit: sub horam pugnæ, Suetonius; pro, paulo ante. Germani negotiatoris] quia negotiatores peregrinabantur: & quanquam censum audirent Romæ promulgatum, reditum tamen quàm maxime poterant differentes, qui a sua re admodum ægre diuellerentur, non nisi sub lustrum ueniebāt, ciuibus fere omnibus iam censis. Germani, meri, nimium cupidi, & in lucello supra quàm satis est occupati. unde, germana ironia, germana patria, germani Campani, & huiusmodi apud Ciceronem.

EPISTOLA XVII.

Quod tu soles facere] qui hebes in litteris non sit, intelliget, opinor, aut subesse mendum in hoc membro, aut in eo, quod huic proximum antecedit, abundare Tam. restituerem sic, diuinationi si locus esset: Si tam breues epistolas uelim mittere, quàm tu soles; facile te superarem. Scripto] sunt qui reponant, Scribendo, ex ingenio scilicet: nam antiqui libri, quos quidem ego uiderim, habent, Scripto. Gallici belli uersatur metus.] Hedui, & Sequani bellum inter se gerebant. sed quoniam Hedui fratres populi R. propterea de exitu belli Romæ timebatur; tum, quòd, Heduis uictis, summum erat periculum, ne gens bellicosa in Italiam irrumperet. Cæsar lib. 1. Fratres nostri] senatus, cognita Heduorum fide, fratres, consanguineosq; sæpenumero appellauerat. Cæsar, Plutarchus, Strabo, Tacitus. Pugnant] cum Sequanis. ad extremum Sequani, Germanis mercede conductis, uictoria potiti. Cæsar.

Heluetii

Heluetii] *quibus anno proximo superiore Orgetorix persuaserat, ut de finibus suis cum omnibus copijs exirent: perfacile esse, cum uirtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. Cæsar lib.* 1. *de bell. Gal.* Prouinciam] *Allobroges, prouinciam populi* R. Consules] *Afranius, & Metellus; ut citeriorem Galliam tuerentur, ulteriorem bello peterent,* Vacationes ne ualerent;] *octaua in Antonium, Grauius, inquit, esse tumultum, quàm bellum, hinc intelligi licet, quòd bello Gallico uacationes ualent, tumultu non ualent.* Cum auctoritate] *qui statuerunt, quod ipsis e rep. uisum esset. nam erat quandoque legationum genus sine auctoritate, duntaxat cum mandatis.* Q. Metellus Creticus,] *qui consul fuerat cum Q. Hortensio, & Cretici cognomen assumpserat à Creta deuicta. in quo Plinius & Florus ueritatem ignorarunt. filium enim Metelli Macedonici crediderunt. quod quàm plane sit falsum, in libro de mendosa historia declarabimus.* L. Flaccus,] *qui prætor fuerat Cicerone consule. Sallustius, Cicero, Plutarchus.* Τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον] *quasi dicat: duobus clarißimis uiris, Metello consulari, & Flacco prætorio non recte Lentulus, qui nullis honoribus commendetur, additus est tertius. prouerbium hoc apte usurpatur; ubi nobilior cum ignobiliore coniungitur; aut id, quod conuenit in una re, transfertur ad aliam; aut cum lenti, uilissimo legumini, unguentum aspergitur, quod alioqui magnificis, & exquisitis epulis adhiberi solitum. Pollux lib.* 6. *cap.* 19. *Plinius lib.* 13. *cap.* 3. *Plutarchus lib.* 3. *Symposiorum, Athenæus lib.* 1. *Aelianus lib.* 12. *cap. ultimo,*

ultimo. Suet. in Nerone. Gellius autem de hoc prouerbio meminit lib. 13. cap. 28. Clodiæ filius] *malo, Clodiani filius; ut emendat historiæ Romanæ peruißimus Carolus Sigonius. distinguebantur enim ueteres non matris nomine, sed patris prænomine, aut cognomine. sic lib. 3. ad Q. fratrem, Lentulus Flaminis filius: quòd erant Romæ plures Lentuli. de Lentulo autem, huius, ut opinamur, patre, meminit Gellius, locum recitans ex historia Sallustij, lib. 18. cap. 4. nec fit litterarum magna mutatio, si referamus animum ad ueterem orthographiam. fuit. n. cum diphthongus,* AE, *scriberetur,* AI. *sic in lapidibus Aimilius, pro Aemilius; Paitus, pro Pætus. itaque si, Clodiai, conuertas in Clodiani, una tantum addita littera locus emendabitur.* Cum hæc domi nascantur?] *quid enim aliorum laudationes expectem, cum tantopere lauder a senatu? & quasi se excusat, quia dixerat, Nos duo quasi pignora reipub. qu d enim, inquit, externos laudatores expe ctem? Cum sermo habetur ijs de rebus, quas in nostra potestate sitas alij sine caussa suppeditant, recte usurpamus, Nobis nascuntur ista domi.* Agitabatur] *ualde Flauius laborabat de agraria lege perferenda: nihil non tentabat.* Auctore Pompeio:] *qui Afranium, & Metellum cos. ideo fieri curauerat. ea tamen lex perlata non est. Dio lib.* XXXVII. Populare,] *quod populo ualde placeret. ep. 16.* Præter auctorem:] *præter ipsum Pompeium; quem populus diligebat.* Secunda concionis uoluntate] *quod sine summa eloquentia fieri non poterat, ut populus contra sua commoda*

concionanti

concionanti assentiretur. Tollebam] *tria capita, dicebam, & probabam, non recte in lege esse posita.* Liberabam] *persequitur ea capita, quæ tollebat ex lege. Liberabam: eximebam e lege: possessoribus relinqui uolebam. Flauius autem in lege tulerat, ut priuatis ademptus diuideretur populo R. eisq; tantum pecuniæ redderetur, quantum pro eius agriemptione numerassent.* P. Mucio, L. Calpurnio cos.] *quo anno tribunus pl. Ti. Gracchus legem agrariam tulit.* Publicus fuisset:] *qui cum post eos consules priuatis esset uenditus, plebi quasi publicum distribui Cicero nolebat.* Syllanorum hominum possessiones] *uictor Sylla donauerat amicis suis eorum agros, qui Marium secuti contra ipsum arma tulerant.* Confirmabam] *Syllanis poßidentibus eripi nolebam.* Publicarat,] *quia Marium in bello iuuissent.* Neque diuiserat,] *fam. epist. 1. lib. 13. Volaterrani, inquit, Syllani temporis acerbitatem subterfugerunt benignitate deorum immortalium: summoq; studio populi R. a me in consulatu meo defensi sunt. cum enim tribuni pl. legem iniquißimam de eorum agris promulgassent; facile senatui, populoq; R. persuasi, ut eos ciues, quibus fortuna pepercisset, saluos esse uellent.* In sua possessione] *nam in lege Flauius posuerat, ut, quando eorum agri a Sylla publicati fuerant, publice diuiderentur.* Vnam rationem] *unum illud caput Cicero probabat, de pecunia ex nouis uectigalibus cogenda; qua emptus ager plebi diuideretur. tulerat enim Flauius, ut uel agri, qui aut tum essent, aut aliquando publici fuissent, uel, si hoc non*

G placeret,

placeret, alij agri, nouorum uectigalium pecunia empti, plebeiis agros non habentibus distribuerentur. secundum caput Cicero probauit. Ex nouis uectigalibus] *non ex omnibus, (nimium enim id fuisset) sed ex nouis. quae autem erant noua uectigalia e bello scilicet proximis annis quaesita, nationibus maxime per Cn. Pompeium in populi R. potestatem redactis. Plutarchus haec tradit: cum tributa, quae reip. pendebantur, quinquagies decies centena millia fuissent, ex Pompeij uictoriis aucto imperio facta esse octuagies & quinquies decies centena millia.* Per quinquennium] *per tot enim annos uectigalia locabantur.* Pompeio] *quo auctore lex ferretur.* Agrariorum] *hominum de plebe, qui agros cuperent ad egestatem depellendam.* Noster exercitus,] *hoc est ij, qui nobis fauent. infimi enim, & paupe-res, ut rerum nouarum cupidi, Ciceronem haud omnes amabant, quem scirent in consulatu acerbissimum ijs fuisse, qui res nouas quaesierant. locupletes contra in oculis fere-bant, cuius uigilantia sublatam coniurationem intelligerent, quam egentes & perditi ciues, diuitum fortunis infensi, fecissent.* Sentinam urbis exhauriri] *cum homi-nes sordidi migrarent in eos agros, quos pecunia publica emptos accepissent.* Bello,] *timore Gallici belli, maximeq; Heluetiorum.* Refrixerat.] *omissa fuerat & sane de Flauia lege perlata nihil extat.* Ille alter] *alter consul L. Afranius.* Quid emerit] *emerat consulatum: quem tamen ignorare nunc uidetur. ep. 13.* Ad plebem traducendo] *ne idem iteremus, uide supra, ep. 16.* Interceditur.] *legem promulgaue-*

rat,

rat de Clodio adoptando. ei legi intercedebant alij tribuni. Vt opinor,] præter hæc, opinor, inquit, nihil est, quod ad te scribam de republica. Illarum nonarum Decembrium] quo die supplicium sumpsit de coniuratis. pro Flacco: O nonæ illæ Decembres, quæ me consule fuistis: quem ego diem uere natalem huius urbis, aut certe salutarem appellare possum. Disiungi,] primum, quòd moleste tulissent factum esse senatusconsultum, ut de ijs, qui ob iudicandum pecuniam accepissent, quæreretur: deinde, quòd non impetrassent de inducenda locatione Asianorum uectigalium. ep. 16. Piscinarios] piscinarum studiosos Hortensium, & Lucullum. uterque enim Attici amicus, Hortensius etiam familiarissimus: ut l. 2. ep. 25. & Nepos in uita. Firmiora præsidia] cum disiungi uiderem senatus & equitum concordiam; quod mihi sperauerам fore firmissimum præsidium, (siquidem eorum sententias, auctoritatemq; secutus, in perditos ciues animaduerteram; ut, ex ea re si qua unquã in me tribunicia tempestas oriretur; senatus & equites pro mea salute pugnaturi uiderentur, ad alia præsidia conuersus, coniunxi me cum Pompeio, & in gatiam redij cum iuuentute. Tacuerat:] non dum laudauerat eas res, quas ego in consulatu gesseram. laudauerat autem Crassus, non libente Pompeio. ep. 12. Sæpe, multisq; uerbis suis] otiosa dictio, Suis, uidetur. nec enim ita loquimur: Sæpe, multisq; uerbis meis illum sum cohortatus. at, si, Sæpe, multisq; uerbis, recte, & ad latine loquendi consuetudinem aptius. quòd si cui receptam uocem extrudere religio est; uideat etiam

atque etiam, (nam ego ad arbitrium meum nihil reuoco) an, mutatione parua, rectius hoc sit: Sæpe, multisq; uerbis huius mihi salutem imperij. amat enim Cicero ad dictionem, imperium, aliquid fere adiicere; quo facilius intelligatur: ut, communis imperij, nostri imperij, huius imperij. priora duo notauimus in oratione pro Balbo: O nomen nostri imperij, o populi Romani excellens dignitas, o Cn. Pompeij sic late longeq; diffusa laus, ut eius gloriæ domicilium communis imperij finibus terminetur. Tertium in oratione in Catilinam: Id, quod primum, atque huius imperij, disciplinæq; maiorum proprium est, facere non audeo. Et in de Amicitia: Inimicißimus huic imperio. Ex illarum rerum dissensione] *quia Pompeio non probarentur quæ in consulatu geßissem.* In sua ratione] *ad priuatas opes retinendas.* Quæ erant in me incitata,] *propterea quòd acerbe in iuuentutem Cicero erat inuectus. ep. 14.* Populare ac dissolutum: *omnibus do operam ut satisfaciam, ita tamen, ut nihil agam, quod, quasi uiro graui minus dignum, reprehendi poßit.* Epicharmus] *potest fieri, ut illud, Epicharmus, glossa sit eius, quod antecesßit, Vafer ille Siculus: itaq;, quod ad me quidem attinet, existimo. atque hoc ineptiarum genere imperiti librarij ueterum scripta referserunt. sic l. 2. ep. 1. Ille tuus ciuis Demosthenes: cum neque necessarium sit Demosthenis nomen; &, si tollatur, uenustius quiddam habere sententia uideatur. de hoc Horatius, opinor in epistola ad Augustum:*

„ *Dicitur Afranij toga conuenisse Menandro,*
„ *Plautus ad exemplũ Siculi properare Epicharmi.*

inuenit

inuenit comœdiam Syracuſis, ut teſtatur Suidas; quin etiam hunc locum, quem Cicero adducit, recitat in dictione νίφειν. Item Quinctus *frater latine uſurpauit in libello de petitione conſulatus. eſt autem trochaicus quadratus catalecticus;* De tuo autem negotio,] *factum erat ſenatuſconſultum alijs de rebus; ſed hoc additum in extremo, ut liberi populi ſoluere ne cogerentur. l. 2. ep. 1.* Pedariorum] *ſenatores, qui curules magiſtratus geßiſſent, curru in curiam honoris gratia uehebantur: ceteri pedibus itabant: unde pedariorum nomen. Gellius lib. 3. cap. 18.* Noſtrum] *qui curules magiſtratus geßimus.* Me eſſe ad ſcribendum] *me affuiſſe, dum ſcriberetur ſenatuſconſultum. nam in ſenatuſconſultis, ad ſcribebantur eorum nomina, qui affuiſſent; eæq; dicebantur ſenatuſconſulti auctoritates. in epiſt. fam. ep. 8. l. 8. & in procemio libri 3. de oratore.* Auli autem filius] *alter conſul L. Afranius, Auli filius. ep. 14.* Ignauus] *etiam Dio, pſallendi, quam rerum gerendarum, peritiorem fuiſſe, lib. 38. tradit.* Miles] *quòd minime milites imitaretur, qui & ſtrenui & animoſi ſolent eſſe: Afranius autem ignauus, & ſine animo. uel, Miles, quia cum Pompeio diu militauerat. Plutarchus in Sertorio, Pompeio. Dio lib. 37.* Aliam rem] *primo relatum eſt non de populis liberis, ſed alia de re, ut ex ipſo ſenatuſconſulto potes intelligere: deinde ex ſententia Seruilij additum eſt illud, ne liberi populi cogerentur ſoluere. quòd ſi de populis liberis primo actum eſſet, ego, qui ſcirem a Sycionijs pecuniam tibi deberi, tua cauſſa repugnaſſem, neque ſcribendo affuiſſem. ep. 1. l. 2.* A P.

Seruilio filio,] *uiuebat enim pater P. Seruilius Isauricus. sic ad Q. fratrem lib. 2. Carpebatur Pompeius a Bibulo, Curione, Fauonio, Seruilio filio. Et ad eundem lib. 3. Seruilius pater significat, ualde te sibi gratum fecisse, quòd de sua uoluntate erga Cæsarem diligentißime locutus esses. & ubi patri & filio prænomen idem esset, additum est, pater, & filius, ut internoscerentur: ex quo in his epistolis sæpe, Quinctus pater, Quinctus filius.* In postremis] *quia, qui curulem magistratum gesserant, ij si á censore nondum in senatum lecti essent, iure tamen magistratus in senatum introibant, & dicendæ sententiæ ius habebant. Gellius lib. III. cap. XVIII.* Conuentus] *recenti re homines conueniebant: ut inducendi senatusconsulti rationem inirent, quòd illud, De populis liberis, additum esset cum iniuria, damnoq; multorum. postea conuenire desierunt, cum intelligerent immutari non posse. idem ep. I. l. 2.* Tuis blanditiis] *quando iudicio cum ijs agere non potes, impediente senatusconsulto proxime facto.* Nummulorum aliquid] *Attico enim Sicionij debebant. ep. XI. & l. 2. ep. 7.* Homini Attico] *tibi. ludit in cognomen Attici.* De suis historiis] *de bello Marsico græce scriptis. Plutarchus.* Barbara quædam, & obsoleta] *non Attica, sed Barbara, & nimis antiqua.* Tertium poema] *tertium opus de consulatu meo, uersibus conscriptum. primus enim commentarius græce compositus, alter latinus, tertium poema* τὶς πατέρ' αἰνήσει ?] *a filiis patres laudantibus, quòd ipsi laudabiles non sint, transtulit Cicero ad se ipsum laudantem,*

tem, quasi qui non laudaretur ab aliis. Plutarchus *in Arati principio dilucide exponit, & ait esse* τὴν παλαιὰν παροιμίαν Quod potius sit;] *quod sit laudabilius nostro consulatu. usitata locutio.* Secus esse dictum] *scripserat enim Atticus, se putare,* Quinctum, *& Romæ, & in itinere de ipso minus commode locutum. epist.* 15.

EPISTOLA XVIII.

Epistolam reddidit] *Rescriptam ad eam, cuius nitium est, Magna mihi.* Iniucundius] *de discordijs Quincti & Pomponiæ.* Moderatissimum fuisse] *quòd ea moderatissime tuleris.* Neque de statu nostræ dignitatis est recedendum] *recederem autem, si susceptam de rep. curam abijcerem.* Responderat *Atticus ad illud, Vtor Pompeio familiarissime, quod est ep.* 15. Neque sine nostris copiis] *non debeo Pompeij amicitiam tanti facere, ut ueteres amicorum copias negligam, sine quibus intra alterius præsidia uenire, id est uni Pompeio me totum credere, tutum non est. sic igitur faciam: firmabo, ut institui, meas opes amicitia Pompeij: & tamen, quia non unius fidei sunt omnia committenda, ueterum amicorum præsidia non dimittam. hæ sunt enim copiæ nostræ.* Et is, de quo scribis] *manifestum est, Cn. Pompeium intelligi.* Nihil non summissum, atque populare] *uerbum enim non faceret, quod quenquam de populo possit offendere. quo minus expectare ab eo constantiam, & animi firmitudinem debeo. ergo non committemus, ut sine nostris copiis intra illius præsidia ueniamus.* Fluctuantem sen-

tentiam confirmaſſem,] *cum eius animus in tuenda rep. nutare interdum uideretur, confirmaui.* A ſpe malorum.] *ſperauerant enim improbi homines contentionem mihi fore aliquam cum Pompeio ex illarũ rerum, quas in conſulatu geſſeram, diſſenſione. ep. 17.* Ad mearum rerum laudem] *tantum abeſt ut propter eas res a me diſſenſerit, ut eas etiam in ſenatu non ſemel, ſed ſæpe laudarit. ep. 17.* Nullam rem tanti æſtimaſſem.] *nihil tanti fuiſſet, ut cum eo me coniungerem.* Bonos uiros.] *quos paullo ante ſuas copias uocauit.* σπάρταν] *remp. quam ſemel tuendam ſuſcepi, nunquam deſeram. adagium eſt in Suida, & Plutarcho,* σπάρταν ἔλαχες, ταύτην κόσμει; *de ijs, quibus cum fortunæ munere contigiſſet ut Spartæ naſcerentur, degenerare a tam nobilis patriæ teſtata uirtute ſine magno dedecore non liceret.* Poſt Catuli mortem] *perierat non multo ante. nam Piſone & Meſſalla cos. anno proximo ſuperiore uiuebat: ut ep. 14. & apud Plutarchum in Craſſo.* Hanc uiam optimatum] *rectam rationem in rep.* Nec comitatu] *ſcribit Plutarchus in Craſſo, Ciceronis, Catuli, Catonis fuiſſe quandam in defendenda libertate ſocietatem, & conſenſionem.* Rhinton] *poeta comicus Tarentinus: de quo Suidas.* Οἱ μὲν παρ' οὐδὲν εἰσιν, οἷς δ' οὐδὲν μέλει.] *iambicus ſenarius. latine ſic: Alij quidem prope nihil ſunt, alijs autem nihil curæ eſt. qui me, inquit, recta ſentientem adiuuare, & in optimatum uia pergentem forſitan ſequi uellent, infirmi ab auctoritate non poſſunt: qui poſſent, negligunt.* Piſcinarii] *Hortenſius, & Lucullus;*
quos

quos Ciceronis, noui hominis, dignitas angeret: ep. 16. A curia] *sæpe curiam pro senatu, forum pro populo ponit, figura grammaticis obseruata. A curia, igitur, a senatu. ego me, inquit, ad popularem rationem non dabo, ut Pompeius, ut Cæsar, ut omnes non boni ciues. senatui semper ita affixus hærebo, ut nulla res diuellat.* Rebus meis maxime consentaneum] *ne dissentiam a me ipso, qui in consulatu meo nihil gessi non auctore senatu.* Non multum spei est in senatu] *ut senatus factum senatusconsultum de liberis populis inducat. ep. 17. & 1. l. 2.* Iam,] *nam initio fuerant, qui quererentur: quod epistola proxima dixit: Conuentus, qui initio celebrabantur, iamdiu fieri desierunt. ep. 17.* Alia uia] *quando in senatu spes non est.* Ad quos pertineret,] *non animaduersum est, illud, De populis liberis, addi sine multorum damno non posse. ep. 1. l. 2.* Partim maleuolentia,] *sunt in senatu, qui odio prosequantur eos, ad quos intelligunt ex senatusconsulto rei familiaris iacturam peruenire: itaque, ne inducatur, pugnabunt.* Opinione æquitatis] *ut ea, quæ recta sunt, constanter tueri uideantur. et, opinione æquitatis, quasi non tam de ipsa æquitate, quàm de opinione hominum, & inani quadam specie laborent.* Mediocrius] *quasi aperte Metellus ostenderet, se bellum malle, quàm otium.* Auli uero filius] *Afranius consul. ep. 14. & 16.* Magni nostri ὑπώπιον] *Pompeij macula, & infamia: quia Pompeij potissimum opera ad consulatum Afranius peruenerat. ep. 14.* Ser. Claudius] *frater Pæti: de quo in epistola 4*

la ad ipsum Pætum his uerbis: Seruius frater tuus, quem litteratißimum fuisse iudico, facile diceret, hic uersus Plauti non est, hic est, quòd tritas haberet aures notandis generibus poetarum, & consuetudine legendi. frater autem Claudius Papirij, non germanus; (nam eodem uterque appellaretur nomine) sed aut consobrinus, aut ex eadem matre, diuerso patre. ep. 1. l. 2. Per legem Ciniciam licere capere] *iocatur in legem Ciniciam, quæ erat de donis & muneribus. in 11. de oratore, Sæpe, inquit, sententiose ridicula dicuntur; ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodijsset, & satis contumeliose, quid fers Cinciole, quæsisset; ut emas, inquit, Cai, si uti uelis. Et in de senectute: Quadriennio post factus sum prætor: quem magistratum geßi Tuditano & Cethego cos. cum quidem ille admodum senex suasor legis Ciniciæ de donis & muneribus fuit. & Liuius lib. 1111. Quid legem Liciniam excitauit de quingentis iugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia uectigalis iam, & stipendiaria plebs esse senatui cœperat?* Cincius] *hic Attici negotia Romæ procurabat. ep. 6.* Agit maximas gratias:] *de eo, quod ipse tua sponte ipsius caussa iam fecisti. tale illud in epist. fam. ep. 1. l. 111. Omnino tibi agit gratias. sed idem scribit, meas litteras maximum apud te pondus habituras.*

IN LIBRVM II. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM

Pauli Manutii commentarius.

EX EPISTOLA I.

EVNTI mihi Antium] *huc se nobiles Romanos animi caussa contulisse, legimus in Strabone. aberat autem Roma Antium stadijs* CCCVII, *hoc est milliarijs* XXXVIII. *cum dimidio. nam, ut ait Plutarchus in C. Gracco,* τὸ μίλιον ὀκτὼ σαδίων ὀλίγον ἀποδεῖ. Gladiatores M. Metelli] *gladiatorum certamina cum alij cupide uiserent, ego cupide reliqui.* Legi enim libenter] *quòd & tua essent, & de rebus meis, ideo libenter legi: sed ad genus orationis, quod attinet, horridula mihi, atque incompta uisa sunt. &, Libenter, quasi diligenter; ut contra non libenter legunt, qui negligenter.* Ornata hoc ipso, quòd ornamenta neglexerant,] *fortasse imitatus est Terentij figuram ex Phormione:*

„ *Virgo pulchra: &, quo magis diceres,*
„ *Nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem.*

quale etiam uetus illud in mulieres odoratis unguentis non utentes: Ideo bene olere, quia nihil olerent. quod est apud Plautum in Mustellaria. cui sententiæ

non

non dissimilis illi Varronis in satyra Menippea, quam recitat Macrobius lib. I I I. *Bellaria ea maxime sunt mellita, quæ mellita non sunt.* Isocratis μυροθήκιον ;] *non discedit a tralatione unguentorum, quia dixerat, horridula, & olere.* Attici oratio, *quia sine pigmentis, horridior: nitida Ciceronis, quia cũ pigmentis.* Eius discipulorum] *multos docuit Isocrates: quorum notißimi Ephorus & Theopompus; ille, ut ingenio tardior, & calcaribus concitandus, sic uita probior; hic ut acrior, & freno coercendus, ita & improbior. Hæc Suidas. Isocratem apud Plutarchum deridet Cato maior, quòd eius discipuli senescerent dicendo, ut apud Ditem causas agerent.* Strictim attigisti,] *cursim legisti, missum uidelicet ab aliis: (iam enim diuulgatus erat; siquidem & Posidonius eum Rhodi legerat, ut infra proxime) post autem eum, opinor, accepisti, quem ego L. Coßinio dederam* Fastidiose] *cum omnia in eo diligentißime examinassem, usque ad fastidium.* Ornatius] *quod homo Græcus uideretur præstare posse.* Adolescentulorum studiis excitati.] *quia uidemus adolescentulos eloquentiæ studio teneri.* Fuit enim mihi commodum etc.] *licuit enim mihi ad Demosthenis imitationem curare, ut orationes aliquot meæ, de rep. in consulatu habitæ, legerentur.* Demosthenes] *tolle Demosthenis nomen, ut illud tantum remaneat, Ille tuus ciuis: elegantiæ multo plus, nec tamen obscuritatis quidquam erit.* Consulares] *quas nominat proxime.* In senatu kal Ian.] *de lege agraria contra P. Seruilium Rullum, tribunum pl. quæ extat, sed initium desideratur, eamq́; significat in*

epistola

epistola ad Lentulum, cum inquit: Memoria tenebam, nobis consulibus ea fundamenta iacta kalendis Ianuariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, nonis Decembribus tantum uel animi fuisse in illo ordine, uel auctoritatis. Altera ad populum] *quæ extat. Plinij uerba hæc sunt libro 7. cap. 30: Sed quo te M. Tulli piaculo taceam? quo ue maxime excellentem insigni prædicem? quo potius, quàm uniuersi populi illius gentis amplißimi testimonio, & tota uita tua, consulatus tantum operibus electis? Te dicente, legem agrariam, hoc est alimenta sua, abdicauerunt tribus. te suadente, Roscio, theatralis auctori legis, ignouerunt, notatasq; se discrimine sedis æquo animo tulerunt. te orante, proscriptorum liberos honores petere puduit. &c.* De Othone] *pro Roscio Othone: cui plebem Cicero reconciliauit, moleste ferentem, quòd is tribunus pl. quadriennio ante Ciceronem consulem legem tulisset, ut equites in theatro separatim a plebe in quatuordecim proximis ordinibus sederent. Plutarchus in Cicerone, & Plinius lib.* VII. *item in oratione pro Murena, & Pedianus in Cornelia na.* Pro Rabirio,] *pro C. Rabirio perduellionis reo, ad Quirites. quæ extat oratio.* De proscriptorum liberis] *Sylla proscriptorum liberis aditum ad magistratus lege obstruxerat. his petentibus, ut, abrogata Syllæ lege, honores capere liceret, Cicero consul dissuasit. sed operæpretium est, subiungere ex oratione in Pisonem, quòd huic epistolæ non parum lucis afferre uideatur. Ergo, inquit, kalendis Ianuarijs senatum, & bonos omnes legis agrariæ, maximarumq; largitionum*

meta

metu liberaui. ego agrum Campanum, si diuidi non oportuit, conseruaui; si oportuit, melioribus auctoribus reseruaui. ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi. ego adolescentes bonos, & fortes, sed usos ea condicione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reip. statum conuulsuri uiderentur; meis inimicitijs, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione priuaui. ego prouinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornatam, in concione deposui. ego L. Catilinam, cædem senatus, interitum urbis non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe iußi. ego tela extremo mense consulatus mei, intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefarijs manibus extorsi. Qua Catilinam emisi;] *extat.* Quam habui ad populum] *extat, & item quæ consequentur duæ.* Inuocarunt;] *mallem, Indicarunt: ut subaudiatur, coniurationem. indices enim Allobroges consul Cicero. in senatum introduxit. in orationibus, & Sallustius.* Duæ breues,] *una, quæ in Rullum ad populum tertia legitur, breuißima: alteram desideramus.* Libris] *orationibus, ut in Oratore, Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis. quartam enim orationem in Verrem intelligit,* Pulchelli] *Clodij. ep. 14. l. 1.* Metellus impedit,] *obstitit enim, ne plebeius fieret P. Clodius: ut in oratione de aruspicum responsis, & pro M. Cœlio.* Non simulat,] *antea caussam occultauerat, cur ex patricio plebeius fieri uellet: nunc non simulat: præsefert, ideo se de transitione ad plebem*

bem cogitare, ut deinceps tribunus fieri posit. quod pa-tricio non licet. ep. 16. l. 1. In Sicilia] *ubi quæstor fuerat, quæsturam autem ædilitas consequebatur: sed ple-beijs hominibus inter utranque interpositus tribunatus pl. patebat. Clodius autem patricius, quia tribunatu legibus excludebatur, ædilitatem se statim petiturum dictitarat: postea, ut Ciceroni diem diceret, plebeius factus tribuna-tum petijt, & adeptus est.* Sæpe dictitasset.] *sic Bessarionis & Caualcantis uterque liber. subaudi, se es-se petiturum. omnino abundare uidetur dictio, Sæpe, cum frequentatiuum uerbum sequatur; sed ferri potest; cum & Matius in epistola ad ciceronem dixerit, Fre-quentes uentitasse, pro sæpe uentitasse.* Patriciis] *pa-tricij Sergius Catilina, cornelius Lentulus, principes coniurationis.* A Freto] *quod iacet inter Messanam Siciliæ ciuitatem, & Regium Calabriæ, in extrema Ita-lia.* Prodire] *cum, summa celeritate usus, præter spem omnium affuerit.* Tribus horis Roma In-teramnam:] *designat illud tempus, cum Clodius de sacris pollutis accusatus, quòd noctu intrasset eò, ubi Ve-stales pro populo faciebant, apud iudices testimonio Cassinij Scholæ probauit, se, qua hora diceretur in-ter sacra deprehensus, Interamnæ fuisse: quod ta-men perspicue falsum intelligebatur: quia & Cicero eum, & multi eo die Romæ uiderant, tribus horis an-ante horam deprehensionis: ut tum quidem Interamnæ esse Clodius non potuerit, nisi si tribus horis Roma Inte-ramnam posset accurrere. quod cum minime posset, prop-ter locorum maiora interualla; cauillans tamen Cicero,*

 factum

factum id a Clodio dicit, quia iudicibus probare uisus est, quoniam est absolutus. Item ante:] *cum noctu introi=uit domum Cæsaris, ubi sacra Bonæ deæ a mulieribus celebrabantur.* Cum iri maxime debuit.] *cum afficiendus supplicio fuit, quòd Bonæ deæ sacra uiolasset. Et iocatur in ambigua significatione. nam ire obuiam, prodire obuiam proprie ualet; μεταφορικῶς, resistere: ut libro IV. Huic obuiam it Cato. qua ratione & Bru=tus in quadam epistola dixit, Maleuolentiæ hominum in me, si poteris, occurres.* Cum candidatum de-ducerem,] *candidatos ad commendationem clari uiri Martium in campum deducebant. Q. Cicero de petitio=ne consulatus,* Siculis locum gladiatoribus dare.] *Siculis, meis clientibus, locum dare, ubi gladia=torum certamina spectare possent. amicis enim, & tri=bulibus ad spectacula locus dabatur: ut in oratione pro Murena. Gladiatoribus: cum gladiatores pugnarent. sic locutus est ep. 19. & fam. l. 10. ep. 32. & in prima in Antonium in extremo, & in nona item in extremo.* Nouos patronos instituam.] *nouos patronos Siculis dabo, quando tu, uetus eorum patronus, locum ijs dare gladiatoribus non consuesti. Et patronus Siculorum Cicero iam inde a quæstura sua Siciliensi.* Sed soror, &c.] *quia se ipsum designauit, cum dixit: Nouos patro nos, (nam & ipse quæstor fuerat in Sicilia) intulit, Sed locum dare Siculis non facile potero, cum soror mea, quæ tantum habeat loci, unum mihi solum ad spectandum pe=dem det. quasi dicat: poteris igitur tu multo minus, cui consularis soror non est.* Consularis] *uxor consulis*

Q. Metelli

Q. Metelli, quæ propterea loci plurimum in spectaculis haberet. Pedem] de pede, qui est in mensura, Clodius intellexit; Cicero uertit ad genus concubitus, quo mulieris utrunque pedem tolli significat Ouidius in tertio de arte amandi:

„ Melanion humeris Atalantæ crura ferebat.

nec dubitabatur, quin Clodius cum tribus sororibus rem habuisset. unde illud in epistola ad Lentulum: Qui non pluris fecerat Bonam deam, quàm tres sorores. Non consulare] obscenum, minimeq; dignum, quod a Cicerone, homine consulari, diceretur. Male consularem.] facit enim, quæ consulis uxorem non deceant. Seditiosa:] hanc fratris Clodij patronum appellauit ep. 14. l. 1. &, gratia multum posse; ostendit in extrema oratione pro M. Cœlio, cum eius opera Sex. Clodium dixit absolutum. Videtur refrixisse.] tota res agraria, interpellata bello, refrixerat, dixit ep. 17. l. 1. Molli brachio] leuiter: translatione ab ijs, qui pueros errantes leuiter percutiunt. De populari leuitate] ut grauiorem se ciuem in rep. præstaret. ep. 18. lib. 1. Bene gestæ,] bello Mithridatico. Conseruatæ] extincta Catilinæ coniuratione. Cuius nunc uenti ualde sunt secundi,] quòd existimatione, & auctoritate maxime floreret. Num tantum] quantum tu uideris suspicari, qui me de Pōpeij familiaritate obiurgas. Quàm quæ exsecaret] ciues enim populares, minus recte sentientes; quos alij non sapientes oppugnarent, ego potius studeo lenire, & artificio quodam ad rep partes traducere. ita non uideor improbandus, qui, quod in ci-

uitate, quasi in corpore, uitiosum est, sanare uelim potius, quàm exsecare. Notat nimiam, *Catonis maxime, seueritatem, quæ reip. noceret.* Equitatus ille,] *equites Romani, quos ego consul cum senatu coniunxeram.* In cliuo Capitolino,] *in æde Concordiæ, ad radices assurgentis Capitolij. qua in æde consul Cicero senatum consuluit, quid de coniuratis deprehensis statuendum uideretur; cum etiam equites Romanos adhibuisset. quod initium fuit eius concordiæ, quæ inter equites & senatum est consecuta: ut supra docuimus, ep. 16. l. 1.* Te signifero, ac principe,] *cum te quoque, equestris ordinis principem, ad eam consultationem adhibui; sed persistit Cicero in translatione rei militaris: & quia dixerat, Equitatus, intulit, Te signifero: cum nihil aliud significet, quàm, in senatu Atticum, qui principem locum ordinis equestris obtineret, cum ceteris equitibus affuisse.* Nostri autem principes] *principes ciues Lucullus & Hortensius, piscinarum studiosi. epist. 16. 17. 18. lib. 1.* Mulli barbati] *Mullos dictos a mullis calceamentis, de quibus meminit Festus, Plinius lib. IX. cap. XVII. ex Fenestellæ testimonio narrat. Barbatos autem Cicero uocat, quia, quod idem Plinius ibidem tradit, barba gemina inferiore labro insigniuntur.* In Piscinis sint,] *id quod perquam rarum fuit; siquidem in uiuariis, piscinisq; eos non creuisse, Plinius ait.* Obesse,] *reip. & Pompeium maxime, ac Cæsarem, intelligi, perspicuum est:* Verius,] *æquius: ut pro Murena, Negat uerum esse allici beneuolentiam cibo. item Cæsar, Liuius, Virgilius, Horatius.* In iudicium uenire]

re] *accusari apud iudices.* Equites curiæ bellum,] *indixerunt, subaudi. & curiam accipe pro senatu: ut sit continens pro contento.* Renuntiantibus?] *petentibus ut locatio Asianorum uectigalium induceretur. lib. I. epist. 15.* Retinendi ordinis caussa] *ne ordo equester alienaretur a senatu. publicani enim equites Romani.* Facienda iactura] *fuit. satisfaciendum equitibus, locationis inductionem postulantibus; quanquam id cum ærarij iactura fieret.* Consule in carcere incluso] *L. Flauius tribunus pl. Metellum consulem in carcerem inclusit, quia legem agrariam perferri non sineret. alijs tamen tribunis opem ferentibus, & Pompeio suffragante, aliquot post horis exiuit. Dio libro XXXVII.* Aspirauit nemo eorum] *maxime equites Romanos significat: quorum opera cum Cicero consul usus esset in defendenda rep. post alienati a senatu propter senatusconsultum de iudicijs, & quia de inductione Asianorum uectigalium minime impetrabant, non modo nõ concurrerunt ad opem Metello ferendam, aut iuuãdos optimates in seditionis tumultu, sed nec aspirarunt, id est ne iuuandi quidem uoluntatem indicarunt.* Mercede conductos] *quid ergo, inquies, feremus istos equites, in iudicio pecuniam accipientes?* Libertinis, atque etiam seruis] *præstat, equites Romanos, corruptos, & mercede conductos, iudices habere, quam libertinis & seruis seruire: a quibus contra perditos ciues opem implorare cogemur, si equestris ordinis præsidio priuamur.* ἄλις σπουδῆς.] *sat studij: subaudi, positum est a nobis in tuenda ordinum concordia. nunc, ut dies postu-*

lat, ita uiuamus: quando iam officio satis, superq; feci-mus. Meam tribum tulit honestius,] *tribum ferre dicitur, cui tribus uel magistratum petenti, uel commodum aliquod suffragijs defert. tribus autem Ciceronis uidetur Cornelia fuisse: cùm, in ea censeri solitos esse Arpinates, Liuius libro* XXXVIII. *significet.* Quàm suam:] *utranque tulit, sed meam honestius, quam suam.* Lucceii perdidit:] *non tulit tribum Lucceij. Et apparet Fauonium magistratum petijsse. nec mirum, perdidisse Lucceij tribum: quippe cùm Lucceius Cæsaris, Fauonius Catonis familiarißimus esset, Cato autem & Cæsar cum natura, tum uitæ instituto dißidentes. perdidit igitur tribum hominis non amici, Ciceronis tulit; qui senatus partes sequebatur, ut Cato, & Fauonius, non populum, ut Cæsar.* Inhoneste,] *cùm non haberet, quod in Nasicam dicere posset. turpiter igitur, & inhoneste accusauit. est autem hic, ut opinor, Scipio ille, quem Q. Metellus Pius adoptauit: cui Nasicæ cognomen fuisse, ob eam caussam crediderim, quia & pater eius, ut scripsit Dio, & auus, & proauus, & atauus Nasicæ dicti sunt. consul fuit cum genero suo Pompeio Magno.* Moleste] *cum uideatur laudare Fauonium, reprehendit. nam, Modeste, est leniter, frigide, non uehementer: quod est uitiosum in accusatore.* Moloni] *qui Fauonium Rhodi eloquentiam docuerat.* Nunc tamen petit iterum.] *repulsam igitur tulerat priore petitione.* Reip. caussa] *exagitatio Fauonij cum excusatione quòd iterum peteret: iterum enim petere non sua, sed reip. caussa: alioqui post priorem repulsam*

pulsam non fuisse petiturum. Quid agat,] *de petitione sua. petiit enim consulatum paullo post cum Bibulo & Cæsare, sed præteritus est.* Cum Cæsarem uidero,] *qui cum Lucceio contra Bibulum coiuerat: ideoq; Lucceij omnia consilia, quod ad petitionem attineret, scire poterat. supra, ep. 15. l. 1.* Sicyonii te lædunt,] *qui debitam tibi pecuniam non soluunt. ep. 18. l. 1.* Catoni, & eius æmulatori Seruilio] *quorum opera factum est senatusconsultum de populis liberis. Non dum igitur curulem magistratum Cato gesserat, cum S. C. factum est. supra enim, Illud senatusconsultum summa pedariorum uoluntate, nullius nostrum auctoritate factum. ep. 18. l. 1.* Ea plaga] *illud senatusconsultum non tibi solum, sed multis præterea bonis uiris detrimentum attulit; qui creditam ante pecuniam ijs populis, quos senatus proxime liberos esse iußit, exigere non possunt. ep. 18. l. 1. & 2. l. 6.* Deinde in dissensionibus.] *planius ad sententiam, Ne in dissensionibus. ut hoc dicat: Quando ita senatus decreuit, laudemus. nam reprehendentes, qui assentiret, non haberemus: frustra autem dissentire stultum est. forte etiam sic: Ne in discessionibus. fieri enim solitas esse discessiones senatorum in diuersas partes, notum est, cum aliquid in senatu decernendum esset.* Amalthea mea] *gymnasium & ipse Amaltheæ nomine extruxerat, Attici exemplo. ep. 14. l. 1.* Indiget tui] *quod attinet ad ornatum, & τοποθεσίαν. epist. 14. l. 1.* Vindicem æris alieni] *coniuratio Catilinæ propter æs alienum facta, odio maxime creditorum. recte igitur uindex, &*

seruator creditorum Cicero, quia coniuratos occiderat. & uindex dupliciter ponitur. uindex coniurationis, qui coniurationem opprimit: uindex libertatis, qui libertatem restituit: ut hic, uindex æris alieni, qui creditores seruat: quod μεταφορικῶς dixit in epistola ad Sextium, Non putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione feneratores exemerit. sic, ultor Catilinæ, in oratione in Pisonem: & ultor inimicorum, in epistola ad Lentulum: diuerse; nam illud pro Catilina, hoc contra inimicos. Aere non Corinthio,] *sensus est: Tusculani, & Pompeiani ædificatio magnum mihi æs alienum attulerunt. sed iocatur in ambiguitate uerbi: cum es Corinthium maxime laudaretur.* Hoc circumforaneo] *quod ab argentariis fenerantibus sumitur, qui tabernas habebant in porticibus circa forum.* Speramus esse otium] *uide ep. 16. & 18. l. 1.* Prognostica mea] *Arati uersus, ab ipso latinitate donatos; quibus prognostica continentur, ut futuræ pluuiæ ex ranarum clamore. ep. 16. l. 15.* Ad Octauium.] *uideamus, Octauius hic qui sit, & qua de re agatur: quod arbitror non omnibus patere. Hoc tempore Asiam regebat Q. Cicero, Macedoniam C. Octauius. de quo his uerbis in epist 2. lib. 1. ad Q. fratrem. Et mediocri me dolore putas affici, cum audiam qua sit existimatione Virgilius, qua tuus uicinus C. Octauius? sic enim legimus, non Cn. ut patet ex infrascripto lapide. & Suetonius in Augusti uita: Octauius pater ex prætura Macedoniam sortitus, fugitiuos, residuam Spartaci, & Catilinæ manum, Thurinum agrum tenentes, in itinere deleuit, negotio sibi in senatu extra ordinem dato.*

prouinciæ

prouinciæ præfuit non minore iustitia, quàm fortitudine. nanque, Beßis, ac Thracibus magno prœlio fusis, ità socios tractauit, ut epistolæ M. Ciceronis extent, quibus Quinctum fratrem, eodem tempore parum secunda fama proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis socijs uicinum suum Octauium. Macedoniam igitur administranti commendari Atticus cupiebat; cum in ea prouincia negotiorum quiddam haberet: ideoq́; & C. Antonio, eandem prouinciam ante Octauium regenti, Cicero eum litteris commendauerat, fam.lib. 5. epist. 5.

Lapis in hortis Colotianis, Romæ.

C. OCTAVIVS. C. F. C. NP—
PATER. AVGVSTI
TRIB. MIL. BIS. Q. AEDIL. PL.
CVM. C. TORANIO. IVDEX. QVAESTIONVM.
IMPERATOR. APPELLATVS. EX
PROVINCIA. MACEDONIA.

Dedi litteras:] *commendaticias. cum ipso enim, ante quàm discederet, nil eram locutus; quia non putabam te negotia in prouincijs habere, (erat autem Macedonia Romanorum prouincia) sed duntaxat in ijs locis, quæ Romanis magistratibus non parent, ut in Epiro, aut Athenis, aut Sycione.* In toculionibus] *manifestè deprauatus locus.*

EPISTOLA II.

Ciceronem nostrum.] *Quinctum Ciceronem, Quincti filium ex Pomponia, Attici sorore. erat autem apud auunculum.* θεῖοι] *non libenter mecum solet esse Quinctus filius, quòd seueritatem disciplinæ meæ non ferat: ut rectè me patruum putet, id est minime indulgentem; quales patrui sunt. nam patres amore uicti filiis sæpe denegare non possunt, etiam quæ sentiant minus expedire: itaque, epist. 5. l. 10.* Pater, *inquit*, nimis indulgens, *quidquid ego adstrinxi, relaxat. & pro* M. Cœlio: *Fuit in hac caussa pertristis quidam patruus, censor, magister: obiurgauit* M. Cœlium. *& apud* Persium. *Cum sapimus patruos. & apud* Horatiū: *Patruæ metuentes uerbera linguæ. uere tamen ut dicam, subolet de mendo nescio quid, primum quia, quod ad sententiam pertinet, magnopere non probo: putidum enim, & insulsum quiddam est,* Ei nos θεῖοι *uidemur: cur græce,* θεῖοι, *potius, quàm latine, patrui? deinde, quod caput est, scriptos libros hic ab impreßis uideo dissentire. in eo, qui Bessarionis fuit, perspicue legitur: Cura, amabo te Ciceronem nostrū.* ἀποσχέσαι *uidemur. in alio, cinos* θεῖοι *uidemur:* πελληναίων.] *librum* Dicæarchi *de populis* Pelenæis: *de quibus* Suidas. Dicæarchi] *quem infra suas delicias appellat. Siculus fuit,* Aristotelis *auditor, philosophus, rhetor, geometra.* Procilio.] *qui & ipse multa scripserat, grammaticus doctißimus: cuius scripta fortasse magis* Atticum *delectabant, quàm* Dicæarchi. Mihi heredes.] *obscurus, & forte mendosus locus. neque secus antiqui libri.* Ηρώδης] Atheniensis, *& opinor is, de quo libro 14.*

Quàm

Quàm unam litteram scriberet] *Atticus enim literis significauerat, Herodem ad se accessisse, ut scripta sua legeret.* Comminus accessit,] *uenit enim ad te, ut scriptorum suorum molestissima lectione conficeret.* Lollio] *Lollia familia Romæ: & in antiquis libris ita scriptũ, non, ut in uulgatis, Lolio.* Sanus non es] *non recte sentis. μεταφορὰ a corpore ad animum.* Vino] *alij, Vinio. placet. nota familia, de qua Horatius,*
„ *Augusto reddes signata uolumina Vini.*
Kalendas uenire,] *quo die C. Antonius, a Q. Maximo accusatus, caussam dicere debebat.* Non uenire?] *ex Macedonia prouincia redeuntem, quam auare, & infeliciter administrauerat. uide ep. 9. l. 1.* Ita ad me mittunt,] *ita mihi Roma scribitur a meis.* Nigidium] *prætorem.* Compellaturum] *euocaturum, coacturum.* Huc non uenis,] *quoniam Romam recta proficisceris, nec uis de itinere deflectere, ut in uillas ad me uenias; Romæ domi meæ cenato, tertio quidem Kalendas, si poteris, id est illo ipso die, quo te ad urbem futurum scribis; si minus, utique pridie Kalendas.*

EPISTOLA III.

Opinor εὐαγγέλια] *opinor mihi debes εὐαγγέλια, quia Valerium absolutum significo.* Valerius] *non uidetur hic esse L. Valerius Flaccus: qui absolutus est Cæsare consule, ut est in ultima epist. huius libri: nunc autem consulatum non dum Cæsar inierat. aut igitur alius Valerius est: aut Flaccus bis accusatus.* Defendente.] *mecum. extat Ciceronis oratio.* Atilio] *qui pro Valerio absoluendo prensauerat.* Et Epicratem]

tem] *iam non agitur de iudicio Valerij Flacci, sed responsio est ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. & Epicratem, opinor, Pompeium, quasi, omnia tenentem: siquidem eo tempore princeps in rep. Pompeius: & infra non semel eum fictis nominibus designat, ut cum appellat Sampsiceramum, Arabarchen, Hierosolymarium, Megabocchum: de quibus singulis suo loco.* Suspicor] *de absente Pompeio.* Eius caligæ,] *de Pompeij lasciuia dicit se ex eius caligis suspicari, quibus in urbe solus uteretur; quoniam militare calceamentum erat, non urbanum. & sane Pompeius in uestitu, neglecta uulgari consuetudine, inane quiddam amauit ad perspicuitatem. unde illud, epist. 16. Pompeius togulam illam pictam silentio tuetur suam. & Fauonius Pompeij cultum notauit his uerbis: Non refert, qua parte corporis diadema geras. quòd candidis fascijs uteretur. Valerius.* Vt fasciæ cretatæ,] *ita mihi non placebant eius caligæ, ut ante cretatæ fasciæ non placuerant. Veteres Romani crura fascijs induebant: sed Pompeius cretatas gestauerat, cum aliorum eo colore non essent. reprehendit enim Cicero P. Clodium in oratione de aruspicum responsis, quòd purpureis usus esset. cretatæ autem fasciæ candidæ erant, ut candida toga competitorum; quæ cum esset alba, ita colorabatur creta, ut candida fieret: idq; legimus apud Isidorum: quod etiam Valerius Max. lib. 6. cap. 2. confirmat. quo in loco, dubium non est, quin de his Pompeij cretatis fasciis intelligat: ait enim: Pompeio candida fascia crus alligatum habenti, Fauonius, Non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema: exigui*

panni

panni cauillatione regias eius uires exprobrans. κύρου παιδείαν] Cyri architecti doctrinam. & allusit ad Xenophontis librum, qui inscribitur κύρου παιδεία. fam. lib. 7. epist. 14. Radiorum, &c.] aiebat Cyrus architectus, cum radij oculorum per fenestras latis luminibus egrederentur, eas egreßiones non tam esse suaues. Etenim] argumentum pro fenestrarum angustijs contra latitudinem. Ab oculis nostris exeunt radij, qui quo longius progrediuntur, eo latius, alter ab altero, disiunguntur: ut ab oculis nostris ad locũ, quem spectamus, fiat radiorum quasi pyramis quaedam. &, si hunc totum radiorum, id est uisionis cursum graecis litteris a principio ad finem notare uelis; in principio, id est in oculis nostris, unde uis oritur uidendi, statues α; extremum, quò spectamus, notabis duabus litteris β γ; spatium inane, quod interiacet, quà disiuncti duo radij currunt, duae item litterae signabunt δ ε. ergo, si quis in cubiculo constitutus aciem aliquò per fenestram uelit intendere, quo angustior erit aditus fenestrae, eo magis oculorum radios in exitu cohibebit; ideoq; erit illa suauior, quia radios disiungi quamminime patietur. &, ut suaues angustae fenestrae, ita non suaues uastae. ἡ ὄψις, aspectus, uisionis initium, oculi ipsi. Vides enim cetera.] uides, cum ita sit, quo iunctiores radij per fenestras exeant, eo illas esse suauiores. lato autem aditu non ita iuncti exibunt: latis igitur luminibus fenestrae non tam suaues. Nam si &c.] si per simulacrorum incidentias uideremus, & uidendi sensus, ut aiebat Epicurus, e rerum simulacris fieret, in oculos nostros sese inferentibus; sequeretur, ut ipsae rerum imagines, εἴδωλα

quae

quæ dicuntur, non facile per angustas fenestras ingredi, & ad oculos peruenire possent; itaq; in ipso aditu impeditæ laborarent. sed non ita est. neque enim, ut putat Epicurus, *uisio fit ex imaginibus rerum ad oculos aduolantibus, sed potius; ut* Stoici *sentiunt, ex radiis, qui ab oculis ad res ipsas emittuntur. si* Epicurum *igitur sequimur, latæ fenestræ fiant potius, quàm angustæ; ne imagines ingredientes, paruo aditu coarctatæ laborent; unde aspectus oculis difficilior. sin* Stoicis *assentimur: angustæ fiant potius, quàm latæ: ut radij quammaxime iuncti per eas emittantur: quo iuuari uidetur sensus oculorum. & apparet,* Ciceronem *cum* Stoicis *sentire, quia infert,* Nunc *&c.* Nunc] *positum pro, sed: ut alibi, cum superiora tollit: quale illud,* Nunc ut Apelles, *fam. lib. I. epist. 9.* Fit lepide] *cōtra quàm sentit* Epicurus. Illa ἔγχυσις] *illa effusio radiorum per angustas fenestras. iuncti enim egredientes radii, deinde se effundunt.* Gellius *libro V. cap. XVI.* Si reprehenderis,] *in ædificio.* Ad mensem Ianuarium,] *quo* Cæsar & Bibulus *cos. magistratum inituri erant.* In qua σοκρατικῶς εἰς ἑκάτερον,] *ego tibi, inquit, de rep. nunc in utranque partem disputabo, more Socratico: deinde ad extremum dicam, quæ mihi placeat sententia: quo modo ueteres illi Socratici solebant; qui cum* εἰς ἑκάτερον *disputassent, ad extremum, quid ipsis placeret, exponebant. deinde incipit disputare.* Agraria lex promulgabitur: *quid agendum? resistam, an quiescam? si resisto: magnam subeo dimicationem: afficietur iniuria* Pompeius, Cæsar *offendetur, uterque popularis. si quiesco: hoc quidem est desererere*

rere remp. non secus ac si in Solonium, aut si Antium abirem. magni igitur consilij res est: siquidem in utranque partem magna insunt momenta rationum. sed explica tuam sententiam M. Tulli: dic aliquando τὴν ἀρέσκουσαν. ego, inquit infra, non opinor esse dubitandum, quin semper nobis uideatur εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Cæsarem] consulem, qui ad uoluntatem perferendæ legis incubuerat, ut a populo gratiam iniret. Suetonius, Plutarchus. Balbum] Gaditanum, sed a Pompeio ciuitate donatum: pro quo extat oratio. Alter autem Balbus, de quo in hoc libro infra, gentis Atiæ fuit, maritus Iuliæ Cæsaris sororis, ex qua genuit Augusti matrem Atiam. Suetonius in Augusto. Coniungeret.] alterum alteri offensum reconciliaret. unde triumuiratus ille reip. exitiosus. scribit Plutarchus, cum Cæsar Pompeium & Crassum dissentientes uidisset, cogitasse futurum in primis e re sua, si eos coniungeret: ni faceret, haud fere quidquam eorum, quæ moliretur, posse perficere. Pax] quies: ut illud in somnio Scipionis, Quæso ne me e somno excitetis; & pax sit rebus. Senectutis otium] summum otium: quale senibus esse solet: qui fere nihil, ætatis uitio, curant. κατάκρισις] sanctio: in 3. enim libro de consulatu meo quasi sanctione quadam me ipse obstrinxi reip. cum Calliopen induxi præscribentem mihi, quid agerem. εἷς οἰωνὸς] Homeri locus Iliadis libro 12. de Hectore auguria contemnente, & unum esse optimum augurium affirmante, certare pro patria. Ambulationibus compitaliciis] quia scripserat Atticus, se pridie compitalia cum eo futurum. Compitalibus igitur

tur, dum alii ludis operam dabunt, nos hæc ambulantes conferemus. De die *compitalicio Macrobius lib. 1. Sat. Varro de lingua lat. Cicero in Pisonem, & hic libro* 8. *ep. 7*. Rogat] *ut ueniat ad nos*. Matrem] *Attici: quæ uixit annos* x c. *Nepos in uita.*

EPISTOLA IIII.

Serapionis librum] *de geographia, de qua Cicero scribere cogitabat. uide epist. 6. & 7*. Transigas.] *conficias: numeres pecuniam pro rebus, quas ab ipso emimus*. In eo, quod ostenderat,] *ostenderat se haud immenso pretio contentum fore*. Male empta] *nimio empta*. Reddi] *uenditori Titinio*. Voluntate Pomponiæ] *non igitur solus Cicero, sed cum Q. fratre, aut cum Pomponia, fratris uxore, eas res de Titinio emerat*. Nummi potius reddantur.] *malim, addantur: ut hoc dicat. si ea, quæ male empta sunt, Pomponia reddi non uult: adde nummorum aliquid ad id, quod iam numeratum est: solue Titinio pecuniam uel quantam petet: prorsus explica rem, ne scrupulus ullus, aut negotii quidquam supersit*. Scrupulus] *negotium, aut molestia ex infecta re*. Ad Tigranem] *legatus ad Tigranem, Armeniæ, regem Clodius: ep. 7*. Syrpiæ conditione] *antiquus liber Bessarionis, Syrpæ conditiones. utrunque obscurum, & fortasse deprauatum*. Tempus illud] *cum aberit Clodius*. Quinctus noster] *qui Asiam regebat*. In otio consederit,] *tum expeditus, ut speramus, administratione prouinciæ, imperio tertii anni terminato*. Sacerdos Bonæ deæ] P. *Clodius: qui muliebri uestitu*

ad ſacra Bonæ deæ acceſſerat, quo iure ſacerdotes ſolent. ironia. Cuius modi futurus ſit] nihil enim aſurus contra me uidetur, qui de legatione ad Tigranem cogitet. itaque nihil impedit, quo minus liberam mihi legationem liceat ſumere. Sciri poſsit] hoc abeſt a Beſſarionis antiquo libro. Caualcantis autem exemplar ſic: Sacerdos bene de te cuiuſmodi futurus ſcius ſit. uulgata lectio ſententiam habet non abſurdam: ſed cum in ſcriptis libris aliam ſcripturam uideam; uenit in mentem ſuſpicari, ne quis ex ingenio locum reſtituerit.

Quòd a me ipſo non deſciuerim.] quòd de ueteri meo defendendæ reip. curſu gratiæ cauſſa non deflexerim. Magnum opus eſt:] quia ſunt difficiles res ad explicandum. ep. 6. Præter quercum Dodonæam] ſi quercus eſſent in Terentiæ ſaltu, ut in Epiro tua ſunt, iuxta Dodonam ciuitatem; ego Epirum ipſam mihi uiderer in Italia poſsidere. cetera non minus abunde ſunt, quàm in tuis Epiroticis poſſeſsionibus: quæ hoc uno præſtant, quòd proximas habent nobiles illas quercus Dodonæas, quæ uocales olim fuiſſe dicuntur. præterea nihil eſt in tota Epiro, quod ego in hoc ſaltu non habeam. Herodotus lib. II. Vettium.] Chryſippum Vettium architectum, Cyri architecti libertum: de quo fam. lib. 7. epiſt. 14. Paleſtræ Palatinæ,] quæ erat in Ciceronis domo Palatina. de muro enim, quem reſtitui uolebat, ſpectabantur ij, qui ſe palæſtra exercebant. Pomponiam, & puerum] ipſe enim conſumere æſtatem in itinere cogitabat, ſumpta libera legatione. Puerum, Quinctum Ciceronem, Quincti fi-

lium

lium ex Pomponia. In timore ruinæ] *propter infirmitatem muri, de quo palæstra spectabatur.*

EPISTOLA V.

Aegyptum] *fore uidebat, ut Cæsar consul legatum mitteret ad sanciendam cum Ptolemæo, Aegypti rege, societatem: eam legationem & sibi deferri cupiebat: & tamen uerebatur, ne alieno reip. tempore discedentem infamia sequeretur. Cæsar libro* III. *de bello ciuili.* His mittentibus,] *Cæsare & Pompeio legationem deferentibus: quibus Ciceronis discessus uoluptati futurus esset, quòd, absente reip. patrono, ipsi se omnia sperarēt ex libidine administraturos.* αἰδέομαι] *Homeri uersus de Hectore.* Πουλυδάμας] *conuiciū Catonis timebo, ut Polydamantis Hector, si certamen cum Achille recusaret. Iliados* χ Excipiamus,] *quod ad Aegyptiam legationem attinet; ne properemus, sed excipiamus, & exspectemus, num deferatur.* Contulerit] *quòd Pompeij consilia probe nosset, ob intimam familiaritatem. itaque epist.* 17. *Velim, inquit, ex Theophane expiscere, quonam in me animo sit Arabarches. cum eo loco Pompeium designet: & lib.* 5. *ep.* XI. *Pompeius mihi uidebatur in Hispaniam iturus. id ego minime probabam: qui quidem Theophani facile persuasi, nihil esse melius, quàm nusquam illum discedere. ergo Græcus incumbet. ualet autem auctoritas eius apud illum plurimum. Hic est Theophanes ille Mitylenæus, de quo his uerbis in oratione pro Archia: Quid noster hic Magnus, qui cum uirtute fortunam adæquauit? non ne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concio-*

destitutum]

ne militum ciuitate donauit? & Plutarchus sæpe. Se destitutum,] *a Cæsare: cuius opera consulem se designatum iri sperauerat, propterea quòd ei consulatum petenti suffragatus erat, ut est ep. 5.* Nepos] *cum Q. Metellus Nepos proficiscatur, quem opinio erat in locum auguris mortui petiturum; cuinam auguratus deferetur? & innuit, Nepotem certum augurem fuisse futurum, nisi Roma discessisset: cur? quia fratris in locum surrogari æquum erat. perierat enim Q. Metellus Celer augur; ut ex oratione in Vatinium cognouimus: Nepos autem & Celer fratres, patrueles tamen, non germani, cum eodem utantur prænomine. Atque hic locus indicat, qui ab urbe abessent, eos fieri augures non potuisse, cum tamen id lex non uetaret, ut lib. 1. ep. XI. ad M. Brutum,* Quoniam nepos proficiscitur,] *in prouinciam ex prætura: quam uero prouinciam, ignoratur. nam de Hispania, non est, ut intelligi possit: quam rexit Metellus post consulatum; ut ex Plutarcho in Cæsare, & Dione lib. XXXIX. si diligenter inspiciatur, facile est cognoscere. at hæc epistola Cæsare & Bibulo cos. scripta est, biennio ante Metelli consulatum, anno post eius præturam proximo.* Capi possum.] *si enim isti auguratum mihi deferrent, captus beneficio dissentire ab ijs in rep. non possem. Non dum enim erat augur Cicero, nec fuit nisi post reditum ab exsilio. quanquam in epist. quam scribit ad Catonem, dicit se auguratum neglexisse: sed scribit ad Catonem, id est ad hominem seuerissimum, ab omni prorsus ambitione alienum.* Videte ciuitatem meam.] *hemistichium ex uetere poeta, in mi-*

ſerabilem ciuitatis aſpectum. Quæ putaui eſſe præclara] *magiſtratus, & honores*. Expertus ſum] *quia ſummi honores, ſumma cum laude geſti, mihi tamen, ut uideo, contra perditorum conatus præſidij minimum attulerunt. iam enim, equitibus a ſenatu alienatis, cum Q. Catulus, & Q. Metellus, duo fortiſsimi reip. propugnatores, obijſſent; Pompeij, Cæſaris, & Craſsi facta coitio eſſet; Bibulus conſul, armis foro pulſus, domi ſe teneret; ſenatus duces non haberet; afflicta langueret optimatum cauſſa; non dubie Cicero impendentem exilij ſui calamitatem cernebat*. Cum omnibus Muſis rationem habere] *prorſus me litteris dedere*. Reſcribe certius] *num ita grauiter laboret, ut deſperetur*. Quid de P. Clodio] *nũ legatus ad Tigranẽ eat*.

EPISTOLA VI.

Fluctus numero] *quod ab ijs fieri ſolet, quos ipſum nihil agere delectat*. Lacertas] *de terreſtribus lacertis abſurdum eſt intelligere: in quem enim uſum caperẽtur? de piſcibus recte acciperem: quanquam Plinius, Celſus, Martialis uirili genere lacertos ſcribunt: ego non uideo, quid repugnet, quo minus & lacertas ſcribi poſſit. nam ſi ad differentiam fit mutatio; cur non eadem fit in alijs nominibus, quæ & terrenis beſtijs, & aquatilibus communia ſunt? ut, cum dicimus, canis, lupus, leo, nomina ſunt terreſtrium animalium, ſunt item piſcium, nihil tamen ad differentiam mutatur. huiuſmodi ſexcenta*. Serapione, & Hipparcho] *qui ſcripſerant περὶ τῆς γεωγραφίας*. Ὁμοειδεῖς] *nam & de montibus, et de fluminibus, & de ſitu urbium, aliáq; huiuſmodi ſæpius itaranda*

randa. quo fit, ut, cum eædem res fere semper occurrant, uarietate orationis distingui uix possint. Tyrannio] *qui & ipse scripserat* τὰ γεωγραφικά. Quinetiam dubitem] *placeret, Qui etiam; hoc sensu. Vide, quam sim complexus otium. prorsus antea peregrinari statuerã, & in ea peregrinatione aliquid scribere* τὸ γεωγραφικὸν. *nunc quandoque cogito, omisso peregrinandi consilio, Antij considere. Qui etiam dubitem: cui etiam aliquando ueniat in mentem Antij considere.* Hoc tempus] *quod ponere statueram in peregrinatione.* Buthroti] *procul a strepitu rerum urbanarum.* Proxima est] *simillima est, quod ad solitudinem, & amœnitatem attinet. iterat idem libro 4. epist. 8. his uerbis: Scito Antium Buthrotum esse Romæ, ut Corcyræ illud tuum. nihil quietius, nihil alsius, nihil amœnius.* Vatinium] *tribunum pl. Cæsaris consulis ministrum in seditionibus.* Viginti uiris] *quos Cæsar, perlata lege agraria, ad æstimationem agri Campani creauerat; cum insuper quinque creasset, qui æstimatum diuiderent. ep. 7. l. 2. & 2. l. 9. & Dio lib. 38.* Vnum esse saluum] *Caualcantis liber, Viuum est segium. Bessarionis, Viuum est segium. uulgata lectio lumen interpretationis non desiderat, cum sententia pateat.* Πολιτευτέον] *reip. opera nauanda, in litteris uidelicet, & libris, doctissimorum hominum exemplo.* Ανέκδοτα] *uel recondita quædam, quæ in apertum non proferantur, tibi uni pateant; uel, qualia nemo hactenus edidit.* Theopompino genere] *Theopompus in historijs suis hominum mores aspere accusabat.* Πολιτεύομαι,] *opera, quam nunc*

quidem, Antij dum sum, reip. nauo, haec est, odisse improbos. De Quincti fratris negotio] *quod Q. Ciceroni, Asiam regenti, a populo Romano in sumptum debebatur, id sibi ille denario, id est Romana pecunia, non cistophoro, qui nummus erat Asiaticus, curari uolebat. uide igitur, inquit Cicero, ecquae spes sit denarij, an cistophoro contenti esse cogamur.* Pompeianum appellat, *quòd in Asia magnam pecuniam Pompeius in cistophoro habebat, quaesitam quo tempore in ijs regionibus contra Mithridatem bellum geßit: e qua pecunia quaestores numerari Quincto uolebant, tantundem ipsi postea Pompeio Romae denario numeraturi. ep. 16.* De muro] *Palatinae domus. ep. 6. l. 2.* Aliud quid? etiam.] *aliud quid est, quod ad te scribam? unum hoc reliquum est: quando te proficisci &c. sic locutus est. ep. xi. l. 1. 19. l. 2. & 1. l. 3. ad Q. fr.*

EPISIOLA. VII.

Quem non amabam,] *forte, Pompeium: quem amare desierat, quòd Clodium ad plebem traduxisset. ep. 29. l. 2.* De Publio] *Clodio.* Legatione] *ad Tigranem. ep. 2.* Quid sit acturus.] *num ea sit usurus. nam paullo post: Quam si ille contemnit, spectaculum egregium.* In hominem] *tolle praepositionem, In; sententia patebit.* Amissurus.] *cum legatus longe gentium abiret: qui plebeius uideretur esse factus, non ut inani legationum munere tempus consumeret, sed ut Romae plebis negotium gereret.* Patricios salutare] *Armenij reges Romam uenire solent, ut patricios salutent. tu autem, patricius cum esses, transire ad plebem*

plebem uoluisti, quam ob caussam? ut ipse regem Armenium ires salutatum. minus igitur significas esse dignitatis in plebeiis, quàm in patricijs, cum hi salutari soleant, tu autem salutatum ire uelis. Latoribus, & auspicibus legis curiatæ;] *illis ipsis, qui eum ad plebem traduxerunt, Cæsari uidelicet, & Pompeio: quorum alter consul legem tulerat de Clodio ad plebem traducendo; alter augur in auspicio fuerat. epist. 9. Dio lib. 38. Legis curiatæ: qua Clodius ad plebem traductus est, Cæsare latore, auspice Pompeio. in oratione pro domo.* Vnus uir] *cum in domo Cæsaris, pontificis maximi, inter mulieres deprehēsus est. ep. 7.* In uiginti] *creatis ad diuisionem agri Campani. ep. 1. l. 9. Velleius lib. 2. Suet. in Augusto, Dio lib. 38.* Pisaurensis nebuloni] *Bessarionis liber, item Caualcantis, Pisaurensia neptiloni. alij aliter. nos quammaxime ad antiquam scripturam accedentes, ita putamus esse corrigendum: Illa opima ad exigendas pecunias Druso, ut opinor, Pisaurensi, an epuloni Vatinio reseruatur? ut, quæ Clodio promissa fuerat legatio, eam dicat Druso, aut Vatinio reseruari. & est usitata Ciceroni locutio, ambigenti hoc an illud sit: ut libro 1. Nos hic te ad mensem Ianuarium expectamus, ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios missis? & in epistola ad Trebatium: Cn. Octauius, an Cn. Cornelius quidem? is me ad cenam sæpe uocat. item in Bruto: Paucis ante, quam mortuus est, an diebus, an mensibus? & lib. 12. Dicitur Quinctum filium uidisse an cuntem, an iam in Asia?* Bella relegatio] *non est hoc, Clodium legare, sed specie legationis relegare.* Et ar-

gute, cum post uerbum, Ieiuna, adscripturus uideretur, Legatio, ut contrarium contrario redderet, quia dixerat, Opima; iocum captans repente uertit sententiam, & intulit, Bella relegatio. in libro Bessarionis antiquo uideo scriptum esse, Ieiuna tabella relegatio, tribus uerbis distincte: ut mutationis minimũ sit in nostra correctione. Ad istorum tempora reseruatur.] qui enim Clodium nunc ad Tigranem mittunt, ideo mittere uidentur, ut comitijs tribunitijs Romæ ne sit, itaq; petitione tribunatus excludatur: id autem, ut tribunatum illi non tam eripiant, quàm ad ipsorum tempora reseruent. quasi arbitratu suo possent magistratus dare, cum uellent. Incende hominem] incende Clodium contra Cæsarem, & Pompeium, qui eum tam contumeliose tractent. Ex Curione] cognosce ex epistola sequenti. Consulatum sibi ereptum] sperauerat enim, in petitione consulatus usurum se esse Cæsaris opibus, qui & ipse Cæsari petenti anno proximo superiore suum studium, suamq; operam præstiterat. sed Cæsar ubi ad consulatum peruenit, de officio non laborans, Arrium neglexit. Ereptum; non quia consules essent creati, sed quia Cæsaris promißis Arrius destitutus iam de consulatu desperabat; cum se exclusum non dubie conijceret, Cæsare, Pompeio, & Crasso sibi inuicem gratificantibus. ep. 5. Megabocchus] Pompeius: qui in his epistolis a Cicerone diuersis nominibus appellatur, Epicrates, qui omnia teneret; Sampsiceramus, Arabarches, & Hierosolymarius, hæc loca uictorijs adeptus; Megabocchus, magnus Africæ rex, quia Domitium, & Iubam Syllanis temporibus in Africa uicerat.

rat. Bocchus autem in Mauritania, Africæ parte, regnauerat. Sanguinaria] cædis cupida; uel facilis ad cædem committendam; ex Catilinæ, sanguinarij hominis, disciplina. ep. 12. Concursabant, inquit, barbatuli iuuenes, totus ille grex Catilinæ, duce filiola Curionis. & ep. 14. Nostri isti comesatores coniurationis, barbatuli iuuenes. Inimicissima est.] magno odio Megabocchus est huic sanguinariæ iuuentuti. Auguratus] nam ex ambitione multorum, qui in locum Metelli petent, dissensiones inter istos existent. ep. 5. Quinque uiris] puto pro quinque, reponendum uiginti, de quibus in hac epistola. Loqui quosdam] contra Cæsarem, & Pompeium. Naufragia] dissensiones, & rixas. Exire de naui] cum mihi facultas eripiatur administrandæ reip. Non abiectis,] non sponte, sed coactus omitto curam reip. Ex terra] ipse extra periculum naufragij: quale illud Lucretii:

,, Suaue, mari magno turbantibus æquora uentis,
,, E terra magnum alterius spectare laborem.

De muro,] de quo epist. 4. & 6. Castritianum mendum] quiddam significat de Castritio, qui in Asia negotiatus erat; ut ex oratione pro Flacco. C L Ↄ C C L Ↄ Ↄ L Ↄ Ↄ Ↄ] accipe non de sestertiis maioribus, quæ nulla fuerunt, contra quàm a non nullis creditum est, sed de sestertiis nummis. alioqui, nimium summa discreparet ab eo, quod sequitur, de HS xxx. Scripserat] ex Asia prouincia. HS xxx] subduc ad nostratis pecuniæ rationem: scutati erunt tria millia: proximi superiores, sex millia, & triginta. Cicero] filius me-

meus. Fratre] *patruele, Quincto Cicerone filio.* De Amalthea] *gymnasio Ciceronis, de quo ep.* 1.

EPISTOLA VIII.

Ante diem XVI. kal. Maii] *puta dictum,* XVI. *kal. Maii. nam idem significat: quasi, decimosexto die ante diem kalendas Maii; ut tamen includantur kalendæ Maii. itaque in epistola ad Tironem, post diem nonas Nouembris constituit ante diem* VIII. *idus Nouembris. id est,* VIII. *idus Nouembris. est enim concisa locutio, cum dicimus,* VIII. *idus; cum uero, ante diem* VIII. *idus, plenior: nam est, ante diem idus octauo die: ut, & qui primus iduum est dies, & qui extremus, intra numerum recipiantur.* Dedisti,] *eam, quæ pueris exciderat in uia.* Historia dignum] *non leue quiddam, aut iocosum, sed serium, & graue: qualia sunt, quæ in historias referuntur.* De Publio] *aiebat, Cæsari, & Pompeio bilem commoueri, quòd a P. Clodio contemni legationem ad Tigranem uiderent. ep.* 7. Mirandum in modum] *de quo ep.* 10. *Vnus loquitur, & palam aduersatur adolescens Curio.* Reges odisse superbos] *qui supra leges esse uellent, Cæsarem, Pompeium, & Crassum. Nec dubito, quin sit hemistichium ex uetere poeta, cum in illud inspicio, quod legitur libro* 6. *ep.* 3. *Tibi ualde solet in ore esse, Grauius autem non contemnere se, & reges odisse superbos.* Opinor aliud agamus.] *ego, ex istorum societate ne quid mihi crearetur periculi, timebam. nunc cum & initia uideam dissensionis ipsorum inter ipsos; & iuuentutem audiam hæc ferre non posse: opinor, licet mihi animum a timore liberatum*

ratum

ratum ad alias res traducere. quod idem in epistola superiore dixit, Vna spes est salutis, istorum inter istos dissensio. Historiæ.] *scribendæ, Theopompino genere: ep. 6.* Saufeium] *tardum, & negligentem: qualis Saufeius, qui laborem non fert, uel natura, uel, quia Epicureus, instituto, & consuetudine. uide ep. 1. lib. 7.* Quoniam putas] *hoc, inquit, tempore non putas diutius mihi esse manendum in Formiano, ut cratere illo fruar, quem scis me in delicijs habere, quòd ad potationes aptißimus, & elegantißimus sit.* A IIII. Kal. ad pridie nonas Maii] *uerbũ KAL. puto abundare, & legendum,* A IIII. *ad pridie nonas Maij: ut* IIII. *nonas ludi committerentur, pridie desinerent: cum simile ueri sit, eo die Ciceronem Antii esse uoluisse, qui ludorum commißionem proximus antecessit: siquidem Antium cogitat duntaxat ludorum caussa. & erit perelegans locutio,* A IIII. *ad pridie nonas; ne, Nonas, inepte iteretur. inculcatam suspicor dictionem* KAL. *ab hominibus imperitis, qui desiderari aliquid crederent post* IIII. Ad kal. Iun.] *ut in senatu adesse poßim. qui kalendis haberi solebat: ut exemplis infra docebimus.*

EPISTOLA IX.

Cum Publio dialogos,] *Atticus ad Ciceronem scribebat, e Clodio se, quæ poterat, in sermone elicere.* Illum uero] *illum autem maxime.* βοῶπις] ἐπίθετον *Iunonis apud Homerum, quasi bouinos habens oculos. Cicero transtulit ad Clodii sororem, tanquam alteram Iunonem, quæ cum fratre coire diceretur. ep. 1.* Pacta sunt,] *promiserat Clodius Pompeio, se nihil actu-*

rum

rum contra Ciceronem. ep. 22. & 24. Non seruantur] *a Clodio.* Hierosolymarius] *Pompeius, a Hierosolymis captis.* Traductor ad plebem] *traduxerat Clodium. ep. 7.* Putissimis] *luculentis, & splendide scriptis: quibus illum ornaui. unde aurum purum putum. potest intelligere cum alias, in quibus Pompeium laudauit, orationes, tum eam maxime, qua Maniliam rogationem suasit.* Gratiam retulerit] *qui plebeium fecerit inimicum meum.* Nebulo iste] *P. Clodius.* Cum his dynastis] *cum Cæsare, Pompeio, & Crasso, qui omnia possunt.* De Cynico consulari,] *nullam, inquit, non modo in me, sed ne in Lucullum quidem, aut Hortensium poterit Clodius inuidiam concitare. nam Pompeius, Cæsar, & Crassus cum omnia teneant; qui fieri potest, ut ulla nos in inuidia simus, spoliati opibus, & illa senatoria potentia? itaque, quod contra nos agat, Clodius non habebit. Cynicum autem se uocat, quasi Diogenem quendam, seuerum hominem, minime delicatum; illos autem, piscinarum Tritones, quòd ita piscinis delectarentur, ut quasi Tritones in aquis uiuere uiderentur. Et placet, ut illud, Cynico, cum laude dicatur; hac sententia: non modo me, cuius omnes curæ ad uirtutem referuntur, sed ne istos quidem, qui præter suas piscinas nihil curant, poterit Clodius in ullam inuidiam adducere.* Quam potuit:] *subaudi, per publicas rationes. est enim, Potuit, licuit, debuit, æquum fuit: quale illud ep. 15. Potuerit intercedi, nec ne, nihil ad se pertinere. & in oratione pro domo: Senatus aliquid consilij capere potuit. & in epistola Cœlij;*

lij: Potuit supersedere, pro oportuit. sic enim habent uetusti libri. Catonis,] qui equites a senatu alienauit. ep. 16. Auspicia] docet in oratione pro domo sua, Clodium contra auspicia fuisse adoptatum, quia, quo die de eius adoptione lata lex est, Bibulus augur de cælo seruauit: & agi cum populo nefas erat, cũ de cælo seruaretur. idem & in oratione de aruspicum responsis. A eliam legem,] quæ erat de obnuntiationibus: qua Cæsar neglecta, Bibulum collegam obnuntiantem armis foro expulit. Suetonius. Iuniam, & Liciniam,] quam non seruauit Vatinius; quia trinundini rationem in legum promulgatione nullam habuit: de quo lex Iunia Licinia sanxerat. Liciniam uero, quæ legum latoribus, eorumq; collegis, cognatis, affinibus potestatem, aut curationem mandari uetabat, diuersam ab hac fuisse, satis multis uerbis in libro de legibus docuimus. Et, ut aliud ex alio, in oratione in Vatinium ita scriptum est: Quæro, postulatus ne sis lege Licinia, & Iulia? corrupte, ut opinor: cum legendum uideatur, Licinia, & Iunia: de quibus & in oratione v. in Antonium mentio fit. Cæciliam, & Didiam] antea, Cœliam, in uulgatis libris, nec aliter in omnibus scriptis. nos tamen aliquot ab hinc annis, Cæciliam, in nostro libro reposuimus, primum ex oratione pro domo, ubi Cæciliæ legis & Didiæ mentio iteratur; deinde ex fastis; in quibus uideo collegas esse Q. Cæcilium Metellum, T. Didium Viuum, anno ab urbe condita DCL VI. nisi si quis, contra ueritatem plus æquo pugnax, Cœlium, & in consulum catalogo legendum contendat. quem facile ratio uincet, cum Metellus non Cœliæ, sed

Cæciliæ

Cæciliæ gentis cognomen sit. Opinor autem hac lege cautum esse, ut, quæ leges per trinundinum promulgatæ non fuissent, eæ non ualerent. quod ex oratione pro domo sua, & ex v. in Antonium cognoscitur. Cæciliam uero Didiam, quæ diuersis de rebus legem ferri uetabat, de qua mentio fit in eadem pro domo sua, diuersam ab hac fuisse; facile est coniicere; cum tamen ab iisdem consulibus lata sit. Effuderunt:] *proiecerunt; ut resp. periret.* Regna] *hoc aperte in oratione in Vatinium: Volo uti mihi respondeas, feceris ne fœdera tribunus pl. cum ciuitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogaris ne pecunias ex ærario tuis legibus? eripueris ne partes, illo tempore carissimas, partim a Cæsare, partim a publicanis? & in epistola ad Lentulum: Tota interrogatio mea nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate, animoq; maximo de ui, de auspicijs, de donatione regnorum.* Transeat,] *inuidia discedet a nobis, & ad eos, qui hæc fecerunt, transibit. Habitura: pro habitatura: ut apud Plautum, Quis hic habet? & in libris digestorum, Habet post horrea mea.* A Theophrasto] *a Theophrasti libris de rep. quorum lectione ita delectabatur, ut Plutarchus Theophrastum Ciceronis delicias appellet.* Nostra illa tempora,] *triennium quod fuit a consulatu Ciceronis & Antonij ad consulatum Cæsaris & Bibuli. epist. 9. lib. 1. fam.* Inuidiosa] *ad populum: cum senatus opes ex equitum concordia uigerent.* Tres homines] *Cæsarem, Pompeium, Crassum.* Vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ uestiant.] *Vatinio auguratum deferant,*

deserant. ep. 7. Strumam: struma tumidum fuisse Vatinij guttur, scribit Plutarchus in Cicerone. Sacerdotij διβάφω: sacerdotium pro auguratu posuit et in epistola ad Catonem. διβάφῳ autem prætexta, qui auguratu, præditi essent, utebantur. in epistola 16. ad Cœlium, lib 2. fam. Qui peccauit,] cuius culpa conuersus est orbis reip. ep. 1. & 7. Σοφιστεύειν] sapientiam quærere, philosophari, missa reip. cura. Si ille cogitat,] si quid ille aduersus me inimice cogitat. uel corrige: Si ille cogit, at tantum duntaxat nos defendere. ut nihil mutetur, &, Tantum duntaxat, ita dictum sit, quo modo dicitur, tantum modo, pro tantum. Proprium artis huius] quia sophistæ, si quis prior in disputando lacessisset, ulciscebantur. Ἐπαγγέλλομαι] hoc uerbum, etsi coniungitur cum Homeri uersu, non Homeri tamen, sed Ciceronis est. Ingratis uectoribus] Pompeium notat; qui cum Ciceroni summe deberet, eius tamen inimicum ad plebem traduxerat.

EPISTOLA XI.

τρηχεῖα] Homeri uerba de Ithaca, Vlyßis patria, Odyß. 1. Quid, ego inquit, Arpinum te inuitem? quod amœnitate delectare non magis potest, quam Ithaca illa, in asperrimis saxulis, tanquam nidulus, affixa; fortes tamen uiros, non minus quàm Ithaca, gignit. Erat autem Cicero Arpinum Formiano, Arpino Romam iturus. ideo dicit, Romæ te fortasse uidebo. ep. 8.

EPISTOLA XII.

Negent illi] cum Cæsar, & Pompeius Clodium ad plebem traduxissent, eoq; mox non satis amico uterentur,

qui etiam delatam ab iis Armeniam legationem contem=psisset; negabant, illum plebeium esse factum, ideoq; nec tribunatum posse petere. hic Cicero indignans, quod re=gnum, inquit, est hoc? fecerunt, quod iure non poterant: nunc, quia pœnituit, factum negant. sed, si Clodius emit=tat ad me, qui meum hac de re testimonium tabellis exci=piant, & obsignent; iurabo, Cn. Pompium Antij mihi narrasse, in auspicio se fuisse, cum Clodius lege Cæsaris ad plebem traduceretur. Publium tribunum pl. factum esse] *cum Clodius tribunus pl. factus erit, tum quid isti dicent? negabunt id fieri potuisse, quia non iure ad plebem transierit? Et quanquam non dum Clodius tri=bunatum adeptus erat, Cicero tamen, ut de re, quæ iam sit, quia futurum non dubitat, ita loquitur. alij,* Publium *plebeium factum esse. placeret, si ueteres libri consenti=rent: cum illud, quod sequitur,* In auspicio fuisse, *ad tem=pus illud spectet, quo plebeius Clodius factus est.* Collegam Balbi,] *in xxuiratu. ep. 7. Atium enim Balbum, qui maternus auus Augusti fuit, cum ex Iulia, Cæsaris sorore, Atiam genuerit, in xxuiris fuisse, Sue=tonius narrat in Augusto. nec abest ironia: quòd, collegã habere Balbum, hominem Aricinum, Pompeio Magno turpe uideri posset.* In auspicio fuisse] *cum lex curia=ta ferretur: quod Pompeius negabat: cum tamen negare non posset. ep. 7. &, In auspicio, tanquam augurem. uide l. 8. ep. 3.* Commode] *paullo ante, tantum, commodum.* Curio meus] *addit, Meus, ad diffe=rentiam: quia pater Curio uiuebat, eodem prænomine: quemadmodum ep. 8. ad eiusdem Curionis nomen ad=*

scripsit,

scripsit, adolescentem: ep. autem 24. filius. Ista] *leges Cæsaris. quod Clodius in tribunatu conatus est. pro domo sua.* De illus adoptione] *negat se tulisse ad populum de Clodij adoptione, id est de transitione ad plebem. nam Clodius adoptionis iure, cum patricius esset, ad plebem transiit. ep. 7.* Suum,] *ualde enim Cæsarem oderat uel patris nomine, qui cum Cæsare inimicitias gerebat. Suetonius, & de claris oratoribus.* Memmii,] *hic anno proximo prætor cum L. Domitio collega de Cæsaris actis retulit. Suetonius.* Metelli Nepotis] *qui oderat Pompeium propter diuortium sororis Muciæ. ep. 10. l. 1. & fam. l. 5. ep. 2. &* Dio. De ruminatione quotidiana] *de occultis consilijs, quæ Cæsar, Pompeius, Crassus quotidiana ruminatione contra remp. inirent.* De cogitatione Publii] *de rescindēdis Cæsaris legibus.* De lituis βοώπιδος] *P. Clodij sororem intelligit, quæ tanquam lituus fratrem ad contentiones excitaret. erat enim seditiosa. ep. 1. 9. 12.* De signifero Athenione,] *acciperem de Sex. Clodio, qui fuit operarum P. Clodij dux, ut Athenio seruorum, nisi tempora repugnarent: siquidem ante tribunatum nullas turbas P. Clodius potuit commouere, & Sex. Clodio seditionum ministro non nisi post tribunatum usus est. potius igitur accipiendum uidetur de Vatinio tribuno pl. qui tum erat Cæsaris consulis quasi signifer contra partes optimatum: ut etiam, ui perditorum hominum incitata, M. Bibulum consulem, popularibus actionibus aduersantem, in uincula ducere conatus sit. in oratione in Vatinium.* Missis ad Cnæum,] *missis a Cæsare*

Capuam

Capuam ad Pompeium, *agros plebi diuidentem. erat enim* xx *uir, ut paullo ante docuimus. & infra,* Litteræ Capuam ad Pompeium *uolare dicebatur. ep.* 19. Conuiuii] *quò scripserat* Atticus *se esse iturum, &, quæ in eo conuiuio litteris digna euenissent, omnia* Ciceroni *significaturum.* Ἀσελγοῦς] *delicatum uocat ep.* 14. De sederit] *metaphorā persequitur: ut, quod fluctuauerat, desidat.* A me ferre] *habere.* Dicæarchum] *scriptorem luculentum. ep.* 1. & 16. & *l.* 6. *ep.* 2. Κικέρων ὁ φιλόσοφος] *iocatur de se ipso: &* πολιτικὸν Atticum *appellat, quia* Dicæarchum *secutus anteponeret* τὸν πρακτικὸν βίον τῷ θεωρητικῷ. *ep.* 16.

EPISTOLA XIII

Epistolam] *proximam superiorem intelligit.* Domum] Roman. Regnum ueſtrum] *iniustam paucorū dominationem.* Sileri:] *neminem reclamare iniquis* Cæsaris *actis.* Τηλέπυλον λαιστρυγονίην] *ex* Homeri Od. κ. Diuitis] *cognomen a maioribus acceptum, et re confirmatum: quia fuit hic* Crassus Romanorum *omnium ditißimus.* Consenescit] *in dies magis magisq; obscuratur, quia cum* Cæsare *aduersus patriam coiuerit.* Literas ad Sicyonios] *scriptas a consulibus: ut tibi pecuniam soluant. ep.* 18.

EPISTOLA XVI.

Quantam] *quia scripserat* Atticus *se cum* M. Bibulo *sermonem habiturum, etiam cum* Clodia Publii *sorore.* Ita] *ita instructus afferes ad me quæ cognoueris ex sermone* B*ibuli, e colloquio* Βοώπιδος. Ad sitientes aures] *aptius & ad consuetudinem* Latini *sermonis, & ad*

sententiam,

sententiam, si legatur, quo modo placebat Vbaldino, *Vt ad sitientes aures.* Sampsiceramus] *Pompeius, a regulo in Syria Sampsiceramo deuicto. Strabo.* Εὐανατρέπτως] *Cæsar in consulatu acta Pompeij sanxerat, legibusq; firmauerat: ut* Appianus, *&* Plutarchus: *ideo, ne non satis firmæ essent Cæsaris leges, Pompeius suo nomine timebat: quia senatus haud multis ante annis &* Liuias *leges, quòd cõtra auspicia latæ essent, sustulerat.* εὐανατρέπτως *ergo propter auspicia neglecta. ep.9.* Ruere] *iracunde furere ep.* 21. At comparem basilicæ?] *basilicam habere me dicam? habeo tribum* Aemiliam. *quòd n. basilicæ similem esse uillam suam dixerat; quasi nõ bona esset comparatio, correxit, & intulit,* Aemiliam *hic ego habeo tribum, non uillam. quid enim basilicæ comparem? in qua sunt homines multo, quàm in* Aemilia *tribu, pauciores. neque uero totam tribum significarit, sed Formianos tantum, qui in ea suffragium ferebant, ut in Liuio legimus lib.* XXXVIII. *quasi dixerit: tantam habeo Formianorum frequentiam, quanta in Aemilia tribu suffragium ferre solet.* ὑπερβολικῶς. Contubernalis,] *qui totos dies mecum sit.* Commodissime] *ni uiderem, te hic a me commodissime exspectari, & excipi posse. ep.* 10. *&* XI. Fundum Formianum] *qui mihi nunc ex istorum molestia odiosus est.* Et tamen illud probem.] *Probe, & proxime, Aggrediemur, esset planius. hoc enim diceret: Et tamen probe illud præstabimus: magnum quid aggrediemur.*

EPISTOLA XV.

Quiddam inueniri possit,] *scripserat Atticus*

inuentum iri quiddam a Cæsare super agraria re, quod nemo improbaret, nemo recusaret. ep. 15. Comitiorum dilatione] *Bibulus domo pedem non efferens edictis comitia differebat. neque uidentur hæc fuisse comitia consulum designandorum, (quippe ante Quinctilem mensem non designabantur, hæc autem Aprili mense scripta sunt) sed legis agrariæ rogandæ.* In Publio spes est] *afflicta resp. iacet, quam Bibulus erigere non potest, qui se, Cæsaris metu, parietibus tenet. quis igitur eriget? spes iam nulla superest, nisi in Clodij tribunatu, qui istorum est inimicißimus. ergo, etsi uideo, quæ mihi ab illo tempestas impendeat, fiat tamen, fiat tribunus pl. Et protulit hoc Cicero cum indignatione; quod reip. salus in uno posita uideatur, homine omnium perditißimo. ep. 12.* Ex Epiro] *quò Atticus propediem erat iturus ad exigendas a Sicyonijs pecunias.* Disputare] *altercari.* Vt hoc non sit] *ut mecum non disputet, non contendat.* Tamen seruet remp.] *sic Bessarionis antiquus liber. itaque nihil muto, & explano sic: Fiat Clodius tribunus pl. si non aliam ob caussam, at ob hanc, ut eo citius tu ex Epiro reuertare. uerum, ut hoc non sit, id est, etiam si tu reuersurus ex Epiro non sis, fiat tamen tribunus pl. ut remp. seruet. in quo spectaculum erit egregium; cum reip. caussa pugnare Clodium contra eos uidebimus, a quibus plebeius factus sit, ut cum ipsis remp. oppugnaret. iam enim se inimicißimum eorum qui remp. tenebant, Clodius ostenderat. ep. XII.* Te confessore] *te præsente.* Ingemueram] *ad Sebosi aduentum.* In montes patrios,] *Arpinum*

pergam.

pergam. quia iam ante Arpinum ire statuerat. ep. 8. & XI. Si solus non potuero,] *Arpini si solitudinem non feram, cum rusticis ibi esse malo, quàm in Formiano cum his perurbanis.* Certi nihil scribis] *de aduentu tuo.* Tibi præstoler] *sic oratione* I. *in Catilinam: Qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati,* Controuersia Muluiana,] *publicani publica conducebant. ideo Muluius, cognitor, ut puto, publicanorum, publicos agros a priuatis uindicare conabatur, ut publicanorum uectigal augeretur.* Communem caussam] *non præcipuam ipsius, sed & tuam, & communem omnium publicos agros possidentium.* Pendis] *pro agro publico. non litigas, ut nihil pendas, sed ut agrum retineas: hæc uero ne pendere quidem uult.*

EPISTOLA XVI

Illius] *Cæsaris.* Aliquid] *de agraria re.* Nemo improbaret] *hoc quidem Cæsar ipse dictitabat. uide Dionem initio lib.* XXXVIII. Deinde, ut me ego consoler,] *Maius aliquid ex tuis superioribus litteris timueram: nunc ego me consolor: quia, quod scripsisti, neque eiusmodi uideo esse, quod ab omnibus probetur; &, id ipsum quod est, contra Cæsarem ipsum esse intelligo. omnis enim exspectatio &c.* Deriuata:] *exspectatio illa omnis de agraria re hunc exitum habet, ut ager Campanus plebi diuidatur.* Vt dena] *si dena singulis iugera diuidantur, ut proximis litteris significas.* Reliqua omnis multitudo] *quia* XX *hominum millia diuisionem agrorum petebant. Appianus lib.* II. Illis] *qui legem agrariam tulerunt.* Abalienetur]

tur] *id non accidit: quia Cæsar, cum agrum Campanum intelligeret tantæ multititudini non sufficere, præterea Stellatem Campanum diuisit. Suetonius.* Portoriis Italiæ sublatis,] *huius loci sententia facile mihi ex Dionis historia patuit. is enim libro* XXXVII. *legem ait a Q. Metello Nepote latam esse, ut uectigalia omnia tollerentur; quòd ea ciuitas & Italia uix ferre iam posset. hanc legem temporibus etiam imperatorum obseruatam, significat Paulus lib. ult. de censibus, cum dicit: Diuus Vespasianus Cæsarienses colonos fecit, non adiecto, ut & iuris Italici essent, sed tributum his remisit capitis. diuus autem Titus etiam solum immune factum interpretatus est. quasi dixerit: Titus e sua liberalitate, etiam ius Italicum datum esse, uoluit, quod in soli immunitate consistebat.* Domesticum] *in Italia.* Vicesimam] *aurum uicesimarium in ærario sanctiore ad ultimos reip. casus seruari solitum, scribit Liuius lib. 27. & erat uicesima tributum, cum de uicenis unũ penderetur.* Conciuncula] *tribunicia.* Pedisequorum] *infimæ pl. quæ, si quis tribunus de tollenda uicesima concionaretur, clamore statim esset approbatura.* Peritura] *ne exigeretur.* φυσᾷ γάρ.] *non iam dissimulat, sed, quid sentiat, præsefert.* φορβείας ἄτερ] *est in tibijs ligula, qua exempta, spirant maiore sono. Sophoclis locus, cuius mentio est apud Dionysium Longinum* περὶ ὕψους. Istuc adduci] *adduci, ut agri Campani diuisionem, rem turpissimam, & reip. maxime extiosa.., Cæsari gratificans probaret.* Ἐσοφίζετο] *malitiose suam culpam excusabat.* Probare,] *Cæsar, ante quàm legem agrariam ferret, scriptam in senatu*

in senatu recitauit; si quis quid improbaret, correcturum pollicitus. præter Catonem contra nemo dixit. Dio libro XXXVIII. Actiones ipsum] *si Cæsar ijs legibus deinde ad suam potentiam abuteretur, ipsum esse accusandum, sibi uitio dari non posse.* Potuerit,] *pro debuerit; ut epist. 9.* Rege Alexandrino] *ut rex Alexandriæ Ptolemæus a senatu & populo Romano socius appellaretur. Cæsar libro* III. *de bello ciuili.* De cælo tum seruasset,] *legem ferri non licebat, cum de cælo seruaretur. ep. 15. Cæsar tamen, seruante Bibulo, leges tulit. Dio lib. 38.* De publicanis] *quos locationis Asianæ inductionem postulantes Cæsar tertia mercedum parte releuauerat. Suetonius.* Quidquid futurum fuerit,] *sic & antiqui libri: planius tamen, Quid futurum fuerit: ut hoc dicat: quòd Bibulus foro pulsus cum ignominia sit, sibi adscribendum non esse: nam etsi legem agrariam probarit, de Bibulo tamen, legem impedire conante, se id, quod euenit, diuinare non potuisse.* Sampsicerame] *Pompei. ep. 14.* In monte Antilibano] *in longinquis regionibus uectigal dedisse populo Romano, domesticum abstulisse? de monte Antilibano Plinius libro* V. *Strabo libro* XVI. Obtinebis?] *excusabis, tueberis, ut homines non reprehendant.* Ingratis animis] *quorum uitio fit, ut nemo libenter, aut libere tueatur remp. qui si non essent ingrati, ac mecum, ut debebant, consentirent: non tibi ea liceret facere, quæ pessime facis. non igitur exercitu Cæsaris, sed illorum culpa nos opprimes.* Appellantur] *sed non sunt.* In eam partem] *contra*

tam iniquam paucorũ dominationem. Hoc statui,&c] *statui, cum Dicæarcho morem gesserim, etiam Theophrasto satisfacere: id est, cum agendis rebus multos annos dederim, nunc τὸν θεωρητικὸν βίον amplecti, & in studiis acquiescere.* Ad hanc familiam] *ad Theophrasti sectam.* Ad me quoque fuit] *ad me quoque scribẽs uisus est πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα: ut ait Homerus Il. ζ. quòd Quinctus frater in ijs epistolis sibi non constaret, qui uideretur de Asiæ diuturna administratione modo solicitus esse, modo minimum laborare.* Mansionem suam] *in Asia, quam proprætor administrabat.* Annales suos emendem,] *de quibus emendandis non cogitaret, nisi tranquillo animo esset, minimeq; de mansione solicito.* De portorio circumuectionis.] *cum publicani pro rebus, quæ circumuehebantur, portorium sibi dicerent deberi, prouinciales, & negotiatores negarent; proprætor Quinctus, dubia sententia fluctuans, rem ad senatum reiecit.* De consilii sententia] *rectoribus prouinciarum suum cuique erat consilium.* Non deberi] *portorium publicanis.* Græci] *homines Asiani.* Quid ego de ea re sentiam] *ut sciant, me sentire cum ipsis.* Si possum discedere,] *elegans sententia, nec tamen adhuc, ut uideo, satis nota. neque enim, Discedere, proprie hic accipiendum, sed μεταφορικῶς: quasi dixerit: si possum consequi, si hunc exitum res habere potest, ne Græci caussa cadant. idem uerbum Terentius quoque usurpauit eodem sensu: apud quem ita loquitur Geta seruus in Phormione: Modo ut hoc consilio poßit discedi, ut istam ducat.*

cat. Satisfaciam publicanis.] *aliis rebus; cum in hac eorum animos offendamus.* εἰ δὲ μή] *refertur ad proximum uerbum, Satisfaciam. si contigerit, inquit, ut publicanis deinde satisfacere non possim; haud tamen in mentem ueniet pœnitere, quòd in hac caussa, quæ optima est, uniuersæ Asiæ, & negotiatoribus satisfacere maluerim.* Num etiam de cistophoro] *quod Quincto fratri, Asiæ proprætori, a populo Romano debetur, id uellem denario, id est Romana pecunia, curari. quæstores autem primo uolebant cistophoro, hoc est Asiatico nummo: nunc etiam id uidentur recusare.* Illud ne quidem] *ne illud quidem, postulat cõsuetudo latine loquendi: sed &, Ne quidem, apud hunc alibi notauimus. Pauli Magnuli liber, impressus quidem, sed uetere cum libro collatus, habet, Ne illud quidem, ipsius manu scriptum, miniatulis litteris. quo ille utebatur signo, cum librorum ueterum correctiones a suis distinguebat.* Quod extremum est.] *ut numerentur nobis cistophori, summa quæstorum iniuria, qui cogant nos Romæ uti in Asiana pecunia.* Maritimum hoc] *Formianum: quò expectatus uenire noluisti.*

EPISTOLA XVII.

Sampsiceramus.] *Pompeius.* Timendum sit] *nihil est, quod magis timendum nobis putem, quàm ne Pompeius, cum se omnium sermonibus sentiet uapulare, & cum has actiones εὐανατρέπτους uidebit, ruere incipiat. ep. 14. 21.* Affinitatis coniunctio?] *Iuliam, Cæsaris filiam, Pompeius duxerat uxorem, & Cæsar Pisonis, Calpurniam. Suetonius, Plutarchus, omnes hi*

ſtoriæ. &, Repentina, præter opinionem: quia Iulia, ante quàm Pompeio collocaretur, deſponſa fuerat Seruilio Cæpioni. Ager Campanus?] *ubi diuiſus, approbante, atque etiam curante Pompeio. ep. 16.* Effuſio pecuniæ] *ſignificat pecunias ex ærario erogatas, & publicanis redditas, Cæſaris lege. Suetonius, & in oratione in Vatinium.* Dii immortales.] *interrupta oratio. figura, ἀποσιώπησις quæ dicitur: quale illud Aeneidos* I.

,, *Iam cælum, terramq́; meo ſine numine uenti*
,, *Miſcere, & tantas audetis tollere moles?*
,, *Quos ego. ſed motos præſtat componere fluctus.*

Ne & opera, & oleum,] *ne fruſtra uideamur in ſtudio litterarum ætatem conſumpſiſſe. deflere enim, infirmi, planeq́; muliebris animi eſt: cum a libris præcepta fortitudinis peti ſoleant.* Ἀδιαφορία,] *æquanimitas mea: quòd animus meus nulla re uehementius afficitur.* Id afficitur] *refertur ad illud, Quod eſt ſubinane in nobis, hoc ſenſu: Quæ ambitio in nobis eſt, ea nũc habet quo delectetur: ſi quidem Pompeij merita in patriam non iam, ut antea uerebar, maiora, quàm noſtra, uideri poſſunt.* Phocis Curiana.] *Hic ego diu cogitans excogitare nihil potui, quod probarem. antiqui libri tanquam in eadem ſilice omnes hærent.* Tu tamen] *ego te in Arpinati exſpecto: tu tamen fortaſſe inſtinc te non mouebis & aduentum noſtrum exſpectabis.* Theophane] *qui Pompeij ſenſus, & conſilia nouerat. epiſt. 4.* Arabarches.] *quòd Arabiæ partem, Syriæ adiunctam, domuiſſet: ut ſupra, Megabocchus, quaſi magnus Africæ rex.*

EPISTOLA XVIII.

Σκοπὸς] *huc spectarunt, hoc uoluerunt.* Timent ullam] *ita de publico largiuntur, quasi timere uideantur, ne ullam cuiusquam rei largitionem prætermittant. ut, Cuiusquam, neutro genere accipiatur. cui sententiæ congruunt Suetonij uerba de Cæsare: Quæ, inquit, cuique libuissent, omnia dilargitus est, contra dicente nullo, ac, si conaretur quis, absterrito.* Fusium] *Cæsaris amicum: qui tribunus pl. fuerat altero ante anno, Pisone, & Messalla cos. ut Cæsare & Bibulo cos. quibus scripta est epistola, ædilitatem gerere potuerit, quæ tribunatum anno interiecto sequebatur. mihi enim simile ueri sit, hoc tempore in magistratu Fusium fuisse.* De singulis rebus,] *ego hæc uerba facile suspicor fuisse glossema antecedentium Græcorum.* Campana lex] *lex de agro Campano diuidendo. qua in lege quodam capite scriptum erat, ut canditati magistratum petere ne possent, nisi prius iurarent, se in eo magistratu, quem peterent, contra leges Iulias de agro Campano uerbum non esse facturos.* Execrationem] *ut candidati, qui ad petendum coirent, se ipsi iureiurando execrarentur, si mentionem fecissent in magistratu de agro Campano aliter poßidendo, atque ut ex legibus Iulijs eius agri possessio constituitur.* ep. 16. Laterensis] *M. Iuuentius Laterẽsis, de quo in oratione pro Plancio, & in ep. Planci ad Ciceronem l. x.* Sibi ut sim legatus.] *cum in Gallias exibit.* Voti caussa datur.] *defertur ab eodem. utranque neglexit: alterutram si accepisset, uitare potuit exsilij calamitatem. & queritur ipse suam culpam in epistola ad Terentiam*

his

his uerbis: *Meum fuit officium uel legatione uitare periculum, uel diligentia & copijs resistere, uel cadere fortiter.* *Voti caussa: quia liberæ legationes et priuatæ rei caussa dabantur. lib.* 15. *ep.* XI *in oratione in* Rullum, *& ea pro* Flacco. Pulchelli] *putidum iam est toties iterare, Pulchellum appellari P. Clodium, Ciceronis inimicum, ioci occasione quæsita in eius cognomine Pulcher, etiam in forma. epist.* 14. Hæc] *libera.* Non habet satis,] *plus autem habet præsidij legatio prouincialis: quia libera legatione utentes absunt sua caussa, illi uero reip.* Fratris] *qui anno insequenti ex prouincia Romam, triennio post quàm discesserat, rediturus erat, & rediit.* Adsim, cum uelim:] *facile enim a Cæsare impetrabo. ergo hoc dabat utraque legatio, ut adesset, cum uellet: prouincialis hoc amplius, ut ideo tutius abesset, quia reipub. caussa, etiam, quia præsidij multum in Cæsaris amicitia.* Hanc] *prouincialem.* Pugnare,] *cum P. Clodio, si mihi negotium facesset.* Manumisso] *à Q. fratre in prouincia.*

EPISTOLA XIX.

Intenduntur,] *a P. Clodio: ut paullo post.* Manumissum] *a fratre.* Reuereri saltem?] *irati Demiphonis uerba apud Terentium in Phormione:*

,, *Ita ne tandem uxorem duxit Antipho iniussu meo?*
,, *Nec meum imperium: age mitto imperium: non simultatem meam*
,, *Reuereri? saltem non pudere?*

Cicero tertium uersum aliter extulit.

In magnis rebus,] *magnæ res non ualde me angunt,*

Statij

Statij manumißio uehementer affligit, quæ parua res est. Cum dignitate,] *nam in resistendo laus erit.* Declinare] *si legatione utar.* Dignitatis ἅλις tanquam δρυὸς:] *satis dignitati consuluisti. prouerbium est* ἅλις δρυὸς, *de priscis illis glandes negligentibus post inuentas fruges, cum satis diu cibum se petijsse a quercubus dicerent.* Populares isti] *Cæsar, Pompeius, Crassus: & cum ironia: quòd populares dici non possint, quos populus, etiam modesti homines, sibilis insectentur.* Vnus homo, &c.] *Ennij poetæ uersus de Q. Fabio Maximo, cuius cunctatio collapsam rem Romanam Punico bello restituit. eundem uersum & Virgilius lib. VI. usurpauit.* Cunctando] *apte, quod de Fabio dictum erat, transtulit ad Bibulum; qui contentiones timens domi se tenebat, nusquam progrediebatur, nihil agebat in rep. animo tantum dissentiebat ab actionibus improborum ciuium. &, Restituat, magis placeret, quàm, Restituit.* Afflixit:] *qui se cum socero suo Cæsare coniunxerit, & ab optima caussa ad perditam desciuerit.* Neminem] *quia bonos inimicos habet, improbos non amicos. ep. 21.* Iis uti,] *uereor, ne Pompeius Cæsaris, & Crassi institutam amicitiam retineat non tam uoluntate, quàm quòd bonos metuit, quos offendit.* Cum illa caussa] *contra Cæsarem, & Pompeium.* Vtor uia.] *neque in hanc partem, neque in illam declino. interiacet quædam quasi uia, qua ego utor. sic & Liuius lib. V. Conuocatos milites monuit, uia omnes irent, nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur.* In theatro, & spectaculis]

culis] *ludis, & gladiatoribus. ludi enim in theatro, gladiatores in arena.* Dominus,] *is, qui gladiatores dabat.* Aduocati] *qui cum eo ad spectandum uenerant. & apparet, dominum gladiatorum ex Cæsaris & Pompeij amicis fuisse; quos populus oderat. uide illud, Cum gladiatoribus Gabinij, ep. 24.* Ludis Apollinaribus] *queis prætor urb. præerat, de quorum origine, & die Liuius lib. XXX. & XXVII. Ludis autem pro in ludis, antiquo more. ita locutus est Cato censorius in oratione contra Cælium: Quem credo in pompa uectitatum iri ludis pro Citeria. Festis.* Nostra miseria] *hoc Diphilus, ut ait Valerius, directis in Pompeium Magnum manibus, pronuntiauit. uersus sunt ex uetere tragœdia, quæ ludis Apollinaribus agebatur.* Coactus] *clamore postulantis populi.* Eadem] *in omnibus plane libris, & scriptis, & impreßis, ante legebatur, Eandem uirtutem, coniuncte: ego multis abhinc annis correxi, & aliter distinxi ex Valerio lib. VI. cap. 2.* Virtutem istam,] *mire in Pompeium; qui Cæsarem sero cœpit timere, quem ipse suis opibus extulerat. Virtutem: opes, facultates, uires in ciuitate.* Cum grauiter gemes: *cum te, tantum potuisse, pænitebit. Valerius, Gemas: sed, Gemes, futuram calamitatem certius minatur.* In tempus] *non ut multis ante annis, & a uetere poeta, sed ut scripti uiderentur & ad huius temporis turpitudinem proprie notandam, & ab inimico Pompeij.* Mortuo plausu,] *plausu ita tenui, uix ut exaudiretur. μεταφορὰ a rebus animatis.* Curio] *cui priuato magis plausum est, quàm Cæsari consuli.* Est

insecutus

insecutus] post Cæsarem in theatrum uenit. Plausum est] quòd unus Cæsaris, & Pompeij nimiam potentiam libere insectaretur. ep. 7. & 12. Capuam ad Pompeium] qui Capuæ xxuir agros diuidebat lege Iulia. ep. XI. ideo in oratione post reditum in sen. magistratum in colonia nuper constituta, id est, Capuæ, gerere dicitur. necesse igitur est, Capua Romam uenisse ludorum caussa; Capuam, cum ludos spectasset, statim rediisse. nam certe ante ludos Apollinares, qui mense Quinctili celebrabantur, Capuæ fuit, ut epist. 12. & ludis interfuisse non dubium est, cũ illud aperte indicet, Petulanter inuectus est: & Valerius Diphilum illa scribit pronuntiasse directis in Pompeium manibus. Inimici erant,] Cæsar, & eius amici. Stantes] maior enim significatio beneuolentiæ, cum ad plausum dandum surgitur. & ludos equites spectabant in XIIII. ordinibus sedentes, quos Roscia lex dederat; cum antea sedentes quidem, promiscue tamen cum plebe spectassent. Cur autem Curioni Cæsaris inimico plausum equites dederunt, cum ipsi Cæsari non dedissent, a quo in conductione Asianorum uectigalium tertia mercedum parte releuati magnum beneficium acceperant? (ut in Suetonio legimus) quia non tam beneficij memores, quàm iniuriæ. Cæsar enim, portoriis Italiæ sublatis, agro Campano diuiso, publica uectigalia uel maxime imminuerat: quo publicani, id est equites, offensi; qui, conducendis uectigalibus publicis, lucrum facere solebant. ep. 15. Omnibus] uniuerso populo: cuius perspexerant e sibilis odium, e plausu beneuolentiam. Minitabantur.] se abrogaturos non

modo

modo Rosciam legem, quæ X I I I I. *ordines in theatro equitibus dedisset, sed etiam frumentariam, quæ ad uniuersum populum pertinebat: quam a* C. Graccho *latam, deinde a* M. Octauio *abrogatam,* L. Appuleius Saturninus *retulerat, ut populo frumentum semißibus & trientibus daretur. Liuius, Cicero, Pedianus, scriptor rhetoricorum ad Herennium.* Susceptum ab illis,] *a perditis ciuibus: ut, Susceptum, de flagitiis eorum dictum sit: quo modo & in oratione pro Quinctio: Quod turpißime susceperas, perseuerare, & transigere non potuisti. & in flagitiis uerbum, suscipere, frequenter a ueteribus usurpatum.* Silentio transiri] *ab hominibus dißimulari.* Tamen ferendum] *non quia rectum sit, sed quia corrigendi spes non est.* Impendet negotium:] *si Clodius fiat tribunus pl. non dum enim habita comitia erant. ep.* 20. Consularem exercitum] *bonos omnes consularem appellat exercitum, quos sibi in consulatu præstantißimis actionibus obstrinxerat.* Cosconio] XXuiro *agris diuidundis.* Inuitatus] *a Cæsare: sed Cicero recusauit. ep.* 2. *l.* 9. *& in oratione de prouincijs consularibus.* Vocari in locum mortui.] *ambiguo dicto iocum quæsiuit: quasi,* In *locum mortui, in eum locum, significet, quem mortuus obtineat: cum tamen hanc sententiam habeat;* In *eum locum, quem is, qui mortuus est, uiuens obtinebat.* Aut *ideo dixit, Vocari in locum mortui, quia, surrogari in locum mortui, minus honorificum est, quàm eum magistratum, quem is, qui mortuus est, habebat, ipso consequi legitimorum comitiorum tempore.* Meam] *ueterem, quam*

apud

apud improbos habeo, ex reip. defensione contractam. Alienam] *recentem, ex aliena culpa.* Illi] *qui diuidendis agris præpositi sunt.* Legatum.] *in Gallijs. ep. 16. l. VIII.* Honestior] *quàm si* XXuiratum *acciperem. sed oritur dubitatio, utrum* XXuiratum *Cicero repudiarit, ut est epistola* II. *libri* IX. *an* Vuiratum, *ut in oratione de prouincijs consularibus. hic nitendum est coniecturis; quibus, incertis, & fallacibus, quandoque tamen locus est. mihi igitur non fit uerisimile, Cæsarem* Cosconio Vuiratum *detulisse, maioremq; ei habere honorem uoluisse, quàm* Balbo, *& sororis suæ uiro, &* Pompeium, *generum suum, arctißima affinitate contingenti; cui non* Vuiratum, *sed* XXuiratum *dederat: ut est in* Augusto *Suetonij.* At Cosconius dignitate *præstantior. primum, ridiculum est de dignitate loqui Cæsare consule, qui collegam* Bibulum *armis foro pepulisset;* M. Catonem, *optimum ciuem, in carcerem duci iußisset; ad ambitionem & gratiam omnia referret: deinde, ne id quidem: neuter enim consularis, prætorius non minus* Balbus, *quàm* Cosconius: *ut Suetonius tradit.* Periculi] *quod mihi impendet a* Clodio. Hoc non repudio] *legationis honorem non recuso; sed pugnare tamen malo, quàm legatus exire. eadem sententia ep. 18. Hanc ego teneo: sed usurum me non puto: nec tamen scit quisquam. non libet fugere. aueo pugnare. magna sunt hominum studia.* Quid ergo est?] *si non repudias, cur ergo non accipis, & usurum te dicis? cur animi dubius deliberationem non concludis? cur incertus pendes, cum uideas hanc esse honestam periculi declinationem?* Iterum dico,]

ixu

dixit enim, Me miserum, cur non ades? ep. 19. Quid aliud?] *quid aliud est, quod scribam? sic l. 1. ep. 16. & l. 2. ep. 6.* Ἀκκιζόμεθα] *inuitus dissimulo.* Cæcilium] *auunculum tuum. qui Atticum postea testamento adoptauit.* Edicta Bibuli] *Bibulus consul domo abditus per edicta obnuntiabat. Suetonius, Plutarchus, alij.* Dolore, & ira] *quia Bibulus edictis eum acerbissimis lacerabat. ep. 21.*

EPISTOLA XXI.

Cæcilium] *Attici auunculum.* Satisfacit] *quia Pompeium, amicissimum, in amicitia nostra confirmat, meq́; omnibus officijs colit. ep. 25.* Pragmatici] *rebus gerendis exercitati.* Simul quid] *sic ep. 6. l. 9. simul Cæsar Romam uenerit. antiqui libri, Simul &. forte, Simul ut: ex Academicorum IIII. & de finibus 2.* Ab Amalthea] *ab otio, quo frueris in tuo gymnasio Amalthea. ep. XI.* Ne non prodat] *ne litteræ aperiantur. infert enim, ἀλληγορίαις obscurabo, id est, figuris sententiam obscurantibus. ep. 19,* Nouo quodam morbo] *nouum enim, & inusitatum est, ægrotantem agnoscere morbum, & sentire periculosum esse, nec tamen mederi.* Acta] *a Cæsare consule.* Varietas in re nulla sit,] *quòd omnes ea, quæ sunt acta, peræque detestentur.* Sine internicione] *quia res ad certamen deduceretur: unde cædes, & internicio ciuitatis.* Cedendi] *cum neque resistere possimus sine internicione, & cedendi consilium sit exitiosum.* Nouo quodam genere] *cum populo carissimus sit, quia populares odit. quod euenire non solet.* Diodotus]

non

non est, ut non nulli putant, is, de quo in Bruto *legitur: qui mortuus est post ortum ciuile bellum, id est multis annis post, quàm hæc epistola scripta est. sic enim in* Bruto: *Stoicus* Diodotus *cum habitauisset apud me, mecumq; uixisset, nuper est domi meæ mortuus.* Quòd *si mortuus est* Diodotus *paullo ante, quàm* Cicero Brutum *scriberet; Brutus autem scriptus est Cæsare* IIII. *&* Lepido cos. *sequitur, ut* Diodotus *hic alius necessario sit, qui moritur Cæsare, &* Bibulo *cos.* *id est annis* 12. *ante* Brutum *scriptum.* HS fortasse centies.] *scutatorum, ut nunc loquimur, trecenta millia. immensa summa, minimeq; credibilis; præsertim cum ipse* Cicero, *se non accepisse amplius ducenties, id est scutatorum sexcenta millia, ex omnibus amicorum hereditatibus, in secunda aduersus* Antonium *oratione fateatur. puto igitur legendum pro centies, centum.* Archilochio] *accerbißimo; quales* Archilochi *poetæ iambi.* In ante diem] *in diem, si dixisset, idem significasset.* Distulit] *Latinis ferijs edicendis, uel instaurandis: ut epistola 6. lib. 2. ad* Q. *fratrem.* Libros] *Alexandri poetæ. ep. 22.*

EPISTOLA XXI.

Quid ego subtiliter?] *quid minuta persequar?* Illorum] *Cæsaris, &* Pompeij. Irati] *Pompeius, quia, Catonis sororem cum uxorem peteret, repudiatus est; Cæsar, propter ueteres inimicitias, & recentes iniurias.* Plutarchus *utrunque.* Amicus noster] *Pompeius.* Deformatus corpore,] *qui tantum amiserit de ueteri dignitate.* Progressum] *in caussa turpi.* Præcipitem] *temerarium, sine consilio.* De edictis

Bibuli] *ipsum accusantibus*. 34. Vni Crasso] *qui Pompeij uetus inimicus, paullo ante Cæsaris opera reconciliatus, animum tamen gereret occulta maleuolentia suffusum.* Quia deciderat ex astris,] *quia summam laudem, summis rebus gestis quæsitam, improborum coniunctione amiserat. homines eum misericordia potius, quàm odio, prosequebantur, nec putabant sponte, & consilio progressum in eam turpitudinem deuenisse, sed casu & errore lapsum decidisse. cur enim circumfluens gloria, uniuersæ ciuitati carissimus, infamiam sibi ipse, & inuidiam strueret?* Venerem,] *Coam, de qua Plinius, & de Ialyso Protogenis.* Pictum, & politum] *omnibus litteris, & rebus ornatum.* Acer in ferro] *quòd ea tempestate gerendis bellis nemo acrior Pompeio, aut præstantior habebatur.* Distulisset;] *edicto comitia distulerat in ante diem* x v. *kal. Nouemb. ep.* 20. Ea res] *dilatio comitiorum, quæ populum offendebat, quia comitijs nummi diuidebantur. epist.* 16. Ad Bibulum.] *ad ædes Bibuli cum clamore. Bibulus enim, post agrariam legem, domi inclusus consulatum peregit. Suetonius.* Ad tempus illud] *cum mihi Clodius negotium facesset.* Ad tempus] *in tempore, cum res postulabit.* Satis mihi facit.] *officijs & studijs erga me. ep.* 20. 22. 24. Diuinitus.] *affirmat enim, se prius occisum iri a Clodio, quàm me uiolatum iri. ep.* 28. Discessuros.] *eodem sensu dixit supra ep.* 16. *Si possum discedere, ne caussa optima in senatu pereat. Spero, inquit, nos perfuncturos hoc negotio aut cum gloria, aut certe sine molestia; exituros ex hoc negotio, exitum rem habituram aut glorio-*

ſum, aut certe moleſtia uacuum. Egeris] *num pecuniam ab ijs debitam exegeris.*

EPISTOLA XXII.

Quod egiſſes] *abeſt hoc ab antiquis libris: & ſimile quippiam ſubaudiri poteſt: ut ſit ἀποσιώπησις.* Scire poſſemus.] *tu enim in ſermone, aut ex ipſo, aut e ſorore, quid in me cogitet, eliceres. epiſt. 9. & 22.* Denuntiat;] *minatur.* In eos] *in Cæſarem, & Pompeium. ep. 12.* Exercitus] *quem Cæſar habebit Galliarum proconſul.* In nos] *qui ab opibus, & exercitu minus firmi ſumus.* Iudicium] *populi: ut ad populum cauſſam Cicero diceret de ciuibus R. & contra leges, & indicta cauſſa ſummo ſupplicio affectis.* Appium] *P. Clodij fratrem, qui anno ſequenti prætor eſt deſignatus. epiſt. 1. & 2. lib. 4.* Varronem noſtrum] *qui gratia ualet apud Pompeium. fuerat enim eius præfectus bello maritimo contra piratas. de re ruſtica lib. 2.* Totum eſt in eo] *maximi refert. ſic locutus eſt in epiſtola 1. lib. 3. ad Q. fratrem: Totum eſt in eo, tectorium ut concinnum ſit. & in epiſtola ad Capitonem libro 16.* Ineat magiſtratum] *hoc dicit comitijs non dum habitis; ſed fore uidebat, ut Clodius tribunus pl. deſignaretur. ep. 24.* Pompeium Craſſo urgente] *quoniam futurum eſt, ut Craſſus Pompeium urgeat contra me, intelliget, qua fide Pompeius mecum agat; & Clodiæ narrabit, illa tibi, ſi aderis. ita fiet, ut, ſi intelligam Pompeium bona fide mecum agere, ſine moleſtia ſim, Clodij furorem non timeam; ſin aliter, credulitatis errore non decipiar.* Βοώπιδα] *Clodij ſororem, quia Craſſus pluri-*

mum uteretur. Ex ipso] *Crasso.* Ab illis] *Pompeio, & Cæsare.* Pænitet.] *quòd societatem cum improbis coiuerit. ep.* 21. Eruptura.] *ad uim. ep.* 22. Libros Alexandri] *a Vibio acceptos. ep.* 20. Numerium] *Numerius & familiæ nomen est, ut,* CN. NVMERIVS FRONTO, *in lapide antiquo, quem in turri sancti Vitalis coædificatum uidemus: et prænomen, ut hic, & in oratione pro Cluentio: Larinas quædam fuit Dinea, quæ filios habuit, Marcum & Numerium Aurios.* Sampsiceramum,] *Pompeium. epist.* 14. Illius partis] *societatis contra caussam reip.* Consenescere] *populi gratiam amittere, & in inuidiam adduci, nemine tamen eos oppugnante.* In multa commemoratione] *commemorantur cum desiderio eæ res, quas in consulatu gessimus. ep.* 22. Βοώπιδος noster consanguineus] *explano sic:* Βοώπιδος *consanguineus, noster; ut, Noster, sit ironia; ut etiam ep.* 19. *Noster Publius mihi minitatur. ep.* 22. *Pulchellum nostrum facillime teneremus.* Βοώπιδος, *Clodiæ. ep.* 9. Consanguineus] *frater P. Clodius.* Denuntiat] *periculum nobis. ep.* 20. Declarato illo,] *postquam Clodius designatus fuerit tribunus pl. & ante quàm ineat magistratum. ep.* 22.

EPISTOLA XXIIII.

Noster index,] *qui nobis olim Catilinæ socios indicauit. Dio, Suetonius.* Cæsari] *consuli, præmia promittenti. Suetonius, Appianus, in Vatinium.* Curio filius] *acerrimus Cæsaris, & illarum partium inimicus. ep.* 18. Negabat] *eo consilio, ut, cum negaret, quod omnibus notissimum erat, suspicionem crearet*

in Curionem. Restitisse] colloquendi caussa. Fidem publicam] ut ipsi daretur impunitas, si alios indicasset. Paullus] L. Aemilius Paullus, qui Macedoniam quæstor obtinebat. in Vatinium. postea consul fuit cum C. Marcello. Initio] cum Romæ esset, non dum in Macedoniam profectus. Cn. Cæpio hic Brutus] M. Iunius Brutus, Seruiliæ filius, qui postea Cæsarem interfecit. adoptatum ab auunculo Seruilio Cæpione, de quo Plutarchus in Vticensi, credendum est; ut ex adoptionum instituto Seruilius Cæpio Iunianus Brutus appellaretur. ab adoptante enim prænomen, nomen, cognomen accipiebat is, qui adoptabatur. sed de Cæpionis, Seruiliæ fratris, prænomine Plutarchus nihil. ex Philipp. x. Quinctum fuisse apparet, cuius in extremo de Q. Cæpione hoc Bruto sæpe iterata mentio. quod antiquus nummus, qui est apud me, confirmat, ita circumscriptus, Q. Cæpio Brutus procos. ut hic quoque uideatur legendum, Q. Cæpio, non, ut legitur, Cn. Cæpio. nam quod in quibusdam libris est, Cn. Cæpio & Brutus, ut duo significentur, Cæpio, & Brutus; id ut perspicue falsum reijciatur: cum, unum significari Seruiliæ filium, aperte indicet, quod his uerbis infra scriptum est: Cæpionem de oratione sua sustulit, quẽ in senatu acerrime nominarat: ut appareret, noctem, & nocturnam deprecationem intercessisse. Hic Brutus: ad differentiam; quòd alij essent Cæpiones eodem prænomine. Lentulus] L. Lentulus consularis candidatus. ex oratione in Vatinium. fuit autem non solum flaminis filius, uerum etiam flamen ipse: quod eadem indicat oratio. Conscio patre] L. Lentulo flamine Martiale. de

aruſpicum reſp. ep. 14. lib. 15. Flamines autem, ſtante rep. tredecim fuere, Dialis, Martialis, Quirinalis, Volcanalis, Volturnalis, Palatualis, Furinalis, Floralis, Falacer, Pomonalis, Carmentalis, Portunnalis, Perſillus Virbialis: additi poſtea duo ſunt C. Cæſaris, & Auguſti: de quibus omnibus Varro, Cicero, Feſtus, marmorea monumenta. Cum gladiatoribus Gabinii] non dubito, quin abundet particula, Cum: ut tempus ſignificetur, quo Gabinius gladiatores populo dedit, opinor, ut eo munere gratioſior eſſet in petitione conſulatus. nam petebat hoc anno, & deſignatus eſt cum L. Piſone. tempus autem id ſignificari, eo certius eſt, quia ſequitur proxime; In eo principem Paullum fuiſſe, quem conſtabat eo tempore in Macedonia fuiſſe. Omitto alia non dubia argumenta, ut hoc: non debuiſſe Vettium inter conſcios facinoris admiſcere Gabinij gladiatores, ne gladiatorum dominus Gabinius, qui erat Cæſarianæ partis amiciſſimus, in ſuſpicionem adduceretur. Et, ut opinio mea fert, gladiatores Gabinij fuere, de quibus ep. 19. Gladiatoribus quà dominus, quà aduocati ſibilis conſciſſi. Cum telo fuiſſe] quod lex uetabat. itaque P. Cornificius in ſenatu, ut inuidiam Miloni faceret, ferrum dixerat eum habere intra tunicam ad femur alligatum. Pedianus. Id eſſe actum] ita rem eſſe compoſitam a Cæſare, & Vettio. Catulum] quem adoleſcens ætate prouectum pontificatu deiecerat. Suetonius, Plutarchus. Iuſſerat dicere] cum eum de refectione Capitolij ad diſquiſitionem populi uocauit. Suetonius in Iulio. Produxit] nam priuato non licuiſſet de ſuperiore loco dicere, & concionem

nem habere, nisi a magistratu concederetur. ep. 1. & 2. lib. 4. Adspirare non liceret] *domi enim se tenebat armorum metu. Non dixit, Accedere, sed Adspirare quod minus est.* Voluit] *non Vettius, sed Cæsar.* De rep.] *quid hæc ad remp.? possunt sane & ad rempub. traduci, sed ita, ut non sponte sequi uideantur. malim legere,* De re. Cæpionem] *M. Brutum.* Nocturnam deprecationem] *Seruiliæ, Bruti matris; quam Cæsar amauit. huius apud Cæsarem preces significat, ut filius eius Cæpio Brutus de oratione Vettij tolleretur.* Lucullum] *L. Lucullum. In oratione in Vat. & cum, Lucullus, dicitur, sine prænomine; de Lucio, nō de Marco eius fratre, κατ' ἐξοχὴν intelligendum.* In P. Clodium] *cum accusatus est crimine pollutarum religionum. ep. 10. l. 1.* Illum, qui] *hoc addit, ut distinguat; nam erat alter C. Fannius, hoc anno tribunus pl. ut in oratione pro Sextio, & in Vatinium.* L. Domitium] *Ahenobarbum, qui consul fuit cum Ap. Claudio.* Vicinum consulis] *uicinus erat Cicero Cæsaris consulis, quòd ipse in Palatio, Cæsar autem in Sacra uia habitabat, quæ secundum radices Palatij a Carinis in Capitolium tendebat. ep. 4. Suetonius.* Ahalam Seruilium] *qui sua manu Q. Melium, regnum appetentem, occiderat. Liuius.* Brutum] *qui reges exegerat. nota historia.* Reperiri] *qui occiderent ciues Melio similes, aut nouos Tarquinios expellerent.* A Vatinio,] *qui cum Vettio, præsente populo Romano, collocutus, inculcauit, ut Pisonem, & Laterensem nominaret. In oratione in Vat.* Crassum Diuitem] *M.*

Crassum, qui a Parthis occisus est: de quo ep. 13. De ui,] lege Plotia: quia confessus esset se cum telo fuisse. fam. l. 8. ep. 8. & pro Milone, & Sallustius in Catil. Iudicium postulaturus] iudicium populi. erat tribunos.pl. appellaturus. sic aduersus Lucullū prætorem C. Antonius tribunos appellauit, Damio aduersus Flauium. Pedianus. Iudicia fore uidebantur] fore uidebam, ut multi rei fierent, ex indicio Vettij. Qui nihil contemnere] ideo non pertimescimus, quia cauemus omnia. iudicium autem impendebat Ciceroni & ex indicio Vettij, & mox a P. Clodio de necatis ciuibus Romanis. Timueramus] Plutarchus hæc: Cum senatores in curiam pauci conuenirent, Considius Cæsari caussam dixit esse, quia milites illius arma timerent. cui Cæsar: cur tu quoque ob eandem caussam non domi te contines? quia, Considius, senectus me facit intrepidum. Discusserat] aliis metu silentibus, Cæsari cõsuli declarauerat. Quam quotidie timere potueramus] hoc Vettij indicio patefactum est, cædem quotidie nobis fuisse timendam ab ijs, qui rerum potiuntur. quorum uidemus quàm scelerata consilia sint, cum perniciem bonis uiris quacunque ratione machinentur. Non timebamus, cum indicia non extarent, sed timere quotidie potueramus, ut nobis inscientibus impendentem. Catulo,] Catulus anno proximo perierat, Afranio & Metello cos. ut ep. 19. placeret igitur, Lucullo, cui negotium impendere uidebatur e Vettij nominatione: aut, Catone, qui hoc anno, id est Cæsare consule, magnis contumeliis affectus est. sed antiqui libri, Catulo: mendose: neque enim ad mortuum huius temporis

miseriæ

miseriæ pertinent. Cum splendore uitæ, tum hoc tempore.] *cur infortunati? quia floruimus aliquando dignitate, nunc prorsus iacemus.* Moratus est] *placeret, Inodoratus: quia, cum Pompeio aut Cæsari credere, periculosum uideret, eorum animos nosse, magni putabat ad suaslrationes interesse, propter insequentis anni impendentem a Clodio tempestatem. subscribere uidetur sententiæ nostræ, quod scriptum est ep. 16. Velim e Theophane expiscere, quonam in me animo sit Arabarches. & ep. 22. Per* βοώπιδα *intelligere poteris, qua fide ab illis agatur.* Et, Inodorari ἐλικτὰ, *proprie. nam odorari dicitur de rebus occultis, quæ minime iudicantur oculorum sensu. ut lib. 2. de oratore, Odorari, quid sentiant iudices. hic lib. VI. ep. 4. Ego* μυστικώτερον *ad te scribam: tu sagacius odorabere. & libro XIII. Odorare Antonij* διάθεσιν. *Neque uero particula, In, præposita priorem significationem ut contraria tollit, sed facit quod in uerbo audio: ut, cum dicimus, Inaudire, significamus, id audire, quod occulte agatur. item, Inodorari, indagare quod in occulto latet. si, Moratus, retinemus, erit, tardauit, repreßit. sed fides mihi non fit, Varronis auctoritatem fuisse tantam, ut morari potuerit consilia Pompeij: elicere quidem, aut odorari, pro familiaritate potuit.*

EPISTOLA XXV.

Ελικτὰ, καὶ οὐδὲν] *senarij apud Euripidem, quos Andromache, Menelao irata, in Spartanos communiter iacit.*

ὦ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἔχθιστοι βροτῶν
σπάρτης ἔνοικοι, δόλια βουλεύματα,

ψευδῶν

ψευδῶν ἄνακτες μηχανοῤῥάφοι κακῶν,
ἑλικτὰ, κ᾽οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ πάντα περιξ
φρονοῦντες, ἀδίκως εὐτυχεῖτ᾽ ἂν ἑλλάδα.

Spartanis igitur similes Pompeius, & Cæsar, Ελικτὰ, καὶ οὐδὲν ὑγιὲς φρονοῦντες. De Flacci prætura] *Cicerone consule prætores L. Valerius Flaccus, C. Pontinius Vulturtium, unum ex Catilinæ sociis, & legatos Allobrogum, in transitu pontis Miluij exceptos, comprehenderunt.* Quorum opera,] *quorum opera ita afflicta resp. est, ut desperetur.* Muniti] *contra impetus P. Clodij, tribuni pl. designati.*

IN LIBRVM III. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EX EPISTOLA I.

CVm antea] *ut aliquid de ordine dicatur, primam huius libri epistolam opinor esse oportere, quæ nunc tertia est; secundam, quæ secunda; tertiam, quæ quarta; quartam, quæ prima; quinctam, quæ quincta item est: ut in eius fine ita legatur;* III. *idus* Apr. *Thurij. Vibone enim puto iter fuisse Thurium, inde Tarentum, inde Brundisium.* Rogationem] *Clodiam; ut mihi intra quadringenta millia ne liceat esse. epist.* 4. Quamprimum] *ante quàm ex Italia proficiscar.* Facilius potes] *hoc dicit: Cum Clodij rogatio permittat, ultra quadringenta millia ut ubiuis esse poßim; sequitur, ut mihi in Macedonia liceat esse. quo facilius, ante quàm ex Italia proficiscar, consequi me potes. non enim est, cur profectionem maturem: siquidem, quam mihi ad discedendum diem rogatio constituit, ante eam diem, uel nulla celeritate adhibita, ultra quadringenta millia licebit peruenire. quòd si longius ire, ultraq; quadringenta millia iuberet: difficilius consequi me posses. nam mihi esset properandi maior imposita necessitas.*

EPIST.

EPISTOLA II.

In fundo Sicæ,] *ad Vibonem. ex Bessarionis libro legi etiam potest, In fundum: qua figura in Diuinatione dixit, Exteris nationibus, quæ in amicitiam populi R. ditionemq; essent. & in Verrem libro* VII. *Qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. quod Gellius notauit libro* I. *cap.* VII. *Idq; recentiores etiam uiderunt.* Præsertim non dum] *præsertim quòd, rogatio Clodia cum non dum sit correcta, nihil est quod me extrudat.* Correcta] *audierat Cicero sustineri a Clodio rogationis promulgationem, quòd in ea quiddam ante uellet corrigere.ep.4.* Si te haberem,] *tuo enim comitatu atque præsidio fretus, auderem Brundisium petere. Se iter habere, Bessarionis liber.* Brundisium referre.] *quò iter discedens intenderam.* Autronium] *P. Autronium, unum ex coniuratis, qui in illis partibus exsulabat, Ciceroni infensus uindici coniurationis. pro Sylla.* Ad nos] *in fundum Sicæ.* Totius rei] *itineris mei. ep. 3.* Tota calamitas] *in qua insunt, præter mea damna, eæ molestiæ, quas ex molestiis meorum capio: ut nunc, cum te uideo mea caussa tam molestum iter suscipere.* Naryci Locridis] *de oppido Narycæ Suidas. ut uel, Narycij, uel Narycæ, legendum uideatur.* Locridis] *in ora Locrorum.*

EPISTOLA III.

Cum tibi agam gratias,] *agam enim, si quando meam dignitatem recuperabo: qua spe me uiuere coegisti.* Equidem me pænitet.] *coniungitur, Equidem*

dem, & cum prima, & cum secunda, & cum tertia persona, & cum una, & cum pluribus. exempla notauimus in oratione pro Sextio, lib. III. *de fin. & apud* Persium *poetam.* Multis de caussis] *duas posuit in proxima superiore epistola.*

EPISTOLA IIII.

Confectum.] *placet, Correctum: ut in epistola, quæ ante proximam legitur. cogitaui sic, natum errorem e uicinitate; quòd ueteres, Conrectum, scribebant.* Illò] *ultra quadringenta millia.* Petieram Vibonem eo *consilio, ut uel in Siciliam traijcerem, uel Melitam adnauigarem: postea, rogatione lecta, intellexi, si peterem Siciliam, progredi ultra quadringenta millia ante rogationis diem non posse; de Melita uero non esse cogitandum; siquidem ultra quadringenta millia non esset. iter igitur pedibus Brundisium uersus contuli, ut inde in Macedoniã nauigarem, quæ esset ultra quadringenta millia. in epistola ad Terentiam, Brundisio inquit; profecti sumus ad* V. *kal. Maii per Macedoniam Cyzicum petebamus.* Periret] *ne pœnam subiret, quam Clodius irrogabat ei, qui Ciceronem intra quadringenta millia tecto recepisset. pro domo sua.* Si modo recipiemur.] *nam nisi recipior, iter mihi erit maturandum: ita me consequi nullo modo poteris.*

EPISTOLA V.

Gratias agit.] *non opes meas, aut honores, quæ mihi nunc inimici ademerunt, sed me ipsum, qui idem sum.* Thurii] *Thurium oppidum Plinius libro* III. *cap.* XI. *inter duos amnes Crathin, & Sybarim constituit. Bessarionis liber, Thauri.*

EPIST.

EPISTOLA VI.

In Epiro] *in qua possessiones tuae sunt.* Consisteremus] *erat enim Epirus ultra quadringenta millia. supra.*

EPISTOLA. VII.

Ad kal. Maias] *Bessarionis antiquus liber, Ad XIIII. kal. Maias: & recte: ut Brundisii fuerit tredecim dies. datae enim litterae sunt pridie kal. Maias, cum Brundisio proficisceretur. in epistola ad Terentiam, Nos, inquit, Brundisii apud M. Lenium Flaccum dies XIII. fuimus. Et quia proximam superiorem epistolam, Tarenti datam, post hanc scriptam esse perspicuum est: ideo datam suspicor non XIII. Kal. Maias, ut est in impressis, sed Kalendis Maij, cum iam in Asiam iter instituisset.* Post diem tertium eius diei] *tertio die post, quam priores acceperam. antiqua figura, ut pridie eius diei, postridie eius diei, post diem tertium, & post diem quartum eius diei.* Apud te] *domi tuae, quam habes Buthroti. uel potius in fundis; cum inferat, Ista solitudo, quae in urbe Buthroto non fuisset.* Si liceret ibi omne tempus cons.] *non licet autem cum propter Autronium, & ceteros exsules, mihi infensos; qui ab Epiro tantum quatriduo distant; tum quia uereor, ne Clodius, et qui me eiecerunt, interpretentur, Epirum non satis abesse ab Italia. diuerti autem in Epirum paucorum dierum caussa quid attinet? recta igitur in Asiam.* Sine te.] *nam tecum in Epiro tua libenter essem: sine te autem cur?* Nam castellum, &c.] *scripserat, opinor, Atticus, nisi uellet in suis fundis, quia minus tuto uideretur,*

tur, posse cum non longe esse castello munito. neque enim de Buthroto accipiendum puto: quæ fuit urbs, non castellum. Transeunti] nam habitare uides me non posse. Nostri hostes] Autronius, & ceteri exsules. ep. 2. & 8. Illud quoque oppidum] quòd si hoc de Athenis interpretarentur, multo magis de Buthroto: quod oppidum Italiæ propius adiacet, quàm Athenæ. Nostri consilii] qui cesserim inimicis; cum potius cadere fortiter debuerim. fam. l. 14. ep. 2. Spes] reditus. &, ut miseri, aduersa timet omnia. Inuidorum] Hortensium maxime designat: a quo se dicit sceleratißime insidiosißimeq; tractatum, in epistola ad fratrem lib. 1. Tempus honestissimum] mihi, cum inimicis pro mea dignitate pugnanti, si contigisset ut caderem gloriosum fuisset. nunc exsul præclaræ mortis occasionem sperare amplius non possum: finiendi tamen doloris potestas adempta non est: idq; potius mihi uideo esse cogitandum, quàm ut ullam medicinam faciam. Videtur de morte uoluntaria cogitare. Mutandarum rerum.] mutato autem reip. statu, meæ quoque res, quæ nunc perditæ iacent, commutabuntur. Nihilo minus,] quanquam ex Italia proficiscor. Accedemus] paruis itineribus. nam in accessu tarditas est. Candauiam] montem Illyrici, qui Macedoniam Illyricumq; disterminat. Strabo, Plinius. Dubitationem] quia non affirmauit, in Epirum iter habiturum: sed dixit, Aut accedemus in Epirum, aut per Candauiam tarde ibimus. De fratre] ex Asia Romam proficiscente: cuius itineris ratio meum iter gubernabit. Nec quo modo ui-

surus

ſurus] *afflictum dolore miſeriarum mearum.* Vbi diſmiſſurus] *dolor enim, & luctus alterum ab altero diuelli uix patietur.* Id] *congreſſus, & dimiſſio.*

EPISTOLA VIII.

Inimicorum,] *de Autronio, & ceteris loquitur. ep. 2 & 7.* Haberet, cum inde proficiſceremur.] *ſi in Epirum iuiſſem, inde proficiſcens per loca difficilia iter habuiſſem. montibus enim Epirus a Macedonia diſcluditur.* Pedibus] *terreſtre iter ſignificari notum eſt.* Iſtic quid agatur,] *timebat, ne quis accuſaret repetundarum Quinctum fratrem, ex prouincia redeuntem. ep. 9. & 16.* Vt acrius poſtularet:] *accuſaret fratrem. accuſatorem Atticus in epiſtola ſua nominarat, Cicero nomen omittit.* Nauigatio] *fratris.* Reliqua] *quæ fratri meo ab inimicis noſtris uidentur impendere.* Hoc metu] *ne frater poſtuletur.* Ad me conſolandum] *ſpes enim mei reditus in mutatione rerum ſita eſt. epiſt. 7.* Tigrane neglecto] *cum Pompeius Tigranem ſibi a Clodio ereptum neglexerit, ſublata ſpes omnis eſt mutandarum rerum. ego autem graues inter eos contentiones fore ſperaueram. ſubſcribamus quæ Pedianus in Miloniana: Pompeius, inquit, poſt triumphum Mithridaticum Tigranis filium in cathenis depoſuerat apud Flauium ſenatorem: qui poſtea cum eſſet prætor, eodem anno, quo tribunus pl. Clodius, petit ab eo Clodius ſuper cenam, ut Tigranem adduci iuberet, ut eum uideret: adductum collocauit in conuiuium, dein Flauio non reddidit: Tigranem dimiſit, & habuit extra cathenas, nec repetenti Pompeio reddidit:*

po

postea in nauem deposuit; & , cum profugeret, tempestate delatus est Antium. *illico, ut deduceretur ad se*, Clodius Sex. Clodium, *de quo supra dixi, misit, qui eum reduceret*. Flauius *quoque, re cognita, ad diripiendum* Tigranem *profectus est. ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est: in qua multi ex utraque parte ceciderunt, plures tamen ex* Flauii, *inter quos &* M. Papirius, *eques* Romanus, *publicanus, familiaris* Pompeio. Flauius *sine comite* Roman *uix persugit*. Varroni] *qui* Pompeium *hortatur ad meam caussam amplectendam*. Hypsæo] *hic* Pompeij *quæstor fuerat; eumq́;, ut et* Varro, *hortabatur, ut* Ciceronis *patrocinium susciperet. cognomen est* Plautiæ *familiæ*. Impulsi, ac proditi] Pompeium *notat: cuius fidem secutus, in eam calamitatem incidit: quam uitare potuit legatione suscepta. ep.* 18. 20. & 22. De fratre] *de postulatione.* III. Kal. Iun.] *qua ratione non nulli, ut,* III. Kal. Mai. *legendum putarent, adducti sint, non facile possum intelligere. mihi contra ueritatem uidetur. id apparet ex hac ipsa epistola: in qua cum dixerit, se uenisse* Thessalonicã *ad* x. Kal. Iun. *certe, ut* Thessalonicæ III. Kal. Maij. *se esse, deinde subiungat, fieri non potest. cum hac ratione, ita firma, ut euerti non poßit, liber scriptus* Bessarionis *consentit. itaque locus iam dubitationi nullus superest: nisi si cui uerum sensum contendendi cupiditas aufert.*

EPISTOLA IX.

Ne quid absens] *ne absens postularetur: epist.* 8. Lictores dimitteret] *qui dimittendi fuissent, si mecum manere uoluisset. nam imperatori transitus per alie-*

nam prouinciam dabatur, morari diutius in ea cum imperio non licebat. Mei peccati] peccaui enim, cum uobis uiuendi auctoribus parui; cum perire satius fuerit, quàm huiusmodi miserias subire. A Pompeio nunc Hortensium allice, & eiusmodi uiros.] hoc totum est ex Attici epistola; ideo scribendum litteris grãdiusculis. Non dum perspicis?] uis me in Pompeio, & Hortensio spem ponere: non intelligis me horum insidijs, & scelere perijsse? Quorum insidiis, quorum scelere] insidijs Hortensii, qui me summa simulatione amoris, summaq; aßiduitate quotidiana sceleratißime, insidiosißimeq; tractauit. ad Quinctum fratrem lib. 1. Scelere Pompeij; cuius promißis destitutus, in has miserias incidi. ep. 22. Non licuit] per uos, qui mihi auctores uiuendi fuistis, cum ego interitum gloriosum ærumnosæ uitæ anteferrem. epist. 7. Negotium] metus accusationis. ep. 15. Vt tibi placet] scripsisti enim, ut exspectem litteras tuas Thessalonicæ: si quod forte ex actis mensis Maij beneficium afferatur. ep. 8. & 10.

EPISTOLA X.

Spem] ut ex tuis litteris de reditu in patriam sperare poßim. Ad te] in tuas Epiroticas poßeßiones. Ista euanuerint] quæ nunc agitis de salute mea. & opinor Atticus ita scripserat: Hæc si euanuerint, aliud aliquid uidebimus. Istorum:] qui me eiecerunt. erat discordia maxime inter Clodium, & Pompeium, ut de Tigrane, alijsq; rebus. epist. 8. & Dio libro 38. In tam bona caussa,] qui patriam a coniuratorum scelere liberassem. Ne uiderem;] ex Asia Romam redeuntem.

tem. epist. 9. Luctum] *ex mea calamitate.* Intra parietes meos] *ab ijs, qui me quotidiana aßiduitate insidiosißime tractarunt, ut Hortensius, ut Arrius. ad Q. fratrem lib. 1.* Viuus amitterem?] *pugnare, inquit, debui, ut hæc aut retinerem, aut cum uita simul amitterem.*

EPISTOLA XI.

Quæ litteræ,] *quibus scripseras bene sperandum.* Rumoribus] *hoc est quod dixit, Nuntij non optimis auctoribus.* Ad te] *in Epirum tuam.* Vt ego] *ut, pro quàm, dixit, sicuti supra de Pompeio, Vt ille tum humilis, ut demissus erat. est autem hic eo uenustior sententia, quo minus aperta. Cum me, inquit, obiurgas, quia meo casu nimis excrucier; facis, ut neque me uidearis amare, neque dolere dolorem meum: quem tamen ita affectum mea ærumna esse arbitror, ut te ipsum consolari nemo poßit. in hoc, inquam, tuum amorem, & dolorem non agnosco. qui enim amat, æque dolet: & qui æque dolet, non obiurgat.*

EPISTOLA XII.

Per senatum;] *nam per populum minus sperandum uidebatur, Clodio tribuno.* Idemque] *qui me sperare uis per senatum, idem scribis caput proponi rogationis Clodianæ. quo capite cautum erat, ne quis referret ad senatum de Cicerone restituendo: ut epist. 15.* Secundum comitia] *habitis comitijs. ep. 19.* Eodem tribuno pl.] *Clodio tribuno, qui nostram caussam, ut solet, acriter oppugnabit. quanquam non fuit Clodius iterum tribunus pl.* Consule designato] *Metello Nepo-*

te. Videbat scilicet Cicero futurum ut consul Metellus *de-signaretur.* Oratione prolata.] *non puto significari orationem in* Metellum Nepotem *scriptam, sed potius in* C. *Curionem. nam cum* Metello *pluribus uerbis* Cicero *concertauit, ut in epist. 2. lib. 5. fam. at hic se nunquam uno uerbo concertasse dicit. de* Curione *autem epist.* 15. *his uerbis: sed quid* Curio? *an illam orationem non legit? quae unde sit prolata, nescio.* Sanari,] *si ullam spem ui-des mei restituendi.* Sin plane perii] *si uides redi-tum meum desperari, de oratione prolata minus laboro.* Iaceo] *non dixit,* Sum, *sed,* Iaceo, *uerbo usus ad mae-rorem indicandum accommodato.* Cogitatione] *ita sum animo perturbato, nihil ut non modo loqui, sed ne co-gitare quidem possim.* Sidona:] *locum hoc nomine prope* Thessalonicam *non uideo fuisse. cumq; iam de men-do suspicarer, confirmatus sum in sententia, posteaquam* Bessarionis *librum inspexi: cuius scriptura haec est:* Ve-*nire si domitam, ut intelligo. in* Macedonia *prouincia* Pli-*nius oppidum enumerat* Scydra: *ut fortasse, (neque enim affirmo, cum antiqui libri ueritatis lumen obscurent) pro* Sidona *rectius legi posit,* Scydra. *aut, secutus* Bessario-*nis librum, tribue locum coniecturae, ut, sublata mendi labe, ita legas:* Vt *ad me uenires: idem tamen intelligo, te &c.*

EPISTOLA XIII.

Temporis non longinqui] *meq; ex tuis litte-ris aliquid sperasse, quod tamen non diuturnum fuit, mo-leste feram.* Motum] *discordiam istorum. ep.* 10.

EPISTOLA XIIII.

Agi de nobis] *in senatu.* Remorari] *non*
quòd

quòd ipse uideres quidquam mihi esse sperandum, sed, ut me a desperatione retraheres, ita scribebas: & cum omnes a me spes abirent, eas tu ijs epistolis remorabare. Nostris multis peccatis] *qui inuidis credidimus, & legationem a Cæsare delatam, qua uitari potuit hæc ærumna, nimis imprudenter repudiauimus: cum tantis miserijs uel mors fuerit anteponenda: cuius oppetendæ tempus honestißimum prætermisimus. ep. 7.* Casus] *fateor enim, ea peccata non iam ulla prudentia posse corrigi: spei fortasse aliquid est in fortuna positum.* Viæ celebritatem] *qua frequentes* Roma *Thessalonicam proficiscuntur, qui litteras a uobis creberrimas afferre possent.* A Plancio] *apud quem* Cicero *erat, quæstorem in* Macedonia*. ep. 22.* Minime apposito] *amo enim in hoc luctu solitudinem, odi celebritatem.* Vniuersi] *omnes, quotquot istinc ueniebant. uniuersum est enim, quod nihil excipit.* Nihil esse necesse] *cum de mea salute spei nihil esse uideretur.* Si aliquid] *quid si, Nisi aliquid? hoc sensu: nisi aliquid audiero, cur sperandum sit. epist. 15.* A comitiis] *quod actum sit post comitia. hic autem expectabo, dum audiam.* In Asiam] *ut aliquo loco considamus apposito ad tolerandam in hoc luctu calamitatem. nam hic me celebritas offendit. In oratione tamen pro* Plancio, *in Asiam non iuisse, legimus. Cum ad me, inquit,* L. Tubero, *meus necessarius, ex Asia uenisset, easq; insidias, quas mihi paratas ab exsulibus coniuratis audierat, animo amicißimo contulisset; in Asiam me ire* Plancius, *propter eius prouinciæ metum, non est passus.*

EPISTOLA XV.

Varrone] *diximus supra, Varronem Pompeij familiarißimum fuisse. epist. 25. lib. 2.* De uoluntate Pompeii] *Pompeium nostram caussam suscepturum. epist. 18. lib. 3.* Scindam] *augeam. a uulneribus translatio, quæ scissa recrudescunt.* Meis uulneribus] *quod paullo ante dixit, Ne scindam ipse dolorem meum.* Simulationem aliorum,] *notat maxime Hortensium, & Arrium: quorum promißis destitutus, in eam calamitatem inciderat. lib. 1. ad fratrem.* Nihil puto sincere] *ita credendum de inimici libe: to.* Illam orationem] *in ipsum. epist. 12. placet autem, ut de Curione patre potius accipiatur, quàm de filio; utpote cuius sententiam, auctoritatemq; in senatu pluris Cicero deberet æstimare. Præterea, cum loquitur Cicero de filio, semper aliquid apponit, ut cum dicit, Curio adolescens, ep. 8. & 18. lib. 2. Curio meus, epist. 12. lib. 2. Curio filius, ep. 19. & 24. lib. 2. de patre cum loquitur nihil adscribit, ut ep. 12. & 17. lib. 1. & 20. lib. 3. de hac oratione in Curionem simul & Clodium meminerunt Quinctilianus, Nonius, Rufinianus.* Axius] *senator, quem nominat etiam ep. 15. l. 4. & 21. lib. 5. & Fronto, Gellius lib. 7. cap. 5. alius autem fuit Axius fenerator, de quo epistola nona libri primi.* Quod erat] *laudauerat in suis litteris Atticus Curionem.* Exspectationem Cæsaris] *habet, cur etiam a Cæsare opem exspectemus.* Parum luxerunt,] *magna enim obscura non sunt. ideo in epistola ad Curionem clarißima uocat, & maxima officia.* In te peccaui] *quòd officia*

ficia, & studia, tibi a me debita, prætermisi. In me enim ipsum] *qui debita non præstiterim officia. ideo infert paullo post: Id meo scelere prætermissum est.* Deberes, ac debuisses] *si fecissem, ut meo merito me amares. amabas enim tua uoluntate adductus, non meis officijs impulsus.* Legem de collegiis] *quattuor leges tulit Clodius in tribunatu, reip. perniciosas; annonianam, ut frumentum populo gratis daretur; alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret; tertiam, de collegijs restituendis, nouisq; instituendis; quartam, ne quem censores in senatu legendo præterirent, ne ue qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque censoris sententia damnatus esset. hæc Pedianus in Pisonianam. leges autem eas Cicero passus est a Clodio perferri, hac condicione, ne quid ille mox contra se moliretur: quā pactionem Clodius, perlatis legibus, non seruauit. Dio libro 38.* De collegiis] *ex quattuor legibus eam nominat, quæ maxime contra ipsum pro Clodio fuit; qui, collegiorum nomine, opes & seruitia in Ciceronis perniciem conscripserat. in orationibus.* Potuit,] *oportuit, debuit. non perfectum est autem, quia merita mea nulla erant. tale illud ep. 9. lib. 2. Orbis hic in rep. conuersus est, citius omnino, quàm potuit.* Meo, non tuo scelere] *grauiter enim peccaui, & scelerate feci, qui multa, tibi a me debita, officia non sum exsecutus.* Responso] *cum ab eo contra Clodij iniquißimam legem auxilium petij. Quid autem ei respondit Pompeius? nihil se contra Cæsaris uoluntatem posse facere, de quo ep. 4. lib. 10.*

Turpiſsimo conſilio] *abeundi in exilium: cum potius morte occumbere deberem.* Nullo noſtro] *neque enim ita meritus unquam de te ſum, ut a te diligi deberem.* Tuo ipſius beneficio] *reſtitutum enim beneficio tuo non poteris non diligere.* De priuilegio] *ut priuilegium fieret de me reſtituendo, hoc eſt, ut, facto ſenatuſconſulto, ad populum ferretur. Priuilegium autem hoc differt a lege, quòd hæc ad multos, illud ad unum pertinet. Cicero autem abrogari malebat legem Clodij; idq; firmius uidebatur: propterea quòd priuilegio lex illa non tollebatur: quo timendum erat, ne quis rurſus tribunus pl. exiſteret, qui lege uti uellet: poſt abrogationem autem nihil huiuſmodi timendum.* Impediret,] *cum abrogabitur lex Clodij.* Ferri] *de abroganda lege.* Senatuſconſulto] *ex quo ad populum feretur, ut priuilegium fiat de me reuocando.* Prior lex] *duas leges Clodius tulit. prior fuit contra eos, qui ciues Romanos ſine iudicio populi necaſſent, qua in lege nominatim de Cicerone ſcriptum nihil erat; itaque nihil eum lædebat: (Velleius lib. 2. & Dio 38.) altera nominatim in Ciceronem, quoniam is ciues Romanos, indicta cauſſa, condemnaſſet.* In ueſtitu mutando,] *nam ſi legem laudare noluerat, negligere ſaltem debuit. neutrum fecit; ſed, ueſtitu mutato, populum rogauit, ne legem perferri ſineret. quod ei perniciosum fuit. populum enim offendit, cum de antiquanda ea lege rogauit, in qua popularia multa de induſtria Clodius admiſcuerat.* Si quid ageretur] *ſi quid ageretis de ſalute mea.* Legem illam] *priorem Clodij legem.* Ne tangatis] *primum, quia nominatim*

minatim in ea contra me nihil est: deinde, quia, popularē legē abrogare, aut infirmare si uultis, populus offendetur. alterā igitur, date operam, ut abrogetis: quando & minus popularis, et nominatim contra me est: priorem ne tangite. Tute scripsisti,] *is locus est supra epist.* 12. Ne referri, ne ue dici] *primum refertur, deinde dicuntur in senatu sententiæ, rogante senatores consule, aut eo, qui senatum habet. non enim is semper est consul: ut latius in libris nostrarū antiquitatum.* Domitius] L. Domi*tius Ahenobarbus, qui hoc anno præturam gerebat, ut ex Suetonij Iulio, & ex epistola libri* 1. *ad Q. fratrem cognouimus.* De re] *de me reuocando.* Omnium tribunorum pl.] *nam, si unus modo intercedet, nihil agemus.* Quo modo potero?] *non enim uidebor restitutus, nisi simul mihi domus restituatur. eam autem Clodius Libertati consecrauerat.* In tuos ne agros] Epiroticos. *ep.* 10. Cyzicum] *in Asiam. quod faciam, nisi mihi tuæ litteræ spem aliquam ostenderint. ep.* 15. & 16. Tuæ prudentiæ] *qui es passus me, quo tu abundas, egere consilio, ac mihi persuaderi, utile nobis esse, legem de collegiis perferri. ep.* 16. Præsidia] *amicos, ad pugnandum paratos.* Tuis tectis crederem.] *quia dixerat se iturum in* Epi*rum.* Me ipsum] *meam enim amentiam accuso, quòd a te tantum amari, quantum ego uellem, putaui.*

EPISTOLA XVI.

Datarum,] *quas a te, ut opinor, eo die datas; exspecto. & kal. Sext. scripsisse* Atticum *putabat; quòd, cum ex ueteri consuetudine senatus* Kalendis *haberetur,*

statim

ſtatim, ſenatu dimiſſo, quid actum eſſet eo die de Ciceronis re, ſcripturus Atticus *uidebatur*. Kalendis *autem ſenatum haberi ſolitum, ſuo loco infra docebimus*. Quam cum lectæ ſunt.] *malim ſic*: *Quòd cum lætæ ſunt, tum id, quod attulerunt ad ſpem, infirmant. ut ſit*, Lætæ, *quia ſpem oſtenderent meliorum rerum*: Infirmant; *quia certi nihil afferrent: quorum alterum ad conſolationem, alterum ad ueritatem:*

EPISTOLA XVII.

Triſtes,] *nuntiabatur enim, reuerſum ex Aſia prouincia repetundarum accuſatum iri.* Ex ante diem non Iun.] *erat idem*, Ex nonis Iunijs: *ſed figura uſus eſt ea, qua & M. Varro in* I. *de re ruſtica*. Liuinus] Liuineius, *puto rectius. nam & antiquus Beſſarionis liber*, Ei ueniens, *corrupte quidem, ſed litteris tamen aliquanto propius ad noſtram correctionem accedentibus: & in antiquis nummis* Liuineius *Regulorum eſt cognomen: ut omittam, quòd fam. lib.* XIII. *ex ueteribus libris legitur*, L. Liuineius Trypho, L. Reguli libertus. *qui eſt idem, de quo nunc agimus*. M. Reguli] *in Beſſarionis libro ſic*, i Reguli: *ut ex antiqua nota potius uideatur legendum* L. *quàm* M. *præſertim cum & in eo loco, quem proxime ex fam. epiſt. adduximus, mentio fiat de* L. Reguli *liberto*. De C. Clodii filio] *accuſatorem fore* Q. *fratris* C. Clodij *filium, eum, qui poſtea* Milonem *accuſauit*, C. Clodio, Publij *fratre, natus: duos enim fratres habuit* P. Clodius, Appium, & Caium: *quorum* Caius *perierat. eius duo filij* Milonem *accuſarunt ob necem* P. Clodij, *qui* Ap. Claudij *ambo appellabantur*

pellabantur. Pedianus. Sextii] P. Sextij, tribuni pl. designati, pro quo extat oratio. Non tam exploratas a timore] quæ me non tam timore liberarent, quàm Liuineij sermo. &, Timore, de fratre. In meo infinito mærore] præter eum mærorem, quem ex mea calamitate suscipio, est quod me de fratre solicitet: ne scilicet ab inimicis nostris postuletur. Appii quæstio est.] eo magis timebat, ne Q. frater repetundarum accusaretur, quòd Appius, P. Clodij frater, anno insequenti prætor ei quæstioni præfuturus erat. tum autem prætor erat designatus. sed antequam magistratum prætores inirent, sortiebātur, quo quisque de crimine quæreret, quiq; inter ciues, quiq; inter peregrinos ius diceret. Caualcantis tamen liber, Spectio: ego sequor Bessarionis, in quo, Quæstio, scriptum est. Diiudicabitur,] restituar, necne. Ad te] in tuos agros, in Epirum, si spes erit. ep. 16. & 19. Circum hæc loca] Thessalonicæ adhuc erat. Sustineri] sustentari, defendi, foueri. ep. x i. Aut horter] ut me, fratremq; meum tuearis: quod tua sponte facis. Caue,] Scribe, inquit, omnia, ut erunt, & diligenter, & uere: ac noli putare fore mihi aut molestam diligentiam tuam, aut acerbam ueritatem. Videtur autem alterum uerbum desiderari: ut legatur, caue suspiceris, aut, caue timeas.

EPISTOLA XVIII.

Auctorem] qui referret in senatu, contempto Clodiæ legis capite; quo cautum erat, ne referri, ne ue dici liceret. Malim, Actorem, id est, qui ageret in sena-

tu. non enim, qui agit, auctor latine, & proprie dicitur, sed qui hortatur, ut agatur. dixit etiam supra, Pompeium statuisse, ut, absolutis comitijs, ageretur in senatu de Cicerone. ep. 13. & 14. Est aliquid in spe?] spei aliquid est? Secundum comitia] habitis comitijs, de me in senatu actum iri. ep. 13. & 14.

EPISTOLA XIX

In Asiam] scripserat enim Cyzicum se iturum. ep. 15. & 16. Nouis magistratibus] tribuni pl. magistratum inibant IV. id. Dec. consules et prætores kalendis Ian. Nouis] designatis. Ad salutem] in patriam. Ex tuo portu] non accipio μεταφορικῶς dictum, sed re uera ex portu: ut sit: ex quouis portu libenter ad salutem, ex tuo libentißime proficiscar. Ex tuo autem, ex quo tu soluis, cum in Italiam a tuis poßeßionibus redis. Age, quoquo modo cœptum est,] innuit, non fuisse caussam cur speraret. & ait: quoniã sperare cœpi, quanquã stulte, nullaq; de caussa, tamen parebo fratri meo, mihi ipse ne desim, obsecranti. Age: cum dixisset, cœptum est, adscripturus aliquid fuit ad se reprehendendum, qui sperare cœpisset; deinde id omisit, & intulit, Age, quoquo modo cœptum est: hoc est, quanquã non sapienter cœpi, nec caussa sit cur perseuerem, perseuerabo tamen, nec deserã &c. Sextii,] tribuni pl. designati: qui se promiserat laturum esse ad populum de Cicerone restituendo. Aut, quod scripsi supra.] aut nusquam facilius hanc miserrimam uitam uel sustentabo, uel, quod melius est, abiecero. Consiliariis] Pompeio, Hortensio, Arrio. Potest esse saluus,] frater seruari potest: ego prorsus

sus perij. Si putas] *si speras de reditu meo.*

EPISTOLA XX.

Q. Cæcilio Q. F. Pomponiano Attico.] *T. Pomponio Attico, qui a Q. Cæcilio, auunculo suo, testamento adoptatus, heresq; factus, Q. Cæcilius Q. F. Pomponianus Atticus appellabatur, uetere prænomine omisso, nomine ita conseruato, ut in anus desineret, cognomine eodem: ex usitata adoptionum formula. ut in Varronis libro 2. de re rustica, ubi legitur, Atticus, qui nunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius, cum nomine eodem; legendum uideatur, cognomine eodem.* Ita esse] *coniungitur epistola cum tituli sententia; ut illa ad Valerium, Cur enim tibi, libro I. fam. & ad Tironem, Quid igitur, non sic oportet? lib. XVI.* Officio,] *& quidem ita, ut L. Lucullum, cui maxime debebat, prætermiserit. Valerius libro VII. cap. IX.* Si mihi] *non dicit, Cum mihi; quia incertum est, num id futurum sit; sed, Si mihi, dubitanter.* Hoc uerbo] *tale illud ep. 7. lib. 9. Bonis uiris quod ais probari quæ adhuc fecerimus; ualde gaudeo; si est nunc ullus gaudendi locus.* Per fortunas] *genus obtestationis, quod usurpamus in re misera, nec unquam sine dolore. Per fortunas miseras nostras, uide, ne puerum perditum perdamus: in epistola ad Terentiam. Per fortunas tuas, dixit Cœlius, per liberos Cicero te oro, & obsecro, ne quid grauius de salute, & incolumitate tua consulas. Denique ex antiquorum libris omnia undique colligantur exempla: nullum erit, dolorem quod non indicet.* Diemque natalem reditus mei] *natalem appellat*

lat reditus diem, quòd, cum si uideret, iterum nasci uideretur. Maxime tamen &c.] *cum nobis summa spes reditus ostendatur, summaq; in exspectatione res sit; maxime tamen cogitabamus in Epirum tuã deuiam proficisci, locum eligendum de exsilio cogitanti, bene autem speranti prorsus omittendum. aptior enim multo ad souendam spem, & ad reditum parandum Thessalonica, quàm Epirus. itaque, cum amici scribant me cito in patriam rediturum, putaui commodius rei exitum Thessalonicæ exspectare.* De domo,] *cum Cicero ita scripsisset, Quid de domo? poterit ne restitui? aut, si non poterit, egomet quo modo potero? rescripsit Atticus his fere uerbis: Nunc, ut domus tibi restituatur, laborandum non est: restituatur modo salus; in qua sunt omnia. epist.* 15. Curionis oratione,] *quia Clodius Ciceronis domum Libertati consecrauerat, ideo Atticus cum Curione, qui pontifex erat, sermonem habuerat de domo liberanda.* Tanta hereditate] *ex qua accepit circiter centies HS. Nepos in uita.* Omni occupatione] *magnæ enim existunt occupationes ex magnis hereditatibus. Atticus, quod ad eam hereditatem attineret, omnia scripserat explicata, nullam sibi iam occupationem superesse.* Secus a me erga te commissum, aut prætermissum] *responderat Atticus ad id, quod Cicero scripserat, Mea officia & studia parum antea luxerunt, ep.* 15. Excelsior] *in hoc uidelicet, quòd, cum ego multa in te officia a me sciam esse prætermissa, omnia tamen ipse pro mea salute ita nunc exsequeris, quasi ego nihil prætermiserim, aut*

secus erga te commiserim. Rogatio Sextii] *Sextius tribunus pl. designatus rogationem scripserat de Cicerone restituendo, quam deinde in magistratu ferret. eam rogationem Atticus ad Ciceronem miserat*. Neque dignitatis] *cum de me nominatim non ferat*.

EPISTOLA XXI.

Ipsi,] *integri: locutio antiquis scriptoribus usitata. Ego, inquit in epistola ad Cœlium, cum Athenis decem ipsos dies fuissem*. Quamcunque in partem,] *siue de mea salute spes aliqua erit, siue nulla. ep. 18. 22 & 24*. Quibus putabis opus esse,] *siue ad cohortandum, siue ad gratias agendas*. Vt des] *meo nomine, sed a te scriptas*.

EPISTOLA XXII.

Piso] *C. Piso Frugi, Tulliolæ uir. ep. 2. l. 1*. Retinet] *Thessalonicæ. ep. 14. & fam. ep. 1. l. 14*. Decedere] *quæstor enim erat Plancius in Macedonia, prætore L. Appuleio. in oratione pro Plancio*. Milites] *quos L. Piso proconsul, L. Appuleio prætori Macedoniæ successurus, præmiserat. ab iis autem ideo timebat, quòd sibi Pisonem inimicißimum cognouerat, utpote cuius in consulatu a Clodio pulsus esset*. Lentulus] *consul designatus cum Metello Nepote. fam. lib. 1*. In illius potestate] *quia debebat Lentulo Pompeius. unde illud in epistola ad Lentulum, lib. 1. fam. Cui qui nolunt, ijdem tibi, quòd eum ornasti, non sunt amici. & eodem libro: Virum excellentem, & tibi tua præstanti in eum liberalitate deuinctum, illa epistola retinuisti*. Metello] *Nepote, consule designato*

le designato, fratre P. Clodij. Mei studiosos] *quòd eos semper defenderim. fam. epist. 3. l. 14.* Ad te] *in Epirum scilicet.* Cuicuimodi] *siue læta, siue tristia sint.*

EPISTOLA XXIII.

Mensem Ianuarium] *cuius mensis die primo Lentulus & Metellus cos. magistratum inituri erant, acturumq; se Lentulus in senatu de Ciceronis re promiserat, egitq;. in oratione post reditum in senatu, & in aliis.* Voluntate] *a Cicerone non amplius aliena.* Tota Pompeii ratione] *qui ad conficiendum Ciceroni reditum omnia studia, omnes opes instituerat conferre. quod re ipsa præstitit. in orationibus.* Ab octo] *collegis Clodij: ueteres enim tribunos pl. intelligit, ut ipse paullo post declarat.* Promulgata] *de reditu Ciceronis: quæ tamen lata non est, duobus reliquis tribunus intercedentibus, P. Clodio, & Aelio Ligure. pro Sextio.* Vtilitatis] *etiam si lex lata non sit, hæc tamen octo tribunorum promulgatio hoc attulit utilitatis, quòd mox a nouis tribunis maiore studio in magistratu caussa suscipietur: quippe cum intelligent, Clodianæ potentiæ neruos iam esse magna ex parte præcisos, quando de reditu Ciceronis promulgarint octo tribuni pl. quorum nemo magistratus initio, promulgante Clodio legem in Ciceronem, ausus erat intercedere. hoc utilitatis putabat Atticus eam promulgationem attulisse.* Cum hac lege] *quæ desperata erat, cum intercessissent duo tribuni pl. Clodius, & Aelius.* A nostris] *rectius legeretur, A nouis. sequitur enim ἀντίθετον,*

Veterum

Veterum. & Nouis, pro designatis accipe. aut, Nostris, nostram caussam adiuuantibus. Veterum] *octo tribunos pl. significat, qui legem promulgauerant.* Ordinem,] *senatorium; quem, qui legibus eijciuntur, cum ciuitate simul amittunt. sibi tamen ereptum lege Clodia non esse, in oratione pro domo probat his uerbis: Vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus.* Cauenda] *cauendũ autem fuerat de domo, & de bonis. quod tribuni pl. in lege omiserant.* Translaticium de impunitate,] *quæcunque lata unquam lex fuit, in ea hoc scriptum est, ut, si quid eius legis caussa contra alias leges factum esset, id latori impune esset. est autem, Translaticium, usitatum, aliunde translatum.* A quo] *ex octo tribunis pl. quis caput hoc inculcauerit.* Sanxisse] *pœnam enim irrogabat ei, qui suam legem abrogare, aut infirmare uoluisset.* Nunquam esse obseruatas] *cum enim leges abrogantur, simul abrogantur sanctiones, quæ ipsis legibus continentur.* Si id esset,] *si sanctiones manerent, leges abrogari non possent. leges autem abrogantur: sanctiones igitur non manent, sed cum ipsis simul legibus abrogantur.* Difficultate abrogationis.] *in omnibus legibus aliquid sancitur, quo difficilior sit earum abrogatio: ut cũ uel populare aliquid admiscetur, ne populus deinde legis abrogationem probet: uel abrogationis auctori pœna irrogatur. ita se omnes leges muniunt difficultate abrogationis.* Illud ipsum abrogaretur,] *nihil muto; ne discedam sine caussa ab antiquis libris. sen*

tentia est. Si sanctiones non abrogarentur; leges quidem abrogari possent: sed, cum lex abrogatur aliqua, simul abrogaretur illa ipsa abrogatio, illa ipsa nouæ legis abrogantis pars, quæ ueterem legem tolleret: id est, nulla prorsus esset abrogatio, si sanctio maneret legis abrogatæ. Quo modo eam abrogari oporteat] *omnis ratio abrogandi abrogaretur; illud ipsum abrogaretur, quod in noua lege abrogante, ad ueterem legem abrogandam, scriberetur.* Si quid] *hoc est tertium caput, quo sibi octo tribuni pl. a sanctionibus Clodiæ legis cauebant. quod caput sine caussa inculcatum esse Cicero ostendit. quippe quid opus est cauere ab ijs sanctionibus, quæ simul cum lege abrogantur? si enim Clodia lex tollitur, tolluntur & sanctiones Clodia lege scriptæ. stulte igitur hoc tertium caput inculcatum.* In hac rogatione] *de Cicerone reuocando.* Promulgare] *promulgatur lex, cum propalam constituitur, ut intercedat qui uelit, ante quàm feratur. & est sensus. In hac rogatione si qua res promulgatur, abrogatur, derogatur, obrogatur ex ijs rebus, quæ in legem Clodiam scriptæ sunt, quasq; per eam legem abrogare, derogare, obrogare sine fraude non licet, quod ue ei, qui promulgauit, derogauit, ob eam rem pœnæ, multæ ue sit; eius hac lege nihilum rogatur. quo modo locutus est pro Cæcina: Si quid ius non esset rogari, eius ea lege nihilum rogatum.* Abrogare] *tollere.* Derogare] *detrahere, & infirmare.* Obrogare] *contra rogare, opponere.* Sine fraude sua] *sine fraude huius rogationis. sic. n. Clodius sanxerat, ut, si quid unquam ex sua lege abrogaretur*

retur, derogaretur, obrogaretur, id eius rogationis, quæ abrogasset, derogasset, obrogasset, fraude factum iudicaretur, eiusq́; rogationis auctoribus ob eam fraudem pœna, multaq́; esset. Quod uel qui] *hic emendarem, Quod ue ei qui; ut modo, totum caput interpretans, ostendi. quod autem in extremo,* E H I N R; *ipsum item eodem loco & emendaui, & exposui, allato eiusdem formulæ exemplo ex oratione pro Cæcina. quod & alij uiderunt. aliter tamen in Bessarionis antiquo libro scriptum uideo, sic inquam,* E H I I I I. Hoc in illis &c.] *in ueteribus tribunis pl. quod Clodius in sua lege posuerat, ut ei pœna esset constituta, qui promulgasset, abrogasset, derogasset, obrogasset; eo collegæ ipsius non tenebantur: siquidem tribuni pl. si quam quis ex collegio suo legem tulisset, ea lege soluti erant. itaque cum hoc tertium caput, de uitanda legis Clodiæ sanctione, qua ipsi non tenebantur, sine caussa posuerint; uereor, inquit, ex octo tribunis pl. ne quis malitiose fecerit, ut deinde noui tribuni pl. cum rogationem de me ferrent, multo magis eo capite sibi utendum putarent, quo usos uiderent eos, qui tamen Clodia lege non tenerentur. Neque uero necessarium uidebatur, cum lex abrogaretur, ab ijs sanctionibus, quæ in ea lege essent, cauere. abrogata enim lege, sanctiones non obseruantur.* Non lædebat] *non aduersabatur nobis hoc, quod cauere uoluerunt ueteres tribuni.* Ad III. nonas] *Nouembris: quod ex hac ipsa epistola cognoscitur. nonas enim significat, quæ mensem, quo promulgata rogatio est, consecutæ sunt. uide epist. 23.* Quid liceret.] *non licere ijs rogationem de me ferre. nam si*

damnantur ea sanctione abrogatores; utique, quia faciunt contra legem Clodiam, damnantur. ea igitur lex uiget, cuius obseruandæ sanctio suos abrogatores condemnat: nihil igitur licet contra eam legem. Eiusmodi caput,] *nemo enim sibi cauendum putauit a sanctione legis, quam abrogaret. neque opus est: nam si esset, omnes in abroganda lege eiusmodi capite sibi cauerent.* Ninnium,] *unum ex octo tribunis: qui non uiderant, tertium illud caput nullo consilio inculcari. hic est* L. *Ninnius Quadratus, de quo* Dio *libro* 38. *qui in oratione pro Sextio, & post reditum in senatu, mendose Mummius nominatur. & apud Spartianum, in Antonino Philosopho, pro, Mummio Quadrato, reponendum* M. *Ninnio.* Fugerit] *latuerit.* Attulerit] *inculcarit caput illud.* Siue quòd] *non discrepant ab impreßis libris scripti. nec dubium est, mendum subesse. aberit autem, si legatur: Si enim, quòd; ut periodus interrogationis nota claudatur. nunc sententiam indicabo. Inuestiga, inquit, eius capitis addendi quis fuerit auctor, & quare octo tribuni pl. ad senatum de me referre non dubitarint. si enim iccirco non dubitarunt, quòd obseruandum illud caput non putabant, quo Clodius sanxerat, ne de me referri, ne ue dici liceret: ijdem postea tam cauti esse uoluerunt, ut caput illud, quod ad senatum referentes non obseruarant, in abroganda lege Clodia metuerent?* Soluti cnm essent] *quia lege collegij sui non tenebantur. ep. 23.* Qui lege tenentur] *aliorum collegiorum tribunos pl. intelligit. nam sui collegii lege tribunus pl. nemo tenetur.* Curandum] *quis enim legis, quam*

abrogat, sanctionem metuat? quis inquam de eo capite laboret, quod abrogari cum lege simul intelligat? Id caput] quod octo ueteres tribuni pl. tulerunt. Ferre] anno sequenti, cum magistratum inierint. T. Fadio] quam T. Fadius tribunus pl. designatus anno sequenti de Cicerone ferret. de hoc in oratione post reditum in senatu, & lib. 1. ad Q. fratrem. T. Visellius] iurisconsultus, opinor: & fortasse pro Titus, Caius: ut sit C. Visellius Varro, Ciceronis consobrinus, qui iuris ciuilis a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. in Bruto. Sextii nostri] cuius legem supra dixit neque dignitatis satis habere, nec cautionis; cum & nominatim ferri oporteret, & de bonis diligentius scribi. ep. 24. Distinere] morari, tardare. Multitudine comparata] ut ex omni fere Italia Romam conuenirent ad diem rogationis ferendæ. quod factum Cicero sæpe gloriatur. Perfringantur] ea, quæ rem distinent. Primorum dierum] post initum a tribunis pl. magistratum: quod IV. id. Decembris fiebat: ut est apud Dionysium, & Liuium.

EPISTOLA XXIV.

Vestro consensu] consensistis, ut senatus prouincias decerneret consulibus designatis Lentulo & Metello; quam rem noui tribuni pl. usque differri uolebant, dum ipsi magistratum ingrederentur: non ut senatusconsultum impedirent, sed ut non impedientes, eo quasi beneficio consules ad nostram caussam adiungerent. Ornatas esse] uerbum est sæpe de prouinciis usurpatum ab antiquis scriptoribus. quod ita accipio, ut cum ipsis prouincijs simul

decernerentur eæ res, quæ prouincias administrantibus necessariæ putarentur, ut milites, pecunia, & huiusmodi. sic ornare classem in oratione pro lege Manilia, pro instruere: ornatæ prouinciæ lege curiata, quorum rectoribus imperium, exercitus, stipendium, legati dabantur. sed lege curiata non omnes ibant in prouincias, ideoq; non omnes publico sumptu. ep. 9. l. 1. fam. Expertes consilii] *hoc enim sine eorum consilio fecistis.* Nostra concessione] *nisi enim concessum a nobis esset, ut a senatu consulares prouinciæ ornarentur: dilata res a ueteribus tribunis pl. ad nouos deuenisset. quæ cum nostra concessione ante confecta sit, quàm ingressi magistratum sui iuris ui, & potestate uti potuerint; iure nobis succensent.* De consulibus ornandis] *de prouincijs consulibus decernendis. ita locutus est lib. 2. ad Q. fratrem: Referebatur de prouincijs quæstorum, & de ornandis prætoribus. & Liuius lib. 42. de ornandis magistratibus exeuntibus meminit.* Adiungerent] *beneficio non impediendi.* Libere facere] *quia nihil amplius a nobis exspectent, cum iam sui uoti compotes facti sint, prouincias per senatum assecuti.* Nihil posse.] *nihil enim ipsi per se consules possunt, cum penes tribunos pl. sit intercedendi potestas.* Se inuitis.] *ipsis tribunis pl. qui caussam habent, cur nobis succenseant.* Ni ita nobis placuisset,] *ut senatus prouincias decerneret consulibus designatis.* Per populum] *sæpe enim ad populum confugiebant, ut per eum prouincias, a senatu negatas, obtinerent. ideoq; paullo ante, ut scribit Suetonius, cum Cæsari Galliam cisalpinam senatus dedisset,*

mox & comatam adiecit, ueritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus & hanc daret. & post Cæsaris interitum, Celticam regionem cum desperaret M. Antonius a senatu impetrari posse, a populo accepit. Appianus, Plutarchus, Dio. Nullo modo] *quia tribuni pl. cum lex de prouincijs consularibus ad populum ferretur, intercedere potuissent. quo metu consules ad conciliandos sibi tribunos omnia nostra caußa fecissent, si de nobis prius in senatu, quàm de prouincijs, ageretur. nunc uideo uestro cõsensu factum esse, prius ut ageretur de prouinciis. ita neque iam consules tenemus; quibus, nulla nunc neceßitate obstrictis, liberum est quidquid uolunt: et tribunos pl. cum iure succensere poßint, uereor ne amiserimus.* Inusitata, ac noua] *caussam subscribit, cur inusitatum, ac nouum.* Illa constantia,] *cum senatus ante, quàm de nobis actum esset, negaret se quidquam decreturum.* Nihil iam posit non decerni.] *cum illa constantia sit immutata, idq; uestra culpa, qui permisistis, ut ageretur de prouinciis consularibus ornandis; iam nihil erit, quod nostræ caussæ non anteponatur.* Ad quos relatum est,] *quos hac de re consultos a uobis esse scribis.* Lentulo, uel Metello,] *ut iam diximus, consulibus designatis.* Simultatem] *hic est enim, qui tribunus pl. Ciceronem consulatu abeuntem concionis habendæ potestate priuauerat. fam. ep. 2. lib. 5. & in Pisonem.* Quemadmodum ceciderit,] *quem exitum habuerit, id est, quàm postea consules uoluntatem ostenderint, & tribuni pl. num succenseant.* Veritas] *litterarum tuarum. ep. 18.*

EPISTOLA XXV.

Tuum a me discessum] *suspicor abundare, A me; ut, Atticum discesisse Roma, significetur; quod ex amicorum litteris Cicero cognouerat. nostram sententiam confirmat proxima insequens epistola.* Prospicio,] *quia tuum ab urbe discessum significant.* Ingrati] *si te accusemus, quòd hoc tempore ab urbe discesseris; cui potius gratias agere debeamus, quòd maxima in nos officia contuleris.* Omnia] *omnem etiam spem salutis. ne uidear nimis ad desperationem propensus, hanc partem omitto.* Affirmasti] *litteris tuis.*

EPISTOLA XXVI.

De me] *in patriam reuocando.* Legum] *in eo enim senatusconsulto scriptum erat, non solum ut lex de Cicerone, sed ut aliæ item leges alijs de rebus eodem tempore ferrentur.* Si obtrectabitur,] *si quis tribunus pl. legum lationem impediet.* Auctoritate senatus] *de lege non laborabo; senatus auctoritatem secutus in patriam redibo; etiam si mihi ob eam rem dimicatio cum inimicis impendeat. legis tamen lationem expectauit: rediit enim non ante pridie nonas Sext.* Festina] *iam enim erat Atticus in itinere.*

EPISTOLA XXVII.

Ex tuis litteris,] *quibus significas, legum lationem esse dilatam.*

IN LIBRVM IIII. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EX EPISTOLA I.

Nec fortiorem, nec prudentiorem, quàm me ipsum,] *tibi enim æque, ut mihi, & fortitudo, & prudentia defuit: qui me animo debilitatum, meisq; cedentem inimicis, confirmare tuis consiliis, atque hortatibus, & a turpißimo consilio reuocare debuisti.* Propter meam in te obseruantiam] *diligens quidem in meæ salutis custodia fuisti: sed, meam in te obseruantiam si consideres, nimium id non fuit. quòd si parem obseruantiæ meæ diligentiam adhibuisses; certe me in exsilium abeuntē, id est ad exitium præcipitantem, retinuisses.* In custodia salutis meæ] *quod enim obseruantiæ meæ debebas, ut dies & noctes, quid mihi faciendum esset, cogitares, id abs te prætermissum est. ep. 15. lib. 3.* Eundemque te &c.] *qui non satis diligens in meæ salutis custodia fuisses, primisq; temporibus, potius ut in exsilium abirem, quàm ciuilem seditionem excitarem, cohortatus esses, quòd id mihi duceres præstare, eodem scilicet, quo ego errore inductus. idem tamen postea nostrum dißidium acerbißime ferens, ad reditum mihi conficiendum omnia*

tua studia contulisti. Erroris nostri] *cum turpissimum illud, ac mihi perniciosum consilium cepi, te approbante, ut ab urbe discederem.* Aut totius]*non dubito, quin rectius sit, Aut potius: ut furorem potius, & amentiam dicat fuisse, quàm errorem, cum discedendi rationem probauit.* Falsi rumoris socius] *cum tu quoque cum multis id diceres, breui me esse in patriam rediturum. quod falsum fuit: per sexdecim enim menses miserrimum exsilium pertuli.* Exegero]. *hoc dicit: post hac, id quod antea minus feci, assidue tecum uiuam, ut eum fructum capiam, qui est in tua consuetudine suauissimus.* Forensem,] *existimationem, & gratiam in foro partam multorum caussis defendendis.* Magis quàm optaramus,] *neque enim optandum putabamus, quod sperandum non uideretur.* Fracta, dissipata, direpta] *post profectionem Ciceronis ex urbe, bona eius* P. *Clodius sua lege publicauit. postea direpta sunt omnia, quæ aut in domo, aut in uillis fuerunt. domus direpta primum, deinde inflammata, ac diruta. Pedianus in Pisonem.* Inscribam] *in his litteris. sic Horatius, Inscribam nomen in actis.* Lata] *ex senatusconsulto ad populum, de me restituendo. Lex autē centuriata, ferente P. Lentulo consule.* Brundisinæ coloniæ,] *dies erat idem, quo & Brundisium deducta colonia fuerat, & Salutis ædes in Quirinali colle dedicata. quam ideo uocat Attici uicinam, quòd in eodem colle & Salutis templum erat, & Atticus habitabat. patet ex libello P. Victoris de regionibus urbis Romæ, & ex Nepote in Attici uita.* Italiæ] *cum ad suffragia*
de

ille nobis ferenda Romam undique concurrerunt. Ordi-num,] *hominum cuiusuis condicionis.* Comitiis centuriatis] *comitia centuriata erant, cum populus non fuse in tribus conuocatus, sed censu, ordinibus, ætatibus descriptus, suffragium, nec nisi singulis de rebus, ferebat. ideo centuriatis comitiis consules creabantur, & Cicero ab exsilio reuocatus. Hæc uberius in libro de comitiis: siquidem is, ad quem ego omnia refero, Deus optimus maximus mihi hoc dederit, ut ea, quæ distincta decem antiquitatum Romanarum libris orsi sumus, liceat pertexere.* Honestissimis] *non de moribus, sed de nobilitate dictum: ut, honesto loco natus. intelligit enim Brundisinæ coloniæ principes.* Id ipsum] *hoc uidelicet, mihi eos esse inimicos.* Vsque ad Capitolium] *pro domo sua, Vnus, inquit, ille dies, quo me populus R. a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiaq; comitatum honestauit: &c.* Gratias egimus] *quæ extat oratio, inscripta, post reditum in senatu.* Ad theatrum] *Pediani uerba sunt in Miloniana: L. Cæcilius Rufus prætor fuit Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote cos. quo anno Cicero restitutus est. is cum faceret ludos Apollinares, ita infima coacta multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi gratia consederant, pellerentur.* Ad senatum] *quem in Concordiæ templo Metellus consul habebat. pro domo sua.* Mea opera] *quia, Ciceronis restituendi caussa, incredibilis multitudo Romam ad comitia confluxerat; unde grauior annonæ caritas paullo post exorta. quod operæ Clodianæ ad inuidiam concitandã*

factũ eſſe Ciceronis opera clamabant. Decernerem] *mea ſententia.* Tuto ſe negarent] *propter multitudinem annonæ caritate concitatam, quippe quæ etiã* L. *Cæcilii prætoris domum ob eam cauſſam oppugnaſſet. pro domo, & pro Milone.* Meo nomine recitando] *cũ meum nomen recitaretur. Actiue poſuit in procemio de officiis, Orationem latinam legendis noſtris efficies pleniorem. Poſt ſenatuſconſultum, eius nomen recitabatur, cuius in ſententiam factum eſſet.* Habui concionem :] *uidetur eſſe oratio, quæ extat, poſt reditum ad Quirites. quod ſi ita eſt, præpoſtere factum ab iis, qui eam ante orationem in ſenatu habitam collocarunt; cum pateat ex hac epiſtola, poſt fuiſſe collocandam.* Dederunt.] *concionem. nam concionari priuato non licebat, niſi magiſtratus curulis, aut tribunus pl. concionem daret. ep. 2. Prætorem autem, qui concionem non dedit, intellige Ap. Claudium, P. Clodij fratrem: tribunos pl. Sex. Atilium Serranum, & Numerium Quinctium, de quibus in oratione pro Sextio, & Pedianus in Piſonem. Concionem Clodio prætor frater Appius dat in epiſtola ſequenti.* Quindecim] *ſenatu concedente. Plutarchus in Pompeio.* Legem] *quæ ad populum ex ſenatuſconſulto ferretur.* Pompeio] *hiſtoriæ ratio, parum diligenter ſupputata, feſellit eos, qui Pompeium hoc tempore proconſulem appellant. nam quòd Cæſare lib. VI. Pediano in commentario Milonianæ, Dione lib. 39. teſtibus utuntur: infirmum eſt. data enim Pompeio eſt utraque Hiſpania rogatione Trebonia; quo anno conſul iterum fuit cum Craſſo: & poſt conſulatum ad urbem cum imperio*

manſit,

mansit, *Hispaniarum administratione tribus legatis*, *Afranio*, *Petreio*, *Varroni*, *mandata*. *de quo tempore Cæsarem*, *Pedianum*, *Dionem loqui*, *libros eorum qui diligenter inspexerit*, *intelliget*. *hanc autem epistolam biennio ante secundum Pompeij consulatum*, *Lentulo & Metello cos*. *esse scriptam*, *quis non uidet? Priuatus igitur erat hoc tempore Pompeius*. Quinquennium] *per quinquennium item traditam ei biennio post Hispaniarum administrationem*, *docet Dio lib*. 39. *quo fortasse numero annorum inducti*, *quæ diuersa erant tempora*, *non nulli permiscuerunt*. Messius,] *qui legem conscriberet*, *in magistratu esse oportuit*. *placet igitur*, *Messinius*. *qui erat tribunus pl*. *& eo magis*, *quòd*, *qui Bessarionis in libro scripsit*, *Messius*, *eiusdem manu in margine uideo scriptum esse*, *Mei sa is*: *ut uarietas augeat mendi suspicionem*. *quòd si*, *Messius*, *retinemus*: *forte de eo licebit intelligere*, *qui ludos Florales ædilis fecit*. *Valerius libro* IIII. *Pompeij familiarem nominat Cicero infra ep*. XI. *l*. 8. Nunc] *postquam alteram legem Messinius scripsit*. Familiares hanc.] *quo maior est suspicio Pompeij uoluntatis*. *nam ipse quidem solet aliud sentire*, *& loqui*. *ep* 10. *& fam*. *ep*. 1. *l*. 8. Fauonio] *qui tamen consularis non erat*, *sed summa libertate utens*, *acerrime*, *quæ minus probaret*, *oppugnabat*. *ep*. 15. Eo magis,] *neque enim*, *ante quàm de domo pontifices responderint*, *e re nostra putamus*, *cuiusquam animum offendere*. Si sustulerint religionem] *si decreuerint*, *quam partem areæ Clodius Libertati dedicauit*, *eam partem*, *sublata religione*, *restitui mihi posse*,

se; aream, in qua exædificemus, amplißimam habebimus. consules autem uel æstimabunt, quod super solum antea ædificatum, dirutum a Clodio est; uel, si id minus, quod nunc est demolientur, ipsi curam suscipient extruendæ mihi domus, qualis antea fuerat. Rem totam] *non separatim domum, sed quæcunque amisimus, omnia simul una æstimatione complectentur. singula tamen per se æstimata, proxima insequens epistola ostendit.* Fluxæ;] *quia non eædem, quæ paullo ante: cum quidam, absentem qui defenderant, inciperent præsenti occulte irasci, aperte inuidere. sic in epistola ad M. Brutũ: Huius belli fortuna, ut in secundis, fluxa; ut in aduersis, bona.* Quædam domestica] *de uxore accipiendum. nam & in epistola sequenti, Amamur, inquit, a fratre, & a filia. uxorem non nominat: quasi quiddam esset, cur ab ea se non æque, atque a fratre, & filia, intelligeret amari.* Alterius uitæ] *ut posthac rationem habeam non solum dignitatis, sed etiam salutis. nam antea, dum ad unam dignitatem omnia refero, meq; ciuium potentißimorum consilijs grauem aduersarium, reip. caussa, præbeo, me ipsum pæne perdidi, eiectus in exsilium.*

EPISTOLA II.

Deberi non potest:] *edenda est, quia flagitari a iuuentute uideo. figura eadem in epistola ad Trebatium: Quod præsenti tibi prope subnegaram, non tribueram certe, id absenti debere non potui. & in topicorum proœmio ad eundem: Non potui tibi sæpius hoc roganti debere diutius.* Qui se dedicasse diceret,] *is erat P. Clodius.* Iam partem areæ] *eam partem areæ, mallem:*

ut

ut ea pars intelligatur, in qua Clodius Libertatis atrium ædificasset. neque enim totam domum, sed eam partem solũ, quæ cum Catuli porticu iuncta erat, dedicauerat, reliquam euerterat. Dubitat,] *dubitabat, ordo postulat: cum sequatur, esset adiudicata. nemo dubitabat, inquit, quin senatus pontificum decretum secuturus esset. quod ita post paullo euenit, facto senatusconsulto, quo statuebatur, uideri Ciceronis domum iudicio pontificum religione liberatam; & ut magistratus curarent, ut ei sine ui ædificare liceret. de aruspicum resp.* Ille] *P. Clodius.* Dedit] *quia prætor erat. alioqui non licuisset priuato Clodio concionem habere. ep. 1.* Suam Libertatem.] *atrium Libertatis, a se exstructum, dirui ne patiantur.* Illuc] *ad aream.* Porticum Catuli] *quam in domo M. Fuluij Flacci euersa de Cimbricis manubijs a Q. Lutatio Catulo factam P. Clodius cum Ciceronis domo euerterat. pro domo sua. Valerius lib. VI. cap. 3.* Qui erant senatores.] *ijs enim, qui senatores non erant, ingredi senatum non licebat. & pontificum collegium apparet non fuisse totum ordinis senatorij: cum pontificiam dignitatem, etiam qui senator non esset, consequi posset: ut in oratione de arusp. resp.* Marcellinus] *Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, ordinis patricij, consul designatus cum L. Marcio Philippo, qui Cæsaris Augusti uitricus fuit.* Rogatus] *designati consules primi sententias rogabantur.* Lucullus] *M. Licinius Lucullus pontifex, consularis, & triumphalis.* Legis senatum] *legis Clodiæ iudicem senatum esse, religionis pontifices fuisse.* Loco] *ordine, ut quisque honoribus antecedebat. manife-*

stum

ſtum, in ſenatu nullam pontificum habitam rationem in ro-gandis ſententiis, perinde ac ſi pontifices non eſſent. Diem conſumere;] *ne s. c. fieret. licebat enim ſenatori, & quàm diu uellet, & qua de re uellet, dicere. Gellius lib.* IIII. *cap.* X. Præter unum] *præter ipſum Clodium.* Serranus] *Sex. Atilius Serranus tribunus pl.* Referre] *eſſet interceßio a rep. nec ne. cum enim, non eſſe, ſtatuitur; agit ſenatus cum eo, qui interceßit, ut tollatur interceßio.* Auctoritatem ordinis] *uoluntatem ſenatus de Ciceronis domo, & Catuli porticu. quam appellat auctoritatem ordinis, quia ſenatuſconſultum fieri non potuerat, intercedente tribuno pl. ſic in epiſtolis ad Lentulum ſenatus auctoritas dicitur, cum ſenatuſconſultum fieri ob interceßionem tribuniciam non potuiſſet.* Si quæ uis eſſet facta,] *quo minus poſſet Ciceronis domus, Catuliq; porticus reſtitui.* Cornicinus ad ſuum ueterem fabulam rediit] *Cn. Oppium ſignificat. nam Cornicen Oppiorum cognomen fuit: ut apud Liuium libro* III. *Ad ueterem autem fabulam ideo dicit, quòd etiam antea idem Oppius hunc ipſum generum ſuum, kalendis Ianuariis, quo die P. Lentulus cos. retulit de reſtitutione Ciceronis, intercedentem ſuppliciter rogarat, ut deſiſteret: quod tamen non impetrauit: idq; omnino cauſſæ fuit, ſerius ut Cicero reſtitueretur. in oratione poſt reditum ad Quirites, & pro Sextio.* Kal. Ian.] *quo die, Lentulo referente, Serranus idem interceſſerat: &, tanquam ſoceri precibus commotus, cum ad deliberandum tum quoque noctem poſtulaſſet, poſtea tamen interceßionem non omiſit.* Sibi] *Serrano. & ſibi*

sibi pro illi, contra regulam Vallæ. Illam porticum] *necesse erat, ut redemptores, si euersam Catuli porticum restituere uellent, prius partem atrij Libertatis demolirentur. nam in ea porticu, quæ Ciceronis ædibus continens erat, itemq; in ipsius Ciceronis ædium parte atrium Libertatis Clodius ædificauerat.* HS uicies] *sestertiorum nummorum uicies centenis millibus, id est aureis scutatis sexaginta millibus, ut subducenti patebit. emerat autem eam domum tricies quinquies, ut est in epistola ad Sextium: cum a P. Sulla HS uicies mutua sumpsisset, ut ait Gellius libro XII. cap. XII.* Illiberaliter] *ideo scripsit ad fratrem ep. 2. lib. 2. Lentulus multa fecit, quare, si fas esset, ei succensere possemus.* Quingentis millibus] *aureis scutatis quindecim millibus.* HS] *hoc uidetur abundare.* Ducentis quinquaginta millibus] *aureis scutatis septem millibus & quingentis.* Legari] *cum quindecim sibi legaret rei frumentariæ caussa. ep. 1. & fam. ep. 5. l. 7.* Proximi consules] *Marcellinus, & Philippus, qui tunc erant designati. proximus autem non de præterito solum, sed de sequenti etiam tempore a Cicerone usurpatur.* Postulabant:] *ut legationem a Pompeio delatam acciperem: quod futurum esset quasi uinculum arctioris cum potentissimo uiro amicitiæ. in quo statuo firmum præsidium mihi esse constitutum ad impetus inimicorum. epist. 9. l. 1. fam.* Petendi,] *petendi, censuram:* Exeundi, *ad legationem.* Scis, quo sumptu, qua molestia] *de sumptu, qui fieret in ædificanda domo, ideo queritur, quia superficiem consules, a Clodio dirutam, mino-*

ris æstimarant, quàm quanti fuerat, quippe scutatis tantum sexaginta millibus, cum ipse eam emisset centum quinque millibus. &, Scis, scire potes, facile tibi est cogitare, cum intelligas, si reficere uelim, & ad pristinan formam perducere, multo plus mihi esse erogandum pecuniæ, quàm quantum de publico ex consulum æstimatione datum est. Nec relinquere possum, nec uidere.] *nam & me delectat; & uidere, euersum ab inimicis, non possum.* Proscripsi] *hoc non reficio, ut Formianum, sed uenditurus proscripsi. Proscribit enim domum, aut fundum, aut quiduis huiusmodi, qui diuulgato scripto se esse uenditurum significat. hinc proscripti, quorum nomina in tabula palam constituta legebantur, ut ad cædem quærerentur, præmio percussori promisso.* Suburbano] *hoc reficere cogitabat, propinquitatis caussa.* In ea re,] *in exsilio meo, cum me sua pecunia sustentarunt. itaque nunc ab ijsdem mutuari non licet.* Sensisti tu absens, præsentes] *quod proxime dixit, placet esse dictum de exsilio potius, quàm de domo: ut queratur se sumptui fuisse amicis, non ut dignitatem aliquam, non ut commodum adipisceretur, sed ad sustinendam turpißimam exsilij fortunam. illud enim, Benignitas exhausta, de suppeditatis pecunijs accipio. extrema uerba, Sensisti tu absens, præsentes, quia suspicor a mendo non abesse, non interpretor. quanquam nihil est adeo mendosum, quin aliquid sententiæ possit extorqueri. sed ego, non ut extorqueam, sed ut eliciam, operam do.* Copiis,] *alibi copiæ pro diuitijs, aut pro exercitu: hic totum intelligitur, quantumcunque possumus siue auctoritate, siue gratia.* Meos defensores]

eos,

eos, qui cum me abſentem defendiſſent, & ab exſilio reuocaſſent, reuerſo deinde inuidere cœperunt, neque in ijs rebus, quæ mihi erant propter rei familiaris naufragia neceſſariæ, eam uoluntatem, quam expectaram, præſtiterunt. epiſt. fam. l. 1. ep. 9. Omnia] quæ mihi omnia uis inimicorum ademerat. Laboratur] quod in proxima epiſtola dixit, In re familiari ualde ſumus perturbati. & in hac ipſa, Domeſticarum rerum conſilia ualde impedita. ut eandem ſententiam uarie ter exprimat. Μυστικώτερα] de uxore ſignificat, ut etiam in proxima epiſtola dixit, Sunt quædam domeſtica, quæ litteris non committo.

EPISTOLA III.

Ante diem III. non.] ſæpe diximus, idem eſſe III. nonas. Expulſi] a Clodianis. Lapidum ex area noſtra] lapides, ad noſtræ domus refectionem paratos, Clodiani ſumptos ex area coniecerunt in domum Quincti fr. Iudicium nolebat] tollebat, magis placeret: ut uis intelligatur, qua Clodius a Milone accuſatus iudicia ſuſtulerat, ante reditum Ciceronis ab exſilio. itaque in oratione pro Milone, Quis, inquit, hoc credat, Cn. Pompeium iudicium expectaturum fuiſſe in eius iudiciis uindicandis, qui uel iudicia ipſa tolleret? cum de Clodio intelligat. & in ſenatu poſt reditum: Milo Clodium de ui poſtulauit. poſtea quã ab eodem iudicia ſublata eſſe uidit, ne ille omnia ui poſſet efficere, curauit. Manifeſtamq.] ut a manifeſto crimine tueri ſe non poſſet. Sed tamen cauſſam] erat tamen aliquis quaſi angulus excuſationis, quò confugeret: cum poſſet inficiari a ſe factum, poſſet in alios culpam reijcere, poſſet etiam aliquid defen-

dere tanquam iure factum. Designatorem,] *curationis nomen: unde Horatius, Designatorem decorat lictoribus atris.* Decimum] *de hoc pro domo sua his uerbis: Tu id te posse arbitraris, omnium facinorum, & stuprorum omnium Decumis, & Clodijs auctoribus, obtinere, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, M. Scaurus, & L. Crassus non obtinuerint?* Gellium] *de hoc in oratione de aruspicum resp. in Vatinium, pro Sextio. extat etiam Catulli epigramma in eundem, quod infra subscripsi.*

Quid dicam, Gelli, quare rosea ista labella
Hiberna fiant candidiora niue,
Mane domo cum exis, & cum te octaua quieta
E molli longo suscitat hora die?
Nescio quid certe est. an uere fama susurrat,
Grandia te medij tenta uorare uiri?
Sic certe est. clamant Victoris rupta miselli
Ilia, demulso labra notata sero.

Sacra uia] *unicam dictionem Carisius ait esse, ut resp. diuiditur tamen. Horatius:*
Ibam forte uia Sacra. & in lasciuo carmine:
De Sacra nulli dixeris esse uia.

Descenderem,] *cum de Capitolio descendens, Sacra uia, quæ a Capitolio ad Carinas pertinebat, domum abiret.* Insecutus est me] *alij putant periculum illud Ciceronis intelligi, de quo in oratione pro Milone his uerbis. Hæc eadem sica longo interuallo conuersa rursus est in me, nuper quidem, ut scitis, ad Regiam pene confecit. Ego aliter sentio. uideo enim hanc epistolam scriptam*

ptam esse P. Lentulo Q. Metello cos. orationem autem pro Milone habitam Pompeio tertium consule, id est quin quennio fere interposito: ut eadem res significari non possit; cum in oratione dicat, Nuper quidem: quod non diceret de re tanto ante confecta. M. Tettii Damionis] de Damione quodam, P. Clodij liberto, Pedianus meminit in Miloniana: sed hunc alium ab eo esse, manifeste apparet: quòd neque eadem res significatur, quæ in oratione, ut ratio temporis declarat; & in eius uestibulum Cicero, tanquam amici hominis, aut certe non inimici, Clodianorum impetum fugiens discessit. neque uero, Damionem unum Romæ fuisse, necessario putandum est. Diæta curari incipio: &c.] ab ægrotantibus sumpta trãslatio. sensus est. institui me tueri contra meos inimicos moderatione quadam; qua utens, spero fore, ut huic malo dies quotidie magis medeatur, sicuti solet diæta non recte se habentibus. ferro ut res agatur, minime uolo. Trudi] antiqui libri, Videri, mendose. Acidinos] L. Catilina, & C. Manlius Acidinus, duarum coniurationũ duces, aduersus patriam arma tulerunt. In Ceramio] præpositionem, In, neque Caualcantis liber habet, neque Bessarionis: Ceramio, autem uterque. inspiciundi plures antiqui libri, si forte ad ueritatem aliquid afferant. nam nos quidem, Ceramio, quid hic sibi uelit, ignoramus. locum hoc nomine Romæ fuisse, nemo tradit. Anniana] quæ prius C. Annij fuerat: a quo adoptatus Milo, qui antea fuerat ex Papia familia, & nomen simul & hereditatem accepit, cum ex eius filia natus esset. Eduxit uiros] eduxit uiros, & occidit homines, non

sine artificio dixit, ut, cuiusmodi fuerint utriusque copiæ, ex nominibus appareat. Ille se in interiorem partem ædium abdidit fulla se.] *Caualcantis liber, Ille ex interiorem ædium filla se. Bessarionis, Ille interiorem ædium fylla se. omnino locus ita deprauatus, ut, nisi ueteres libri opem ferant, desperandus uideatur. quid tamen, si sic? Ille se in interiora ædium Syllæ: ut subaudiatur, proripuit, abdidit.* Marcellinus] *hunc primum nominat, quia primus sententiam rogabatur, quòd esset consul designatus.* Metellus] *Q. Metellus consul: qui comitia ædilicia ideo fieri uolebat, ut Clodius ædilis creatus, in iudicium de ui, maxime propter fabros de Ciceronis area pulsos, uocari non posset. nam eos, qui magistratus gererent, accusari ius non erat: itaq; Clodius, æditatem consecutus, iudicio se eripuit. Dio lib.* XXXIX. Calumnia] *cum astutia uteretur, multaq; malitiosus inijceret, ut dicendi tempus eximeret, ne senatusconsultum contra Clodium fieri posset, qui, cum senatus censuisset, ut Ciceroni domum suam ædificare liceret, fabros tamen de area per uim expulisset. sic in epistola ad Lentulum: Res ab aduersarijs nostris extracta est uarijs calumnijs. & ad Q. fratrem libro* II. *Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est. Licebat enim senatoribus, quousque uellent, qua de re rogati essent, dicere. ep.1. lib. 2. ad fratrem, lib. 3. de leg. Gellius lib. 4. c. 10.* Dicendi tempus] *quod tempus ad dicendas sententias senatoribus dabatur.* Oppio] *potius crederem legendum, Appio: qui erat in senatu, & frater Clodij, ut adiuuare uellet; & prætor, ut facile posset.* Etiam Hercule

familiari

familiari tuo] *Q. Hortensium significat, quo Atticus intime utebatur, ut scribit Nepos in uita. & in epistola ultima libri* II. *Tuus familiaris Hortensius quàm plena manu nostras laudes in astra sustulit.* Etiam Hercule: *quasi dicat, quod equidem antea non putaram, cum & nostri, & publicæ caussæ studiosus uideretur esse.* De cuius constantia] *ironia. nam Atticus exsulanti Ciceroni scripserat in hanc fere sententiam: Hortensii constantiam, & uirtutem in tuenda rep. cognosces &, Constantia, uirtute, sine copula, usitate, ut ep.* 9. *l.* XI. *& epist. fam. ep.* 9. *l.* XIII. Furere.] *homo iracundus: quem etiam notat morositatis uitio in epistola quadam ad Q. fratrem. &, Furere, quòd a Metello diem eximi uideret.* Ille] *P. Clodius.* Sua] *quibus ædilitatem petiturus erat, cum candidatus esset.* Areæ] *de qua Clodius fabros expulerat, contra senatusconsultum. ep.* 2. Incendiorum] *quia Milonis domum, Ciceronisq; expugnare, & incendere conatus erat.* Periculi mei] *cum me, Sacra uia descendentem, lapidibus, fustibus, gladijs est insecutus.* Iudicio] *ut iudicium fieret in eum, qui ea commisisset.* Comitiis anteferret] *cum diceret iudicium de ui prius esse faciendum, quàm comitia haberentur: quod tamen factum non est: itaq; Clodius iudicium effugit, comitijs creatus ædilis.* Proscripsit] *An Marcellinus? rationes aduersantur duæ, consuetudo latini sermonis, & mos legitimus auspiciorum. primum, cui probatur hoc, uel mediocriter latinæ linguæ perito? Proposita Marcellini sententia, proscripsit Marcellinus, e per omnes dies comitiales de cælo seruaturum. deinde,*

seruare de cælo, cum magistratum hoc tempore Marcellinus *non gerat, prorsus ei non licet. id aperte declarat* Varro, *cuius hæc recitat* Nonius *uerba, ex libro* Rhetoricorum xx. *Eo diè cis Tiberim redeundum est, quòd de cælo auspicari ius sit nemini, præter magistratum.* Nisi *si quis adeo peregrinetur in rebus* Romanis, *ut ideo magistratum gerere* Marcellinum *putet, quia sit consul designatus. in quo fuit quidem auctoritas maior aliquanto, quàm in ceteris priuatis; itaque sententiam in senatu primi rogabantur consules designati, deinceps autem magistratus, prætores, ædiles, reliqui; sed potestas tamen nulla: unde illud in Pisonem de Metello Celere, consule designato: Quod potestate non dum poterat, auctoritate obtinuit. Præterea non sella curuli, non prætexta, non uiatoribus, non lictoribus, ne seruis quidem publicis, quod equidem legerim, fando ue audierim, consul designatus utebatur. quòd si neque potestatem habet, nec ea, quæ magistratus insigna sunt: sequitur, ut magistratus non sit: & si hoc, simul illud, ut Marcellinus non proscripserit. Quis igitur? Sextius, opinor: de quo dixit paullo ante; Sextius furere. is autem, cum tribunus pl. esset hoc anno, quod ignorare arbitror neminem, poterat seruare de cælo. non enim maioribus tantum, sed minoribus etiam magistratibus id licebat. id ostendit Cicero Philipp. 2. cum ait; Nos nuntiationem solum habemus, consules, & reliqui magistratus etiam spectionem. Gellius lib. 13. cap. 14. paulo etiam apertius. In edicto, inquit consulum, quo edicunt, quis dies comitijs centuriatis futurus sit, scribitur ex uetere forma perpetua; ne quis magistratus minor de*

cælo

cælo seruasse uelit. Quibus etiam ex uerbis perspicuum fit, quo die de cælo seruaretur, eo die fieri comitia non potuisse. Erant *omnino leges, ne comitiis de cælo seruaretur: quod in 2. in Antoniū declaratur his uerbis: Quisquam ne diuinare potest, quid uitij in auspiciis futurum sit, nisi qui de cælo seruare constituit? quod neque comitijs licet per leges: & si quis seruauit, non habitis comitiis, sed prius, quàm habeantur, debet nuntiare.* Vetabant *igitur leges comitiijs magistratum de cælo auspicari: sed, quia sæpe leges contemnebantur, ideo consules edicto etiam id prohibendum putabant. nam si leges ualuissent; quid erat cur edictum adderent? nec longe absunt exempla auspicantis de cælo magistratus, contra quàm legibus cautum erat, ut comitia impediantur. nam hoc ipsum,* Proscripsit *se per omnes dies comitiales de cælo seruáturum, non ad inijciendam comitiis ædilicii s moram spectat?* Milo *autem, cum obnuntiat* Metello *consuli, non eadem caußa obnuntiat?* Poterat *autem, quia tribunus pl. erat: cum omnibus magistratibus non modo seruare de cælo, sed obnuntiare etiam licuisse, locus e 11. in* Antonium *recitatus ostendat. augures autem obnuntiationem tantum, quæ nuntiatio etiā dicitur, habebant.* Dies commitiales:] *quibus haberi comitia poterant.* Macrobius, Gellius, *ad Q. fratrem, alibi.* Conciones:] *ut adducerentur in inuidiam, qui comitia conabantur impedire. quæ res populi uoluntatem solet offendere. lib. 2. epist. 21.* Hæc tamen summa est.] *tamen, inquit,* Metellus *consul, neglecta illa futuri per comitiales dies auspicij proscriptione, comitia habuisset, nisi* Milo *in campum ipsum cum*

magna

magna manu, ut, si opus esset, uim ui repelleret, profe-ctus obnuntiasset. Laudat igitur Milonem magis etiam, quàm Sextium. nam ille tantum proscripserat, se de cælo seruaturum: Milo autem ad religionem auspicij, quam sperni uidebat, fortitudinem adiunxit. Nisi Milo in campum obnuntiasset] *cum libro Caualcantis, a quo minimum differt Bessarionis liber, (habet enim, Miloni campum) ita lego, priore lectione repudiata: cuius, ut mihi quidem uidetur, eiusmodi sententia est, ut a ueritate dissentiat. neque enim quisquam erat, qui Miloni obnuntiaret: (quippe, tribunus pl. cum esset, comitiorum ædiliciorum ius non ad eum, sed ad Metellum consulem pertinebat) uerum ipse Metello consuli obnuntiabat, ut comitia, quibus ædilitatem Clodius petebat, usque eò protruderet, quoad iudicium ante fieret de ui; nihil dubitans, quin eo iudicio Clodius condemnaretur. Præterea, si legas, ut antea, C. Appius, prænomina simul erunt duo; quæ esse non possunt. Nam, quod ad locutionem attinet, obnuntiare in campum: me quidem non offendit: cum etiam uerbo, nuntiare, quandoque ueteres eadem ratione uterentur & in loco, & ad locum; ut ponere in gratia, & in gratiam, esse in potestate, & in potestatem. quod Gellius obseruauit, lib. 1. cap. 7. sic Nuntiatum Romam esse, dicit Cicero in ep. ad D. Brutum; nuntiatur domum, in Verrem: & Plautus in Truc. Magna nuntias ad me gaudia.* Campum] *Martium, quò populus ad comitia conueniebat.* In campum uenit.] *ut, consuli Metello, comitia habere cupienti, ipse tribunus pl. obnuntiaret.* Fugitiuorum] *seruorum, quibus libertatē*

Clodius

Clodius pollicebatur. Deiectas copias] *afflictas, & infirmas. itaq; legitur in Bessarionis antiquo libro.* Fratrum trium] *Metelli, Appij, Publij. & Metellum etiam in oratione pro domo sua P. Clodij fratrem appellat, idq; ob eam rationem, quòd Cæcilia mater fuerat Appio, & Publio, soror autem duobus Cæciliis, ei, qui Metellum Nepotem, & ei, qui Celerem genuerat. ita duo Metelli, Nepos, & Celer, Appio & Publio Clodiis fratres erant patrueles. nam & in oratione pro Cœlio, Quonam modo, inquit cum de Celere loquitur, furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui consul incipientem furere, atque conantem, sua se manu interfecturum audiente senatu dixerit? Ipsos autem Metellos, Celerem & Nepotem, fratres fuisse, ex duabus epist. lib. v. fam. notissimum est. germanos fuisse ideo non existimo, quòd Quincti prænomine uterque utebatur. fratribus igitur geniti: quorum soror Ap. Claudio nupserit, qui postea Appio, & Publio pater fuit.* Turpis] *non ideo turpis, quòd iam esset approbata Marcellini sententia, sed quòd homines intelligerent id agi, ut habendis comitiis iudicio Clodius eriperetur. nam etsi de approbata Marcellini sententia legitur in epist. I. lib. 2. ad Q. fratrem: tamen id factum esse eo senatu, qui habitus est mense Decembri, cum Clodius adesset, ipsa indicat epistola: hæc autem scripta sunt mense Nouembri; cum in eo senatu, quo sententiam ait de scripto a Marcellino dictam, Clodius non affuisset. scribit enim sic,* Domi Clodius, egregius Marcellinus. XI. Kal. Ian.] *quod aliquot ante annis scripsimus in nostris scholiis, id nunc, eadem coniectura ducti,*

ducti, sine dubitatione affirmamus; uideri tollendam uocem, Ian. quae, ut cuiuis facile est uidere, locum hic habere non potest; cum dies significetur, qui XII. *kal.* Dec. *consecutus est.* Comitium] *Comitium in foro fuisse, uel hic locus ostendit; cum Metellus postulet ut sibi in foro obnuntietur, Milo autem in Comitium ueniat. Plinius etiam capite de ficis.* Furtim] *ut Milonem falleret, cui dixerat se in Comitio fore; putans, ante se comitia in campo habiturum, quàm Milo posset obnuntiare.* Biduo] *decimo, & nono* Kalendas, *dum nundinae fuerunt, quibus haberi comitia non licebat. Macrobius lib.* 1. *Sat. Plinius lib.* 18. *c.* 3. Nulla] *non, quòd nundinis concionari non liceret, sed quòd opus non esset, cum haberi comitia non possent.* Iam campum tenebat] *ne Metellus, confectis nundinis,* VIII. Kal. *comitia habere posset.* Marcellus candidatus] *aedilicius; qui tamen sterntens parum laborare de comitijs uidebatur. Hunc autem* C. *Marcellum potius, quàm* M. *puto fuisse. nam Marcus, qui consul fuit cum Ser. Sulpicio quadriennio post, aedilis esse non potuit Marcellino & Philippo cos. cum aedilitas a consulatu quinquennio distet; ut in libro de magistratibus ostendemus.* Sine laterna] *ut eorum, qui Clodium exspectabant, ignobilitas, & infima condicio notetur, qui sine laterna noctu praestolarentur.* Fieri] *a Milone.* Si se inter uiam] *inter uias, dixit Plautus; inter cenam, Cicero. correxit hunc locum aliquot ab hinc annis amicissimus meus, coniecturam secutus, quia uidebat in Caualcantis libro scriptum, si sentitur ue iam. neque nunc aliter uideo scriptum in libro Bessarionis, nisi quòd, Veniam*

niam

niam, habet, pro Veiam. Caſum illum noſtrum] *exſilij calamitatem; in quam incidi, quia peßimos ciues occiderant*. Inuidi, & perfidi] *Hortenſium, & Pompeium uidetur ſignificare: quorum conſilio uſus, indignißimam exſilij calamitatem ſubierat. ep.* 19. *&* 18. *lib.* 2. Inerti nobili] *notat eos, quos a ſe defendendo metus auerterat. fam. lib.* 1. *ep.* 19. Pro facultatibus noſtris] *fratri reddimus, non quantum accepimus, ſed quantum noſtræ facultates patiuntur; ne, ſi id fieret ſupra facultates, ipſe deinde, omnino exhauſtus, egerem.*

EPISTOLA IIII.

Cincius] *qui Romæ Attici negotia curabat.* Apud me] *domi meæ cenato, etiam ſi ego abſim. Erat enim Antij: ut epiſt.* 8. *ſic etiam in epiſtola* 2. *libri* 2. *in qua eum domum ſuam inuitat, cum ipſe abeſſet.* Ad nos] *Antium, cum Romæ fueris.* Deſignationem] *ordinem, quo bibliotheca mea diſponatur.* Tyrannionis] *grammatici. Suidas, Plutarchus in Lucullo, & Sylla, & epiſtola* IIII. *libri* 2. *ad Q. fratrem.* Reliquiæ] *quia multos amiſerat in illo fortunarum ſuarum naufragio.* Duos aliquos] *miſit Dionyſium, & Menophilum. ep.* 8. In his locis] *in Antiati.* Piliam adducere] *ſi potes & a te ipſo impetrare, ut in his locis conſiſtas, & Piliam tecum adducere. Mirum autem, cur hoc de Pilia dixerit, quam non dum Atticus duxerat uxorem. nuptias enim celebrauit pridie id. Feb. ut eſt in epiſtola* III. *libri* 2. *ad Q. fratrem. hæc autem ſcripta* III. *Kal. Febr. accipiamus igitur ſic, nuptias quidem*

dem non dum celebratas, sed desponsatam tamen fuisse. Et *apparet, factis iam sponsalibus coniugium non semper esse consecutum: ut Suetonius de Iulia Cæsaris filia, primum Seruilio Cæpioni desponsa, deinde Pompeio collocata.* Aequum est] *ut sine ea ne uenias.* Tullia] *quæ nunc mecum est.* Næ tu] *cur, Næ? cum iam dixerit, Me= dius fidius. quid si, Nomenti? ubi, & Ardeæ prædia Atticus habuit, præterea nusquam in Italia.* Emisti] *locum Atticus, & simul gladiatores emerat. eos lanistæ in eo loco exercebant.* Pugnare] *cum exercerentur in ludo.* His duobus muneribus] *gladiatores in funere dabantur, uel empti, uel conducti.* His] *proximis, quibus populo munus gladiatorium datum est.* Liberasses] *tanti locasses, quanti emeras: ita eos libertate donare potuisses, recepta pecunia in eos impensa.*

EPISTOLA V.

Ain tu?] *locutio ad ostendendam admirationem usurpata. sic in epistola ad Pætum: Ain tandem? insanire tibi uideris, quod imitere uerborum meorum fulmina? & ad hunc ipsum lib.* VI. *& lib.* XII. Ad quem misi] *aut Cæsarem, aut Pompeium.* Quid? etiam] *quid præterea caussæ fuit, cur eum librum tibi non miserim? etiam hoc: subturpicula mihi uidebatur* παλινῳδία. *Tale illud epistola* XI. *lib.* I. *Noui tibi quidnam scribam? quid? etiam. Messalla consul Autronianam domum emit. & ep. 6. l. 2. De muro, statue, quid faciendum sit. Aliud quid? etiam. quando te proficisci istinc putes, fac ut sciam.* Dudum enim circumrodo] *inuitus dico, quod dicendum tamen est. uereor enim, ne me*

reprehendas

reprehendas, qui hoc in libro gratiæ caussa ea laudarim, quæ antea uituperabam. μεταφορὰ ab ijs, qui circumrodunt, quod non libenter comedunt. Vt ipsi uolunt,] nam re uera non sunt, quia nihil possunt. ep. 5. Si quidquam haberent fidei] fidei nihil habent, cum publicam caussam defendentes, me socium defensionis non tuentur, ubi a potentibus oppugnor. Senseram] eorum perfidiam, cum, ab inimico meo nefaria in me rogatione promulgata, in periculo deseruerunt. Inductus, relictus, proiectus] δείνωσις, cum in singulis inest augendi uis. Qui fuerant] perfidi uidelicet, atque ingrati, ut antea. itaque, te monente, rationem mutaui, meq́;, quod antea non feceram, potentium amicitiis munire cœpi. Non etiam ut scriberem.] monuisti tu quidem, ut ea facerem, quæ Cæsaris animum non offenderent, atque etiam quæ delectarent; non tamen, ut etiam scriptis eum laudarem: quod ego nunc, a te non admonitus, mea sponte feci. Coniunctionis] cum potentibus, optimatibus relictis. Ad illos] maxime Bibulum, Catonem, Domitium, Curionem, Cæsaris inimicos. Modici fuimus ὑποθέσει,] modice laudauimus: uberem ὑπόθεσιν non cepimus, sed eiusmodi, ut modice laudaremus. Vt scripsi] in ipso libro. Vendere] cum dicant, me post exsilium humili animo esse debuisse: cum resp. maiorem etiam animum, quàm unquam habuerim, mihi det, quæ declararit, sese non potuisse me uno ciue carere: & uendere aream, potius quàm in ea domum ædificare. facit enim inuidia, ut in Palatio magnifice habitantem non ferant. Contra Pompeii uo-

luntatem

luntatem] *latius hoc in epistola ad* Lentulum *his uerbis*: In *illis autem meis actionibus, sententijsq; omnibus, quæ* Pompeium *uidebantur offendere, certorum hominum, quos iam debes suspicari, sermones referebantur ad me: qui cum illa sentirent in rep. quæ ego agebam, semperq; sensissent, me tamen non satisfacere* Pompeio, *Cæsaremq; inimicißimum mihi futurum, gaudere se aiebant.* Nugigeram manum] *locus hic ex illis est, quos ego quidem sine libris antiquis posse corrigi non sperarim. itaque, ut aliquid ex ingenio liceat comminisci, placet tamen fateri potius nescire quod nesciam, quàm afferre quod non probem.* Alberti Ferri, *&* Bessarionis *libri habēt: noluisse ast numgeram manum fuisset.* Inuisis,] *quid si,* In*uises? ut sit,* Te *inuisurum scribis, cum eris* Romæ. *nam certe non dum* Atticus Romam *peruenerat. quod illud declarat proxime subscriptum:* Tu *de uia recta in hortos.* Viaticum Crassipes præripit.] Cicero, *post mortem* L. Pisonis, *cognomento* Frugi, Tulliolam Furio Craßipedi, Marcellino *&* Philippo *cos. collocauit. ei pro dote pecunia erat numeranda: ut* Ciceroni *ad uotiuam legationem, de qua obeunda cogitabat, uiaticum præriperetur.* Nam, *quòd illas inuisere uellet; quoniam id paucorum dierum uiaticum futurum erat, ut in epistola* 4. *libri* II. *ad fratrem, ideo potius accipiendum uidetur de uiatico legationis, quo quidē opus esset haud paullo maiore in multorum mensium peregrinationem.* De uia] *ne deflectas aliò: recta ex itinere in meos hortos te confer.* Videtur commodius. ad te] *distingue sic:* Tu *de uia recta in hortos. uidetur commodius ad te.*

postridie scilicet. quid enim tua? Expone sic: Commo*dius domum tuam pergere. id scilicet postridie facies. quid enim tantum in uno die? quid tua, citius serius uno die?* Sed uiderimus] *quasi dicat: sed hoc, ut tibi uidebitur.* Bibliothecam] *Antij: ut apparet ex epistola, quam antecedit insequens proxima.* Tui] *librarij, Dionysius, & Menophilus. epistola. 8.* Pinxerunt] *ita scienter, & apte disposuerunt, ut, quasi picta tabula, intuentium oculos delectare posit; idq́; non solum constructione, id est ordine, sed etiam sittybis, id est membranulis; quarum integumento libri a pulueris temporisq́; iniuria diutius integri conseruantur. omnes igitur & apte constructi, & suis quisque sittybis inserti.*

EPISTOLA VI.

Lentulo] L. *Lentulo, flamine Martiale, de quo ep. 24. l. 2. & de aruspicum resp. & Pedianus pro M Scauro.* Non ut Saufeius, & uestri,] *non ideo uicem ipsius minime dolemus, quia Saufeium, & reliquos Epicureos sequamur, qui nihil dolere soliti sunt, nisi quod ad ipsos pertinet, aliena non curant; sed mehercule, quia minime dolendum eius interitu uidetur, qui tanquam deorum beneficio, cum patria ciuilibus discordijs arderet, ex eius incendio uideatur esse ereptus. Saufeius, & uestri; quia & Saufeius, & Atticus Epicurei. ep. 19. lib. 5. & Nepos in uita.* Natura πολιτικὸς,] *quòd Atticus abstineret administranda rep. uocat eum natura πολιτικὸν, non consuetudine.* Propriam seruitutem] *serui omnes uidemur. ita nobis erepta libertas est uitio ciuium improborum. in hac seruitute, quæ communis omnibus*

bus eſt, tu quoque uiuis; ego autem habeo propriam, & præcipuam, qualem præterea nemo habet. Communi frueris nomine] *non propriam, ſed communẽ ſeruis ſeruitutẽ. hoc uidetur ſignificare: ſed, uerba nũ uacent mendo, haud ſatis ſcio. ſuſpicionem augent* Beſſarionis et *Alberti* Ferri *libri, in quibus uideo ſcriptũ, Cõmuni frueris non ne; & proximo membro, Virtutem, pro, Seruitutem.* Quod oportet,] *quod a bono ciue poſtulatur.* Inſanus] *qui contendere uelim cum iis, qui omnia tenent.* Quod opus eſt] *opus eſt autem, ut loquar ad uoluntatem potentium.* Oppreſſus, & captus] *præmiis.* Dolere] *uicem reip.* Ingratus] *in* Pompeium, *qui remp. perdidit. in quem ingratus eſſe non debeo; cum eius potiſsimum opera ex acerbiſsima exſilij calamitate emerſerim.* Nequidquam,] *minime hoc faciendum eſt: eundum potius in bellum, & caſtra, ſi* Pompeij *è re ſit. epiſt. 5.* Ταγοὶ] *duces: cum ſeptus comitatu bonorum, qui me ducem ſecuti eſſent, pugnare tamen cum Clodio nolui. epiſt. 9. lib. i. fam.* Cui utinam ſemper paruiſſem,] *tibi enim ſi paruiſſem, monenti iam pridem, remp. quidem ut amarẽ, ſed ita dignitati conſulerem, ut ſalutis etiam rationem haberem, neque cum iis, qui omnia tenebant, ſpe eorum, qui nihil poterant, inimicitias ſuſciperem; tibi inquam ita monenti ſi paruiſſem, nunquam profecto, fraude amicorum inductus, potentia inimicorum oppreſſus, indigniſsimam exſilij calamitatem pertuliſſem. ep. 5.* Reliqui eſt] *ſubintellige,* Hoc quod dicam, *ut, quam Spartam nactus ſum, ornem. id eſt, ut, quando me cum* Cæſare & Pompeio *coniunxi,*

ornem eos, & tuear, quibus rebus poßim. hoc quidem reliquum est: sed ego, ut faciam, a me impetrare non possum. ægre enim adducor, ut a rep. desciscam, cuius illi rationibus priuatas opes anteponunt. ac pæne mihi in mentem quandoque uenit, iterum illam amplecti, unam uel cum periculo curare: ut potius iterum exsilij miserias perferam, quàm ea probem, quæ recta esse non sentio: Philoxeni *poetæ exemplo: qui,* Dionysii *tyranni uersus quia libere improbabat, in carcerem* Lautumias *coniectus est: deinde eductus, cum idem* Dionysius *alios item uersus ei legendos tradidisset, opinatus fore, ut metu carceris probaret; sententiam non mutauit, sed, uersibus lectis, demisso capite, ultro ad* Lautumias *tacitus iter conuertit. cumq;* Dionysius *ad abeuntem clamasset,* Quò Philoxene? *ad* Lautumias, *inquit: ut intelligeret tyrannus, ab eo uersus non probari.* Diodorus Siculus, Stobæus, Lucianus. Ταύταν,] *hic malo notam subdistinctionis apponere, quàm post* ἔλαχες. *non enim societatem cum* Pompeio *&* Cæsare *Spartam appellat: sed, addendo hanc, significat, qualiscunque sit.* Veruntamen] *hæc dictio non semper habet aduersandi uim, sed quandoque concludendi, ut hoc loco, quasi dicat: Sed, ne longior sim, ne te multis teneam, ut indicem tibi animum meum, ego nunc mecum ipse rationem quæro, qua ista improbem.* In his locis] *Antij.* Vt] *quo modo.* Ista] *istorum acta, quæ ad tyrannidem spectant. et dixit,* Commentor, *quia rationem quæreret, qua, neque se illa probare, ostenderet, &* Cæsarem *tamen ac* Pompeium *haud magnopere offenderet. Quæ autem erat hæc ratio? uel*

ut ſcriberet de optima rep. quod fecit paullo poſt; quibus in libris, quod eſſe debeat optimi ciuis officium, cum oſtenderet, ſatis indicabat, acta ſe Cæſaris & Pompeij non probare: uel ut ab urbe abeſſet; ut abſentiæ ſuæ cauſſam eſſe conſtaret, quòd ea, quæ tum agerentur, non probaret. Confirmabis,] *approbabis conſilium meum de iſtorum actis improbandis: quanquam mihi auctor fueris, ut cum ijs me coniungerem. ep. 3.* Fulmen.] *quibus, ut fulmine, ſum ictus, quia Lentuli obitum nuntiarent.* Non miſer] *qui ereptus ſit ex incendio patriæ.* Serui] *quibus adempta libertas eſt potentia paucorum. itaque noſtra uita nihil fœdius.* Illa Hortenſiana] *illa, quæ antea quoque monuiſti ut ſcriberem. Et uidetur intelligere Hortenſium librum de philoſophia, quem poſtea ſcripſit.* In alia incidi] *dedi me ad alia ſcribenda.* Incipiendo] *cum iam aggreſſus eſſem ſcribere illa Hortenſiana, reuocaui me, &, quod inſtitueram, abieci; ne, cum uidear iniuriam Hortenſii, quæ tamen non grauiſſima fuerat, parum ſapienter tuliſſe, rurſus in eodem illuſtrando parum ſapiens haberi poſſim. neque enim ſapientis eſt, cui antea maxime ſuccenſueris, eundem paulo poſt maxime laudare.* Videor ſtulte illius amici non intemperiem tuliſſe,] *alij aliter: quàm recte, ipſi uiderint. ego, quod eſt in Beſſarionis libro, (eſt autem, ut impreſſum in noſtro) uerum, atque incorruptũ, planeq; ab ipſo Cicerone ſcriptum exiſtimo. itaque ad id meam interpretationem accommodabo. dicit hoc. Semel ſtulte feci, qui non intemperiem Hortenſii tulerim: ſtulte rurſus faciam, ſi eiuſdem iniuriam illuſtrabo. Dicit*

autem

autē qua de re? non, opinor, de eadem. non enim idē est, non intemperies, & iniuria: cum offensio quidem utraque sit, illa tamen leuior, quæ modum non transiliat, quæ ad intemperantiā non perueniat; hæc eiusmodi, ut, in quem infertur, afficiat grauiter; a quo infertur, intemperantem significet. Bis uidetur, quod animum Ciceronis offenderet, Hortensius commisisse, primum in aliqua re, uel multis etiam in rebus fortasse, qui Ciceronem, nouum hominem, æmulum in eloquentiæ laude non libenter ferret; in quo non intemperantem se præbuit; fecit aliquid minus amice; nunquam ita fuit infestus, nunquam ita uehemens, ut inimicus potius, quàm amicus, posset appellari. hæc est, non intemperiem quam appellat. Iterum læsit Hortensius; cum, rogatione a P. Clodio contra eos, qui ciues Romanos indicta causa damnassent, promulgata, Ciceronem hortatus est, ut abiret in exsilium, pollicitus operam se studiosißime daturum, ut breui dignitatem ac patriam recuperaret. nec tamen id pro eo, ac debuit, satis accurate præstitit. hanc iniuriam uocat: quòd astuto consilio, simulatione amoris, inclinantem eum ad exitium Hortensius impulerit. hoc aperte declarat his uerbis in epistola ad fratrem lib. I. Quantum Hortensio credendum sit, nescio: me summa simulatione amoris, summaq; aßiduitate quotidiana sceleratißime, insidiosißimeq; tractauit; adiuncto quoque Arrio; quorum ego consilijs, promißis, præceptis destitutus in hanc calamitatem incidi. & hic lib. III. ep. 9. cum Atticus ita scripsisset, Hortensium allice, & eiusmodi uiros; rescribit: Obsecro, mi Pomponi, non dum perspicis, quorum opera, quorum insidijs,

quorum scelere perierimus? nos non amici, sed inuidi perdiderunt. *Tuli igitur leuem offensiunculam* Hortensii: *quæ ferenda fuit, cum alioqui amicus esset. ac me tamen, quia tulerim, stultum homines existimant. rursus uidebor stulte facere; cum eum meis in scriptis laudabo: quia renouabo in animis hominum memoriam illius, quam in me intulit, iniuriæ. illustrabo, quæ nunc latet, eius iniuriam. patefaciam quod obscurum quodam modo est. itaque meum hoc officium non debet* Hortensio, *aut tibi, eius amantißimo, gratum esse.* Accedit *illud, quòd nec ipsi mihi, quod tu me facere uis, placere admodum potest. leuitatis enim nomen subibo, cum eum dolorem in scribendo occultabo, quem, ex* Hortensij *susceptum iniuria, in agendo ostendi.* Videor] *uideor quidem alijs in eo stulte fecisse, quia tulerim: at ipse mihi non uideor. tuli enim, non, iniuriam, sed, non intemperiem, eamq́; hominis amici. qui uideor igitur in ea re stultus fuisse, in qua minime debeo; quanto magis uidebor in hac, in qua iure possum?* Illius] *hic non addit,* Amici, *ut proxime: quia non est amicus, qui facit iniuriam: at non intemperies, leuis inquam offensiuncula, etiam inter amicos locum habet.* In agendo] *in agendis causis; in quibus, quo animo essem, quo esse deberem in* Hortensium, *ostendi.* Βαθύτης mea] *intimis sensibus conceptus ex iniuria dolor.* Leuitatis] *si* Hortensium *laudarem, cui me ante nimis iratum ostendi; ideo laudare eum uiderer, ut illa quasi satisfactione lenitus mihi reconciliaretur. in quo leuitatis opinionem subirem, cum eum, quem in agendo læsissem, in scribendo ornarem. in antiquo* Alberti Ferri *libro*

libro uideo scriptum esse, satis tacito leuitatis: in Bessarionis autem, Satis facetæ leuitatis. quod etsi non inconcinnam habet sententiam: ueteres tamen alios libros libentius sequor, in quibus est, Satisfactio leuitatis. Lucceio quam misi,] hæc epistola legitur fam. lib. 5. Inuisas.] dum ædificatur. ep. 3. Significes:] ostendas & tibi rem gratam facere, quòd in me liberalis sit; & me huius humanitatis immemorem non fore. Nihil ἀκαιρότερον] propterea quòd re familiari ualde comminutus, eam sine amicorum liberalitate non uidebar posse restituere. epist. 2. & 4.

EPISTOLA VII.

De Quincto nostro,] de Quincti pueri ualetudine. Venerat] Roma. Mera monstra] grauiter eum ægrotare. tu autem, melius ei nunc esse, significasti. Qui illi dii] qui pro utinam dixit, more comicorum. Quod equitibus R.] conturbare solis licet equitibus R. homo Græcus Apollonius putat idem sibi licere. Conturbare est, omißis ueteribus creditoribus, satisfacere ijs, qui posterius crediderunt. perspicuum est uel maxime in oratione pro Plancio. Fac, inquit, me multis debere, & in ijs Plancio. utrum igitur me conturbare oportet, an, ceteris, cum dies uenerit, hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, dissoluere? Suo iure] conturbat: quia eques R. est. hunc in epist. sua cum Apollonio Atticus nominauerat. De Metello] Corradus, temporum inscitia lapsus, arbitratur hunc esse

Q. Metellum Nepotem. sed annorum diligens examinatio, secus esse, ostendit. nam hæc epistola uidetur scripta anno post, quàm Cicero ab exsilio rediit, id est Marcellino, & Philippo cos. adhuc enim suam domum ædificari, significat, cum ait: Mea mandata de domo curabis: præsidia locabis: Milonem admonebis. & epistola, quæ sequitur, cum L. Domitij Ahenobarbi, consularis candidati, qui competitor fuit Pompeij Magni, mentionem faciat, plane demonstrat, has epistolas Marcellino, & Philippo cos. esse scriptas. quo anno qui credam obijsse Metellum Nepotem, cum eum uiuere uideam biennio post, Domitio, & Appio cos? reus enim Scaurus factus est, ut affirmat Pedianus, ijs, quos nominaui, consulibus. & ante quàm de eo sententias iudices ferrent, laudatum idem ait a nouem consularibus, in quibus Metellum Nepotem appellat. uerum facile est intelligere, quæ Corradum caussa in errorem induxerit. Legerat in Appiano lib. 2. de bel. ci. Metellum Nepotem, cum Hispaniam proconsul administraret, obijsse. quod uerum esse confiteor: sed hoc nego, Marcellino, & Philippo cos. obijsse. siquidem, ut dixi, Scaurum laudauit biennio post, missa uidelicet Romam laudatione. id quod Pedianus quoque significat. nam, cum nominasset eos, qui Scaurum laudarunt, subiunxit: Horum magna pars per tabellas laudauerunt, quia aberant. eodemq; anno, quo Scaurum laudauit, perijsse eum existimo, cum Romam paullo post decessurus esset, Hispaniæ utriusque administratione Pompeio data, qui tamen, misis eò legatis, ad urbem ipse cum imperio mansit. Quem igitur hunc esse dicemus? an

Metellum

Metellum Pium, Numidici filium? temporum ratio non patitur. nam cum, eo mortuo, C. Cæsar in ædilitate pontifex max. surrogatus sit; satis constat, eum uita excessisse, Cotta, & Torquato cos. Fortasse Metellum Celerem aliquis existimabit. at is perierat Cæsare, & Bibulo cos. quod oratio in Vatinium demonstrat. puto igitur Metellum Creticum significari, qui Silano & Murena cos. triumphauit. Οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν] *pium, inquit, non est, mortuis insultare. Homerus* Οδ. χ.

„ οὐχ ὁσίη κταμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι.

Cicero uocem, more suo, non sententiam, mutauit, cum pro κταμένοισιν, *dixit,* φθιμένοισιν. Ciuis nemo erat mortuus] *subaudi, qui minus publicam caussam tueretur. aut enim hoc, aut huiusmodi aliquid dicturus fuit; sed omisit, recordatus, Atticum, qualis fuerit Metellus, nunc minime curare, curare autem illud, ut nummos sibi ab illo debitos exigeret. ergo intulit, Quid quidem tibi? quid hoc ad te, quod ego institueram scribere de Metello? scribam igitur de nummis, de quibus scio te laborare. nummi uero meo periculo sint: mihi crede, soluentur: spondeo ipse, in meq; recipio.* Heredem fecit?] *Metellus.* Publium] *Clodium.* Improbe quanquam] *Bessarionis liber habet, Improbi quenquam. omnino subesse mendum puto.* Non retexeris] *damni nihil facies: ordinem pecuniarum tuarum non mutabis horum nummorum caussa: nam exiges.* Præsidia] *ne, dum ædificatur, impetum aliquem Clodius faciat.* Admonebis] *ut in locandis præsidijs operam tibi suam tribuat.* Arpinatum fremitus est incredi-

credibilis de Laterio.] *punctis male collocatis, sæpe fit, ut sensus peruertatur. quod quidem hic usu uenerat. nam in omnibus libris, qui typis impreßi leguntur, ita scriptum erat. Arpinatum fremitus est incredibilis.* De Laterio *quid quæris? ut obscura, uel nulla potius fieret sententia. Fuit autem* Laterium *Q. Ciceronis fundus in ipsius patria Arpino; quem cum uellet uendere, Arpinatum erat fremitus excitatus. ep. I. l. 10. & ad Quinctum fratrem epist. I. lib. III.* Dolui] *quòd patriam uillam cogitat uendere.* Quod supereſt, etiam puerũ Ciceronem curabis,] *patet sententia: puto tamen rectius hoc modo. Quid supereſt? etiam. puerum Ciceronem curabis. sic locutus ep. XI. lib. I. & 19. lib. 2. & I. lib. 3. ad fratrem.* Ciceronem] *Quinctum.*

EPISTOLA VIII.

Tyrotarichi] *edulium fuit, de quo Apicius libro IIII. & in epistolis ad Papirium, fam. lib. IX.* Raudusculo] *modico illo ære. raudum enim pro ære apud ueteres. scribis, inquit, si domum habueris in Antiati, patina tyrotarichi, non pretiosi edulij, te fore contentum, & raudusculum, id est minimum sumptum cogitare.* Μή πω μέγαν] *prouerbium de ijs sumptum, qui gloriantur, ante quàm aduersarium occiderint. Loqueris, inquit, Attice & de tyrotaricho, & de raudusculo, cum tamen domum non dum emeris. Vel sic: Derides de tyrotaricho, & ais tenui me uictu uti, ut ære meo alieno me exsoluam. ne dixeris hoc, nisi ubi factum uideris. quasi factu non facillimum esset. raudusculum certe Cicero pro debita pecunia alijs quoque locis uidetur usurpare,* ut

ut ep. 8. lib. 6. & 2. l. 7. Antium Buthrotum esse Romæ,] *ut Corcyra Buthrotum prope habet, oppidum amœnißimum, & quietißimum; ita Antium Roma.* Vt Corcyræ illud tuum] *ut est Corcyræ Buthrotus illa tua, cuius te mire delectat habitatio. Illud tuum: oppidum Buthrotium, tibi gratißimum.* Alsius] *quod æstate quæritur. id autem maxime tum locorum opacitate, tum aurarum fit aspiratione.* Ad *Q. fratrem, ἀποδυτηρίῳ nihil alsius, nihil muscosius.* Mens] *cum antea, bibliotheca non dum à Tyrannione disposita, quasi corpus esset sine mente.* Dionysii, & Menophili] *quibus Tyrannio usus est glutinatoribus. ep. 4.* ΕΙ ΜΗΙCΗΤΩΦΙΛΟC. ΚΟC.] *ijsdem fere literis restituo sic: εἰ μὴ ἴσῃ τῷ φίλος οἶκος: quod erit latine, nisi cuipiam paria faciat cara domus: ut significet, se tamen æque sua domo delectari, ex ea uoluptatem eandem capere, quam ex Antiati. eadem est sententia libro* XV. *Hæc loca uenusta sunt, abdita certe, &, si quid scribere uelis, ab arbitris libera: sed nescio quo modo οἶκος φίλος.* Pegmata.] *lignei cancelli, in quibus libros tuos soles disponere, quales mihi Dionysius & Menophilus tui faciundos curarunt. uel, Pegmata, conglutinationes, quibus te uti solitum in libris compaginandis Dionysius & Menophilus aiebant. ep. 4.* Misisti] *Dionysium, & Menophilum: quos ut mitteres, petieram. ep. 4. Caualcantis, Bessarionis, & Ferri libri, Misit. quòd si ab antiquis libris discedendum est: (disceditur autem, siquidem in ijs, Misisti, non est) malim sic: Eos, quia mihi libros illustrarunt, laudes. ut supra de ijsdem, Bibliothe-*

cam

cam mihi tui pinxerunt constructione, & sittybis. eos uelim laudes. certe illud, Postquam misisti, frigidum, & perinane est. quasi potuerint illustrare, nisi missi essent. ut omittam, quòd uterque uetus liber, Misit, non, Misisti. Illustrarunt] *uenusta glutinatione, & ordine. tale illud, Bibliothecam mihi tui pinxerunt constructione, & sittybis. ep.* 5. De gladiatoribus] *tuis. uide ep.* 4. Male sic egisse] *uidetur legendum, Male se gessisse.* Apenas] *seruus. & hic uidetur esse principium alterius epistolæ.* Discesserat] *cum litteris ad te meis, quum epistola mihi a te reddita est: in qua scribis fore, ut legem non ferat. quem autem legem non laturum], & quam legem intelligat, quoniam in diuinatione positum est, omitto.* Eo etiam melius] *quia, dum ludi sunt, neque iudicia in urbe exercentur, neque negotij publici quidquam geritur. abesse igitur licet.* Conteremus] *in litteris. nam infra, Nos hic uoramus litteras cum Dionysio. epist.* 11. De Trebonio] *hic Pompeio & Crasso cos. tribunus pl. legem tulit de prorogando Cæsari Galliarum imperio.* Tibi assentior] *forte, tribunatum ad istorum uoluntatem administraturum. quod euenit. nam etsi tribunus pl. non dum erat; tamen ita constabat cum proximis comitijs designatum iri, ut Domitium, qui consulatum petebat, repulsam laturum.* Περίστασις nostra.] *sic antea: ego, repugnantibus libris antiquis, tamen pro nostra reposui nostræ: ut sensus hic sit. status iste Domitij simillimus est nostro, cum in exsilium pulsi sumus; uel quòd ab ijsdem læditur, a quibus olim ego, uel quòd præter opinionem; uel quòd uiri*

ri

ri boni nusquam apparent, ideoq; uictrix regnat improbitas. unum tamen dißimile, quòd immerito nos olim afflicti sumus, Domitius nunc merito. nam casus ille noster forte etiam, quàm hic Domitij, tolerabilior, & leuior fuit. quid enim miserius, quàm eum fieri consulem non posse, qui in tota uita tanquam designatus fuit? id est, quem suo anno fore consulem non secus homines crediderunt, ac si iam designatus esset. si uero etiam ipse uidet, & in suis priuatis fastis notat, ex ijs, qui potentium partes tuentur, non minus multos in posterum fore consules, quàm eos, quos publicis in fastis esse uidet: quid illo miserius? Solus] *quid est hoc? petit ne quisquam consulatum solus, cum duo consules regentur? nunquam certe. uerum, Solus, opinor dixit de plebeiis. nam uel si decem patricij simul cum eo peterent; nihil tamen obstabat, cur fieri consul non posset: cum omnino de consulibus alterum plebeiæ gentis esse lex Licinia iuberet.* Cum altero] *aut C. Memmio, aut P. Nigidio Figulo. utrunque enim in præturà collegam habuit, ut in ep. 2. lib. 1. ad Q. fratrem, in extremo. Aut fortasse ludit hic Cicero, nec ad Memmium spectauit, aut ad Nigidium, sed ad unum Pompeium Magnum, quem constabat fieri consulem uelle: quod euenit: a quo Domitium in petitione uictum iri, satis erat exploratum. erat autem plebeius uterque. itaque cum Pompeio potius, quàm cum M. Craßo, homine patricio, negotium erat Domitio. dixit igitur, Cum altero, cum ironia; quòd mirari se fingat, si, qui cum altero tantum petat, consul tamen fieri non poßit. cum in eo locus admirationi non esset. Pompeius enim ita gratiosus apud populum, ut facillime*

lime quiduis impetrare posset. Codicillorum fastis] *argute. quasi dicat: adeo multos uidet fore consules ante se, ut eos domi notans in suis fastis, longas paginulas compleat. nam in fastis publicis consulum nomina scribebantur, ut scribit* Liuius *libro* XI. *consul tamen fuit cum* Ap. Claudio Pulchro, *post* Pompeium, *et* Crassum. Factorum] *alij explanant,* Ex quo Domitius prensare cœpit. *quibus assentirer, si per historiam liceret. sed cum in* Suetonio *legam,* Domitium *eo anno prætorem fuisse, qui* Cæsaris *consulatum consecutus est, id est* Pisone Gabinio *cos. præturam autem a consulatu biennio distare sciam: intelligo,* Domitium *ante hunc annum prensare ob consulatũ non potuisse: siquidem alter hic est annus post eius præturam. accipiò igitur,* Factorum, *superioribus annis: cum factos consules in publicis fastis uideat esse pæne innumerabiles.* Effugere?] *in lucem exire. & fortasse hoc poema significatur infra ep.* 18. Quid sinat?] *forte,* Quid? *finas.* Quod eram exorsus] *cum dicerem de* Natta. *tum enim & de* Lusco *simul institueram scribere; sed interposui de poemate.* Tantula ne caussa?] *minima enim caussa, ideo commoueri, quia, cum* Fabius Romæ *fuisset assiduus, ad eum tamen non uenisset.* De Firmanis fratribus] *consilia aduersus me ineuntibus.* In eo γραμμὴν teneam] *in antiquo libro,* τὴν εω γραμμὴν. *quid si,* τὴν ἔξω γραμμὴν. *ut sit sensus:* Quòd me mones, ut hoc statu reip. qui impendet, in quo non optimates, sed potentes dominaturi uidentur, ita me geram, ut sapientem, reiq; publicæ peritum ciuem decet; (hoc enim ualet πολιτικῶς) id est, ut

potentibus

potentibus neque prorsus assentiar, neque, sine ulla proficiendi spe, stulte repugnem; sed quasi lineam quandam teneam exteriorem, seorsumq; ab eorum rationibus cursum dirigam: ego uero ita faciam. Odorere,] *caussam elicias, qua se a me remouit.* Degustes] *leuiter in sermone tentes; ut scias, qui sit animus eius erga me.* μεταφορὰ *a cibis, quorum saporem degustando percipimus. & respexit ad illud,* Odorere.

EPISTOLA IX.

Esse in regno:] *restitutum à Gabinio, Syriæ pro consule. nota historia ex* Dione, *Cæsare, alijs.* Pascor] *mire delector.* Bibliotheca Fausti:] *hic est* L. *Cornelius Sylla* Faustus, *Syllæ dictatoris filius,* Faustæ *Milonis uxoris frater,* Pompeij *gener: quem unum cum Afranio, &* L. *Cæsare filio* C. *Cæsar, deuicto* Pompeio, *uoluit interfici.* Puteolanis, & Lucrinensibus] *loca enim sunt,* Puteoli, *&* Lucrinum, *aspectu maris iucundißima.* Propter remp. sic] *particulam, Sic, non arbitror uacare mendo. forte, Hic; ut paullo ante, ego hic pascor.* Sub imagine Aristotelis] *in tua bibliotheca.* In istorum sella curuli] *magistratus curules intelligit: quia censor, consul, prætor, ædilis curuli sella utebantur. quod autem, Istorum, dicit, ideo dicit, quia tum in rep. ex* Pompeij, *&* Craßi, *qui consules erant, uoluntate omnia administrabantur.* Cum eo] *cum* Pompeio. Video] *quia uadebat ad ipsum, cum hæc scripsit.* Fors] *quæ, inquit, de rep.* Pompeius, *& ego simul ambulantes colloquemur, hæc, ut fortuna uult, ita regantur. ludit in ambulationis nomine. primum enim*

actum ipsum ambulandi, deinde locum significat. Si quis est] *dubitat, utrum dij curent mortalia. quia, cum in rep. neque bonitati, neque honestis artibus locus sit, magnum argumentum uidetur, deos non respicere mortalia: quod sen. t Epicurus.* Ambulationem, & Laconicum] *in ipsius domo. uide Vitruuium libro x. cap. ix. x.* Quæ Cyrea sint] *quæ Cyrus architectus fabricatur: aut quæ fiunt ad exemplum formæ a Cyro designatæ.* Vt properet] *ut urgeat ipse architectos, & fabros.* Vt possim tibi &c.] *ut ego quoque habeam, ubi te possim accipere, acceptus a te toties. quod nunc, non dum ædificata domo, non possum.* Parilibus] *IX. kal. Maij. nam eo die Parilia.* Salutem nuntiaret] *erat igitur Cicero in Cumano agro & ipse, in uilla scilicet uterque sua.*

EPISTOLA X.

Censum impendant] *rectius, Impediant. Horum censorum nomina non dum inuenire potui. puto alterum fuisse M. Valerium Messallam, qui consul fuit cum M. Pupio Pisone. nam censorium Messallam nominat Valerius. Quod sequitur, Vitiandis, placeret, Inijciendis, eo magis, quòd in Bessarionis antiquo libro scriptum est, Initiandis. inijciuntur autem dies, cum intercalatur. intercalatio autem omnium rerum statuta tempora protrahebat, cum esset dierum interpositio. intercalatione igitur tribuni pl. impedire censum, & extrahere poterant.* Vel *Vitiandis diebus, obnuntiationibus interponendis: quod fiebat a tribunis: ut ep. 16.* Hic] *locutus est cum Pompeio in Cumano, ut in epistola proxima superiore, in ex-*

tremo

tremo, licet intueri. dixit igitur, Hic, pro in his locis, in Cumano inquam, unde iam pridie discesserat. quod epistolæ postrema uerba declarant. Vt loquebatur] solet enim aliud loqui, aliud sentire. ep. 15. & fam. lib. 8. ep. 1. Syriam spernens, Hispaniam iactans] C. Trebonius tribunus pl. rogatione perlata, Syriam Crasso, Hispanias Pompeio cos. dederat. Crassus in prouinciam profectus est: Pompeius ad urbem mansit, in Hispanias legatos misit, Afranium, Petreium, Varronē. Iactans: ita exagitans, quasi fastidiret: ut ostenderet, se prouinciarū administrationem, quarum alij cupiditate flagrarent, minimi æstimare. Sit hoc quasi, καὶ τόδε φωκυλίδου] cum de Pompeii sententia dicemus, semper opinor addendum, ut loquebatur. sit hoc simile illius dimidiati uersiculi, καὶ τόδε φωκυλίδου. cum enim Phocylides ijs præceptis, quæ ipse uersibus tradebat, præponere solitus est. ex eo factum, ut Græci, cum Phocylidis sententiam, aut uersum recitare uellent, ipsi quoque dicerent, καὶ τόδε φωκυλίδου. Fuisse autem Phocylidis consuetudinem, ut scribens hoc hemistichio sæpius uteretur, declarant uersus, qui apud Stobæum leguntur ἐν τῷ οα.

,, καὶ τόδε φωκυλίδεω. τετόρων ἄπο τῶνδε γένοντο
,, φῦλα γυναικείων. & apud eundem ἐν τῷ πε.
,, καὶ τόδε φωκυλίδου. τὸ πλέον γένος εὐγενὲς εἶναι
,, οἷς οὔτ' ἐν μύθοις ἕπεται χάρις, οὔτ' ἐνὶ βουλῇ.

Idem animaduerti scriptum esse apud Dionem Chrysostomum in ea oratione, quæ inscripta est, Borysthenitica. Strabo autem libro de geographia decimo satis ostendit, hæc ipsa uerba usurpari, cum de Phocylidis sententia ue-

teres loquerentur. ἔστι δὲ, inquit, καὶ ἀμοργὸς τῶν σποράδων, ὅθεν ἦν σιμωνίδης ὁ τῶν ἰάμβων ποιητής, καὶ λέβωθος, καὶ λερία. καὶ τόδε φωκυλίδου, λέριοι κακοὶ οὐχ ὁ μὲν, ὃς δ' οὔ. , Componenda] *in theatro Pompeii. de quo Plutarchus, Plinius, alij.* Ad me] *in uillam meam. nam in Cumanum uenisse, iam significauit, cum dixit, Nos hic cum Pompeio fuimus.* Ac se] *non placet hoc; primum quia nemo de ueteribus, ut opinor, ita locutus est, uisus est se nihil minus uelle: deinde quia Bessarionis antiquus liber aliter habet, nempe sic, asi. Ferri alter liber, Ac si. hæ caussæ faciunt, ut, ac se, non placeat. quid autem placeat, & cur placeat, ostendam. Satis putantur belle corrigere, qui unius litteræ mutatione corrupta loca restituunt. non igitur temere faciam, si pro, ac se, reponam, a se. quanquam ne unam quidem mihi uideor litteram immutare. nam primas duas a Bessarionis libro, tertiam ab alijs ueteribus libris accipio: cum in illo sit, ut dixi, asi; in aliis, ac se. & ita distinguetur. Venit etiam ad me in Cumanũ a se. nihil minus uelle &c. ut sit, a se, a uilla sua; sicuti, ad me, ualet, ad uillam meam. nec est, cur hoc loquendi genere quisquam offendatur. sic ipse locutus est ep. 31. lib. 13. Ego autem tibi confirmo, a me non habere: pro, ab ædibus meis. & lib. 1. de Orat. Quem ruri apud se esse audio: id est, in uilla sua. & in dialogo de fato, Cum esset apud se, ad Lauernium Scipio. sic ille, quem hic noster tanti fecit, Terentius in Heautont. Hinc a me quisnam egreditur? & alibi cum ipse, tum, optimus latinitatis auctor, Plautus.* Nihil minus uelle] *quia fauebat Aemilio Scauro.*

uidebat

uidebat autem duos patricios simul esse consules non posse: uetabat enim antiqua lex. ideo timebat, ne, deiecto Scauro, Messalla crearetur. quod euenit. Nostram gloriam] *ut nostrum nomen illius historijs celebretur.* Aedificium nostrum] *domum, quæ ædificatur.* Tecum haberet,] *mallem, tecum haberes: ut ea caussa iret ad* Atticum Q*uinctus frater. & certe apud* Atticum Q*uinctus filius, non apud patrem. ep. 7.* Læ tum] *placeret,* P*ætum; ut sit* Papirius P*ætus, de quo ep. fam. l. 9.*

EPISTOLA XI.

V. Kal.] *sic omnes, quos uiderim, antiqui libri. mihi mendosa dies uidetur. nam si epistolas* Attici *uno die duas,* v. *kal. accepisset; non id ei significasset proximis litteris, quas* IIII. *kal. iens in* Pompeianum *scripsit? accepit igitur eas epistolas non modo post* v. *sed etiam post* IV. *kal. sic enim necesse est. quod etiam huius argumentum epistolæ declarat. scripta enim est post superiorem, cum in ea de* Pompeij *sermone, habito in* Cumano, *iam narrauerit. quòd si accepit eas post* IV. *kal. nimirum aut* III. *aut* II. *accepit.* II. *autem potius existimo, quàm* III. *cum ob alia quædam, quæ placet omitti; ne quis fortasse meam, quasi nimis argutam, rideat diligentiam; tum quia mutatio facilis est a* v. *in* II. *item ut a* II. *in* v. *itaque alibi quoque alterum pro altero mendose positum inueni* A Demetrio] *scire. is enim erat apud* Pompeium *gratiosissimus libertus.* Plutarchus, Plinius, Dio. Dixit] *ubi? in* Cumano. *quo die? maxime postridie* P*arilia. ep.* 8. IIII. kal.] *non loquitur de* II. *kal. tanquam de die, cum hæc scripsit, futuro, (nam hanc epi-*

ſtolam poſt ſuperiorem eſſe datam conſtat : illa porro IV. Kal. Neapoli,*in diſceſſu : itaque non eſt , ut ante* IV. Kal. *opinemur datam) ſed , ut de die , qui , quo tempore locutus eſt cum* Pompeio , *futurus erat . ſermo autem ille cum* Pompeio , *ut iam dixi , aliquot diebus ante , hoc eſt poſtri die* Parilia , *habitus erat .* Putarent] *ſubducerent . &, Rationes , publicorum uectigalium ; quæ publicani conduxerant . ea putatio ad conſules* Pompeium *&* Craſſum *pertinebat .* Gladiatoribus ne] *putare ne uellent rationes , quibus diebus gladiatores pugnarent ? ante ,* Pompeius *reſpondit .* Is] Pompeius : *a quo* Demetrius *omnia cognoſcet , tu autem a* Demetrio . Voramus litteras] *hinc heluo librorum* M . Cato *in libris , opinor , de finibus .* Homine mirifico] *refertur ad doctrinam : & eundem appellat doctiſſimum ep .7. lib .7.* οὐδὲν] *deſit fortaſſe uerbum* ἐστὶν : *ut ſit ,*

„ οὐδὲν γλυκύτερόν ἐστιν , ἢ πάντ' εἰδέναι.

eſt autem ſenarius iambicus . Primus dies ,] *an , gladiatorum ? ut quærat* ἐπισημασίας . *nam gladiatoribus , ludisq; , de bonis , improbis ue ciuibus quid populus ſentiret , perſpiciebatur. ep. 5. lib. 1. & 18. l. 2. An, primus dies , & ſecundus , & ceteri , poſtquam urbe exiui? at hoc ſuperioribus potius litteris* Attico *mãdaſſet. An ,primus dies,ubi conſules,* Pompeius *&* Craſſus,Romã *uenerint: ſorte hoc uerisimilius:ut,quemadmodũ de cenſoribus, ita de conſulibus ab* Attico *quærat : cum præſertim , quod exſpectaret,non eſſet nihil , ut de comitiis prætorum huius anni ; quæ non ante* I I I . *id .* Maij *habita eſſe a conſulibus , locus indicat in epiſt , ad* Quinctum , *lib . 2 . ep .* X I .

Cenſores

Censores] *num ciuitatem censeant, an id desperetur.* *ep. 17.* Appius] *forte de Appio quærit, quia uidebat eum hoc anno consulatum petiturum. anno enim proximo consulatum gessit. de Appio consule designato minime credendum. consul enim creatus ex interregno. ut omittam, quòd nec dum aduenerat legitimus comitiorum mensis Quinctilis. hanc enim epistolam Aprili mense scriptam, intelligitur.* Appuleia] *Appij frater P. Clodius, qui populum in tribunatu non secus, atque Appuleius Saturninus, concitarat. Appuleiam autem appellat per contemptum, quasi effeminatum, & mollem.* Nostrum librum] *commentarium earum rerum, quas in consulatu gessimus: ut habeat, unde sumat ad historiam conficiendam. ep. 12. lib. 5. fam.* Demetrii Magnetis] *librum* περὶ ὁμονοίας.

EPISTOLA XII.

Ante] *antequam Roma proficiscerer: aut, antequam Egnatius Romam rediret.* Aquillio] *iurisconsulto: ut sit C. Aquillius Gallus, qui Ciceronis collega fuerat in prætura: ut in oratione pro Cluentio, & officiorum lib. 2.* Præsto esse:] *Macronis caussam non uideor posse defendere, cum auctioni constituerim interesse. Forte autem uel emere quippiam Cicero uolebat in auctione: uel ad eum bonorum pars, quæ uendebantur, ex hereditate pertinebat. hereditates enim cum in plures essent dispertiendæ, quo id fieret commodius, auctione diuenditæ in pecuniam redigebantur.* Postridie kal.] *quo die Romæ ero.* Kalendis] *quibus? Maij, non puto. nam in proxima superiore epistola, quam diximus post IV. kal. Maij esse*

datam, uerbum nullum posuit, unde pateat Romam ire uelle: potius indicat, per aliquot dies non esse in urbem rediturum. itaque litteras ab Attico flagitat. Crassipedis] *generi mei.* Facio fraudem s. c.] *cum senatus uocabatur, senatores, qui erant in urbe, adesse iubebantur in senatu: qui non erant, iuberi non poterant. Cicero autem, ne citari posset, urbem non est ingressus kalendis, quo die senatus habebatur, sed in hortis suburbanis consistere, & cenare uoluit. fraude igitur subterfugit* s. c. *quo in* s. c. *scriptum erat, ut senatores, qui in urbe essent, in senatum uocati uenirent, non uenientibus pignora auferrentur. oratione* I. *in Antonium.* Miloni] *quem Clodius de ui accusabat. hoc opinor intelligi. quod si ita est; hæc epistola ante duas superiores fuit collocanda. scripta est enim Marcellino & Philippo cos. (tum enim a Clodio Milonem accusatum, multis argumentis declarat epistola* III. *ad Quinctum fratrem) proximæ autem Pompeio & Crasso cos. Alij, Præsto Miloni, in eius nuptiis, interpretantur. sed dies non conuenit. hic enim Romæ uult esse postridie kalendas; in epistola uero, quæ sequitur, ad* XIIII. *kalendas; quo modo utrunque nuptiarum caussa?* Domus tota] *domestici omnes. sic locutus & M. Cœlius epist.* 16. *lib.* 8. *fam.* Promouebo.] *puto, quid significetur, minime multis liquere. sunt etiam, qui mutandum existiment. ego tueor antiquum uerbum, & explano, Promouebo, proficiam aliquid in Halimeti re: quo sensu & Terentius in Andria dixit, Nihil promoueris.*

EPISTOLA XIII.

Milonis nuptiæ.] *duxit uxorem Faustam, Syllæ dictatoris filiam. Pedianus.* Opinio] *mense Nouembri scripta est epistola, Pompeio & Crasso cos. neque dum habita comitia fuerant, nec omnino habita sunt eo anno; sed ex interregno Appius & Domitius consules creati.* Vt sit rata. Abfuisse] *Bessarionis liber, Etsi irata fuisse. correctione opus est: quam a me non inuentam, qui ingenio præstant, inuestigabunt.* Quod non placeret:] *quod mihi non probaret.* Defuissem] *Pompeio de me bene merito.* Res istas,] *urbanas.* Consules] *Pompeius, & Crassus. etsi Crassus proximis diebus urbe, iturus in prouinciam, exierat. sed eius animum, cũ adesset nosse Atticus potuerat.* Crassum quidem nostrum] *iocatur. non enim amor erat inter eos, licet rediisse in gratiam uiderentur, intercedente Cæsare, ut scriptum est in epist. 9. lib. 1. fam. atque etiam Publio, ipsius Crassi filio. Plutarchus. ideo paullo post: O hominem nequam.* Minore dignitate] *& hic iocatur. quod enim sciebat omnibus esse notum, id Attico tanquam ignotum significat. quis enim nesciebat, nulla Crassum dignitate, contra C. Ateii Capitonis tribuni pl. obnuntiationem, exiisse?* Aequalem eius L. Paullum,] *eius filium, qui consul periit Cannensi prœlio; Africani minoris patrem naturalem. is in secundo consulatu paludatus exiit ad bellum Macedonicũ; nec multo post uictor, capto etiam rege Perse, triumphauit. æqualem Crassi, uel cum ioco nominat, quòd uterque iterum consul ad bellum sit profectus; uel serio, quòd eadem ætate essent,*

cum ad bellum exiere. nam sexagenarium utrunque fuisse, tum ex Liuio, tum ex Plutarcho licet conijcere. Paludatum] paludamentum uestis erat imperatoria, qua induti ad bellum exibant. Hominem nequam] qui, C. Ateij Capitonis, tribuni pl. obnuntiationibus dirisq; neglectis, auri Parthici cupiditate præceps, ante finem consulatus iuit in prouinciam. Cicero lib. 1. de Diuin. Plutarchus, Dio, alij. eius tamen absentis dignitatem defendit in senatu. epist. 8. lib. 5. fam. Libris oratoriis] tribus ad Q. fratrem. ep. 16.

EPISTOLA XIIII.

Eos, quos in manibus habeo] de rep. ep. 16. Quincto fratre] qui ad Cæsarem hoc ipso, quo epistola scripta est, mense profectus erat, Appio & Ahenobarbo cos. patet ex epistolis ad Quinctum. De comitiis] quorum tempus nō ita longe aberat. eo tamen anno habita non sunt. Festine] festiue potius, quàm festine, postulat sententia. Totoque itinere] Asiatico. ep. 15.

EPISTOLA XV.

De Eutychide.] seruum Eutychidem Atticus liberaturus, eum de suo uetere prænomine, nouo nomine, quod ipse a Cæcilio auunculo adoptatus acceperat, T. Cæcilium Eutychidem appellare constituerat. Dionysius] is, qui postea Cicerones pueros erudijt. uide ep. 6. In meo dolore] in exsilij calamitate. Pituanios] deprauatam dictionem unius litteræ mutatione corrigo, et pro, Pituanios, lego, Pituanius. Pituaniorum enim familiam constat ex antiquis monumentis Romæ fuisse. Tacitus libro 2. L. Pituanium de saxo deiectum esse tradit.

&

& Pituanianæ mentionem in lapide uidimus, id est mulieris ex Pituania familia in aliam adoptatæ. Ad III. non. Quinct.] miror: cum in uetere Romano Kalendario dies hic sit nefastus. forte, IV. hoc est IIII. ut errorem creauerit inscitia librarii; qui, cum non intelligeret IV, diuiserit V in duas lineolas, & fecerit II. unde IIII. non. abijt in III. quod idem accidisse crediderim in Pediani argumento orationis pro M. Scauro, ubi agit de C. Catone condemnato. eodemq; in loco, cum ait summum iudicij diem IIII. non. Sept. fuisse; adducor eadem ratione, ut legendum potius existimem, III. qui nefastus dies totus non fuit, sed partim nefastus, partim fastus: quod indicant appositæ ad eum diem in kalendario duæ coniunctæ litteræ NP: quas suo loco exposuimus. Cato] C. Cato, de cuius absolutione & infra ep. 16. Procilius] huius familiæ fit mentio in uetere nummo clarißimi uiri Andreæ Lauretani, & in Varrone lib. 4. de lingua latina. Ex quo intellectum est,] ex quo iudicio. nam Suffenatis, Catonis, Procilij consilia de corrumpendis tribubus patefacta sunt. duo tamen absoluti, uix unus condemnatus. Tres ἀρειοπαγίτας] εἰρωνικῶς de Suffenate, Catone, Procilio: quòd, qui in iudicijs, quæ administrare consueßent, ἀρειοπαγῖται, id est seueri & iusti iudices, haberi uellent, ij deinde, dum magistratum assequerentur, nihili facerent neque ambitum, quo se tam turpiter inquinarent; neque comitia, quæ differrent, ut largitioni spatium longißimum daretur; neque interregnū, quò res fluere uideretur comitijs dilatis; neque maiestatem populi R. quam negligere uiderentur: quia, cum

grauißimam

grauißimam iudicum personam sustinerent, flagitiosi tamen in petitione fuerunt, ut, ipsorum scelere, iudicia populi R. male audirent: quo maiestas minuebatur. Publius] *Clodius.* Otalus] *una interposita littera legerẽ, Hortalus: ut Q. Hortensius significetur. Hortensiorum enim cognomen Hortalus fuisse, patet ex Cornelio Tacito, qui de quodam Hortalo meminit, huius Hortensii nepote.* Veritas est enim pusilla.] *in hoc uerborum ambitu suspicor latere mendum. & forte locus ita corrigendus: Verita est enim filia, quæ nunc laborat, ne animum Publii offenderem: Vel, ne animus Publij offenderetur. ut eum Tulliola rogauerit, ne Procilium defenderet contra P. Clodii accusationem; uerita scilicet, ne Clodius eo facto grauius irritaretur.* Laborat] *morbo affecta.* Τέμπη] *amœnißima enim regio. Varro lib.I. de re rust.* Consulem] *Ap. Claudium Pulchrum. & de hac Reatina caussa Varro libro III. cap. 2. de re rust. & Tacitus in primo annalium.* A M'. Curio] *Varronis uerba sunt apud Seruium in commentario Aen. lib. VII. Lacus Velinus in Narem deriuatus a quodam consule. Vt fortasse consul fuerit M'. Curius Dentatus. & hic, M'. non M. ut antea, legendum est: quod est, Manius, prænomen ueteribus usitatum.* In Nar] *uel indeclinabiliter osuit, uel neutro genere. Virgilius uirili, Sulfurea Nar albus aqua.* Ex quo est illa siccata, & humida tamen modice, Rosia.] *sic in duobus antiquis libris, Caualcantis, & Bessarionis. est tamen, cur aliquid desiderem. placeret tale quippiam, Ex quo est illa quidem siccata,*

sed

sed humida tamen modice Rosea. quale illud in epistola ad Quinctum fratrem: De nouis tribunis pl. est ille quidem in me officiosissimus Sextius, sed ualde aduersante Clodio. Aut, si ueterem lectionem conseruari placet, exponamus, Illa, cuius maxime laudatur ubertas. Festus enim hæc de Rosea. Rosea in campo Reatino campus appellatur, quòd in eo arua rore humida semper seruantur. & Plinius lib. 17. cap. 3. Vixi cum Axio.] iucundissime fui: ut infra in epistola nescio qua; Cum Pansa uixi in Pompeiano. & uillam habuisse Axium in agro Rosiano, testis est Varro lib. III. cap. 2. de re rust. Septem aquas] Dionysius Halicarnasseus libro I. Fonteii caussa] ut agerem Fonteii caussam. Magno, & æquabili plausu] qui mihi theatrum ingredienti a populo datus est. & addidit, Aequabili, quia, Magno, per se non referebatur ad laudem. nam & plausus magnus datur odiosis hominibus, sed minime æquabilis, clamoribus, sibilis, omni strepitu permistus; magnus autem, & æquabilis ijs, qui diliguntur. Manumissus] quia histriones omnes serui. Antiphon, inquit, uix productus erat, cum populus ei libertatem postulauit. uel, Manumissus, re uera, ante quàm productus. Nihil tam uerum] quod in histrione reprehenditur: cuius est fingere, quæ susceptæ personæ conueniant. In Andromacha, & Astyanacte] personis, accipio, potius quàm fabulis. Arbuscula] mima, de qua Horatius. in lapide autem antiquo, qui Romæ est, mentio fit Volusiæ Arbusculæ. uide inscriptiones orbis terrarũ, a Petro Apiano impressas. Ludi] ludos Apollinares intelligit,

ligit: de quibus infra. Dilata] cum ludos Apollinares cõsequi soleret. itaque infra de uenatione legitur, a Bruto prætore post ludos Apollinares populo data. Sequere nunc me in campum.] hoc dicitur: Accipe nunc de ratione petitorum. petebantur enim in campo Martio magistratus. Fenus, &c.] idibus Quinctilibus feneratores pecuniam dederunt beßibus: id est, ut pro centenis octoni in anno usuræ nomine penderentur: cum antea supra trientem, dimidium quod est beßis, usura non fuisset. eam pecuniam ambitiosa candidatorum manus sumebat, ut tribubus pro magistratu alius alio plus promitteret. Idibus autem ut usuræ soluerentur, in consuetudine fuisse, & Horatius testatur, & Cicero ipse in Catilinam, & Antonium. Non moleste fero.] non quòd amaret lucrum, auunculi Cæcilij feneratoris heres: (nam is, Attico adoptato, decesserat, ut apparet ep. 20. l. 3. & apud Valerium lib. 7. cap. IX.) sed quòd priuatæ rei finibus se continens, de rep. non magnopere laboraret. O uirum, o ciuem.] ironia: quasi neque uiri boni esset, neque ciuis, id, quod & turpe esset, & ad remp. pertineret, non moleste ferre. Confirmant:] ad consulatum. ep. 16. Consules] Ap. Pulcher & Domitius Ahenobarbus, Memmio & Domitio Caluino consulatum pactione polliciti. pactio autem quæ fuerit, aperte scribit in extrema epistola huius libri. Fremit] ob pactionem a consulibus cum Memmio, & Domitio factam. ipse enim Scauro studet consulatum petenti. studet autem non tam ob eam caussam, quia Scaurus bello Mithridatico quæstor eius fuerat, ut Appianus lib. Antioch, & Iosephus

phus de bello Iudaico lib. 1. tradiderunt; sed etiam, quia sororem eius Aemiliam Pompeius habuerat in matrimonio: de quo Plutarchus in Sylla, & Pompeio. erat autem hic ad petendum consulatum Scauro legitimus annus. fuerat enim prætor biennio ante, Lentulo & Philippo cos. in oratione pro Sextio. Dubitatur] quia sæpe animum occultat simulationis integumento. unde epist: 9. & sane ad extremum Pompeius Scaurum abiecit. ep. 8. l. 3. ad Q. fra. Messalla] consularis candidatus: qui deinde consul factus est cum Domitio Caluino. Coitio consulum] Appij, & Domitij, qui coierant, ut Memmium & Domitium consules crearent. ep. 18. Pompeius] qui Scauro studebat. uidebat enim, Scaurum, & Messallam, cum uterque patricius esset, consules simul fieri non posse. quod uetus Sextia tribunicia lex prohibebat. ideo contra Messallam incumbebat Ea comitia puto] consularia. de tribunicijs enim nunc subijciet. uere autem Cicero putabat. nam tribunicia sunt habita hoc anno, consularia uero non sunt. Plutarchus in Catone de tribunis hoc anno creatis: de consulibus autem sequenti anno ex interregno factis, Appianus. in Bessarionis libro, Pompeius absens est ex comitijs puto. Arbitrio Catonis petituros.] M. Catonem, postea Vticensem cognominatum, qui tum erat prætor, arbitrum constituerunt, ut damnaret quenquem eorum putasset in petendo pecuniam dedisse. Plinius Secundus in procemio. HS quingena] singuli aureorum scutatorū quindecim millia deposuerunt. & recte conuenit ei cum Plutarcho; qui hac ipsa de re in Catone loquens, ait depositas a tribunicijs

nicijs δίχα δύο ἥμισυ μυριάδας δραχμῶν ἀργυρίε. idem in epistola 14. libri. 2. ad fratrem. Gratuita] ut tribunatus pl. non pretio, sed gratis a populo detur. Plus unus Cato potuerit] quandoquidem eius metu gratuita fuerint comitia: quæ non solent esse gratuita omnium iudicum metu. Mesius] is, de quo in epistola 1. huius libri. Reuocatus] a propinquis, ut opinor, aut ab amicis. nam iudicij caussa neminem de legatione in urbem inuitum reuocari licebat. quare non a prætore, sed a suis reuocatum existimo; ne iudicij pœnam uideri posset effugisse legationis præsidio potius, quàm innocentia. Seruilius edixit, ut adesset.] P. Seruilius, Isaurici filius, hoc anno prætor, ut in epistola sequenti, qui consul fuit cum C. Cæsare. Adesset] ad caussam dicendam. sic Pedianus in argumento Cornelianæ: Cum P. Caßius decimo die, ut mos est, adesse iußisset. Tribus habet] tribus hæ Meßium uidentur absolituræ, Pontina, Velina, Mæcia. Agitur tamen satis] aliquid tamen proficitur; etsi acres habemus aduersarios. Ad Drusum.] ut post Meßium defendam Drusum. ep. 10. Ad Scaurum] qui accusatus erat à P. Valerio Triario repetundarum ex Sardinia. iudicium Cato prætor exercuit. Pedianus. Consules designatos.] ij, qui consules designabuntur. In Britannia] quò Cæsar cum legionibus traiecerat. epist. 16.

EPISTOLA XVI.

Librarii manu] sua enim scribebat, cum occupatus non erat. idem ep. 3. lib. 3. ad Q. fratrem. Quod erat abs te,] non est locus sine mendo. supra Bessarionis

rionis liber, *Plerique*, *non*, *Pleræque*: *et*, *Esset*, *non Esses*. Bruto datæ:] *mallem*, *Buthroto*: *ut ep*. 16. In aliquem locum,] *in mea scripta*. Lælii,] *antea*, *Pæti*. *&* *in Bessarionis libro*, *Pætij*. *nos*, *Lælii*, *reposuimus*, *ex epistola* v. *libri* III. *ad Q*. *fratrem*, *in qua ita scribit*: *Sermo est à me institutus Africani*, *paullo ante mortem*, *Lælij*, *Phili*, *Manilij*, *Q*. *Tuberonis*. *Macrobius etiam cum Scipione locutum Lælium in libris de rep*. *testatur*. ἐξωτερικοὺς] *hanc dictionem neque hic Cicero*, *neque Gellius intellexit*. *sunt enim* ἐξωτερικοὶ *libri*, *omnes extra rem propositam*. *Simplicius*, *Philoponus in libros de anima*, *&* *de cœlo*. In iis libris] *in oratorijs*. *ep*. 16. Istum appellarem] *Varronis mentionem facerem*. Valetudine] *infirmissima*: *ut in oratione pro Rabirio*. Non alienus à Scæuolæ studiis] *erat enim de iure ciuili*: *&* *Scæuola iurisconsultus*. *itaque adest in primo libro*: *in duobus reliquis*, *præcepta tradentibus*, *uir grauissimus recte non adest*. Disputationi] *hæc dictio à tribus antiquis libris*, *Bessarionis*, *Caualcantis*, *Ferri*, *abest*. Ioculatoriæ] *ad* τεχνολογίαν *refer*, *Scæuolæ*, *ut leuem* *&* *ioculatoriam*, *persona minime dignam*. Luculenta.] *Bessarionis* *&* *Ferri libri*, *Luculenta res Aureliani*, *ut scribis*, *indicijs*: *ut Aurelianum indicasse dicat*, *luculentam rem esse*. Vt ille intelligat,] *tibi gratum esse*, *quòd ei non desum*. Nihil difficilius] *Vestorio*: *cum tamen te* *&* *me utatur facillimis*. Lege Iunia, & Licinia] *ne idem iteretur*, *uide supra*, *ep*. 9. *l*. 2. Fusia] *uide supra*. *ep*. 14. *l*. 1. Patronis] *patronum C*. *Catonis fuisse M*. *Scau-*

Scaurum; scribit Asconius in argumento orationis pro Scauro. In gratiam rediit] *altero enim ante anno, Marcellino & Philippo cos. tribunus pl. rogationem in Milonem promulgauerat. epist.* III. *&* VI. *lib.* II. *ad Q. fratrem.* Drusus] *in epistola extrema lib.* II. *ad Q. fratrem, Drusus, inquit, erat de præuaricatione a tribunis ærarijs absolutus, in summa quattuor sententijs, cum senatores, & equites damnassent. Liuiæ gentis fuit, patriciæ, pater fortasse Liuiæ Augustæ: cuius etiam filiorum alteri cognomen Drusi uidemus impositum.* Iudicibus reiiciendis ad v. nonas Quinct.] *ut ad* v. *nonas Quinct. reijcerentur iudices, deinde iudicium fieret.* De prelio] *mihi locus uidetur deprauatus. de Procilio, rectius putarem: de quo in epistola proxima superiore.* Rumores non boni] *condemnatum iri.* Iudicia] *quibus etiam nocentes absolui non ignoras.* Domitio] *Ahenobarbo, consule.* Quicunque posthac] *uerba S. C.* Non mihi ut quod.] *sic in libris antiquis, Bessarionis, & Caualcantis. mendum apparet: neque potest esse certa diuinatio, cum sententia lateat. quid tamen, si sic? s. c. quod hic consules de prouincijs fecerunt, Quicunque posthac, non nihil Pompeio iam intelligebamus, enuntiationem illam Memmii ualde Cæsari displicere. ut respondeant inter se, Non nihil Pompeio, &, Valde Cæsari; &, Pompeij caussam prouincialem hoc s. c. deteriorem esse factam, significetur.* Enuntiationem] *cum C. Memmius pactionem in senatu recitauit, quam ipse & suus competitor Domitius cum consulibus fecissent. uide ep. 18.* Cæsari] *cuius opibus in*

consulatus

consulatus petitione Memmius cum uteretur, enuntiatione illa eum offendit. ep. 15. Domitius] *Caluinus, plebeius; Messalla, patricius, consules proximis comitijs designati.* Liberalis in populo] *munere dato. ep.* 17. Certi] *sane consules creati, sed, quia comitia eo anno habita non sunt, ex interregno.* Tacitum iudicium] *quod factum non ederetur. Hoc autem decreuit senatus, ut, qui nullo pudore prohiberentur ab effuso ambitu, largitionem omitterent; cum intelligerent futurum, ut irrita esset designatio, si damnati tacito iudicio fuissent. erat igitur ad cohibendam largitionis inpudentiam quasi frænum quoddam taciti iudicij timor.* Ante comitia] *ne, si post comitia fieret, potentia designatorum deterriti iudices minus libere iudicarent.* Consiliis] *iudicum.* Omnibus sortita in singulos] *iam facta erat in singulos candidatos iudicum sortitio, (nam non eadem erant omnium candidatorum consilia) sed iudicia non dum facta.* Quidam iudices,] *de ambitu.* Veietorantius] *in Caualcantis antiquo libro, Veietorancius: in Bessarionis, Veiotorantius. Opinij cognomen puto fuisse, sed potest esse mendum in litteris.* Iudicarent] *tacitum iudicium facerent in candidatos.* Rescidit.] *placeret, Res ad S. id est, Res ad senatum: quam sententiam & proxima uerba confirmant, & illa paullo infra, Senatus decreuerat, ne prius comitia haberentur, quàm lex lata esset. & infra loquendi modus idem est: Intercessum non inuitis: res ad senatum.* Terentius] *tribunus pl.* Leui brachio] *non uehementer: qui ad populum de tacito iudicio*

 leuiter

leuiter tulissent. Hic Abdera] hic summa fuit senatorum stultitia: ut Abderitæ uiderentur: de quorum stupore, atque insania multi scripserunt. et ipse infra, ep. 7. lib. 7. est inquit, ἀβδηριτικὸν id est, ratione carens, quasi factum Abderitarum. Non tacente me] reprehendente, leuitatem stultitiamq; senatorum: qui cum antea decreuissent, ut ante comitia tacitum iudicium fieret, mox decernerent, ut primo quoque tempore comitia haberentur, omisso tacito iudicio. Res integra referretur.] ad senatum. &, Res integra, ut ageretur super tota re, quid omnino agendum, haberentur ne comitia consularia omisso tacito iudicio, an comitijs iudicium anteponeretur. eodem sensu dixit oratione IIII. in Catilinam, Referre tanquam integrum, id est, tanquam nihil esset actum à uobis. multa enim fecistis, quamobrem iam damnasse coniuratos uideamini. Sunt, inquit, hæc eiusmodi, ut ij, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a uobis damnati esse uideantur. sed ego institui referre ad uos P. C. tanquam integrum, & de facto, quid iudicetis; & de pœna, quid censeatis. Ferri leuiter.] a consulibus, molli brachio. Non inuitis] consulibus, qui tulerant. Haberi censere] censuit senatus, haberi cēsere comitia. libentius omnino legerem sine dictione, Censere. Partem eius] Alijs placet, Patrem eius, ex Pediano: recte fortasse: uerum ego hoc in Pediano, ut accurate legerim, tamen non comperi. filium quidem, Pacuuijs subscriptoribus, à C. Valerio Triario uideo accusatum, à Cicerone defensum: quo de Scauro agitur in hac epistola; cum eius

pater

pater Syllanis, temporibus adolescentulo Cicerone, perijsset. nec meas tamen aures offendit locutio, Cum partem eius defendissem. at ita locutus alibi Cicero non est. quid? non & alia sunt apud hunc ipsum singularia? Singulis diebus] *singulos dies comitiales Q. Mucius Scæuola tribunus pl. obnuntiatione sustulerat: id autem, ne cum populo posset agi, itaq; comitia traherentur. omnes enim magistratus de cælo seruandi, & obnuntiandi potestatem habebant: quod et Cicero Philippica 2. & apud Nonium Varro significat. sic Milo tribunus pl. obnuntiauit, ne comitia haberentur. ep.* 5. Satisfecerat] *nummos distribuerat, ut ea liberalitate consul designaretur.* Qui occuparant] *qui ante dederant: ut Domitius, Messalla, competitores.* Hæc negotia multarum nundinarum fore:] *hoc pendet ex eo, Rem non habes nullam. magnum, inquit, hoc tibi uideri oportet, tam frequentes esse largitiones, ut nundinæ potius suffragiorum, ac mercatus quidam comitiorum, quàm populi iudicium in designandis magistratibus, uideantur.* Antium, & Fauonium] *Antium Restionem, de quo Plutarchus, & alij. Fauonius autem Catonis imitator dictus, qui de rep. quidquid sentiret, libere loqueretur.* Cato] *prætor eo tempore.* Nihil timueris] *noli uereri, ne in senatu ita libere loquar, ut eos, qui rerum potiuntur, offendam.* Non fecisse uidentur.] *reus, à iudicibus absolutus, his uerbis innocens pronuntiabatur, Non uideri fecisse. ergo hic Drusum, et Scaurum dicit absolutos, Drusum de præuaricatione, Scaurum de repetundis, Cicerone utrunque defendente.*

ep. 15. Hanc autem absoluendi consuetudinem commemorat Cicero lib. 2. Acad. his uerbis: Quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia: qui uoluerunt, quæ iurati iudices cognouissent, ut, ea non esse facta, sed, uideri, pronuntiarent. Rei] *de ambitu. quattuor autem rei fuerunt, non tres. ep. 2. l. 3. ad Q. fr.* Q. Pompeio Rufo,] *hic, occiso Clodio, acerbissimas conciones tribunus pl. habuit in Milonem, & Ciceronem. Pedianus in argumēto Milonianæ.* A Triario] *qui iam de repetundis eundē accusauerat. defendit eū Cicero etiā de ambitu. Quinct. l. 4. c. 1.* Pro iis dicere] *cū eos de ambitu reos defendes.* Tribus libris] *oratorijs.* Vt opinionem habeas rerum] *ut habeas, mea quæ sit his de rebus opinio.* Ferendum est] *Gabinij turpem absolutionem significat.* Ille] *Pompeius, Gabinij amicissimus.* Meæque dignitatis] *cuius caussa constanter, & libere me gessi.* Quoad mihi satisfactum esset] *quoad mihi satisfecisset; usque, dum mihi satisfactum uidisset.* ΠΟΡΠΑΠΥΜΗΑ] *ex perturbatis litteris corrigerem,* πρώρα πρύμνα. *uetus adagium est, prora & puppis, quo totum significatur: quod usurpauit etiam in epistola ad Tironem: Mihi prora & puppis, ut in prouerbio Græcorum est, fuit a me tui dimittendi, ut rationes nostras explicares. Quòd Gabinius igitur absolutus sit, potissimum id fuit accusatorum infantia.* L. Lentuli] *flaminis filij. ad Q. fratrem epist. 1. & 4. lib. 3.* L. F.] *ut distinguatur a L. Lentulo Crure, P. F. qui postea consul fuit. alibi, eadem caußa, flaminis filium appellat.* Iudicia reliqua] *erat enim de*

maie-

maiestate absolutus; sed praeterea de ambitu, & de repetundis accusabatur. uide ad Q. fratrem ep. 2. et 3. lib. 3. Nobis gubernantibus] *hoc est, quod dicit in epistola nona ad* Lentulum, *Cum nostrae sententiae magnum in senatu pondus haberent usque ad Caesarem & Bibulum cos. tum enim quasi gubernatores in puppi sedebamus: nunc uix est in sentina locus.* Vnum] *Pompeium, cuius opes etiã nocentissimos reos absoluunt.* Multa mihi dant solatia] *multa me consolantur, id autem in primis, quòd eos, qui mihi nullam gratiam retulerunt, inuidentes dignitati meae, magnis in remp. beneficijs quaesitae, nunc infinitam unius potentiam cernentes uideo dissrumpi.* De meo statu] *de statu dignitatis meae.* Vnde ceciderim] *casum intelligit exsilij.* Pedibus trahuntur:] *non laboro, etiam si pessime administrentur. sic locutus est in epistola ad* Volumnium, *fam. ep. 33. l. 7.* Stomachus ubi habitabat] *ubi sedes irae fuit.* Concaluit.] *calorem concepit ad concoquenda, quae dura sunt: id est, ut non ferenda feram tamen.* Fluit ad interregnum.] *interrex creabatur, cum urbs sine consulibus, & reliquis patricijs magistratibus esset; ut is haberet comitia consularia; ijsq; comitijs consules creati, haberent comitia reliquorum magistratuum. dum autem unus esset patricius magistratus, auspicia ad patres redire non poterant: ita nec creari interrex: quem & a patribus, & auspicato creari oportebat. qua de re diximus in commentario in epistolas. ad* M. Brutum. *Fluit: tendit i. quia, cum haec scriberet mense Nouembri, non dum habitis consularibus comitijs,*

quæ nec in expectatione essent, futurum uidebatur, ut res usque eò protraheretur, ut, anno confecto, cum nulli consules essent, interrex comitiorum caussa crearetur. quod ita factum est. nam consules ex interregno creati Domitius & Messalla, *sicuti* Appius *quoque et* Ahenobarbus, *itemq;* Pompeius & Crassus. *Quòd autem in antiquis libris,* Fuit, *legitur; falsum esse constat; probabilius autem, ut correximus,* Fluit: *siquidem in epistola ad* Q. *fratrem 2. libri 3. eadem de re eandem sententiam posuit, his uerbis:* Res *uidetur spectare ad interregnum.* Apud timidos iudices] *qui à Pompeio, ad quem dictaturam delatum iri putabant, sibi timentes, si eius amicissimum Gabinium damnassent, absoluerunt. ad* Q. *fratrem epist. 7. l. 3.* Gabinius] *qui & ipse de ambitu postulatur. epist. 3. lib. 3. ad* Q. *fratrem.* P. Sylla] *forte is, quem Cicero defendit accusante* Torquato. *extat oratio.* Quin foris esset] *quin accusatione excluderetur,* Torquato *de diuinatione contendente.* Alij *sic exponunt:* Non *dubitans, quin Gabinius in urbem non introiret, sed foris maneret triumphi caussa, cum ex prouincia reuerteretur. quod si fecisset, accusationem Sylla faciliorem sperabat.* Contra dicente:] *contenderunt* Torquatus, & *Sylla, ut accusandi munus alter alteri eriperet. obtinuit Sylla: cum id ante non sperasset.* Hoc tamen agitur seuerius:] *non de paricidijs accipio, neque de ambitus crimine accusatis, sed* γενικῶς *de omnibus reis.* Indicia] *sic antiqui libri, non,* Iudicia. *quotidie, inquit, nocentes homines indicio produntur.* Multi alii] *quo modo, cum proxime dixisset,* Omnes

absol-

absoluentur, de multorum condemnatione subiecit? quia, Hoc tamen, scriptum est non eodem die, quo superiora. quasi enim se corrigens intulit, Hoc *tamen agitur seuerius.* Vrbani] *per iocum: ut urbanos, & festiuos homines per iocum appellet, qui accusati ne responderent quidem; ne defensionem inutilem stulte dicerentur suscepisse.* Et tamen] *quanquam Gabinius absolutus sit.* Absoluto] *maiestatis iudicio,* Lentulo *accusante: quod paullo ante cum scripsisset, de liberto condemnato per obliuionem omisit, hic omissum repetit, non suo loco. ad fratrem epist.* I. 2. & 3.. *libri* III. Solidis pectoribus] *animi non infirmi; qui, postquam reus indicatus est læsæ maiestatis, statim magna libertate dixit, quæ sequuntur. fuit autem uel græcum adagium, uel initium uersus ex aliquo uetere poeta.* Lege Papia] *hæc uidetur fuisse de maiestate.* Pontinius] C. Pontinius, *qui prætor fuerat Cicerone consule, moxq; in prouinciam Ciliciam legatus cum eo profectus est.* Et *uidetur ab urbe deriuatum nomen. nam, ut à Gabijs Gabius, & inde Gabinius, sic à* Pomœtia Pomptinus, & Pomptinius, *siue* Pontinius. *utroque enim modo scribebatur, sicuti & tribus modo* Pontina, *modo* Pomptina. Ad IIII. nonas Nou] *qui dies ludos plebeios primus, ut opinor, consequebatur. uide infra de ludis, ep.* XI. *l.* 7. Triumphare] *de* Allobrogibus. Dio *lib.* XXXIX. *in oratione de prouincijs.* Cato] M. *Catonem hoc anno fuisse prætorem, & iudicium repetundarum in* M. Scaurum *exercuisse, perspicuum fit ex* Pediano. *itaque, quod sequitur,* Prætor, *mallem,* Prætores. *nam etiam*

ad Q. fratrem lib.3.epist.4. Cato & Seruilius prætores prohibituros se minantur. ut omittam, quòd supra de Catone & Seruilio prætoribus patet, epist.14. Mucius] Scæuola.epist.16. Latum de imperio] unius diei, quo ingressus urbem, triumphum ducturus erat. alioquì imperium habere intra urbem licebat nemini. huius generis exemplum extat apud Liuium lib.45. his uerbis. Tribus his omnibus decretus ab senatu triumphus: mandatumq; Q. Caßio prætori, cum tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut ijs, quo die urbem triumphantes inueherentur, imperium esset. Insulse] quia legem de imperio Pontinij Ser. Galba prætor clam ante lucem tulerat: quod a Dione traditum est: &, agi quidquam cum populo ante horam primam, leges uetabant. Appius consul] eius amicissimus, ut apparet ex epist.9.l.3.fam. Triumphare] Bessarionis liber, triumphaturum. utrunque recte. Sine lege] curiata: qua populus imperium dabat. Confecta Britannia] cum Cæsari, quod ageret in Britannia, reliquum nihil esset. Proximo] proximis diebus; cum & alias ante accepisset. sic arcano, & arcane, commodo, & commode, indifferenter ueteres dixere. Pilius] Piliæ propinquus, quam Atticus habebat in matrimonio. ep.8.l.8.fam. Noster,] Bessarionis liber, non. placeret, Nostri; cum sequatur, Tuorũ. Vlla ueritas] si præstare uis, quod promisisti. Cicero meus] quem Dionysius erudiebat. epist.15. Illud] animaduertendum, esse in hac epistola multa inter se pugnantia: ut necesse sit, aut pluribus diebus scriptam, aut non unam esse.

EPI-

EPISTOLA XVII.

Gratum aduentum] *aduentum Attici in Italiam.* Promiſſi] *hoc eſt, quod in proxima dixit, Si ulla eſt in te ueritas, aduentare iam debes.* Tranſmiſſionis] *cum ex Italia in Græciam cum periculo nauigaſti.* Nam Veſtorio dandi ſunt dies,] *nam Puteolis merito pones aliquot dies in Veſtorij noſtri ſuauiſſima conſuetudine; ut illius urbanitatem, & quaſi Atticos ſales ex interuallo reguſtes. erat autem Veſtorius Puteolanus: & Puteoli in uia, quæ ex Apulia Romam fert.* Germanæ puta uide] *etſi nihil immutaui: tamen non dubito, quin ita legendum ſit: Germanam: peti uide. ut ſit ſenſus: aduola mi Attice, & inuiſe ſimilem remp. reip. illi noſtræ, quam laudare ſolebamus. dicit enim, Germanam illius noſtræ reip. cum ironia, quaſi prorſus diſſimilem, & plane mutatam. deinde ſequitur: Vide magiſtratus peti, nummis ante comitia tributim uno loco diuiſis palam. quæ uerba ſi quis diligentius expendat, ſingula emphaſim habere cognoſcet. uide item, inquit, Gabinium abſolutum, cum nocentiſſimus eſſet. concedatur etiam, ut auctoritate floreat, & gratia.* De Meſſalla] *conſulatum petente. ſupra.* Reum] *de ambitu. nam de repetundis iam fuerat abſolutus. epiſt. 16. & ep. 2. l. 3. ad Q. fr.* Nulla eſt, &c.] *nemo fere condoluit.* Aedilitas] *Aſconij uerba ſunt: Aedilitatem ſumma magnificentia geſſit, adeo ut in eius impenſas opes ſuas abſumpſerit, magnumq; æs alienum contraxerit.* Eſt pondus] *magni ponderis eſt, multum ualet apud ruſticas tribus memoria Scauri patris, optimi & clariſſimi uiri,*

qui

qui princeps senatus sæpe numero electus est. absolutum patris egregia memoria, Valerius tradit libro.8,cap.1. Duo plebeii] *nam Messalla, & Scaurus patricij, plebeij Domitius, & Memmius. ergo cum Messalla Scaurus, cum Domitio Memmius contendebat.* Adiuuetur] *adiuuetur munere, tametsi non gratißimo.ep.16.* Cæsaris commendetur militibus] *ad suffragia uenientibus.* Pompeii Gallia] *forsan Pompeij Galliam eos colonos appellat, qui ab eius patre Strabone deducti sunt in Galliam: ut Galliam Pompeij dicat Pompeij clientes à patre relictos. suspicor tamē in dictione Pompeij mendum esse. non enim fautor Memmij Pompeius; aduersarius potius, ut supra, ep.15. Pompeius fremit, queritur.* Si non ualuerit] *si Memmius intelliget hæc sibi ad consulatum obtinendum haud satis esse, tribunum pl. aliquem inueniet, qui, obnuntiationibus interpositis, comitia in aduentum Cæsaris detrudat. sic ad Quinctum fratrē epist.2. lib.3. Consules comitia habere cupiunt, rei nolunt, & maxime Memmius, quòd Cæsaris aduentu sperat se futurum consulem. Aduentum autē Cæsaris in Italiam intelligit, (nam Romam ingredi proconsul cum imperio non poterat) quemadmodum uenit triennio post, ut M. Antonij, quæstoris sui, commendaret colonijs & municipijs sacerdotij petitionem, lib.8. belli Gallici.* Catone præsertim absoluto] *tribuni pl. iam nihil non audebunt, cum C.Catonem, qui nihil non ausus erat in tribunatu, uideant absolutum. uel proprie de comitijs impediendis intellige. facile enim, ut id faciant, adducentur tribuni pl. cum Cato, qui tribunus pl. biennio ante comitia*

mitia in annum sequentem detruserat, sit absolutus. ad Quinctum fratrem, ep.5.l.2. Paccianæ epistolæ] *hic apparet, diuulsa esse, & alieno loco agglutinata harum epistolarum membra. nam* Paccianæ *epistolæ incipit respondere in epistola proxima superiore: ut, in hac quo modo respondere poßit, non uideam.* Paullus] *L. Aemilius Paullus, qui duas basilicas, ueterem restituit, nouam exstruxit.* Dirumparis licet.] *inuidia; quia me uideas inter præcipuos esse Cæsaris amicos, hominis florentißimi, nobilißimi. dictum quasi ioco.* Monumentum] *quod? laxationẽ fori. ipse enim proxime sequẽtibus uerbis interpretatur.* Vt forum laxaremus] *Suetonius hæc de Cæsare: Forum de manubijs inchoauit: cuius area* H-S *super millies constitit. quæ sunt scutatorum tricies centena millia.* Contempsimus] *abiecimus, quia cum priuatis non poterat transigi sexcenties* H-S*: & quia rem gloriosißimam, septa scilicet in campo Martio marmorea minore pecunia faciemus. Postea tamen cum priuatis transactum esse millies, id est, scutatorum tricies centenis millibus, e Suetonio, & Plinio cognoscitur.* Sexcenties H-S] *decies octies centenis scutatorum millibus.* Cum priuatis] *quorum ædes, ut forum laxaremus, erant euertendæ. ijs supra sexcenties petentibus, conuertimus aliò nostra consilia, nempe ad septa marmorea in campo Martio facienda.* Tribuniciis comitiis] *Caualcantis & Bessarionis duo antiqui libri, Tributis comitijs. placet: ut populum, qui ex regionibus & locis ad suffragia conueniebat, (hæc enim tributa comitia dicta, docet Gellius ex libro Lælij Felicis) marmorea*

morea septa, non, ut ante, lignea, concluderent. qua de re plenius in libro nostro de comitijs. Ad quid laboramus res Romanas?] *Quorsum igitur de rebus Romanis laboramus? qui enim hoc monumentum contemnit, apparet eum de rebus Romanis nihil laborare. sin autem laboramus; non est, ut hoc monumentum contemnere poßimus.* De lustro] *censores post censum urbem lustrabant: sed censum lustrumq; simul tribuni pl. obnuntiationibus impediebant. ep.* 10. Lege Plotia] *qua iudicia inter tres ordines communicata, senatores, equites, plebem, declarat Asconius his uerbis: M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone L. Porcio Catone cos. anno* 11. *belli Italici, legem tulit adiuuantibus nobilibus, qua lege tribus singulæ ex eo numero quinos denos suffragio creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe: Bessarionis tamen liber, item Caualcantis, & Ferri, Lege Coctia. & sane de lege Plautia, uix est ut putem intelligi posse: primum quia non de genere iudicum queri Ciceronem existimo, sed de criminibus, quorum impunitatem improbi assequerentur. at lex M. Plautij Siluani tantum fuit de genere iudicum, de crimine nullo fuit. alia igitur hæc. deinde, ideo hic de genere iudicum non agitur, quia iudicia hoc tempore non iam lege Plautia fiebant, sed Aurelia, quam tulerat L. Aurelius Cotta Cn. Pompeio Magno M. Licinio Crasso cos. ut cum senatoribus simul equites Romani, & tribuni ærarij iudicarent. eaq; lege iudicatum esse in caussa Clodij, supra legimus libro* 1.

item in caussa Scauri apud Pedianum, in Miloniana, in a- lijs. quòd si, Plautia, legimus; ab alio Plautio latam in- tellige, qui tulerit non de iudicibus, sed de certo crimine, & fortasse de ui. nam legis Plotiæ de ui meminit Cœlius in epistola ad Ciceronem, fam. lib. 8. C. Domitius] *sic antea. reposui, C. Decimius, ut & Caualcantis, & Bessarionis, et Ferri libri. habent: primum, quia libenter sequor ueterum librorum auctoritatem; deinde, quia, C. Domitius, mendose legi uideo. nunquam enim Domitia gens Caio prænomine usa est, sed tantum Cnæo, & Lu- cio; ut in Tranquillo legimus.* Integræ] *ante quàm hinc discederes.* Quid egeris.] *num eum libertate donaueris. ep. 15.*

EPISTOLA XVIII.

Non oblitum] *non quia sim oblitus.* Commit- tamus] *scribendas demus.* Excidat] *excidant, Bes- sarionis liber. locus deprauatus.* Pactionem] *pactio hæc erat. Memmius & Domitius consules fieri cupiunt: Appius autem Claudius, et L. Domitius Ahenobarbus con sules id agunt, ut consulatu functi in prouincias mittantur. promittunt igitur se operam daturos, ut consules crcentur Memmius, & Caluinus: illi contra, se tres augures da- turos, qui dicerent se affuisse, cum lex curiata de imperio prouinciarum ad populum ferretur; & duos consulares, qui se affuisse dicerent, cum senatusconsultum de ornandis & instruendis consularibus prouincijs scriberetur: nisi hoc fecissent, HS darent ambo quadringena Appio & Ahe- nobarbo.* Ipse suus] *mallem, Ipse, & suus: & paullo post, Fecissent.* Ambo] *Memmius, & Domitius.*

HS

HS quadringena] *quæ sunt omnino aureorum scutatorum duodecim millia*. Consulibus] *Ap. Claudio Pulchro, L. Domitio Ahenobarbo*. Ipsi] *Memmius, et Caluinus*. Tres augures] *nam cum lex ad populum fertur, augures adsint necesse est, qui dicant licere per Iouem legem ferri. tres autem plane, cum lex curiata ferebatur; quia* XXX *curiæ tres ueteres tribus repræsentabant, quas singulas in denas curias Romulus diuisit. porro ueteres tribus suum quæque augurem habuit. Liuius lib.* X. Quæ lata non esset] *augures igitur pretio erant adducendi, ut latam mentirentur. non licebat autem sine curiata lege imperium in prouincijs habere*. Ornandis prouinciis] *instruendis, ut soleret*. Cum omnino] *nam re uera neque lata curiata lex, neque senatus fuerat: sed, quasi utrunque fuisset, ita prouinciarum administrationem & lege curiata, & senatusconsulto se daturos consulibus promittebant Memmius & Caluinus, si modo ipsi essent consules facti*. Affuisset] *puto, Fuisset, rectius*. Nominibus] *nomen dicitur, quod in codicem refertur*. Perscriptionibus] *certa pecuniæ promissione, ut cautum esset consulibus de HS quadringenis millibus. hinc illud apud Terentium: Perscripsi omnibus, quibus debui*. Multorum tabulis] *cum multi, Memmio & Caluino amicitia aut affinitate coniuncti, solutionis promißione se obstrinxissent, perscriptione suis tabulis facta*. Erat idem:] *ita non commouebatur, quasi nihil turpe commisisset*. Alter] *alter consul Domitius Ahenobarbus*. Dirempta coitione] *coierant candidati Memmius, Caluinus cum Appio, & Ahenobarbo*

nobarbo cos. eam coitionem Memmius inuito Caluino di-remit, cum prolatam pactionem in ſenatu recitauit. Re-frixerat] *amiſerat amicorum ſtudia, cum illa pactionis enuntiatio Cæſarem offendiſſet. ep. 16.* Aequitatem animi mei] *quem uideas nihil his rebus commoueri.* Seleucianæ prouinciæ,] *nobilis prouinciæ Ciliciæ, quam Seleucus urbibus auxit.* Perſpice] *uides enim me nihil prorſus laborare, ut proconſul in Ciliciam mittar: quam alij tam turpi pactione quærunt: cum ego multo ante conſul fuerim, ideoq; multo, quàm illi, facilius conſequi poßim. quare laudes uelim æquitatem animi mei, cum his pactionibus nihil commoueor. quod tibi argumento eſt, prouinciam a me contemni. niſi enim contemnerem, commouerer. ideo autem non commoueor, quia contemno.* Coniunctionem] *mira eſt, inquit, æquitas animi mei: neutram in partem ualde me iacto: & ſuauißimam cum Cæſare coniunctionem tueri conſilium eſt.* Ex hoc naufragio] *cetera cum amiſerim, teneo, quaſi tabulam ex naufragio, ſuauißimam cum Cæſare coniunctionem.* Hibernam legionem] *ut ſumeret quam uellet legionem in hiberna ducendam.* Commodum] *paullo ante: ut ſæpe apud hunc ipſum.* Scribit] *Quinctus.* Legatum Pompeio] *uide primam epiſtolam huius libri.* Vt tu tamen aliquid expectes.] *ne nunc ex meis litteris omnia cognoſcas.* Ad me] *hoc aut abundat, aut mendoſum eſt. dicit enim, cum Romam uenies. aut expone, Ad me, in aliquam uillarum mearum, ubi tum ero. Scripſit enim iam, extra urbem ſe fore ex idibus Ian. Illud addo, omnes huius libri epiſtolas, præ-*

ter

ter priores tres, perturbato esse ordine, neque solum ipsa corpora, uerũ etiam membra: quæ suum in locum singula restituere, neque audendum est sine uetustis libris, neque audentibus fortasse succederet.

IN LIBRVM V. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EX EPISTOLA I.

I BAT Cicero *proconsul, cum annuo imperio, in Ciliciam prouinciam, et senatus consulto, et lege curiata datam, Sulpicio, & Marcello cos. ac de tota Ciliciensi prouincia, locus postulat, ut paullo uberius agatur. nametsi prouinciam suam Cicero sæpe Ciliciam appellat; scire tamen oportet, ad eius imperium, sex præterea diœceses pertinuisse, primum tres, quæ, post Ciliciam a P. Seruilio Isaurico debellatam, & in prouinciæ formam redactam, omnibus ante Ciceronem Ciliciæ proconsulibus, aut proprætoribus cum Cilicia attributæ sunt, Pamphyliam, quæ Ciliciam attingebat, Lycaoniam, & Phrygiæ maioris partem ultra Mæandrum; cum eius altera pars citra Mæandrum, ab eo, qui Asiæ præerat, administraretur: deinde, tres alteras, quæ Ciceroni extra ordinem, honoris caussa, S.C. traditæ sunt,* *Laodiceam,*

Laodiceam, Cibyram, Apameam, quas ipse uocat διοικήσεις Asiaticas in epistola ad Seruilium, lib. 13. fam. Ex prouincia, inquit, mea Ciliciensi, cui scis τρεῖς διοικήσεις Asiaticas esse attributas, nullo sum familiarius usus, quàm Androne Laodicensi. Quibus uerbis constat, primum Ciceroni tres diœceses Asiaticas præter consuetudinem attributas esse; deinde, Laodiceam ex ijs unam fuisse; quæ postea, ex pristino more, ad imperium Seruilij, Asiam regentis, translata sit. nam Asiæ Seruilium præfuisse, indicat idem in alia ad eundem epistola his uerbis: Si tibi utilius est, idest gloriosius, Asiæ præesse, & istam partem reip. male affectam tueri. Septem igitur omnino diœceses complectebatur prouincia Ciceronis, Ciliciam ipsam, unde tota administratio nomen accipiebat, Pamphyliam, Lycaoniam, Phrygiæ maioris partem ultra Mæandrum; tres præterea, Laodiceam, Cibyram, Apameam, ipsas quoque Phrygiæ maioris partes, sed citra Mæandrum; quæ ideo Asiaticæ uocabantur, quòd ante Ciceronis imperium in Asiæ administrationem includebantur. & quoniam de Cilicia satis constat; reliquarum exempla, ne qua supersit dubitatio, ex ipso Cicerone proferemus. De Pamphylia igitur in epistola 21. huius libri, ubi Pamphylium forum nominatur, & lib. 1. de Diuin. de Lycaonia in eadem epistola, cum Isauricum forum appellatur. Isaurum enim in Lycaonia Strabo lib. 12. constituit. de eadem aperte in epist. 15. huius libri, & epist. 10. ad Appium. lib. 3. fam. de Phrygia in epist. 21. huius libri. nam, ad forum Synnadense Phryges conuenisse, inde conijcio, quòd Synnadem in

Phrygia maiore trans Mæandrum ueteres geographi po-nunt. & epist. 1. libri 7. & 10. lib. 11. fam. de Cibyra epist. 21. huius libri, ubi mentio fit fori Cibyratici. de Apamea ibidem, & epist. 16. 20. & lib. 3. fam. & alibi. Ne quis autem plures, quàm septem, in Ciceronis pro-uinciæ fuisse diœceses arbitretur, ipsius uerba recitabo, ex epist. 21. huius libri. Idibus Febr. forum institueram agere Laodiceæ, Cibyraticum, & Apamense: ex idi-bus Mart. ibidem Synnadense, Pamphylium, Isauricum: ex idibus Maij in Ciliciam. Ex hoc loco septem fora con-stant, Laodicense primum, Cibyraticum, Apamense, Synnadense, Pamphylium, Isauricum, Ciliciense. quan-quam Ciliciense non, ut reliqua, actum est Laodiceæ, sed in Cilicia, quò se iturum scribit post idus Maij. & e-pist. 2. lib. 6. idem confirmat his uerbis: Hoc foro, quod egi ex idibus Febr. Laodiceæ ad kal. Maij, omnium diœcesiũ, præter Ciliciæ. Nec uero dubitandum est, quin forum etiam egerit in Cilicia, quò se peruenisse epist. 4. lib. 6. si-gnificat. idemq́; de celeberrima urbe Laodicea creden-dum est, præsertim cum in ea reliquarum diœcesium forũ egerit, ipsaq́; inter tres Asiaticas diœceses una nominetur in epist. ad Seruilium, lib. 13. fam. Quod enim ait Plinius lib. 5. ad iurisdictionem Cibyraticam Laodicenses conue-nisse; consuetudinem sui temporis ostendit, omnium pæne rerum mutatione facta. nam, si Laodiceam ad forum Ci-byraticũ adiungimus; quænam erunt tres diœceses Asia-ticæ, Ciceroni primum attributæ? non enim de Pamphy-lia, aut Lycaonia, aut Phrygiæ maioris parte trans Mæ-andrum, in qua Synnadem urbem fuisse diximus, licet su-spicari.

ſpicari. nam & Lycaoniam, & Phrygiam trans Mæandrum ad Ciliciæ administrationem pertinuiſſe, eiſq; Ap. Claudium ante Ciceronem præfuiſſe iam oſtendimus. Pamphyliam uero ideo non fuiſſe inter Aſiaticas diœceſes conſtat, quòd eam P. Seruilius Iſauricus cum Cilicia, & Piſidia, et Phrygia trans Mæandrum ad populi R. ditionem adiunxit, multis annis poſt Aſiam ab Attalo rege Romanis legatam. ideo ſemper eas nationes unus rexit, tanquam unam prouinciam. primus omnium Cicero tres præterea diœceſes Aſiaticas habuit. Aſia uero, quæ Attali fuerat, modo tota a proprætoribus, aut proconſulibus Romanis eſt adminiſtrata, ut a P. Seruilio, Iſaurici, quem proxime nominauimus, filio, cuius in prouincia Laodiceam fuiſſe, iam ſignificauimus, &, opinor, a Q. Cicerone, a quo Epheſum, & Apameam ſimul cum reliqua Aſia gubernatas eſſe conſtat: modo non tota, ſed adempta aliqua parte, ut hoc ipſo anno, quo Ciliciam rexit Cicero, complexus imperio ſuo Laodiceam, Cibyram, Apameam. Quæſtio ſupereſt de Piſidia, & Cypro inſula, quæ ad Ciceronis imperium ipſæ quoque pertinent, nec tamen inter diœceſes nominantur: de quibus utriſque dicam, quod ſentio. Propriam non fuiſſe Piſidiæ diœceſim, ſed cum Pamphylia coniunctam, exiſtimo, eo quidem magis, quòd Piſidiæ pars libera erat. in quam ſententiam illa me uerba epiſt. 5. lib. 6. adduxerunt: Exercitum infirmum habebam, auxilia ſane bona, ſed ea Galatarum, Piſidarum, Lyciorum. certe enim non ſubiecti Ciceronis imperio Piſidæ, cum inter auxiliares numerentur. alteram uero Piſidiæ partem ut a Cicerone admini-

stratam putem, commoueor ijs uerbis libri 1. *de Diuin?* Cilicum, *& Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi. Cyprum uero Ciceroni, & ante eum Appio, ac Lentulo attributam fuisse, cognoscitur ex epistola prima lib.6. & epist.7. lib.1. fam. cuius insulæ incolas ad aliarum diœcesium fora non licebat euocari: sed eò mittebat aliquem de sua cohorte is, qui Ciliciam regebat. hoc ab ipso Cicerone didici, qui epistola ultima huius libri, Q. Volusium, inquit, misi in Cyprum, ut ibi pauculos dies esset; ne ciues Romani pauci, qui illic negotiantur, ius sibi dictum negarent. nam euocari ex insula Cyprios non licet.* In discessu] *cum a tuo complexu in Tusculano diuulsus sum, in prouinciam Ciliciam proficiscens.* Ne quid noui] *ne prorogetur annuum prouinciæ tempus: quod esset nouum, & inusitatum.* Desiderium] *urbis, & meorum.* Satisdationes secundum mancipium,] *puto eas esse, quæ de rebus mancipio emptis, pretio nondum soluto, fiant. nam etsi mancipia uenditor possidet ab emptore data: quia tamen ea possunt fieri deteriora, ut deinde eiusmodi non inueniantur, qualia emptor promiserit; satisdationem secundum mancipium uenditor quærit, ut sibi de mancipijs caueatur.* Prædiorum] *pro quibus Memmius, & Atilius cum ab emptoribus mancipia accepissent, satisdatione præterea de mancipiorum probitate, & fructu sibi caueri uoluerunt.* De Oppio] *Cicero Cæsari debebat HS DCCC, id est aureorum uiginti quattuor millia. exigebat Oppius absentis Cæsaris nomine, cuius inter amicos præcipuũ locũ obtinuit. ep.4. et l.6. fam. ep.8.*

Ape-

Aperuisti] exposuisti, ostendisti te daturum, si urgeret. ep.4. Versura facta] uersuram facit, qui, uetus ut æs alienum soluat, nouum contrahit. fit enim conuersio quædam, & mutatio creditoris. Nostrorum nominum] pecuniæ mihi ab alijs debitæ. cuius exactionem si expectare uellem, sine uersura DCCC soluerentur. Transuersum uersiculum] cum pagina, uersibus recto ordine subsequentibus completa, nihil ultra capit; tum, si quid eiusmodi superest, quod multorum uerborum non sit, scribere solemus de transuerso. De sorore] tua, Quincti fratris uxore. Ego, & tu] ut inter fratrem meum & sororem tuam uterque gratiam componeremus. Dies fecit] nō dies in uesperum iam uergens, (nam & Marcum fratrem eadem causa in Arcano retinuisset) sed dies festus Arcani pagi, quem sibi Quinctus in suo fundo celebrandum putauit. Mulieres,] Terentiam, & Tulliolam, quæ Ciceronem prosequebantur. Pueros] Quinctum filium, et Marcum, fratris filium. Hospita] itaque inuitandi partes meæ non sunt. Statius] libertus Quincti; gratiosissimus apud eum, ideoq; uxori odiosus. Videret] pararet, curaret, ut alibi. sic & Græci loquuntur. nam Theocritus ἐν τῷ εἰδ. ιε, ὅρη δ' ἴσφορ δυνόα αὐτῆ. Antequam proficiscare] in Epirum. Pontinium] legatum meum. Quattuor legatos habuit Cicero in Ciliciensi administratione, C. Pontinium, M. Anneium, L. Tullium, Ciceronem fratrem. fam. ep.4. lib.15.

EPISTOLA II.

Iusta itinera.] non, ut adhuc, interrupta, aut

inæqualia, sed quantum procedi quotidie, esset, quantum iustis, id est satis longis itineribus possem. Mea mandata] *ut mandarem, si quid eum, me absente, curare vellem.* Nobis prouincias] *nobis, qui prouincias administramus.* γενικῶς *de prouinciarum rectoribus dixit. nam ipse unam habuit prouinciam Ciliciam. aut, Prouincias, quia simul habuit Cyprum, & diœceses tres Asiaticas, Pamphyliam, Lycaoniam, Isauriam, tutelam regis Cappadociæ.* Ad annum] *sic locutus est libro* III. *de oratore: Vt tibi Cæsar faciendum est ad annum.* Tribunum pl.] *qui, si quis uellet prouinciarum tempora prorogare, posset intercessionem impedire.* Rufio noster] *hic est C. Sempronius Rufus, de quo in epist. fam. ep. 8. l. 8. quem hic per iocum appellat Rufionem. quoniam autem cum Vestorio nescio quid ei erat controuersiæ; arbitrum statuerant Ciceronem, ut cognosceret. deinde cum Sempronius se à Vestorio uideret obseruari, (obseruabat autem Vestorius, ut, si Ciceronem Sempronius adijsset, statim & ipse accurreret, transigendæq; controuersiæ arbitrum moneret: quod Rufio nolebat, ut qui se non bonam habere causam intelligeret) hominem strategemate fefellit: nam ad Ciceronem non accessit. hunc Cicero gratißimum sibi fecisse dicit, quòd de controuersia audiri noluerit, id est, quòd ad se arbitrum non accesserit, ut de controuersia, quam habebat cum Vestorio, transigeret. in quo quasi gratiam referre Ciceroni pro accepto beneficio uisus est, quòd eum audiendi molestia liberauerit.* Tam longe] *Baulis in Cumanum. Baulis enim habuisse uillam Hortensium, constat ex Varrone, libro* III.

 de

de re rustica, etiam ex Academicis. Hortensius] *hic non hominem, sed dignitatem indicat.* Agentem aliquid] *ementem, aut uendentem, ut in emporio.* E Pansæ uilla] *Caualcantis liber,* Epense *uilla, corrupte, sed unde facile poßit erui uera lectio. Bessarionis,* Expense *sua uilla, ut aut legi poßit,* Exiens e *sua uilla: aut, quo modo ego correxi Caualcantis librum secutus,* E Pansæ *uilla.* Num quid uellem,] *num quid sibi mandarē proficiscens in prouinciam.* Ingentis molestiæ,] *prouincialis.* Aliorum] *quibus prouinciarum admini- stratio, quo longior, eo, rapinarum spe, gratior.* De auctoritate perscripta.] *senatus auctoritas quid sit, aperiendū est. Cum aliquid senatorū maior pars decreue- rat,* S.C. *scribebatur, nisi tribunus pl. aliquis intercederet. in tercedente,* S.C. *nō erat, sed scribebatur tamen quod sena- tus eo die statuisset; eaq́; perscripta auctoritas dicebatur. Ergo, cum senatus decreuisset,* M. *Marcello consule re- ferente, ut Cæsari Gallias obtinenti ante tempus succedere- tur, itemq́; ne absentis ratio comitijs consularibus habere- tur, intercesserunt tribuni pl. itaque* S. C. *non est factum, sed auctoritas perscripta. Hac de re legendus Dio libro* XLI. *& quæ in commentario in familiares Ciceronis epi- stolas diximus.* Iussos IIII uiros creare] *ut, cum essent omnes Latinæ coloniæ, aliquam, creatis* IIII *uiris, municipiorum formam acciperent. nam* IIII *uiri municipiorum erat, non coloniarum, magistratus, ut Ro- mæ consules. (ep.* XI. *l.* X.*) id erat inducere paullatim eos in iura ciuium Romanorum, ut & suffragij ferendi, & petendi honores facultatem, Latinis colonijs negatam,*

municipijs, & Romanis colonijs concessam, adipiscerentur. semper enim Cæsar, quod e Suetonio quoque constat, id spectauit, ut Transpadani, id est Latinæ coloniæ, ciuitate donarentur, ut qui etiam nouum Comum Romanam coloniam consul miserit. de transpadanis autem cum a senatu nunquam impetrasset, postea, rerum potitus, effecit, ut apud Dionem scriptum est. Ideo infra ep. 7. l. 7. in partibus Cæsaris Transpadanos numerat. & sam. l. 16. Gallias habet inimicissimas, præter Transpadanos. Nec *dubito M. Cœlium in epist. ad Cic. de his comitijs, quibus IIII uiri crearentur, significare, cum ait: Illi rumores de comitijs Transpadanorum Cumarum tenus caluerunt.* Iussos] *a Cæsare, cuius in prouincia erant coloniæ Transpadanæ.* Magnos motus] *quòd auderet Cæsar sine senatus auctoritate iura municipiorum, id est ciuitatis Romanæ, municipijs dare.* Ex Pompeio] *cum quo Tarenti sermonem habuit de rep. ep. 5.*

EPISTOLA III.

Quid de iis cogites, & quando] *quid futurum putes de ijs rumoribus, et quando futurum.* Edictum P. Licinii] *edictum prouinciale, ut edictum Asiaticũ Q. Mucij. ep. 1. l. 6. Ex ijs edictis Cicero, quidquid utile prouinciæ putaret, in suum edictum transferebat.* Dionysius] *Ciceronum puerorum magister, qui et ipse cum pueris in prouinciam proficiscebatur.* Nicanor] *Attici seruus. ep. 2. l. 6.* Continentia, & diligentia] *in administranda prouincia.* A Pontio] *cum essem apud Pontium.*

EPISTOLA IIII.

Scriba] *meus, M. Tullius Laurea. Plinius.* Primo,

mo, maximo mandato,] *de Tulliæ matrimonio.* Ac ne ille] *cum in Bessarionis libro scriptum uideam, Ac me illud quidem labat, fit, ut ita corrigendum putem, Ac ne illud quidem labat, hoc sensu, Ac ne illud quidem, de quo ante discessum meũ collocuti sumus, ex animo excidit, sed hæret.* Non quo] *subaudi, probem.* Contenti esse] *ut ei Tulliola matrimonio iungatur. hoc enim intelligit.* Non alienũ,] *a Tulliæ nuptijs.* Vt nostris possit] *uereor, ut is adduci possit, ut nostris mulieribus, Tulliæ, et Terentiæ, in consuetudine obsequatur: etsi summe facilis sit. generum enim Cicero cupiebat, cuius comitate & obsequio mulieres lætarentur. quod infra scribit de Dolabella, ep. 6. l. 6.* Et tuis δυσδιάγνωστον] *& quod scribis, tuas mulieres putare generum fore, qualem nostræ maxime uelint; id eis difficile cognitu.* πρὸς νεῦσιν esse] *ad assensum, ad obsequium: ut assentiatur, ut obsequatur nostris mulieribus.* Et quidem summe facilis] *horum uerborum iam sententiam ostendi: sed antiqua lectio, Equidem sum facilis. cuius hic est sensus: quenquem illæ probabunt, ego probabo, facilis in omnes partes.* Rei habebis rationem meæ] *suspecta sententia est, eo magis, quòd in antiquis Bessarionis, & Ferri libris uideo scriptum, Res habibis mirationem nam. suspicionem autem de mendo facit, quòd, cum scribat Atticum absuturum, deinde subiungit: Rei habebis rationem meæ. qui enim, si absuturus est, Atticus rem Ciceronis poterit curare?* Agente Seruio] *libri tres ueteres, Agente Seruilio Seruio. ut sensus sit: negotium suscipientibus P. Seruilio Isaurico, & Ser. Sulpicio, grauissimis*

uißimis uiris, & summa auctoritate præditis, nobisq; haud uulgari amicitia coniunctis, posset aliquid fieri probabile: sed, utroque nostrum absente, neque Seruilius aget, neque Seruius. Et, ut sine copula duo nomina iungantur, ita Ciceroni usitatum est, ut exempla recitare putidum uideatur. De Marcello] *M. Claudio Marcello consule, collega Ser. Sulpicij.* S.C. si erit factum, &c.] *si decreuerit senatus, ut omnibus prouinciarum rectoribus supplementum scribatur.* Rem tamen conficies] *ages tamen de supplemento. nam certe, ut de ceteris senatus non probet, mihi tamen, & Bibulo, qui proconsul in Syriam ibit, attribui oportebit. Attribui, autem explano, pecuniam: cum sequatur, Compendium populi.* Probe] *quòd ei in sermone significasti, me ad te de eo scripsisse. ep. 1.* Cum uenerint] *ages cum ijs.* Quod Cherippus.] *subaudi, de me locutus est.* Hic quoque, πρὸς νεῦσιν, sustulisti] *ne hic quidem scripsisti, quid mihi agendum putes, sicuti nec de illo scripseras, qui tibi à Tulliæ nuptijs uisus erat non alienus. Sustulisti igitur, πρὸς νεῦσιν, id est, non scripsisti, ad assensum tuum quid sit, quid tibi uideatur agendum, quid probes.* O prouincia] *cum indignatione. etiam ne, inquit, quid Cherippus libertus de me cogitet, aut dicat, mihi curandum est?* Hactenus; ne quid ad senatum.] *hactenus mihi est curandus; ne, si a nobis contemnatur, impulsus ab eo patronus eius consul ad senatum referat de supplemento non attribuendo. et protulit cum dolore, Hactenus; ne quid ad senatum: quasi maxime curandus, cum tanta res agatur.* Consule, aut numera:] *aut consilium*

filium mihi Attice da, quo pacto me geram: aut, alia uia si non est, pecuniam [*liberto numera. minimum in eo damni faciemus: nam capies eum* D C *nummis sestertijs, id est pecuniæ nostratis aureis* X I I X. (*& posuit exigui numeri notas, non quæ pecuniam definirent, sed quæ pecuniæ minimum significarent*) *qua summa facile adducetur, ut patrono suo, quod contra existimationem, aut uoluntatem nostram sit,* (*puta, de non dando supplemento, aut de proroganda prouincia*) *nihil persuadeat.* Ceperis, *autem ex ingenio leginus; non,* Ceteris, *mutatione fere nulla; &* D C *pro* D E. *qui error etiam est in uulgatis libris, ex antiquarum notarum ignoratione, & litterarum similitudine ortus.* Quòd cum Scrofa,] *subaudi, locutus de illo, quod Cherippus de me dixit.* Scrofa *autem Tremelliorum cognomen.* Annius, & Tullius] *legatos suos significat, sed nominat* Anneium, *epist.* 55. *lib.*13. *epist.* 4. *lib.* XV. *fam.* Recte scribis] *scripserat Atticus; quoniam Brundisij ante* Kalendas Iunias Pontinius *legatus futurus esset, ut inde in prouinciam profecturus traijceret; non fuisse caussam, cur Cicero reliquos legatos urgeret,* Annium, *&* Tullium. *quanquam cum in epist.fam.legatur* Anneius, *pro* Annius; *necesse est alterutrum esse mendosum.* De Sicinio] *hunc puto peritum fuisse in conscribendis edictis prouincialibus.* Ne illa exceptio] *exceptionem quandam dixerat Sicinius in edicto sibi placere: quæ Ciceroni suspecta erat, ne forte in amicum negotiatorem, aut publicanum cum damno incurreret.* Quinque præfectis,] *uide ep.*7. De Oppio] *uide epist.* I. Quoniam Philotimum habes]

habes] *libertum Terentiæ, qui te huius oneris parte leuabit.* Cognosce rationem] *uide, quantum debeam.* Et ut agam amplius,] *& ut uehementius a te contendam. Deinde intulit, si me amas.* Proficiscaris] *ex urbe. ep. 4.* Pæne præterii.] *pæne ad eam partem non rescripsi, in qua chartam scribis tibi deesse.* Mea cautio] *mea interest cauere, ne tibi charta desit.* Ducentos] *sestertios nummos, ad emendam chartam. sume de meo ducētos; ut posthac longiores a te litteras accipiam, quibus & de meis, & de publicis rebus certior fiam.* Vellet] *a te quærere.*

EPISTOLA V.

Quid narrem; noui enim nihil:] *coniectura ducti sic correximus. ueteres libri, Noui enim mihi. nostram correctionem non dubito quin docti probent, eo magis, quod in epistola sequenti idem scribit: Nec tamen iam habeo, quid aut mandem tibi, aut narrem. mandaui omnia; quæ quidem, ut polliceris, exhauries: narrabo, cum aliquid habebo noui. Ferri liber, Nec, quid narrem, noui. etenim mihi &c.* Eo autem die] *nam fere senatus nonis, idibus, kalendis habebatur.* HS xx & DCCC.] *quæ Cæsari debemus. ep. 1.* Quod auctore te uelle cœpi,] *Cæsaris amicitiam auctore te sum amplexus. hinc illud ep. 5. lib. 4. Te auctore resipui.* Adiutore] *in soluenda pecunia. sic enim amicitia retinebitur.*

EPISTOLA VI.

Secum, & apud se] *& consuetudinem, & domum significat.* Nostrum negotium] *administrationem prouinciæ.* Exhauries] *conficies, ut nihil supersit*

perſit. ep. I. De Cæſaris nomine] *de* HS CXX *&* DCCC, *quæ Cæſari debemus.*

EPISTOLA VII.

Quinos præfectos, &c.] *ut præfectis uterer in mea iuriſdictione ab ipſo datis. Quinos, autem in ſingulis prouincias mihi attributas.* Nouos] *non eoſdem, qui ſuperioribus annis in his prouinciis, ab ipſo delati, præfuerunt, ſed nouos, qui non præfuerint.* Vacationes, iudiciariam cauſſam] *ut ob hanc cauſſam uacarent a præfecturis, ſi in iudicium uocarentur. id autem Atticus mandarat, quia, ſi locus a Pompeio relinqueretur, forte & ipſe amicum aliquem deferre præfectum uellet.*

EPISTOLA VIII.

Curſum] *idoneam tempeſtatem.* Romæ] *Roma, uidetur legendum. non enim Romæ a Milone, ſed in itinere ab amicis, de Milone ſcribentibus, litteras acceperat: itaque paullo poſt, Rem, inquit, totam perſpicias uelim. nobis enim ſcribuntur ſæpe maiora.* Quod Philotimus ſocius eſſet in bonis ſuis.] *uolebat enim Milo, ſuis neceſſariis (nam ipſe Maßiliæ exſulabat) a Philotimo bona reſtitui. nec dubito, quin ea bona Philotimus ab haſta emerit, ſed ea condicione, ut Milo recuperare aliquando poſſet, ipſi autem Philotimo, quantum Cicero æſtimaſſet, pro fide & ſedulitate daretur. apparet ex epiſtola M. Cœlij, in qua ita ſcriptum eſt: Quod ad Philotimi liberti officium, & bona Milonis attinet; dedimus operam, ut & Philotimus quamhoneſtißime Miloni abſenti, eiusq; neceſſarijs ſatisfaceret; & ſecundum eius fidem, & ſedulitatem æſtimatio tua conſerua-*

retur.

retur. Qua in epistola, Aestimatio, accipio, id quod Cicero Philotimo dandum censuerat, pro bonis fideliter, seduloq; seruatis. Dixit autem, Philotimus socius, quia partem Milonis bonorū Cicero quoque emerat. infra. In potestate nostra] cum sciremus Philotimum bona fideliter Miloni redditurum. quæ si malus emptor, id est non æque amicus, emisset, abduxisset a Milone mancipia, quæ ille permulta secum habebat. cur enim, quæ in auctione emisset, Miloni uellet relinquere? fecimus autem, ut Philotimus emeret, eo consilio, ut & ijs mancipijs Milo posset uti, &, redimere ab eo sua bona cum uellet, liceret. quod ab alio emptore minus licuisset. Alienis] non iam Milonis, sed eius, qui ab auctione emisset. Faustæ] Milonis uxori; cui uidebatur de dote caueri, si ea bona Philotimus emisset, a quo Milo recuperare aliquando posset, pecunia Philotimo uel sine usura reddita. Ratum] certa cautio. Ipsi nos] cum & ipse Cicero socius esset in bonis. ideo Philotimus socius; idq; confirmatur in extrema epistola, cum ait, Req; mea. Seruaremus] alius enim si emisset, recuperandi nulla Miloni spes esset. prorsus igitur perijssent ea bona. Nihil nobis fuerat tanti.] hoc enim consilio emimus, ut id denique fieret, quod ipse Milo uellet. ut uero eius bona ipso inuito possideremus, nihil nobis fuit tanti. Leuiora] quia fortasse non sunt, ut scribuntur. nobis enim scribuntur sæpe maiora. Fide, fama, req; mea] fide, quia promiserat Cicero Philotimo, quod ei Milo pro conseruatis bonis daret, cum sua bona recuperaret. Fama, quia turpe Ciceroni fuisset, non reddi Miloni sua bona, quæ ipse a Philotimo

timo eum uoluisset, ut aliquando redderentur. ideo dixit, Queri Milonem iniuriam meam. Re, *quòd ipse Cicero socius esset in bonis: quod proxime demonstratum est in eo, Philotimus socius; & in eo, Ipsi nos.*

EPISTOLA IX.

Muneribus tuis] *Attici res agebant Areus, & Eutychides, liberti, Corcyræ, & Sybotis: eius igitur nomine ad Ciceronem munera detulerunt.* Concesserant] *congesserant, corrige: aptius erit ad sententiam.* Saliarem in modum] *copiose admodum, quales erant cenæ Saliorum sacerdotum.* Sine his impedimentis] *quæ scis me multa habere. &,* His, *(ut est in Bessarionis libro) nemo non uidet esse rectius, quàm,* Iis. Summa modestia, & summa abstinentia] *modestiam, & abstinentiam non sine caussa coniunxit: quia multi, quòd superbe & auare prouincias administrassent, condemnati.* Extraordinarium] *multis enim post consulatum annis in prouinciam proficiscebatur: quod erat extraordinarium; cum alij statim post consulatum solerent.* Parthus] *Parthorum incursiones timet. ep.* XI. Nostra] *nam, cum armis res geritur, fortuna dominatur. in pace autem, quæ requiruntur, ea præstabo, modestiam, abstinentiam, & quæ in nobis ipsis, non in fortuna, posita sunt.* De CXX, & de DCCC,] *Cæsaris, ut opinor, nomen intelligit, de quo supra, epist. 1. 4. & 5. in hoc libro.* Annus noster maneat] *quæ nobis data est annua prouinciæ administratio, ea ne prorogetur, sed eadem maneat.* Ne intercaletur] *nam intercalatio dies interponebat: ita, diebus interpositis,*

tis, longior fiebat administratio prouinciarum]. Dionysium] *hominem Græcum, pueri M. Ciceronis magistrum, ab Attico traditum.*

EPISTOLA X.

XV. kal.] *perspicue mendosum, ut in duabus, quæ proxime sequuntur, epistolis apparet. malim igitur,* VII. kal. Pontinium] *legatum.* Vestigiis tuis] *quia diu Atticus uixerat Athenis, multamq; & iucundam sui memoriam reliquerat.* Comitum] *e cohorte ipsius.* Lege Iulia] *cum lex Iulia concedat, ut accipiam; nihil tamen accipitur. ep. 15.* Ab hospite] *publice enim hospitia magistratibus in prouincias proficiscentibus dabantur, cum hospes cuique suus aßignaretur: sed Cicero sumptum ubique fecit de suo, accipi ab hospitibus uetuit.* Ex hoc negotio emerserim.] *quòd prouinciam non recusauerim.* ἔρδοι τὶς] *uerißimum est illud, Nemo artem, quam non nouerit, exerceat. Aristophanis uersus in Vespis.* Quid adhuc?] *quid accidit adhuc, ut te prouincia offendat?* Nescio] *non fere quidquam accidit.* Vt puto, & uultu] *placet, quod scriptum est in antiquo Bessarionis libro, Vt puto, & uolo.* Dicuntur, & tacentur] *a comitibus meis, ineptis hominibus: ut de uxore difficili dicere solemus, neque loqui, neque tacere, cum oporteat.* δυσευκοίμητα sunt] *non est, ut ea sedare poßis, & tollere.* ϐαθύτητα] *summam taciturnitatem, summam in ferendo & dißimulando grauitatem, & prudentiam. ep. 21.* Huius uirtutis] *quæ est in ferendo, & dißimulando.* Ergo hæc quoque hactenus] *ergo nihil addam: hæc ipsa satis sint: ut in*

ut in hoc quoque meam βαθύτητα cognoscas. Quid de Cæsaris] pecuniam debuisse Cæsari Ciceronem, supra diximus, ep. 1. De Milonis] & Miloni Philotimum debuisse, diximus. ep. 8. Turbæ duntaxat?] in Bessarionis antiquo libro, Vrbe: ut legi possit, Vrbs: quod tamen haud scio an maxime probem; cum intelligam, si, Vrbs, retineatur, superuacaneum illud uideri, Et urbis ornamentum: si quidem urbe ornamenta urbis continentur, ut ciuitate ciues. placet igitur, & rectius uidetur, Turbæ, hoc sensu: Athenæ me delectarunt, hominum duntaxat multitudo? immo & urbis species, atque ornamentum, & amor in te ciuitatis, quædam in nos beneuolentia coniunctus, sed multum ea philosophia, quæ sursum deorsum agitatur, Academia, inquam, leuis, & incerta, quæ nihil affirmat. O Academiam, inquit infra, uolaticam, & sui similem, modo huc, modo illuc. Siquidem est in Aristo] quandoquidem eius philosophiæ princeps est hospes meus Aristus. in libro de claris oratoribus, in extremo, Aristus, inquit, heres ueteris Academiæ, hospes & familiaris meus. Tum,] uidetur Xeno Attici res curasse. ep. 13. Quincto concesseram] ut eius domi Quinctus frater esset. Simul eramus inuicem.] amicus meus Cosmus Gherius, Fanensis episcopus, doctissimus & sanctissimus adolescens, quem nisi mors immatura præripuisset, ueram antiquæ uirtutis imaginem habituri fuimus, cum ego Romam proficiscens, eius uisendi ac salutandi caussa Fanum diuertissem, hunc locum, ut ita corrigerem, admonuit. cum ex eo quæsissem, correctio illa esset ex ingenio, an ex libro scripto: uetustum

librum Patauij se affirmauit uidisse ita scriptum. postea Caualcantis in antiquo libro, cuius mihi, Benedicto Accolto Cardinali commodante, ad paucos dies copia fuit, animaduerti, Eramus inuecim, esse. nunc in Bessarionis exemplari plane uideo, nulla prorsus uarietate litterarum, Inuicem.

EPISTOLA XI.

Marcellus sedendi comes] placet doctißimi uiri coniectura, Caroli Sigonij, ut legatur: Marcellus fœde in Comensi. subaudi se gesßit. Comensem enim, ut scripsit Appianus lib. 2. de bel. ci. in Cæsaris contumeliam cædi M. Marcellus consul iusserat; ut ostenderet, eum ciuem Romanum non esse: contra legem Vatiniam, iussu Cæsaris latam. ex qua lege Cæsar, ut ait Strabo lib. 5. quinque millia hominum, ex quibus illustres quingentos Græcos, Comum deduxit, & Latij iure donauit, sicuti antea reliquos omnes Comenses, & colonias transpadanas Cn. Pompeius Strabo, Magni pater, iure Latii donauerat. Ius autem Latij hoc erat, ut, qui annuum magistratum gesserant, ciues Romani fierent: quod idem Appianus ostendit. ideo autem fœde Marcellus, quia, licet magistratum Comensis ille in patria non gesßisset, tamen, cum transpadanus esset, cædendus non fuit: quia Cn. Pompeius, Magni pater, transpadanos omnes sua lege ornauerat. ex quo Marcellus iniuriam facere uisus est non Cæsari tantum, inimico suo, sed etiam amico suo Pompeio, contempta patris eius lege, ac uoluntate erga transpadanos omnes. Pompeium enim Cicero significat, cum ait, Cæsari nostro. Varronem] qui scire poterat; cum &

Pompeij

Pompeij familiarissimus, & eius in Hispaniæ administratione legatus esset, non dum tamen profectus, sicuti nec ipse Pompeius. Hispaniam] *ut proconsul administraret.* Theophani] *Mitylenæo, liberto: (ut in oratione pro Balbo) cuius erat summa apud Pompeium auctoritas.* Nusquam illum discedere] *ut urbi, et reip. præsidio esset, si quis motus excriretur. epist. 17.* Ipsos] *integros.* Cn. Volusius aderat quæstor.] *tres igitur quæstores habuit Cicero. nam & de Messinio, & de Cælio tum ex his epistolis, tum ex illis, quæ familiares dicuntur, notum est. opinor tamen duos duntaxat fuisse, in diœcesibus Asiaticis Messinium Rufum, ut in Cilicia Cn. Volusium; cui successerit Cœlius, qui uenit in exitu anni, cum Volusius aliquam ob caussam discessisset, ut & Pontinius legatus discessit. ep. 3. lib. 6.* Tuus] *legatus mihi ab amico tuo Titinio datus.* Dicrota] *biremes.* οἵα τ' ἂν δέσποινα,] *adagium est, catellam dominæ similem esse. id si uerum est, possum de meis comitibus sperare, ut in hoc imperio se mihi similes præstent.* Vt singuli dicunt,] *dicunt hanc abstinentiam non esse mihi familiarem, sed ad illam me composuisse per unum annum.* Excusatio] *excusa me. posthac deferto præfecturam, quibus uoles: non tergiuersabor, ut in Appuleio: statim sine ulla mora satisfaciam. epist. 21.* Patronem,] *philosophum Epicureum.* Barones] *cum ioco dictum. nam Baro mulier philosophiæ studiosa: molles autem, ut feminæ, & dediti uoluptatibus Epicurei.* Rem illam curæ fuisse] *uide epistolam, quæ prima est libro 13. fam. tum omnia patebunt. exsulabat autem*

Memmius Athenis, de ambitu condemnatus. ad Q. fratrem libro 3. epist. 11. & Appianus lib. 11. Epistola Piliæ:] missa ad Ciceronem, ut is ad Atticum, Romam iam profectum, deferendam curaret, cum inter ipsos irent redirent frequentes tabellarij. νομανδρίαν excusationem] legitimam, ac uiro dignam: occupationum uidelicet. nam hæc inualetudinis mollior est, nec satis uiro digna: occupationum contra: quoniam agere uirorum est. Ne acceperis] neque enim occupatio ulla potest esse tanta, quæ cursum officij nostri debeat interrumpere. eam igitur quia nostra respuit amicitia, tollamus, cum alijs potius utamur.

EPISTOLA XII.

Negotium magnum] stomachose & indignanter. quo enim tempore satis commoda esse nauigatio consueuit, eo ipso accidit, ut incommodißime nauigaret; qui sex diebus uix Athenis Delum peruenerit. Ad Ceo.] omnino pro, ad, ueteres libri habent, ab. sed malo, ad, ut absoluta maritimi cursus ratio constet, a Peiræo ad Zostera, a Zostere ad Ceo, inde ad Gyarum, a Gyaro Scyrum, inde Delum. nam, si legas, ab Ceo; discessus quidem apparebit, aduentus autem silebitur. placet igitur ad Ceo: ut sit nomen ex ijs, quæ uariari casibus nõ olent. ἀκρατηρέων iura] placet ἀκροτηρέων, obseruationum a promontorijs. Vt audiui,] accusatum de ambitu post consulatum. accusatus autem erat & ante, cum esset candidatus. epist. 2. l. 3. ad Q. fr. Id ipsum consilium] quod ad te scripsi ut fieret, idem scripsi & ad Hortensium. Erat autem amicus Atticus Messallæ, ut

ut ep. 15. l. 4. Hortensius etiam patronus. fam. ep. 2. et 4. l. 8. συνηγωνίων] condoluit, ob communis amici casum. Meos] scriptos περὶ τῆς πολιτείας. Tallumeto] litteratus Attici seruus. Habebimus consules.] iam erunt designati. Ipsis] quia iam de iudicio Messallæ meminit. aut, quòd post comitia plerunque crebra solerent fieri iudicia.

EPISTOLA XIII.

Sexagesimo & quincto post pugnam Bouillam.] cum de cæde Clodij ad Bouillas facta non possit accipi, quæ multis ante mensibus fuerat; libenter legerem, Septuagesimo & quincto. tot enim dies a nonis Maijs, quo die a Cicerone in prouinciam proficiscente Atticus discessit, (sic enim patebit rationem attente subducenti) ad XI. kal. Sextilis numerantur. & Attici discessum ideo pugnam opinor Bouillam appellari, quia, cum Ciceronem proficiscentem Bouillas usque prosecutus esset, ulteriusq; progredi uellet, Cicero autem recusaret, ortum est inter eos quasi certamen humanitatis, ægreq; discessus factus. hoc autem eo magis opinor, quia, simul eos in Tusculano fuisse, cum in prima huius libri epistola uideam, prosecutum deinde Atticum usque ad Bouillas, facile mihi fit ueri simile. Ephesum igitur, inquit, ueni ad XV. kal. Sext. septuagesimo & quincto post quàm a te discessi. Legationum] obuiam prodeuntium, extra prouinciæ terminos, cuius initium fuit Laodicea. ep. 14. Vel legationes fuere urbium Asiæ, extra Ciceronis prouinciam, quia in epist. sequenti, Nos, inquit, Asia accepit admirabiliter. Græci] etsi Ephesus in Ionia, & Io-

nia in Asia, Græci tamen incolæ dicebantur, quia Græco sermone uterentur. Veruntamen decumanis] sic & in Bessarionis libro. placeret, Veruntamen cum Romanus. ut hoc dicat: Græci, qui Romanos magistratus odisse soliti sunt, quia prælati fasces quasi minari uidentur eorum libertati, me tamen cum imperio uenientem non minus læti exceperunt, quàm si Ephesius prætor, hoc est ex ipsis unus, essem. Ostentationes meas] quem enim per multos annos me ostentaui, eum nunc re præstem necesse est, modestum, abstinentem, iustum. Vtemur ea palæstra] ita me exercebo, ita geram, ut tu monuisti. Confectæ pactiones] huius anni. nam sequentis confecit ipse: quod infra gloriatur. ep. 1. l. 6. Thermoque.] Q. Minucio Thermo proprætor, Ioniam regenti. fam. ep. 18. l. 2. & 3. l. 13. Edidi.] cum ei tantundem me dicerem redditurum, quantum a te accepissem. ep. 13. De illo domestico,] de filiæ, opinor, intelligit matrimonio: de quo discedens Attico mandauerat. uide. ep. 4. & in epist. fam. ep. 12. l. 3. De cæsare] de HS XX & DCCC, quæ Cæsari debita solui cupiebat. ep. 1. 5. & 9. Te auctore] uide ep. 5. l. 4. & 5. l. 5. Si curæ est] si æstimas eam, quanti in sermonibus ostendisti. epist. XI.

EPISTOLA XIIII.

Ex ea die παράγγελμα ἐνιαύσιον, commoueto] mandatum de annuo munere prouinciali incipito curare: ne scilicet mihi tempus prorogetur. Ex ea die, autem, quia fuisset absurdum agere de prouincia non proroganda, ante quàm in prouinciam esset peruentum.

Seditio] *ideo facta, quia stipendium non persolueretur. puto esse eam seditionem, de qua epist. 6. l. 3. & 4. l. 15. fam.* Appio] *proconsul, qui prouinciam Ciceroni traditurus erat.* Asia] *Asiam est ingressus, nec dum tamen peruenit in prouinciam suam. eius initium Laodicea, urbs Phrygiæ, quæ regio est minoris Asiæ.* Tullium tuum] *ep. 11.* Rei militari] *non ut bellum gereret, sed ut rem militarem collocaret. fam. epist. 13. l. 2.* In primis, quid illud] *placet, In primisq; illud. significat, quod in proxima epistola dixit, Scrupulum quem non ignoras: uidelicet de filia collocanda.* Subtiliores] *scriptæ diligentius.*

EPISTOLA XV.

Ex hoc die clauum animo uerbis.] *hoc totum abest a Bessarionis & Ferri libris, & a duobus item antiquis, qui Romæ sunt apud amicißimum meum. nec hercule, si tollitur, erit, quod in sententia desideremus. sin retinemus, legi poterit, Ex hoc die commouebis. ut sit, quod in proxima dixit, παράγγελμα ἐντιμήσιον commoueto. et, Ex hoc die, quia, si ageretur de prouincia non proroganda, ante quam in prouinciam esset peruentum, absurdum ac leue quiddam uideretur. erat autem Laodicea prouinciæ Ciceronis prima ciuitas, nec tamen in Cilicia, sed in Asia; cuius tres διοικήσεις sibi attributas esse, scribit epist. 67. l. 13. fam.* Magnum campum.] *hoc est, quod dicit in epist. ad M. Cœlium: Totum negotium non est dignum uiribus nostris; qui maiora in rep. onera sustinere & poßimus, & soleamus.* Ius Laodiceæ &c.] *nihil, inquit, inter me, & A.*

Plotium intereſt. nihil ego hic plus ago, quam Romæ Plotius prætor. Noſter amicus] *C. Caßius; ut ep. 18. qui, mihi dignitate non comparandus, tamen habet exercitum: ego duas tantum legiones, ac ne legiones quidem, nomen duntaxat legionum. tres enim cohortes aberant. ep. 6. lib. 3. fam. Alij Bibulum ſignificari putant. ſed is nō dū uenerat in prouinciam. (ep. 18.) & iuſtior indignationis cauſa, ſi de Caßio accipiatur, non dum conſulari, quæ ſtoria tantum poteſtate ornato.* Exilium] *tenuium, infirmarum: quòd erant infrequentes.* Denique.] *denique, etiam ſi & exercitum, & quæ optari in prouincia poſſunt, omnia habeam; tamen hæc non deſidero.* Hoc inſtituto.] *ut de meo ſumptus fiant, de alieno nihil ſumatur. ep. 10. & 14.* Quod tecum permutaui: *quam a te pecuniam accepi, tuis procuratoribus hic reddendam. ep. 13.* Appii uulnera] *quæ prouinciæ impoſuit illius auaritia. uide. ep. 15.* In caſtra] *ut rem militarem conſtituerem. ep. 13.* Lycaoniam] *de qua diximus initio huius libri.* Cum Morphagene] *latronum duce, ad quem fugitiuus Attici ſeruus confugerat.* Promagiſtris ſcripturæ, & portus, & noſtrarum diœceſium.] *ſic habent duo antiqui libri, Caualcantis, & Beſſarionis. forte legendum, Et portus noſtrarum diœceſium, ut eſt in Alberti Ferri antiquo libro: ut ſit ſenſus: dare poteris tabellarijs publicanorum, & dare item poteris promagiſtris ſcripturæ, & portus noſtrarum diœceſium. certe enim & ſcripturam & rortum intelligit intra ipſius diœceſes. ep. 10. l. 11. & 7. l. 14. & in orat. in Verrem. Quòd ſi quis legat, Per magiſtros;*

gistros, subaudietur, mihi reddendas in prouincia, ut tabellarij ad promagistros deferant, promagistri reddendas curent Ciceroni.

EPISTOLA XVI.

Perditam] *uide ep. 1. l. 6.* Imperata ἐπικεφάλια] *imperatum ab Appio procos. tributum in singula capita. uide fam. ep. 8. l. 3.* Non hominis] *ut, qui hæc tam immania ediderit, non hominem, sed feram dicas fuisse.* Omnium nos uitæ.] *rectius, Omnino uitæ, putarem: ut de prouincialibus accipiatur.* Lege Iulia] *legem de prouincijs tulerat consul C. Iulius Cæsar: de qua in epist. fam. ep. 17. l. 2. & in Pisonem.* Aduentu nostro.] *hic locus in impreßis libris non recte distinctus. ego sic interpungo, Ex domibus mehercule etiam, aduentu nostro. reuiuescunt iustitia &c. Reuiuescere autem antiqnum uerbum est: quod & hic aperte legitur in antiquis libris, & à Lucretio usurpatur.* Forum agit.] *quod ne ab ijs quidem fieri solet, qui breui tempore sibi successum iri putant: eo minus ab Appio debebat, qui poßet iam suspicari sibi esse successum. epist. 6. l. 3.* Prouinciam suam] *Syriam. ep. 18.* In castra] *ut æstiuos menses rei militari daremus. ep. 13.*

EPISTOLA XVII.

Philotimi] *qui tibi non dixit, esse qui ad me proficisceretur.* Paucis diebus habebam] *aperta sententia, sed notandum genus loquendi, Paucis diebus habebam, pro, ad paucos dies habiturus eram.* Tamen etsi] *sic locutus epist. ultima lib. 4. fam. & Q. Cicero de Petitione consulatus.* Tribunorum,] *tribunorum*

mil.

mil. Lepta] Q. Lepta, præfectus fabrum. fam. l. 3. ep. 7. Pacoro] quem postea Ventidius cum uniuerso exercitu cecidit. Iustinus lib. 42. Orodis] Orodæ, & hic, & infra liber antiquus habet. Non dum] cum tamẽ circiter idus Sext. ab Epheso nauibus in Syriam profectus esset, uentosq; secundos habuisset. epist. 3. l. 15. fam. Cicerones] filium, & fratris filium. Domestica, & maxima cura] de collocanda filia. ep. 4. & 14. Bruto nostro] Appij genero.

EPISTOLA XVIII.

Casſius] qui, Crasso à Parthis cæso, reliquias exercitus Antiochiam reduxerat. Et multa] uidebis. Inter cæsa, & porrecta] in ipso articulo discessus mei. sumpta similitudine à sacrificijs, cum inter cæsa exta & porrecta sinistri quid accideret, ne litari posset, sed instaurari sacrificium necesse esset. uerebatur Cicero, ne, quo tempore discessurus esset, eo tempore eiusmodi quid accideret, ne posset discedere. Oneris] ut belli Parthici curam sustineret. Temporis] ut, etiam si ad Parthicum bellum alius mitteretur, ipse tamen ne discederet, qui uideretur socios posse in officio fideq; continere. Dimittere] ad bellum Parthicum mittere. Copioso a frumento,] in Bessarionis libro, Quo Piso a frumento. recte putamus, Copioso à frumento, figura eleganti, & usitata: ut Copioso referatur ad, Exercitu. itaq; olim coniectura ductus emendaui. Quod autem supra non nullis in libris est, Et in Amano tuto consedimus, non, ut in nostris, Etiam manu: tuto consedimus: id perspicue falsum: cum nunc ad montem Taurum Cicero sit,

ad Amanum autem post contendat: ut ep. 20. Duplicaturi] *ut essent omnino quattuor legiones. duas. n. Cicero habuit. ep. 15. huius lib. & 1. l. 6.* Deiotari] *Galatiæ regis. ep. 1. l. 6.* Locum] *forte rectius, loco.* Bono animo es] *Pro, bono animo sis, antiquo locutione.* Si integra in senatu] *nisi in senatu ante Kalendas Ian. de prouincijs agetur.* Nihil accipiam iniuriæ,] *esset autem iniuria, si mihi prouinciæ tempus prorogaretur.* Consules] *qui Kal. Ian. magistratũ inibunt, &, ut moris est, eo die ad senatum referent de rep. Intelligit autem L. Paullum, & C. Marcellum, consules designatos.* Tribunum pl.] *designatum: qui tum in magistratu nostra caussa impediet, ne quid noui de prouincijs decernatur. ep. 2.* Necessarium] *agitur de maxima mea re, maximeq; necessaria.* Si opus erit] *si Parthus coget. tuto enim erunt in insula Rhodo.* Rem] *uide ep. 1. l. vi.* Exhibeo pupillum] *Ariobarzanem regem, qui mihi à senatu in tutelam est traditus, exhibeo creditoribus, ut exigant ipsi.* Neque defendo] *tutores enim dicti, quia pupillos tueantur. ego, inquit, iam non tueor; tutela me abdico.* Et lenta, & inania] *lenta, quæ non explicantur, ad exitum non perducuntur: inania, quia, quod Ariobarzanes sperare possis, non est. eget enim ep. 1. l. 6.*

EPISTOLA XIX.

Vt Pompeium expectaris,] *ut, ualet etiam si. et proxime,* Etiam, *est pro, tamen, ut in epist. fam. lib. 7. ep. 3.* Ego cum meis, *si quidquam nunc cuiuspiam est, etiam in meis esse malui.* Arimino] *ab exercitu.*

fan.

fam. ep. 3. l. 7. Solicitus sis] *de rebus urbanis, ut nos hic de Parthis.* Messallam.] *qui pro Atilio promiserat. Et, appellare, uerbum creditorum. appellare autem quo tempore de ambitu reus erat Messalla, hominis uidebatur de humanitate parum laborantis.* Itineris nostri] *dum in prouinciam proficiscitur.* Reliqua] *postquam in prouinciam peruenit.* Iam Romæ] *cum Romæ es. iam enim profectum Atticum in Epirum existimabat. et dixit, Iam, quasi paucis ante mensibus natam. posset etiam sic, nisi repugnarent antiqui libri, Iam mire iucundam. ea post uxor Agrippæ fuit, eius, qui Pantheon, quod nunc quoque integrum magna cum admiratione spectatur, Romæ condidit.* Tuis condiscipulis,] *reliquis Epicureis: quorum philosophiæ deditum Atticum fuisse, aut supra diximus, aut, quia notum est, omisimus.* Tarentinis] *legendum, Parietinis, puto: de quibus & Patro, & reliqui Epicurei laborabant, ut sibi à Memmio concederetur. uide ep. 11. & fam. ep. 1. l. 13.* In militia] *suum in prouinciam iter militiam appellat, quia cum agmine proficisceretur; ut ep. 2. l. 6. In hac peregrinatione, militia ue nostra sæpe incensum ira uidi, sæpe placatum. et ep. 4. l. 6.* Quòd scribis libenter,] *quòd scribis, libenter te scribere de repulsa, quam C. Hirrus tulit in ædilitatis petitione: agnosco amorem tuum.* Cum sororis tuæ filii patruo] *mecum, qui sororis tuæ filio patruus sum. περίφρασις.* Certaret] *certare soleret. respexit enim ad certamen de auguratu: de quo fam. ep. 3. & 9. l. 8.* Magni amoris] *non sine ironia: quasi dicat: an hoc, te etiam non scribente, mihi dubium*

bium

bium esse potuit? In mentem non uenerat] *iocatur, quia scripserat* Atticus, *Moneo te, ut gaudeas. uel, In mentem non uenerat, ut de homine contemnendo.* τὸ νεμεσᾶν interest τοῦ φθονεῖν.] *indignari pertinet ad inuidiam. sensus hic est. indignari fortasse deberem, quòd homo nulla re commendatus honores peteret: sed indignatio non longe distat ab inuidia. potius igitur gaudebo; cum inuidendi caussa non sit.* Aristoteles *etiam in rhet. ad* Alexandrum, *proximam odio inuidiam dixit esse,* τὸ φθονεῖν πλήσιον τοῦ μισεῖν.

EPISTOLA XX.

Saturnalibus] *Saturnaliorum diem* XIIII. Kal. Ian. *fuisse, tradit* Macrobius *libro* I. Pindentissæ] *infra* Pindenissum *oppidum uocat, & fam. lib.* II. *apud* Græcos *tamen* πεδνήλισος. Nomen] *inauditum* Romæ. *sic in epist. ad* Cœlium: Pindenissum *tantis opibus oppugnabam, ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi.* Iis, quæ erant,] *inter* Ephesum, & Laodiceam. Perillustres fuimus] *fuerunt, antiquus liber* Bessarionis. Omnes iniurias reuellimus superiores] *hoc puto dici: Quæcunque* Appius *uulnera imposuerat, omnia sanauimus.* Quod * Dein] Bessarionis *liber, Quod idem quod idem. dein. ut fortasse repetitum sit, Quod idem, negligentia librarij. erit enim aperta sententia, si legatur, Quod idem dein* Apameæ *&c. & patebit uerbum, Fecimus, referendum esse ad* Reuellimus iniurias superiores. Quinque dies] *aliter ep.* 16. *& fam. ep.* 4. *l.* 15. Iurisdictione] Iconij *tamen ius non dixit, ut ex ep. ad* Catonem *l.*15. *fam. cognoscitur.*

gnoſcetur. Aquarum diuortio] *antiqui libri duo, In, præponunt. ad ſententiam nihil intereſt.* Aquarum *diuortio diuidi montes dicuntur, cum in eos imbres delapſi, quia conſiſtere in ſummo iugo non poſſunt, bifariam diuiduntur, & deorſum præcipitant: hinc illud fam. ep. 10. l. 2. Mons Amanus mihi cum Bibulo communis, diuiſus aquarum diuortijs. Et Liuius lib. XXXVIII. In iugo montis caſtra poſuit ad aquarum diuortia. Iulius Frontinus in libro de qualitate agrorum aquarum diuergia uocat, itemq; Aggenus Vrbicus et ubi hunc Frontini locum exponit, & in commentario libelli de controuerſijs.* Ea ipſa, quæ] *eo ipſo in loco, ubi &c. fam. ep. 10. l. 2. & 4. l. XV.* Oſates] *de hac Oſatis nece, Caßijq; uictoria Dio lib. XL.* Appellatione hac inani] *imperatoria. nomen imperatoris concupiuit: quod nos, ut inane quippiam, nihili ducimus.* Laureolam in muſtaceo] *iocatur, quoniam muſtaceis lauri folia ſubijcerentur, ut ait Plinius lib. XV. Muſtaceorum confectionem Cato docet in lib. de re ruſt. Bibulus, triumphi cupiditate adductus, uoluit cum obſcuris, paucis, infirmis hoſtibus confligere.* Cohortem] *Cœlius in ep. 6. l. 8. fam.* Eleutherocilicum] *liberum: cuius incolæ ne regibus quidem unquam paruiſſent. fam. ep. 4. l. XV.* Tertiis] *triduum igitur Saturnalia celebrabantur Ciceronis ætate. qua de re Macrobius plura.* Ad H-S CXX] *mancipiorum, quæ iam auctione uenierant, pretium erat aureorum 3600.* Ligurino μώμῳ] *momo ſatisfacere quàm non facile ſit, uel prouerbium declarat, in rebus difficillimis uſurpatum. et puto M. Catonem intelligi, ſeueriſsimum*

riſsimum

rißimum hominem, cui satisfacere magni negotij fuit, usque eò, ut sua morositate & sibi, et reip. perniciosas excitarit inimicitias. recte igitur Cato momus. Ligurinus cur, compertum mihi non dum est. potest tamen ἀφελῶς esse scriptum: ut uere Ligurinus aliquis fuerit maledicentißimus. Elegantius] ea parte, in qua scribis de Ligurino momo. Nec tamen ego &c.] uenusta sententia. Continentia, inquit, uirtus est uoluptati contraria: sed cum ego ex hac integritate, abstinentiaq; mea tantam capiam uoluptatem, quantam antea nunquam; continentiam non uocabo, quæ uoluptati resistit; integritatem potius dicam, aut quiduis aliud. Fui tanti] tanta in me fuit, me ipso insciente, integritas, & abstinentia. περφυσίομαι.] intumesco, effero me. ut à φυσιάομαι, uerbo tamen, quod putem, inusitato, deducatur. Ariobarzanes] in Cappadocia tres Ariobarzanes regnasse, postea redactam in prouinciæ formam, a Strabone didicimus. Opera mea uiuit] hoc exponit multis uerbis in ep. ad senatum lib. 15. fam. ἐν παρόδῳ, &c.] in cursu: quasi enim præteriens, & alias res agens, belli Parthici cura occupatus, ἐν παρόδῳ regem Ariobarzanem, præsentibus insidijs circumuentum, nec opinantem liberaui. Consilio] quia consilij mei fuit, ut triduum illud, dum in castris ad Cybistra moror, in magno officio ponerem, quodq; senatus ad me de Ariobarzane scripsisset, id ad ipsum deferrem. Auctoritate] quia, mei præsidij spe, insidias ij patefecerunt, qui ante meum aduentum, periculi metu, occultauerant. fam. l. 15. ep. 2. & 4. ἀπρόσιτον me] tantum abest, ut me regis Ariobarzanis insidiatores muneribus corruperint,

rint, ut ijs ne accedere quidem ad me, aut alloqui licuerit. ergo, præter consilium, atque auctoritatem, etiam integritas in me fuit. Ne pilum quidem] quod mirificæ fuit abstinentiæ, cum regem Cappadociæ seruasset, ex eius regno ne pilum quidem auferre. Brutum abiectum excitaui] hoc dicit: Rem Bruti desperatam restitui, quia rex, mihi tanto beneficio deuinctus, pecuniam Bruto debitam, quam soluisset nunquam, me contendente soluturum se promisit. epist. 1. & 3. l. 6. Est totum] in hoc omnia sunt. sic locutus est epist. 4. l. 15. fam. Kal. Martii] quo die de prouincijs ad senatum ex S. C. referent noui consules, L. Paullus, C. Marcellus. epist. 8. lib. 8. & 10. ibidem. Resistet] si Cæsaris amici repugnabunt, ne successor ei mittatur; uereor, ne sit eadem prouinciarum omnium condicio, itaq; nec de successore mihi mittendo agatur. epist. 6. l. 8. Iucunde de Cæsare,] grata mihi sunt, quæ de Cæsare scribis a senatu decreta. Intelligit autem S. C. Marco Marcello consule referente factum: quo senatus uoluntas aperte significabatur de successore Cæsari mittendo. ep. 8. l. 8. fam. Quæ tu speras] Cæsarem senatus uoluntati cessurum, prouinciam successori traditurum. Salui sumus] de prouincia, ita ut cupimus, decedemus annuo imperio terminato. Incendio Pletoriano] grauiter fero de incensa Pletorij domo: sed eo minus molestum est, quòd adusta simul est propinqua Leij domus, hominis non amici. Aut sic. eo minus moleste fero Pletorium condemnatum, quòd ex appendice iudicij Pletoriani uocatus est Leius in iudicium, quò ea pecunia

omnia peruenerit: ut Rabirius ex damnatione Gabinij. Sic & Liuius libro XXIX. Serius, inquit, ei triumphandi caussa fuit, ne, P. Terentio Culeone prætore, caussam lege Petilia diceret, & incendio alieni iudicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret. Lucceius de Q. Casſio] Q. Caſsio Longino; qui anno ſequenti tribunus pl. cum Antonio collega ad Cæſarem profectus, propenſum ad ciuile bellum impulit. contentio igitur inter Lucceium, & Caſsium, cum alter Pompeii, alter Cæſari faueret. Togam puram] uirilem togam; quam ſumebat prætexta depoſita, anno XVI. finito. ep. 1. l. 6. Iubeor] a fratre meo, ſororis tuæ uiro. epiſt. 1. lib. 6. Moderabor] ut minus modeſto, minus continenti: qualem ſe poſtea Quinctus filius magis quotidie præſtitit. Vt habeam rationem] ut ex tuis, quæ ſit negotij, atque etiam otij tui ratio, cognoſcam: ut mihi rationem reddas & negotij, et otij tui. Alexis] Attici ſeruus amanuenſis. ep. 2. lib. 7. Adſcribit] in litteris tuis ab ipſo ſcriptis. Cur non ſuis litteris, &c.] cur non litteras ipſe ad me mittit, ſicuti amanuenſis meus Tiro ad te mittit? Quæritur κέρας.] do operam, ut cornicini Phemio cornu, quale ſcribis, inueniam. ep. 1. lib. 6. Tuo, meoq; beneficio] cum uterque puero fortaſſe tutor eſſet. Conuellatur] eripiatur.

EPISTOLA XXI.

Meo tempore perneceſſario,] cum de prouincijs agetur, kalendis Martij. ep. 20. Caſius] hic M. Craſsi quæſtor in Parthos eſt profectus; Craſſo interfecto, collectis exercitus reliquijs, in Syriam profugit. quò

Parthi postea cum irruissent, eos Antiochia, magna cæde edita, reiecit. post ciuile bellum, facta cum M. Bruto *coniuratione, Cæsarem occidit.* Philippensi *prœlio, cum uictum* M. Brutum *opinaretur, desperata uictoria, sua sibi manu mortem consciuit.* Q. Cassii] *qui tribunus pl. cum esset,* Lentulo *&* Marcello *cos. cum* M. Antonio *collega, &* C. Curione*, qui anno ante tribunus pl. fuerat, ad Cæsarem profugit. tres fratres fuerunt,* C. Q. L. *omnes tribuni pl. fuerunt. de* C. *satis historiæ loquuntur: de* Q. *nominatim Cicero in epist. ad* Tironem*, Cæsar commen. lib. I. & alij: de* L. *in Philip.* III. *& hic l.* 14. *ep.* 2. *quem etiam significat in ep. ad* C. *Caßium, fam. ep.* 2. *l.* 12. Nullo nostro *ἀνημερήματι.*] *non pulsi a nobis.* Orodis] *legendum,* Orodæ*, ut in antiquo* Bessarionis *libro. ita enim uariatur* Orodes Orodæ*, ut* Anchises Anchisæ*. quam ueterem flectendi rationem qui ignorarunt, ex* Orodæ *fecerunt* Orodis. Prouincia nostra] Cyrrhestica*, Syriæ parte, Ciceronis prouinciæ proxima. ep.* 18. *Nostra, igitur, populi* Romani. Artauasdis] *Armeniorum regis, cuius nupta soror erat cum* Pacoro*, regis* Parthorum *filio, ex quo scire poterat* Deiotarus *aliquid de* Parthorum *consilijs. ep.* 3. *lib.* 15. *fam. &* Appianus *in* Parthico. Ipse] *rex Parthorum* Orodes*,* Pacori *pater. ep.* 1. *lib.* 6. *Hiemant, inquit, in nostra prouincia* Parthi*: exspectatur ipse* Orodes. Nullus honos] *cum senatus ei prouinciam, per decennium a populo traditam, ante tempus uelit eripere. qui erit difficillimus nodus: ut uerear, ne succeßio prouinciarum non facile expediatur. &, Nullus honos, quia Pompeius adesset: qui si quò dimitteretur,*

retur, nemo Cæsarem magnopere oppugnaret. Legatos præesse.] *rectores enim prouinciarum, sine successore decedentes, legatos, qui præessent, relinquebant. fam.l.x11.ep.27.& 32. & Pompeius Hispaniam prouinciam diu per legatos Afranium & Petreium administrauit.* Ne intercessor quidem] *si prorogabitur prouincia, tribunum pl. inueniemus, qui prorogationem intercessione impediat. sed uereor, ne s. c. eiusmodi fiat, quo tribuni ab intercessione summoueantur: quale illud epist. 3. lib.4.* Struere.] *qui hæc molestissima cogitem, quæ fortasse non erunt.* Velim ita sit] *ut, inania cogitans, mihi ipse solicitudinem struam.* A Lentuli triumpho] *post P. Lentuli triumphum ex rebus in Cilicia gestis: ut multis mensibus post, quàm decesserat, triumpharit, fortasse a tribunis pl. impeditus: quod & L. Lucullo obuenerat.* Rexit autem Lentulus *per triennium Ciliciam: id ex eo, constat, quòd cum in prouinciam ierit Marcellino, & Philippo cos. ut ex l. 1. fam. liquet, Appio claudio succedente decessit, ut ex l. 3. fam. intelligitur.* γλυκύπικρον] *quia partim affirmas, partim dubitas: ut sit spes cum metu, quasi dulce simul & amarum. dubitare autem uidebatur Atticus in eo, Si quid secus.* Moram] *ad decedendum.* Centurioni Scamulæ] *mallem, centurionis Camulæ: liberto uidelicet, aut seruò.* De Cybiratis pantheris.] *M. Octauio ædili curuli designato, M. Cœlij collegæ, roganti num Cicero pantheras Cœlio missurus esset ad ea munera, quæ seorsum ab ipso daturus esset, Atticus respondit, se non putare. ep. 1.l.6.& fam.ep.x1.l.2.& 2.l.8.* Auctoritate tua]

auctor enim fuisti, ut ita me gererem, ut etiam Ligurino momo satisfacerem. ep.20. Transita] *quid si, Transitans? ut transitans L. Tullius acceperit, sed & semel in diem, & tamen lege Iulia: quæ, transeuntibus, magistratuumq; comitibus ut fœnum aliaq;, ab oppidis & uicis subministrarentur, iubebat. (ep.10. & 16.) ergo semel in diem L. Tullius, tantum quod necessarium esset: cum alij, Iulia lege abusi, ex omnibus uicis, etiam quod necessarium non esset, transeuntes acciperent. In Bessarionis lib. Transitam, item in duobus apud amicissimum meum.* Q. Titinio] *qui mihi legatum dedit L. Tullium.* Ciliciæ præfeci] *ipse in Asiam proficiscens, partem prouinciæ meæ.* Certum hominem,] *grauem.* Sed mirifice] *aut, Sed, accipe dictum ad augendam laudem; ut si dicas, homo eruditus, sed eloquens in primis: aut pro, Sed, repone, Et.* Ciues Romani pauci,] *cur non Cyprij simul & Romani? quia, cum Cyprij alios in iudicium uocant, possunt de suo iure decedere, atque extra insulam ad eum, qui ius dicit, ire: cum uero uocantur ab alijs, utuntur priuilegio suo, nec inuitos ex insula licet euocari.* Asiæ nostrarum diœcesium,] *non Asiæ uniuersæ, sed tantum nostrarum in Asia diœcesium, id est trium, quæ ipsi præter consuetudinem erant attributæ. uide epist.67.ad Seruilium, lib.XIII. fam.* Eana] *sic duo antiqua exemplaria, Caualcantis, & Bessarionis. ego, Fana: cum in libris antiquis E sæpe reperiatur pro F, errorem creante similitudine. sententiam autem ipse confirmat in epist. I. libri I. ad Quinctum fratrem, cum pecunias ad templum decretas non accepisse scribit.*

Τέτριππα

τέθριππα] ne dicarentur ei quadrigæ æneæ, aut marmoreæ. In hac mea Asia] in hac parte Asiæ, mei imperij quæ est. Optanda fuerit.] nunc enim apparet magis nostra abstinentia; qui iter per Asiam ita fecimus, ut ne infame quidem alieno uti uoluerimus. ipsi de nostro sumptus omnes fecimus. Cybiraticum,]. totus hic locus multis uerbis explanatus a nobis initio huius libri. Cum Phemio] cum operam dabo, ut κέρας Aonium Phemio reperiatur. Aonium autem, quòd Aonum regio cantoribus celebrata, ideoq; in ea cornua præclarissima. Isauricum] non respicit κέρας, sed Forum: Bessarionis liber non, Aonium, sed, omnium. Ciliciam] ut ibi quoque forum ageret. uide quæ diximus initio huius libri. Sulpicio, & Marcello cos.] consules hic esse adscriptos a Cicerone, credibile non est. quasi uero ita peregrinaretur Atticus in rebus Romanis, ut, qui essent eius anni cõsules, ignoraret, præsertim sex mensibus post, quàm magistratum inierant. glossema igitur sine dubio fuit. Ad IIII. kal. Sext.] integer non erit annus, si uenit pridie kal. decedit ad IIII. probabilius igitur, Ad III. ut est ep. 3. l. 6. Pontinium] legatum meum, hominem prætorium. fam. ep. 15. l. 2. Postumia.] uel uxor Pontinij, uel amica. Negotianti] uide ep. 1. lib. 6. Torquato in Lenio tuo] cui petenti, ut Lenio tuo præfecturam deferrem, negaui, quia Lenius negotiator. ep. 1. l. 6. Syngraphæ caussa] si præfectus ideo esse uellet, ut ea potestate nummos a Salaminijs exprimeret; non esse, cur præfecturam peteret: me enim curaturum, ut exigeret. Fidem meam] ut, quod promiseram, re

præstarem. Iniuriis] *equitibus Salaminios uexarat. supra ibidem, & ep. 1. l. 6.* Meis in ciuitatem beneficiis] *quia non accepissem, quod prætori dare consuessent: & quia Scaptij equites ante certam diem ex insula decedere iussissem. ep. 1. lib. 6.* Prætori] *proconsuli: antiquo more, cum omnes magistratus, quibus pareret exercitus, prætor appellabantur. sic in Verrem lib. 3. Cohorti prætoriæ, pro, comitibus consularibus. Pedianus.* Vectigali] *a me remisso.* Translaticio] *in suum enim edictum ex aliorum edictis, qui Ciliciam administrauerant, cum alia multa, tum caput de centesimis transtulerat. ep. 1. l. 6. centesimis ai tem maiores usuras pendi, L. Lucullus, Ciliciæ proconsul, primus uetuerat. qua de re, quod in eius uita Plutarchus tradidit, operæpretium est uidere.* Centesimas] *ut creditoribus centesimæ usuræ soluerentur, id est, duodeni annui pro centenis: quæ grauissima erat omnium usurarum. uide ep. x. l. 1.* Cum anatocismi anniuersario] *quæ est usurarum in singulos annos quasi regeneratio. accrescebat enim ad sortem id, quod, usurarum nomine, suo tempore dissolutum non erat. ita, aucta sorte, ad usuras quoque necessario fiebat accessio. atque hæc est, quam Cicero παλιγγενεσίαν uocat: ego, dum rudibus seruio, uerbum de uerbo exprimens, quasi regenerationem conuerti. hoc mihi, in hac tertia commentariorum meorum editione, paullo fusius explicandum putaui: quia quosdam animaduerteram, qui, propter eam, qua usus fueram, breuitatem, sententiam meam minus peruidere potuissent, parum de ea considerate pronuntiasse.* Quaternas.] *centesimas, cum ego unas*
haberem

haberem in edicto. Ex illa syngrapha] *quas Scaptius quaternas petebat: quas Gabinia lex, centesimis tantum concessis, exigi uetebat.* Hic Cicero *cohorruit primo, ueritus ne ex illo* s. c. *cogeretur ius dicere de quaternis centesimis: postea animaduertit, illud* s. c. *non de quaternis exigendis cauere, sed ne feneratores sortem ipsam amitterent, quia contra legem Gabiniam dedissent; ne ue Salaminij multarentur, qui contra eandem legem accepissent. lex autem Gabinia usuram centesima grauiorem uetans non modo pœnam irrogabat feneratoribus, & uersuram facientibus, a qua liberauit utrosque primum* s. c. *sed uetabat quoque ius dici ex ea syngrapha. cui rei fuit remedio secundum* s. c. *iisdem consulibus factum, ut ius diceretur ex illa syngrapha, qua Salaminij Scaptio debebant, itidem ut ex aliis, quibus centesimæ tantum, non quaternæ, deberentur, dici solebat.* Fraudi esset] *ut neque feneratores creditam pecuniam amitterent, neque Salaminij multarentur, quòd contra legem uersuram fecißent.* Nihil se iuuare illud] s. c. *iuuabat quidem, ne præter amissam pecuniam etiam damnarentur, quòd contra legem fecissent; sed non iuuabat, ut sortem cum fenore quaternarum petere possent e syngrapha. quod nec alterum* s. c. *nominatim dedit, sed tectis uerbis, hoc modo; ut ex ea syngrapha ita ius dici posset, sicuti ex ceteris: quod primum* s. c. *non dederat.* Vt & ea syngrapha] *corruptus locus; qui sanus id significaret, quod proxime ostendimus.* Dedi ueniam] *conceßi: quod tamen non debebam. Salaminij enim, ut usura consisteret, aut numerare uolebãt, aut in fano deponere: sed ego Bruti caussa*

in Scaptium propensior: itaque rem sic reliqui. Illi, inquit, impudenter petenti ueniam dedi: Salaminijs autem, querẽtibus id fieri, &, ut in fano deponerent, postulantibus, non concessi. Stultus] *stultus non erat: quia rem sic relinquẽs nihil amittebat. neque enim periclitaturus unquã de centesimis cum anatocismo; cũ de his intelligeret Salaminios nunquam recusaturos. etiam usuram capiebat, quoniam in fano deposita pecunia non esset. ergo in hoc minime stultus: impudens autem, quia paternas, contra quàm esset in edicto, speraret.* Bono nomine] *honesto: quia centesimas cum anatocismo concedebat edictum.* Non bono] *turpi: quia quaternæ contra edictum.* Contentus erat] *contentus erat futurus, cum quaternas plane desperasset. nam tum quidem aperte ostendebat, contentum se non esse. tacite igitur sic ratiocinabatur Scaptius, ut contentus tum esset centesimis, cum de quaternis non succederet. secum ipse uidelicet ita loquebatur: De quaternis non impetro: quid agam? rem sic relinquere, e re mea est: impetrabo fortasse ab alio proconsule, Bruti gratia, cuius commendatio apud hunc minus ualet, quàm speraui: differam, cum in dilatione spes sit, neque tamen damni quidquam; quoniam usura non consistit, pecunia non deposita.* Hoc est, *quod queritur Cicero, Salaminiis timens, ep. 1. lib. 6. Quid, inquit, ijs fiet, si huc Paullus uenerit? qui erat Bruti affinis.* Auunculo] *M. Catone, cuius uterina soror Bruti mater Seruilia.* Perpetuo fenore] *sine renouatione singulorum annorum, sine anatocismo, ne usuræ usurarum soluerentur, sed centesimarum perpetuum esset fenus, alio præterea fenore non adiecto.* Du-

cerentur]

cerentur] *in supputatione. inde subduco, & rationes subducere.* Quid interſit] *quid lucri creditoribus fiat ex hoc* S.C. ὁδῷ πάρεργον] *quasi præter propositum, interponam hoc de* Lucceio. *epiſt.* 8. *lib.* 3. *ad Q. fr.* His decretis] *quæ pro creditoribus fiunt. quibus decretis tribunus pl. aliquis excitabitur ad legem de nouis tabulis ferendam, quia senatus uoluntatem animaduerterit in creditores esse propensiorem.* C. Iulius] C. *Cæsar in consulatu.* Cum dieculam dixerit] *malo,* Duxerit. *ut diem Cæsar solutionis produxerit, qui consultum debitoribus uellet.* Puto etiam, pro Deduceret, *legendum* Duceret, *lib.* 1. Acad. *in extremo.* Dieculam *autem potius, quàm diem: quia parua res quæ uidebatur, summum detrimentum attulit reip.* Vel: Dieculam dixerit: *dieculam, id est tempus, interponi, æquum esse dixerit. est enim hic contracta Ciceronis oratio: itaque infert:* Nunquā resp. plus. Plus] *tulit mali, perspicuum est subaudiri.* Meditare] *ut defendas.* Integram rem] *nihil enim a me factum est contra Scaptij uoluntatem: rem sic reliqui: quod ille me rogauit. epiſt.* 21. De ἐνδομύχῳ] *de filia collocanda. uide ep.* 14. Postumiæ filiæ &c.] *mallem,* Filio: *ut Postumiæ filium generum probet: quoniam* Pontidia, *de alio locuta, certi nihil afferebat. ep.* 1. *lib.* 6. Taurus] *quem tabellarij, ex Cilicia Romam euntes, transirent, necesse erat. Quinctus autem Cicero, Ciliciæ præfectus, trans* Taurum: *Marcus in Asia, cis* Taurum; *ut mittere tabellarios* Romam *posset.* Fulcio.] *ut tuis ne desit. ep.* 13. & 20. Valerium] *Attici puto debitorem.* Quo die mysteria] *in quem*

diem

diem incidant myſteria. nam intercalatio ordinem dierum mutabat. ſed Atticus, qui Roma propius abeſſet, intercalationis dies, & dies item reliquos certius noſſe poterat. ep. 20.

IN LIBRVM VI.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EX EPISTOLA I.

A D Quinctum termilia] *placet*, Ad v. *Terminalia: ut ſit, die* v. *ante Terminalia, ſicuti ad* v. *kalendas, die* v. *ante kalendas*. Sic enim poſtulas] *hoc ſi quis trayciat, & poſt uerbum, Inſtituam, collocet; ut ego exiſtimo, non inepte faciat*. οἰκονομία meam] *οἰκονομίαν eſt ordo in re domeſtica: μεταφορικῶς hic ſumitur pro ordine, quem ſcribentes ſeruamus*. Equo tutico,] *oppido, quod nominatur in Itinerario Antonini. conditum a Diomede poſt euerſam Troiam, unaq́; Beneuentum, & Arpos ait Seruius ſuper illo uerſu, Mittitur & Magni Venulus Diomedis ad urbem, Aen. lib. 8*. Meam βαθύτητα] *grauitatem, & tolerantiam; cum ea fero, & diſsimulo, quæ ille commiſit. ſic lib. 5. ep. 16. Appij uulnera non refrico, ſed apparent, nec occuli poſſunt*. Libertatem]

tatem] *quòd non omnia Scaptio, quem mihi Brutus cōmendauerat, concessi. ep. 21. l. 5.* Hanc non nulli] *uel, Hanc, interpretare, dissimilitudinem administrationis: uel, Hæc, repone pro Hanc.* Cœperam] *mea sponte.* Sed dico:] *sed eum nunc quidem minus amo, hoc dicturus fuit: deinde reuocauit se, ne Atticum offenderet, Bruti amantissimum. Dico? dicon, quod uolui? non faciam: & tacui quod eram dicturus, ne te offenderem.* Mandatis] *Bruti.* Pollicebatur] *ob acceptum a me beneficium.* Illi] *Bruto; cui debebat. lib. 5. ep. 20.* Premi cœptus] *ut solueret eam pecuniam, quam a Pompeio, bellum in ijs regionibus contra Mithridatem gerente, mutuam acceperat.* Talenta Attica] *talentum Atticū scutati sexcenti.* Iu usuram menstruam] *soluit Ariobarzanes usuræ nomine singulis mensibus talenta Attica XXXIII. nec ea tamen in usuram satis sunt.* Sorte] *pecunia Ariobarzani credita.* Accusare regem] *qui Bruto non solueret, præsertim cum mihi promisisset.* Vt pro Glabrione Scæuola] *pro Glabrione pupillo tutor Scæuola fenus, & impendium recusauit aduersus creditores pupilli. ita ego alterum duorum faciam, ut aut tutelam regis, mihi a senatu traditam, renuntiem, ac deponam, aut aduersus eius creditores fœnus & impendium recusem. hoc est, ita pergam in tutela, ut, quod pupilli nomine fenus, & impendium est soluendum, id non soluam.* Detuli:] *ut supra infraq;.(ep. 21. l. 5. & 1. lib. 6.) dicit se Scaptio petenti negasse. nisi si duo Scaptii fuere, quod opinor: ut hic in regno Ariobarzanis negotiaretur, ille in prouincia Ciceronis. epist. 21. lib. 5.*

Inter-

Intercessisse se] *apparet, quam pecuniam Scaptius & Matinius Salaminijs Romæ dederant, eam pecuniam, & ipsos mutuam sumpsisse, sponsore Bruto. nam, intercedere, uerbum est de sponsionibus usurpatum: ut oratione II. in Antonium: Tantum pro te intercessisse dicebat. & hic libro. I. Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit.* Vt soluerent &c.] *ut omnem pecuniam Salaminij soluerent; quoniamq; per sexennium ea pecunia usi fuerant, eius sexennij centesimas usuras soluerent.* Ductis] *subductis: unde ducere rationes.* Cum renouatione singulorum annorum] *cum anatocismo anniuersario, id est, ut usurarum centesimarum, quæ solutæ non fuerant, usuræ cum centesimis simul soluerentur. id enim est renouare fenus per singulos annos; ut summa fiat, pro centesimis non solutis quantum noui fœnoris sexennio creetur, ducta ratione per singulos annos.* Quæ erat in edicto meo:] *centesimæ usuræ consistere debuerunt, quas habebam in edicto meo, me esse obseruaturum cum anatocismo: consistere autem ab eo tempore, quo tantum pecuniæ depositum fuisset, quantum deberetur ductis centesimis cum anatocismo. id Salaminij uolebant: sed ego postulantibus ut deponerent, non concessi.* Si huc Paullus uenerit?] *si, inquit, acciderit, ut L. Paullus, qui nunc consul est, consulatu functus, huc proconsul mittatur: male cum Salaminiis agetur. Brutus enim contra eos omnia Scaptij caussa impetrabit: quaternas dare cogentur. Erat autem affinis Bruti Paullus; quòd eius frater Lepidus Tertullam, Bruti sororem, habebat in matrimonio.* Meo decreto]

habent

habent antiqui libri, quorum mihi copia fuit, omnes sic: Soluta res Scaptio statim quam decretum sit tu iudicabis. unus, Soluta res captio. uideamus num tueri liceat antiquam scripturam: quod opinor licet. primum interpunge sic. Igitur *meo decreto soluta res Scaptio, statim quàm decretum sit: tu iudicabis: deinde expone:* Igitur *datum hoc sit a me* Bruti *gratiæ, ut quaternæ Scaptio soluantur meo decreto, idq; statim quàm decretum sit: sit inquam res Scaptio soluta. tum decreti mei iudex ipse eris: plane tuo iudicio stare constitutum est: ad neminem prouocabo, ne ad Catonem quidem: quem certo scio, inique decretum a me, dicturum. te unum, inquam, decreti mei iudicem constituam: certe, quæ tua est æquitas, decretum meum probare non poteris; quanquam* Bruti *caussa omnia cupias. patere igitur a me non decerni.* Non *enim, reuera se esse decreturum, Cicero dicit, sed utitur quodam simulacro, ut* Atticus, *re ante oculos posita, turpitudinem cernens excuset eum, quia pro Scaptio, id est pro* Bruto, *non decreuerit.* Forte *etiam, cum, ut dixi iam, uno in uetere libro scriptum sit, Soluta res captio; legi rectius posfit, mutatione parua, soluatur Scaptio statim. quàm directum sit, tu iudicabis. atque in hanc opinionem eo me facilius demitto, quòd eodem modo non dubie uidetur esse corrigendus locus in agraria 2. legendumq;, directo, & palam; non, ut est in impressis libris, decreto, & palam.* τὸ γὰρ ἓν] *hunc locum infra, ubi integer recitatur, uberius exposui, ep. 9. lib. 8.* Sex libris] *de republica, & de optimi ciuis officio. prius tamen nouem libros conficere in animo habuit. uide ep. 9. lib. 3. ad Q. fr.* Cn. Flauio

Cn.

Cn. F.] *legebatur antea, Cn. Flauio Annij filio: corrupte. nam filij a prænomine patris ostendebantur. Annius autem non prænomen, sed nomen, idest familia. mendosam igitur dictionem semper credidi, mutare uero non audebam, cum & a* Plinio *libro* XXXIII. *cap.* I. *& a Gellio lib.* VI. *cap.* IX. *hunc esse appellatum uiderem Cn. Flauium Annij filium. postea, Liuij libros percurrens, cũ ad eum locum libri* IX. *uenissem, in quo Flauium hunc scribam Cnæi filium uocat: Cn. F. ego quoque in Cicerone scripsi: itaq; Plinij, Gelliiq; locus erit emendandus. infra idem attigit.* Istam tabulam,] *Flauius scriba, cum populus, qui dies aut nefasti, aut fasti essent, ignoraret, eorumq; notionem a iurisconsultis peteret, ipse fastos circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. quo beneficio populi gratiam, indeq; curulem ædilitatem libertino patre natus obtinuit.* Tabulam; *igitur fastorum.* οὐκ ἔλαθες illud &c.] *est hoc ἐκ τῶν αἰνιγμάτων. nam neque supra, neque infra quidquam est, quo niti coniectura possit: nec diuinare nostrum est.* Actiones] *quibus lege agi diebus posset.* Imperatore] *appellato. lib.* V. *ep.* 20. Philotimi litteris] *Romæ scriptis.* Binas] *unas, quarum est principium, Saturnalibus mane, lib.* V. *ep.* 20. *alteras, hoc principium,* Te in Epirum, *lib.* V. *ep.* 21. Mihi placere;] *ut nubat ei, de quo scribis: quem ex equestri ordine fuisse, proxima uerba declarant. ep.* 4. Tuum ueterem gregem] *mallem de equestri genero, quàm de patricio, cogitasses. opinor enim, de patricio discedens Cicero mandauerat.* Parui, *inquit,* tibi, *monenti ut*

ti ut me in meum ueterem gregem referrem, id est ut cum equestri loco natis iungerem. Correcta uero epistola Memmiana] *quod antea scripseras de Memmio, Pontidiam scilicet nugari, postea correxisti, cum eam certa loqui significasti. ep. 21. lib. 5.* Nihil ne gotii fuit] *perducere me in eam sententiam, ut de uno Memmio cogitarem.* Malo] *generum.* A Pontidia] *de quo Pontidia sermonem habuit. ep. 21. lib. 5.* Adiunges] *ad consultationem de Tullia.* Fratris Appii] *non puto intelligi de Ap. Claudio P. Clodij fratre, (hic enim tunc uiuebat) sed de alio, cuius paullo ante mortui hereditatem Aufius adierat.* Amorem] *ut non solum rei, quam Appius habuit, sed amoris etiam, quo me uiuens prosecutus est, heres Aufius sit. Est autem nota locutio, cernere hereditatem, & hereditate. utroque enim modo ueteres Latini loquebantur.* Qui] *Appius potius, quàm Aufius.* In Bursa.] *cum T. Munatium Plancum Bursam lege Pompeia de ambitu accusaui. ep. fam. ep. 2. & ep. 10. lib. 9. & Philippica v. hunc Bursam postea Cæsar, uicto Pompeio, cum alijs non paucis, lege Pompeia damnatis, restituit.* Liberaris] *si de Tullia mea confeceris.* Furnii exceptio] *Furnium tribunum pl. (epist. 18. lib. 5. Ciceronis studiosum, legem opinor tulisse de rectoribus transmarinis, nisi Parthus moueret intra Quinctilem mensem, eos posse decedere. at id ipsum tempus Cicero timebat, ideoq; exceptionem illam minime probabat. uolebát autem omnino ferri, ut, annuo imperio terminato, decederent: quod ipse non magis odio prouinciæ, quàm Parthorum metu, cupiebat.* Remouendumque

dumque censeo] *quod attinet ad otiũ, & salutẽ reip. nihil eum dißimulaturũ putemus.* Et hoc adſcripſit Cicero, *quia cum ſupra dixiſſet, vſquequaque, de hoc cum dicemus ſit hoc quaſi* καὶ τόδε φωκυλίδου, *quibus uerbis perpetuũ in* Pompeio *notauit diſsimulationis uitium; exceptione hic utendum putauit, cum de communi otio loqueretur. remoueamus, inquit, ab eo uitium diſsimulationis.* οἰκονομία] *ordo, & diſpoſitio rerum, quæ ſcribuntur.* σχεδιάζον] *qui ſcribis non ordine, ſed ut quidque in mentem uenit.* Sed alter, &c.] *frænis egebat* Quinctus, *ut ingenio ualens plus etiam quàm ſatis eſſet; calcaribus* Marcus, *ut tardior. ergo hic* Ephoro, *ille* Theopompo *ſimilis, utrique* Iſocratis *diſcipulo.* Suidas. Dare] Laodiceæ. *ep.* 20. *l.* 5. Obſeruabo,] *quo die* Liberalia *de more celebrantur, eo die (nempe* 12. *kalen.* Apr.*) togam puram* Quincto *daturus ſum.* Quoniam *autem mutare dies ſolebat intercalatio; (&, intercalatum eſſet, nec ne,* Cicero *ignorabat) ego, inquit,* Liberalia *ſic obſeruabo, quaſi intercalatum non ſit; ſuo inquam die obſeruabo; quando mihi eſt ignota intercalatio ep.*1. *&* 3. *l.* 6. In amoribus eſt.] *carißimus eſt. nota locutio. fam. ep.* 32. *l.* 7. Aiunt eum] *alij,* Aiunt *ſe. malo,* Eum, *ex antiquo libro* Beſſarionis: *idq; magis poſtulat latini ſermonis probata conſuetudo.* Thermum, Siluium] *uicinarum prouinciarum rectores.* Bibulum] Syriæ *proconſulem.* Scrofa] *noſtri cupidißimus. cui ſi daretur occaſio, iure poſſet me laudibus efferre.* Lautum negotium] *egregia mea prouincialis adminiſtratio.* Infirmant πολίτευμα Catonis] *non ita publicam rem adminiſtrant,*

strant, ut Cato iubet. Caussam meam] ne patiatur mihi prouinciam prorogari. ep.13.l.5. De Amiano,] hi tres, Amianus, Terentius, Meragenes, uidentur Attico pecuniam debuisse. & quod sequitur, Spei nihil, explano, de exigenda pecunia. Dionysius] Ciceronum magister, tui amantißimus, qui adest, & rem tuam mecum curat. Nullum uestigium] hominem conuenire uolebam, ut agerem de tuo nomine. non modo non potui, sed nec ullum eius uestigium agnoui. Meragenes certe periit.] Attici debitor est, ad inopiam redactus. Perijt: decoxit, perdidit omnem rem: ut de pecunia tua prorsus actum sit. Mandaui] dedi negotium, ut, quod de Rhosio scripsisti, ageretur. Lancibus &c.] iocus, quia scripserat Atticus, uasis fictilibus se esse usurum. quid, inquit, cogitas? in lancibus & splendidißimis canistris olusculа apponebas, iisq; nos pascere solitus es, cum praeterea nullum esset obsonium: in uasis fictilibus, quae humiliora sunt, quid appones? certe uiliora esculenta. Infelicitatis] quasi infelicitatem quaerat, qui tam frugaliter cogitet uiuere. Reperturos] ij, quibus mandaui, polliciti sunt se reperturos. l.5.ep.21. Ineptas] scripsit enim, ut ex Axij litteris cognoui, confectum per se Parthicum bellum: cum non ita res sit. l.5.ep.21. Aliquando commoueatur] aliquando Parthici belli curam suscipiat. quod non esse confectum, ex Bibuli litteris intelliget; contra quàm Caßius scripsit. ep.21.l.5. Habeo Iunium & Quinctilem in metu] qui sunt postremi duo menses imperij mei annui. uenit enim in prouinciam Cicero pridie kal. Sext. ut est l.5. ep.2. & ad Ap-

pium ep. 7. l. 3. Sustinebit] *impetum Parthorum, usque eò, dum annua mihi finiatur administratio. Erat autem Parthis, antequam Ciceronis in prouinciam peruenirent, per Syriam, Bibuli prouinciam, transeundum.* Si non tam cito] *si prouinciæ mihi tempus non prorogatur; nec mihi liceat, casu aliquo, ut fit, anno confecto decedere; quid me fiet?* Quid illo fiet?] *antiqua locutio: ut in epistola ad Terentiam, Quid Tulliola mea fiet? fam. ep. 4. l. 14.* Quadringenarias] *quadringentorum militum singulas, numero triginta, omnes armatura Romana. supputa: duæ legiones erunt. hoc & ep. 18. l. 5. significatur in illo uerbo,* DVPLICATVRI. *Hirtius in lib. de bello Alex. unam tantum Deiotari legionem Romana disciplina & armatura constitutam nominat. quo in loco mendose, natura, pro, armatura, legitur. oratione in Antonium* XI. *Deiotari exercitum, Romano more instructum, Cicero appellat. Quod sequitur,* ∞ ∞ *; significari duo millia, supra docuimus in narratione de numerorum antiquorum notis.* In nostra prouincia] *non cui ego præsum, sed in prouincia populi R. ep. 21. l. 5.* Ipse Orodes] *rex Parthorum, Pacori pater, qui iam Euphratem transierat. ep. 18. & 21. lib. 5.* Aliquantum negotii] *non multum, quia Parthi nihil mouent; sed aliquantum tamen, quia sunt in nostra prouincia. ut in eo quiddam mihi sit negotij, quia, propinqui cum sint, a subitis excursionibus timendum.* Præter illam exceptionem,] *exceptio erat ex prouincialium commodo contra publicanos, id est contra ordinem equestrem. nam publicani omnes equites.* Nimis graui præiudicio

in

in ordinem nostrum] *Attici uerba de exceptione edicti. In ordinem nostrum, equestrem. nam* Atticus *equestri loco natus erat, & in equestri ordine permanserat: senator enim nunquam fuit. Cicero autem ab equestri ordine in senatorium adscenderat.* P*ublicanis porro fere semper cum prouincialibus negotium erat e uectigalium exactione. &* Bibulus *equitibus infensus, quia Cæsarem, inimicum suum, magno beneficio deuincti, studiosissime obseruabant. Suetonius.* ἰσοδυναμοῦσαν] *exceptionem similem, quæ prouincialibus magis, quàm publicanis, consulat, translatam in meum edictum ex edicto Q. Mucij Scæuolæ, Asiæ proconsulis l. 5. ep. 17. & fam. ep. 9. l. 1.* Tectiorem] *ne aperta exceptione, ut* Bibulus, *equestrem ordinem offenderet.* Extra quàm] *cum in pactionibus prouincialium & publicanorum multa fierent contra fidem bonam,* Bibulus *in edicto suo scripserat, se non staturum tabulis pactionum. hoc idem* Cicero, *sed tectius, his, inquam, uerbis* γενικῶς: *Extra quàm si ita negotium gestum est, ut eo stari non oporteat, ex fide bona. Extra quam: cum hac exceptione.* Ex fide bona] *ut ex bona fide conuenit. tectior autem ideo Ciceronis exceptio, quia neque pactiones, neque aliud quidquam nominatim,* γενικῶς *omnia complexus est:* Bibulus *autē de pactionibus expresserat, graui præiudicio in ordinem equestrem. nam, si pactiones non seruarentur, magnum in eo damnum publicani facerent.*

Omnia de publicanis:] *de omnibus controuersiis, quæ inter publicanos & prouinciales possunt existere.*

Magistris faciundis] *magistros auctionum intelligit: de quibus epistola 1.* Vendendis] *ut ex edicto pr.*

mum a creditoribus poßideantur bona, deinde, magistris factis, uendantur. Peregrinis] non Romanis, sed peregrinis, id est suis. ep. 2. Nugatoribis] leues, inquis, erunt iudices, siquidem Græci erunt. quid refert? ipsi tamen ita exsultant, quasi summum a me beneficium acceperint. Vostri] qui Romæ iudicant. εἰρωνικῶς dixit. Mancipem] quasi non grauis iudex esse poßit, qui ob quæstum publica conducat, uel emat. Ne cui molesti sint] acerbiore uectigalium exactione. itaque hoc accidit παραδοξότατον, id est maxime præter opinionem. ante enim molestißimi prouincialibus publicani. Vsuras eorum,] quas prouinciales ex pactione publicanis penderent, donec debitum uectigal soluerent. quod & Seruilius, cognomento Isauricus, Ciliciæ proconsul, ratum esse uoluit. ego autem (inquit) prouincialibus amicior: qui usuras, pactionibus adscriptas, non seruo; sed diem statuo satis laxam, qua uectigal publicanis debitum soluant: quam ante si soluerint, ad uectigal usuras tantum centesimas addent: si non soluerint, tum, quæ pactionibus adscriptæ sunt, eas usuras soluant. quod ne accidat, consulto diem statuo satis laxam, quo poßint matura solutione usuras illas intolerabiles effugere. Centesimas ducturum] hoc seruaturum, ut centesimas duntaxat cum uectigali soluant publicanis. quod illis multo erit facilius, quàm si usuras illas, quæ pactionibus adscriptæ fuerant, centesimis uidelicet non comparandæ, ex instituto Seruilij cogerentur soluere. Ex pactione] soluant, ut pactionibus adscriptũ est: adscriptum autem erat grauißimum fenus: quod seruauerat proconsul Seruilius. Soluunt tolerabili fenore]

fenore:] *soluunt uectigal iam ante debitum, cum centesimis: quod est fenus tolerabile.* Si illam iam habent] *Caualcantis liber, illa, etiam alterantiquus. mendum tamen remanet in particula, Si. sequitur translatio a mensura, copiam significans. publicanos ualde uerbis orno, crebro inuito.* Maxime putet.] *esse mihi familiarem.* Μηδὲν αὐτοῖς] *nihil ipsis tribuo: quamuis eos habeã in delicijs, nihil tamen ipsorum caussa facio, quod reprehendi poßit.* Reliqua] *quæ perficiunt græcam sententiam.* De statua Africani] *de qua ut putem locutum esse Ciceronem in libris de rep. facit illud infra, Nam illud de Flauio, & fastis. uidetur enim Atticus ad Ciceronem scripsisse, eius opinionem à Scipione Metello reprehendi, propterea quòd in libris fortasse de rep. tradidisset, eam statuam, quæ ad Opis ædem posita esset, cum hac inscriptione,* P. CORNELIVS P. F. SCIPIO. CENSOR, *Africani esse: quam Scipio Metellus non Scipionis Africani, sed Scipionis Serapionis aiebat esse. quem refellit Cicero his uerbis: Cum habeat ea statua inscriptum,* CENSOR, *qui potest de Serapione intelligi, qui censor nunquam fuit? an hoc Scipio hic Metellus ignorat, proauum suum Serapionem censorem non fuisse? est autem Serapio, Nasica ille Scipio, qui Ti. Gracchum pontifex max. interfecit.* Ω πραγμάτων ἀσυγκλώσθων] *o perturbatum rerum ordinem, quo tu uteris in litteris tuis. supra dixit, Te enim sequor* σχεδιάζοντα. Iam] *hoc ipsum, quod scribis ordine perturbato.* Scipio hic Metellus] *hic est Pompeii Magni socer, P. Scipio, qui post in Africa contra Cæsarem pugnauit, uictusq; sibi ipse*

mortem consciuit. adoptatus a Q. Metello Pio, Numidici filio, & prænomen ab eo, & cognomen acceperat, uetere tamen cognomine conseruato, ut appellaretur Q. Metellus Scipio: quod patet ex S. C. misso ad Ciceronem a M. Cœlio, ep. 8. lib. 8. fam. Pedianus etiam in argumento Milonianæ Q. Metellum Scipionem nominat. alibi Scipio tantum, ut apud Cæsarem, Ciceronem ipsum, & historicos omnes. Metellus simpliciter, quod meminerim, nunquam dictus. Idem, nisi fallor, Nasica uocatur a Cicerone, ep. 1. lib. 2. seruato cognomine patris, aui, maiorumq; suorum. Etiam illud obseruaui, licet adoptati prænomen eorum, qui adoptassent, assumerent, hunc tamen in oratione pro domo P. Scipionem appellari. Dixit igitur, Scipio hic Metellus, ut in epist. 24. lib. 2. Cæpio hic Brutus, gemino cognomine, quia Brutus ab auunculo Cæpione adoptatus erat. Proauum suum] *hoc ordine. P. Scipio Nasica Serapio, eius filius, qui Corculum uocatus est, genuit Scipionem Nasicam oratorem, qui consul fuit cum Bestia, anno urbis* DCXLII. *hic autem Nasicam, Craßi oratoris generum, ex quo Nasica hic ultimus, quem diximus a Metello Pio adoptatum.* Censorem non fuisse?] *censor quidem fuerat Africanus Aemilianus, quod Cicero scripserat, non Serapio, quod Scipio Metellus opinatus, Ciceronem, ut ignarum historiæ, reprehenderat.* Censor] *censor fuerat Africanus cum L. Mummio, anno urbis* DCXI. Ea statua] *Africani.* Ad Opis] *ædem. e Græcis fontibus figura deriuata.* Aperte] *Bessarionis liber,* Ab Opis parte: *recte fortasse: malo tamen,* Ad Opis aperte. Serapionis

pionis] *cognomē hoc Scipio Nasica accepit a mancipio, ob similitudinem formæ. Valerius, Plinius, epitome Liuiana.* Video Metelli ἀνιστορησίαν turpem] *bis errauerat Scipio Metellus, primum, quòd putauerat statuam illam, ad Opis positam, Serapionis potius esse, quàm Africani: in quo eum inscriptio refellebat: non. n. censor unquam Serapio fuerat: deinde, quòd in Capitolio imaginem Africani posuerat, cum subscriptione Serapionis: ut non ex historia tantum, sed ex facie quoque suos gētiles ignorare uideretur.* ἀνιστορησίαν, *ignorationem historiæ.* Nam illud de Flauio] *fastos a Cn. Flauio, libertino homine, publicatos esse, de quo iam diximus, ex oratione pro Murena, Plinio, Gellio, & alijs notum est. Hac de re locutus erat Cicero in lib. I. de rep. quod ex Nonio cōstat. supra, in hac ipsa epistola.* Si secus est] *si aliter est, atque ego scripsi in libris de rep.* Belle ὑπόρησας] *acute, nec sine caussa dubitasti, utrum de Flauio & fastis ita sit. ep. I.* Τὸν τῆς ἀρχαίας] *illum ex ueteri comœdia celebrem. Horatius sat. 4. lib. I.*

,, *Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesq; poetæ,*
,, *Atque alij, quorum comœdia prisca uirorum est.*

Errauit] *de Eupoli.* Non dixit?] *dixit & Valerius.* Tuo familiari] *ex assidua lectione.* Nemo Cornelius] *ne errandi quidem occasionem ullam habuit: cū nemo Cornelius, illo uiuo, censor fuerit. quo turpior uideatur error.* XX DC.] *quæ Philotimo soluta sunt a debitore meo.* Reliqua mea.] *quæ mihi reliqua debebantur.* τί λοιπὸν?] *quid superest, quod ad te scribam?* Inaudisti] *huius uerbi uis hæc est, ut non nisi de rebus occul-*

tis usurpetur; ut in epistola ad Pætum: Aquini & Fabra=teriæ consilia sunt inita de me, quæ te uideo inaudisse. & apud Plautum, aliosq; eiusdem generis sunt exempla: ut legentes ad usum latinæ locutionis obseruauimus. Nihil eiusmodi est] *non est, ut quidquam inaudire potueris a me turpiter commissum. nihil enim committo.* πολλῦ γε καὶ δεῖ. Probe respondisse.] *cum respondisti, te non putare, pantheras mandato meo quæri, ut ad Cœlium mittantur. ep. 21. lib. 5.* Fidentius] *nam cum dixisti, te non putare; non satis fidenter respondisti. uellē affirmasses; nō esse cur pantheras Cœlio, collegæ suo, seorsum ab ipso uenationem adornanti, suspicetur a me missum iri.* Cœlius libertum] *M. Cœlius Rufus, ædilis curulis designatus cum M. Octauio, Philonem libertum miserat. fam. lib. 8. ep. 8.* Sed a ciuitatibus] *sic in antiquis libris. puto rectius. Et de ciuitatibus, litterarum mutatione parua: siquidem pro, sed, ueteres librarij scribebant, set, item, it, quit, pro id, quid: aliaq; huius generis multa. scripserat ad Ciceronem Cœlius, ut & pantheras sibi mitteret, & M. Feridij agros, (fam. l. 8. ep. 9.) qui ciuitatibus fructus penderent, immunes esse uellet. de agris respondit Cicero. In mea prouincia nihil cuiquam adimitur, nisi si quid quis debeat. nam, creditoribus ut satisfiat, uolo. itaque non est, quod petas, ut ciuitatibus adimam fructus, qui ex agris capiuntur. ac miror, cur petas: cum Romæ audire possis, nullum in mea prouincia nummum, nisi in æs alienum, erogari. quod si non auditur, meaq; sunt obscura facta, ut tanquam in tenebris lateam: moleste fero.* Nec mihi conciliare] *qui pe=*

cuniam

cuniam non debitam uel ipse cepisset, uel alteri conciliasset, is lege tenebatur. in Verrem lib. 3. Nec illum capere] significatur, inter Feridium & Cælium conuenisse, ut, si Feridius, a Cœlio Ciceroni commendatus, de immunitate agrorum impetrasset, Cœlio pecuniam eius rei caussa numeraret: quod quidem flagitij nemini esse committendum, minime uero omnium Cœlio; cui pecuniam capere liceret eo minus, quòd crimine repetundarum accusasset C. Antoniū. Illud autem alterum] de panthe ris. Cibyratas] ab urbe Cibyra, homines uenandi studio deditos. fam. lib. 8. epist. 9. Magna in gratia] quia scripsisti ad eum, me scripsisse ad te, mirificum illum esse. ep. 17. lib. 5. Mandauit] ante quàm Roma discederes Quem iampridem nunquam uidet] supra tamen, ep. 19. lib. 5. dixit, Quam nunquam uidi; ut uideatur hic quoque legendum, Quem nunquam uidit. Adscribito] cum Romam ad uxorem tuā Piliam litteras mittes. Litteras daturum pridie kal. Ian.] locus ex epistola Attici: qui Ciceroni memoriam attulit clarißimi iurisiurandi, cum scilicet pridie kal. Ian. iurauit rempub. a se esse seruatam. fam. lib. 5. epist. 2. in oratione pro Sylla, & in ea pro domo. Prætextatus] cum effeci, ut summa tribuni pl. Metelli Nepotis iniuria summo mihi esset honori. Prætexta magistratuum toga, & puerorum ad annum XVII. Paria paribus] qui in scribendo nihilo sum ornatior, quàm tu es. Potuit Lucceius Tusculanum] uendere. nisi forte sibi retinet animi caussa. solet enim ibi se cum suo seruulo tibicine oblectare. Expeditos] molestia æris alieni. Quibus omnibus

est]

est] *in quos omnes conuenit illud Homericum, αὔδετον, &c. quòd pecunias in iudicio, cum propter æs alienum cuperent, tamen, deterriti metu, non accepissent.* De Memmio] *exsule reducendo. exsulabat de ambitu comdemnatus.* Appianus *lib.* 11. Curio] C. *Scribonius Curio tribunus pl. fam. ep.* 4. *lib.* 8. Nomine] *pecunia ab* Egnatio *exigenda.* In mensem Martium] *uide ep.* 20. *lib.* 5. Genuarios] *nummos Genuæ percussos, quæ erat in Cæsaris prouincia.* Talenta Attica L.] *scutati scilicet aurei triginta millia nostræ monetæ.* Extorsistis] *ad Marathonis ædificationem.* Odium Pompeii] *prorsus hæc non conuenire uidentur in Pompeii personam. si quid opis afferrent ueteres libri, mallem, Posidonii: qui moleste ferret a Cæsare pecuniam Athenienses abstulisse ad Marathonem ædificandum, quam ipse suis Rhodiis datum iri non dubia spe crediderat.* Suos] *quos suos certo putaret.* Comedisse] *auide præripuisse.* In merito reædificando] *in Marathone ædificando, esset apertius, nec ἄλογον, ut opinor. scribit enim Tranquillus, Italiæ, Galliarum, Hispaniarum, Asiæ quoque, & Græciæ potentißimas urbes Cæsaris munificentia præcipui operibus exornatas.* Diligentiorem] *uobis instantibus.* Nequiorem] *uerbum proprie usurpatum de hominibus luxu diffluentibus.* Vindullum:] *aut libertum Pompeij Magni, ideoq; patroni nomine utentem, aut gentilem.* Quæ res] *quæ hereditas. liberti enim patronis, & patroni æque libertis heredes erant, cum aut intestati, aut sine filijs obijssent. sin gentilis erat, de gentilicia hereditate accipiemus.* Lagunculæ]

læ] *clarius*, Imagunculæ. *Bessarionis liber*, Languncu*læ*. Hominis Bruti] *ioco significat, Brutum re uera Brutum esse, qui Vedio utatur. & argute, Hominis Bruti, quasi non hominis magis, quàm bestiæ similis esset. et, Lepidi, plane hominis lepidi, si quidem hæc de uxore ferat*. Illius Lepidi] *subaudi, Vxoris: usitata figura: ut, Terentia Ciceronis, Mucia Pompeij. Ex sororibus Bruti alteram habuit in matrimonio M. hic Lepidus, postea triumuir cum Antonio, & Octauiano; alteram C. Caßius, is, qui Cæsarem occidit*. Προπύλαιον Eleusine facere.] *per amicos uidelicet. nam Appius iam ad urbem peruenerat. προπύλαιον autem, ut esset in urbe celebri monumentum nominis sui*. Id ipsum] *te putare, nos ineptos fore, si προπύλαιον Academiæ fecerimus*. Ipsas] *ipsam urbem. nam Eleusin non tam Athenis propinqua, quàm Academia, quæ propemodum in portis erat*. Post Leuctricam pugnam] *post pugnam, qua Clodius a Milone apud Bouillas cæsus est. Leuctricam cur uocet, minus notum, nisi forte quia memorabilis e Clodij nece, ut illa e Spartanorum & Cleombroti regis occisione*. Die DCCLXV.] *recte: tot enim dies a Clodij nece (is III. kal. Feb. est interfectus) numerantur ad hunc diem: ut scripta sit epistola ad III. nonas Martias, L. Paullo, C. Marcello cos. altero post Pompeij consulatum anno. ep. 12. lib. 5.*

EPISTOLA. II.

Ab Cincio] *Romæ res Attici curante*. Id consilium] *consilium Quincti fratris de dimittenda Pomponia, Attici sorore. Statius autem Quincti libertus*. Il-

lum

lum autem] *Quinctum*. De iſtis rebus] *de quotidianis litibus cum uxore. ep. 1 lib. 5.* Militia ue noſtra] *militiam uocat, quia cum agmine armato proficiſceretur. uide ep. 19. lib. 5.* Nec ſatis eſt &c.] *non mihi ſatis eſt, me tibi eum præſtare, qui eſſe debeo: curam etiam ſuſcipiam, ne quid ab illo ſecus, quàm uolumus, fiat.* Soleo hortari] *ut iſta ſedet inter patrem, & matrem.* Nequam,] *inconſiderati, indiligentis, qui temere ſcriberet, quidquid in buccam.* In Trophoniana Chæronis narratione] *Chæronem loquentem induxerat Dicæarchus in libris* περὶ τῆς εἰς τροφωνίου καταβάσεως. *Athenæus.* Mare tam ſecuti] *cum urbes ædificarent.* De iſto Dicæarcho] *gloſſema, Dicæarcho, ſuſpicor.* Non minus bene &c.] *dignum, cui crederetur, ita Dicæarchum putabat, ut tu C. Veſtorium, ego M. Cluuium. Et quoniam, M. Cluuio, primi correximus; noſtra correctio ſi cui minus probabitur, huic opponemus duorum antiquiſsimorum exemplarium auctoritatem, Caualcantis, & Beſſarionis. quam nos eo facilius ſecuti ſumus, quòd & Veſtorium Attici fuiſſe amiciſsimum, & Ciceronis Cluuium, utrunque Puteolanum, ipſe nobis Cicero narrat tum in his epiſtolis, tum in ijs, quas poſterior ætas Familiares inſcripſit.* Lepreon] *qui poteſt eſſe maritimum, cum Arcadia ſit regio mediterranea? Tene autem, Alipbera, & Tritia, maritima oppida, ideo putabat Dicæarchus antiqua non eſſe, quòd Homerus* τῷ τῶν νεῶν καταλόγῳ, *cum naues enumerat e Peloponneſo diſcedentes, mentionem iſtorum non facit.* Tranſtuli] *in libros de rep. de quibus ep. 1.*

Vt

Vt habeas] *ut corrigas. nam Phliuntios non recte scri-psferam, analogia deceptus; quòd ut ab* ὀπους, σιπους, ὀπούντιοι, σιπούντιοι, *item Phliuntios a* φλιοῦς *dedu-ci putaueram.* Præter Ciliciæ.] *Asiaticarum igi-tur diœcesium, non Cilicensium, forum egit. ep. 21. lib. 5 & fam. lib. 13. ep. 60.* Suis legibus] *uide ep. 1.* Ipsorum furta Græcorum] *cur, Ipsorum? quia Romani magistratus iuri dicundo, pecunijs autem publicis administrandis Græci ipsi præerant. primus autem Cicero permisit, ut ad ius dicendum suis etiam legibus, iudicibusq; uterentur: cum antea Romanis legibus ius dicerent Roma-ni homines, aut qui prouinciæ præerat, aut ab ipso dati.* Reddiderunt.] *debitas pecunias. 'Vectigalia autem publicani quincto quoque anno de censoribus redimebant: & quinquennale spatium lustrum dicebatur. Varro.* Ex illa uetere militia.] *quòd me iam pridem antelucanis ambulationibus consuetudo assuefecit, cum ita me excita-bat exercebatq; ambitio, ut in bello milites uictoriæ cupi-ditas.* Emerentur.] *annua prouinciæ administratio ter minatur. sic emeritum annuum tempus (ep. 5.) pro con fectum. & emerentur proprie stipendia militibus.* Cu-rionis nostri] *tribuni pl. qui s. c. fieri de prouinciis non patiebatur.* Te uidebo] *quia nihil noui de prouin-cijs decernetur: itaque utar ea cōdicione, qua profectus sum, ut, annuo imperio terminato, reuertar.* In mea pro-uincia] *cum Salaminijs.* Regno] *Ariobarzanis. ep. 1.* Turbulentis in rebus] *cum pæne ciuilibus insidijs oppressus est. lib. v. ep. 20. fam. lib. 15. ep. 2.* A proxima quidem syngrapha,] *quid, si,* A

prima

prima quidem syngrapha? ut centesimæ ducerentur & et prima syngrapha, & cum anatocismo. Nec perpetuis] *nec sine fenoris renouatione, sed ut & ipsæ a Salaminiis soluerentur, & ipsarum item usuræ, ducta ratione per singulos annos, quantum e centesimarum fenore noui fenoris crearetur. ita centesimæ non perpetuæ ducebantur, sed renouatæ quotannis: quod supra dixit, Cum anatocismo. ep. 1.* Qui ais] *qui uerum est id, quod scribis?* Habebat in syngrapha] *non simul stant, uelle aliquid perdere, & habere quaternas in syngrapha, quod est hominis præter modum cupidi.* Fieri non poterat] *etenim erat interitus ciuitatis. ep. 21. lib. 5.* Ego pati possem] *qui in edicto translaticio, centesimas me obseruaturum, haberem, cum anatocismo anniuersario, nihil ultra. ep. 1.* Auli lex] *Auli Gabinij.* De ita sumpta] *de uersura. uetabat lex Gabinia ius dici, hoc est, debitores in iudicium uocari a creditoribus de pecunia, quam uersura facta sumpsissent. id ob eam caussam, ne prouinciales homines Romæ uersuram faciendo exhaurirentur.* Ius diceretur ista syngrapha] *ut Salaminii, Scaptio & Matinio non soluentes, iudicio cogi possent.* Habet iuris idem,] *ista syngrapha nihil habere debet præcipui iuris, sed idem, quod ceteræ, hoc inquam, ut obseruentur centesimæ cum anatocismo. tantum enim senatus decreuit, ut ne ue Salaminiis, ne ue ijs, qui dedissent, fraudi esset; iusq; diceretur ex syngrapha inter Salaminios & feneratores facta: quod sine S. C. non potuisset, lege Gabinia uetante. ergo hoc senatus decreuit, ut & dantibus, & accipientibus caueretur: id non*

decreuit, ut a feneratoribus exigerentur quaternæ: quod Scaptius postulabat. epist. 5. Ordine] *sapienter. inde ductum, quòd in ordine consideratio inest, & in consideratione sapientia. sic* Philippica 3. Recte, atque ordine, eq; rep. fecisse, & facere. Spartaco] *qui seruile bellum excitauit.* Tenera insula] *imbelli, & deliciis potius, quàm armis, dedita: quam uel paucis equitibus posset Scaptius ad libidinem uexare. contra dixit* Virgilius, *Scipiadas duros bello.* Negotiatorem neminem] *præfectum haberemus.* Cur potius, quàm cohortes?] *fingit se mirari, cur Scaptius, cum pedites minore impensa posSit alere, equites tamen malit: sed occulte significat, Scaptij consilium esse, ut equitibus ad extorquendas pecunias, insulamq; diuexandam utatur. quod peditum non ita firmo præsidio minus auderet.* Et *de peditibus, Cohors, dicitur, de equitibus, Turma. itaque in oratione pro Marcello pedites equitesq; significat, cum inquit:* Huius gloriæ *Cæsar, quam es paullo ante adeptus, socium habes neminē: nihil tibi cohors, nihil turma decerpit.* Nepos] *is est, qui rem temere profundit. sed est in Scaptium ironia, qui, non quia nepos esset, sed, quia rapinas & uim cogitaret, ideo turmas mallet, quàm cohortes.* Principes] Cypri. Scio] εἰρωνικῶς; *ex hoc, inquit, indica, num uelint, quòd ad me* Ephesum *&c.* Eos libros] *quos de rep. & de optimi ciuis officio scripsi. lib. 4. epist. 16. lib. 6. ep. 1. lib. 7. ep. 3. lib. 8. ep. xi. lib. 10. ep. 4. & ad Q. fr. lib. 3. ep. 8.* Scripsisse te ad me] *ut equites Scaptio ad cogendam pecuniam darem.* Hic omnia facimus,] *ne, a Dolabella accusatus*

cuſatus, prouincialium hominum teſtimonijs oppugnetur, fam. epiſtola 10. *libro* 3. *ad ipſum ita ſcribit:* De me tibi ſic promitto, atque confirmo; me pro tua dignitate in hac prouincia, cui tu præfuiſti, rogando, deprecatoris; laborando, propinqui; auctoritate, cari hominis apud ciuitates; grauitate, imperatoris ſuſcepturum officia, atque partes. Honeſte tamen] *quatenus honeſte poſſum. quaſi eſſent non nulla, quæ fieri pro Appio non honeſte poſſent.* Nec enim ipſum odimus] *quanquam & inimici mei frater fuerit, & inimicus ipſe.* Brutum] *Appij generum. epiſt. fam. lib.* 3. *ep.* 4. Pompeius] *cuius filius Appij filiam habebat in matrimonio. epiſt. fam. lib.* 3. *ep.* 4. Quæſtorem] *quem poſtea decedens prouinciæ præfecit. epiſt. fam. ep.* 15. *lib.* 2. Pammenia illa] *quæ acta ſunt de domo pueri Pammenis. ſupra lib.* 5. *ep.* 20. Corcyræa] *quam Corcyra dediſti.* Potentiæ Veſtorii.] *cui controuerſia fuerit cum homine tam fatuo, tam nullius conſilij.* Hic eſt *Sempronius Rufus, qui Rufio per irriſionem uocatur ep.* 2. *lib* 5. *idem qui in epiſt. M. Cœlij, fam. ep.* 8. *l.* 8 Cæciliam] *Attici filiam.* Litteris] *cum Romam ſcribes.*

EPISTOLA IIII.

Iuuare poſſes :] *non ideo ſcribendum ad te fuit, quòd me iuuare poſſes: quippe res dilationem non fert: tu autem ab urbe longe abes. lib.* 5. *ep.* 20. & 21. Πολλά, &c.] *quid ſignificat? hoc: magnum eſt interuallum: multa interiacent. eſt autem hemiſtichium, & ſenarius integer ex uetere aliquo tragico.* Nemo igitur potior]

neminem

neminem igitur fratri debeo præferre: si honos est, fratre mihi nemo debet esse potior. Alij, Bonos, pro, Honos, *contra ueteres libros Caualcantis, & Bessarionis, nec mihi satis probata sententia.* Pontinius] *qui erat & prætorius, & triumphalis.* Ea lege] *ut, cum uellet, a me discederet.* Quæstorem] *Cœlius non dum uenerat. Meßinium igitur intellige. de quo ep. 4. & 5.* Sagax] *quæro dictionem, quæ uituperet. nam sagacitas neque uitium significat, neque laudem. rapax, aut quid simile, cum sententia congrueret: sed libri ueteres, sagax. ut fortasse referri poßit ad furta: quasi prædæ latentis callidus indagator.* Decretus] *mihi ad annuam prouinciæ administrationem. cuius anni cum circumactus orbis sit, (adest enim dies ad decedendum constituta, III. Kal. Sext.) frater, publico sumptu destitutus, qui tantum bellum sustinebit?* Fratrem;] *cum bellum periculosißimum impendeat.* Nugarum aliquid] *leuem hominem Meßinium. non pius, si fratrem relinquo; non diligens, si quæstorem, rei militaris expertem. Nam si fratrem relinqueret, esset quidem diligens, at non pius. ep. 4.* Tua prouincia] *tua Epirotica negotiatio.* Thesprotiæ, & Chaoniæ] *rebus tuis curandis in Thesprotia, & Chaonia: quæ sunt Epiri loca.* Conuenieram] *reuerterat ex Asia in Ciliciam, in qua fratrem hibernis præfectum reliquerat, sed eum tamen non dum conuenerat. lib. 5. ep. 21.* Si id placeret] *si mihi placeret, eum prouinciæ præponere.* Quid uellem] *utrum mihi placeret, relinquere, nec ne.* Satisfactum] *quod difficillimum est, prouincialibus simul & publicanis*

satisfacere. ep. 1. Res gestæ] *quas enumerat ep 10. lib. 5. & fam. lib. 2. ep. 10. & lib. 15. ep. 4.* Clausula difficilis in tradenda prouincia.] *hoc extremum non facile possum explicare, quis me decedente prouinciæ præficiatur.* Certiora] *qui ab urbe propius absis.* De Curione, de Paullo:] *C. Scribonio Curione tribuno pl. L. Aemilio Paullo consule, utroque Cæsaris caussam defendente, accepta grandi pecunia.* Vicem] *quod publicam caussam deseruerint.* Contentus non fuit.] *quaternas centesimas postulauit. ep. 21. lib. 5.* In Pompeium, &c.] *Ariobarzanis creditorem. ep. 1.* Prolixior] *facilior, liberalior. unde prolixa & benefica natura, in epistola ad Appium, nec alibi semel, & fere in hanc sententiam.* Per ipsum] *ipsius Pompeij caussa.* Præstare] *præstare aliquem dicimur, cum efficimus, ne quid is committat secus, quàm uolumus: ut ad Q. fratrem libro 1. In hac custodia prouinciæ non te unum, sed omnes ministros imperij tui sociis, & ciuibus, & reip. præstare debes. & ad eundem lib. 3. Ego Messallam Cæsari præstabo.* Liberius] *maneo in mea ueteri sententia, ut, Liberalius, reponendum sit. non correxi tamen, quia libri scripti in dictione, Liberius, omnes consentiunt.* Promissa] *Pompeio promissa, Bruto curata.* CC] *usuræ nomine, ut apparet ep. 1. dixit autem, CC, numero absoluto; cũ tamen ea summa duobus talentis minor esset: siquidem singulis mensibus soluebantur talenta 33. ut legimus epist. 1.* In Appii negotio] *quem a Dolabella accusatum, omnibus officiis, Bruti maxime caussa, subleuaui. ep. 2. & fam. lib. 3*

ep.10

ep. 10. Quod laborem] *quid est igitur, quod animum meum solicitet, cum in* Ariobarzane, *& in* Appij *negotio cumulate* Bruto *satisfecerim? solicitat quod proxime scribam: in quo uereor ne* Bruto *satisfactum non sit.* Amicos habet meras nugas,] *dubitatur, cum, Amicos, dicat multitudinis numero, cur proxime unum nominet* M. *Scaptium. dubitantibus respondetur, plures nominari, primum* M. *Scaptium, deinde alterum Scaptium, postremo Caium. nam quod non omnis accusandi caussa subiecit; figura est Ciceroni usitata, ut ep. 2.* His ego *duobus facultatem ciuitatibus ad se ære alieno liberandas dedi: uno, quòd omnino nullus in imperio meo sumptus factus est. Hic cum expectari uideretur,* Altero, quod, Vno, *responderet; attende, quid subiecit.* Hac autem re, *incredibile est, quantum ciuitates emerserint. accessit altera. mira erant, &c.* Meras nugas] *leues homines, & quos amicorum numero habere* Brutus *non debeat.* M. Scaptium] *in* Bessarionis *libro,* Manium *Scaptium. supra tamen de* M. *Scaptio legitur, non* Manio, *ep. 21. lib. 5. & 1. lib. 6.* Nam quod alii Matinium *ex* Manio *faciunt, necessariam correctionem putantes: mihi secus uidetur. tantum enim eos nominat, quos re cognitos meras appellare potest, duos Scaptios, & Caium.* Matinium *dixit lib. 5. ep. 21. non nouisse. præterea iam ostendi, non esse cur mutetur; cum dictio,* Amicos *inferiora spectet. hoc addã, obseruasse me, in antiquis libris* Manium *sæpe esse, ubi in impressis* Marcum. *addam & hoc, quod fortasse non nullis alienum a proposito uidebitur, ego tamen gratum fore puto ueterum monumentorum*

studiosis: Manium tam prænomen esse, quàm Marcum; deriuatum a mane, ut & Lucium prænomen a luce. & ut a mane Manius prænomen, a Manius Manilius nomen: (nomen pro familia usurpabatur) sic a luce Lucius, a Lucius Lucilius, nomen a prænomine. Et quoniam, ut diximus, in duobus prænominibus, Manio, & Marco, scripti libri sæpe dissentiunt ab impreßis: inde natus error, quòd prænomina ueteres fere una litterá significabant: ut diuinandum fuerit, M. utrum significaret, Manius, an Marcus: cum Manius unica littera, sicut Marcus, scriberetur, una tantum adiecta lineola, quæ M. ad Manij significationem, ante secat, sic, M'. Me seruaturum,] *ne præfecturam negotianti darem. lib. 5. ep. 21. & lib. 6. ep. 1.* Noluit?] *contentus enim centesimis & anatocismo Scaptius non fuit. epist. 21. lib. 5. & 2. lib. 6.* Scaptio,] *non is, de quo proxime supra, sed is, de quo ep. 5.* Tribunatum] *militum.* Caius] *Bessarionis liber, Gaius. forte, Gauius: ut sit is, de quo ep. 5.* P. Clodii canis] *cum Clodius uiueret. Tamen, inquit, amicum, & asseclam inimici mei ornare uolui præfectura, rogatus a Bruto. sic in oratione in Pisonem, Clodianum canem appellat Sex. Clodium.* Si in præfectis habuissem,] *apparet, Ciceronem Caij opera usum non esse, cum tamen ei præfecturam detulisset. ep. 3.* Culleolum uix auderem] *fam. lib. 13. epist. 41. scribit ad L. Culleolum prouinciæ præfectum: sed eum hic significari, mihi non fit uerisimile. Culleolum alium, nullius pretij hominem, uidetur intelligere.* Petere cibaria?] *quæ præfectis de publico dabantur.* Operatione] *reponunt*

nunt non nulli, Oratione: quod languidius uidetur. operatio ualet turpis instigatio. De Appio,] cum Appium, socerum suum, a Dolabella accusatum, mihi commendat. fam. epist. 6. lib. 8. Grauius autem] sine dubio sumptum ex ueteri poeta. & forte ita scribendum.

= Granius autem

Non contemnere se, & reges odisse superbos. ut Granium, salsum hominem & dicacem, cuius mentio in libro de claris oratoribus, poeta nominet, ita dicere solitum, Ego neminem contemno, ne me quidem, sed superbos odi. Vides igitur Attice, superbiam ex illo uersu non amandam. In quo] cum ad me arroganter scribit. Inscriptam patri suo:] a te missam. Aperire] ante quàm ad Quinctum patrem mittatur. is autem, Cicerone in Asiam proficiscente, præfectus in Cilicia manserat. ep. 21. lib. 5. De sorore] te audisse, illum uelle sorori tuæ Pomponiæ nuntium remittere. Nihil fore aliter, ac deceat] diuortium minime futurum. Nihil amplius.] alij sic interpretantur: Hortensium filium non reprehendi, ne patrem offenderem. quasi uero patres reprehendentibus flagitiosos filios irasci aut soleant, aut debeant. Ego potius sic. ad cenam uocaui, quòd esset Hortensii filius: alijs eum officijs non sum prosecutus; ne pater, cui scio odiosum, inuisumq; esse, moleste ferret, quasi ipsius iudicium reprehenderem. odit enim Hortensius orator filium, quàm diu uixit: heredem tamen moriens reliquit: hæc Valerius lib. v. cap. ix. Ne offendam patrem,] si filium hab eam in comitatu meo. Moderabor] si comitem effugere non potero; quod reliquum erit

ita eum tractabo, ut facile intelligat pater, quem ipse oderit, nec a me diligi. Si nihil fuerit,] *hic uidetur legendum,* Etiam *si nihil fuerit. Bessarionis liber pro, fuerit, habet, fieri.*

EPISTOLA IIII.

Discessus noster,] *si a fratre seiungar.* De Tullia meà] *de matrimonio. ep. 1.* De litteris meis.] *ad senatum, supplicationis honorem postulantibus.* Ὁ ἀπελεύθερος] *libertus Philotimus.* Πεφυρακέναι τὰς ψήφους] *rationes miscuisse, turbasse: id est, minus bona fide egisse in emptione bonorum Milonis.* Κροτωνιάτου] *Milonem designat, Miloni Crotoniatæ, cuius insignis fortitudo fuit, cognominem. & τυραννοκτόνον appellat, quia P. Clodium, perniciosa molientem, occiderat.* μή τι νοήσῃς] *ne quid intelligas. hoc græca uerba significant. ego tamem aliquid desidero; ut potius, Ne quid non intelligas, dixerit. neque enim aperte scribebat, sed μυστικώτερον. aut, μή τι νοήσῃ: ne quid rescißcat Philotimus.* εἰς δήπου] *placeret,* ἓν δήπου, *nisi ueteres libri repugnarent. esset enim* ἓν δήπου τοῦτο, *hoc quidem unum.* Quantum uereor,] *de rationibus a Philotimo minus sincere administratis.* Agmine] *militum. ep. 20. lib. 5. & 2. lib. 6.*

EPISTOLA V.

Quàm si domi esses:] *quàm si esses Romæ. & tamen minus a me aberas, in Græcia cum esses.* Quam argutissimas] *quæ uel tenuißima quæque subtiliter admodum & curiose persequantur. argutum enim ualet tenue & subtile: unde arguta ilex Virgilio, quasi tenui sibilo susurrans.*

surrans. & de muliere apud Propertium = Argutat nocti= bus ignes: pro, narrat suos amores ea uoce, quæ sua tenu= itate femineam mollitiem indicet. ita locutus est M. Cæ= *lius fam. l.8. epist.* I. Data opera, paraui, *qui sic omnia persequeretur; ut uerear, ne tibi arguta nimium hæc sedu= litas uideatur.* ἐξ ἄστεως ἑπταλόφου &c.] *ex urbe septi= colli scripsit ad me Camillus æs alienum uxoris meæ: ipsam tum ex bonis Crotoniatæ debere minas* XXIIII, *& ex bonis Cherrhonesiticis* XXVIII, *& ex quibusdam bonis heredem fuisse* DCXL: *tum uero eam ne obolum quidem dissoluisse ex omni ære alieno* Kalendis *alterius mensis: eius= dem uero libertum, cognominem patri Cononis, in uniuer= sum nihil curasse. hoc igitur primum, ut omnia seruentur: alterum uero, ut ne usuras quidem floccifacias, quæ ducen dæ sunt ab ante dicta die. sane per eos dies, quibus illum pertuli, magno in timore fui. erat enim apud nos, ut ex= ploraret, ac non nulla etiam spe adductus: qua cum exci= disset, temere abijt, fatus, turpe remanere diu, uacuumq; reuerti. nunc interpretemur,* Crotoniatæ] *Milo= nis.* Mnas] *exactas.* Cherrhonesiticis] *in Cher= rhoneso exactis epist.* I. Cognominem patri Cononis] *Timotheum igitur.* Ab ante dicta die] *a kalendis alterius mensis.* Non nulla etiam spe adductus] *ex quo apparet, eum inopia rei pecuni= ariæ laborare, cum a me dona exspectarit.* Turpe] *Homeri uersus est in Iliade, lib.* β *ab Vlysse pronun= tiatus.* Τὰ μὲν διδόμενα] *quæ dantur: & subaudi, tenenda: ut dicat, bonorum Milonis possessionem non esse dimittendam.* Mærore suo] *propter duos filios a*

Gabinianis militibus interfectos. Cæsar lib. III. de bello ci. & Valerius lib. IIII. cap. I. Quæstor] *Caninius: ad quem scribit fam. lib. 2. ep. 17.* Galatarum, Pisidarum, Lyciorum.;] *quæ nationes non parebant populo R. excepta Pisidiæ parte. de quo diximus initio libri V. Lycios a Sylla libertate donatos, ait Appianus in Mithridatico.* Molestus mihi non erat,] *non rogabat, ut subsidio uenirem. fam. lib. 2. ep. 17.* Articulate] *huius uerbi uim uideo multos ignorare: & fuere etiam, qui mutandum censuerunt. Articulate, ualet distincte, sumpta metaphora a mēbris in corpore articulatim diuisis. erat autem adhuc infans Attica, quæ neque satis integre proloqui, neque loquentem quiret intelligere, nisi articulate pronuntiasses. est enim articulus in oratione, ut inquit scriptor rhetoricorum ad Herennium, cum singula uerba interuallis distinguuntur, cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruisti. libro etiam I. de legibus contraria posuit, fuse, & articulatim. & Gellius libro V. cap. IX. satis aperte huius uerbi significationem ostendit. Filius, inquit, Crœsi regis, cum miles patrem stricto gladio inuaderet, regem ignorans; plane & articulate elocutus est, ὦ ἄνθρωπε μὴ κτεῖνε κροῖσον.*

EPISTOLA VI.

Accusatoris eius] *P. Cornelij Dolabellæ.* Mecum egerat,] *de Tulliæ coniugio. & Nero hic est, opinor, de quo fam. l. 13. ep. 63. et 64. qui Tiberij imperatoris pater fuit. est autem Nero cognomen Claudiæ gentis patriciæ. nam & Claudij plebeij fuere, sed hi cognomine Marcellorum; patricij, Pulchrorum, & Neronum. hæc*

uberius

uberius in libro de familijs. Ad mulieres] *Terentiam, & Tulliam.* Factis sponsalibus] *cum Dolabella.* ἐξακανθίζειν.] *tanquam spinas euellere. & puto hoc dici. Noli exulcerare animum meum numeratis uitijs illius. non enim opus est, cum confecta res sit. hoc quidem lætari debemus, quòd eius obsequio & comitate mulieres ualde, ut audio, delectantur. neque enim satis probata superior Dolabellæ uita: quod & Cœlij epistola declarat, fam. lib. 8. ep. 13.* Placet hoc tibi?] *donasti frumento populum Athenienſem: probas igitur huiusmodi largitiones?* Non impediebant] *licet hoc per meos libros de rep. scriptos: quibus in libris improbaui equidem largitionem in ciues, (uidetur enim ad tyrannidem spectare) sed tua fuit in hospites liberalitas, in ciues largitio non fuit, quia tui non ciues, (Romanus enim, non Atheniensis ciuis es) sed hospites Athenienses: cum Athenis diu uixeris; ciuis autem fieri cum posses, recusaris. Nepos in uita.* Quoniam Appius] *puto scriptum fuisse, Quom iam, antiquo more, id est, cum iam. sententia patet. Quanquam Appius de* προπύλῳ *Eleusine faciundo iam non cogitet, me tamen de* προπύλῳ *Academiæ iubes cogitare. ep. 1.* De Hortensio] *de interitu Q. Hortensii oratoris. In Bruti procemio.* De relinquendo] *qui prouinciæ præesset.* Fratri autem] *prouinciam tradere.* Nemo erat] *præter fratrem, et Pontinium, legatos, utrunque prætorium: sed, fratri, non utile: Pontinius discesserat. reliquos duos legatos, Anneium uidelicet, & Tullium, neutrum prætorium, quæstori, præsertim nobili, sine contumelia non possum anteferre. fam. l. 2. ep. 15.* Contra

tra s. c.] *ultra annum a senatu decretum*. Triennium] *triennium enim Asiæ Quinctus præfuerat. fam. l.1. ep. 15.* Ad populum] *dicerem, afferrem, cum excusarem me, quòd fratrem prouinciæ non præfecissem. tibi autem alias caussas exponerem. dicerem enim, timuisse me, ne quid in prouincia Quinctus cõmitteret iracundius, contumeliosius, negligentius.* Quæ fortuita hominũ?] *placeret sic: Quæ fert uita hominum. ut fratrem excuset; qui potuerit aliquid cõmittere iracundius, contumeliosius, negligentius, non deprauatæ uitio uoluntatis, sed quòd ita ferat hominum uita, ut accidere & hæc, & similia poßint. sic, Aetas fert, in oratione pro Cluentio: Natura fert, de Somnio Scipionis: Adolescentia fert, Terentius in Heaut. &, Vita hominum, pro Sex. Roscio. sin, Fortuita, placet, ad uitia fratris addentur fortunæ casus.* Non dimittebat,] *mansisset igitur in prouincia cum patre: facileq́; , quia puer, & puer bene sibi fidens, commisisset, quod esset nobis magnopere dolendum.* Id censere] *dimittendum. censebat autem Atticus, quia patris indulgentia deprauari filium intelligeret. ep.9.* Non dico equidem &c.] *hoc significat: Non dico equidem, quod egerit, non laboro; sed tamen multo minus, quàm si fratrem reliquissem.* Sine sorte] *quem illi sors non dederat quæstorem, ut mihi Cœlium.* Delegit] *quem Hispaniæ præficeret. hic Marcello & Sulpicio cos. Pompeij quæstor Hispaniæ præfuit: post annum, Marcello & Lentulo cos. tribunus pl. cum M. Antonio collega pro Cæsare intercessit; &, deuictis Afranio & Petreio, in Hispania pro prætore a Cæsare relictus. Dio lib.41.* Antonium:] *M. Antonium:*

Antonium: quem in Gallia Cæsar hibernis præfecit. Hirtius *lib. 8. de bello Gal. & oratione* 11. *in* Antonium *his uerbis: Quæstor es factus: deinde continuo sine s. c. sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. quo planum fit, quæstoribus prouincias aßignari solitas s. c. sorte, lege. nam senatus decernebat, ut quæstores sortirentur, uel inter se compararent: deinde sortitio, aut comparatio: tum de his lex curiata ferebatur, si ordine res confierent.* Offenderem?] *non relinquerem?* Aut etiam inquirerem in eum?] *appone hic interrogandi notam; ut sit sensus. ne inquirere quidem in eum debui, nedum non relinquere. inquirere scilicet in eius mores, utrum hoc honore dignus esset, an secus. tantum, inquit, abest, ut eum relinquere non debuerim, ut nec, utrum hoc munere dignus an indignus esset, inquirendum mihi fuerit. quem igitur reliquissem, nisi ipsum reliquissem?* Hoc melius] *quòd quæstorem potius, quàm fratrem, in prouincia reliquerim.* Senectuti quidem nostræ] *cui, si tam nobilem adolescentem offendissem, impendebant inimicitiæ.* Πανηγυρεσίαν] *alij referunt ad generis nouitatem, ego ad dignitatem post exsilij tempora renascentem. ante exsilium enim, ut ipse testatur in epistola ad Catonem epist. fam. l.* 15. *et prouinciam ornatam, & spem non dubiam triumphi neglexerat: auguratum denique, cum non difficillime consequi posset, non appetierat: idem, post iniuriam acceptam, studuit quam ornatißima senatus populiq; R. de se iudicia intercedere: itaque & augur fieri uoluit; & eum honorem, qui a senatu tribui rebus bellicis solet, sibi expetendum putauit.*

Epistola

EPISTOLA VII.

Ἐν αἰνιγμοῖς] *obscure, qualia sunt ænigmata. nec dubito, quin ad Euripidis locum in Rhœso respexerit.* Percunctando] *ages hoc tantum cum Philotimo: percunctaberis, de Milonis bonis ecquid agatur: & , ut rem explicet, id est ut ipsa bona restituat, hortaberis. l. 5. ep. 8. & l. 6. ep. 5.* Aliquid ita tu] *suspicor hoc esse ex ingenio. nam antiqui libri, Caualcantis, Ferri & Bessarionis, Aliquid aut. probarem, Aliquantum.* Apud duas ciuitates] *deposuit Laodiceæ, & Apameæ: easdemq; totidem uerbis ad ærarium retulit, sicuti lex iubebat, quam consul C. Iulius Cæsar tulerat. fam. ep. 20. l. 5.* Puerorum] *ut inde Cicerones pueros secum deduceret. l. 5. ep. 18. & 17. l. 2. fam.* Sed uolo] *cupio Romam peruenire ante exitum anni, ut eo facilius impetrem de triumpho, dum ij sunt in magistratu, qui supplicationes mihi decreuerunt. fam. l. 8. ep. 11.* Esex] *sic in Caualcantis libro: Bessarionis autem, Esse. utrunque deprauatum. forte, Issi. nam ex Cilicia nunc Cicero proficiscebatur in diœceses Asiaticas, ut Laodiceæ, & Apameæ rationes confectas prius relinqueret, dein nauim conscenderet. Issus autem nota Ciliciæ urbs. est etiam scriptus liber apud amicissimum meum, in quo simpliciter, Nisi eum grauiter ægrum reliquissem.*

EPISTOLA VIII.

Nauigationis tuæ,] *quia commode, & sine periculo ex Epiro in Italiam nauigasti. epist. 2. l. 7.* Oportunitate Piliæ] *quæ tibi obuiam progressa, oportune aduenienti occurrerit.* Sermone eiusdem] *quòd tibi*

tibi Pilia narrauerit de Tullia mea Dolabellæ collocata. ep.5. Exercitum n. m. d.] *anno insequenti petendi consulatus caussa. cum enim lex esset, ut absentes consulatum petere non possent; obtinuerat Cæsar decem tribunorum rogatione, consule Pompeio, ut & absens, & cum imperio posset petere.* Casiium trib.] *Q. Caßium Longinum, tribunum pl. designatum, & L. Cornelium Lentulum Crus, consulem item designatum.* De illo, qui &c.] De illo &.] *C. Hirrum intelligit, qui repulsam retulerat in ædilitate, cum se Ciceroni solitus esset anteferre. fam. ep.9. l. 8.* Sororis tuæ filii] *Q. Ciceronis, quem frater meus ex tua sorore genuit: cui ego patruus sum.* Afractus Rhodiorum.] *quo tum periculose, tũ tarde nauigauimus, ut integros uiginti dies consumpserimus. ep.9.l.10.* Expeditius] *breuiore naui.* Aucupaturi] *captaturi: ut, quæ prima se idonea tempestas obtulerit, ea utamur. translatio ab aucupibus uolucres captantibus.* De raudusculo Puteolano,] *forte, quòd pecuniam dissolueris, C. Vestorio Puteolano a me debitam. uide ep.6.l.4. pecunia certe debita uidetur significari. ep.7.l.4.& 2.l.7.* Vnus hospes] *plus est, quàm, Dum unus hostis: cum non modo hostes, sed & hospites Bibulus timuerit. ep. 2.* Domo sua] *cum domo consul se tenuit metu Cæsaris collegæ.* At multa,] *at longior fui.*

EPISTOLA VLTIMA.

Solent tuæ compositißimæ,] *bellißime constructæ. nunc autem scripsisti uacillantibus litterulis, manu a morbo minus firma. Lucilij uersus in Oratore sunt:*

„ *Quàm*

" *Quàm lepide lexis compostæ, ut tesserulæ, omnes,*
" *Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.*

Scripsisse.] *ut intelligerem, non grauiter ægrotare, qui cum febri tamen scripsisses: quam etiam febriculam nominares.* Φυρατοῦ φιλοτιμίαν] *assentior ijs, qui φιλοτιμίαν è Suida interpretantur auaritiam. ut Philotimus designetur, qui rationes turbauerat in nominibus Milonis. ep. 4. l. 6. & 1. l. 7.* Ne attingat] *Philotimus. ep. 1. l. 7.* Dices] *Philotimo; ut sciat eam me conseruari uelle ad apparatum triumphi. ep. 3.* Prudentiam litterarum tuarum?] *quia, cum significare uelles, ἀθετεῖν te consilium de fratre relinquendo, aperte non scripsisti, sed tecto uerbo, ἐπέχειν, usus es. in quo tuam prudentiam perspexi.* Dubitatione dignum?] *dubitandum non erat, quin quæstor Cœlius prouinciæ præponendus esset. quòd si quid esset dubitatione dignum; fratrem tamen relinqui, cur placeret?* Τοὐμὸν ὄνειρον ἐμοί.] *meum mihi somnium: subaudi, narrabas. sententiam aperiunt quæ proxime sequuntur uerba. prouerbium.* Eadem omnia,] *quid a fratre, si eum reliquissem, quid a fratris filio timendum esset. ep. 7.* Non fuit faciendum aliter,] *atque feci; qui Cœlium reliqui.* Dubitatione liberauit] *cum enim ἐπέχειν te uiderem, id est hærere, & suspensum pendere, incertum, quid esset mihi faciendum de relinquendo; ἐποχὴ hæc tua mihi omnem dubitationem eximebat; cum intelligerem, fratrem relinqui, tibi non placere. dubitare igitur non debui, quid mihi esset agendum.* ἐπιχρονία] *diuturna. quo uerbo adduci possumus, ut supra legamus, ἐπέχειν ter scribebas. Bessarionis tamen*

liber

liber, te. Censoribus] *Ap. Claudio Pulchro, L. Calpurnio Pisone Cæsoniano.* Referatur ne] *a censoribus ad senatum, ut s. c. fiat de sumptu signorum & tabularum coercendo. fam. lib. 8. epist. 14.* Macte scribas. Athenis] *sic in ante impreßis. Bessarionis liber, Marce Athenis: Caualcantis, In arce Athenis. uerbum quidem, Scribas, in neutro reperitur, ne in duobus quidem, quos habet amicißimus meus. reposui igitur sic, &, opinor, recte: Quæso, quid nobis futurum est? ut hoc dixerit reip. timens. deinde, In arce Athenis statio mea nunc placet: ut Attico, qui diu uixerat Athenis, significet, qua maxime urbis parte delectetur.* Statio] *castrensi uerbo usus est, quia cum militibus erat.*

IN LIBRVM VII.
EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EX EPISTOLA I

V T philosophi ambulant,] *philosophus enim: Saufeius ex hæresi* Epicurea: *et omnes philosophi, quia præter sapientiam nihil curent, tarde solent ambulare; tardißime autem* Epicurei, *quia molles, & laborem fugientes, ex* Epicuri *magistri doctrina.* Legionibus Cæsaris] *quas Cæsar Placentiam idibus Octobribus adducturus esset. ep. 9. lib. 6.* φιλοτιμία eius] *Philotimi: de quo. ep. 9. lib. 6.* Secus] *falsum, de prouincia scilicet fratri tradita. ep. 9. l. 6.* Dimicationem] *inter ciues.* Meum proprium πρόβλημα] *quæstionem ad me unum pertinentem, utram partem eligam, Cæsaris, an* Pompeij; *cum mihi uterque sit amicißimus.* A principio] *iam ante exsilij mei calamitatem: quam ideo subij, quia me ad Cæsaris & Pompeij perniciosam reip. societatem, cum inuitarer, non adiunxeram.* ἀλλ' ἐμὸν] *Homeri uersus in* Odyssea *lib.* IX. *quem etiam in epistola ad Cæsarem fam. lib. 13. epist. 15. usurpauit. non potuisti, inquit, persuadere,* ὡς οὐδὲν γλύκιον ἧς πατρίδος.] *Homeri uersu suum consilium probat; qui persuasus ideo non sit, quia patriam*

triam amicitiæ Cæsaris, & Pompeij prætulerit. Optime meritus;] *cum mihi exsulanti reditum in patriam unus maxime confecit.* Nec mihi iuncto] *ita putabam, ea coniunctione consuli tum dignitati meæ, tum etiam saluti. Iuncto, Pompeij ad amicitiam refertur: Sentienti, ad opinionem de rep. Neque me, inquit, ob amicitiam Pompeij peccaturum aliquando in rep. putabam; neque Pompeium ea sensurum, quæ ego si sequerer, contentionem cum Cæsare susciperem.* Nunc sentiat,] *quòd eadem non semper senserit.* Cum altero uinci] *cum Pompeio.* Ne ratio absentis,] *ne poßit absens Cæsar consulatum petere. quod ei, lege lata a decem tribunis pl. populus concesserat.* Vt exercitum dimittat] *deposito imperio urbem ingrediatur, consulatum petere si uult. Hæc agentur a Pompeianis, id est a consulibus, & omni fere senatu.* Non est locus] *id agam, ne contra Cæsarem sententiam dicam: tergiuersabor, quantum in me erit: sed Pompeiani non permittent, urgebunt.* Densæ dexteræ?] *quas Cæsar mihi cum suis obijciet, quasi eas uel oblitus sim, uel contempserim.* Vt illi hoc liceret] *ut posset absens consulatum petere.* Ab ipso] *Cæsare.* Rauennæ] *quò Cæsar quotannis ad conuentus agendos uenire solitus erat.* De Cœlio] *ut M. Cœlium, amicißimum meum, tribunum pl. inducerem ad legem ferendam de habenda Cæsaris absentis ratione. quod factum est. latum enim a decem tribunis pl. id est ab uniuerso collegio, consule tertium Pompeio: quo anno tribunus pl. fuit M. Cœlius, ut ex Pediano cognoscitur in argumento Milonianæ.* A Cnæo nostro] *uide infra*

ep. 3. lib. 8. & fam. lib. 6. ep. 6. Illo diuino] hoc uidetur dictum esse ad gloriam Pompeij, quia consul sine collega ex s. c. creatus fuerat, quo liberius posset perturbatam ciuilibus discordijs remp. constituere: sed cum ironia dictum: quippe, cum ipse consul pugnauerit, ut de habenda Cæsaris absentis ratione lex ferretur: quod contra morem maiorum, contraq; remp. fuit. ep. 3. l. 8. Aliter] contra Pompeium. Αἰδέομαι] uide supra, ep. 5. lib. 2. Hanc ego plagam] quam mihi nunc uideo esse accipiendam, quia necesse est, ut in dicenda sententia aut Pompeium offendam, aut Cæsarem. Effugi] quoniam absui. Marcellorum] quia profectus est ante in prouinciam, quàm M. Marcellus referret de successione Galliarum. & anno proximo, consule C. Marcello, de prouincia decedens, tamen ad urbem non peruenit, tribus mensibus in itinere consumptis. & dicit, Effugi, quia licet C. Marcellus consulatum non dum peregisset; tamen, quod erat eius anni reliquum, uidebat sibi esse in itinere ponendum. Vt stultus] primum in senatu sententiam rogari, honorificum uidebatur. nunc, inquit, ea me non tenet ambitio. quin ideo triumphum petam, ut extra urbem maneam cum iustissima caussa, dum de prouinciarum successione conficiatur. dicat igitur uel stultus suam sententiam in senatu primus, non laboro. Nil miserius] prouincia. Omnia illa prima,] quæ primis litteris ad te scripsi de comitum meorum continentia. Vt ego amicior inuenirer] quasi deberem ærarij nostri emolumentum negligere, qui Cilicum & Phrygum ærarijs consulueram, nullum ab ijs sumptum neque in me, neque in meos

meos fieri passus.ep.2.l.6. Ἐκβολὴ λόγου] *orationis egressio. quia, cum agere cum Attico de suo statu cœpisset, interposuit de prouincia. redit igitur unde diuerterat.* Ex supplicatione,] *mihi decreta: quæ solet esse triumphi prærogatiua. fere enim triumphus eam consequitur.* Plus decreuit] *quia, cum mihi supplicationem non decerneret, tamen in sententia sua summis me laudibus ornauit, cum diceret, innocentia potius, & mansuetudine mea, quàm ui militum, aut benignitate deorum, prouinciam esse seruatam. is autem fuit M. Cato, ut fam. ep. 5.l.15.* Iratus Hirrus] *ut a me in auguratus petitione superatus. uide fam. l. 8. ep.3. & IX.* Scribendo] *S.C. quod ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, fieri solet. fam. ep. 6. lib. 15.* De sententia Catonis] *supplicationem non decernentis. epist. 2.* Quid ille sententiæ dixerit,] *iniuriam Catonis in supplicatione non decernenda Cæsar commemorat: laudes, quas mihi idem Cato sua sententiâ tribuit, dissimulat. Disiungere uidelicet a Catonis amicitia Ciceronē cupiebat Cæsar.* Potuisse impedire,] *si, cum de hostibus ageretur, numerū postularet. fam. lib. 8. epist. XI.* Mirus est &c.] *placeret, merus: &, germanus Lartidius, explano; quòd Lartidij, famosi furis, persimilis esset. intelligit enim Philotimum: quem & supra non optima fide bona Milonis administrasse ostendit. ep.9.lib.6.* Hoc primum] *quod proxime sequitur de Prætiana hereditate.* Accessit cura dolori] *ad dolorem ex amici morte suceptum accessit cura expediendæ hæreditatis. ep.9. lib.6.* Quidquid est] *etiam si non ita magna sit*

hereditas, ut de ea ualde laborandum uideatur. ep.8.l.6. Ille] *Philotimus. nam & supra, Prorsus ille ne attingat. cum de hac ipsa hereditate, & de Philotimo loquatur.* Αμεμπτα] *si ad te pecunia in triumphi apparatum redigetur, non erit quòd factum meum Philotimus accuset, tanquam ei non confidentis, cum te, non quemuis, illi præferam, in pecunia triumphali, non domestica. ἄμεμπτα: caussam accusandi nullam.* Vt lubebit] *tibi, faciam de Philotimo, quod suadebis: tuum consilium sequar. refertur enim ad illud, Diiungere me ab illo uolo. in Bessarionis libro, Videbit, pro, Lubebit: quod fortasse, Videbitur, esse debuit.* Experiamur.] *de triumpho. nisi enim caute, consideratéq; experimur, fortasse tribunorum pl. intercessionem eliciemus. hoc tu cogites uelim, tecum simul ego cogitabo, ut ad euitandam intercessionem aliquid excogitemus.*

EPISTOLA II.

Auster mitis] *duabus caußis adducor, ut suspicer de mendo, primum, quia, Mitis, non necessaria dictio, cum idem significet, quod lenißimus, atque etiam multo minus: deinde, quia ueteribus in libris scriptum uideo, Anches mitis.* Manum non amabam] *abundare puto, Manum, & esse non necessarium glossema: ut legatur, Ad similitudinem tuæ litteræ. quod enim solet esse in repetendo uerbo uenustatis, id sentitur in uerbo, Amabam: si Manum iteres, non item. alijs aliter fortasse uidebitur: ego de meo sensu iudico.* Tironem] *qui mihi in memoriam redigitur mentione Alexidis: quoniam uterque similem nobis operam præbet. Alibi: Quod meus Ale-*

xis

xis facit. erat enim uterque à studiis, & epistolis. Diligi] ipsum. Eo] eius consuetudine. De Tortorio] consentiunt cum impreßis ueteres libri: ex ingenio autem possum equidem afferre, quæ uerisimilia uideantur. sed in obscurißima re diuinantes cur inania captemus? ueri autem simile hoc sit, Deporto Ro. id est, deporto Romam. id confirmat, quod infra scriptum est ep. 3. A Curio tabulas accepi, quas mecum porto. Ciceronum] puerorum. sic lib. 5. ep. 18. Cicerones nostri sunt apud Deiotarum. Cohortis prætoriæ] cohors prætoria est, quæ tum in castris, tum in agmine, atque acie semper adest prætori. erant autem duæ, una euocatorum militum, altera nobilium adolescentum, qui sua sponte cum proconsulibus exibant, duntaxat ob hanc caussam, ut usu rerum peritiores domum redirent. Fecit palam] fecit heredem præsente cohorte prætoria uniuersa: cum alij non palam, sed paucis adhibitis testamentum facere solerent. Te ex libella] omnium bonorum heredem. nam libræ nomine significatur omnis hereditas. Me ex teruncia] teruncia quarta pars est libræ: ergo & quarta pars bonorum. scriptum erat in testamento, ut Atticus, heres ex libra, quartam deinde partem Ciceroni attribueret. et, Libella dixit, familiariter iocatus de Attici emolumento. Thyamim] fluuium, qui, ut inquit Thucydides libro 1. Thesprotidem, Cestrinamq; discriminat, & Atticum in Thesprotia habuisse possesiones, dixit ep. 3. lib. 6. Puer autem Q. Cicero significatur. Probari tibi] contra sententiam Epicuri tui: qui cum diceret, alterius caussa fieri nihil oportere, ad se ipsum omnia esse re

ferenda tollebat στοργὴν φυσικὴν τὴν πρὸς τὰ τέκνα. Be ne ueniat,]*omnes libri ueteres, Bene eueniat: omnes etiam, quos uiderim, Prudentius, paullo post, non, Pudentius. Legamus igitur cum antiquis libris hoc modo: Bene eueniat, inquit Carneades, spurce, sed tamen prudentius, quàm Lucius noster, & Patron: qui cum omnia ad se referant, nec quidquam alterius caussa fieri putent; & cum ea re &c. Explanemus autem sic. Carneades in finibus bonorum & malorum multa tenet cum Epicuro, & spurce tenet: idem cum aliis, ut puta Stoicis, Academicis, Peripateticis, amorem naturalem erga liberos, ceterosq; homines tenet, & prudenter tenet, prudentiusq; quàm Epicurus, qui omnia ad se refert: cum Carneades multa faciat eorum caussa, quos naturaliter amat: alioqui inanis esset omnis amor, cum ii, qui omnia ad se referunt, eo ipso quòd se solos ament, omnia sua caussa faciant. optat igitur Carneades, ut recte eueniat in illis primis ac summis naturæ bonis, in quibus liberi sunt, quos ipsi nobis fingere ad uoluntatem non possumus. Tecum, inquit, Attice faciunt natura, & Carneades: qui quidem etsi uoluptatem in primis bonis habet, in quo spurce cum Epicuro sentit; non tamen habet solam; in quo prudentius, quàm ille, sentit. cum uoluptate enim in primis bonis numerat ingenium, memoriam, ualetudinem, uires, formam, liberos, amicos; quos optat sibi contingere, quales uult; quorum caussa, non solum sua, multa faceret, contra quàm Epicurus.*
In iis libris] *de rep.* Pedem porta non extulerit]*hoc & Cæsar lib. 3. de bello ciuili scriptum reliquit.* De raudusculo Numeriano]*quòd paruam*

pecuniam,

pecuniam, mihi a Numerio debitam, exegisti. Integritatis, iustitiæ] *cum hæc in me esse dixit in sententia sua.* Negauit] *supplicationem.* A puero] M. *Cicerone filio.* Qui eadem liber non iuraret:] *Drusus prætor, cum is, quem manumiserat, eadem liber non iuraret, quæ seruus iurauerat, negauit se manumisisse. negabo ego quoque: quoniam istos, memores beneficii quos putaui futuros, inprobos ingratosq; experior.* Addixisse] *iussisse, pronuntiasse.* Vindicarentur] *in libertatem: quòd præter ipsum alios quoque adesse oporteret, qui uindicarent. aderant enim coram prætore dominus, seruus, uindex, testes, scriba: neque sine his iusta erat addictio liberorum in hoc genere manumissionis.* Parthi faciunt,] *sic explano. Parthi, à quibus maxime timebamus, cum repente discesserint, faciunt, ut nihil mihi iam magnopere timendum putem: cum uideam solere ea, quæ magnopere timeantur, quandoq; ad nihilũ recidere.* Repente] *summa nostra felicitate. ep. 1.* Semiuiuum.] *metu exanimatum, qui porta pedem efferre non auderet.* Reliquerunt] *ex ipsius prouincia discedentes. ep. 5. lib. 6.*

EPISTOLA III.

A te ipso scriptæ :] *ex quo de tua ualetudine coniecturam feci. nam Alexidis manus indicabat te non ualere.* Dicæarcho assentiri] *non quòd Dicæarchus nominatim prouinciarum administrationem, sed quòd* γενικῶς πρακτικὸν βίον *laudaret: ergo & prouinciarum administrationẽ. Atticus contra, ut qui Ciceroni auctor esset decessionis, cum primum ei per* S. C. *liceret. alioqui*

Dicæarchus, ualde Attico probatus. ep. 16. lib. 2. Nostra contentione] *quod cupidissime expetiui, ne diutius anno in prouincia manerem, id perfectum quidem est, sed non nostra contentione, aut studio, uerum quia non est uerbum unquam in senatu factum, quo diutius anno maneremus. parui s. c. quod erat, ne quis prouinciam diutius anno administraret. itaque culpam istius rei non sustineo, quòd minus diu fuerim in prouincia, quàm fortasse mihi fuerit utile. utile autem fortasse fuit, quia, cum in ipsam flammam ciuilis belli nunc intelligam me uenire, in dimicatione duorum mihi amicissimorum utram partem eligam, maximo est cum animi dolore cogitandum. ep. 1.* Hoc melius?] *quòd decesserim.* Oportune dici] *uulgo: ut in hac re.* Haud multum requireres] *diceres me illum ipsum, quē in VI. libro de rep. informaui. agere enim, & libere dicerem, quæ de rep. sentirem. quod ne faciam, impedimento est triumphi cogitatio. fere enim intelligo, ut libere agens de rep. multos offendam, quos in triumphi petitione aduersarios habere nollem. ep. 4.* Nunc ipsum] *nunc cum iam de triumpho statuerim. & est genus loquendi cum emphasi usurpatum, ut lib. 12. Nunc ipsum ea lego, ea scribo, ut ii, qui mecum sunt, difficilius otium ferant, quàm ego laborem.* Rem tantam] *triumphi cogitationem.* Esse cum imperio] *extra urbem manere. nam urbem ingredientes imperium deponebant. ep. 1.* Illum] *Cæsarem.* Fabio, Caninioq;.] *Fabio Gallo, Caninio Rebilo, utroque Cæsaris legato: ut in eius commentariis.* Custos urbis] *Mineruæ statua, quam, in exsilium proficiscens, in templo Iouis Capitolini*

posuit

posuit, cum hac inscriptione, Custos urbis. ep. 33. Quibus tu es contentus;] *scribis enim, in hac ciuili controuersia te satis putare, si ego tantum id agam, quod Volcatius Tullus, & Ser. Sulpicius, homines consulares, qui se neutram in partem ualde iactabunt.* Si liceret] *non licet, quia uideo pugnari utrinque non de rep. sed de unius hominis potentia.* Consule isto ipso] *Cæsare.* Defensa non est?] *a Pompeio, contra Cæsarem consulem, extitiosas reip. leges per uim ferentem.* In cuius caussa reip. salus consistebat] *quòd exsilio Tullii infirmarentur acta senatus. senatus enim Catilinã damnauerat.* Defensus] *á Pompeio.* Postero anno] *Pisone & Gabinio cos. cum in exsilium indignissime sum pulsus.* Illo modo] *per uim: quia C. Trebonius tribunus pl. qui legem ferebat de prorogando in alterum quinquennium Cæsaris imperio, M. Catonem legi obsistentem in carcerem duxit.* Pugnatum] *a Pompeio tertium consule. ep. 1. lib. 7. & 3. l. 8.* Vno ciue] *Cæsare: in quẽ unũ translatæ uires reip.* Το σκάφος τῶν ατρειδῶν:] *tutiorem partem, ut in classe Achiuorum tutissima nauis Agamemnonis & Menelai Atridarum. uel: utram principum partem sequar.* Σύντομα] *breuia, dic breuiter, quid sentias.* Damnatos,] *a iudicibus.* Ignominia affectos] *á censoribus.* Illam urbanam, ac perditam plebem,] *plebs enim rustica laudatur, urbana non item. quia rusticæ tribus ingenuorum, urbanæ libertinorum.* Plinius, Pedianus, C. Casio. *prænomen suspicor abundare, & intelligendum de Q. Casio trib. pl. qui ad Cæsarẽ cum Antonio, & Curione confugit. ep. 10. lib. 16.* Qui

bus

bus alieno premantur] *in quibus Dolabella.* Omnis] *uel, omnis, pro omnes: & subaudiendum, oportet, par est, aut aliquid simile: uel,* Omnis, *pro,* unusquisq;, *& subaudiendum, debet, quod mihi magis probatur: etsi non satis usitatum. in epistola quidem 6. libri v. fam. scripti libri habent, Omni semissibus magna copia est. at impressi, fortasse mendosi,* Omnino. *quo in loco uidetur,* Omni, *dictum esse, pro cuilibet. Forte legendum sit,* Omnis *decet. In libro Bessarionis,* Debet, *non est.* In alteram partem] *in Cæsaris partem, quia rebus omnibus abundat.* Bibulus de prouincia decessit: Veientonem præfecit: in decedendo erit, ut audio, tardior.] *uidetur loqui repugnantia, si, decedere, utrobique idem significet. quod secus est: ualet enim modo, de prouincia discedere, administrandi potestate terminata, quod melius exemplis licet cognoscere; modo ex prouincia ad urbem proficisci, & usurpatur etiam de priuatis hominibus. Prior significatio patet in iis uerbis: Bibulus de prouincia decessit: Veientonem præfecit: posterior in iis: In decedendo erit tardior. quod ne nouum, aut insolens uideatur, addamus locum similem, ex frumentaria Ciceronis: Negotiatores, inquit, inuiti, raroq; Romam decedunt.* Ornauit] *supplicationes ei decernens, quas idem mihi ante negauerat. epist.* XIII. Vnum etiam] *unum addam de rep.* De sua sententia] *quòd, ob amicitiam Curionis, & odium Appii, a rep. defecerit. fam. epist. 17. lib. 8.* Cuncti Lucceiis sint addicti?] *Bessarionis liber: Enuci Lucceiis sint additi. uulgata lectio non magna correctione satis aptã*

sententiam

sententiam haberet: si pro, Lucceijs, reponatur, Luccellis, ut Cœlium pecunia corruptum a Cæsare significet. hæc enim cum Cæsare multos, belli ciuilis initio, non honesta caussa coniunxit. Id reliquum] *illud pecuniæ.* Non accusabimur] *ut negligentes.* Amicorum multitudine] *uel creditorum: ut exhaurire nobis omne æs alienum non licuerit, cum nimium multis deberemus, uel temporibus eorum: quod ait in proœmio libri II. de off.* Serperastris] *serperastra sunt, ut ait Varro, instrumenta, quæ geniculis puerorum, dum ambulare discunt, alligantur, ne uari fiant, aut compernes. uocat igitur eos Ciceto serperastra, cum quibus ambularet, ut cum serperastris pueri ambulant. quorum hominum caussa ne quid infamiæ subiret in prouincia, Atticus se timere significauerat. ep. I.* Vitæ] *non esse huic dictioni locum, & indicat sententia, & antiquus item Bessarionis liber satis demonstrat. non enim habet, uitæ, sed, in re; quod est principium proxime sequentis dictionis, incuria librarii repetitum.* Neminem] *minime omnium, ut illud, Corimbus adhuc nullus uenerat. pro, Minime uenerat. Bessarionis liber, Nemo.* Tabulas] *testamenti, quibus heredem fecit te ex libella, me ex teruncia. ep. 2.* Hortensii legata] *non oratoris, sed filii. & Legata, quæ heres debebat testamēto patris.* Quid hominis sit] *quid agat, ut se gerat.* Nescio enim] *Puteolanum fuisse M. Cœlium, apparet ex oratione pro ipso. Cum, inquit, omnia, quæ ad portam Flumentanam sunt, Cœlius Puteolanus emerit; nescio, cur ego contra omnia, quæ Puteolis sunt, non emam: si modo ab Hortensio filio in auctione uendentur. & per*

iocum

iocum, *Homo Puteolanus portam urbis occupauit, cur ego Puteolos non poßim?* In, addiderim:] *in principio epistolæ ultimæ libri 6.* Et tamen] *contra sententiam tuam.* De re uidero] *sit oppidum, an locus, nunc non disputabo: ego quidem ut de loco sum locutus.* A C. Lælio scribi] *id Terentius ipse non inficiatur in prologo Adelphorum.* Hoc mihi ζήτημα] *quod proxime sequitur de Cæsare: de quo multo est magis considerandum, quàm de Piræo.* Ille] *Cæsar, ut eius caussam ne oppugnem.* Reliquum quantum sit] *quantum illi te uniæ debeamus. ep. 5. lib. 5. ep. 8. l. 7.* Si languidius;] *si languidius de rep. sensero, facis hoc, dicet aliquis, quia nummos Cæsari debes: sin fortiter, statim soluendum erit.* Aliquis] *Pompeianus.* Repetat] *Cæsarianus.* A Cœlio] *trapezita; de quo lib. 12.* Tartessium] *Cornelium Balbum Gaditanum, Cæsaris amicum. ex Gadibus enim alteram Tartesson esse dictam, Plinius tradit lib. 5. cap. XXII.* Exeunti] *e senatu.* Nummos] *Cæsari debitos.* Curare] *planius, Curari: nec male tamen, Curare.* Etiam] *etiam superest, quod scribam, usitata locutio in epistolis. uide. ep. 11. l. 1.* Gener] *Dolabella.* Reliqua] *mores non omnino probandi. ep. 6. lib. 6.* Aperuerimus.] *scis enim, cum de moribus aliorum, qui me socerum cupiebant, diligenter scrutaremur, quales eos inuenerimus. Aperuerimus: intime cognouimus, aperientes introspeximus. Bessarionis tamen liber, Aperimus: scripti duo apud amicißimum meum, Aperuerimus. placet.* Per te egimus,] *ut ei Tullia collocaretur.* Reum] *reuertentibus enim ex prouincia,*

prouincia, sæpe erant, qui diem dicerent, quòd prouinciam auare, aut crudeliter, aut denique, contra quàm e rep. uideretur, administrassent. Rentur] *irati, quòd eos a Tulliæ coniugio reiecerim. quanquam non nihil suspicor de mendo. nam, reri, cogitare non est, sed opinari.* Nemo offeret] *Bessarionis liber,* Offerret.. *duo scripti apud amicißimum meũ,* Offeret. *quos sequor: ut sit: ego enim pecuniam, ut ab accusatione desistant, non offeram.* A Põtio] *apud Pontiũ scripta, in Trebulano. ep. 3. l. 5.*

EPISTOLA IIII.

Iam ante] *antequam mihi ex consuetudine domestica plane notus esset. habuerat enim apud Atticum Dionysius: eumq́; Atticus Ciceroni dederat, qui Cicerones pueros erudiret.* Tum sanctum, plenum officii] *malim sic; tum sane plenum officii. ut sane, dicat quasi de re minus nota. nam etsi uideo, eundem Dionysium alio loco sanctum appellari, ep. 1. lib. 6. tamen hic locum huic esse dictioni non opinor, cum sequatur, Plane uirum bonũ, quod certe Cicero non adscripsisset, si sanctum eum iam nominasset.* Frugi] *quod proprie de libertis usurpatur, ut fam. epist. 15. lib. 4. Dionysius autem libertus erat, ut patet supra. ep. 15. lib. 4.* Suscipere partes suas:] *polliceri se pro sua parte adiuturum.* Rem] *de triumpho.* Tribunum] *qui deinde triumphum intercesione impediret.* Prolixius] *abundantius.* Illum] *Cæsarem.* De tota re] *quam cum Hirtio examinauit.* Ad Scipionem] *Pompeij socerum: ad ipsum tamen Pompeium non uenisse.* Venisse] *scripti libri, Venire, habent, non, Venisse.* Illum,] *Cæsarem.* Τεκμηριῶδες]

signum eiusmodi, ut dubitari non posset. certum enim signum τεκμήριον uocat Arist. rhet. lib. 1. Alterum consulatum] *ut alterum consulatū absens petere posset. ep. 3.* Hæc] *summam potentiam, summam dignitatem.* Ruere] *contra remp.*

EPISTOLA V.

Inualetudine] *ex quartana. 2.* Nihil unquam] *quod agerem tua caussa.* Luscenio] *malo Tuscenio, ex antiquis lapidibus.* Dionysium] *qui tibi, quid actum a me sit in rebus tuis, optime narrabit. epist. 1. libri 6.* In Arcanum] *Quincti fratris fundum: cum obuiam uiro uenire debuerit.* Meum consilium] *qui negare uelim illum a me liberatum. ep. 2.* Pontinum] *prædium ad Pontinas paludes. & ita ratio dierum constat: pridie kal. Tarracinam, kalendis in Pontinum, IIII. nonas in Albanum, III. Romam. uerbum, Sumam, crediderim abundare, & additum ab aliquo, qui de Pontinio Ciceronis legato acceperit.* Iter Pompeii] *cum potius ad urbem manere debeat; quod resp. hoc rerū tumore uideatur eius tum consilio, tum etiā præsidio indigere. erat enim Pompeius cū imperio Hispaniarū proconsul, quas absens per legatos administrabat.* Si hic sinat] *si per Cæsarem liceat.* Nostrum negotium] *triumphum significari, manifestum. ep. 4.*

EPISTOLA VI.

Ου γὰρ. &c.] *Homeri uersus ὀδ. μ. ep. 8. etsi paullulum immutat Cicero, ut interdum solet, ad sententiam magis explicandam.* Sed rursus] *quia dixerat se dicturum*

ctorum quæ non sentiat;in quo non uidetur officio fungi boni ciuis: quasi peccatum suum excusauit. dicere quæ non sentias, malum est: sed rursus & hoc malum, me in tantis rebus a Pompeio dissidere.

EPISTOLA VII.

Mihi quoque] *non modo tibi: qui, studiosum tuæ laudis eum esse, in ijs litteris scripsisti, quas ille a te mihi reddidit.* Litteras ad te] *eas, quæ sunt ep.4. hoc principio: Dionysium, flagrantem desiderio tui, misi ad te.* Putato] *licet, putes, uirum illum esse optimum, & amantiss. mei: quod ego secus existimo. omitto, inquit, hanc partem. sit sane ut uis. non adscribis, &c.* Videor *autem mihi, Putato, pro, priuatius, quod erat in impressis omnibus libris, recte reposuisse. nam, Priuatius, neque esse uideo in ueteribus libris; &, sententiæ quid habeat, uix intelligo. ac ne dictio quidem placet. nostrum autem, Putato, sumptum est ex antiquo Bessarionis libro. & plane, quo modo in Dionysium animatus Cicero esset, ostendit. nam & paullo post eandem sententiam alijs uerbis attingit, cum ait: Sit igitur sane bonus uir.* Atqui certe] *opinor, Certe, glossema fuisse.* Philogenes] *libertus tuus.epist.2.lib.6.* Quoad liceret] *conuenerat inter nos, ut pecuniam sumerem a Philogene tuo: non sumpsi, quia non opus fuit: permisi, ut ipse uteretur, quoad meæ rationes ferrent. uide epist.23.& 15. libri v.* Graui de caussa] *meum enim aduentum exspectasset; ut, si de triumpho impetrarem, mecum simul urbem ingrederetur. ep.5.* Compitalicius dies] *in oratione in Pisonem suspicor esse mendum, & legendum,*

cum

Cum in KALEN. *Ianuarias compitaliciorum dies incidisset*, *non, ut est in uulgatis libris, incidissent. unum enim fuisse diem compitalicium, patet ex Macrobio, & Varrone.* Albanum] *Pompeij.* Familiæ] *cuius hilaritatem die festo meus aduentus interpellaret.* Tua λῆψις] *quartanæ correptio.* Te commoueri] *in Albanum uelim te ad me uenire: sed rursus nolo te commoueas incommodo ualetudinis tuæ. ep. 8.* Molitus erit,] *ut intercedat tribunus aliquis, ne poßim triumphare.* Ἀβδηριτικὸν:] *stultum: eiusmodi, ut Abderitarum stultitiam uideatur imitari. epist. 16. lib. 4.* Vtar ea porta,] *si Pompeius ideo perget in Siciliam me mitttere, quia imperium habeam: ego, ne mittar, statim, quæ prima porta erit, ea in urbem ingrediar, abiecto imperio simul & triumphandi consilio.* Per quem sine imperio] *cum enim factum esset* S. C. *ut successores in prouincias mitterentur; C. Curio tribunus pl. Cæsaris caussam defendens intercesit: & cum de intercesione referretur, primaq; M. Marcelli sententia pronuntiata esset, qui agendum cum tribunis pl. censebat; frequens senatus dissensit. ergo senatus culpa successores non missi: itaque sine imperio prouinciæ; id est sine magistratibus. ep. 5. 13. lib. 8. fam.* Si cum eo agi] *quo modo agebatur cum tribunis pl.? fiebant in eos* S. C. *acerrima, nisi intercesionem remitterent: ut de domo Ciceronis, cum sententiæ grauißimæ dicerentur in Serranum, qui* S. C. *intercesserat, pertimuit, & intercesionem omisit. epistola* II. *libri* IIII. Sententiam] *Marcelli, ut ageretur de Curionis intercesione.* Quid ergo?] *cum igitur omnia uideas infirma*

firma pro rep. & imparata ad bellum, censes dandum Cæsari, quod postulat? Legis dies] *uide epistolam sequentem, in extremo.* Cum id datum est,] *datum enim Cæsari est a decem tribunis pl. lege lata, non solum ut absens, sed etiam ut exercitum retinens petere consulatum posset: uel quòd ita in lege scriptum esset: uel quòd, cum daretur, ut absens peteret, sequebatur, ut & illud daretur. ideo enim absens petere uult, ne exercitum dimittat: datur autem, ut absens petat: datur ergo simul, ut exercitum retineat.* Annorum decem] *per tot. n. annos Cæsar Galliam obtinuit, contra legem Semproniam.* Hoc si placet, placent & illa quamuis iniusta, *me patria pulsum a Clodio, quem Cæsar consul ad plebem traduxerat; agrum Campanum diuisum, Clodium adoptatum a M. Fonteio, L. Cornelium Balbum Gaditanum a Theophane Mitylenæo. hæc enim in actis Cæsaris numerantur. In oratione tamen pro Cornelio Balbo adoptionem Theophanis, quam hic improbat, exagitatam ab accusatore, tempori seruiens defendit.* Ita latum, placet?] *hoc significat: si dicam, non recte latum de decem annorum imperio; dicam in Pompeium, quo pugnante latum est, qui me illa reprehendere non uult. quæ si probo, probem simul & ea necesse est, me pulsum, agrum Campanum diuisum, &c.* Labieni] *Cæsaris legati.* Diuitiæ] *a Cæsare datæ.* Mamurræ] *quippe qui primus Romæ parietes crusta marmoris operuerit totius domus suæ in Cœlio monte, columnis omnibus e marmore solidis, Charystio, aut Lunensi, cum esset præfectus fabrum Cæsaris in Gallia. Plinius, Suet. in Iulio, Catullus,* Balbi horti] *quos Pompeius dono*

 dederat,

dederat. ep. 16. *lib.* 9. Transpadani,] *promissæ ciuitatis beneficio deuincti, quam denique dictator dedit. Suet. in Iulio,* Dio, *& ep. fam. lib.* 16. *ep.* XI. *de Cæsare, Gallias, inquit, habet ambas inimicissimas, præter transpadanos.* Plebs urbana] *infima uidelicet, & perdita. nam rustica bonorum uirorum ex omni ordine. ep.* 3. *lib.* 7. E lege] *a decem tribunis pl. lata.* Ratio] *absentis, in petitione consulatus.* Quid sit optimum] *optimum cum ualentiore non pugnare.* Quid futurum] *ad utram partem uictoria inclinatura.* Dic M. Tulli.] *sic rogabant sententias.* Liu. *lib.* I. *Dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, quid censes?* Id enim agere uidebatur] *qui iam pubesceret: aut, qui se colere & ornare diligentius inciperet, ut speciem adolescentis assequeretur: quod fere illa ætas solet.*

EPISTOLA VIII.

Diem tuum] *diem quartanæ,* τὴν λῆψιν. Pro re nata] *quo modo se res habet: non ita quidem commode, ut si ualeres, nec tamen prorsus incommode: ut res fert: quatenus tua permittit ualetudo. ep.* 14 *lib.* 7. *& l.* 14. *ep.* 5. Rectum ne sit] *præsertim mulieris testamento: quasi magis licere uideatur mutare nomen, cum a uiris adoptemur.* Dolabellæ *uero eo minus licet, cui non omnia bona, sed nonam partem duntaxat* Liuia *legauerit. erat enim in triente cum duobus coheredibus, ut ad eum quasi triens trientis, id est trientis tertia pars, pertineret.* Quantum] *quantum bonorum in* Dolabellæ *tertia parte trientis.* Quasi] *non omni quidem, (nam id, bonis* Liuiæ *non uenditis, aut nō æstimatis, certo sciri uix poterit) sed*

quasi,

quasi, hoc est, quatenus sciri licebit. Mutare nomen] *ut ex Cornelio Liuius fieret.* Lauernium] *hoc Lauernium non memini. alij, Literninum: ut de fundo accipiatur. Bessarionis liber, Laruenium.* Parari] *ut eius ratio absentis ne habeatur.* Occurrebat:] *quem timens, a dimicatione abhorreo.* Simulatæ] *quam Cæsar se uelle simularet, cum re uera belli cupidus esset.* Periculis] *quid enim non audebit Cæsar consul, cum quæstor eius Antonius tantum ausus sit? quod paullo post subijciet. abhorrebam, inquit, prorsus a bello, quia communem Martem timebam: sed rursus nec plane mihi pax placere poterat, cum eam, tanquam simulatam, ac reip. periculosam, homo fortis ac peritus Pompeius improbaret. quem audiens, leuabar ea cura, quam, ex bellorum incerto euentu, sustinebam.* Antonii] *tribuni pl. qui paucis post diebus cum Cassio collega ad Cæsarem profugit. fam. lib. 16. ep. 10.* A toga pura] *a prima adolēscētia, post* XVI. *annum finitum. ep. 20. l. 5.* Damnatis] *de ambitu, lege, quam Pompeius tertium consul tulerat. qua lege damnatos Cæsar, uicto Pompeio, mox omnes restituit.* Armorum] *quæ minari uidebatur Antonius.* Ille] *Pompeius.* Ipsum] *Cæsarem.* Quæstor] *Antonius: quæstor autem in Gallis. epist. 6. l. 6. & Hirtius lib. 8.* Timere] *ut simulatam, & periculosam.* Ira relinquendæ urbis] *hunc locum ut mendosum esse suspicarer, primum ipsa me adduxit sententia, obscuris inuoluta uerbis; deinde uarietas antiquorum librorum. Caualcantis enim exemplar pro ira habet* υ[υ. *Bessarionis autem, Infra; alij duo, Ita. minime tamen displicet.*

Ira: hoc ſenſu: Ex illa ſententia de pace fugienda, in qua ipſe eſt, quia pacem ſimulatam putat; ſequitur, ut urbem ſibi uideat eſſe relinquendam. ad bellum enim neque paratus eſt, neque parare poteſt; cum nihil adhuc ſenatus decreuerit, aut populus iuſſerit. Ira: neceßitas ei moleſtißima. Mouet] *perturbat.* Vt puto] *quia Pompeius hoc quidem occultabat; ne, ſi diceret urbem eſſe relinquendam, omnium animi ad pacem uel iniqua condicione inclinarent; cum bellum ipſe mallet.*

EPISTOLA IX.

Buſtum Baſilii] *Pediani uerba hæc ſunt in Miloniana: Via Appia eſt prope urbem monumentum Baſilij: qui locus latrocinijs fuit perquam infamis.* Cum ſit neceſſe] *hoc, & quæ proxime ſequuntur, illud ſpectant, Quod horum malorum minimum putes.* Comitia] *conſularia.* Tamen quieſcat,] *prohibere comitia Cæſar poteſt uel iure, uel armis: iure, ſi paret interceſſorem tribunum, qui comitia impediat, tamen ipſe quieſcat, nec arma moueat: armis, ſi non adhibeat interceßorem, ſed exercitum adducat.* Rem adduci ad interregnum;] *cum enim comitia uſque eò protrahuntur, ut inſequens annus ſine conſulibus ſit, interregnum dicitur. Res igitur adducetur ad interregnum, ſi Cæſar per tribunos pl. non patietur haberi comitia ſine ſui ratione.* Senatum impediens,] *s. c. intercedens.* Circumſcriptus] *facto aduerſus eum s. c. eodem ſenſu de Clodio dixit in oratione pro Milone: Senatus, credo, eum prætorem circumſcripſiſſet. & de Octauiano Philippica 12. Parata de circumſcribendo adoleſcente ſententia conſularis*

sularis. est enim in circumscriptione ignominia, & priuatio iuris. Intercludendus] hoc enim, nisi urbe relicta, fieri uix potest. Contra dici nihil posit.] non enim petet absens; quod contra leges est; sed præsens, tradito exercitu; quod usitatum. Sic malo] ut consulatum petat tradito exercitu. Istuc ipsum, sic] Cæsarem, tradito exercitu, ad consulatus petitionem uenire. O magnum malum] o, crediderim abundare propter proximum uerbum, Putat. Si id uolet] si, tradito exercitu, uenire uolet ad petitionem consulatus. Vide consulem] ecce iterum habebimus consulem, qualem habuimus consulatu priore, perditum scilicet, & reip. exitiosum. Et eo consule,] eo magis est timendus consul, quia, eo consule, Pompeio deliberatum est ab urbe discedere, & ad Hispaniæ administrationem se conferre. in quo præsente magnum esset reip. præsidium contra factiosi consulis conatus. Recusari non potest,] si enim, tradito exercitu, uolet ad comitia uenire, recusare non possumus. Ineat gratiam] quia, cum ex lege a decem tribunis pl. lata posit absens, & exercitum retinens, consulatum petere; tamen de suo iure decedens, ne mali exempli rem instituat, tradito exercitu ad comitia ueniat. Tollamus] omittamus. Vt idem dicit] Pompeius. &, Idem, qui affirmat Cæsare consule se futurum in Hispania. Præteriit tempus] scripta enim est hæc epistola Marcello & Lentulo cos. qui erat annus decimus prouinciæ Cæsaris. Impedis:] per tribunos pl. Mei rationem] absentis, & exercitum retinentis: quod a populo datum est. ep. 7. Nostrum] nostræ

uoluntatis, qui, ut succedatur, decernimus. Depugnes] ex persona Cæsaris. Concedis] quod postulo, ut absentis ratio habeatur. Cum bona quidem spe:] ex persona Ciceronis. Vt ait idem] non, Cæsar; (etsi facta proxime de eo mentio est) ad quem id referri, quo tuendæ studium libertatis ostenditur, absurdum est; sed, Pompeius; qui tanquam optimatum princeps, & reip. ciuis amantissimus inducitur in hac epist. de quo & paullo ante, vt idem dicit. In ea quæstione] quo tempore, aut quo consilio pugnandum. pugnandi enim tempus ostendit casus, consilium autem non a nostra prudentia, sed a temporibus petitur. hoc igitur omisso, affer, si quid habes, ad superiora.

EPISTOLA X.

Laureatis.] imperatores & in litteris, & in lictorum fascibus utebantur laurea, deuictos hostes indicante. Cæsar de bello ciuili lib. 3. & in oratione in Pisonem. Amentissimi consilii.] temere, & stulte urbe relicta. Stupent] ex temeritate, & stultitia Pompeij. sed quoniam proprie stupere dicitur is, qui torpore quodam captus languet immobilis, aut inopia consilij, aut aliqua re tarditatem iniiciente; uidetur non absurde posse corrigi, Coarctatus, & stupens. Omnes, si in Italia consistet, erimus una. ut, Omnes, accipiatur de ijs, qui caussam Cæsaris improbant. ueni autem in hanc sententiam eo libentius, quòd & in Bessarionis libro scriptum animaduerti, Stupens, non, Stupent: & particula, &, pro, sed, reposita, minima mutatio est: siquidem in antiquioribus libris, & lapidibus, per t scribitur, set. Consilii res

est]

est.] *deliberabitur*. Omnia] *Pompeij consilia de ratione belli gerendi*.

EPISTOLA XI.

Quæso, quid hoc est?] *quæso mihi explica, quo consilio hæc administrentur a Pompeio: ego enim non uideo*. Labienus] *Cæsaris legatus, summæ auctoritatis in exercitu. fam. ep. XI. l. 16*. Loquuntur] *cum loquuntur de Cæsare*. Lucretino] *Lucratiuo, & Caualcantis liber, & Bessarionis. obscurum, quid significet: nec abest mendi suspicio. Lucretilis Horatio mons est in Sabinis*. Quid si tu uelis?] *quasi dicat: si tyrannidem uelis, quod uolueris tamen non assequere. ideoq; fortasse o Cicero non uis, quia, si uelles, tamen adipisci non posses. Respondet. noli putare me tyrannidem ideo nolle, quia, etiam si uelim, adipisci tamen non poßim: sed puta ideo nolle, quia, uelle, per se ipsum duco miserrimum*. Quis est] *possum quidem uelle, (quis enim non potest? libera cuiusque uoluntas est) sed nolo, quia summam miseriam in ipsa uoluntate constituo, maiorem tamen in re*. Ad nostrum.] *Pompeium*. Per fortunas] *in re misera modus obtestandi*. Ἀπορῶ] *mihi explicatum non est, utrum laudem, an secus: dubius animi neutram in partem pendeo*. Tum nihil absurdius] *ego modo ἀπορῶ, modo nihil statuo fieri posse absurdius. tu, quid sentias, ostende*. Idem] *faceres. quod maiores nostri non fecerunt; qui, urbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt*. In aris, & focis] *in libertate: cuius ego conseruandæ caussa, urbem, hoc est parietes reliqui. Hinc pugnare pro aris, & focis, id est pro libertate*. Themistocles]

qui, copijs Persarum in Græciam influentibus, consilium cepit de urbe relinquenda. Pericles] *Lacedæmoniorum bello.* Ἐπενθόμεθα] *lugebamus gloriam, quasi amissam, & in Pompeio desideratam.* Hoc. ἰλ. ι. Hoc consilium] *quòd urbem reliquerit.* Exitum habiturum] *non inutile futurum: siquidem fugiens Pompeius mirabiliter homines mouet: ut Cæsari, cui aliquid antea concedebant, nunc nihil concedendum putent, ne hoc quidem, ut præsens consulatum poßit petere. Consilium autem dicitur exitum habere, cum succedit, quod uoluimus.* Delectus,] *militum.* Vagus esse] *ut specularer omnia.* Videre] *quia Romæ es.*

EPISTOLA XII.

XII. kal. Iun.] *ex epistolis post proximam sequentibus perspicuum fit, non esse scriptam hanc mense Maio, sed mense Ianuario, itaque mendum esse in uerbo Iun.* Libonem] *Sexto, Pompeij filio, socerum hunc fuisse, tradit Appianus. nec bonum ciuem indicat infra, ep. 14. l. 9.* Istum] *Cæsarem.* Φαλαρισμὸν] *similes actiones actionibus Phalaridis tyranni.* Rerum prolatio,] *rerum prolatio, & res prolatæ, uideo scriptum a nemine, quid significet. significat autem, ut ex accurata multorum locorum examinatione collegimus, tempus illud, cum homines feriarentur. declarat maxime Plautus in Captiuis ex persona parasiti.*

„ *Vbi res prolatæ sunt, cum rus homines eunt,*
„ *Simul prolatæ res sunt nostris dentibus.*
„ *Quasi cum caletur, cochleæ in occulto latent,*
„ *Suo sibi succo uiuunt; ros si non cadit:*

„ *Item*

" Item parasiti, rebus prolatis, latent.

& pro Murena, ubi iurisconsultos agitat: Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam usquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam ualet. & ad Quinctum fratrem: Res prolatæ, ad interregnum comitia adducta. & epist. v. libri x i i i i. Meam stultam uerecundiam, qui legari noluerim ante res prolatas, ne deserere uiderer hunc rerum tumorem. Rerum igitur prolatio, siue, res prolatæ, idem est, ac si dicas, uacatio a muneribus: quæ maxime erat ludorum diebus. ludorum autem nomina, Votiui, Romani, Victoriæ, Plebeij. quorum primi Votiui x v i i. kal. Sept. commißi, per quindecim dies celebrabantur: & continuo Romani per decem dies: cum interea res prolatæ dicebantur. confectis Votiuis, & Romanis, rursus ad negotia: iudicia fiebant: senatus habebatur: tum publicæ, tum priuatim quisque satagebat in sua re: hoc usque ad v i i i. kal. Nouembris. nam cum inter ludos Romanos & ludos Victoriæ dies intersint x l v. quod aperte ipse declarat lib. i i i i. in Verrem: recte subducenti perspicuum fiet, ludorum Victoriæ commißionem incidere in diem 8. kal. Nouembris. quod significatur & ad Quinctum fratrem ep. 8. l. 3. iterum igitur res prolatæ. Victoriæ autem ludi, cumq; his Plebeij coniuncti, dies auferebant octo: ut ad 4. nonas Nouembris & magistratus, & cuiusuis ordinis homines intermissam rei siue publicæ, siue priuatæ administrationem repeterent. itaque ep. 16. l. 4. Pontinius uult ad 4. nonas Nouembris triumphare. Ex quo patet, non fuisse diem festũ 4. nonas Nouembris. ad Quinctum fratrem tamen 3. nonas

nas legitur, ep.4.l.3. Tardabit] *quocunque tempore ad urbem Cæsar uenerit, statim aget quæ putabit e re sua: non eum tardabit rerum prolatio; quo tempore nihil neque publice fit, neque priuatim: contemnet antiquum morem: sine senatu, sine magistratibus decernet ipse ex libidine: refringet ærarium; publicasq́; pecunias, ad usum reip. seruatas, reip. ad oppugnationem conuertet.* Iis me dem,] *Cæsari.* Αἰδέομαι τρῶας] *uide ep.5.l.2.* Puerorum] *Marci filij, & Quincti Ciceronum: quibus intelligo me peßime consulere, nisi sequor eos, qui tenent, qui potiuntur.* Eum finem statuit] *ait, dum Pompeius in Italia sit, nos eum sequi debere: si cedit Italia, finem nobis esse faciendum.* Lictores] *in epistola ad Cœlium, fam.l.2.ep.16. Accedit, inquit, molesta hæc pompa lictorum meorum, nomenq́; imperij, quo appellor. eo si onere carerem, quamuis paruis Italiæ latebris contentus essem. sed incurrit hæc nostra laurus non solum in oculos, sed iam etiam in uoculas maleuolorum.* Minus explicari] *quòd in utranque partem multa occurrunt.* Ἀπορίαν tuam] *solebat enim Atticus non plane suam sententiam explicare, sed uti uerbo dubitationem significante, ut* ἐπέχειν *.ep.9.l.6.* ἀπορεῖν *l. 9. ep. 14.* Ille] Labienus. Romæ offenderet] *quod non euenit: quia nos urbem reliquimus: itaque non habet, cui prosit, cum ipsi nostram caussam perdiderimus. & fortasse abundat,* Romæ: *cum dixerit iam,* Romam *ueniens.* Domesticis finibus] *qui tantum domestica tractes, rebus publicis te non admisceas.* Vrbis] *rerum urbanarum.*

EPISTOLA XII.

Illi] *Cæsari: a quo cum discesſit, uiſus eſt eum ſceleris damnare.* Piſonem:] *qui cum ab urbe diſceſſerit, generum ſuum Cæſarem non exſpectans; quid de eo iudicet, manifeſtum eſt. hic eſt* L. *Calpurnius* Piſo, *in quem extat* Ciceronis oratio, *Gabinij in conſulatu collega, nunc cenſor. fam. ep. 31. lib. 13. Cæſar lib. 1. de bello ci:* Ne Picena quidem] *cum eius culpa Cæſar in Piceno oppida occupauerit: unde aditus ad urbem apertus. ep. 3. lib. 8. quòd ſi* Pompeius, *in Piceno quantum eſſet nobis præſidij, cognouiſſet; oppidis militum robore ante Cæſaris aduentum firmatis, nunquam in hanc deſerendæ urbis neceſſitatem deueniſſet. quaſi enim agger fuit Picenum urbi tundæ. placet tamen, quod in Beſſarionis libro ſcriptum eſt, deſcribere. in eo igitur libro ſic:* Ne Epycenea *quidem.* Quàm autem ſine conſilio res ſtet:] *placet, ut eſt in antiquo libro apud amiciſſimum meum,* Quæ *autem ſine conſilio res ſtet?* Decem annorum] *tot enim anni a conſulatu Cæſaris ad hoc tempus numerantur. &, Cæſare conſule,* Pompeius *ſe cum eo affinitate coniunxit,* Iulia *uxore ducta. inde eum per decem annos aluit, auxit, armauit.* Duabus inuidioſe retentis,] *cur,* Inuidioſe? *quia* Pompeius *ſimulatione* Parthici *belli a Cæſare abductas retinuerat. quod factum magna in infamia fuit. ita Cæſar libro 1. de bello ci.* Pompeius, *inquit, infamia duarum legionum permotus, quas ab itinere Aſiæ, Syriæq; ad ſuam potentiam, dominatumq; conuerterat, rem ad arma deduci ſtudebat.* Inuidioſe, *igitur dixit, cum odio, & infamia.* Alienis]

qui

quòd aduersus imperatorem suum inuitæ ducerentur. Hirtius libro VIII. Inuitorum] *ut beneficij memoriam conseruantium, quòd agrum Campanum colerent lege Iulia datum. ep.* 14. Dolabellæ,] *generi mei, qui apud Cæsarem est: per quem uidentur mulieres tuto in urbe esse posse. fam. ep. 6. lib. 9. & 12. lib. 14.* Ac de me] *cui non tam salutis, quàm dignitatis, habenda ratio est.* De ipso] *de te ipso. cur enim ego tibi hac in re consilium dem, quem & de te ipso, & de me etiam considerare uolo?* Μάντις δ' ἄριστος] *uates optimus is est, bene qui conijcit. senarius apud* Euripidem, *integer,*

Μάντις δ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς:

quem Cicero *ita uertit libro de* Diuin. II. *Bene qui conijciet, uatem hunc perhibeto optimum.* Aenigma Oppiorum] *uidetur epistolæ principium.* Numero Platonis] *Plato enim Pythagoricis numeris philosophiam obscurauit.* Sacones dicis in eo æstu, aut diu.] *sic Caualcantis liber: Bessarionis, Saccone. mihi & hoc uidetur numero Platonis obscurius.* L. Cæsarem] *filium. Suetonius, qui Cæsaris clementiam commendat, Nulli, inquit, perijsse, nisi in prœlio, reperiuntur, exceptis duntaxat Afranio, & Fausto, & L. Cæsare iuuene. ac ne hos quidem uoluntate ipsius interemptos putant.* Mandatis] *Cæsaris: quæ explicantur libro* I. *de bello ci. & fam. ep. 10. lib. 16.* Ferat] *Cæsar.*

EPISTOLA XIV.

Suppænitet] *infirmas enim habet copias. firmas tamen se habiturum sperabat. ep.* 16. Parum prolixe] *inuiti. nec mirum est, lege Iulia in agrum Campanum*

num deductos, propensiores in Cæsarem esse. sic alibi, prolixe facere, prolixe polliceri. Respondent.] cum nominantur, dum habetur delectus. singuli enim citabantur. Secutorum] genus gladiatorum fuit, de quo Suetonius in Caligula, & Iuuenalis satyra. 8. Quoniam igitur gladiatores generaliter nominauerat; quibus de gladiatoribus loqueretur, expreßit. erant autem Secutores, & Mirmillones iidem: quibus opponebantur Retiarii. Festus, & Quinctilianus. ꟾↄↄ fuerunt] Bessarionis liber, Bis fuerunt, corrupte: natus enim error ex ignoratione antiquæ notæ: quam significare quinque millia, supra ex analogiæ ratione ostendimus. Vlla dignitate] quæ modo ulla dignitate sint. epistolarum libro ad uxorem, Videte, inquit, quid aliæ faciant isto loco feminæ. quod eodem libro dixit, Vestri similes feminæ. Præsidia] Prædia, legendum esse constat, non solum quia sic legendum perspicue significant epistolæ duæ ad uxorem libro 14. fam. sed etiam, quia uicißitudinem quandam harum dictionum in libris obseruaui, ut alterius altera locum occupet, quemadmodum in libro de senectute, De præsidio, & statione uitæ decedere: quod erat in quibusdam libris, De prædio, & statione. præterea illud infra, Non incommode, aptius ad prædia, quàm ad præsidia, refertur. nam de præsidiis potius, Tuto, dixisset. Pro re nata] pro ratione temporum: minus omnino commode, quàm Romæ, sed rursus nõ admodum incommode. genus loquendi, ad imminuendam rem, quæ significatur, usurpatum. uide ep. 8. lib. 9. & 5. lib. 14. Genero nostro] Dolabella, qui pro Cæsare contra reip. partes arma fert. Sex. Pæduceo.] ep. 12.

EPIST.

EPISTOLA X.

Liceret] *cum inferat, Nihil eſt iucundius; temporis ratio poſtulat, licet, non, liceret.* Abductis præſidiis] *ex oppidis, quæ occupauerat.* Quas tuliſſet] *his uidelicet, ut Pompeius eat in Hiſpaniam: delectus, qui ſunt habiti, & præſidia noſtra dimittantur: ſe ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem Conſidio Noniano traditurum: ad conſulatus petitionem uenturum: abſentis rationem haberi nolle, præſentem petiturum. fam. epiſt. 10. lib. 16.* Auditus] *in conſilio. hic negantem particulam deſiderari, declarat inſequens membrum.* In Siciliam] *illi aſſignatam, cum Italiæ regiones deſcriptæ ſunt, quam quiſque tueretur. fam. ep. 10. lib. 16.* Poſtulataque hæc] *ita pendet hoc a uerbo, Negant, ut affirmetur potius, quàm negetur. uerbum enim, nego, ſæpe negat in primo membro, affirmat in ſecundo; ut in oratione pro Roſcio comœdo, Aduerſaria in iudicium protulit nemo, codicem protulit. pro, codicem aliquis protulit. Idē agnoſcitur apud Horatium, in iis uerſibus, Qui fit, Mæcenas, ut nemo. nam cum ſubiunxit, Laudet diuerſa ſequentes, ſatis conſtat non referri ad, Nemo, ſed neceſſe eſſe, ut, aliquis, ſubaudiatur. huius generis exempla non deſideramus.* Vicerit] *aſſecutus erit, quod uult.* Quo eſt ingreſſus] *arma enim nunc quidem infert reip. quo ſcelere ſcelus eſſe maius nullum poteſt.* Accipienda plaga] *nobis: qui de noſtro iure decedimus, cum a Cæſare latas conditiones accipimus.* Aerario] *ex quo Cæſar poſtea pecuniā ſumpſit. ep. 4. & 7. lib. 10. Aerarium autem fuiſſe in Saturni templo, ſatis ex Feſto, Plutarchoq́;*

in Probl. constat: sed, æraria tria cur nominentur, non omnes fortasse norunt; itaque totam hanc rationem paullo diligentius conabimur explicare. Aerarium primũ illud fuit, quo effracto, cum per annos multos, ut Appianus, & Lucanus *perhibent, clausum fuisset,* C. *Cæsar pecuniam uniuersam belli ciuilis initio sumpsit. atque in hoc, tradit* Appianus, *conditum fuisse aurũ, quod in usum* Gallici *belli erogandum asseruaretur, quod uidetur esse iam inde ab eo tempore institutum, cum urbem* Romam Galli *captam incenderunt. tunc enim ut aurũ illud reponeretur, belli* Gallici *metu decretum est. atque ego, quidquid postea ex uictoriis, ut ab* Africanis *duobus ex secundo, & tertio* Punico *bello, a prioris fratre ex* Asia, *a* Mummio, & Paullo *ex* Corintho, & Macedonia, *a* Lucullo, & Pompeio *ex* Tigrane & Mithridate *partum est (ut alios pæne innumerabiles omittã) eodem postea congestum existimo; primũ, quia, exiguam plane auri uim fuisse, quæ priscis illis temporibus, paullo post urbem a* Gallis *liberatam, in magna omnium rerum inopia, non dum ualde prolatis imperij terminis, deposita est, uerisimile uidetur; cuius tantulæ pecuniæ caussa nunquam certe fores ærarii sibi effringendas* Cæsar *putasset; a quo ablata laterum aureorũ* XXVI. M. & *in numerato pondo* CCC. Plinius *l. 23. cap. 3. affirmat: deinde, quòd, ærarium illud, quò per uim ingressus est* Cæsar, *id fuisse, quò aurum atque argentum ex præda* Punica, & Macedonica *congestum est,* Lucanus *lib. 3. docet his uersibus:*

= Tum conditus imo
Eruitur templo, multis intactus ab annis,

Roman

Romani census populi, quem Punica bella,

Quem dederat Perses, quem uicti præda Philippi.

Alterum fuit ærarium ex auro uicesimario; quod in sanctiore ærario seruatum ad ultimos casus, Liuius lib. 27. prodidit. collectum autem ex eorum, qui manumitterentur, uicesima, idem Liuius lib. 7. narrat. Tertium ex annua uectigalium pecunia constabat: ex quo, quidquid belli necessitas, aut quotidianus reip. usus requireret, decernente senatu, ut ait Polibius, uel etiam, quod postremis temporibus P. Clodius tribunus pl. cōtra leges instituit, populo iubente sumebatur. atq; hoc tertium ærarium assiduis tum ordinariis, tū extraordinariis impensis exhaustum, & ad summas angustias redactum, in agraria II. & in oratione de prouincijs consularibus, etiam in C. Verrē Cicero, Pedianus in commentario Cornelianæ, Marcellinusq; l. 16. significant. Priora duo perquam raro aperiri, ideoq; sanctiora uocari solita, Cicero, Cæsar, & Liuius demonstrant. nam de prædæ bellicæ ærario, in quo ipso fuisse aurum, Gallici belli metu depositum, iam diximus, in his ad Atticum epistolis lib. 7. significatur his uerbis; Capuam C. Cassius tribunus pl. uenit, attulit mandata ad consules; ut Romam uenirent; pecuniam de sanctiore ærario auferrent; statim exirent urbe relicta. Non enim dubitatur, quin de ærario intellexerit, cuius Cæsar, cum claues consules abstulissent, fores effregit. Cæsar autem ipse lib. 1. coram de bello ciuili sic: Lentulus consul, aperto sanctiore ærario, ex urbe profugit. Florus quoque lib. 4. sanctum ærarium uocat. Itidem sanctius ærarium dictum illud esse, quo uicesimarium aurum seruabatur, Liuius l. 27. ostendit

dit. Consulibus, inquit, aurum uicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruabatur, promi placuit. Quod autem ait Lucanus, = *Multis intactus ab annis, ita uerisimile uidetur, si ciuilia bella excipias. certe enim neque* C. Mario, *neque* Cinnæ, *neque postremo* Syllæ, *qui publicam libertatem armis oppresserunt, pecuniam capere ex ærario religio fuit. etiam ipsum* Pompeiũ *ante* Cæsarem, *orta inter eos ciuili contentione, ærarij pecunia esse usum, quis dubitet? quanquam accepit multo minus, quàm reliquit. quod hic* Cicero *queritur.* Cum *igitur æraria tria memorantur, distinguuntur pecuniæ potius, quàm loca: cum in uno Saturni templo publicæ omnes pecuniæ obseruantur: sed in eo templo tres fuisse cellas, in quibus thesauri publici reponerentur, licet existimare: ut pecuniæ publicæ tria genera fuerint: (pecuniã uoco, siue aurum, argentumq; percussum esset, siue factum, ut uasa, & similia; siue infectum, ut latera) unum ex auro illo propter belli* Gallici *timorem deposito, & ex præda bellica; alterum ex auro uicesimario; tertium ex annuis uectigalibus.* Reliquimus] *Lentulus enim consul cum ad aperiendum ærarium uenisset, ad pecuniam* Pompeio *ex* S. C. *proferendam, audito* Cæsaris *aduentu, protinus, aperto sanctiore ærario, ex urbe profugit.* Cæsar *libro* I *de bello ci.*

EPISTOLA XVI.

Responsis consulum ad Pompeium] *confirmor in mea ueteri sententia, legendum esse,* Responsis *consulum, ac* Pompeii. *quod epistola plane demonstrat, quæ ante proximam est superiorem, & quæ post hanc*

proxima sequitur. Non dubitantem &c.] *Labieni uerba sunt lib. 3. de bello ci. Noli existimare Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam, Germaniamq; deuicerit. omnibus interfui prœlijs: neque temere incognitam rem pronuntio. perexigua pars illius exercitus superest.* Venire] *iterum. ep. 16. & 17.* Tibi assentior] *non esse, quòd ab urbe discedant, quoad perspiciamus, quo loco sit res. epist. 16.* Peteremus,] *nos enim tum Hispaniam cogitabamus, ubi Pompeij maximæ copiæ, ducibus Afranio & Petreio legatis* Hoc] *Hispaniam petere.* Sexto] *Pæduceo. qui Pompeij caussa discedere ex urbe non debetis, ac ne illum quidem amare, qui uobis locupletibus, ac bene nummatis tam male consuluerit, urbe sine præsidio relicta.* Etiam nunc] *dum agitur de condicionibus. tum autem discedendum uobis erit, cum, spe pacis exclusa, de hostili Cæsaris aduentu timebitis.* Si in Hispaniam &c.] *eat Pompeius in Hispaniam: delectus, qui sunt habiti, & præsidia dimittantur: tum ego, tradita prouincia, ad consulatus petitionem ipse ueniam. hæ fuerunt condiciones a Cæsare latæ. fam. ep. XI. lib. 16.* Ad Pisonem] *socerum suum.* Seruium] *a ciuilibus contentionibus abhorrentem. fam. ep. 3. lib. 4.* Improbis] *Cæsarianis.* Inuidis] *Pompeianis, qui extraordinarijs Cæsaris honoribus inuiderent. ep. 14. lib. 9.*

EPISTOLA XVII.

Turpe pace] *&, turpi pace, &, misero bello, placet: aut est turpe pro turpi, sexto casu.* Responsa Pompeii] *ad Cæsarem, Romam missa, ut in publico*

blico proponerentur. ep. 16. Iacebit] *ſuo malo repudiabit: populum enim alienabit, qui probat reſponſa* Pompeii. Si acceperit] *pax non honeſta conſequetur. ἀνάντα τόδοτον.* Parati] *a militibus, & pecunia.* Caſsium] *Quinctum. nam Caius Pompeianus. fam. l. 15.* Negotium utile] *propter urbis portum.* In Hiſpaniam] *ſi erit, ut conſiſtere in* Italia *non poßimus.* Quoniam illius] *quando huc deducta res eſt noſtra culpa; qui Cæſaris alterum conſulatum, quem, ne ſi occaſio quidem eſſet, repellere a rep. debuimus, (cur enim, quod populus conceſſerat, ut abſens conſulatum peteret, eriperetur?) repulimus etiam ſine occaſione, cum & illi exercitus eſſent maximi, & nobis copiæ nullæ. tantum igitur abeſt, ut id iure, ut etiam alieno tempore fecerimus. ep. 13.* Rogatus eſſet] *imperfectus ſermo: deeſt enim, intelligo, ſcio, aut ſimile quid. uitium eſſet in oratione, ſed corrigi fere ſemper animaduertimus inſequenti particula, ſed, quæ narrationem quodam modo excipit cadentem. ep. 21. & fam. ep. 3. lib. 14..* A Græcis] *officium non colentibus.* Ab Egnatio ſoluat.] *ſumptam ab* Egnatio *debitore ſuo pecuniam tibi numeret.* Vt eodem fenore uterentur] *conceßit eis, ut idem, quod antea, fenus ſoluerent, cum uideret exactionem uniuerſæ pecuniæ hoc tempore difficillimam eſſe.*

EPISTOLA XVIII.

Concionis] *probantis reſponſa* Pompeii *ad* Cæſarem. Suis] *ab ipſo latis. ep. 15.* IIII. non.] II. *nonas cum aliis lego, ex epiſtola proxima ſuperiore.* Furnii, Curionis ad Furnium] *Curio, qui erat*

apud Cæsarem, Romam scripsit ad Furnium, irridens L. Cæsaris legationem. eas litteras Furnius cum suis litteris ad Ciceronem misit, ut ex Curionis litteris uideret spem pacis esse nullam. Irrident] *e sententia, & ex Bessarionis libro, Irridet, legimus.* Cæsaris] *qui tempus tereret mandatis de pace hinc inde ferendis referendis. libro primo de bello ci.*

EPISTOLA XIX.

In Italia] *si cũ Pompeio mors in Italia sit oppetẽda, non recuso. nec tuum consilium exquiro, si maneat Pompeius in Italia, quid mihi agendum sit: deliberatum est.n. & fixum.* Lictores] *impedimentum, & molestia fugienti.* Duces] *Pompeiũ maxime designat: quo duce uictoriam non sperat. ep. 12.* Phalarim] *tyrannum, cæde gaudentem.* Pisistratum] *mitiorem, et studiosum maxime litterarum.* Iam calere] *iam habere, quod de te ipso cogites, solicitum de statu rerum tuarum, quia uideas urbem, a Cnæo nostro sine præsidio relictã, Cæsari patere. Calere dicũtur, quos molestissimis rebus perturbatos inexplicabilis agitat cogitatio. animus enim æque curis exercetur, ut labore corpus. & quoniam animi sedes est in cerebro, quò pertinent fere omnes uenæ; animo affecto, quasi repercussus commouetur sanguis, & sanguinis motũ consequitur calor.* Suas nonas] *ante cõstitutas. ep. 15.*

EPISTOLA XX.

Conquisitores] *delectui habendo præfecti.* Ille] *Cæsar. metu Cæsaris iã præsentis non audet.* Nomina] *nomina dabant ad bellum ituri.* Spes] *uictoriæ.* Mandata] *Pompeij.* De sanctiore ærario] *in quo tum pecunia,*

pecunia, belli Gallici metu deposita, tū præda omnis, ex deuictis gentibus collecta, seruabatur. uide quæ diximus ep. 15. Consul] *Lentulus. nam Marcellus non dū uenerat.* Ille] *Cæsar.* In naui] *Cæsarē fugiens.* Neque mehercule.] *satis, inquit, sc rem, quid mihi esset agendum, si, Pompeio duce, uictoriæ spes esset. sequerer inquā eū, quascūque terras peteret. nunc ancipiti cura distrahor. nam neque uideor eum sequi debere, a quo omnia sint acta turpißime: & nisi sequor, & ciuis, & amici officium desero.* Neque ego] *quia dixerat, Turpißime, culpam a se amouet.* Ego, *inquit, particeps ullius consilij non fui: agam tamen, quod me deceat: amicum sequar bene de me meritum.* Satisfacere] *quòd nullum maius negotium susceperim. fam. ep.* x 1. l. 16.

EPISTOLA. XXI.

Huius autem nostri] *tarditatem, aut ignauiam, dicturus fuit: sed omisit, & caussam, cur omiserit, adscribit.* ἀποσιώπησις *.ep.* 17. Cædem] *Cæsaris uictoris crudelitatem.* Qui possum?] *cum Cæsar omnia occuparit.* Quò] *cum, ubi sit, nesciam.* Isti] *Cæsari.*

EPISTOLA XXII.

Lentulo, & Thermo] *P. Lentulo Q. Minucio Thermo.* Etsi uiuere.] *subaudi, non uiuere est, cum turpem uitam uiuas: qualis erat manentis in Italia.* Quod patior facile,] *quod ita mihi non displicet, dum nihil committam mea persona minus dignum.* Satisfacere] *quid neque delectum ullū, negotiumue suscepimus. ep.* 16.

EPISTOLA XXIII.

Me quidem non nimis,] *qui Philotimi litteris*

fidem non haberem. Caſsii litteræ] *ad Caßium Capua miſſæ a Lucretio. Caßius enim cum Cicerone erat in Formiano. ep. 22.*

EPISTOLA XXIIII.

Illud eum ſciſſe;] *ſciſſe eum malas cauſas obtinere. neque enim, male agere, difficultatis eſt. ſunt qui legant, Eum neſciſſe, ego & Beſſarionis librum, & cum eo congruentem ſententiam ſequor.*

EPISTOLA XXV.

Non uenit &c.] *non mihi accidit, quod tibi. ſcribis enim te ſæpe exoriri, id eſt a metu aduerſæ fortunæ reſpirare. ego autem nunc paullum exorior: quod ante uſu mihi non uenit.* Quoties exorior] *uerba ſunt ex Attici epiſtola.* Picentium cohortibus] *cum Domitio coniunctis. ep. 22.* Interdicta,] *& inuidioſe, & ſalſe dictum: quaſi Cæſar iam putaret ſibi, tanquam prætori, arrogandum eſſe ius in ciues, ac iam proponeret interdicta, animaduerſurum ſe in eos, quos ſecundo lumine, paullo poſt, Romæ offendiſſet: cum nunc de fuga nemo cogitet.* Secundo lumine] *cras. ſubauditur autem, Moriere. in oratione pro Rabirio Poſtumo, Regum, inquit, ſunt hæc imperia: Animaduerte, & dicto pare. &, Præter rogitatum ſi querare. & illæ minæ, Si te ſecundo lumine hic offendero, morieris.* Reſpuuntur] *timore ſublato.* Afranio] *firmos exercitus habere in Hiſpania.* Integrum ſeruem] *ut neque Cæſari, neque Pompeio me dem.* Certe uideri poſſum.] *εἰρωνικῶς dictum. ſubiungit enim: quòd me ducem in ciuili bello eſſe negauerim, quoad de pace agebatur; non ideo feci,*

quia

quia, quod rectum esset, id mihi non placeret; sed feci, meorum temporum memoria commotus. itaque, quod ad hanc rem attinet, optima ratione defendor. reliqua uero prorsus me ab hac suspicione uindicant. Fraudem tulit] *memineram, inquit, quod olim eiusdem reip. caussa feci, cum Catilinæ coniurationem oppreßi, id mihi summam perniciem attulisse, pro recte factis in exsilium pulso.* Multo rectius fuit] *quanto enim rectius facit, qui perniciosam reip. coniurationem extinguit, quàm is, qui ciuili bello copias ducit.* Eum] *Cæsarem.* Cnæus noster] *cum in tertio consulatu pugnauit, ut decem tribuni pl. legem ferrent, qua Cæsari absenti consulatum petere liceret.* Alterum] *quia consul ante fuerat Cæsar, Bibulo collega.* Pro suis gestis amplissimis] *malim, suis rebus gestis. nam, gesta, latinum non est, hoc quidem sensu. scripserat autem epistolam Pompeius ad Cæsarem, in qua erat; Pro tuis rebus gestis amplißimis. ep. 8. l. 8.* Quē metuam,] *Cæsarem noui: cuius animum ne offenderem, ideo me ducem ciuili bello futurum negaui. is enim solet iniurias acerbißime persequi, ut olim, cum, a me læsus in iudicio quodam, P. Clodium, inimicum meum, frustra iam pridem a patribus ad plebem transire nitentem, eodem die traduxit. Suetonius.* Quamobrem.] *quia uereor, ne, cum ego pro Pompeio Cæsaris inimicitias suscepero, ipsis in gratiam redeuntibus ego præsidio nudus Cæsari pœnas dem. Hic tacite notat in Pompeio ingrati animi uitium: cuius fautor dignitatis cum iam inde ab adolescentia, in prætura autem, & in consulatu adiutor etiam extitisset; sic tamen ab eo Clodianis temporibus destitutum recordabatur.*

Pueri] *Cicerones, quorum magister Dionysius.* Parthicus casus] *in nostras prouincias subita Parthorum irruptio: ut Pompeium, aut Cæsarem aduersus eos profiscisci res cogat.* Casus] *proprie de Parthis, quorum subitæ, & inopinatæ irruptiones.*

IN LIBRVM VIII. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

NEC tamen læta,] *nam ex Lucretij litteris cognoueramus, Vibullium cum paucis multibus e Piceno currere ad Pompeium. ep. 23.* Sed in ea] *redit ad argumentum epistolæ Pompeianæ. pendet enim periodus ex illo, Cetera de rebus in Piceno gestis.* Caput ipsum] *urbem.* Eundum] *Luceriam.* Lautorum, & locupletum,] *illud ad mollitiem, hoc ad opes refertur. uideo, inquit, futurum, ut neque lauti pro Pompeio incõmoda subire, neque locupletes suas fortunas in discrimen uelint adducere.* Municipiis uero his relictis] *ora maritima, cui ego præsum, relicta. quod cum acciderit; omnes prorsus, qui exierant, desperatis Pompeij rebus in urbem redibunt.* Hos lictores] *quia mihi cum lictoribus ad urbem accedenti trium=*

triumphum deferet Cæsar. quem non accipere, periculosum erit; accipere, inuidiosum ad bonos. ep. 3. Comitum] *hos enim uideo in urbem redituros. ep. 12. l. 7.* Nec stultior est,] *significat, malle se Lepidum, Volcatium, Sulpicium imitari, ad urbem redeuntes, quàm Domitium, aut Appium, Pompeij comites fugientis: quorum alter stultitiæ nomine male audiebat, alter inconstantiæ.* Beneficio] *cum mihi exsulanti reditum in patriam confecit.* Remunerare] *non minus longis epistolis.*

EPISTOLA II.

Gladiatoribus suis] *quos Pompeius binos singulis patribus familias distribuerat. ep. 14. lib. 7.* Postulabat] *exigere uidebatur, ut Pompeium laudarem.* Illum] *Cæsarem.* Effugere] *qui fieri potest, ut nihil scribam, quod in aliquam reprehensionem non incurrat?* Qui magis effugias] *id est, nihilo magis effugiam.* Aliud tu honestum,] *significas, debere me Pompeij caussam tueri; idq; & honestum, & me dignum uideris iudicare: quod ego secus iudico. ducis enim culpa uagamur egentes cum coniugibus, & liberis. hoc non modo non honestum, sed etiam turpißimum.* Perditissimis] *Cæsarianis.* Expulsi,] *a Cæsare.* Euocati] *a Pompeio.* Non erunt] *propediem enim uideo bonorum, id est lautorum, & locupletum, urbem refertam fore, municipijs uero his relictis, refertißimam. ep. 1.* Ne Capuæ quidem] *urbe relicta si Capuæ saltem consedisset Pompeius, minus turpiter fecisse, minus peccasse uideretur.* Parum est dignitatis] *quia & dux sine exercitu, et transfuga: illi autem magnorum duces exercituum,*

&

& Hiſpaniæ rectores, Pompeij proconſulis legati. In me ✻ illud] *uerbum græcum & hic, & paullo post, ubi inane ſpatium eſt, deſideratur: hic quidem fortaſſe,* κάϑομον *: quia ſupra dixerat, Me hortaris ad memoriam factorum, dictorum, ſcriptorum etiam meorum.* Tum ſe mihi] *ante quàm urbem relinqueremus, omnes cauſſam reip. enixe adiuturi uidebantur.* Res geſtæ] *in Piceno.* Pompeii litteris] *ad Pompeium miſsis: ut ep. 23. l. 7. Caßij litteræ, ad Caßium miſſæ.* Vbi erit διπλῆ] *quem ego nota, quæ* διπλῆ *appellatur, in margine adſcripta indicaui.* διπλῆ *autem duplici figura notabatur, aut hac > in extremo uerſu, aut hac < ante primam dictionem collocata.* διπλῆ, *quia duplici linea formaretur. Iſidorus libro 1. etymologiarum, & Laertius in Platone.* Sed non ita] *mendoſus locus, & in mendo conſentit uterque Caualcatis & Beſſarionis antiquus liber. nihil igitur auſim immutare: ſubſidium a manuſcriptis libris expectemus. ego, niſi paullo longius quàm ſoleo, a uetere ſcriptura diſcederem, opinarer, & recte quidem, quod ad ſententiam attinet, legendum ſic: Sed poſitam non in eo iudico ſpem de ſalute reip. uel ſic: Sed non ſitam in eo iudico ſpem de ſalute reip.* Aliquanto ſecus,] *nunc ais te putare, ſi Pompeius Italia cedat, mihi una cedendum; antea monebas, ne me darem incertæ & periculoſæ fugæ. ep. 23. l. 7.* Locupletior] *grauior, ſicuti locuples teſtis, non leuis, ſed is, cui fides habenda ſit; quòd eum ad mendacium impellere non potuerit inopia.* Triginta] *nedum unus.* Eſſent] *Athenis, a Lacedæmonijs impoſiti.* Pedem porta] *ut mihi liceat eius exemplo domi*

meæ

meæ uiuere. cur ego, inquit, unum tyrannum mihi ferendum non putem, cum Socrates, quo sapientior nemo fuit, urbe a triginta tyrannis oppressa, nunquam tamen discedere uoluerit? Tecum loquar] *non enim litteris committenda.* Videro] *considerabo, quid mihi agendum, Pompeium sequar, an in urbem redeam, aut in aliquod oppidum uacuum a bello secedam.*

EPISTOLA III.

Salutem meam,] *cum ab exsilio sum eius ope restitutus.* Consilio, uel fortuna] *refero Consilium ad familiarem bene meritum, Fortunam ad ducem reip.* Sacerdotio] *auguratu.* Periculum] *quod a Cæsare impendet.* Per uim, & contra auspicia] *cum Cæsar, lege agraria promulgata, obnuntiantem collegam armis foro expulit. Suetonius, Plutarchus, alij.* Galliæ ulterioris] *Suetonij uerba sunt: Initio Cæsar Galliam cisalpinam, Illyricō adiecto, lege Vatinia accepit; mox per senatum Comatā quoque, ueritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus et hanc daret.* Adoptando] *adoptione Clodius factus est plebeius, statimq; tribunus pl. rogationem tulit in Ciceronem, quia ciues Romanos cōtra leges occidisset.* Augur] *itaque fuit in auspicio. ep. 6. l. 2.* Quàm retinendi] *hinc illud in ep. M. Antonij: M. Cicero te rogo, ut tibi omnia integra serues, eius fidem improbes, qui tibi, ut beneficium daret, prius iniuriam fecit. ep. 7. l. 10.* Prouinciæ propagator] *ut Cæsari prouincia in alterum quinquennium propagaretur. quod tribunus pl. C. Trebonius tulit, iterum Pompeio & Crasso cos. ep. 3. l. 7.* In omnibus] *intellige supplicationes maximas decretas,*

decem

decem legatos, stipendiũ ex ærario, legionem de ipsius exercitu concessam. Lege quadam sua,] *cum enim Pompeius tertium consul legem tulisset de iure magistratuum, acciderat, ut eo capite, quo absentes a petitione honorum summouebat, ne Cæsarem quidem exciperet per obliuionẽ. deinde, lege iam in æs incisa, & in ærarium condita, corrèxit errorem, unumq; Cæsarem excepit. Suetonius.* Finienti] *ante tempus lege Trebonia datum. Suetonius.* Restitit.] *non, quòd aperte dixerit, Cæsari succedendum non esse; sed quia, ne senatus consultum de prouincijs ullum fieret, suasit. quod scripsit Cœlius epist. 9. lib. 8. fam. sequentibus tamen diebus, mutato consilio, contra Cæsarem sensit. ibidem epist. 8.* Condiciones] *a Cæsare latæ. ep. 16. lib. 7.* Nulla caussa,] *optimam enim caussam Pompeius ipse sua tarditate, & ignauia perdidit.* Inanissima] *cum ab hominum frequentia, tum a commeatibus.* Ab impetu] *non enim eiusmodi regio, ut bellum aut in ea sustinere, aut ex ea inferre possimus.* Maritima oportunitas] *ut classe fugere possemus.* Cepi Capuam] *cum Italiæ partes describerentur, quam quisque partem tueretur. fam. ep. 10. lib. 16.* Sine caussa] *ideo inuite, quia sine caussa.* In alteram partem:] *in Cæsaris partem.* Ipsi] *Pompeio.* Quod ab initio uidi] *refertur, non ad hoc proximum, Itaque habui, sed ad illud, Dixi ipsi; hac sententia: Cum uiderem, nihil quæri præter fugam; dixi ipsi, me nihil suscepturum sine præsidio, & sine pecunia.* Cum illo non] *simul cum illo discedere ex Italia non possum. ire enim Luceriam ad eum tuto mihi non licet.*

Cum

Cum essem profectus] *sic Bessarionis liber, & recte. neque enim proficisci est peruenire, sed discedere ut peruenias. alij,* Profecturus. Nauigandum] *si Pompeium Italia cedentem sequi uolumus.* Aliquid se habere populare] *quod populo placeat: quia multis ab eo beneficijs ornatus, contra tamen arma tulerim. ep. 18. lib. 4. & 3. libri 8.* Compedes,] *detinent enim me; ut neque exire ex Italia, neque ad urbem ire, neque obscuro, humiliq; loco latere poßim. epist. 1. & fam. ep. 16. lib. 2.* Qui autem] *quincta & ultima ratio, cur Pompeium sequi non debeat. prima fuit illa,* Infero mari: *secunda,* Age iam: *tertia,* Qui autem impetus: *quarta,* Age iam has compedes: *quincta,* Qui autem locus. At si] *affert nunc rationes, cur Pompeium sequi debeat.* Restitero,] *remansero.* In hac parte] *apud Cæsarem.* Idem fecero] *clarißimos uiros, & in rep. principes, Philippum, Flaccum, Scæuolam imitabor, qui patriæ bellum inferre noluerunt.* Quoquo modo] *quia, cum in urbe remansisset, mox interfectus est iussu consulis C. Marij iunioris. Florus.* Fore uidere] *ut occideretur in urbe, quam uideret in potestate crudelißimorum.* Thrasybulus,] *Atheniensis: qui armatus acceßit ad patriæ mœnia, ut eam a triginta tyrannis liberaret.* Seruire tempori,] *seruitutem ferre, & in patria manere.* Non amittere tempus] *excutere seruitutis iugum, ubi poßis.* Scipionem] *socerum suum.* Duabus] *infra scribit Pompeius XIIII. cohortes misisse Brundisium. ep. 12.* Præmiserat] *quod argumento est, Pompeium de ope Domitio ferenda*

non cogitare, sed habere in animo cum suis copijs mare transire. Fausto] *duos gemellos Sylla dictator ex Metella suscepit, Faustum, quo de hic agitur, quem postea uictor Cæsar sustulit, et Faustam, quæ Miloni nupsit. Plutarchus.* A consule] *antiqui libri, Consulibus: sed placet, Consule, ex ipsa Pompeij epistola. ep. 12.* Fabium tuum transisse] *in castra Afranij.* Exquirens] *ut scribas ad me, si Pompeius Italia cedit, quid mihi censeas agendum.*

EPISTOLA IIII.

Quam putauit] *non dixit Cicero, in fortuna nostra; ut malum omen uitaret; sed, In fortuna, quam Dionysius putauit nostram fore, dura scilicet, ac minime prospera.* Memoria bona.] *in litteris.* Meliore] *memorem enim huius iniuriæ sentiet.* Effugisse scis,] *scire te oportet: ut illud in epistola Cœlij, fam. ep. 14. l. 8. Prope oblitus sum, quod fuerat scribendum. scis Appium censorem ostenta facere?* Desertum] *amissa Italia.* Confecta res est] *de Italia actum est.*

EPISTOLA V.

Furiose] *sine ratione.* Certior fuit] *se furio se fecisse.* Eum isse πολλὰ μάτην &c.] *hoc totum ijsdem fere litteris uidetur posse restitui, sic inquam: Euenisse: πολλὰ μάτην χείρεσσιν ἐς ἠέρα θύνειν δῆτα. ut sit spondaicus ex uetere poeta.* Euenisse] *ut mihi male diceret, cum aerem manibus temere feriret, iratorum more.* Sed meam mansuetudinem] *seruabo: non pergam ei merenti male dicere. iam enim cœperat in Dionysium maledicta retorquere, cum dixit, Suo capiti. ser-*
uat

uat autem suam mansuetudinem, quia non pergit male dicere; sed iram ostendit, quia non perficit orationem. Corfiniensi,] *uide ep. 3. lib. 8.* M. Curio] *suspicor prænomen Curij fuisse Manius, non Marcus: de quo plura in scholijs nostris in ep. fam. lib. 16. ep. 14.* Ad eum] *Patras: ubi apud Curium Cicero ægrum Tironem reliquerat. ep. 22. lib. 9. & 4. l. 10. fam. lib. 16. & 13.*

EPISTOLA VI.

Ad consulem] *L. Lentulum. ep. XI.* VIII. kal.] *aut hic* XIII. *aut infra* VIII. *legendum. ep. 11.* Nunc, ut ego &c.] *placet eorum coniectura, qui ita legunt: Nunc, ut ego non scribam, tua sponte te intelligere scio, quanti &c.* Primo quoque tempore] *ut poßimus quamprimum Domitio subuenire.* In aduentu] *fore, ut Pompeius Corfinium aduenient magnum inimicis terrorem inferat.* Mutasse] *Bessarionis liber, Mutuasset. locus deprauatus.* Non esse æquum,] *iocus est: quasi fuerit hoc in Piliæ manu, ut quartanam ipsa posset abijcere.* Habere] *quartanam: in quam inciderat. ep. 5. lib. 7.* Vestræ concordiæ] *ut, cum tu ualeas, ipsa ægrotet.* Altera] *quartana.* Malo] *libentius credo: nolo enim Curium illiberalem putare.*

EPISTOLA VII.

Amico nostro] *Pompeio.* Victus sum:] *uictus enim Pompeius Italia cedit. uide igitur, qua in solicitudine uerser; cum neque Pompeium, tam multa peccantem, sequi debeam; &, manere in Italia, peracerbum sit: propterea quòd neque ista, (ep. 15.) quæ a Cæsare fiunt,*

uidere

uidere possum, neque ipsum Cæsarem. Quæ nunquam &c.] *nunquam putaui futura. non enim hæc tam misera, tam calamitosa timui, quæ uix uiderentur euenire posse: quæ tamen nunc uideo euenisse.* Meis] *urbe, propinquis, amicis.* Memet ipso] *non modo meis careo, sed nec ipse colere possum eas artes, eamq; uitam, cui me diuturna consuetudo assuefecerat.* Viatico,] *quod erat ex Italia exeunti necessarium.* Moneta] *locus erat, ubi moneta cudebatur. inde uult a Philotimo pecuniam sumi, tradito, quod etiam nunc solet, auro, argento ue infecto.* Nemo] *ex ijs, qui debent.* Oppiis] *feneratoribus.* Tuis contubernalibus] *qui domi tuæ ita frequentes sint, ut contubernales tui uideri poßint. ep. 14. lib. 2.* Apposita] *de uiatico scripsi ad Philotimum: tibi cetera mandabo ad hoc meum discedendi consilium apposita.*

EPISTOLA VIII.

Ad consules.] *legerem, Ad consulem; primum, quia, Domitii litteris acceptis, scripsisse Pompeium ad Lentulum consulem, supra manifestum est, ep. XI. deinde, quia, Consulem, potius, quàm, Consules, Bessarionis liber significat. habet enim sic, consul: & lineam illam, quæ l litteram intersecat, scimus, cum pro apice superinducitur, modo e, modo m ualere: ut hic fortasse pro utraque a festinante librario posita sit.* Fulsisse] *quia uidebatur Pompeius in ijs ad consulem litteris de ope Domitio ferenda cogitare. ep. XI. et, Fulsisse, quasi non uidisset antea τὸ καλὸν Pompeius. sic de Cæsare, O hominem amentem, & miserum, qui ne umbram quidem unquam*

quam τῷ καλῷ uiderit, ep. XI. lib. VII. Πρὸς ταῦτ' ὅτι χρὴ] *locus Aristophanis e comœdia, quæ inscribitur* ἀχαρνεῖς*, hic est,*

,, πρὸς ταῦθα πλέων καὶ παλαμάσθω,

,, καὶ πᾶν ἐμοὶ τεκταινέσθω.

,, τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.

aut igitur hic Aristophanis uerba ipsa ponenda sunt; ut nomine Cleonis Cæsar ἐν αἰνιγμοῖς *intelligatur: aut, si illud,* ὅτι χρῆ*, ut est in impressis libris, retinetur; illud quoque retinendum est, quod in olim impressis libris habebatur,* ποιήσω*. ut sit,* ποιήσω, ὅτι χρὴ*. erit autem hæc sententia, eaq; mihi ut uidetur, satis apta.* Ego quidem, quod fieri oportet, efficiam: deinde,

,, -καὶ παλαμάσθων,

,, καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθων.

,, τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.

quidlibet in me struant, & moliantur Cæsariani: iustum enim a me stat. ut leuiter immutatos Aristophanis uersus Cicero ad id, quod agebat, accommodauerit. At ille tibi,] *hunc loquendi modum latine scribentes apte usurpabunt subitis in rebus, & præter exspectationem contingentibus. magistro Cicerone fiet. ep. 18. lib. 9. & 13. lib. 10. & fam. lib. 9. ep. 2.* πολλὰ χαίρειν τῷ καλῷ dicens] *abiecta honesti cura: ut illud in epistola, opinor, ad Volumnium: Multam salutem & foro dicam, & curiæ.* Quo ad te plura scribam.] *quo possim ad te plura scribere. negantem enim particulam neque Caualcantis liber habet, neque Bessarionis.*

CC EPIST.

EPISTOLA IX.

Epiſtolam meam] *ad Cæſarem. ep. 2. lib. 8. & 14. lib 9.* Probo] *cum ad Cæſarem ſcripſi, cauſſam eius a me probari; ideo ſcripſi, quo plus in ſuadendo auctoritatis haberem.* Ille ipſe] *Pompeius. ep. 24. lib. 7.* Ita tempus ferebat] *temporis cauſſa ita ſcripſi ad Cæſarem.* Vos duo] *tu, & Sex. Pæduceus: qui Cæſari Romam uenienti obuiam prodire ad quinctum milliarium cogitatis.* Nunc ipſum] *hoc ipſo tempore. nunc ipſum enim plus ualet ad indicandum, quàm nunc; ut & ſupra docuimus.* Recipienti] *Cæſari ſe ad urbem recipienti obuiam prodibitis ad quinctum milliarium. unde autem ſe recipienti? a uictoria de ciuibus parta, pulſis Italia reip. partibus.* Minime uos quidem:] *quia tempus ita fert: & uos non ex animo, ſed ſimulate gratulaturos probe ſcio: ueruntamen, ſi obuiam proditis ad quinctum milliarium, & a bello ciuili redeuntem gratulatione excipitis, quis diſtinguet ſimulationem a uoluntate? uoluntas, inquam, hæc uidebitur, non ſimulatio. uoluntatis enim hæc ſigna ſunt, non ſimulationis.* Conturbantur] *quæ ſigna uoluntatem a ſimulatione diſtinguerent, ea ita conturbantur hoc officio gratulationis, ut internoſcendi facultas non detur.* Quæ uero] *uideo fore, ut* S. C. *fiant, cuiuſmodi Cæſar uoluerit.* Tullo] *in libro Beſſarionis, Vllo: nos, Tullo, non dubitauimus quin legendum eſſet; cum hic Cicero ſignificet* L. Volcatium Tullum, *qui conſul fuit cum* M'. Aemilio Lepido: *de quo etiam epiſtola huius libri prima,* Nec me, *inquit,* M'. Lepidi, L. Volcatij *comitum pæniteret. & ep. 14. lib. IX.*

Illius

Illius] *Tulli*. Ab aliis] *ad alios missæ*. Minus mouebant.] *exissem ex Italia, quamuis illi non exirent. habet enim a me resp. innumerabiles actiones pro salute patriæ quasi quædam pignora: ut iam a me ipso uix uidear posse dissentire. quod illis æque non accidit. minus enim multa dederunt reip. pignora: (ep. 15.) ut ab illis non eadem, quæ a nobis, exspectentur; ideoq;, si manent in Italia Pompeio discedente, leuior eos uituperatio sit consecutura, quàm me, si idem consilij capiam. nunc autem auctoritas tua facit, ut manendum putem*. Reliqui temporis] *scribis enim sic: posterius me profuturum reip. si mansero*. Præsentis tuendi] *uis enim me in Italia manere: quòd tuta mansio sit, discessus mihi periculosus, nec reip. utilis. ep. 14. lib. 9*. Alterum] *Cæsarem*. Plausus quærere] *consequi, ut laudetur, cum remp. oppugnet: Pompeium autem, qui defensionem suscepit, uituperari: cur? quia Cæsar Domitium, aliosq; ciues, sibi inimicos, Corfinij captos conseruauit, Pompeius deseruit*. Nisi erit conuentus.] *habet amicissimus meus in antiquo suo libro, Nisi non erit conuentus. quod cum aliquandiu cogitans examinassem, ut in librorum dissensione soleo, ueni in hanc opinionem, detrusum suo loco, Non, in alienum migrasse, uitiosumq; esse, Posse non arbitror, nisi erit conuentus; sincerum, Posse arbitror: nisi non erit conuentus. putabat enim Cicero, ante Lentulum esse cum Pompeio transmissurum, quàm a Balbo conueniri posset. apertius ep. x1. l. 8. & 6. l. 9. & Paterculus lib. 2* Omnis hæc] *qua Cæsar utitur*. Vnam illam] *in extremo timendam: ut deinde uictor, abiecta*

clementiæ ſimulatione, omnes tollat. Balbus maior] *is, quem Tarteßium uocat ep. 3. l. 7.* Hæc credis] *εἰρωνικῶς.* HOC τέρας] *Cæſar.*

EPISTOLA X.

In nummis haberet,] *in nominibus haberet, eſt in amiciβimi antiquo libro: quod magis placet. eſt enim hic, ut ſæpe, nomen pro debitore.* Neſcire quo loci eſſet] *elegans locutio, pro, non plane ſibi nota eſſe: ea ſe uelle recognoſcere.*

EPISTOLA XI.

Conſiſtit] *tum conſiſtit conſilium, cum cogitando aliquid explicauimus.* Nihil explicatur] *quod mihi nunc accidit: ideoq; leuatur cura.* Illud tamen] *cum uerear, ne, nihil cum proficiam quotidiana lamentatione, dedecori ſim ſtudijs, ac litteris noſtris: lamentationi tamen totos dies damus.* Etiam] *præter quàm quòd nihil proficio.* Litteris] *pro libris hic poſuit, ab ipſo ſcriptis, ut alibi.* Noſtris libris] *de rep.* Beata & honeſta] *primum ad copias, alterum ad uirtutes refertur.* Non ariolans] *non diuino furore commotus, ut olim Caſſandra, cui uera prædicenti tamen nemo credidit.* Iamque mari magno] *hemiſtichium ex ueteri poeta: cuius integri ſunt uerſus, anapæſtici dimetri ex perſona Caſſandræ uaticinantis, libro 1. de diuinatione.*

„ *Iamq; mari magno claßis cita*
„ *Texitur: exitium. examen rapit,*
„ *Aduenit, & fera ueliuolantibus*
„ *Nauibus compleuit manus litora.*

Non multo ſecus] *ego de bello ciuili, atque Caſſandra*

dra de Troiano. Non occurrimus] *non licuit nobis Pompeium adire, cum discessurus esset. ep. 3. & XI.* Proscriptio] *quæ nominatim est de certis.* Pertimescenda] *utercunque uincet, aut Cæsar, aut Pompeius.* Vniuerse] *aduerbium omnes comprehendens, ut generaliter.* Quòd quierim:] *quòd nullum maius negotium susceperim. &, Pompeio Italia exeunte, remanserim.* Brundisium] *ut Pompeium fugientem assequeretur.* Parthicis rebus] *quarum exitus inanes. nam etsi Parthi, subito cursu in prouincias irrumpentes, magnum inferunt terrorem: tamen haud magna calamitas consequitur, iisdem continuo discedentibus.* Adduxit] *ex Piceno. Cæsar lib. 1. de bel. ci.* Hirrum] *gentis Lucceiæ.* Virtutem, industriamq;.] *in colligendis, adducendisq; Corfinium militibus.* In ea ora] *Campana. epist. XI. lib. 7.* Eppium] *Eppiorum famıliam ex Andreæ Lauretani, patricij Veneti, nummo cognouimus, in quo est,* EPPIVS. LEG. F. C. *& ex lapide, qui Veronæ est, in quo legitur,* P. EPPIVS. P. F. FAB. RVFVS. MIL. COHOR. II. PRAEF. F. I. ARBITR. *& ex Hirtij lib. 5. de bello Africano. Bessarionis liber, et alius amicissimi mei, Oppium: quod si uere scriptum est, ex utraque parte Oppios fuisse dicemus, Cæsaris, & Pompeij; sicuti & Domitij fuere, Caluinus a Cæsare, Ahenobarbus a Pompeio.* Cum auctoritate] *ut consularem.* Considio] *Considio Noniano, de quo fam. ep. 4. lib. 16.* T. Ampium] *ad quem extant Ciceronis epistolæ fam. lib. 6. & 10.* Dialio] *placet, quod alijs; ut & hic, & sequenti epistola, legatur, D.*

Lælio, qui Pompeianus fuit. Bessarionis liber, Dicallio; alius, Duellio. Mesfius] *de quo ep. 1. lib. 4.* Corfinii acta] *Domitium, & eos, qui una essent, Cæsari se tradidisse.* Primum] *solet subiungi deinde, hic omittitur, sed significatur eo, Vtinam tui consilij. sic locutus l. 2. ep. 9. & 23. lib. 7. fam.* Fortissimis uiris] *Domitio, Lentulo, Vibullio, alijsq;, qui in Cæsaris potestatem uenerint.* De urbe] *non relinquenda.* De Italia] *timenda.* Eadem timerem] *Cæsare consule. ep. 9. lib. 7.* Honorifice] *cum reip. tum dignitatis tuæ caussa.* Large] *ne publica res, bello suscepto, in discrimen adduceretur. large enim est, liberaliter, prolixe.* Duxi meam rationem] *hoc cogitaui: quid? non esse mihi faciendum, ut Cæsaris animum offenderem: itaque pacis auctor fui, uel cum ijs condicionibus, quas ille ferret, qui bello ciuili nihil esse miserius intelligerem. feciq; id eo libentius, quia, cum ad pacis condiciones uiderem a te honorifice, largeq; responderi, meum consilium non arbitrabar a tua sententia discrepare.* Meritis] *Catilinæ coniuratione oppressa, lege agraria dissuasa, discordia inter equites & plebem sublata, senatus auctoritate in Rabirio defendendo confirmata, proscriptorum filiis administratione reip. remotis, ne illam, parentum memores, in magistrattbus turbarent.* Supplicia] *exsilium, publicatis bonis.* Si offendissem eius animum] *si Cæsarem quamuis leuiter offendissem: nedum, si, bello suscepto, me illi aperte inimicum ostendissem. quasi dicat: si quid commisissem, quod ex illius uoluntate minus esset.* Cum iam in armis essemus] *postquam tribuni pl. ex urbe fugerunt;*

fugerunt: quo facto in armis esse cœperunt. dicit idem in proxima epistola. Subiicerer eisdem prœliis] *uerebar scilicet, ne, uobis in gratiã redeuntibus, ego deinde, tuo præsidio nudatus, Cæsari, quem offendissem, pœnas darem. Notat autem latenter perfidiam Pompeij, cuius in amicitia iam ante Clodianis temporibus parum senserat esse præsidij. antiquus liber, obijcerer, pro subijcerer.* Eisdẽ] *ut olim pro rep. pugnandum, inquit, mihi cum Cæsare fuisset, sicut olim cum P. Clodio. uide ep.7. lib.10.* Videretur habere populare.] *ut ego potissimum deligi uiderer, in quem improbi ciues impetum facerent: ut ego ad perniciem non minus appeterer, quàm appetuntur ea, quæ popularia sunt.* Hæc] *hæc incommoda, quæ pertimui, si offendissem Cæsaris animum.* Denuntiata] *ab iis, qui Cæsaris consilia nouerant, ut a M. Cœlio. fam. ep.16. lib.8.* Honeste uitare] *nulla suscepta belli parte.* Rationem nostram] *quòd arma aduersus Cæsarem nõ sumpserim.* Reliqui] *desperata pace cur ad te non uenerim. non enim licuit: ut in hac ipsa epistola iam ostendit.* Condicionibus] *ut ad concordiam res deduceretur.*

EPISTOLA XII.

Vaticinationem] *usurpauit enim illud Cassandræ, Iamq; mari magno. ep. XI.* Excusationem] *apud bonos uiros.* Imparatam] *à militibus. ep. XI.* Ignauiæ delectus] *nisi firmas copias collegissem tuendæ Capuæ caussa, ignauum fortasse me homines fuisse ducerent in habendo delectu.* Perfidiæ] *fortasse. n. si tueri Capuam non possem, perfidiæ meæ potius, quàm infir-*

mitati copiarum aliquis adscriberet. Nolui] *in episto la proxima superiore, Cum a me Capuam reijciebam: quod feci non uitandi oneris caussa.* Consulatum] *alterum. ep.* XI. Animum eius] *uide quæ scripsit in proxima, ep.* XII. Neque enim suspicari debui] *quod supra dixit, Suspicione assequi non potui. epist.* XI. Et plane] *et, ut uere dicam, ideo non transiui, quòd, quid rectum esset, quid reip. utilius, non plane uidebam, cogitare diligentius uolebam.* Significata] *mihi esse manendum in Italia: ut epist.* 17. *lib.* 7. *&* XI. *lib.* 8. Ecquæ pacifica] *utrum me deceat in Italia remanere; quòd pacificam aliquam personam resp. uideatur desiderare, cuius auctoritate inter Cæsarem & Pompeium discordiæ sedentur; (quod effici non nisi ab eo potest, quem sibi uterque putet esse amicissimum: quem ego me duco esse; cum adhuc quidem neutram in partem peccauerim, ut proxime ostendi) an ad bellum proficisci; quòd pacifica persona reip. nihil, bellator prodesse plurimum possit.* Tua consilia.] *Clodianis temporibus; cum mihi suadebas, ne omnia officio metirer, sed salutis simul rationem haberem, conseruanda Cæsaris amicitia.. quod quia non feci, in maximas ærumnas incidi.* Theophanem, Culeonem:] *utrunque Pompeij amicissimum.* Ingemiscens] *quia tuis consilijs non parui.* Ad illos calculos] *hoc dicit: quod tum non fecimus, nunc, nostris casibus moniti, faciamus.* Lentulus, Domitius,] *Lentulus Spinther, Domitius Ahenobarbus, quos Cæsar, Corfinio potitus, dimiserat incolumes. ep.* I. *lib.* 9. M. Marcello,] *Marcus*

cu

cum Ser. Sulpicio consul fuerat altero ante anno. repone igitur C. pro M. ut est in historia. Cohortes XIX,] XIIII. *à Vibullio*, V. *ab Hirro adductas. ep.* XI. Suas XII.] *supra* XI. *dixit, ep.* XI. Tribus] *Corfinij, Albæ, Sulmone.* Duabus legionibus] *uide quæ diximus ep.* 13. *lib.* 7. Aelio] *legendum puto, Lælio. uide ep.* XI. Faustus] *Sylla dictatore natus. ep.* 3. Dubio animo] *uide ep.* 13. *lib.* 7. Etiam uideo C. Marcello.] *Bessarionis liber, Altia uideo censori Marcello. ego sic, Ac ita uideo censeri Marcello.* P. Lupum] *Rutiliæ gentis is, qui tribunus pl. fuerat Marcellino & Philippo cos.* Coponium] *quem tradit Velleius, cum Plancus, recens transfuga, multa ac nefanda in senatu obijceret absenti Antonio, dixisse: Multa mehercules fecit Antonius pridie quàm tu illum relinqueres.* Qui te impediant,] *Albani, Marsi, & Peligni duces, qui suas cohortes cum periculo ad Pompeium ire nollent. circiter enim* XV. *cohortes Domitius coegerat ex Alba, Marsis, Pelignis, & finitimis regionibus. Cæsar de bello ci. lib.* 1. Piceno, & Camerino] *adductæ à Vibullio, & Hirro. ep.* XI. Metuscilio] *Bessarionis liber, Metustileo.* Duæ legiones] *quas dubio animo habeo.* Picentinis] *ex Piceno adductis à Vibullio, quæ tum erant cum Domitio.* Militum animos] *quibus non magnopere confido. ep.* 13. *lib.* 7. & 12. *lib.* VIII. Receptum] *ipsa oppida, quò receptum habemus, amissis, quò nos reciperemus, non esset.* Quòd inter se ne noti] *malim, Qui inter se nec noti sunt: ut milites dicat non modo tirones, sed.*

nec

nec inter se notos. aut, Qui inter se ne noti quidem sunt quod magis placet. scriptum enim est in antiquo libro amicißimi mei. Octauij Pantagathi, & erit hæc sententia: Cæsaris milites quia ueterani, ideo familiares inter se sunt, & amicißimi; quod plurimum prodest ad robur exercitus: nostri uero ne noti quidem inter se sunt: tantum abest, ut familiares, amiciq; sint. quo minus est illis contra ueteranas legiones committendum.

EPISTOLA XIII.

Nactus] *assecutus, antequã mare transierit.* Spes dubia] *quia in eo uictoria Cæsaris uidetur futura, si Pompeium assequatur.* Rusticani] *colonias intelligit. sic infra, ep. 17. lib. 9.* Quæ autem impendere] *uastationem Italiæ: de qua scripsit epist.* XI.

EPISTOLA XIIII.

Absunt propius,] *propinquiora sunt. sic & alibi locutus.* Huius primi temporis] *uter felicior sit, Cæsar in assequendo Pompeio, an Pompeius in transmittendo.* Diariis] *Bessarionis liber, & alij duo ueteres, Dictis, sed frigide nimis, ut mihi uidetur. Diaria, si legis, pro uictu quotidiano accipe. Martialis, Horatius. aut, si mauis, interpretare stipendia in singulos dies militibus proposita, si quamcelerrime iter ad Pompeium conficerent: ut si singulis diebus menstruum stipendium, id est* XXX *denarios, polliceretur. & sane usitatum hoc erat, ut duces pollicitationibus ad milites uterentur, ubi difficile aliquid consequi uellent. uictus uero quotidianus neque magnum præmium est, &, si liberalior sit, etiam impedit celeritatem.* Meum consilium] *non exeundi ex Italia.*

lia. Idonei auctores] *auctores in* Italia *remanendi. intelligit enim* Attici *litteras,* VIII. *kal. Martij datas. quibus ille ita scripserat:* Si M'. *Lepidus, &* L. *Volcatius remanent, manendum puto. ep.* 14. *l.* 4. Quanquam hæc] *quæ a Cæsare fiunt.* Vnus uir] Pompeius. Si manet,] *si eadem est, quæ antea.* Firmior] *in consilio non exeundi ex* Italia Ad id, de quo dubito] *ad hanc meam deliberationem. ep.* 1. *l.* 4. Aut Lepidi &c.] *desperatis uetat* Hippocrates *adhibere medicinam: ego quoque in hoc loco, cuius emendandi sine ueteribus libris mihi quidem spes non est,* τὴν τοῦ ἱπποκράτους γραμμὴν *tenere constitui.* Coreni] *uidetur legendum,* Corfinij: *quo in oppido magnam pecuniam* Domitius *habuerat. error inde fortasse natus, quòd duarum litterarum,* E & F, *magna similitudo est. quod alia quoque loca deprauauit.* Non redditam] *falsum. nam, redditam a se, Cæsar scribit lib.* 1. *de bello ci.*

EPISTOLA XV.

Aegypta] *liberti nomen, a regione, ut* Cilix. Præmissus] *captus a Cæsare* Corfinij, *deinde ad* Pompeium *cum mandatis de pace missus.* Non est uisus] Pompeius *enim, alienus á pace, eum non remisit.* Et quemadmodum] *hoc ad uerbum,* Exspectas, *refertur.* Redeuntem] Brundisio, Pompeio Italia *pulso.* Et aut Hemonis] *de* Attico *dictum: quod proxima uerba ostendunt: sed locus deprauatus.* Fugam] *transitionem in* Epirum. *ep.* 1. *lib.* 9. Cum fascibus] *erat enim proconsul. nam ei in sortitione consularium prouinciarum* Gallia *obuenerat.* Vt sciamus] *fortasse enim illius exem-*

exemplum secuti aut dimittemus, aut retinebimus lictores. Conuellerunt &c.] *effecerunt enim, ut Pompeium, mare transeuntem, sequi cogitarem, cum antea labarem. ep. 10. & 14.* Ioui ipsi iniquum] *iratum diis hominibusq; Pompeium in Italiam rediturum. fam. ep. 28. lib. 10. Venit paratus Seruilius, Ioui ipsi iniquus.* Consules] *mare transeuntes. uide paullo infra.* Non caute] *si Pompeium sequar.* Non honeste] *si remansero in Italia.* Videris non dubitare] *uide ep. 2. lib. 9.* Transierunt.] *consules enim primum, deinde paucis post diebus Pompeius transiit. Cæsar lib. 1. de bel. ci.* Appium,] *Ap. Claudium Pulchrum, censorem, collega L. Pisone, Cæsaris socero: qui transeundi ius non habebant. neque enim censores cum imperio sunt, ut proconsules.* Pompeius] *Hispaniarum proconsul.* Scipio] *Pompeij socer, Syriæ proconsul.* Setenas] *Bessarionis liber, Setconas. nos hunc ignoramus.* Fannius] *Siciliæ cum imperio præfectus. ep. 15. lib. 7. & 6. lib. XI.* Voconius] *quid si, Coponius? qui prætor Pompeium secutus est. ep. 12.* Sextius] *is est, de quo infra ep. 7. lib. XI. quem Plutarchus in Bruto Siciliam sorte habuisse narrat.* Nihil desero] *sic antiqui libri: Differo, cum insequentibus uerbis conueniret; & placet: quia, Distero, est in antiquo libro, ut parua omnino mutatione corrigatur.* Propemodum rectum] *non dicit, plane rectum: dubitat enim, ut ep. 12.* Biduo] *lippitudine liberatus.* Si huc te reiicis.] *si hanc suscipis curam.* Tali tempote] *suspicaretur enim, pacis mentionem astute fieri, ut, spatio interposito,*

Cæsar

Cæſar eum aſſequi poſſet. Cum timere deſierit,] *cum trans mare profectus in tutum locum ſe receperit. tum enim nullam fraudem in pacis condicionibus timere poterit.* Meum] *uel quòd uterque ex Cornelia gente: uel quòd ab eo Balbus maximá beneficia acceperat: ut ep.7. lib.9.* Voluiſti] *optaſti, ut & Balbus meus manſionem in Italia perſuaderet. ep.9.* Quiduis potius eſſe] *cum ſummam reip. curam ad Pompeium detulerit, ipſe, nomine tantum conſul, alteri pareat.* Tibi] *manſionem probanti.* Nobis] *de Cæſaris animo promittentibus.* Relatore] *ad conſules enim pertinet relatio de repub.* Totum] *præclara ſententia, nec ſatis aperta. non enim hoc ſolum eſt aduertendum, Domitium proconſulē populi R. á Cæſare obſeſſum; ſed illud ſimul, niſi ita factum eſſet, magnam ciuium cædem fuiſſe futuram. ſi enim Cæſar expectaſſet, ut Domitius ſuas* x x x *cohortes ad Pompeij legiones adiungeret: Pompeius, aucto exercitu, in aciem deſcendiſſet. quod malum Cæſaris uigilantia uitauit. Domitium enim, de profectione ad Pompeium cogitantem, oppreßit: quo facto dimicationem ſuſtulit. ep.* x I I *. lib.8.* Probaturum] *oſtendum rectè factum a Cæſare.* Scio, &c] *Beſſarionis liber, Sciet. ego aut, Scio. &: aut, Scis, &: id eſt, profectò intelligis.* Res] *quæ ad ſanguinem ſpectabat.* Mei] *filij. ep. ult.* De Cæſare] *de Cæſaris animo ad concordiam propenſo.* Scripſit] *ad te.* Probabit] *cauſſas exponet earum rerum, quas tibi & ipſe dixit, & Cæſar ſcripſit.* Quæcunque] *ſiue pax erit, ſiue bellum. aut, ſiue ſecunda ortuna utetur, ſiue aduerſa.* Belliſſime] *legerem,*

Verißime.

Verißime: nam in Bessarionis libro, Velissum me: ut in antiquo libro scriptum primo existimem, Verissume, ad ueteris orthographiæ rationem: unde imperitis librarijs occasio mendi.

EPISTOLA VLTIMA.

Occultum & tum iter] *Bessarionis liber, Occultum metum iter. placet, Occultum & Tutum iter. ut hoc unum se non prouidisse dicat, qui poßit occulte & tuto ad mare Adriaticum proficisci, cum tota Italia Cæsaris armis præsidijsq; teneatur. ep. 3. lib. 9.* Illuc autem,] *ad mare superum.* Res] *neceßitas; quoniam infero mari hoc tempore anni, id est hieme, uti non possumus. ep. 3. l. 9.* Quà ueniam?] *cum omnia Cæsaris armis teneantur.* Cedendum] *discedendum.* Ille] *Pompeius.* Conscindi] *ualde uituperari.* Occurrunt?] *Cæsari Pompeium Italia pellenti. ep. 11.* Deum] *ut deum Cæsarem colunt, diuinis honoribus prosequuntur.* De illo] *de Pompeio in Campania ægrotante. ep. 5. lib. 9. Plutarchus in Pompeio, & in Tusculana 1. his uerbis: Pompeio, cum grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum: coronati Neapolitani fuerunt. etiam Puteolani, uulgo ex oppidis publice gratulabantur.* Hic Pisistratus] *Cæsar, Pisistrato similis. uide ep. 19. l. 7.* Gratum est] *quòd ea non faciat, quæ timebantur.* Quos honores] *Cæsari haberi.* Iudices DCCCL,] *iudices omnes: qui DCCCL fuisse uidentur: CCC quidem senatorii ordinis fuerunt, ut epist fam. ep. 8. lib. 8. reliqui tum equites, tum tribuni ærarii. ex tribus enim ordinibus iudices legebantur, ut declarat Pedianus. CCCLX. quos Pom-*

peius

peius legerit, nominant Plutarchus, & Velleius. Delectabantur] *ideo scripsit M. Cœlius in quadam epistola: Video Pompeium senatum, quiq; res iudicant, secum habiturum.* Lucerias] *proscriptionem Luceriæ denuntiatam. ep. 11.* Quicunque sunt] *quid ipsi faciant, non specto: ego, nisi faciam quod me dignum est, reprehensiones timeo, ut Hector apud Homerum. exeamus igitur Italia.* Domum qnem exspecto] *sic, & antiqui libri. Domitium, alii legunt. mihi, Demum, placeret: ut sit ἀποσιώπησις, & reticuerit, uel omnis caussa, uel doloris, pulsum, aut captum. Quod sequitur, IV. nonas, Martias significat. ep. 6. lib. 9.* Quò] *an ad urbẽ: quò se, cum Pompeium Brundisio pepulisset, contulit.* Arpinum] *ut illius congressum uitem. Timebat scilicet, ne, rogante Cæsare ut ad urbem rediret, uel negaret cum periculo, uel assentiretur cum dedecore, Pompeio, & cum eo consulibus, multisq; consularibus ex urbe iam profectis.*

IN

IN LIBRVM IX.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

IIII. die] *legendum* XIII. *tot emim sunt* X *dies ab* VIII. *Kal. ad pridie non.* Κενόσπουδα] *inanis studij. fortaße curantur a me sine caußa.* Sosium, & Lupum] *prætorem utrunque. ep. 6. &* 12. *lib.*8. Audiremus] *quid Brundisii actum eßet.* Ad mare superum] *ut in Græciam transmitteret. ep. 3.* Qui & nunc,] *quo modo nunc præsidio reip. cum domi maneant? aliud fortaße dicit, aliud intelligit,* εἰρωνικῶς. *ep.16.l.8. & 3. lib. 9.* Tempestiuis] *qui bus intereße boni uiri solent. nam intempestiua non laudãtur. de Senectute.* Improborum] *Cæsaris.* Persequamur] *stomachose in Pompeium, qui, suadentibus L. Lucceio & Theophane Mitylenæo, perniciosum reip. bellum suscepisset. Persequamur: faciamus, quod Lucceio & Theophani uidetur.* Nam Scipio] *connumerat eos, quos aliqua caussa uidetur adduxiße, ut contra Cæsarem arma sumerent.* Sorte] *quia ei sorte obuenit.* Genero] *Pompeio.* Iratum] *quia sententiam dixerat, ut Cæsar ante certam diem exercitum dimitteret: si non faceret, aduersus remp. facturum uideri.*

Cæsar

Cæsar lib. I. *de bello ci.* Marcelli] *Marcus, & duo Caij: qui omnes Cæsaris dignitatem oppugnauerant.* Manerent] *in Italia.* Appius] *tres numerat, qui imperium non habebant, Appium, Caßium, Faustum.* Inimicitiarum] *cum P. Cornelio Dolabella, & M. Cœlio Rufo, qui Cæsaris partem sequebantur. libro* VIII. *ep. fam.* Præter hunc] *qui erat censor. ep.* 15. *lib.* 8. Cassium] *qui erat tribunus pl. ep.* 22. *lib.* 7. Proquæs] *Bessarionis liber, Prope. forte, Propr. id est proprætor, ex Cæsaris lib.* I. *de bello ci. sed, cum non nominetur ep.* 2. *inter eos, qui imperium habebant, uidetur rectius, Proquæstor.* Vtrumuis] *poßem arbitratu meo in Italia manere. neque enim mihi est Cæsar infensus: (cum utroque amicitia par: ep.* I. *lib.* 7.) *neque magistratus persona cogit: cum imperium poßim deponere, &, abiecto triumpho, in urbem introire.* Accesserit] *malim, Accedet; cum in antiquis libris, Accederet, scriptum sit.* Huius fortunæ] *quam subimus ad Pompeium proficiscentes.* Non erat æquum] *quia Cæsaris legatus fuit in Gallia, neque Pompeio debet æque atque ego.* Nec suam caussam] *etsi neque me roget, ut eum sequar; nec suam, ut ait ipse, caussam agat: me tamen unus mouet.* Vt ait] *ait se publicam caussam agere, non suam. quasi dicat: secus est. & quodam modo significat, Pompeium, non tam reip. quàm sua caussa motum, arma cepisse. sic. ep.* 10. *lib.* 4. Vt loquebatur.

EPISTOLA II.

Die tuo,] *die quartanæ. ep.* 8. *lib.* 7. & 4. *lib.* 9, Adesse,] *in senatu. epist.* 5. *lib.* 9. Contra]

contra detrahentes disputem? Scelus] *si approbo, quæ dicuntur in* Pompeium. Supplicium] *si contra eos qui de illo in senatu detrahant, disputem.* De trium pho] *uide epistolam* III. *lib.* 8. Olim] *Clodianis temporibus, cum in locum* Cosconij *mortui est inuitatus. ep.* 10. *lib.* 2. Honor] *triumphus.* Ἀπαῤῥησίαστον] *impeditam, & reprehendendi licentia carẽtem. putat enim me plus uidisse, quàm se, cum ei dicerem, in municipijs parum roboris nostræ caussæ futurum: delectus inuitorum fore: quod utrunque docuit euentus: pacem uel iniustam utiliorem esse, quàm iustißimum bellum: urbem non esse relinquendam: pecuniam ex ærario sumendam:* Picenum *occupandum, ut* Cæsari *aditus ad urbem præcluderetur. quibus in rebus mihi ille si paruisset rectißime monenti, haud paullo melius & sibi, & reip. consuluisset.* Tum erit inimicus:] *tum non recuso, mihi ut sit inimicus: erit enim iure: nunc irasci non potest, quia* Brundisium *ad ipsum non iuerim: neque enim potui, cum inter me &* Brundisium Cæsar *esset.* Τίς δ' ἐστι δοῦλος] *seruile, inquit, est mortem timere. qui autem non timet, seruus esse non potest. quæ mihi igitur seruitus a* Pompeio *potest impendere? eripiam me ab omnibus malis, si opus sit, morte uoluntaria.* Eripiebat] *erepturum* Cæsarem *aiebat.* Non sunt certe boni] *quia domi manent ep.* 16.*l.*8.

EPISTOLA III.

Matrem] *Catonis sororem* Porciam. Plutarchus. Ad urbem] *ad urbem esse proconsules dicebantur; &* Domitius Galliæ *proconsul. proconsulibus autem urbem ingredi, nisi deposito imperio, per leges non licuisse,*

supra

supra diximus. Seruus] *non igitur is, de quo ep. 15. lib. 4. quem constat libertate donatum.* Quod delibero] *de transeundo in Græciam.* Iter interclusum] *omnia enim Cæsaris armis, præsidijsq; tenentur.* Transiisse] *Cneum.* Eum] *Cæsarem; ut persequi posset.* Diutius nescire non possum] *necesse est, ut iam sciamus.*

EPISTOLA IIII.

In ipsum tuum diem] *in diem quartanæ. Tuum, autem, tibi ex consuetudine familiarem. ep. 7. lib. 7. & sequentr.*

EPISTOLA V.

Quàm grauis] *aut, Grauis, molestus mihi, qui de Cæsare iactaret ea, quæ minime uellem: aut, Grauis, qui nimium magna loqueretur, classes, exercitus, prouincias.* Fusius,] *Fusius Calenus, & ipse Cæsarianus.* Scelus Pompeii] *qui, nulla re offensus, contra ius ueteris amicitiæ, atque affinitatis, omni ratione Cæsaris dignitatem oppugnasset.* Senatus] *qui ad Pompeij nimis infirmi uoluntatem iniquißima S. C contra robustißimum Cæsarem, contraq; tribunos pl. fecisset.* Villa] *Formiana.* Cur tum in curia] *si ad urbem Cæsar uocabit, & adesse in senatu uoluerit.* Dic M. Tulli] *cum sentẽtiam rogabor in senatu, non tam de rep. quàm de ipso Pompeio; quid dicam? quo modo me explicabo? epist. 7. lib. 7.* Et omitto] *usitatius, Sed omitto, atque omnino aptius. mendum fortasse inde fluxit, quòd set pro sed ueteres scribebant.* Medicamentis] *quam enim ab eo, qui fugit, sperare salutem potest? non conua-*

lescet igitur medico Pompeio. Quid agam?] *sequar eum in Græciam, an maneam in Italia?* Caussæ euentorum] *significat, Pompeij culpa in eam calamitatem incidisse remp. qui per decem annos Cæsaris potentiã auxerat: ut se quidem inimicum esse Cæsari dicat ob euenta, sed inimiciorem Pompeio ob caussas euentorũ.* Religiosus] *tristi omine infamis, ut exponit Gellius.* Ille etiam annus] *cum Clodia rogatione tristem exsilij calamitatem subij.* Hoc defendente] *accusat Pompeium tanquam præuaricatorem, ac desertorem in patrocinio. ep. 13. l. 3.* Ne dicam grauius] *poterat enim dicere, non modo se desertum, sed armatum etiam a Pompeio inimicum suum. uide ep. 22. lib. 2.* Temeritatem, ignauiam, negligentiam.] *Pompeii peccata. Temeritatem, in suscipiendo bello, cum esset imparatissimus: Ignauiam, &, Negligentiam, in gerendo.* Balbi] *cui fidem habui, affirmanti Cæsarem optimo esse animo erga Pompeium, & concordiam cupere. ep. 9. & 15. lib. 8.* Ego igitur] *refer ad illud, Ego uero hæc officia &c.* Apud Homerum] *Thetidi respondet Achilles,* αὐτίκα τεθναίην, ἐπὶ οὐκ ἄρ᾽ ἔμελλον ἑταίρῳ κτεινομένῳ ἐπαμῦναι. Non ἑταίρῳ solũ] *uult Achilles apud Homerũ ulcisci Patroclũ, quia socius; ego ferre opem Pompeio, quia etiam de me bene meritus.* Tali uiro] *rerum gestarum gloria circumfluenti.* Caussam] *reip.* Optimatibus uero tuis] *noli putare, me ad Pompeium iturum, quòd optimatum sermonibus mouear, aut quòd ijs inseruire uelim, mansionem meam reprehendentibus, profectionem laudantibus. sed me mouet tum benefi-*

cium,

cium, tum dignitas Pompeij, eo magis, quòd agit caussam reip. Huic dent] *Cæsari. quanquam Cæsar aberat: sed uultu lætitiam ob Cæsaris uictoriam significabant.* Daturi] *cum Brundisio redierit.* Decreta] *a municipijs facta, ut omnes uota facerent pro salute Pompeij, in Campania ægrotantis. epist. ultima lib. VIII.* Victoria] *Cæsaris, qui, uniuersa Italia occupata, Pompeium cedentem persequebatur.* Tum] *cum illa pro salute Pompeij decernebant.*

EPISTOLA VI.

A minore Balbo] *Cæsaris nomine rogaturo, ut in Italia maneret. ep. 9. lib. 8.* Quòd is] *quòd Balbus minor Canusii audisset Lentulum consulem transmisisse: qui ad Balbum patrem Canusio id scripsit.* Albæ] *ex Domitij cohortibus. ep. 12. lib. 8.* Curtium] *Biuium Curium nominat Cæsar lib. 1. de bello ci. Curtum, Bessarionis liber.* Minucia] *alij, Numicia. placet, ex epistola Horatij 18. lib. 1* Abdam] *ne uidear Cæsarem Brundisio redeuntem fugiße.* Relicturus] *ut Cæsari meo nomine diceretur, me ideo Arpinum iuisse, quòd ibi Ciceroni meo togam puram dare uellem. ep. 20. lib. 5.* Hic] *Formijs. ep. 5.* Quò] *itionem ad Pompeium significat.* Qua] *quã maxime iter ἀναπάντητον, ep. 1.* Curtium] *ad quem suæ cohortes transierunt.* Aspicere] *tam grauem.* Quid alios] *quasi dicat, multo minus alios Cæsarianos.* Dum urbem amamus] *spe pacis ab hac ora Campana discedere nolui: quia sperabam fore, ut apud illum meæ litteræ, cohortationesq; ad pacem plus ualerent, si me bellicis negotijs non*

admiscerem. ita mox Brundisium ad Pompeium proficisci non licuit, cum iter illud Cæsar interclusisset. ep. 1. Dicitur] *non uere: nam conscendit idibus Martiis: ut infra ep. 19.* Septemtriones] *non secundi Græciam petentibus.* Præcidisse] *ne Cæsar consequi posset.* L. Metello] *is est, de quo plura ep. 4. lib. 10.* Qualicunque consilio uso] *etiam si non optimo consilio usus est neque in suscipiendo bello, neque in gerendo.* Αισχρᾶς φαντασία] *animo enim species quædam turpitudinis occursat.* Aut consolatione] *respexit ad Terentij uersiculum, Aut consolando, aut consilio, aut re iuuero.* Vt quidem scias] *ut intelligas, quo loco sint Pompeii res: cum etiam Q. Titinii filius, amici nostri, qui bonum se ciuem esse præsefert, cum Cæsare sit. ep. 21. lib. 5. & 8. & 24. lib 9.* Q. Titinii filium] *Titinio quidē natum, sed adoptatum a Pontio, ut epist. ultima lib. IX.* Sed illum] *quia, præter propositum, interposuerat de Titinii filio, omissum reprehendit hac particula, sed, ad connectendum apta, & usitata. Illum, autem, Cæsarem.* Gratias agere.] *quòd mare non transierim.* Quàm uellem] *pœnitet enim, quòd remanserim.* Non ualuisti] *non enim licuit tibi per quartanam Roma discedere.* Σύν τε δύ' ἐρχομένω] *utroque nostrum, quid optimum factu, cogitante. Homerus ἰλ. κ.* Vt populari, ut ea] *nullam opem ferentibus antiquis libris, non audeo mutare, quod deprauatum esse intelligo.* Bellum crudele,] *ex utraque parte. ideoq; nolebam interesse. non enim, Crudele, de uno Pompeio dictum.* Suscipi a Pompeio] *qui pacem uel iniquissima condicione*

dicione probare debuit. Cum iis] *qui crudele bellum & exitiosum gererent. exponit, cur se bellicis negotiis, ut alii, commiscere noluerit.* Imp.] *ob res in Gallia gestas.* Commodo] *pro commode, ut arcano pro arcane, & quæ grammatici alia notarunt.* Gratiasque agerem] *quòd adhuc ab armis abstinueris.*

EPISTOLA VII.

Τὸ συνέχον] *argumentum firmissimum ad meam mansionem defendendam. sic alii explanant, ex Quinctiliano, cap. ultimo, lib. III. sed potius uidetur sic explanandum: Effecisti quod proximum erat, cum non posses recreare.* Factumque nostrum] *mansionem.* Sexto] *Pæduceo.* Animaduertatur] *quasi Cæsari sponte occurrã.* Nec hic, nec illic] *neque Formijs, neque ad urbẽ. quia scripserat Cicero, se Arpinum cogitare, ne redeuntem Brundisio Cæsarem uideret.* Vt idem tribuam Pompeio,] *ne Pompeium ulla re lædam, neque adsim, cum in senatu contra illum agetur. ep. 6.* Quid oneris] *ne non ferat, uereor. bellum enim cupit. itaque mihi, de pace agenti, succenseret.* Μή μοι γοργείην] *ne acerbior in me fiat. uerba sunt Vlyssis apud Homerum ὀδυς. λ, in extremo.* Vt in Milone] *cuius caussam defendi, non quia iustam putarem, sed feci adductus beneficio.* Vt in] *fortasse dicturus fuit, Vt in Gabinio: quem cum odio prosequeretur, & nocentem putaret, rogatus tamen a Pompeio, de se optime merito, defendit. quo iudicio Gabinius condemnatus: quoniam caussa non iusta, ut & Milonis. Dio lib. XXXIX. idq; significant illa in epistola ad Marium, fam. ep. I. lib. 7. Cogor non nun-*

quam homines de me non optime meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Si illinc beneficium non sit] *si Pompeio non deberẽ.* Eius quoque rei] *ἀχαριστίας crimen me non posse subire, etiam si ad Pompeium non proficiscar*. Abiecero] *ut intelligas me de eo minimum laborare: agemus tamen de eo obtinendo. interea, ut tu scribis, obrepet anni tempus, quo liceat nobis ad Pompeium uel infero mari tuto nauigare. ep. 3.* Satis ille erit firmus.] *nam alioqui, nauigandũ ad eum sine spe uictoriæ, non censes.* De isto] *de hoc ipso, de uiribus Põpeii, quod ad hanc partem attinet, uide, inquit, quid sperare possis. promitto tibi, si firmus erit, tegulam &c.* Antiquorum] *Philippi, Flacci, Scæuolæ. ep. 3. l. 8.* Abeamus igitur inde] *uerbum, Inde, a libro Bessarionis abest, &, opinor, recte abest.* Id quidem] *qua nauigatione abeamus.* Non profectis] *malim, non profectos, hoc sensu. Sciunt te non profectum ad Pompeium, & tamen probant quæ adhuc fecisti.* Nimium optimati] *Pompeii partium studioso, & sæpe pro Pompeio mentienti. nec sine ironia dictum de liberto.* Suppeditat] *tibi.* Et meum] *quod tardius est, quàm tuum.* Ambulandum, unguendum] *quæ laborantibus quartana præcipiuntur a medicis.* Somnum attulerunt] *curis ademptum. ep. 7.* Aulus] *Torquatus.* Profectus] *ad Pompeium.* Reatinorum corona] *dolet Sabinos in circulis ac coronis iacere sermones de proscriptione, quam forsitan non cogitet Cæsar, cũ adhuc clementiam in uictos ostenderit.* Exierint] *obuiam Cæsari, Brundisio redeunti.* Cui dicerem] *quam rogarem,*

quo

quo modo redeuntem Brundisio Cæsarem exciperem, & amplexarer: sicuti rogat eam, facie Mentori simulatam, Telemachus Vlyßis filius. Diem tuum] *quartanæ.* Reliqui] *Marius, & Cinna.* Vale] *scriberem, Valete; cum ad duos mittatur epistola.* Ex quibus] *σολοικοφανὲς. nam, Ex quibus, refertur ad epistolam. credo, cum & litteras. & epistolam Balbus nominasset, eadem diuersorum nominum significatione deceptum, illud, Ex quibus, ut de litteris, non ut de epistola, protulisse.* Pietate] *usurpatur erga eos, qui magnum beneficium dederunt, ut hic erga Pompeium.* Lentulum] *consulem. epist. 15. lib. 8.* Haberem] *a Pompeio quidem ciuitate donatus, a Cornelio autem, huius anni consule, Corneliorum nomine: quod indicat Lucii commune prænomen. uide pro Balbo.* Milonianis] *cum reum Milonem in iudicio defendisti.* Prudenter] *iudicio falli possum. uide sequentem epistolam.* Præstaturum] *si contra neutrum arma tuleris.* Humilium] *neuter enim eorum honores gesserat: & Balbus Gadibus natus, Oppius obscuræ gentis.* Dignitate] *intercedente uiro consulari, & optime de rep. merito.* Fidem] *in tuendis amicitijs.*

EPISTOLA VIII.

Plaboque] *sic & Beßarionis, & Caualcantis uetera exemplaria. manifestũ mendũ. sententia tamen hæc uidetur, se iam supero mari transmißionẽ abijcere, & cogitare mansionem in Italia, dum cõmodius anni tempus adueniat, quo liceat infero mari nauigare: modo interea poßit concessu Cæsaris nullam reip. partem attingere. ac uidetur totum hoc*

ita restitui posse: Assentio tibi, ut in Formiano *potissimum commorer, etiam de supero mari.* Balboq;, *ut antea ad te scripsi, ecquonam modo, &c. nam duabus superioribus epistolis nihil aliud agit* Balbus, *nisi ut ostendat* Ciceroni *quærenti, quo modo poßit* Cæsari *satisfacere.* Facta, & dicta] *quæ* Pompeius *olim in nos fecit, & dixit.* Delicta, *tamen ueteres libri.* Me ipsum] *ita de illo bene meritum.* Simili urus] *Caualcantis liber sic, sic &* Bessarionis. *incerta coniectura si coner corrigere, quis præstabit non magis deprauari.* Commentari] *meditari, cogtiatione exquirere. ep.* 4. Sit sane ita ut uis] *eos probare, quæ adhuc fecerim: quod uereor ut ita sit.* Nosti illud] *quod de summis uiris solet usurpari, cum post magnarum rerum actiones in otiũ se conferunt. usurpatur autem hoc:* Διονύσιος ἐν κορίνθῳ: *id est, &* Dionysius, *Syracusarum regno pulsus,* Corinthi *ludum aperuit. hoc & de me usurpabitur: qui nullam belli partẽ suscipiens, quasi omissa reip. cura otiosus* θέσεις *commenter.* Apud Cæsarem est] *cum indignatione hoc adscripsit. quod ex eo loco licet cõijcere. ep.* 6. Militum] *qui cum* Pompeio *transierunt. ep.* 6. Laudas] *quia mare transierunt.* Iratus] Pompeius. Iis quidem maxime] *pacis auctoribus: qui pacem ideo suadebant, quia patriam maxime saluam uellent, cui exitiosum fore bellum uidebant. at* Pompeius, *qui mirandum in modum* Syllani *regni similitudinem concupiuit, belli cupidus, ijs, qui pacem suaserant, id est nobis, ueniet iratus. ep.* 7. Eam saluam] *patriam, antiquißimam & sanctißimam parentem.* Seruando euertere] *seruari enim,*

enim, & uindicari a tyrannide non potest sine clade, interituq; ciuium. De Septemtrione] *de regionibus Septemtrioni subiectis: in quibus Pompeius bellum contra Cæsarem parabit*. Epirus] *tua. quò transire cogitabat. ep.* 1. Largitione ipsa] *eá ipsá, qua Cæsar ad incitandos milites utitur*. Cum illum uidero] *Cæsarem Brundisio redeuntem. ep.* 7. Ne forte aut absim] *Arpinum, ante quàm eum conueniam, non cogito: ne aut absim illo redeu nte; aut, ut redeunti occurram, huc illuc uia difficillima cursem. alterutrum enim necesse est*. Venisse] *ad Pompeium, è Syria, in qua fuerat proconsul*. Consilium eius] *utrum in Italia mansurus sit, an ad Pompeium iturus .ep.* 1. Iste] *consules [ab- erant Lentulus, & Marcellus. agebatur ergo, quis haberet comitia designandis in proximum annum consulibus. Iste: si extaret Attici epistola, nomen haud ignoraremus*. Commune] *hoc ne consideremus; quoniam potest esse dictum non proprie de consularibus comitiis, sed communiter de omnibus rebus*. Ineptum] *Cæsarem, cuius in potestate omnia sint, mea gratia uti uelle*. Sententia consularis] *quòd à me, uiro consulari, quæ in senatu agentur, cupiat approbari*. Tum ex tuis litteris] *quibus respondebas ad meas, de uerbo, Ope, quærentes. distinguea, Cœpi, uerbo antecedenti: ut dicat, & ipsum per se suspicatum, & ex Attici litteris*. Hoc ipsum esse] *in hoc ope mea uti uelle, ut decernam de comitiis consularibus à prætore habendis*. Non multo secus] *aut hoc ipsum esse, aut aliquid huiusmodi*. Rem

ad

ad interregnum non uenire] *interregem non creari, qui comitia habeat nouis consulibus designandis, cum eius anni consules abessent, Lentulus, & Marcellus. de interrege autem dicemus in libro de magistratibus. sed quoniã, interrege creato, pertinebat ad eum consulũ designatio, consul uero Cæsar fieri cupiebat; incertus de uoluntate interregis, rem ad interregnum uenire noluisset: haberi a prætore, quem sciret sui studiosum, consularia comitia malebat. quod cum fieri non posse comperisset, alia ratione, quod uolebat, consecutus est. dictator enim a M. Lepido prætore dictus, comitia ipse habuit consularia, & consul factus est cum P. Seruilio Isaurici filio. de bello ci. lib. 3.* Libris] *nostris auguralibus.* Rogari] *creari: unde comitia consulibus rogandis lib. primo de diuinatione: & populum rogare magistratum dicebatur is, qui comitia habebat, id est populum rogare, ut suis suffragiis eum magistratum crearet, cuius magistratus caussa comitia haberentur. & legimus in Liuio lib. 6. factum esse S. C. ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populum rogaret.* Vt collegæ consulum sint] *si enim creantur prætores, ut collegæ consulum sint; creari a prætore non possunt. non enim collegæ consulum dicerentur, creati ab eo, cuius imperium consulari imperio minus est, ideoq; a cõsule creantur. Gellius lib. 13. cap. 14.* Hoc a me decerni] *ut ego in senatu mea sententia decernã, consularia comitia a prætore haberi licere.*
24. A me] *augure, & consulari: quòd contentus non sit Galba, Scæuola, Caßio, Antonio decernentibus; quanquam & hi augures sint. erant autem omnes XV. amplificato*

ficato lege Syllæ dictatoris collegio; cum antea IX. *omnino essent. qua de re alio loco plenius agetur.* Τότε μοι, &c.] *subaudi, cum a me decernetur.* Homerus ἰλ. θ. Transierint] *cum* Pompeio. Omnia postulantes,] *in uictoria non modo Cæsarianorum bona, sed omnium, qui in* Italia *remanserunt: ut tibi non sine caussa timeas.* Videre sane uelim] *etsi scribis, ex eius sermone spem pacis esse nullam.* Oportune] *quia fortasse me consilijs instruet ad Cæsaris congressum oportunis, cum Cæsari maxime sit amicus. epist.* 20. & 21. Lanuino,] *fundo.* Phameam] *eius fundi dominum.* ep. 17. Sciebam enim &c.] *sciebam te uoluptuarias possessiones non emere, qui soleres quærere, ager a te emptus quot annorum spatio tantum tibi redderet, quantum in eius emptionem contulisses. corrigendum igitur, & distinguendum hoc modo: Sciebam enim, te, quoto anno, & quantum in solo, solere quærere.* Delicium digamma] *fundum, qui tibi est in delicijs, ea figura, qua est digamma, qualem* Aegypti *fuisse, traditur. digamma autem est* F *Latinum, factum ex duobus* Γ *Græcis.* Illud] *Lanuinum.* Volui HS Q.] *uolui sestertiorum nummorum quingentis millibus emere.* Illi daret] *ut* Phamea *Lanuinum daret non mihi, quem fortasse minus bonum nomen putaret ob recentes mearum fortunarum ruinas, (restitutus enim ab exsilio fuerat anno proximo ante* Marcellini *consulatum) sed prædi, qui* HS Q. M. *se daturum sponderet.* Cum haberet] *cum* Phamea Lanuinum Antij *proscripsisset.* Iacere] *sic pro* Q. Roscio *iacere dixit pretia prædiorum.* Dementias] *insanos*

sumptus

ſumptus in Lanuino exornãdo a Phamea poſſeſſore factos. ſic inſanas ſubſtructiones in oratione pro Milone in fundo P. *Clodij.* Vaſtitati] *quæ impendet uniuerſæ Italiæ. ep.7.* Liberalibus] *ex hac epiſtola, Pompeium profectum eſſe, conſtat. quo modo igitur dicit Plutarchus, cum profectum eſſe Liberalibus? nimirum errare potuit. homo enim fuit. nec alibi non errauit.*

EPISTOLA IX.

Aegritudo] *ægrotatio corporis, ægritudo animi. ſic Cicero utrunque exponit in Tuſc.* Ad me ſcribere,] *locum correxi ex antiquo lib. Alberti Ferri, cum antea, ſcire, mendoſe legeretur. ep. 2.* Alienantur] *homines.* Immundæ] *mulieri. ſic, alienum cauſæ, dixit in oratione pro Cæcina.* Auis illa,] *de qua ſcis a Platone ſcribi in epiſtola ad Dionis propinquos, cum ſe a Dionyſii tyranni cuſtodibus obſeruatum, ne horto regiæ domui coniuncto egredi poſſet, extra ſpectare, tanquam auem e cauea, dicit.* Mare] *ut ad Pompeium nauigem.* Hæſerunt illa.] *Pompeius ſæpe illud uſurpabat, Sylla regnum armis peperit, ego non potero? mihi autem potius illud in animo fixum hæret, male feciſſe Tarquinium, ultimum Romanorum regem, impie Coriolanum, qui contra patriam arma tulerint. Liuius.* Themiſtocles] *ab ingratis ciuibus patria pulſus.* Maluit] *quàm patriæ ſuæ bellum inferre. de claris oratoribus.* Patriam] *Athenas. Iuſtinus lib. 11.* Iure] *cum cauſa, non tamen recte. nemo enim recte contra patriam arma fert. iure autem quo modo? ut patriam e manibus perditorum ciuium eriperent: quam tamen ereptam ipſi oppreſſerunt*

presserunt. ita nec recte, ex euentu. Hunc] *Pompeium, quem adductus beneficio sequerer.* Aliquid conueniret] *aliqua ratione res componeretur.* Hunc] *Cæsarem, de quo sæpe, ut propinquo, (nã Pompeius longe aberat) hoc pronomen usurpat. cur, inqnit, Cæsarem ita perdere cupiamus, ut simul cũ eo urbem, & populum nostrũ extinguamus?* Sceleris] *sceleratus Cæsar, flagitiosus Pompeius, qui suis ciuibus famem, ac uastitatem inferre cogitet, qui patriæ seruitutem moliatur.* Sperare] *ut aliquid conueniret. uel, de caussa nostra.* Res nunc tota] *neque enim uideo, quod tum sperabam, posse eos ad concordiam reduci.* Alia mea] *pace enim desperata, nouum consilium intelligo mihi esse capiendum.* Excidisse e mundo] *miratus sum, Pompeio Italiã relinquente, nõ secus, ac si sol e cælo excidisset.* Molliuit] *ideoq; otium amans, labores, & incommoda fugiens, nullam adhuc belli partem suscepi.* Deuexa] *decliuis. usitata uox.* Siue periculo] *Bessarionis liber, Sine periculo. placeret, Si uel periculo.* χρησμὸς] *oraculum, quia, tanquam Apollo, futura, prædixisti.* Ad posterum] *in futurum, in posterum.* De Pompeii consilio] *Pompeium de relinquenda Italia cogitare.* Deferendam] *Bessarionis, & Caualcantis scripti libri, Defendam. quid, si hoc ita corrigatur? Fugam ne fœdam, an mora desidem.* Turpe nobis] *rectius duco, Vobis.* Detestaris hoc] *discessum ex Italia.* Inconstans] *cum ante scripserim, ut Italia non cederes.* Manendum puto] *dum audias Pompeium alicubi constitisse.* Hanc νεκύαν] *flagitiosum Cæsaris comitatum: quem appellat*

νεκύαν, quòd ad Cæsarem egentißimus, & perditißimus quisque ita confluxerat, ut ad Vlyssem, cum ad inferos descendisset, νεκύαν, id est mortuorum turbam, confluxisse, scribit Homerus. ep. 14. & 23. Ἀπορῶ] *dubius sum, quid te facere oporteat.* Dubitares] Attice. Non dubitas] *mihi esse manendum in Italia istis manentibus.* In ipsa fuga] *cum Pompeius Brundisium fugeret.* Tum poterimus deliberare] *cum sciemus, quid Brundusii actum sit.* Non scilicet integra re] *animum enim Pompeij suboffendit hæc mora. sed hoc tamen consilio rectius tibi consulis, quàm si una proijcias te.* Valde uidero] *nescio, utrum tibi suasurus sim, discessum ex Italia, an mansionem. uide epist. 2.* Aduersus me, &c.] *sic & antiqui libri. potest hic esse sensus: Para defensionem Attice tantummodo aduersus me, si hæc mansio, tua auctoritate suscepta, infeliciter cadat. nam si in fraudem incidero, te auctore dicar incidisse. quod ad alios attinet, in quibus sunt Lepidus, & Tullus; satis scio non opus esse; quibus ego conscius sum, eiusdem esse sententiæ, uidelicet manendum esse.* Peccaui] *adhuc.* Reliqua tuebor] *posthac dabo operam, ne peccem.* Reditu] *a Brundisio.* Lentulum] *hoc non eodem die scriptum esse, quo superiora, liquet ex eo, quia scriptum est XIIII. kal. Apr. ut infra patet, superiora uero pridie Liberalia, qui dies XV. kal. Apr. uide principium huius epistolæ.* His litteris] *ad te scribendis.* Scis] *pro scito, ut supra.* Cæsari] *a quo Corfinij captus, incolumis eßet dimissus. ep. 10.* Litteris] *quibus rogaui*

gaui, ut scriberet ad me de consilio suo, utrũ mansurus esset in Italia, an ad Pompeium *profecturus.ep.* I. Quinquatribus,] *aut hoc delendum, ut glossema ad diem* XIIII. Kal. Apr. *qui dies est Quinquatruum primus: (qui enim dicat, uenit ad me Matius Quinquatribus, cum ipse Quinquatribus scribat?) aut, quod ita esse existimo, hæc epistolæ pars non eodem, quo proxima, die scripta est. quod ex eo quoque facile possum conijcere, quia proxime,* Pridie apud me Craßipes fuerat, *subiunxit, cum loquatur de die, qui Quinquatrus antecedit. quòd si hæc scripsisset Quinquatribus, non dixisset de die ante Quinquatrus proximo,* Pridie, *sed,* Heri: *sicuti, cum proximam partem scripsit, non dixit,* Eum exspectabam XIIII. kal. Apr. *sed,* Eum exspectabam hodie, *id est* XIIII. kal. Apr. *Præterea, temporis fuisse interuallum inter hæc de Matio scripta, & illa superiora, declarat epistolæ principium. quod cum nocte scriptum sit; (id enim ipsa uerba demonstrant) uenisse Matium ad Ciceronem ante lucem oporteret, si continuata scriptione confectam esse epistolam uelimus. quod existimare, ineptiarum est. nos, quod sentimus, pronuntiamus. alij diligentius animaduertant.* Hæc] *Cæsaris facta.* Timere] *ne crudelis esset in uictoria, & nefaria quæque committeret. Cæsaris enim comitatum significat, quem & paullo ante* νεκύαν *uocauit.* πολιτικὸν] *ciue dignum, utile ciuitati.* In ea sententia] *de pace.* Prudentia potuit] *antiqui libri* Caualcantis, & Bessarionis, Prudentia potius: & *proxime, ubi est in impreßis,* In quibus etiam Craßipes, *in libro scripto* Bessarionis; In quibus Craßipes erat. *de mendo*

EE *constat*

constat. de correctione, nihil assequor ingenio, quod probem. Inimicos] *Pompeianos.* Optimatium] *eorum, qui non sunt Pompeium secuti, neque ullam belli partem attigerunt. unde illud in epistola ad Varronem, Crudeliter otiosis minabantur.* Municipiorum] *quia se ultro Cæsari fere omnia dediderant. ep. 9. de bello ci. lib: 1.* Lucceium] *cuius, Theophanisq; consilio Pompeius maxime utebatur. ep. 1.* Totam Græciam] *omnes Græcos, qui cum Pompeio erant, eius libertos, & amicos; qui apud eũ gratiosiores erant, quàm ut e tanti uiri dignitate uideretur.* Has pestes] *Cæsarianos: quorum peßima facta ne uideam, ad dißimillimos nostri proficiscar.* Illuc] *cum se Pompeio coniunxerint. nam Scipio quidem, Pompeij socer, in Syriam erat profectus. ep. 1. & Plutarchus in Pompeio.* Faustum] *Syllæ dictatoris filium, qui erat in Pompeianis præsidijs. epist. 1. lib. 9. Beßarionis tamen liber, Emastrum. de Libone autem epist. 12. lib. 7* Conuenire] *in urbe: ut eorum bona uendant. Scipionis alienum æs memorat etiam ipse Cæsar de bello ci. lib. 1.* μακροψυχίαν] *animum longinquas regiones spectantem, Aegyptum scilicet, atque Arabiam.* μικροψυχίαν *malebat Magnulus meus: recte fortaße: ut pusillum in Pompeio animum notet, qui consistere non audeat in Italia, Aegyptum & Arabiam* εὐδαίμονα *cogitet.* Hispaniam] *prouinciam suam, in quam iturus antea putabatur comparandi belli caussa.* Fugam nostram] *ex urbe.* Interuallum] *postremum enim scripserat Atticus pridie idus. ep. 7.* Profecturum] *de pace, & concordia Cæsaris*

ſaris, & Pompeij. Perſonam] *ob auctritatem ex honoribus partam recte adminiſtratis.* Cum primum potui,] *ſtatim e prouincia reuerſus.* Contra cuius honorem] *ne poßes conſulatum abſens petere: quod tibi populus conceſſerat, Pompeio tertium conſule. ep. 1. lib. 7.* Auctor dignitatis] *ſententia poſtulat,* Adiutor. *non enim eo tempore Cæſaris augendæ dignitatis auctor Cicero, ſed adiutor: auctor autem ſocer ipſius, conſul Pompeius. fam. ep. 6. lib. 6. adiuuiße autem Ciceronem hac in re potius, quàm auctorem fuiſſe, ſupra indicat illud ep. 1. l. 7. Vt illi hoc liceret, adiuui, rogatus ab ipſo Rauennæ de Cœlio tribuno pl.* Ad te adiuuandum] *ut de habenda abſentis ratione M. Cœlius tribunus pl. una cum ceteris collegis legem ferret. ep. 1. lib. 7.* Beneficii] *a Pompeio accepti.* Poſſim] *ut mihi abeſſe per te liceat. ingratus enim mihi uidear, ſi adſim, cum in ſenatu contra Pompeium de me bene meritũ agetur. ep. 6.* Et pacis, & utriuſque] *ſic antiqui libri. mihi tamen uidetur ſubeſſe mendum. nam, Pacis concordia, haud ſcio quàm recte dicatur. Paci, recte eſſet.* Conſeruari] *ne cogas me iniuriam facere Pompeio, ſed conſerues, ut adhuc fui, amicum utriuſque ueſtrum.* De Lentulo] *quem, capto Corfinio, incolumem dimiſiſti.* Qui mihi fuerat] *cum me conſul ab exſilio reſtituit.* In Pompeium] *quem ſocium, & adiutorem Lentulus habuit in me reſtituendo.*

EPISTOLA X.

Mucianum] *Q. Mucij Scæuolæ, qui a Damaſippo eſt interfectus. epitome Liuiana.* Itineris] *ad*

mare superum. Nauigationis] *ad Pompeium.* Congressus, sermonisq;] *ut & grauitatem in congressu tenerem; & ita loquerer, ut neque ad urbem uocanti concederem, neque tamen alienam ab illo uoluntatem ostenderem. ep.17.h.l. & .1.l.10.* Sum admiratus] *quòd nobiscum esse noluerit.* Ius dicunt?] *non iudicant prætores, sed ius dicunt hoc est, iudicij formulam dant: iudicāt autem dati a prætore iudices. diximus hac de re plenius in libro de legibus Romanis.* Viri boni] *sic et l.2.de officijs, in extremo, optimos uiros dixit* εὐρωνικῶς *feneratores.* Perscribunt] *nomina debitorum in codicem referentes.* Sedeo] *sedere dicuntur, qui turpi otio languent.* Adfinis] *sic in antiquo Bessarionis libro. pateret sententia, si sic: Quid censes igitur, & quidnam est tui consilij? (ut hæc sint Attici uerba, Ciceronis autem quæ sequuntur plena desperationis) quid? finis huius miserrimæ uitæ.* Vna] *cum Pompeio.* Calamitatis] *nimis enim graui scelere uideor Pompeium in calamitate deserere.* De ratibus] *ratibus teneri exitus Brundisini portus, ne Pompeius poßit effugere. quod si ita eßet, non scripsiſſet eum Dolabella primo uento nauigaturum. constat autem, hoc de ratibus, aliquo temporis interiecto spatio, postquā primā epistolæ partē scripserat, eßе adiunctum. quod Ciceroni est in his epistolis usitatum. aut initiū est alterius epistolæ in eo, Tu quæso nunc. quod ipsum certe disiunctum a superioribus uidetur.* ἀνημερίαν] *Pompeij fugam putat Cæsaris* ἀνημερίαν. Ab iis epistolis] *Leptæ, Matij, Trebatij: qui scribunt circumuallatum eßе Pompeium, ratibus exitus protus teneri.*

teneri. Mera scelera] *de consilio Cæsaris intercludendæ* Pompeio *fugæ.*

EPISTOLA XI.

Actum] *Brundisii.* Hæ litteræ] *non dubito, quin litteras intelligat* III. *id. Martij datas. hæc igitur epistola cum superiore coniūgenda; ut una sit. nam duæ si essent, non diceret,* Hæ *litteræ. aut certe scripta est hæc pars aliquāto post superiora.* Pristinas cogitationes] *de profectione mea ad* Pompeium: *quem cum scripserit* Dolabella *primo uento nauigaturum, nauigasse puto; quoniam pridie* Quinquatrus *tempestas fuit ad nauigandum maxime idonea. At quo modo hoc iubent litteræ* Dolabellæ, *qui Cæsaris in præsidijs erat? iubent, dixit, pro, efficiunt; cum nauigasse* Pompeium *significent.* Collecta] *cum loca ex epistolis tuis descripsi, quibus mihi mansionem in* Italia *suadebas. ep. 9.* Consolationem meam] *quòd una cum* Pompeio *non ierim* Culpæ, ac temeritatis meæ] *uidebar enim mihi peccasse, temereq; fecisse, quia profectus cum* Pompeio *non essem: nunc non uideor; quoniam in eo tua consilia sum secutus.* Illius] Pompeij. Illa] *studium, operamq; in me restituendo.* Superiorum] *superioris iniuriæ, cum me, suum præsidium contra meos inimicos implorantem, deseruit. ep. 4.* Tamen illius &c.] *tamen: eum adiuuare deberem.* Similitudinem] *primo me deseruit, cum patria pulsus sum: deinde adiuuit, ut restituerer: item ego, quod ante omisi, nunc facere debeo, ut eum adiuuem.* Quam ob caussam] *non tam ut mihi beneficium daret, quàm ut inimico meo, grauiter offensus,*

ſus, iniuriam redderet, Illi] *nunc amicus ero: quem ſi offendi, quòd ante ad eum non ſim profectus; nunc proficiſcens reſarciam. ita ſequar illius temporis ſimilitudinem.* Illecti] *ſic liber* Caualcantis. *aliter* Beſſarionis. *habet enim,* Dilecti: *ut fortaſſe non abſurde legi poßit,* Eiecti. *nã a Cæſare quidem eiectus* Cicero *uidebatur, quoniam is conſul* Clodium *ad plebem traduxit.* Suetonius. Nam ego hunc] *Cæſarem.* ἐσάλπιζεν] *mallem,* ἐλάπιζεν *id eſt, oſtentabat, ſupra ueritatem narrabat: quoniam ſubiunxit,* Sit hoc λάπισμα. *& eſt interciſa comprehenſio. nam cum,* Ita, *dixiſſet, nihil reddidit. niſi ſi ad illud ſpectes, quod infra poſitum eſt,* Quare ita paratus eſt. Se polliceri] *mendum ex eo patet, quòd & peditum, equitumq; numerus deſideratur; qui uidetur adſcribendus omnino fuiſſe: &,* Se, *quò referatur, non eſt.* Vectigal] *quod in ſtipendia militum conferri ſolet, ſed omnia omnium bona, quibus ad ſuſtentandos exercitus utetur.* Illum] Pompeium, *quem ſecuti non ſunt: ideoq; merito iratum putant:* Quiſnam hic] *& hoc, & quod ſequitur,* Sed & iſte, *ita mendoſum eſt, ut corrigi ſine uetuſtis libris a me quidem minime poßit,* Ruſtici Romani] *coloniæ maxime ciuium* Romanorum. Ego autem, &c.] *uereor, ut exire ex* Italia *mihi liceat; non tam quia* Cæſar *omni utetur artificio, omnibusq; blanditijs, ac precibus aget, ut remaneam; quàm quòd eius preces uideo eſſe pro imperio.* γοητείαν] *malitioſas blanditias.* Illa ἀλίμενα] *importuoſa loca: quæ ſcripſi me cogitare, primum ut laterem, deinde ut comitatu meo uti poſſem: (celebri enim loco laureatorum comitatus*

tatus sermonem hominibus dabit: ep. 4. l. 10.) quod utrunque si Brundisii suppetat, ibi malim esse. Verū] uerum hac de re deliberabimus, cum sciemus, quid Brundisii actum sit, num Pompeius classe abierit. Scimus] mallem, Sciemus. Non nimis excuso:] iam non laboro, ut me excusem, quia non iuerim ad Pompeium; cum ipsos uideam cenas in urbe, quasi reip. recte sit, & facere, & obire. Sextus] Peduceus. Fortiores] si eos id fecisse uiderem, quod me facere oportuisse dicunt: hoc est, si ad Pompeium ipsi profecti essent, armaq; contra Cæsarem sumpsissent. Troianum somniaueram.] falso credideram. Troia dictus locus is, in quem primum egressus est Aeneas, uicinus agro Laurenti, Ardeati, Antiati, Lanuino. Volui Q.] quingentis millibus emere. uide ep. 8. Monstra] de Brundisio. Lentulus noster] caput adscriptum ex interuallo. Quid agat?] cur non se occultet, ut facit? cur prodeat in publicum? cur ad Pompeium eat? διατροπὴν] mutationem rerum: quia mutari tunc Pompeij fortuna uisa est. terret eum memoria Corfiniensis euentus. Reformidat] ueretur, ne in eandem calamitatem incidat, si ad Pompeium transeat. Satisfactum] quòd, suscepto bello, arma pro eo sumpsit. putat se præstitisse, quod debuit: nunc pugnare contra Cæsarem, a quo est incolumis, capto Corfinio, dimissus, non uidetur sine scelere posse. Prospecta re] quia prospicit, quæ sit utriusque partis futura fortuna. uidet scilicet futurum, ut Pompeius uincatur. Men' hæc] pars hæc epistolæ ex interuallo adscripta post acceptas a Balbo, & a Dolabella litteras. cum enim,

oppuggnari Pompeiũ, cognouisset; dolore percitus, Men', inquit, hæc ferre posse? aut est initium epistolæ. HOC] *mansione.* Non credebam] *ut, nuntijs de pace missis, oppugnaretur.* Miser torquetur] *εἰρωνικῶς ut & illud, Balbi optimi, proxime dictum.* Idibus Mart. datis] *cum dedisset illas superiores* III. *id. Mart. de quibus ep.* 10. Sententia] *discedendi ex Italia.* HOC] *mansione.*

EPISTOLA XII.

Ad te VIII. kal.] *Bessarionis liber,* IX. *kal. & recte. nam cum proxima sequens epistola scripta sit* VII. *Kalendas, hanc ante datam esse constat.* Quamprimum traiicere] *ante quàm exitus portus, iactis utrinque molibus præcludantur.* Cn. Carbonis, M. Bruti] *quos Pompeius, Syllæ socius, occiderat. Appianus, Plutarchus, alii.* Ad ambitionem.] *in locis corruptis aliud est sententiam uidere, aliud uerba restituere. ego hic, quid Cicero dicat, intelligo: sic enim opinor: quibus uerbis dicat, diuinare non possum. Duæ sunt comparationes, una Curionis & Cæsaris cũ Pompeio & Sylla; altera Pompeii cum Sylla. in priore non, Curionem crudeliter improbeq; se duce facere, uti fecerit Pompeius duce Sylla, significat; sed, ut sibi Curio rebus in omnibus obsequatur, itidem Pompeium, quascunque res Sylla imperauerit, aut uoluerit, in iis rebus dedisse operam ut illi plane satisfaceret. non igitur facta Curionis cum Pompeii factis comparat; ne & se Syllæ, & Curionem Pompeio similes in crudelitate faciat; sed uoluntatem confert cum uoluntate, obsequium cum obsequio. Posterior comparatio Pompeium*

& Syllam æque indicat inique fecisse: cum Sylla uictor pro ditores patriæ reduxerit, Pompeius consul III. lege de ambitu lata in exsiliũ eiecerit eos, quibus ueteres leges dam natis de ambitu exsilium non irrogabant. itaque Syllæ primum uiuentis imperio, deinde mortui exemplo fecit impro be Pompeius. Constat, opinor, satis de sententia: uerba consideremus. Ad ambitionem, mendose dictum. Ab illo, non est quò referatur: nec dubito, quin desit, Ab hoc. ut sit; Ab hoc, a Pompeio; Ab illo, à Sylla. Reductos, po stulat alterum participium, huiusmodi scilicet, Eiectos, aut, Expulsos: ut hoc totum aut his fortasse, aut similibus certe uerbis Cicero scripserit: Ab hoc lege de ambitu noua, quibus exsilii pœna superioribus legibus non fuisset, eiectos; ab illo patriæ proditores de exsilio reductos esse. De ambitu quidem legem Pompeiam significat; de qua Pedianus, & Cæsar ipse lib. III. de bello ci. nam Pompeiam de ui, quam & ipsam tulit in tertio consulatu, non est ut poßit intellige re. non enim in eam conuenirent illa uerba, Quibus exsilii pœna superioribus legibus nõ fuisset. nam caussæ de ui, etiã ante legem Pompeiam, capitales erant, damnatiq; solum uertebant: quod ostendimus in libro de legibus. Cæsar tamen, cum ante uictoriam de lege tantum de ambitu quereretur; quòd atrociorem, quàm superiores leges, pœnam, exsilium perpetuum, irrogaret: postea tamen uictor omnes, non modo de ambitu, uerum etiam de ui Pompeii legibus damnatos, Milone excepto, restituit. itaque Caßius per iocum illud in epistolam coniecit, fam. ep. 21. l. 15. Nec tamen Cæsar eum diutius desiderare patietur: nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat. Per uim] quasi

iudices eum Pompeii consulis metu cōdemnassent: quia, cū iudicium Milonis ageretur, exercitum in foro, & omnibus in templis, quæ circa forum sunt, collocauerat. quod Cæsar lib. 3. de bel. ci. reprehendit. Hæc autem Cæsaris criminatio ideo suscepta, ut inuidiosam Pompeii potentiam redderet. nam nec ipse, qui Milonem queritur per uim expulsum, postea eum restituit, cum ceteros restitueret lege Pompeia damnatos. Arma hæc contra.] *tulisset. Pompeius autem omnibus minabatur, qui ipsius in præsidiis non fuissent.* Sed quis ulli non dicat?] *distingue sic: Sed quis, ulli non dicat, hoc sensu: non infans ille quidem est, sed ita obscurus, ut, quis sit, nemini poßit dicere.* Profectus.] *subaudi, narrabat.* Illinc] *Brundisio.*

EPISTOLA XIII.

A te nihil &c.] *distingue sic: A te nihil, ne ante prorsus quidem quid litterarum.*

EPISTOLA XIIII.

Veniam] *ut concedat, ut absim, cum aliquid in senatu contra Pompeium agetur. ep. 6.* A me ipso] *ad Pompeium proficiscar: quod adhuc a me non impetraui.* Ille] *Cæsar.* Græciam] *ut ipsum Pompeium continuo persequatur. quod cum ita sit; quorsum hæc loca legionibus muniuit? nam si in Hispanias contra Pompeii legatos proficisci cogitaret; ideo maritimos exitus uideretur clausisse, ne Pompeius, ipso absente, Italiam classe peteret.* Longius absunt.] *non igitur nunc consideranda: agamus de congressu, qui nunc instat.* Stimulat] *nunc hæc me uexat solicitudo, quòd cum Cæsare congressurus sim.* Augurum decretum] *ut augures decernant,*

nant, licere prætori comitia consularia habere, aut dictato rem dicere.ep.8. Rapiemur] *Romam, ut augur, & senator id decernam: aut, si recusabimus ire, uexabimur.* Dictatorem] *quod factum est. nam postea Cæsarem M. Lepidus prætor, dictatorem dixit.* Nihil expedio] *cogitatione nihil explico, nihil assequor nisi hoc, exitum mihi impendere aut Q. Mucii, qui est a Mario iuniore occisus; aut L. Scipionis, quem Sylla proscripsit. Florus, Orosius, oratio pro Sextio.* τέτλα: κύντερον] *perfer: grauius tulisti: cũ scilicet lege Clodia pulsus indignissime exulasti. Tibi, inquit, illud nostrum Attice grauius uidetur: mihi contra. proprium enim non erat, hoc est non eiusmodi, ut idem semper futurum esset, ut mutari non posset. id enim ualet proprium.* Exire] *ex Italia.* Nulla querela] *quòd Pompeius Italia pulsus sit.* Rusticorum] *rusticæ plebis, bene de rep. sentientis. nam urbana plebs nominari cum ignominia solet. ep.l.7. uide librũ nostrũ de ciuitate Romana. maxime autem colonias intelligit ciuium Romanorum: quæ ipsæ quoq; plebis rusticæ partes sunt.* Metuunt] *Pompeium.* Iratum] *quia eos, qui remanserunt in Italia, male odit. epist. fam. lib.9.ep.6.* Veniam daturum:] *concessurum, ut absim, cum in senatu contra Pompeium agetur. ep.6.* Possim uidere] *ut ex eius sermone comparem me ad Cæsaris congressum.* ἀυτὸς] *ipse o Cicero excogitabis.* Vt ait ille] *ut alloquitur Telemachum Minerua Mentori simulata,* ὀδ.γ. Quæ descripta attulit] *mirum, cur, quis attulerit, non dicat.* Quàm sim antiquorum hominum] *quàm sim antiquis hominibus similis, qui ex sua*

sua natura ceteros fingebant, ut est in oratione pro Sex. Roscio. *item ego, cum te finxerim ex natura mea; meumq; sensum secutus, grauius putarim* Dionysi *iniuriam laturum esse, quàm me; nunc ex tuis litteris meæ opinionis erratum agnosco.* Philargyro bene] *respondisti.* Relictum] *a* Dionysio. Hispanias] *contra Pompeii legatos.* Cæsarem] *subaudi mansurum.*

EPISTOLA XV.

Habebo gratiam illi:] *quia tecum aget, ut ad urbem uenias.* In sensus] *ita est affectus erga me.*

EPISTOLA XVI.

Quid præripi?] *quid attinet anticipare de Cæsaris congressu? epist. 1. l. 10.* Tirone] Patris *ægrotante.* Inde, &c.] Bessarionis *liber,* In id modo nuntians. *non dubito, quin deprauatus sit locus; nec facilis emendatio.*

EPISTOLA XVII.

Oratio] *cum Cæsare.* Bene existimaret] *quia me gratum uideret in* Pompeium. Gratias ageret] *non enim hoc fecit: quoniam in eo perseueraui, ne ad urbem irem. ep. 18.* Nostro iudicio] *ideo me ad urbem non ire, quia de eo non recte existimarem.* Cum multa] *cum multis uerbis ostenderem, dissimilem aliorũ esse caussam: me enim beneficio deuinctum non posse sine maxima culpa interesse, cum in senatu contra illum agetur: ueni igitur, inquit Cæsar, & caussam age non meam magis, quàm Pompeii: de pace, inquam, age.* Iri] *a te.* Exitum] *sermonis.* Vt deliberarem] *subaudi, diceret.* Non fuit negandum] *dixi me deliberaturum. etsi iam deliberaueram. mihi enim fixum est, aut in senatum*

non

non uenire, aut ea dicere de rep. quæ sentio. sed petenti ut deliberarem, non fuit negandum. Ego me amaui] *feci, quod magis ex animo meo fuit: quod iam pridem non feceram: quia potentibus in rep. post exsilij tempora inseruiui. Amabo, liber Bessarionis: eadem sententia.* Comitatus] *Cæsaris: νεκύαν quam tu appellasti in epistola tua. ep. 9.* Eros Celeri] *flagitiosus libertus Q. Metelli Celeris, qui perierat Marcellino & Philippo cos. Celeri, autem pro, Celeris: qua ratione & Virgilius dixit, Relliquias Danaum, atque immitis Achilli: &, Acris Oronti.* Seruii filius] *Ser. Sulpicij filius erat in comitatu Cæsaris. ep. 18.* Rem perditam] *& perdita Cæsaris caussa, & copiæ eiusmodi, ut sperare nihil possis. actum igitur de salute reip.* Fuerunt] *quia Brundisio redibant. & cum admiratione protulit. quasi uix credibile uideatur, tot homines conuenisse ad Cn. Pompeium circumsidendum.* Extremum] *ut tuum consilium exquirerem.* κατάκρισις] *quasi condemnatio, aduersus me dicta sententia:* Virum] *non dixit, hominem, sed uirum: ut Atticus id uerbum usurpet, quo Cicero in epistola quadam usus erat, cum scriberet fortasse sic: Ego cum uirum uidero, ἐμφατικῶς de Cæsare.* ΛΑΛtecan] *corruptæ litteræ. antiquus liber,* VVVteucun. *non placet in obscuris diuinare.* Illum ipsum] *Pompeium. ep. 2.* Vt antea] *cum scribebas, Videamus & Cnæus quid agat, & illius rationes quorsum fluant. ep. 9.* Extremũ fuit de congressu nostro.] *primum differebas tua consilia, dum sciremus, Pompeij rationes quorsum fluerent. nempe scimus: Italia pulsus mare transiuit. differebas etiam, quòd, cum scires*

me cum Cæſare ad urbem redeunte congreſſurum, ſcire uolebas, in eo congreſſu quid is aut a me petiiſſet, aut petenti mihi conceſsiſſet. extremum igitur fuit, quod expectaras, de congreſſu noſtro. Agendum eſt] *deliberandum, quid me agere oporteat.* πολιτικὸν] *de rep. ut ſcribas ad me quæ Cæſar egerit in aduentu ſuo.*

EPISTOLA VLTIMA.

Qui hinc abſit.] *qui cum Cæſare non ſit.* Vnquam homines putaui] *recordatus paulo ante, Hominem, dixiſſe, correctionem ſubiecit: monſtra quædam ſemper putaui, non homines.* Quò placet] *quò iam conſtituimus.* Nec præter me] *quo gratior Pompeio aduentus noſter eſſe debebit. nam alii non tam ipſius amore, quàm Cæſaris metu, Italia ceſſerunt.* Incommodis] *ex ſilio. ep. 3. lib. 8.* Iniuſtiſsimus] *totus a ratione auerſus, minime iuſtam in partem propenſus. tale illud in epiſtola ad Lentulum: Bibulum habuimus multo iuſtiorem, pæne etiam amicum. Immitiſsimus, alii legunt. ego neminem reprehendo, ſequor antiquum Beſſarionis librum, ſequor ipſam ſententiam, exemplo confirmatam. pacem, inquit, in ſenatu Ser. Sulpicius diſſuadebit, quia ſcit Pompeium amicum ſibi nunquam fore, quoniam filium Brundiſium miſit ad eum affligendum. ep. 3. & 11. l. 10.* Hic quidem] *Pontius quidem Titinianus cum Cæſare contra Pompeium arma tulit, quia, cum inclinatam uideret Pompeii fortunam, rerum ſuarum ruinam Cæſare uictore pertimuit. Seruius uero indigne fecit, qui filium miſerit. neque enim quidquam cogitare magis debuit, quàm quid eum ciuem, qui ſummos honores in rep. geſsiſſet, &*

agere

agere, & sentire par esset. quæ a Pontio *non exspectantur: ideoq; minus turpis, quàm Seruius. epist. 6.* Sententiam] *subintellige, dicamus.* Vt nihil noui] *dicamus.* Quod minimum] *hoc est, uelle me minimu m mihi spiritum reliquum esse. nam, ne quis, Quod, inusitate dictum hoc modo putet; exemplum afferam ex lib. I. de legibus. Quibus, inquit, ex rebus cum omne genus humanum sociatum inter se esse intelligatur; illud extremum est, quod recte uiuendi ratio meliores efficit.* Et Plautus *in Asinaria, Equidem, inquit, iam scio, filius quod amet meus. & in eiusdem* Trinũmo: *Quindecim dies sunt, quod pro his ædibus minas quadraginta accepisti. ipse etiam* Cicero *infra, ep. 4. lib. 10. Cum scripsisset, quod me cuperet ad urbem uenire. & fam. lib. 13. ep. 40. Si ulla unquam apud te mea commendatio ualuit; quod scio multas ualuisse plurimum: hæc ut ualeat, rogo. & Cæsar lib. 1. de bel.* Gal. *Reperiebat Cæsar, inquirendo, quod initium prœlii equestris aduersi a* Dũnorige, *atque eius equitibus factum esset. Liuius autem lib. 45. Quàm feliciter remp. administrauerim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare uos Quirites arbitror.* Superum mare] *Adriaticum,* Infero] *Etrusco.* Obsidetur] *Cæsaris præsidijs. ep. 3.* Infestum habebimus] *infestum reddemus. sic, Solicitum habere, pro solicitum reddere, alibi dixi. &, Dymæos mare infestum habere, epistola I. libri XVI. Est autem sententia, Pompeium classem parare ad intercludendos Italiæ commeatus; id est ad patriam fame necandam: ad hunc se iturum (epistola 8.) & cum iracunda ironia, Boni ciues, amantes pa-*

triæ, dixit. In Aegyptum] *quoniam quidē neq; de Aegypto, & Arabia cogitare debemus: (cur enim eò nos abeamus? epist. 9.) & exercitu pares esse Cæsari non possumus. classe igitur bellum geremus.* Congressu] *Cæsaris. ep. 15.* Censeas] *mihi agendum. etsi nulla iam dubitatio est, quin mihi sit eundum ad Pompeium.*

IN LIBRVM X. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

ATERIVM] *fundum in Arpinati. epist. 8. lib. 4.* Firmitudinem animi nostri] *quòd ab honesto non diuellar: id est, quòd in Cæsaris congressu neque indulgenter sim locutus; & in eo manserim, ne ad urbem accederem: ep. 16. & 18. l. 9.* Sexto] *Pæduceo.* Nonis Dec.] *quo die in coniuratos animaduerti.* Quidnam ergo?] *senatus mandauit, ut de coniuratis supplicium sumerem. mandata si exsequar, uideo mihi ab improbis ciuibus magnam inuidiam, magnaq; pericula impendere; quòd a me contra leges actū obijcient, quæ ciues Romanos occidi uetant. quid ergo faciam o Sexte? tum ille me ad præclarū facinus* Homericis *uersibus incitauit. Iliadis χ.* Simillimus eius filius]

go doctrina,probitate,iustitia præditus. hæc enim patri Pæduceo tribuit Cicero lib.2.de Fin. his uerbis: Sex. Pæduceus,is, qui hunc nostrũ reliquit,effigiem & humanitatis, & probitatis suæ filiũ,tum doctus, tum omniũ uir optimus, et iustißimus. Non in longũ tempus.] tantum ut exspectemus,quid de pace decernatur in consessu senatorum. nam,in senatu,non libet dicere. Bessarionis liber habet,longum cũ tempus: ut fortasse Cicero scripserit, Longinquum tempus. Emptum] pretio a Cæsare inductum,ut de pace ageret in senatu: cuius nomen fuit in Attici epistola.

Quid nobis agendum putes] putas enim discedendum ex Italia. Dari] a Cæsare, quasi a rege. Popularis tui] quia tu quoque Atticus. Mei] quia migrare Athenas cogito. Hinc abero] cum filijs abibo ex Italia. Alterum] me abfuturum hinc: de filiis minus certum. Cephalioni] & hic, & supra ueteres libri habent, Cephaloni. mihi tamen nihil placuit mutare: primũ, quia Bessarionis liber & hic & supra habet, Cephaloni,infra tamen Cephalionem semper: deinde, quia in Plauti uersu, quem recitat Priscianus, ita Cephalionis mentio fit, ut Cephalonem metri ratio non ferat. est enim sic:

„ O amice multis, at mihi une Cephalio.

Si de pace] sic Bessarionis liber antiquus: & sententia non obscura: itaque nihil muto. Prouincia] Hispania.ep.2.lib.9. Iste summarius.] emptus pacificator. mallem enim, Nummarius. ut nummarii iudices,pretio corrupti,ep.14.lib.1. & placet εἰρωνικῶς dictum esse, Nisi forte: quia scit Cæsari persuaderi non posse, ut quiescat. Dixi] ipsi Cæsari.ep.1.lib.9. Grauitatem]

in congressu Cæsaris. De iuuenibus] *de Ciceronibus.* Audisti] *forte, nolle me eos erudiri a* Dionysio. *ep.* 2. Hæc est ἄλη,] *hæc animi mei solicitudo, & mentis error, in quo nunc sum, mortis instar est. angor enim, quòd neque ad urbem uenerim, ut inter Cæsarianos de rep. libere agerem; neque bonos uel cum periculo sim secutus. alterutrum certe oportuit. aut enim bonos sequi debemus; quorum de* Italia *relinquenda temerarium consilium fuit: aut, si* Italiam *relinquere non placet, neque temeritatem bonorum imitari; agamus hic libere, quæ sentimus, & pro rep. & contra improborum audaciam.* Hoc, quod agimus] *mansio hæc nostra in* Italia*, neque honesta, neque tuta.* Istum, &c.] *forte* L. Cornelium Balbum*, qui filium* Brundisium *miserat.* Me] *non me, sed istum legatum iri arbitror.* Si acciderit, ut legarer] *& consuetudo latini sermonis postulat, ut leger: & ego eo proclivius in hanc opinionem descendo, quòd antiqui libri,* Vt legerer, *habent.*

EPISTOLA II.

Agerenturque] *pararentur a meis ad nauigationem.* Mmteyca] *corrupta dictio, sed, ut opinamur, ad nauigationem pertinens.* Ardet] Abeundi cupiditate. Nec est quidquam] *nec uidemus, aut quæ loca petamus, aut eò perueniendi quæ sit ineunda ratio.* Tullia mea scripsit] *opinor eum mihi commendans, & superiora excusans. aut, scripsit, ad me profecturum. sed ego ideo nolim ad me profectum, quia neque hoc tempore eo mihi comite opus est; & homini non amico nostra incommoda spectaculo esse nollem. ep.* 5. & 10. *lib.* 8. & 10.

&

& 14.l.9.& 2.lib.10. Inimicum esse] *quod scribis te facturum, si ego uelim.*

EPISTOLA III.

Profectus] *Cæsar, ut in Hispanias iret contra Pompeii legatos, Afranium, & Petreium, & Varronem.* Longiorem] *quæ est huius libri prima.* Visum te] *puto esse epistolæ initium.* Non uenerim] *in senatũ.* Tullum] *Volcatium Tullum.* Seruium] *Sulpicium.* Quia non idem] *quia non iis concessisset, quod mihi, ut in senatum non uenirent.* Cum filios misissent.] *Seruium designat, non utrunque. non enim Volcatius contra Pompeium filium miserat. ep. 17. & 18. lib. 9.*

EPISTOLA IIII.

Istos] *Pompeium, & Cæsarem.* Alter ardet.] *Cæsar.* Expulit] *Pompeium.* Alia ex parte] *conatur & in Græciam persequi, & ei prouinciam Hispaniam eripere.* Ad pedes stratos] *suppliciter rogãtes, ut nos contra sceleratam tribuni pl. rogationẽ defenderet.* Huius] *Cæsaris: cui dicebat se iniuriam esse facturum, si contra Clodium ageret. lib. 3. ep. 15. minus liberale uocauit responsum Pompeii.* Elapsus] *quia classe fugit.* Deserta per se patria, aut oppressa] *deseruit Pompeius, oppressit Cæsar.* Admonemur,] *laudabat igitur Atticus profectionem Ciceronis ad Pompeium, cum diceret, ei præstanda esse illa, quæ scripserat in libris de rep. nimirum hæc, nihil esse bonum, nisi quod honestum; nihil omnino malum, nisi quod turpe.* Illis libris] *de rep. ep. 15. lib. 4. ep. 1. & 2. lib. 6. ep. 3. lib. 7. ep. 11. lib. 8. ep. 3. lib. 10.* Proficiscar,] *ad Pompeium.* Alter] *filius.*

Maiore pietate] *nam Quinctus filius & patri,& patruo inimicus: ut paullo post.* Eius] *Quincti filii.* Ipsius] *ipsum Quinctum uidemus nunc earum litterarum pænitere, quas ad Cæsarem scripsit.* Iter] *ad Cæsarẽ.* Simulatioque pietatis.] *quia simulauit ideo se ire, ut Cæsari ostenderet, nos optimo in illum esse animo: quod contra fecit.* Suis] *Cæsaris.* Hæc ipsa timide:] *ad te scribo: quia scio tibi dolorem allatura: reliqua cælauimus.* Nulla nostra culpa] *non in educatione uitium fuit, sed in natura.* Hortensii filium] *qui erat cum Curione in Cæsaris partibus. de hoc Valerius.* Metuit.] *quia nostrum consilium de relinquenda Italia patefactũ Cæsari sit.* Quæ ad nos delata] *quæ de Quincto filio audiuimus, ab eo ad Cæsarem delata.* Quid futurum sit] *uereor enim, ne Cæsar, cum nostrum consilium cognouerit, nos obseruari, & fugientes retrahi iubeat.* Nam si haberemus &c.] *iacente rep. nihil audeo contra prauam huius naturam; ne uidear aduersari, non quia deprauatus pessime de nobis mereatur, sed quia pro Cæsare faciat. quòd si esset aliqua resp. consolationem abs te nullam quærerem: consilium ipse caperem aut ad seueritatem, aut ad indulgentiam. aut enim illum seueritate reprimerem: aut, abiecta de illo prorsus omni cura, permitterem ut ageret & suo arbitratu, & suo periculo quod uellet.* Iracundia] *magis placeret, Ira, ut est in antiquo libro: quia uidetur iracundia non iram, sed naturæ ad iram procliuitatẽ ostendere: ut si diceret, hæc scripsi iratus, rectius uideretur, quàm, hæc scripsi iracundus. uideo tamen in hac ipsa pagina iracundiam pro ira iterum usurpatam,*

tam, item alibi. Ignosces] *quia scripsi, quæ tibi scio fore acerbißima.* Eum] *ipsum Curionẽ.* Lege Pompeia] *legem appellat, cum tamen duas significet, de ambitu unam, alteram de ui, quas Pompeius tertium consul tulerat. Pedianus.* In Sicilia] *qua Catonem expulit. Cæsar lib. 1. de bello ci.* Propius factum esse nihil.] *quàm ut L. Metellus tribunus pl. cum ærarii fores complexus uetaret Cæsarem ingredi, occideretur.* Eum] *Cæsarem.* Voluisse] *minatum eße Metello, si pergeret obstare, quo minus ex ærario pecuniam poßet sumere.* De ærario:] *quia, cum ærarii claues non inuenirentur, refractis foribus publicas pecunias abstulisset. Plutarchus, & infra ep. 7.* Sex tui fasces?] *Cæsar Curioni Siciliã prouinciam aßignauerat, quam proprætor administraret; ideoq; & fasces ut imperium habenti dederat.* Cur laureati?] *neque enim laureatis utebantur, nisi post uictoriam de hostibus partam. at Curio neque adhuc uictoriam ullam erat aßecutus, & bellum cum ciuibus gerebat,* Ipso] *Cæsare.* Cur sex?] *nam duodecim extra ordinem & Paullus Aemilius prætor ad bellum Ibericum proficiscens usus est: quod consulibus tantum licebat: sex ceteris magistratibus dabantur.* Cupiui &c.] *egi cum Cæsare de s. c. ab amicis & familiaribus occulte faciendo, quo mihi Siciliam prouinciam cum imperio, fascibusq; datam constaret: at ille, qui nunc senatui maxime est infensus, ita respondit: Senatum contemne; a me omnia proficiscentur.* Surrepto] *nam si palam ageretur, Pompeianus aliquis tribunus pl. s. c. intercesisset, ut L. Metellus, qui omnia, quæcunque Cæsar agere instituit, intercesione*

ne impediuit. itaque fam. lib. 8. ep. 16. His, *inquit*, *intercessionibus plane incitatus est Cæsar. & libro* I. *de bello ci.* Petiisse ab eo] *ut ubi uis esse possem.* Philippum] *qui Atiam, Iulia Cæsaris sorore natam, habebat in matrimonio, post Octauii prioris uiri obitum. uitricus igitur Octauii, qui post Augustus.* Nihil impetrabat.] *petens, ut in senatum uenirem: quod si refugerem, ne adessem, cum de Pompeio detraheretur; uenirem tamen, & agerem de pace. ep. 17. lib. 9.* Nunc ipsum] *uide ep. 9. lib. 8.* Eius caussa] *eius quidem caussa, quod ad eum quidem attinet, minime offendisses, si ex Italia discessisses.* Tuam prouinciam] *Siciliam; qua nauigandum mihi erit, ad Pompeium in Græciam proficiscenti. licebit ne hoc mihi per te, & tua præsidia?* Perliberaliter] *amantissimis uerbis usus est, cum omnia polliceretur.* Est uerum profecto] *mallem, est profectum, hoc quidē sermone, quem cum Curione habui. primum enim, ex profectum factum suspicor, profecto, deinde ad profecto additū ex ingenio uerum.* Exspectaturus] *Cæsar, ut interrex comitia consularia haberet. quod fieri solebat, cum, anno finito, nulli dum designati consules essent. Exspectaturus; dum Lentulus & Marcellus annuum consulatus tempus perfecißent.* An] *an potius, ante quàm ab urbe discedat, decretum ab auguribus fieri uelit, quo uel consules creare prætor poßit, uel dictatorē dicere, qui deinde cōsules creet. ep. 8. & 14. lib. 9.* Quo modo dixerim] *quasi turpe quiddam, nec dicendum, occultat; quòd contra morem maiorum sit, aut consules creari a prætore, aut dictatorem dici. uel est incerti animi significatio, cum ignoret*

ret quid acturus Cæsar sit de comitiis consularibus, si haberi ab interrege nolit, ut sit, Quo modo dixerim Cæsarem hoc explicaturũ? Ad se] *ad ipsum Cæsarem.* Deferri] *a populo: aut, a legibus, cum is eßet annus, quo ei per leges consulem fieri liceret. decem enim anni post gestum cum Bibulo consulatum abierant.* Nolle] *uoluit. nam, ipso dictatore comitia habente, cõsul factus cum Ser uilio Isaurici filio. lib.3. de bello ci.* Nullo negotio] *iurabat in re graui, sed, etiam si nulla grauis eßet caussa, iuraret tamen pro Cæsare. uel: quod ego illum facile, hoc est prompto animo, iurare intelligerem. ex quo simulationis tollebatur suspicio. uidebatur enim id ex animo facere.* Esse debet] *existimo ita eße.* Affirmabat,] *Dolabella potius, quàm Curio, si consideretur illud, Dico quid? affirmabat igitur in suis litteris.* Quod me cuperet] *pro se cupere. eodem modo, Quod, Plautus usurpauit: Equidem scio iam, filius quod amet meus. & Ouidius de Tristibus.*

Delicias si quis, lasciuaq; carmina quærit;

Præmoneo, nunquam scripta quod ista legat. uide epist. 18.lib.9. Illum] *Cæsarem.* Gratias agere] *quòd ab ipso non rogatus, ultro scripsißet ad me, ut ad urbem ue nirẽ.* Iubebat] *Beßarionis liber, Videbat. utrocunque modo, mẽdum tamen remanet. deesse enim aliquid uidetur, quippe cum a sermone Curionis ad mentionem Quincti filii nullo uerborum adminiculo transeatur.* Domestici mali] *a Quincto filio: qui sermonem habuit cum Hirtio, mox cum Cæsare. ep.4.* Illum] *Quinctum filium.* Me inuito] *profectus est ad Hirtium.* Quæ pro il-

lo sit suspicandum] *& hoc,non dubito,qnin mendum contineat. Supplicandum,est in Bessarionis libro.* Conuento] *a te Attice; ut ex eo certum sciremus de Quincto filio.* Nescio quid] *nescio quid mali ex hac Quincti filii profectione creatum. sed uelim quam minimo defungamur. & uidentur hæ uel commistæ epistolæ, uel præposteræ. nã supra narrauit sermonem* Hirtianum. Tu Oppios Terentiæ dabis] *tu* Oppios *(de quibus ep.7. lib.8.)* Terentiæ *conciliabis; ut illi præsto sint, si quid ei opus erit. nam cauendum est illi tantum ab urbis periculo: quod unum iam uidetur incõmodum superesse. nam illud de turpitudine, quod me antea mouebat, si eo loco feminæ* Romæ *manerent reliquis abeuntibus, iam facesßit, cum nobiliores feminæ in urbem omnes iam redierint. quoniam igitur mansura est* Terentia, Oppios *illi da.* Me tamen] *quia uidebatur epistolam in eo terminasse,* Periculum est; *subiungit,* Hoc tamen addam. Vt uidero] *rursus eum aliquò profectum exspectabat. ep. 4.* Tirone] *Patris ægrotante. ep. 5. lib. 8. & 16. lib. 9. & fam. lib. 16.*

EPISTOLA V.

Tota mea cogitatione] *consilio abeundi.* Die] *nauigationis meæ.* Lunam nouam] *tum enim plerunque turbulenti sunt dies: ut id tempus maxime sit nauigantibus uitandum.* Harum rerum exitum non uidere.] *id est, actum esse de rep. spem reliquam esse nullam. ep.4.* De quodam,] *de* Quincto *filio: cuius nomen occultat; itaque & proximis uerbis pæne sententiam breuitate obscurat, ueritus ne in alienas manus epistola perueniret.* ἀρπαδίαν] *difficilem prouinciam. adagium.* Vtinam

nam tu] *suscepisses iuuenem regendum.ep.6.* Modestior non ero] *in eo regendo: utar seuera disciplina. itaque ep.6. Quinctum puerum, inquit, accepi uehementer.et ep.7. Quinctũ filium seuerius adhibebo.utinam proficere possem.* Epistolam] *misi.* Requirere] *ut sibi commendarem aliquem meorum.* Commodius] *liberalius de die pecuniæ pro diuersorio soluendæ.* Negligentiam] *qui tam negligenter cum Canuleio de die solutionis egisset.longiorem enim fuit impetraturus, si contendisset.* De Canuleio] *nota locutio,pro, à Canuleio:ut De Crasso domum emissem, in epistola ad Sextiũ.* Rogassem] *ut ageret cum Canuleio,amico suo.* Emisse] *meo nomine.* Addici] *diuersorium.* Pecuniæ] *Canuleio soluendæ.* Stomachosius] *subiracunde, qui tam angustum diem solutioni præfiniret. epist. 9.* Ioco familiari] *quia sic epistolam inscripsi, Vecteno Monetali.uide ep.9.* Agit liberaliter] *quia diẽ pecuniæ longiorẽ fore pollicetur.* Certiorẽ esse factũ] *de eo,quod tecũ locutus est, se curaturũ, ut solutionis tẽpus ultra idus Nou. produceretur.* Tuo itinere] *in Epirũ.ep.7.l.9.*

EPISTOLA VI.

Moratur.] *quia tempestas non est ad nauigandum idonea.* Astute] *astute agerem, si profectionem meam ad Pompeium differrem, dum scirem, quid in Hispaniis ageretur.ep. sequenti.* Retice.] *suspicor mendum subesse: suspicor autem non solum ex sentemtia satis absurda, sed etiam ex uarietate exemplarium. nam in Bessarionis, & Alberti Ferri libris, Recitet &.* Et tamen] *& tamen etiam ob hanc caussam breues sunt.* De Quincto fra-

tre

tre] *Quincti fratris caussa. alij, De Quincto filio: ut subaudiatur, regendo.* Sedulo] *hoc uidetur significare: Ita mihi sæpe corrigendus.* Mones] *ut caueam, ne quis profectionem mean ad Pompeium odoretur.* Ab uno illo] *a Quincto filio: a quo cauere difficilius est, quàm a ceteris; quia coniuncte nobiscum uiuit.* Magnum opus] *duran prouinciam cepi.* Mirabilia multa] *de eius minime simplici ingenio.* Si sine illo possem] *si pater abesset: qui relaxat, quidquid ego adstrinxi.* Quod tu potes] *neque enim Quinctus pater tecum est.* Ignosco] *paterno amori: a quo est in filium indulgentia.* Quà, & quò,] *qua utar uia, quò iter intendam.epist. 2.* Ego uero] *puto initium alterius epistolæ. quid enim infra iteret de Quincto filio?* Tergiuersationem] *scripserat Atticus, se quoque exiturum ex Italia, sed lente, & quasi tergiuersantem, ne uideatur Cæsaris imperium refugere, et præsentem reip. statum improbare; ideoq; in Apulia, maxime Siponti, aliquandiu mansurum.* Neutrum] *neque pro Cæsare, neque pro Pompeio: quorum neuter pro rep. pugnat.* In acie] *in castris, ubi erunt copiæ, ubi pugnandum erit.* Melitæ,] *quæ est insula Siciliæ proxima.ep.7.* Futurum] *me.* Nihil, inquies] *nihil enim iuuas, si in acie esse non uis.* Minus fortasse uoluisset] *non enim fortasse uoluißet me ad illum ire: quia, cum eò peruenero, dicam quæ inuitus audiet: improbabo rationem belli, copias, de ducibus multos. fam. epist. 5. lib. 7.* Meliore tempore] *licet mihi tempestatem idoneam expectare: quoniam dubitandum mihi non est, ut aut mari Adriatico Dolabella, aut freto Siciliensi Curio meam unquam*

quam nauigationem impediant. Adriatico] *cuius est commissa cura Dolabellæ, genero meo. Florus lib. 4. Fauces, ait, Adriatici maris iussi occupare Dolabella, & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyræo litore castra posuerunt.* Præclara συνόδια] *præclarum erit colloquium: statuemus enim de officio utriusque nostrum.* Vixit,] *iucundissime fuit.* Iacere] *odiosum esse plebi, quia pecuniam ærarij abstulisset. ep.4.* Nauigare] *Pompeij classem Curio timebat: quæ si fuisset, aiebat se de Sicilia abiturum. ep. 5.* Vehementer.] *seuere.* Auaritiam.] *uideo eum ad Cæsaris partes transiisse, quia magnum ex eo congiarium a Cæsare speraret.* Quod timueramus] *ne cum Cæsare locutus esset de nostro consilio Italiæ relinquendæ. ep. 4.* De Oppiis Veliensibus,] *de quibus uide ep. 13. l.7. & 4. l.10.* Epirum] *tuam.* Nostram putabimus] *utar ut mea, si acciderit, ut inde transeam, cum ad Pompeium proficiscar,*

EPISTOLA. VII.

Exspectem,] *ut differam profectionem meam ad Pompeium, dum Hispaniensis belli exitum audiemus.* Istum] *Cæsarem.* Trahi] *duci.* Ipsum Curionem] *quo nunc magis Cæsarianus nemo est.* Quiescamus] *consilium eundi ad Pompeium omittamus.* Istum] *Cæsarem.* Quàm uictum] *quàm cum uictus sit, magisq; dubitet, quàm fidat suis rebus.* Gabinio] *Cæsaris amico: qui ab exsilio restitutus sententiam dicet in senatu, & quidem ante me rogatus. Dio lib. 39.* Clœlium,] *Bessarionis, & Alberti Ferri libri, Clodium, et, Cateli, pro, Catuli. utrum rectius, diuinare non licet. facimus tamen, quod nostri muneri*

neris est, ut antiquam scripturam ostendamus, Catuli.] *clientem. sic alibi: in qua erat* Eros Celeris. A me defensos] *non modo inimicos, sed nec meos necessarios, qui me defendente condemnati in exsilium abierunt, restitutos a Cæsare, uidere in senatu sine dolore potero.* Dolore] *quia, legibus condemnatos, armis restitutos uidebo.* Dedecore] *quia uersabor inter homines iudicio notatos.* Vt mihi liceat] *Romæ uiuere, & in senatum uenire Cæsare, uictore.* Tamen ne dubitemus] *id est, diutius ne dubitans, animoq́; suspensus cogitem, an Cæsari me uenditem, & in Italia maneam? est uero abijcienda dubitatio, potiusq́; de discessu maxime cogitandum. nam, etiam si ei me nunc uenditem, tamen non uideor expers periculi futurus, quoniam ab eo rogatus in senatum non uenerim. initio dissensionis, eius partes sequi si uoluissem, præmium aliquod tulissem. nolui: nunc ei me uenditem etiam cum periculo?* Non esse iudicium] *casum Hispaniensem non esse mihi exspectandum: propterea quòd in eo bellum non terminabitur.* Themistocleum est] *cogitat, quod olim Themistocles contra Persas, classe bellũ gerere: ideoq́; in Hispaniis haud multum ponit.* Per se] *ut ipse præsens eas teneret: sed, quasi de ijs non laborans, legatis, Afranio, Petreio, Varroni, negotium commisit.* Sedentes] *otiosi, neutram partem adiuuantes.* Aduersabimur] *Pompeio.* Quod malum &c.] *totus hic est perturbatus locus, ideoq́; stellula e regione apposita notatus. Bessarionis antiquus liber dictionem, Malum, non habet, & habet, An ni ualde, pro, Hannibal.* Quòd si iam &c.] *officium postulat, ut Pompeium sequar. at periculosum erit*

rit

rit; qnoniam Cæſar, cuius uenti ſecundiores uidentur, of-fendetur. ita ſane res habet: ſed & manſio periculoſa; ſi forte Pompeij cauſſa, nunc afflicta, conualuerit. cum igi-tur utrinque periculum impendeat; ſatius eſt Pompeium ſequi, id eſt recte facere, cum periculo, quàm in Italia ma-nere, id eſt peccare, eiuſdem periculi metu. Ab illis] *a Pompeianis.* Si peccaro] *ſi in Italia manſero.* Ab hoc] *a Cæſare.* Si recte fecero] *ſi ad Pompeium iuero.* Vt non ſit dubium &c.] *ut ſine ulla dubita-tione, turpitudinem, quæ eſt in manſione poſita, fugere de-beamus, eo magis, quòd ne manſio quidem periculo uacat: quæ uel ſi ſalutaris eſſet, ob turpitudinem tamen conſilium caperem diſcedendi.* Non ſimul] *obiectio.* Omni-no] *reſponſio.* Fefellit ea res] *decepit, induxit. id cauſſæ, inquit, fuit, ne ſimul cum Pompeio mare tranſie-rim, quòd, pacem exiſtimans fore, ueritus ſum, ne dein-de Cæſar ob tranſitionem mihi eſſet inimicus. ep.* XI. *l.* 8. Fortaſſe non debuit] *fortaſſe non tanti apud me iſtæc ſuſpicio eſſe debuit, ut propterea Pompeium, de me optime meritum, deſererem.* Cum idem] *cum eodem tempore. uidebam enim, ſi pax eſſet, Cæſarem & mihi fore iratum, & eundem Pompeio amicum.* Senſeram] *Clodianis temporibus: cum Pompeius ideo me noluit defen-dere, ne Cæſarem offenderet. cuius temporis ſimilitudinem pertimui. ep.*4. Iidem] *coniuncti, eiuſdem uoluntatis.* Auguria quoque me incitant] *ad diſceſſum. augu-ror enim ſpe non dubia, nullo modo ſtare poſſe Cæſarem diutius, etiam nobis languentibus.* Ab Appio] *Beſſa-rionis, & Ferri ſcripti libri, Ab Athico. & quoniam hi li-*

bri

bri sæpe pro Atticus *habet* Athicus,*ut in hoc ipso ambitu,* Et tamen mi Athice: *putaui minore mutatione legi poße,* Attio, *quàm,* Appio: *ut de* Attio Nauio *intelligatur, qui,* Tarquinio *Prisco* Romæ *regnante, auguralem scientiam summum in honorem adduxit, de quo lib.* 1. *de diuinatione his uerbis:* Quis *ueterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab* Attio Nauio *regionum facta descriptio? qui cum propter &c.* Liuius *quoque lib.* 1. Explano *igitur,* Non *hæc collegij nostri ab* Attio,*non hæc auguralis collegij ab* Attio *deriuata, sed illa a* Platone *sumpta, qui scripsit non diuturnam eße poße tyrannorum dominationem.* Florentis, ac nouos, ut uti diebus] *quoniam ab impreßis libri scripti ne littera quidem dissentiunt, tentemus num elicere correctionem e coniectura poßimus, ita ut ab antiqua scriptura quamminimum discedatur. sic igitur fortaße corrigendum:* Florentiß. *ac nouus* VI. VII. *diebus: id est,* Florentißimus *ac nouus sex septem diebus. ut, sex septem, dictum sit, pro, sex septemue: quemadmodum dixit* Horatius, Si *quadringentis sex septem millia desint,* Plebs *eris. cum paucos omnino dies* Cæsar *in urbe moratus in* Hispaniam *contra* Pompeij *legatos contenderit. quod ex ipsius commentarijs de bello ciuili planum fit.* Ipsi illi] *quæ antea eum spe licentiæ, rerumq; nouarum dilexerat.*

ep. 3. l. 7. In Metello] *cui mortem cum sit minatus, ostendit superiorem mansuetudinem non naturalem fuiße, sed simulatam.* In ærario] *cum ex ærario pecunias abstulit, indicauit falsum eße id, quod antea simulauerat, affluere se diuitijs. quare cum ab eo & cædes, & rapinæ timeantur; ex metu odium creabitur, ex odio autem ea*

quæ

quæ ceteris tyrannis euenerunt. ep. 4. Patrimonium suum] *nam & Antonius, & Curio, & Dolabella, Cæsaris socij, magno omnes ære alieno oppreßi.* Fefellerit,] *hæc opinio de Cæsaris non diuturno regno.* Tulerunt] *ibo, inquit, ad Pompeium eo libentius, quòd Cæsarem puto, etiam languentibus nobis, diutius stare non posse. quod me si fallet, aliterq́; atque ego auguror, acciderit; feram, ut multi excellentes in rep. uiri; quos fefellerunt ea, quæ putarant; ideoq́; & Themistocles, & Africanus, & C. Marius in eos casus inciderũt, quos uitassent, si nihil illos fefellisset.* Nisi forte] *nisi tu id censes, nõ esse mihi de discessu cogitandũ, ut potius Sardanapali exemplo in patria, & in meo lectulo iners, ingloriusq́; moriar, quàm ut Themistocles, in exsilio.* In suo lectulo] *in lectulo Sardanapali: simili in lectulo. Sardanapalus enim, cum inter scorta turpiter uixisset, postea, lectulo sibi in pyra apte constructo, in eo, pyra incensa, mori uoluit.* Lacedæmoniorum] *quos publico Græciæ consilio cum offendisset, post ab iis accusatus est apud Athenienses, quòd societatem cum rege Persiæ occulto coiuisset. Plutarchus, Iustinus.* Suorum ciuium] *a quibus in exsilium actus est.* Artaxerxi] *cui de subigenda Græcia pollicitus, postea cũ uideret præstare non posse, uoluntaria morte, ueneno sumpto, uitam finiuit. Plutarchus.* Illa nox.] *Africanus minor, mane in cubiculo suo mortuus repertus, putatur suorũ scelere sublatus, maxime Semproniæ uxoris, cuius fratrem Ti. Gracchum, in concione interrogatus dixerat, iure sibi cæsum uideri. quod profecto nunquam dixisset, si talem exitum prouidisset. ergo & eum, sapientißimũ uirum, aliquid*

fefellit

fefellit, fefellit & C. Marium; qui cũ L. Sylla nunquam pro fecto contentionẽ suscepisset, si diem illum, quo urbe pulsus est, mentis acie prouidisset. Perpetua] *πλείων χρόνος, ὃν δεῖ μ' ἀρέσκειν τοῖς κάτω τῶν ἐνθάδε. ἐκεῖ γὰρ αἰεὶ κείσομαι: inquit apud Sophoclẽ Antigone.* Maturus] *si acciderit, ut ante, quàm iste corruat, ego peream; mea nõ multum intererit, utrum, &c.* Vt iis pareã,] *ut Cæsaris imperio me summittam, cum imperium mihi contra eum senatus dederit. fam. ep. 10. lib. 16. & in oratione pro Deiotaro, & Cæsar de bello ci. lib. 1.* Domesticas tricas] *propter rẽ familiarẽ a uiro suo Dolabella male gubernatam. fam. ep. 16. lib. 2.* στοργῆς &c.] *quamuis eximia sit eius in nos pietas, & amor; ideoq; metu periculorum, quæ mihi ad Pompeium eunti uidet impendere, uehementer moueatur; ire tamen uult, &, quid rectum sit, magis quã quid utile, considerat.* Ex Italia] *exiturum.* Antonio] *quem Cæsar, in Hispaniam contra Pompeii legatos proficiscens, Italiæ præesse uoluerat. Plutarchus.* Nolle] *me, hoc est Antonio dicendum.* Quam putas,] *quia Clodio intimus fuerat Antonius in tribunatu. Philipp. 2.* Rumorem] *quod de tua ad Põpeium profectione audiuimus.* Dolabellam] *generum tutũ, qui nobiscũ est.* Α' ζηλοτυπία mea] *quia moleste tuli te augurem creatum, cum me eiusdem honoris cupiditas atque amor teneret. Phil. 2* Iniuria tua] *non enim ea caussa petisti auguratum, ut iniuria me afficeres. itaq; cum ob eam rem quædam consecuta sit offensio, nata non ab iniuria tua, quæ nulla fuit, sed a ζηλοτυπία mea, qui eundem honorem concupierã, danda mihi opera est, ut omnia tibi studia, officiaq;*

ficiaq; præstem; ne uidear ex illius temporis memoria tibi eße infensus; cum intelligam, & fatear, nullam mihi a te iniuriam esse factam. non enim appellare possum iniuriam, quia tu petieris id, quod ego cupiebam. Tibi omnia integra serues,] sustineas te, &, ut adhuc fecisti, neutram in partem inclines. Eius fidem improbes.] Pompeio ne te credas. Iniuriam fecit.] cum inimicum tuum Clodium contra ius amicitiæ aduersus te armauit: ut eius opera pulsus in exsilium uidearis. noli igitur spectare tam beneficium, cum te restituit, quàm iniuriam, cum eiecit. Non potest] fieri non potest, ut te non amet. Hominum fama] de tua profectione ad Pompeium. Periculi caussa] aliis bellis ciuilibus cum non nulli nihil melius putarent, quàm ab omni contentione abesse; tamen, quia ducem alterutrius partis sibi scirent esse inimicum, uictorem timentes contrariam partem adiuuent. quod tibi faciendum non est: qui ex superioris meæ uitæ testimonio scis me crudelitatem non amare, prætereaq; tibi esse amicum. Aduentus] non est epistolæ principium, sed pars, ut fit, addita. dixit enim iam, aduenisse Philotimum. initium autē huius satis longæ epistolæ illud est, Et res ipsa me monebat. Exanimauit:] quia, cum pro certo haberemus, Cæsarem in Hispaniam proficiscentem itinera tardius facere cœpisse, Petreium cum Afranio copias coniunxisse, ipse nihil attulit eiusmodi. quod eo credendum magis est, quia scimus eum solere sæpe pro Pompeio mentiri. Volare dicitur] ut nunc audimus, contra quàm nobis erat persuasum. Coniunxisset:] & hoc ad illud

refertur ; Dubitauit nostrũ nemo, quin. quod igitur utrunque certum putabamus, id aliter esse, licet e Philotimi sermone suspicari. In Germaniam] *inde Galliam petiturum, ut Cæsarem auerteret ab Hispania. ep. 6. quod Philotimi sermone non confirmatur.* Melitam] *uide ep. 6.* Dum, quod in Hispania] *dum sciamus, quod in Hispania actum sit.* Vnicam filiam] *unicũ filium, uidetur legendum ex epistola Cœlii.* Pueri nostri] *meus, & fratris filius.* De dignatione] *de dignitate, de honesto. Bessarionis tamen liber, de dignitate, habet aperte. & potest sane suspecta uox esse dignatio; cum alibi nusquam, quod meminerim, in Cicerone reperiatur. & si, quod ad sententiam attinet, dignatio magis placet, quàm dignitas, quæ non conuenit in puerum.* Si quid ab Afranio.] *si quid ex Hispania; quam Afranius, Pompeii legatus, cum duobus collegis administrabat.* Credendo] *si permittit, ut ex Italia discedam; caute tamen credam.* Occultandi] *consilii mei de discessu.* Seruium] *Sulpicium, epist. 6.* Postumia & Seruii filii.] *fateor, qui sit uerborũ ordo, me non uidere; & ob hanc caussam, & quia Bessarionis liber pro, & Seruii, habet, Sciui, suspicor de mendo.* Quartanam] *quia diu grauiter laborasti.* Exanimatus] *affectus incredibili dolore, qualem ferunt, qui exanimantur, ep. 15, lib. 9.* Tuis litteris] *quæ non extant. multas enim periisse constat. Tiro libertus, quas reperit, in uolumina retulit; quæ ad ætatem nostram peruenerunt.* Aperuisse] *non perscripsisti, quid esset, quod cogitares: significatione tamen quadam ostendisti.*

disti. Perfortunas tuas] *usurpatur hic loquendi modus cum dolore, aut certe cum summa cupiditate obsecrantis, ut fam. epist. 1. lib. 14. Per fortunas miseras nostras, uide, ne puerum perditum perdamus.* Et ep. 20. *lib. 3. Per fortunas, incumbe, ut facis.* Et ep. 11. & 13. *lib. 5.* Ne quid grauius de salute tua cōsulas] *ne quid statuas, quod saluti tuæ non expediat.* Qualis futura esset.] *explanatur hoc eo quod sequitur,* Nihil *nisi atrox, & sæuum cogitat.* Huic *sententiæ respondit ipse* Cicero *his uerbis, ep. 16. lib. 2. fam.* Nec *me ista terrent, quæ mihi ad te ad timorem fidißime, atque amantißime proponuntur.* Eandem rationem fore Cæsari] *ita lenem fore Cæsarem in salute aduersariis tribuenda, ut fuit in condicionibus de pace. tulerat enim illam condicionem, ut ipse, &* Pompeius *exercitus traderent. ep. 14.* Iratus senatui] *quia non obtinuisset, ut legati ad* Pompeium *de pace mitterentur, & quòd, quascunque res agere instituerat,* L. Metellus *tribunus pl. intercedens, impedierat. de quo scripsit* Cæsar *lib. 1. de bel. ci. &* Plutarchus *in eius uita.* Exiit] *urbe, iturus in* Hispaniam *contra* Pompeij *legatos, ipso iam Italia pulso.* Intercesſionibus] L. *Metelli tribuni pl. de quo sic lib. 1. de bel. ci. Subijcitur* L. *Metellus tribunus pl. ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat, reliquasq; res, quascunque agere instituerat, impediat. cuius cognito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis iis, quæ agere destinauerat, ab urbe proficiscitur. Intercesſionis caussa, quam referre Cæsar in suos commentarios noluit,*

exponit Dio lib. 41. quòd, cum ferretur lex, ut promere pecuniam ex ærario Cæsari liceret, intercessit L. Metellus tribunus pl. qui, cum intercessionem uideret, ærarii ianuam custodire cœpit: sed milites, effracta sera, aditum ad pecunias Cæsari dederunt. Plutarchus Cæsarem, obsistenti Metello ne pecunias ex ærario sumeret, mortem minatum esse, tradit. subscribit Appianus. nec aliter ipse Cicero ep. 4. Iracundia elatum, inquit, uoluisse occidi Metellum. Si tibi tu, si filius unicus.] hanc partem, miserabiliter scriptam, non sine magno fletu lectam esse a duobus pueris Ciceronibus, Attico significauit his uerbis lib. 10. Lacrymæ meorum me interdũ molliunt, precantium, ut de Hispaniis exspectetur. M. Cœlii quidem epistolam, scriptam miserabiliter, quæ hoc idẽ obsecraret; ut exspectarem, ne fortunas meas, ne unicũ filium, ne meos omnes tam temere proderem, non sine magno fletu legerunt pueri nostri. Domum] domum posuit pro domesticis, ut ep. 12. lib. 6. Domus te tota salutat. Si aliquid apud te nos] rogo te pro eo, quanti apud te sum. Gener tuus] Dolabella, qui apud Cæsarem erat. Sequere eam caussam] adiunge te ad Cæsaris caussam. Salus nostra] mea, & Dolabellæ. Ne aut odisse] subaudi: eam caussam, cuius ex uictoria salus nostra pendet. Totum hunc locum emendaui ex antiquis libris, Bessarionis, & Ferri. Impiã cupiditatem] nam, si cupimus eam uictoriam, in qua salus nostra posita est; simul perniciem cupimus eorum, qui Pompeius sequuntur. quo tu in numero si fueris, cogemur impie cupere contra salutem tuam. Quod of-
fensæ

fensæ fuerit] *si uereris, ne, in Italia si remanseris, Pompeium offendas: cogita, te, cum non diu ad eum transieris, hac eum cunctatione iam offendisse. quidquid esse potuit apud eum offensæ, id subiisti, quia cunctatus es, nec ad eum statim accessisti.* Victorem] *Cæsarem.* Dubiis rebus] *cum adhuc Pompeius in Italia consisteret.* Fugatos] *iam in Græciam Pompeius fugerat.* Parum optimatem esse] *parum officio fungi boni ciuis.* Quid optimum sit] *quid tuæ, tuorumq; saluti plurimu conducat.* Totum] *ne omnino ad Pompeium transeas.* De Hispaniis] *eiecto Italia Pompeio, statim ad urbem, deinde in Hispanias contra eius legatos profectus est Cæsar.* Hoc] *uelle te ad Pompeium nauigare.* Optimatium] *Ciceronem reprehendentium, quòd Pompeium, & consules, id est ipsam remp. deseruisset. ep. 16. lib. 8. & 2. lib. 9.* Insolentiam] *quorundam Cæsarianorum, qui, quasi iam parta uictoria, ita se insolenter efferant, ut ferre uix possis. Cicero respondit: Nosti non modo stomachi mei, sed etiam oculorum in hominum insolentium indignitate fastidium. ep. 16. lib. 2. fam.* Iactationem] *qui se insolenter iactant, quasi deuictis Pompeii partibus.* Vacuum a bello] *idem suasit gener eius Dolabella. fam. ep. 9. lib. 9.* Dum hæc decernuntur] *dum hæc armis diiudicantur, ad exitum perducuntur. sic Virgilius, Decernere bello.*

EPISTOLA VIII.

Me cæcum,] *qui ante non uiderim ea, quæ nunc uideo, istos non daturos, ut ex Italia arbitratu meo exi-*

re possem. stulte igitur cunctatus sum. σκυτάλην] epistolam, quae occulte significet, profectionem ex Italia mihi non dari. λακωνικὴν] nã Lacedæmonii genus quoddam occultæ epistolæ, quo ad imperatores suos scribentes utebantur, σκυτάλην appellabant. Suidas, Gellius. Excipiam] ad Missenum uenientem. ep. 7. Tentabo] nũ de discessu poßim impetrare, Audeam &c.] imperabit Antonius, audeam nihil properare: ego, missurum ad Cæsarem, clamabo. interea cum paucißimis alicubi occultabor; ut, quò spectat animus, euolem. sic alii explanãt, Clamabo, reponentes pro, Clamabam. antiqui tamen libri, Clamabam. Bessarionis etiam pro, Cum paucißimis, habet, Tum paucißimis. Ad Curionem] utinam ad Curionem poßim in Siciliã. σὺν θεῷ τοι λέγω] hoc addit, quòd omnia futura posita sunt in deo. ita futurũ, inquit, hoc dico, si deus uoluerit. Accessit] ex epistola Antonij τυραννικῶς scripta. De Massiliensibus] qui portas Cæsari clauserant. Effeceram] obtinueram a Curione, ut palam nauigare possem. ep. 4. Seruium] Sulpicium. ep. 6. & 7. Opus esse] ut eius consilia cognoscam. forte enim & ipse mecum exire uolet ex Italia. ep. 6. Hic] M. Antonius. Cyteridem] miman, quam amabat. hæc est de qua Virgilius,

 tua Galle Lycoris.

Perq; niues alium, perq; horrida castra secuta est.

quo loco uide quæ Seruius. Vxorem] Fuluiam, quæ fuerat uxor P. Clodii. Hæ sunt amicorum] ad satiandam amicorum libidinem. Redierit] Cæsar ex Hispania. Illum] Antoniũ. Iuuenẽ nostrũ] Quinctũ filium.

filium. Molestiarum] *publicis enim domesticæ iungguntur.*

EPISTOLA IX.

Alterum ad te] *de Quincto filio non idem ad te scripsit, quod ad matrem, sororem tuam: & recte: dolorem enim illi dedisset commemorandis filii uitiis. obseruandum latine dici aliter &, aliter ut, aliter ac, aliter atque.* De itinere & sorore] *de itinere Quincti filii, & de sorore tua à uiro suo, fratre meo, dissentiente. neque sane unquam inter eos conuenit. epist. 11. lib. 4.* Præstare] *soluere. ep. 17. lib. 7.* Hæc quoque] *ferociam, & arrogantiam.* Ea uero] *quòd sit mendax, quòd auarus, quòd suorum non amans.* Non sunt ab obsequio nostro, non; suas radices habet.] *sunt enim uitia à natura profecta. ep. 6. Alij, Nam suas radices habent. ego, secutus Bessarionis librum, reposui, Non. & sane* ἐμφασις *haud paulo maior est, si legatur sic; Non sunt ab obsequio nostro, non, habent suas radices. qua figura & in oratione de aruspicum responsis usus est, cum in Clodium inuehens, Non ignouit, inquit, mihi crede, non. nisi forte tibi ignotum putas, quòd te iudices dimiserunt excussum, & exhaustum, suo iudicio absolutum, omnium condemnatum. & in epistola Bruti: Vt iam ista, quæ facit, non dominationem, non, sed dominum Antonium timentis sint. quo modo & Græcos locutos esse animaduertimus. ait enim Sophocles in Aiace:* θεοῖς τέθνηκεν οὗτος, οὐ κείνοισιν, οὔ. *uis eadem sentitur in dictione nihil: ut in agraria 2. Nihil sibi appetit præcipue Pompeius, nihil.* Languidiora consilia] *arma cũ*

Pompeio non sumpsi, ne filii fortunas in discrimen adducerem. Fortiorem uult esse] *uult me ad Pompeium nauigare, quia nihil, nisi de dignatione, laborat. epist.7.* Crudelior] *illius rationibus male consulens. Pompeianorum enim filii, si Cæsar uincit, parentum pœnas luent.* Venit] *ad Missenum. ep.7.* Scripsit] *se non passurũ ex Italia quenquam exire. ep.8.* Aestate] *cum pueris in Italiam ex Cilicia reuertens.* Monstra] *ut de Balbo in senatum uenire cogitante.* Ei ipsi] Trebatio. ἀποτόμως] *quia diẽ soluẽdæ pecuniæ nimis stricte definierat. ep.13.* θυμικώτερον erat] *stomachosius ad eũ scripseram.* Monetali] *quòd monetam nimis amaret. in quo sum familiariter iocatus, quia & ipse ad me scribens, ascripserat, proconsuli, non, ut debuit, imperatori.* Est homo] *ut humanus errauit.*

EPISTOLA X.

Imperatum] *ne me patiatur exire ex Italia.* Curionem nactus] *quia, Curionem nactus, effeceram ut per eius prouinciam palam nauigare possem; omnia me consecutum putabam: nunc uideo me nihil egisse, quoniã custodior undique, ne discedam. ep. 4.* Ad Hortensium] *ut, quoniam inferi maris pars ei commissa esset, meam nauigationem ne impediret.* Reginus] *& hic infero mari præerat. liberam igitur Cicero suam nauigationem putârat fore, cum neque Curio, neque Hortensius, neque Reginus impedimento futuri essent. id contra cecidit. nam Antonius & ipse eius maris curam postea suscepit, qui exitus ex Italia non dabat.* Huic] *nullam, inquit, apud Antonium, huius maris curam suspicabar futuram*

futuram. Compacto] *in omnibus libris, Cum pacto. ego coniectura sum adductus, ut emendarem, Compacto, hoc sensu, Occulto hinc cogito discedere, ne meam profectionem Cæsariani rescìscant. nam id si accideret, suspicari Pompeius posset accidisse me uolente, qui palam profectus essem, ut impedirer. non committendum igitur est, ut uidear compacto prohibitus. compacto, dixit, id est cõsulto, & dedita opera. qua uoce Plautus sæpe in hunc sensum uisus est.* Maiora quædam] *inde enim tuta erit in Græciam nauigatio. ep. 4.* Quanquam] *quanquam fortasse Curio Siciliam amiserit. quod utinam ita sit.* Adhuc nihil secundi] *adhuc aduersa nobis omnia fuerunt; ut uix uidear posse credere, quod de Siculis audiui.* Resisteret] *Curioni aduenienti. non restitit tamen, & prouincia cesßit, ut est lib. 1. de bello ci.* Luculentus auctor] *is, qui hæc dixit. εἰρωνικῶς.* Audietur] *quid in is actum sit.* Eadem de re] *de profectione ad Pompeium. Beßarionis liber, Eadem fere.* Seuerius adhibebo] *seuero uultu, ut mones, eum accipiam.* Quidquam ὑγιὲς] *expecto Ser. Sulpiciũ, nec tamen exspecto quidquam sani, id est, non puto eum, quod uiro dignum sit, esse facturum, neque mecum ex Italia exiturum.* Errasse] *qui cunctatus sim, qui non ante discesserim.* Prouidere] *non ruere, non temere discedere, sed omnibus rebus ante circumspectis* Quæ accidere possunt,] *mihi, si discedam. possunt autem accidere mors, & fortunarum ruina.* Sedendum] *manendum in Italia.* Istis] *Cæsarianis.* Effecissem] *quod est a nobis hac nostra mora cõtractum culpæ, id pro-*

fectione ad Pompeium correxissem. Suspectus] *mihi: ut iter non audeã per eius prouinciam facere.ep.4.* VI.] *statim, sine ulla mora, uel cum periculo. sed, aduersa tempestate, nollem.* Trahimur] *honestum nos trahit ad Pompeium, nec, si quid nobis ob hanc caussam accidere poßit acerbius, recusandum.* Masilienſium factum] *quòd Cæsari portas clauserun t. de bello ci. lib.* I. Luculentum] *insigne, præclarum.* Iuncti] *quo modo, cum inter Maßiliam & Hispaniã intersit magna pars Galliæ Narbonensis? malim,* Vicini. *cum & liber Bessarionis habeat,* Victi. Odium] *in Cæsarem.* Significatum] *a populo.* Assumpsit] *Cæsar.* Ruat] *in fortunas, uitamq; ciuium. ep.8.* Desperarit.] *se posse Pompeium uincere.* Efficiendum] *mihi.* Primum quidque] *explicemus. fam. ep.* I. *lib.* 12. Iuueni,] *Quincto filio.* Suppeditabimus] *præcepta ad uirtutem.* Peloponnesum ipsam] *qui difficilem prouinciam ceperunt, eos, ut sustineant quod susceperunt, hortamur his uerbis: Spartam nactus es, hanc orna, quòd ii, quibus, ut Spartæ nascerentur, contigisset, eniti uehementer deberent, ne tam nobili patria minus digni uiderentur. sed Cicero, qui regendum Quinctum filium susceperat, non contentus, si Spartam diceret, Peloponnesum dixit, ut plus significaret; quoniam pars est Sparta Peloponnesi. Sustinebimus, inquit, quam suscepimus, non Spartam, sed Peloponnesum ipsam.* Indoles] *in Quincto, quæ spem afferat futuræ uirtutis.* ἦθος ΑΚΙΜΟΛΟΝ] *quid, si,* ἦθος ἀκίμον? *ut hoc dicat: mores curari & sanari quãuis corrupti põssunt, quod quanquam non est*

factum

factum, fieri tamen potest: cum mihi persuasum sit, uirtutem disciplina tradi posse.

EPISTOLA XI.

Ad spem] *cur bene sperandum sit de rep.* Antonii leones] *de leonibus curru iunctis ab Antonio, sunt qui intelligendum putent. ac nos quidem his assentientes aliquandiu idem putauimus: sed, postea quàm, collatis temporibus, ueritatem historiæ tanquam in trutina cœpi perpendere, assensum sustinui. iunxit enim certe leones curru Antonius, ut Plutarchus, & Plinius docent; sed, ut iidem tradunt, postquam in Pharsalicis campis dimicatū est. at uero hanc epistolam nondum confecto Hispaniensi bello scriptam esse, idest multis mensibus ante Pharsalicum prœlium, tum ex ipsa, tum ex alijs epistolis supra in fraq; scriptis dilucidum est.* Leones *igitur explano, quibus Antonius delectaretur: quod animi feritatem indicaret.* Iucundius] *potius enim mollem, iucundamq; uitam, quàm mali quidquam, uidetur cogitare.* πράξιν πολιτικοῦ] *factum ciue dignum remp. administrante.* εἰρωνικῶς. IIII uiri] *qui municipiis præerant.* ep.3. Horam tertiam] *ab exortu solis. semper enim & nox duodecim erat horarum, & dies: horæ autem nocturnæ per hiemem longiores, diurnæ breuiores; æstate uero, contra.* Atque *hanc, quæ ad horas pertinet, rationem uniuersam nemo tractauit patre meo peritius. extat hac de re commentariolus ab eo conscriptus, ad ueteres de re rustica libros apprime necessarius.* Iratus] *quòd hi præter ceteros beneuolentiam in Pompeium ostendissent, uotis olim pro ægrotantis salute factis.*

ctis.ep.ult.l.8.Tusc.1.& Plutarchus. Exsulibus] *lege Pompeia damnatis. ep.4.* Gratum] *quòd eum Curio cõmendaueris.ep.5.lib.8.& 16.l.9* Vectenum diligo] *quoniam mihi amicum esse scribis.ep.9.* Reddidi] *litteras à te missas.* Seruius] *Sulpicius.* Obseuarit] *anteà coluerit.* Imperatum] *ei a Cæsare.* Negare] *quod ab eo petij, ut liceat mihi exire ex Italia.* Excogitabimus] *de occulto discessu. ep.7.et 10.* Ocellam,] *Seruiũ Ocellam; quem Cœlius in quadam epistola bis deprehensum scribit in adulterio.* Retardatos] *impeditos Cæsarianis custodiis, ne discedere possint ex Italia.* A Curtio] *opinor, quia debitam Attico pecuniam non solueret. cogitabat autem Atticus in Epirum: ut supra.* Scytha ὄνον] *unam puto fuisse Græcam dictionẽ, cuius etiam uestigia in Pauli Magnuli libro uideo notata,* ΕΥΙΤΕΟΝΟΥΝ. *inde eliciet, qui poterit, ueritatem. nos, quasi ulceri desperato, manum admouere noluimus. monemus illud unum, ex uetere scriptura quiduis potius reponi posse, quàm quod ante legitur in libris impreßis, Scytha. ὄνον.*

EPISTOLA XII.

Seruius] *initium fecimus alterius epistolæ, quod ex proxima superiore satis constat.* Nullius consilii] *nihil enim constitui poterat, quod non incurreret in magnam aliquam difficultatem. fam. lib.4.ep.3.* Illum] *Pompeium, iratum omnibus, qui remanserant in Italia, Sulpicio magis, qui filium cum Cæsare Brundusium miserat. ep.18.lib.9.* Hunc] *Cæsarem Seruio non amicum; quia dixerat in senatu, non placere sibi eum in Hispanias*

Hispanias ire contra Pompeij legatos. fam. lib. 4. ep. 1. Alterius crudelitatem,] *Pompeij: de quo sic in epistola ad Marcellum: An tu non uidebas mecum simul, quàm illa crudelis esset futura uictoria? & alibi.* Etiam lippitudo] *quia, cum sit humor à capite fluens, non solet esse sine lacryma.* Vigilias] *quibus lippitudo curatur.* Satis bella] *cuiusmodi uolumus, non secunda Cæsari.* De duabus legionibus] *dici à certis hominibus, alienissimas esse à Cæsare. epist. 10.* Exeundum:] *ex Italia: cum diceret, multo se, &c.* De filii] *de filio Brundisium misso ad affligendum Pompeium. ep. 18. lib. 9. & 3. lib. 10.* Animum] *cum ob ea incitari ad discessum deberet.* Nostro consilio] *discedendi.* Ad idem] *cohortatione uocandus.* Non multum est] *quod præuiderat, cum dixit, Seruium exspecto, nec ab eo quidquam.*

EPISTOLA XIII.

Octo cohortibus:] *quæ uidentur defectionem à Cæsare cogitare.* Erat confirmatius] *magis affirmabas de octo cohortibus.* Expensum tulerit] *ita excusat, debitorem suum sibi non soluere.* Cœlianum illud maturescit] *prope adest, cum Cœlium imitaturus sim.* Vt palam] *discedam, nec differam. differebat enim Cicero, quia uellet occultius discedere.* Profecturum] *statim.* Omnes captiones] *ubi quid deliberatum est, Seruio statim aliquid, atque adeo multa contra occurrunt. &, Captiones, proprie dixit; cum loqueretur de iurisconsulto. nam, à captionibus cauere, iurisconsultorum est.* Pænitet] *quia scit in consulatu*

sulatu se iniuriam Cæsari fecisse, ultionem timet. ὦ πολλῆς ἀγεννείας] *abiectum, humilemq; animum, propter timorem pænitere summæ dignitatis, qua gloriari etiam deberet.* Impediret] *ne discedere possem ex Italia.* Honestius] *remaneret.* Succensere] *quòd mihi, petenti ut exire ex Italia liceret, nõ concessisset. ep. 8.* Ibitur] *ad Pompeium.* Ita quidem, ut censes] *palam, ut suades.* Nisi cuius &c.] *nisi spes de pace agẽdi erit ante oblata: quod uix tam cito esse potest, ut ego nõ ante discesserim.* Aliquem] *personam grauiorem suscepturum, ut res componatur.* Collegis] *prætoribus.* Quiuis licet] *de pace agat.* Datur opera:] *ut sit, qualem uolumus. epist. 10.* De usura] *ut usuram tibi soluat. ep. 9.* Egnatio] *debitore suo.* Pudens:] *uide pudorem Axij. tantum abest, ut soluat mihi* XII *millia, quæ dedi eius filio mutua; ut insuper etiam petat. miram impudentiam. ep. 9* Adscripsit] *sic antiqui libri; Scripsit, tamen mallem.* Gallio] *aut, filio, legerem: aut Galliũ Axij filium puta: et quoniam Gallius & Axius diuersæ familiæ sunt, Axio natũ intellige, adoptatum à Gallio, ut esset Gallius Axianus, ut supra Pontius Titinianus, Q. Titinij filius. ep. 6. & 18. lib. 9.* Pollicitus:] *Gallio pecuniam.* Tantum] *quantum pollicitus sum.* Me uero] *scilicet. cum ironia.* Adiuuarent] *qui quàm impudẽtes sint, uides.* Sed tu istos] *interrupta oratio, figura usitata. uel, Sed dij istos. nam in Bessarionis libro, Seductos, est.* Studiosus] *est nostri. ep. 9.*

EPISTOLA XIIII.

Præciderat,] *hoc supra ep. 4. lib. 8.* Consilium

lium nostrum] *de discessu*. Obseruabimus] *ne quis resciscat, aut impedire poßit*. Curio] *à Cæsare missus, ut Siciliam Pompeianis eriperet.ep.4*. Ventum est ad me:] *uenit ad me Ninnius noster, dixitq; centuriones, &c.* Postridie] *conuenire*. At ego tibi] *ad ornatum, Tibi, dixit: & est familiaris antiquis scriptoribus locutio in re subita.ep.7.lib.8.& 12 lib.9.& fam. lib.9.ep.2*. Vt tentaremur] *ut commentum hoc esset Cæsarianorum, centurionibus astute missis ad tentandum animum meum*. Suspicionem] *quæ potuit esse, si centuriones exspectassem, & allocutus essem*. Redeo] *in Cumanum*. Hortensius] *de quo. ep.10*. Collega noster Antonius] *qui ad me uenire noluit, collega autem in auguratu. ep. 12*. Mima] *Cyteris.ep.8*. Siste] *unde statores, qui homines sistunt.cogitabat autem Atticus Epirum suam, ut supra*.

EPISTOLA XV.

Cetera eius.] *essent, qualis fuit ἐκτένεια.uellem re tantum præstaret, quantū cupere uisus est.ἐκτένειαν*] *uoluntatis declarationem*. Vti] *omnia enim sua officia studiaq; detulit: quibus uti cogito*. Cetera] *ei sum pollicitus*. Haberemus:] *ut nobiscum posset discedere.ep.11.quandoquidem ratio exeundi ex Italia paullo facilior uidetur, quàm antea putaui*. Aequinoctium] *quo tempestas non solet eße ad nauigandum idonea. ep. 26.lib.12*. Idem maneat] *ne nostrum discessum impediat; quoniam inferi maris partem curat.ep.10*. Diplomate] *cuius mentionem fecerat Cicero in epistola sua, cum diceret, se putare Atticum à præfecto urbis sumpsisse*

psisse diploma, quo ei exire liceret ex Italia. In mentem uenerit.] *cum non debeas suspectus esse ut Pompeianus.* Proficisci] *in Graeciam.* Licere] *sine diplomate proficisci.* Pueris] *uel seruis, Attici, quos idem tidem in Epirum mitteret. uel, Pueris, Ciceronibus.* Cogites] *de transeundo in Epirum.* Etiam nunc] *etsi iam discedo, scribe tamen, si quid noui.* XVII. kal. Iun.] *hoc aperte mendosum est. cum enim æquinoctii mentionem fecerit; satis constat, siue de uerno, siue de autumnali accipias æquinoctio, (de uerno tamen potius intelligendum) Maio mensi locum esse non posse. Ego puto initium esse sequentis epistolæ, & legendum fortasse, XIIII. kal. quod sine causa repetitum est; post uerbum, Peperit. idq; credendum eo magis, quòd pleræque huius libri epistolæ adscriptam diem non habent: & est mutatio minima, si V. diuidas in II. qua ipsa in nota peccatum sæpe a librariis animaduerti.*

EPISTOLA VLTIMA.

Tenuerunt] *nam ad nauigandum non tranquillitate, sed uento opus est.* Infantia] *nam, cum omnia promisisset Hortensius, nihil præstat, more infantium. asseruor enim acerrime, ne discedã.* Homo] *cum adhuc sit adolescens. proprie igitur, Infantia.* κωρυκαῖοι] *notum adagium de Corycæis occulto auscultantibus.* Quò opto] *in Græciam.* Hoc quoque] *de discessu meo.* Timide] *ne quis Corycæus subauscultet, ad Cæsarianos delaturus.* Ita omnia] *ita nostra culpa accidit, ut & tarde, & magna difficultate ex Italia exeamus. initio enim ad Pompeium ire, simulq; cum eo proficisci debuimus.*

mus. ergo ut male posuimus &c. Si quis ex cursu] *si quis mihi in Græciam nauiganti occurrerit, qui in Italiam nauiget.* Ex Balbi autem sermone] *Balbus Attico in sermone, opinor, hoc dixerat, Cæsarem offensum, quia Cicero in senatum uenire recusasset.* Non probamus] *abiicimus cōsilium illud de mansione Melitensi. (ep. 6. & 7.) siquidem cum Cæsarem iam offenderimus, dubitare non debes, quin nos in hostium numero habeat. ego autem Melitam cogitabam, ne eum offenderem, cum oppidum a bello uacuum delegissem. camus igitur recta ad Pompeiū; quando non licuit, quod quærebā, Cæsaris offensionem effugere.* Beneuolentia] *ipsius Balbi.* Suspicione] *quòd suspicaretur me ad Pompeium nauigaturū.* Infeliciorem] *me.* Nec fortiter, nec prudenter] *siue maneo in Italia, siue discedo: cum in mansione sit ignauia, temeritas in discessu, inclinata Pompeii fortuna. Transiit ad Pompeium Cicero non ante idus Quinct. ut ex epistola ad Terentiam constat.*

HH IN

IN LIBRVM XI EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

ACcepi] *hanc epistolam scripsit, cum ex Italia profectus, ad Pompeium iam peruenisset. scripsit autem Romam.* Libellum] *libelli neque complicantur, ut epistolæ; neque scribuntur: siquidem in his inscriptio illa, qua amicis salutem dicimus, omittitur. Libellum explano, scriptum, non epistolam, eo sensu, quo in fam in epist.* D. *Bruti. Vt ex libellis eius animaduerti, qui in me inciderunt. Alibi libellus aliud significat: sed quoniam hæc ex eorum libris, qui dictionum significationes collegerunt, cuiuis licet petere; quæ huius loci non sunt, consulto prætermittam.* Qui eas dispensauit] *Philotimus libertus: cui rerum suarum curam cum Cicero commisisset: deinde eum id fecisse pænituit; ut etiam paullo post his uerbis significat, Credens ei, cui tu scis iampridem minime credere.* Existimationis] *ut iis satisfiat, quibus debeo. nam ob hanc caussam de existimatione Ciceronis agebatur. Cæsar initio libri* III. *de bello ci. Ad debitorum tuendam existimationem, dixit.* Pericula] *partim quæ iam sunt, ut in bello, partim*

tim quæ dubio rerum exitu impendent. Cistophoro] *nummi genus Asiatici. hanc pecuniam Cicero, ex administratione Ciliciæ collectam, apud publicanos reliquit: deinde, quòd ibi minus tuto fore uidebatur, dimidiam fere partem exegit, & ad Egnatium argentarium transtulit.* H-S bis & uicies] *si ad nostratis pecuniæ rationẽ redigatur, scutati erũt sexaginta sex millia. & , ut dicam quod sentio, de hac pecunia meminit, ut opinor, epistolarum, quæ familiares uocantur, libro 5. quo in loco non* H-S XXII, *sed* H-S *bis, & uicies, legendum puto. Quòd autem ibi, eam omnem pecuniam Pompeium abstulisse, ait, id uidelicet puto eũ scripsisse, ut Rufum de* H-S *centum millibus amissis consolaretur, non quòd re uera ita factum esset. nam ex duabus sequentibus epistolis apparet, eius pecuniæ dimidiam fere partem a Cicerone exactam, & apud Egnatium trapezitam esse depositam: ut tantummodo, quod reliquum in Asia fuit, id Pompeius habere potuerit, nihil amplius. quod uidetur esse uerisimile, cum paullo post de Pompeio dicat, Cui magnam dedimus pecuniam mutuam. necesse est enim, ut hæc pecunia sit ex ea, quam in Asia habebat in cistophoro. nam Romæ non erat unde sumeret; siquidem, cum e Cilicia redit, nihilo meliores offendit res domesticas, quàm publicas; ut ad Plancium scribit epist. fam. libro. IIII. At uero, dicet aliquis, eam quoque pecuniam, quæ apud Egnatium deposita erat, fieri potest, ut Cicero mutuam deinde Pompeio dederit, non modo eam, quæ in Asia remanserat: atque ita, quod ad Rufum scribit, confirmabitur; ut omnem Pompeius habuerit. Credibile non est. nam,*

quo tempore apud Egnatium *pecunia erat*, Cicero *egebat rebus omnibus, quemadmodum epistola, quæ post sequentem legitur, ostendit: ut, oppreßum rerum omnium inopia mutuam pecuniã dedisse, uerisimile non sit. quòd si quispiam roget, cur ea pecunia non uteretur, cum egeret: respondebo,* Ciceronem*, cum de dimittenda* Terentia *cogitaret, eam pecuniam hoc consilio uoluisse seruari, ut pro dote numerare posset. hac de re suo loco.* Pecuniæ permutatione] *si curabis, ut, quod in* Asia *pecuniæ apud publicanos habeo, id tibi* Romæ *per eosdem publicanos numeretur.* Fidem nostram] *præstando quod promisi.* Expeditam] *fidem. fides autem uerbum est proprium debitorum, & sæpe cum uerbis translatis apte coniungitur, ut apud* Cæsarem *initio libri* III. *de bello ci. Cum fides tota* Italia *esset angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur.* Credens ei] *Philotimo; cui rerum priuatarum curam* Cicero *credideral.* Scis] *non est hic, Scis, pro non ignoras, neque ad scientiam refertur, sed ad cautionem. sensus est. Ego* Philotimo *credidi. tu cautior, iampridem ei scis non credere. ut illud apud* Terentium*, Scisti uti foro.* Sero intellexi, quid timendum esset] *de fidei & existimationis meæ periculo, deq; rerum domesticarũ iactura: quod antea non intellexeram,* Philotimo *credens. ob eamq; caussam ad te scribo, ut earum curam tu suscipias, tuaq; administratione & diligentia prouideas, ne quid de mea fide & existimatione detrahatur.* Incolumis esse, salutemque] *hæc non ad uitam pertinent, sed ad facultates: quæ* Philotimi *negligentia male affectæ cum essent*

sent; orat, ut eas Atticus diligenter curet. nam, quod ad uitam atttinet, Attici opera qui egebat, præsertim Pompeianis saluis? at uero in facultatibus ualde egebat: quarum conseruationem, quo magis Atticum ad eas tuendas excitet, incolumitatem appellat, & salutem suam.

EPISTOLA II.

Eoque ipso die] *qui fieri potest, ut eo ipso die hereditatem adeat, quo litteras ab Attico accipit, cum ex iis litteris de hereditate cognoscat? dicit enim, Si, ut scribis, hereditas fidem & famam meam tueri potest. hoc quidem certe quam ueritati repugnet, nemo non uidet. necesse igitur est, ut scripserit Atticus, non, se creuisse hereditatem illam Ciceronis nomine, sed futurum ut cerneret pridie non. Febr. quo die casu accidit, ut eæ Attici litteræ Ciceroni redderentur. Cernere autem hereditatem quid sit, non necessarium est exponere: siquidem id alii ante nos ex ueterum scriptis ostenderunt.* Creui] *creuerat scilicet Atticus Ciceronis nomine, non Cicero, qui cum Pompeio erat. dicit igitur, Creui, ad Atticum respiciens, qui id a se factum esse significat.* Enata] *exiit, mihi grauis iam non est. metaphora sumpta ab infantibus utero exeuntibus. id enim proprie est enasci.* De dote] *scripserat Atticus, Terentiam, cum in sumptus necessarios non haberet, sumere de dote, cuius etiã nomine accepisset HS LX. turpe hoc Ciceroni, contraq; eius existimationem uidebatur esse: qui uel uniuersam dotem uxori redderi debebat; uel, si minus id uellet, suis eã sumptibus alere; non cõmittere, ut propter indigentiam detrahere quotidie aliquid de dote cogeretur. Suscipe igitur*

tur, inquit, totam rem, & illam meis opibus, tuis facultatibus tuere; ne posthac ipsa suam dotem quasi corrodere ac diminuere cogatur. Misera mea culpa, & negligentia] *qui ante discessum meum curare debui, ut illi consultum esset, rebus domesticis expeditis. in quo meam culpam, & negligentiam agnosco.* Opibus] *uerbum, opes, totum, quantumcunque possumus, significat; & plus est; quàm facultates. nam opibus facultates includuntur, facultatibus opes non item.* Quas accepi,] *a Philotimo, in domesticis rebus, quas ille, sibi a me commendatas, neglexit. Hoc apertius in epistola superiore.* Ex ea pecunia, quæ fuit in Asia] *meminit superiore epistola.* Ibi, ubi est] *apud Egnatium. apparet ex epistola sequenti.* Quàm apud publicanos] *in Asia scilicet: in qua L. Scipio, Pompeii socer, cum imperio erat, pecuniasq́; ab omnibus quo iure, qua ue iniuria cogebat: ut Ciceroni tutius omnino uideretur, pecuniam apud Egnatium argentarium Romæ habere, quàm apud publicanos in Asia, quæ Scipionis libidini & auaritiæ esset exposita. lege Cæsarem lib. 3. de bello ci.* De domo,] *id parari dixerat Chrysippus, ut domo sua Cicero, quam habebat in Palatio, priuaretur, propterea quòd esset cum Pompeio.* Quod si mihi commune cum ceteris esset] *hoc, inquit, per se mihi dolendum est, quòd domo priuer, sed multo magis, quòd ex omnibus Pompeianis hoc incommodo unus afficiar, quodq́; singularis sit mea calamitas. nam si commune mihi hoc esset cum ceteris, qui in eadem caussa sunt, minor mea culpa uideretur, & eo tolerabilior esset.* Mea culpa]

pa] *quòd ad Pompeium profectus sim.* Nisi quod tu efficis] *aptius, nisi quid tu efficis. placet enim dubitanter poni. nam Atticum in ea re quidquam efficere, qui poterat certum esse Ciceroni, cum supra dicat, Tu nihil significasti? præterea: sed hæc argumentis probare putidum est.* Potestas mittendi non fuit] *ut in exercitu. non enim facile tabellarios, cum uelis, mittere conceditur.* Tuis] *qui res tuas in* Epiro *curant. nam cà transierat, ad* Pompeium *in* Græciam *proficiscens.* Custodias] *eos, qui in exercitu obseruare solent, ne litteræ, aut nuntii imperatoris iniussu quoquam mittantur.*

EPISTOLA III.

Eam, de qua tibi rescribi uoluisti] *eam scilicet, quæ sequitur.* Quod ad kal. Quinct.] *omnino Ciceroni erat in animo Terentiam dimittere: sed, hoc differre, duabus de caussis commodum uidebatur: & quòd ipsam minus offensum iri putabat, si matrimonium non propere abrumperet, sed lente quasi dissueret: & quòd spoliari pecunia, quæ pro dote numeranda esset, dubio præsertim rerum exitu, nolebat. nam si ei de Pompeii uictoria certum fuisset; de pecunia cur laboraret, non erat; quæ salua rep. uiris bonis nunquam esset defutura, Ciceroni præsertim, qui magnam Pompeio mutuam dedisset. cum uero dubius adhuc rerum esset exitus; pecuniam ipse habere in omnem euentum, quàm Terentiæ pro dote reddere, malebat. scripserat igitur Atticus, se scire cupere ad Kal. Quinct. quid uellet Cicero, diuortium proferre, & pecuniam interea sibi habere, an diuortium statim*

facere, & pecuniam pro dote numerare. utrunque, respondet, graue est. nam & tam graui tempore tantam pecuniam, quanta scilicet apud Egnatium a me est, Romæ habere, periculosum uidetur, uel quòd nocturnæ domorum expugnationes fieri possunt; uel quòd timendum est, ne Cæsar, qui urbem tenet, eorum, qui cum Pompeio sunt, bona proscribat: & Terentiæ dare facto diuortio, non addacor, ut in rem meam esse credam, dubio rerum exitu, cum incertum sit uter uincat, Cæsar, an Pompeius. nam Cæsare uictore, nos, qui Pompeium secuti sumus, in angustiis, atque in magna rei pecuniariæ difficultate essemus; tumq; diuortii facti, & pecuniæ Terentiæ datæ, frustra pæniteret. Dicit autem, Ista, quam scribis, abruptio, propterea quòd Atticus scripserat, sibi quidem uideri Terentiam quamprimum esse repudiandam; auctorq; Ciceroni erat, ne differret, sed abrumperet. quod ex Attici consilio non fecisse, Ciceronem deinde pænituit. significat hoc in epistola huius libri decimaquarta, cum dicit, Memini omnino tuas litteras. Illius consilio, & uoluntati.] *illius, Terentiæ. consilio, & uoluntati, quia, si iudicabit hoc tēpore diuortiū esse faciendum, consilium illius, & uoluntatem sequar. Terentiæ autem Ciceronem de diuortio permisisse, plane cognoscitur ex epistola, quam ad eam scripsit his uerbis: Quod scripsi ad te proximis litteris de nuncio remittendo; quæ sit istius uis hoc tempore, & quæ concitatio multitudinis, ignoro. totum iudicabis quale sit; &, quod in miserrimis rebus minime miserum putabis, id facies.* De salute nostra, fortunisque] *cum enim per litteras tecum agebam, ad*

Pompeium proficiscerer, nec ne; ad salutem, & ad o rtunas nostras illa deliberatio pertinebat. Nihil habet consolationis] *nam incommoda, quæ mihi im pendent, etiam si cum multis communia sint futura, non ideo tamen leuiora fient. itaque quòd negas præcipuum mihi ullum incommodum impendere: ut assentiar ita esse; tamen ista res nihil habet consolationis: sed non ita est. nam etiam præcipua sunt multa: ex re uidelicet familiari; quam impeditam reliquerat, ad* Pompeium *ex* Italia *profectus. hoc infra declarat his uerbis:* Ea *tamen erunt minora, si administratione, diligentiaq; tua leuabuntur.* Facillime uitare potuisse] *si paullisper commoratus essem. nam prouidissem, ut & esset unde satisfieret iis, quibus debeo: &* Terentia *pro uictu ne detrahere de dote cogeretur. Hæc sunt, quæ appellat grauißima incommoda.* Sit a me, ut est] *quanquam* Attico *&* Terentiæ *de diuortio permittat, ostendit tamen eam pecuniam se nolle ad* Terentiam *dotis nomine transferri, quam apud* Egnatium *trapezitam deposuerat. & hoc dicit, ueritus, ne* Terentia, *si statuisset diuortium esse faciendum,* Attico *concedente, eam pecuniam auferret; qua priuari tam duris temporibus* Cicero *nolebat.* Hoc, quod agitur] *uter uincat, Cæsar, an* Pompeius. *non uidetur, inquit, diu bellum posse duci.* Vscire iam possim, quid maxime opus sit] *ut, hic accipio pro etiam. sensus est. Licet scire iam poßim, quid mihi faciendum sit, dimittenda* Terentia, *nec ne: uolo tamen, quia belli exitus non longe abest, interea pecuniam a me esse. deinde addit alteram caussam, & ait,* Etsi

egco

egeo rebus omnibus: quanquam etiam hæc caussa est, cur eam pecuniam a me esse uelim, quòd egeo rebus omnibus: ut oppressum rerum omnium inopia, priuari ea pecunia non oporteat. Ad *intelligentiam autem huius loci maxime pertinet, si hoc teneatur, Ciceronis consilium fuisse, ut, ante quàm dotem redderet, exitum rerum expectaret; ne, si quid durius in bello accidisset, pecunia priuatus egeret.* Ne quid ei desit] *Terentiæ.*

EPISTOLA IIII.

Accepi] *hanc scripsit Dirrhachii, & ut ex ipsa licet coniicere, post eam pugnam, qua Pompeius imperator appellatus est.* Prædia non uenisse] *scripserat Attico, ut prædia uenirent pro sustentanda Terentia. id quando, inquit, factum non est, sustentetur per te.* De Frusinati] *fundum Frusinatem Cicero uendiderat, hac lege, ut redimere posset. de ea redemptione, quæsierat Atticus, quid cogitaret, utrū eam aliquando fieri uellet, an prorsus abiecisset. respondet, redemptionem se probare, quoniam ille fundus sibi futurus esset oportunus. redemptio tamen hoc tempore facta non est, ut patet ex epistola* XIIII. Nec quæ accidunt, nec quæ aguntur,] *accidunt casu; aguntur ex consilio & uoluntate Pompeii.* Vtinam &c.] *fortasse enim ad Pompeium profectus non essem, si tecum de ea profectione coram potius, quàm per epistolas, egissem. & hoc dicit, quia, profectum esse ad Pompeium, pænitebat; quippe qui nec, quæ accidebant, nec quæ agebantur, probaret.* Hic tua, ut possum, tueor apud hos] *tua, quæ ad te pertinent. apud hos, inquit te defendo. omnibus enim*

nium, qui Romæ remanserant, infensi erant Pompeiani. itaque dicit epistola, quæ post sequentem legitur: Nunquam de te ipso, nisi crudelißime, cogitatum est. & infra eadem epistola: De Fannio consoler te? perniciosa loquebatur de mansione tua. eodemq; loco: Omnes, qui in Italia remanserant, hostium numero habebantur. & ad Varronem, epistola 6. lib. 9. fam. Ego uictoriam etiam illorum timebam, ad quos ueneramus. crudeliter enim otiosis minabantur. & Cæsar libro 1. de bello ci. Pompeius discedens ab urbe in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansißent, & qui in Castris Cæsaris fuissent. Dicit autem Cicero: Vt poßum: ut ostendat difficultatem defendendi. nam Atticum purgare, quòd Romæ remansisset, ægre apud iratos poterat.

Cetera Celer] subintellige, narrabit. nam Isidoro, quem nunc cum litteris remittebat, committenda non uidebantur. Celerem autem fortasse non ita multo post ad Atticum missurus erat. Malim tamen legere, Cetera cælo, ut est in antiquo Speciani libro. quem si sequamur, sensus erit hic: Nos te, ut possumus, apud Pompeianos defendimus: cetera cælamus; quæ scilicet ab illis in te & dicuntur, & cogitantur.

Quid sit gestum noui,] hæc, & quæ sequuntur, non eodem die scripta sunt, quo superiora: ut fit, cum epistolæ propter tabellariorũ commorationem per plures dies in manibus habentur, cum interea multa in eas, aliud alio tempore, coniicere solemus. Prior epistolæ pars non optimam spem significat, unde illud, Si modo futuri sumus: & illud, Nec quæ accidũt, nec quæ aguntur, ullo modo probantur. addo etiam illud,

Nihil

Nihil poterat agi, quod mihi & meis rebus esset aptum. hæc, inquam, Ciceronem ostendunt Pompeianorum rebus pæne diffidere: at uero ea: quæ sequuntur, non item. quid enim illud? *Reliqua non uidentur esse difficiliora.* aperte declarat, in reliquo bello conficiendo negotii non multum fore. cur autem hoc? quia scilicet factum erat prœlium illud ad Dyrrhachium, quo Pompeij fortuna superior fuit: quo ex prœlio tantum fiduciæ ac spiritus Pompeianis acceßit, ut non de ratione belli cogitarent, sed uicisse iam sibi uiderentur. Cæsar de bello ciuili lib. III.
Cures, ut scribis,] *ut explicentur res domesticæ.*
Solicitudo,] *unde hæc solicitudo, prospera Pompeij fortuna? dixit enim, Reliqua non uidentur esse difficiliora. Solicitudinis, ut opinor, caußa hæc erat, quòd omnino, siue Cæsar, siue Pompeius uicisset, de libertate actũ esse putabat: quod cum multis locis significat, tum epistola 6. lib. II. ad Varronem, dicens, Ego uictoriam etiam illorum timebam, ad quos ueneramus. & ad Marcellum, epistola, cuius initium est, Etsi perpaucis.* Estque in spe magna] *quippe qui ex Dyrrhachina pugna confidere suis militibus cœpisset. fam. epistola 3. libri 7.*
Infirmitas corporis] *cuius caussa Pharsalico prœlio non interfuit. Plutarchus in uita.* Hactenus fuit, quod caute a me scribi posset.] *ultra enim in scribendo progredi si uoluissem, minus caute fecissem. aperte scripsi, quatenus licuit: ultra caute non potui.*
Iis litteris, quas Pollex tulit] *opinor, proximis superioribus: in quibus de pecunia, quæ Terentiæ pro dote numeranda esset, mentio fit. illud miror, quòd in hoc di*
uortio

uortio nullam unquam primæ pensionis mentionem inueniam: ut adducar, mundum & ornatum muliebrem pro pensione prima fuisse; unde Cicero, siue Terentiam dimitteret, siue retineret, neque damni quidquam, neque lucri posset accipere. itaque in epistola ultima huius libri dicit se cæcum fuisse in pensione secunda, non in prima. ex quo apparet, in epistola antecedenti secundam pensionem significari. Pollex: *seruus Ciceronis a pedibus. ep.5.lib.8.& in epistola ad Terentiam, Pollicem fac extrudas, id est cum litteris remittas. nam cum iis eum miserat, quas hic intelligit.*

EPISTOLA V.

Quæ me caussæ] *hanc scripsit Brundisii, post Pompeium acie Pharsalica profligatum. Dolet autem se in Italiam uenisse. idq; dum excusare aliqua ex parte uult, caussis admodum acerbis, grauibus, & nouis coactum se dicit, ut impetu magis animi, quàm cogitatione, uteretur. doloris autem caußa erat illa, quòd sibi, qui cũ Pompeio fuisset, esse in Italia, neque tutum satis putabat, neque honorificum. nã neque certum habebat, se eße a Cæsare ueniam impetraturum: & sermones bonorum uerebatur, qui calumniari poterant, quòd, cum antea semper acerrimum libertatis propugnatorem professus esset, nunc uno prœlio uictus, non modo reip. fortunam experiri iterum noluisset, uerum etiam in Italiam ad uictores se contulisset: ut ex Pompeianis nemo non sapientior uideretur fuisse. qui enim bellum renouaturi in Africam iuerant, consilium secuti erant, si non tutum, saltem honorificum: qui in oppido aliquo resederant, ut M. Marcellus, ii rationem*

tionem si minus honorificam, tutam tamen elegerant: at u ero Ciceronis factum neque tutum erat, neque honorificum, quin & minus tutum, quàm Africanorum, & minus honorificum, quàm Marcelli. Hæc autem pluribus uerbis; ut appareat, cur Ciceronis dolor tantus eßet, qui peccatum suum agnosceret; quòd, cum poßet aut saluti, aut honori consulere, neutrum fecisset. Vt id, quod uides, effecerint] *ut me in Italiam uenire coegerint.* Rem, & summam negotii uides.] *non reperio, inquit, nec quid ad te scribam, nec quid a te petam: rem ipse uides, & negotii summam: uides per te, cuiusmodi res sit, & quid facere te oporteat. quid autem oportebat? hoc uidelicet; agere apud Cæsarem per eos, qui gratia ualerent, ut Ciceroni in Italia tuto liceret esse. hoc erat, quod ab Attico fieri uolebat: sed præ dolore non explicat: tantum dicit, Rem & summam negotii uides, quid ad te uelim, & qua in re tuo studio, tuaq; ope indigeã.* Tuendi mei] *excusandi, & purgandi apud Cæsaris amicos, a quibus Ciceroni timendum erat; utpote qui in eorum potestate esset, contra quos antea in bello fuisset.* Placere] *tibi, ut de rebus meis & commodius, & cautius, quàm per litteras, colloquamur. unde illud ep. 13. Vtinam uel nocturnis, quemadmodum tu scripseras, itineribus propius te acceßißem. nunc, nec ubi, nec quando te sim uisurus, possum suspicari.* Per oppida] *ut in oppidis diem consumam, noctu autem, ne uidear, iter faciam. id, inquit, difficile est. non enim ita poßum noctu iter facere, ut mane semper oppida reperiam, & diuersoria. & dicit, Apta diuersoria, hoc sensu: Non ita disposita sunt diuersoria, ut*

mihi

mihi, noctu iter facienti, semper ante lucem quasi ad praescriptum adsint, ut deinde totum diem in iis possim consumere: ex quo necesse erit, ut oppida non semper repetientes, aliquam diei partem quandoque in itinere ponamus: itaque fiet quod tu me nocturnis itineribus uelles effugere, ut ab hominibus uidear in uia. sed fac posse, ut aptissima semper habeam diuersoria. quid refert? homines, inquis, te non uidebunt in uia. at uidebunt in oppidis: & omnino accidet, quod tu nolles, ut me Brundisio discessisse, & ad urbem propius accedere, Caesariani resciscant. quod sine permissu Caesaris facere tutum non est. Ac uidere licet Ciceronis angustias, & difficultatem, cui neque propius accedere Caesaris iniussu liceret, neque ex Italia discedere; Brundisii uero manere, in oculis uictorum, in summa indignitate, molestissimum esset. Ad id quod quaeris] *ne de accessu meo ad Caesarianos deferatur. hoc est enim, cur me uelis noctu iter facere.* Et animi, & corporis molestiam] *animum enim curae distrahebant; corpus, praeter maerorem, caeli etiam grauitas debilitabat. unde illud ep. 22. Corpore uix susti neo grauitatem huius caeli, quam mihi laborem affert in dolore.* De Vatinio] *scire uis, quo animo Vatinius in me sit. hoc autem quaesierat Atticus, fortasse, quòd uereretur, ne Vatinius, qui Ciceronem ante diligere uisus esset, Caesare uictore non eundem se praestaret, sed iniuriae potius, quàm beneficii a Cicerone accepti, memor esse uellet. nam primum eum Cicero oppugnarat, deinde defenderat.* Quinctus auersissimo animo a me Patris fuit] *quoniam in sequentibus epistolis de Quincti male-*

maledictis in Marcum fratrem legetur, eius rei caußam non ab re est hoc loco pluribus explicare. Cum Cn. Pom*peius*, *Brundisio profectus, in Græciam nauigasset, ut classe, quanta maxima fieri posset, cōparata,* Italiæ *commeatus intercluderet, & Cæsarem fame affligeret: incertus* M. Cicero *quid ageret, in Italia resideret, an* Pompe*ium sequeretur; suadentibus non nullis, & maxime* Quin*cto fratre, ut ad* Pompeium *iret, paruit, & profectus est, ut ostendit epistola huius libri 9. cum dicit,* Cessi*mus, uel potius parui. ex quibus unus qua mente fuerit is, quem tu mihi commendas, cognosces ex ipsius litteris, quas ad te, & ad alios misit. loquitur enim de* Quin*cto fratre.* Profligato *deinde* Pompeio, *cum in Italiam* M. *Cicero rediisset, ueritus est* Quinctus, *ne frater, quo facilius a Cæsare ueniam impetraret, suæ ad* Pompeium *pro fectionis caussam in ipsum conferret. itaq; turpi & scelerato mendacio confinxit, sibi* Marcum *fratrem auctorē fuisse, ut ad* Pompeium *proficisceretur, & ubicunque fuit, maledicta in fratrem conferre non destitit, idq; fecit* Patris, *ut patet ex epistola huius libri 10. ideoq; dicit,* Quinctus *auersissimo a me animo* Patris *fuit.* Eodē] Patras. *ut sit potius, ad eundem locum, quàm, eodem animo.* Profectos] *ad Cæsarem in Asiam, ut deprecarentur. apparet ex epistola sequenti.* Cum ceteris] *qui ad Cæsarem eunt, ueniam petituri, cum* Pompeio *quòd fuerint.*

EPISTOLA VI.

De me ac dolore meo] *de me, propter periculum, in quo uersor, cum in eorum manu sim, contra quos*

in bello fui: de dolore meo, quia uides me dolere, & angi, quòd in Italiam uenerim; cum omnino aut in Africam ire cum ceteris Pompeianis, aut in oppido aliquo a bellis uacuo residere melius esset. Qua consolatione] *quæ scilicet in eo est, cum tu probas meum consilium, & me omnino tali tempore in Italiam uenire debuisse affirmas.* Tanta erat in illis crudelitas,] *quid enim crudelius esse potest, quàm generatim proscriptionē informare eorum omnium, qui in Italia remansissent?* Tanta cum barbaris gentibus coniunctio] *proscriptionis duas caussas ponit; unam, quòd Pompeiani sua sponte crudeles erant; alteram, quòd barbaras gentes in excercitu habebant, quæ tantum de cæde & de præda cogitarent. barbaræ autem gentes in Pompeij castris erant, Cappadoces, Thraces, Dardani, Beßi, & qui præterea initio libri* III. *de bellociuili à Cæsare commemorantur, & ab Appiano libro* II. Voluntatis me meæ nunquam pænitebit: consilii pænitet.] *uoluntatis, quòd ab armis discesserim: consilij, quòd in Italiam uenerim.* Oppido aliquo] *uel Achaiæ, uel alicuius prouinciæ, quæ esset a bello uacua.* Accerserer] *a Cæsare in Italiam: quod & tutius, & magis honorificum fuisset.* Sermonis] *quem subij, quòd uno prælio uictus, statim, desperata rep. & libertatis cura posthabita, in Italiam ad uictores, quasi ad seruitutem, sponte uenerim.* Minus accepissem doloris] *nam si tuto in oppido resedissem, ut puta Rhodi, aut Mytilenis. duntaxat reip. caussa doluissem. nunc me præterea existimationis & salutis meæ periculum so-*

licitat: existimationis, quòd reip. caussam prodidisse, aut certe neglexisse uideri possum, qui unus omnium Pompeianorum huc me contulerim: salutis, quòd uictoris in manu sum. Ipsum hoc] quod me nunc angit, erroris uidelicet mei recordatio; qui impetu magis animi, quàm cogitatione usus, in Italiam ueniendi consilium cepi. Iacere,] despectum, & sine dignitate. id enim hoc in loco significat, Iacere. Sine lictoribus, quos populus dedit,] populus proconsulibus in prouincias euntibus imperium dabat, et lictores sex. ij nec imperium, nec cetera insignia prius deponebant, quam in urbem reuertissent. Cicero autem cum ad urbem pridie non. Ian. accessisset, hac de caussa ingressus non est, quòd fore sperabat, ut propter res in Cilicia prospere gestas urbem triumphans inueheretur: quod cum ei senatus frequens flagitasset, ut est in quadam epistola ad Tironem; re per Lentulum consulem dilata, ad extremum, celeri & inopinato Cæsaris aduentu, Pompeium, urbe relicta profugientem, secutus est. ex quo factum, ut imperium & lictores retinuerit. itaque nunc dicit, Propius accedere sine lictoribus qui possum? in quo ostendit, se adduci non posse ut lictores dimitteret. ijs antem uti non audebat, nisi a Cæsare, aut ab ijs, qui in Italia Cæsaris locum tenebant, impetrasset: quod deinde impetrauit, ut apparet ex epistola sequenti. Et dicit, Quos populus dedit, ad differentiã illorum, qui tantum s. c. lege curiata, qua populus imperium dabat, neglecta, prouincias acceperãt: ut iustior Ciceroni, quàm cuiuis, retinendorum lictorum caussa esset, quos non a senatu solum, sed a populo etiam accepisset.

set. Cæsar libro I. de bello ciuili. Ad oppidum] *ad Oppium, omnino uidetur emendandum. ad eum enim Cicero accedens, lictores sibi fasces præferre, & cum pompa anteire noluit, ueritus, ne Cæsariani milites ea re offensi impetum aliquem facerent: itaque eos in turbam coniecit, & promiscue cum ceteris ire uoluit.* Cum bacillis] *cum fascibus. nam ex bacillis, & uirgis con strictis fasces constabant, securi inserta, ut eius acies ex taret.* Recipio tempore me domo. te nunc] *corruptus locus: quem restituere, & sanare uix uidemur posse: tentemus tamen; et, quod remedium in libris scriptis inuenire non licet, uideamus num id ex ingenio promere poßimus. adducor igitur ut putem, Ciceronẽ, cum de suo ad Oppium acceßu dixißet, subdidisse cum dolore, & indignatione, Recipi, o tempora, me domo, & hunc? ut hoc dicat. uide quàm sim miser. colere me homines, & ad me domum uenire solebant. nũc uenit tempus, cum me Oppius, quasi dignitate superior, domo recipiat, exire ad me nolit, intra parietes suo cõmodo exspectet.* O *tempora, recipi me domo? ut illud,* O *tempora, fore cum Curtius non dubitet consulatum petere?* Et *hunc? tam abiectum uidelicet, tam despectum, tam sine dignitate?* Quod *sequitur, sic interpungo:* Ad Oppium. *quoniam ijs placeret, modo propius accedere; ut hac de re considerarent.* Ad Oppium, *inquit, redeo, de quo scribere institueram. deinde, quem cum eo sermonem habuerit, continuo subiungit.* Quoniam *ijs placeret, modo propius accedere; ut hac de re cõsiderarent. de lictoribus uidelicet; num ijs placeret, ut eos mecum adducerem. dixit*

inquit, ut hac de re considerarent. hoc enim uerbũ subau diendum est. Si remansissem.] *in Italia. si nunquam ad Pompeium in Græciam profectus essem, ut contra Cæsarem pugnarem.* Quæ restant] *præterita sunt mittenda: quæ reliqua sunt, uide.* Istis] *Cæsaris amicis, qui Romæ sunt. explora, inquit, quo animo isti erga me sint, quo putent Cæsarem esse.* Factum nostrum] *quòd, propius ad urbem accedens, lictores mecum adduxerim. quod Cæsar magis probabit, si, me id fecisse de suorum sententia, cognoscet.* De Pompeii exitu:] *quem Ptolemeus Aegypti rex interfecerat. Cæsar, Plutarchus, historici omnes.* Hoc putarem futurum] *putaui, quocunque uenisset, eum interfectum iri; cum homines, despecta illius fortuna, gratiam eo facto se esse a Cæsare inituros putarent.* Fannio] *hic est, quem initio belli ciuilis Pompeius in Siciliam cum imperio præmisit. epist. 15. lib. 10. deinde apparet, cum mare transisse cum ipso Pompeio: & numeratur inter eos, qui cum imperio erant, ep. 15. lib. 8.* De mansione tua] *crudeliter tibi minabatur, quòd in Italia remansisses: itaque de eius interitu consolandus non es.* Lucius uero Lentulus] *ne de Lentulo quidem dolendum est: (hic autem ab eodem Ptolemæo rege, qui Pompeium interfecerat, comprehensus, in custodia necatus erat) siquidẽ, ut Fannius crudelis, ita hic rapax fuisset, qui Hortensii domum, &c.* Omnino] *omnino & a Cæsarianis huiusmodi multa fiunt, indigna uidelicet, & iniusta: sed illud, quod Pompeiani designabant, erat infinitum. non enim hunc aut illum proscribere cogitabant, sed generatim omnes*

tum omnes, qui in Italia remansissent. Nisi] *ponitur pro sed, ut hic; et ep.23. et ep.1. et 73. l.13. fam.* Hostium numero] *Suetonius hæc in Iulio:* Denuntiante Pompeio, *pro hostibus se habiturum, qui reip. defuissent; ipse medios, & neutrius partis, suorum sibi numero futuros pronuntiauit. ep.6. lib.9. fam. &* Cæsar *lib.1. de bell. ci.* Solutiore animo] *nunc enim a curis districtus ualde sum, propter temeritatem mei consilij; quòd in Itáliam tam incõsiderate uenerim.* Vt deprecaretur.] *ut ueniam à Cæsare peteret, quòd cum* Pompeio *fuisset.* Nihil audiui] *profectus sit, nec ne.* Alexandrinas litteras] *Alexandriæ datas: in qua Aegyptij Cæsarem inclusum obsidione premebant. sic, &* Epiroticæ *litteræ, &* Olbiensis *epistola, dixit alibi.* An euntem, an iam in Asia?] *figura, qua utimur, cum, ex duabus rebus utra sit, incerti sumus: ut epistola 11. lib.1.* Nos hic te ad mensem Ianuariũ expectamus, ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios missis? *& eodem libro infra:* Proximus Pompeio *sedebam: intellexi hominem moueri, utrum Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset, an esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu audirentur? Huius generis etiam illud est in epistola ad* Trebatium: *Cn.* Octauius, *an Cn.* Cornelius *quidem? is me crebro ad cenam inuitat. & illud in* Bruto, *Paucis ante, quàm mortuus est, an diebus, an mensibus?*

EPISTOLA VII.

Istis placere,] *Cæsarianis, qui Romæ sunt.* Istis lictoribus] *consulibus* L. Lentulo, *&* C. Marcel

 lo,

lo, cum Q. Caßius, & M. Antonius tribuni pl. s.c. contra Cæsaris dignitatem fieri prohiberent; factum est per Cæsaris inimicos, ut, intercedendi potestate priuati, de sua salute cogitare die septimo cogerentur. itaque ad Cæsarem, qui Rauennæ erat, profugerunt. postea s. c. quæ Pompeius uult, & ut uult, multa fiunt: iniuste: non enim recte s. c. fieri potest, cum tribunis pl. intercedendi potestas erepta est. sed Pompeius tamen ijs s. c. delectus habuit, pecunias exegit, prouincias cum imperio tribuit, ut Scipioni, Domitio, Fannio, Sextio. Cæsar autem, deuicto Pompeio, ea s. c. improbauit, quæ post fugam tribunorum facta erant; quòd, tribunicia potestate sublata, nihil legibus, nihil more maiorum, nihil iure actum uideretur. quod cum ita esset; sequebatur, ut & prouincias & lictores amitterent ij, qui hæc à senatu post fugam tribunorum habuissent. quòd si qui ex his erant, quibus Cæsar lictores relinquere, & institutum tamen illud suum de s. c. improbandis retinere uellet: hac utebatur uia: lictores, quos a senatu habuerant, adimebat, alios deinde ipse dabat. ita fiebat, ut & illi lictoribus uterentur; et ea, quæ senatus post fugam tribunorum decreuerat, ne ualerent. itaque dicit Cicero, Cui non puto suos esse concessos, sed ab ipso datos: audio enim eum ea s. c. improbare, quæ post discessum tribunorum facta sunt. Sextius enim erat ex ijs, qui lictores, id est imperium, illis s. c. habuerat. & dicit, Suos, quos habuerat antea: Ab ipso datos, a Cæsare. supra autem, Iisdem istis, id est, ijs, quos nunc habeo. non enim ex ijs erat Cicero, qui lictores habuerant post fugam tribunorum: sed eos ante illud tempus habue-

habuerant, cum Ciliciam prouinciam non a senatu solum, sed etiam a populo accepi. quod Sextio non contigerat: qui prætoriam prouinciam sortitus erat: cum de illius imperio ad populum latum non esset. Cæsar libro I. *de bello ciuili.* Quod concessum Sextio sit] *ut lictoribus ipse quoque uti posset, cui non puto &c.* Si uolet sibi constare] *hoc dicit, Cæsar, si tantummodo* S. C. *uolet improbare, quæ post discessum tribunorum facta sunt, poterit nostros lictores comprobare, id est eos, quos adhuc habui. non enim ego illis* S. C. *imperium accepi. quòd si nostros lictores minus probare uoluerit, plane constare sibi non uidebitur. non enim præstabit id, quod dixit, se uelle ea* S. C. *quæ post fugam tribunorum facta sunt, ut iniqua rescindere; sed hac ratione prorsus omnia* S. C. *tollet.* L. Metellum] *hic est, qui superiore anno, tribunus pl. cum esset, Cæsarem, ne pecuniam ex ærario promeret, impedire conatus est. cui Cæsar mortem minitatus, & ærarij foribus, ut Appianus inquit, effractis, pecuniam abstulit, unde illud ep.7.l.10.* Duarum *rerum simulationem amisit, mansuetudinis in* Metello, *diuitiarum in ærario.* Illum] *Cæsarem.* Edixit] *edixit Antonius, ne cui ex ijs, qui cum Pompeio contra Cæsarem in bello fuissent, liceret esse in Italia, excepto Cicerone, & Lælio.* Re ipsa excipi] *quo modo poterat sine nomine re ipsa fieri Ciceronis exceptio? si sic uidelicet Antonius edixisset:* Ex omnibus Pompeianis ne cui liceat esse in Italia, *nisi quorum caussam Cæsar cognouerit, aut de quibus Cæsar scripserit. quo edicto Cicero, non nominatus, re ipsa tamen exceptus esset: siquidem Dolabel-*

le litteris, Cæsaris iussu confectis, in Italiam uenerat. Cur *autem nominari* Cicero *noluisset? duabus de caussis: primum, quòd grauius offendi* Pompeianos *intelligebat tam aperta significatione: eos porro iratos habere nolebat, si forte, ut incerti sunt bellorum exitus, uictores domum reuertissent: deinde, quòd exceptio illa; nominatim facta, quasi legem & necessitatem ijs, qui excipiebantur, imponebat, ne discedere ex* Italia *possent; ne scilicet beneficium* Cæsaris *aspernari, aut etiam renuntiare uiderentur. unde illud in epistola, quæ proximam subsequitur,* Exce*ptionibus edictorum retineor: quæ si non essent sedulitate effectæ, & beneuolentia tua, liceret mihi abire in solitudines aliquas. nunc ne id quidem licet.* Assequere quod uis,] *ut minuatur dolor meus: quem inde capio, quòd & in* Italiam *uenerim, & in edicto nominatim exceptus sim.* Me bonorum iudicium non funditus perdidisse] *bonos de me non male iudicare, neque consilium meum, quòd in* Italiam *unus ex omnibus* Pompeia*nis uenerim, prorsus improbare.* Quid tu in eo potes?] *quid a te fieri potest, ut boni meum consilium non reprehendant? nihil scilicet. caussam enim mei facti probabilem, quam afferas, nullam habes. ueruntamen, si qua mei defendendi facultas existet, id me maxime consolari poterit.* Et dicit, Id poterit, *ut hoc significet, aliud fere nihil esse quod poßit.* Quod nunc quidem uideo non esse] *uideo nullam tibi nunc meæ temeritatis excusandæ facultatem dari.* Si quid ex euentis] *nunc nihil uideo esse, quo meum factum tueri poßis: sed, si quid ex euentis nascetur, obserua, & occasionem ne præ=*

ne prætermitte: ut, si Cæsar bellum ex sententia confecerit, ex illo euentu mei defendendi facultatem arripias: quam nunc quidem non habes. adhuc enim Pompeiani sunt in armis; et, dum erunt, ego turpis uidear necesse est, qui stantem adhuc reip. caussam deseruerim. quòd si uincuntur; meum consilium ex euentis probabitur. dicar enim hunc exitum prouidisse, sapienterq; fecisse, quòd in Italiam, id est in Cæsaris potestatem, uenerim; contra quem sine spe uincendi pugnare, aut frustra tergiuersari, stultum esset. Vt hoc nunc accidit] hoc scilicet, quod sequitur: in quo ex euentis defendimur. nam, exitu Pompeij perspecto, minus reprehendor, quòd cum eo post Pharsalicam pugnam fugiente profectus non sim. in quo sapiens fuisse nunc uideor; quasi de illo, quocunque uenisset, id, quod accidit, fore coniecerim. exitu uero non dum cognito, dicebar debuisse cum eo proficisci. Ex omnibus nihil tamen magis desideratur, quàm quòd in Africam non iuerim.] Multa, inquit, in me desiderantur, uel quòd cum Pompeio profectus non sim, uel quòd in Africam ad renouandum bellum non ierim, uel quòd in oppido aliquo non resederim: sed ex omnibus tamen nihil magis desideratur, quàm quòd in Africam non ierim. Non probant] qui Romæ sunt, qui scilicet pondus habent, & a quibus meum factum probari uellem. fortasse autem non probant, quòd multi boni uiri in Africam profecti sunt: ut tentare quiduis potius maluisse uideantur, quàm de rep. desperare; cum ego contra fecerim. Et scio fuisse antea] in Africa: quorum omnium iudicium hoc fuit, uel barbaris auxilijs remp.

esse

esse defendendam. Hoc loco ualde urgeor] *non uideo, qui defendi poßim.* Hic quoque opus est &c.] *oportet, inquit, (nam alioqui defendi non possem) ex ijs, qui in Africam iuerunt, ut bellum renouarent, casu aliqui sint, uel, si fieri potest, omnes, qui suæ saluti consulere uelint, & consilium illud, quod ceperant, omittentes, abiectis armis Cæsari se credant. hoc si ita fit, meum factum minus condemnabitur: siquidem & alios salutem omnibus rebus anteposuisse constabit. sin autem illi in bello perseuerant, & si uincunt: uides, quid nobis futurum sit. quasi dicat: non solum in turpitudine erimus, sed etiam in periculo: turpitudine, quòd publicam caussam deserui, maiore salutis, quàm dignitatis, ratione habita: periculo, quòd eos hoc facto mihi fore iratos intelligo. unde illud in epistola quadam ad Varronem: Si essent nostri potiti, ualde intemperantes fuissent. erant enim nobis perirati: quasi quidquam de nostra salute censuissemus.* Dicit autem, *Hic quoque, propterea quòd in Græcia multi fuerant, qui post deuictum acie Pharsalica Pompeium saluti consulerent, & uictori aut se committerent, aut bellum certe rursus inferre nollent.* Sulpicii consilium] *quod se Ciceronis consilio non anteponere, consolans uidelicet Atticus scripserat.* Catonis] *qui bellum in Africa contra Cæsarem renouat.* Periculo uacuum est, & dolore] *itaque nostro consilio uidetur esse anteponendum: cum nostrum neque periculo uacuum sit, neque dolore: quòd & in uictoris manu sumus; & hoc ipsum mali non casu nobis, sed culpa & temeritate nostra contractum est: cum quiduis facere præstiterit, quam in*

Italiam

Italiam uenire. Extremum est] *commemorat quæ contra se faciunt, & quæ obijci a bonis uiris possent. primum, inquit, reprehendi possum, quòd in Africam non ierim: deinde, non idem fecerim, quod Sulpicius, qui sedem tutam & à bello uacuam elegit: postremo, quòd non in Achaia remanserim. hoc extremum est: sed hoc tamen facere melius fuit, quàm in Italiam uenire.* Domum statim uenerint.] *quod nobis non contigit. nam & in Italiam uenimus, neque domum tamen statim uenimus, qui Brundisii adhuc misere iacemus. illi autem uel in Achaia residebunt, uel, impetrata a Cæsare uenia, domum recta se conferent. Brundisii maxime lictorum cura Ciceronem tenebat: quos neque dimittere uolebat, ut proxima superiore epistola ostendit; &, secum adducere, propter militum licentiam periculosum uidebat esse.* Hæc tu] *hæc, quæ contra me sunt, uelim, ut cœpisti, in sermonibus ita extenues, ac minuas, ut quàm plurimos in tuam sententiam adducas.* Quòd te excusas] *cur ad me ipse non uenias.* Vel ut cum iis] *hic particula, Vel, non iteratur, sed refertur ad illud, quod infra dicet, Alterum est, cur te nolim discedere. nam duæ caussæ erant, cur Ciceronis interesset Atticum Romæ esse; uel ut cum Cæsarianis ageret, quæ agenda erant; uel, ipso absente, ne Terentia egeret; quam Atticus scripserat in sumptum flagitare.* Consilii mei] *quòd in Italiā uenerim.* Quod scribis Terentiam flagitare:] *hæc est altera caussa, cur te nolim discedere, quia scribis Terentiam assidue pecuniam petere: quod eam esse in angustijs declarat: quæ, si tu abesses,* omnium

omnium rerum inopia premeretur. In hoc loco] *præ dolore, inquit, in huius rei commemoratione diutius uersari nõ poßum*. Quòd eam diligis] *quòd ea tibi curæ eſt, quòd ei deeſſe nihil pateris*. Vtinam illi,] *hoc dicit, quia fore ſuſpicatur, ut ab iis apud Cæſarem oppugnetur. patet ex epiſtola ſequenti*.

EPISTOLA VIII.

Temeritatis meæ,] *quòd in Italiam temere & inconſiderate uenerim*. Quam tu prudentiam mihi uideri uis] *conaris enim mihi perſuadere, non me temere feciſſe, quòd in Italiam uenerim, ſed prudenter: negasq; mihi quidquam tali tempore potius faciendũ fuiſſe*. Furnius] *malim, Fuſius: ut de Caleno, Ciceronis iam inde a Clodianis temporibus inimico, intelligatur.ep.15.& 16.nam Furnius non modo non inimiciſsimus, ſed etiam & ante ciuile bellum, & poſt amiciſsimus.ep.18.l.5.& 18.l.9.& fam.l.10.ep.25*. Noſti genus,] *noſti, quàm maledicus, quàm iracundus ſit. non ignoras, quantum in eo ſoleat eſſe acerbitatis & iracundiæ uirus. id in me nunc uniuerſum euomitur*.

EPISTOLA IX.

Nec in ulla ſum ſpe &c] *nam ſi ſperarem me hinc poſſe diſcedere, quò & incaute, & celerius, quam oportuit, ueni; leuior eſſet dolor: ſed eam ſpem eripiunt mihi exceptiones edictorum. Lege quæ ſcripſimus in epiſtolam, quæ ante proximam ſuperiorem legitur*. Ante initum tribunatum] *ante quàm tribunatum noui tribuni pl. inirent. ueni autem ante in Italiam, ueritus ne illi me ſuis rogationibus impedirent. Tribuni pl. ante alios*

magi-

magistratus & designabantur, & magistratum inibant. Lege]*fortasse a tribuno pl. Dolabella perlata; in qua scriptum esset idem, quod in Antonii edicto.* Oppressus.]*quia me lex in Italia retinet, cum excipiat me nominatim, sicut edictum. uide ep. 7.* Multæque multorum ad illum]*ad Cæsarem. multos autem ad Cæsarem scribere sciebat: propterea quòd tabellarii, qui Roma ad Cæsarem in Africam litteras ferebant, Brundisii, ubi ipse erat, necessario conscendebant.* Caussa attulit] *Vbaldini liber antiquus, Caũs attulit. emendo, Casus attulit. nam quemadmodum, casus & consilium, casus & iudicium; sic, casus & culpa, casus & error, antitheta sunt. unde illud epistola huius libri ultima: Nihil est enim contractum casu: sed omnia fecimus iis erroribus & animi, & corporis, quibus &c.* Genus belli] *formidabile, &, quocunque uictoria inclinasset, exitiosum. unde illud ad Marcellum: Omnia sunt misera in bellis ciuilibus: sed miserius nihil, quàm ipsa uictoria: quæ, etiam si ad meliores uenit, tamen eos ipsos ferociores, impotentioresq; reddit. Plane enim uiderat, quid Cæsar & Pompeius spectarent, quæ inter eos conflati belli caussa esset, cum uidelicet utrique non libertas, sed dominatio proposita esset, ex quo illud ep. 11. lib. 8. Neutri σκοπὸς est ille, ut nos beati simus: uterque regnare uult.* Iueram]*nemo adhuc, quod quidem sciam, hoc uerbum mendosum esse suspicatus est; ne ipse quidem, cum hos meos commentarios primo edidi. nunc autem, cum ad hunc locum legendo peruenissem; (ualde enim harum epistolarũ lectio me delectat) nec satis ipsa sibi congruere sentẽtia uideretur;*

cœpi

cœpi diligentius totam rem examinare. itaque uidi, non modo, Iueram, sincerum esse non posse, sed plane, quod aliud significet, alterum uerbum desiderari. nam si genere belli commouetur Cicero, quod inter ciues gerebatur; si inparata omnia & infirma apud Pompeium, contra apud Cæsarem paratißima esse intelligit; certe inde fit, non ut ex Italia discedat, sed potius, ut in ea remaneat. idq; aperte confirmat illud, Ceperamq; consilium nõ tam forte, quàm mihi præter ceteros concedendum. non enim, si de itione ad Pompeium loqueretur, consilium illud minus forte appellaret. itaque, de mansione ut intelligat, necesse est. quod etsi non tam forte consilium fuit, ipsi tamen, qui paci semper studuerat, fuit præter ceteros concedendum. deinde (& hoc est, in quo suam culpam agnoscit) optimatum sermonibus, quos audiebat, consiliisq; maxime Quincti fratris de sua sententia detrusus, iuit ad Pompeium. et, ut mutationem sententiæ suæ significet, primum ait, Ceperam, ut de priore sententia: deinde, de posteriore, subiungit, Cesßimus. patet de mendo. uideamus correctionem. Bessarionis liber, pro, iueram, habet, scieueram: quod interpretari licet, caute egeram, consulueram probe rebus meis, intellexeram, quod esset e re mea. deinde, quale illud esset, exponit his uerbis: Ceperamq; consilium &c. manendi consilium non dubie significans. quod a se mutatum, & aliorum sermonibus, quibus ait se uictum cesßisse, & fratris suorumq; consiliis, quibus adscribit se paruisse, miserrimis modis in hac epistola conqueritur. Sane uellem exemplum aliquod liceret afferre, quo, ueteres sciendi uerbo, ea, qua diximus, sententia, eodemq; modo, nulla

scilicet

scilicet adiuncta dictione, usos esse, constaret. cuius generis etsi nunc in mentem nihil uenit; quin tamen eiusmodi aliquid, quale quærimus, inueniri possit, non despero. quòd si quis de mendo quidem nobiscum sentit, de quo uix arbitror dubitari posse, correctionem autem, ob inusitatam uerbi sententiam, minus probat: is a nobis accipiat, quod damus; de reliquo libros ipse ueteres consulat; aut ex ingenio suo probabilius aliquid promat. Hæc *cum scripsissem, rursus idẽ cogitanti uenit in mentem,* Quieram, *pro* ieram, *nec a sententia dissentire, nec a uetere scriptura longius abesse. itaque uelim a studiosis hoc quoque considerari.* Mihi præter ceteros concedendum] *nam alios tantum reip. caussa, me uero etiam beneficia, quæ a* Pompeio *acceperam, mouebant.* Cessimus, uel potius parui] *cessimus, sermonibus hominum: parui, iis, qui suadebant, ut ad* Pompeium *irem. ep.* 12. Is, quem tu mihi commendas] *frater meus. commendauerat autem* Atticus, *ut eum Cicero apud Cæsarem deprecantem litteris adiuuaret. unde illud ep. 22. Scribis illum per me Quincto fore placatiorem. Quo modo autem Cicero, qui et ipse fortuna minus prospera utebatur, adiuuare eum apud Cæsarem posset, & quo modo etiam adiuuerit, apparet ex epistola, quæ post duas sequentes legitur, in qua commendaticiæ sunt, pro Quincto fratre, Ciceronis ad Cæsarem litteræ.* Fasciculus] *litterarum, quas e Græcia Q. Cicero partim* Brundisium *ad Vatinium, &* Ligurium, *partim* Romam *ad alios mittebat.* Non modo fouisse, sed & tantam pecuniam illi dedisse] *cum scilicet eo*

legato

legato in Gallia usus est. est autem, Fouisse, locum illi inter legatos concessisse, non exclusisse illum, non dimisisse. Honoris mei caussa] *ut cognoscerem, quanti me faceret. non enim in eo Cæsar Quincti Ciceronis, sed Marci rationem habuit.* Eiusdem generis] *plenas omnium in me probrorum.* Illi ipsi] *cui ego putaui pernicio sum fore.* Vtile] *apud Cæsarem, aut etiam apud alios.* Reddi] *iis, ad quos mittuntur.* Hac ille acerbitate] *nam in me acerbus, & contumeliosus fuit iam inde ab illo tempore, cum ad Pompeium in Græciam nauigare cœpimus.* Istam miseram,] *Tulliolam.* Patrimonio. &c.] *uidetur dubitare de proscriptione: quod apertius ostendit paullo infra, cum dicit, Matri quoque eadem intellexi eße parata, quæ mihi.* Si me non offendes,] *si acciderit, ut, cum ad me uenies, me non offendas. Et hoc dicit, ut significet, sibi præ desperatione consilium in alias terras migrandi pæne iam esse captum.* Tamen habeto] *putato, satis eam tibi esse his litteris a me commendatam.*

EPISTOLA X.

Die natali meo] III. *nonas Ianuarii: apparet ex epistola 5. libri 7. & lib. 1.* Operas in portu, & scriptura Asiæ pro magistro dedit] *portorio, & scripturæ Asiæ magistri loco præfuit. de hoc ipso in epistola ad Silium his uerbis: Cum P. Terentio Hispone, qui operas in scriptura pro magistro dat, mihi summa familiaritas, summaq; consuetudo est. Scriptura autem quid sit, Pedianus in diuinatione declarat his uerbis: Qui exigenda a sociis, suo periculo exigunt, & reip. repræsen*

tant,

tant, eorum ratio scriptura dicitur. In illa autem socie- tate & magistri, & pro magistris erant. Cum illis ne querendi quidem locum futurum puto.] *siquidem alter frater est, alter fratris filius. cum aliis si res esset, ulciscerer: cum his ne queri quidem mihi arbitror licere.* Ac tu scripseras.] *Atticus ad consolandum Ciceronem, quæ poterat, omnia colligebat. itaque scripserat, eos, qui contra Cæsarem in Africa bellum renouarent, infirmos plane esse, & imparatos. hoc autẽ ad minuendam Ciceronis molestiam uel maxime pertinebat; qui ex euentis aliquid existere cupiebat, unde consilium suum non temere captum uideretur. in epistola, quæ ante duas superiores legitur, locus est huiusmodi: Si quid ex euentis. in eum locum quæ scripsimus, lege. apertior huius erit intelligentia.* Hispania] *in qua Cn. Pompeius Magni filius bellum aduersus Cæsarem instaurabat. Appianus libro 11. Dio libro 42. & 43.* Quid est, ubi acquiescam?] *nam si hæc, ut nuntiantur, ita sunt, ualde ego reprehendar, qui in Italiam ad Cæsarem uenerim, caussa publica, quam alij & fortiter, & cum optima spe tuerentur, destituta.* Eosque] *Quinctum fratrem, & Quinctum eius filium.* Accuses] *litteris ad eos scriptis reprehendas.*

EPISTOLA XI.

Immutata esse omnia,] *nam, cum Cicero ab Attico litteras accepit, imbecillæ Pompeianorum uires esse uidebantur; cum autem hanc epistolam scripsit, firmissimæ. itaque infert, Illa esse firma, quæ debeant, nos*

ſtultitiæ noſtræ grauißimas pœnas pendere. et hoc poſtremum adiungit, quia ſtultus ſibi fuiſſe uidebatur, quòd tam celeriter in Italiam ueniſſet, belli Africani exitu non exſpectato. Curanda] *Romæ.* Accepi] *hic. erant autem argentarij P. & Cn. Salluſtij, alter Romæ, alter Brundiſij.* Qui utamur] *uide ep. 23. l. 13.* Quo culpa maior.] *nam hoc ipſum mali, quod & ſuſtineo, et exſpecto, totum eſt mea culpa contractum, qui tam ſtulte & inconſiderate in Italiam ueni.* Ille] *Quinctus frater.*

EPISTOLA XII.

Nihil enim erat,] *ſenſum patere puto ijs, qui uident in litteris acutius. ut tamen etiam hebetiores intelligant, euolutam ſententiam manifeſtis uerbis exponam. minime, inquit, uolebam Cæſarem exiſtimare, me tanta de re alieno conſilio uſum eſſe. uolebam igitur eum exiſtimare, non me ſuaſu fratris mei, ſed mea ſponte meoq; conſilio iuiſſe ad Pompeium.* Poſtea, cum] *antea, Poſtea quàm. emendaui locum ex coniectura, & hic, et epiſtola ultima lib. 2. fam. & alibi. mendi origo fuit, quòd ſcribebant ueteres, quam, pro cum.* Tamen L in eo] *Tamen de eo, clarius eſſet. ut nunc legitur, non puto locum carere mendo. opem exſpectabimus ueterum librorum.* Is lenis in illum] *Cæſar in Quinctum.* Is ero, qui ſemper fui] *faciam quod ſemper feci, ut fratrem meum, quantum in me ſit, adiuuem.* Quod utinam ita eſſet.] *cupit, Pompeianos Cæſari ſe dedere; ut ipſe ſapiens fuiſſe uideatur, qui ſtatim poſt Pharſalicam pugnam ad Cæſarem uenerit, quaſi, quid futurum eſſet, coniectura proſpiceret,* Etiam Hiſpania] *cum*

etiam

etiam in Hispania contra Cæsarem bellum paretur. Velim facias id, quod sæpe fecisti:] *scribas ipse meo nomine.* Hoc enim Atticus *facere solitus erat. unde illud in epist.* 2. Q*uibus tibi uidebitur, uelim des litteras meo nomine. et ep.* 3. V*elim, si qui erunt, ad quos scribendum à me existimes, ipse conficias. item ep.* 5. 7. *&* 14. Præclaras generi actiones?] *εἰρωνικῶς. nam actiones Dolabellæ, qui hoc tempore tribunatum pl. gerebat, turpissimæ erant. auctor* Dio *lib.* XII.*et* Plutarchus *in Cæsare. ipse autem ep.* 14. O*mnium, inquit, conspectum horreo, præsertim hoc genero. et ep.*16. A*d ea, quæ me conficiunt, gener accedit. et ep.* 23. O *dij, generum ne nostrum potissimum, ut hoc uel tabulas nouas?* Simplicem] *sine coheredibus; ut ego unus creuerim. ep.*2.

EPISTOLA XIII.

Siser] *non memini me legisse alibi hoc cognomen inter familias* R*omanas. familiæ quidem nomen esse non potest. itaque suspicor de mendo.* Seruii patris] *Seruij Sulpicij. et addit, patris, propterea quòd eodem prænomine & filius appellabatur, ut apparet ex epistolis ad Sulpicium scriptis.* P*u to autem alio loco me dixisse, apud* R*omanos in consuetudine fuisse positum, ut, qui primi nati essent filij, patris prænomine uterentur.* Huc uenerunt:] *Brundisium.* Existimare te posse certo scio] *uides enim, nulla omnino re leuari posse dolorem meum. deinde infert,* M*ibi cum omnia &c.* Aequum postulant,] *quid postularint, cognosce infra, ep.* 14. *&* 16. Neque tam mihi desperaturi uidebamur.] C*aualcantis liber scriptus habet,* Neque

tamen mihi desperaturi ita uidebantur: *Vbaldini*, *Neque tamen desperaturi mihi uidebamur*. *Ferri alter*, *Neque desperare mihi uidebantur*. *legendum puto*, *Neque tamen desperatum iri mihi uidebamur*. In eadem sum uoluntate] *ut redimatur*: *quanquam res nostræ desperatæ sint*. Cum id uidebamur sapienter facere,] *ante quàm ille a Cæsare deuictus esset*: *quo tempore nobis ea res honori fore uidebatur rep. constituta*. *nunc autem*, *quoniam fortuna tulit ut Cæsar uinceret*, *ex euentis stulte fecisse iudicamur*. Tuo uillico] *in Epiro*. Neque ab illo rogati sumus] *qui enim dare debui non rogatus?* Quid sit, quod confici possit] *unde nobis suppeditentur sumptus necessarij*. Caussam nosti] *non est tibi ignotus rerum mearum status*. *Et hoc dicit*, *propterea quòd*, *cum illud parum plane posuisset*, *Quid mihi de omnibus des consilij*, (*non enim exponit*, *quibus de rebus consilium dari sibi uelit*) *adscribendum putauit*, *cur breuitate usus esset*: *ideoq́; intulit*, *Et caussam nosti*. *et scis*, *inquit*, *res meæ quo modo se habeant*, *&* *quæ me solicitent*, *etiam si ego minus explicem*.

EPISTOLA XIIII.

Vt nihil aliud,] *subaudi esset*, *quod me consolaretur*. Comites me, & socios habere putabam:] *qui in Africam ire noluerant*, *sed remanserant*, *ut a Cæsare ueniam deprecarentur*, *eos sibi comites reditus in Italiam*, *&* *eiusdem consilij socios fuisse dicit*. Culpæ] *peccasse sibi uidetur*, *quòd Brundisii maneat*, *ceteris ad Africanum bellum proficiscentibus*. Receptus]

ptus] *a Cæsarianis*. Scripserit] *Cæsar*. Non quòd ab isto salus data quidquam habitura sit firmitudinis :] *cur ita putaret, caußam attulit ep. 20. sic enim scribit : Et alia timenda sunt, ab alijsq; : & ab hoc ipso quæ dantur, ut a domino, rursus in eiusdem sunt potestate*. Hoc genero.] *P. Cornelio Dolabella, qui cum Cæsare erat. Hoc genero : tam turpi, tam perdito, tam flagitioso. Et hoc, quemadmodum ego opinor, ideo dicit, quòd Dolabella Cæsarem instigabat, ut aut Pompeianorum bona proscriberet, aut tabulas nouas poneret. unde illud ep. 24. O dij, generum ne nostrum potißimum, ut hoc, uel tabulas nouas? Atque etiam huc pertinet id, quod dixit ep. 12. Vides acceßisse ad superiores ægritudines, præclaras generi actiones. item epist. 16. Ad ea, quæ me conficiunt, gener accedit. et ibidem : Suspicor coheredes dubiam nostram caussam putare. id est, proscriptionem meorum bonorum fore putant.* Quinctus pergit,] *Quinctus frater non cessat de nobis detrahere*. Cum ceteris] *ijs, de quibus supra in hac ipsa epistola*. Ad Minucium parentem scribam,] *ut mihi pecuniam curet*. Tuas litteras mittam] *quibus ad eum scribis, ut mihi usque ad HS x x x curet : tantundem te Minucio filio Romæ numeraturum. Minucius tamen x I I. sola curauit : ut ex epistola, quæ proxima sequitur, apparet*. Potuisse mirarer] *subaudi, cogi & confici a te de rebus meis*. Nisi multa de Fufidianis prædiis] *hic quoque subintelligitur, HS cogi et confici potuiße putarem. quod tamen non ita erat. nam Fufidiana prædia, quæ ad Ciceronem heredi-*

tate peruenerant, nondum Atticus uendiderat; ut patet ex epistola sequenti. Et id uideo tamen] *quàm difficile sit* XXX *cogi.*

EPISTOLA XV.

Vt eum scribere etiam pudeat de illis rebus,] *quasi bellum cum Ptolemæo rege cœptum confecerit, & negotij iam nihil habeat. Loquitur autem de Cæsare.* Affuturi] *in Italia, ut cum Cæsare dimicent. unde illud in epistola sequenti, Ante reditum eius, negotium confectum iri puto.* Achæi] *qui post pugnam Pharsalicam primum in Achaia remanserant: deinde in Asiam iuerant, ut a Cæsare ueniam impetrarent. ij, omisso petendæ ueniæ consilio, aut ad Pompeium, inquit, redituri ex Asia uidentur, aut loco aliquo, qui Cæsaris in potestate non sit, commoraturi.* Altero,] *D. Lælio, quem tamen a Cæsarianis receptum iam esse, superiore epistola scripsit: sed uidetur minus certum id fuisse: siquidem paullo post in hac epistola dicet: Solius meum peccatum corrigi non potest, & fortasse Lælij. ex quo manifestum est, incertum adhuc fuisse, num Lælius esset receptus.* Cui neque ad illos reditus sit, neque ab his ipsis quidquam ad spem ostendatur.] *illos, Pompeianos: his ipsis, Cæsarianis.* XII.] HS. *de hoc in epistola superiore.* Quod superest] *usque ad* XXX. HS. *ex quibus* XII. *tantum acceperat a Minucio, ut* XVIII. *superessent.* Peccati dolor,] *nihil, inquit, difficilius est, quàm is dolor, quem ex peccati mei recordatione percipio. peccauerat autem in hoc Cicero, quòd in Italiam uenerat, ut sæpe iam dictum est.*

Aeter-

Aeternus.] *nunquam enim eo liberamur.* Si so- cios essem habiturus ego, quos putaui] *putaui enim alios quoque in Italiam esse uenturos: qui deinde non uenerunt.* Habet aliorum &c.] *ceteri Pompeiani, qui in Africam non iuerunt, excusari omnes aliqua re possunt, ego nulla. itaque illi reditum habent ad suos: quem ego me habere non puto, qui publicam caussam, cũ in Italiam ueni, quasi prodidisse uideor.* Non.ue- niunt in dubium de uoluntate] *non existimari possunt noluisse in Africam ire; siquidem capti a Cæsare, aut interclusi, non potuerunt. ego autem neque captus sum, neque interclusus: neque tamen in Africã iui: quodq; grauius est, etiam in Italiam ueni.* Cum se expe- dierint] *nunc reprehendi non possunt, quia non iuerint: apparet enim non licuisse, cum alij capti, alij interclusi essent. si uero exeundi uiam nacti, ad exercitum Africanum se conferent; multo minus in dubium uenient de uoluntate. ostendent enim se, cum potuerint, iuisse.* Fusium] Q. *Fusium Calenum, quem Cæsar, uicto in Pharsalia Pompeio, Achaiæ præfecerat: & est is, ut opinor, qui Ciceroni post Cæsaris obitum acerrime in senatu in M. Antonium inuehenti, respondit. epistola sequenti. Cæsar lib. 3. de bel. ci. Dio.* Timidi] *tantum timidi uideri possunt, nihil præterea. uenerunt enim sua sponte in Cæsaris, potestatẽ, ne hostiũ loco habiti, calamitatẽ aliquam subirent; quã supplices se posse effugere sperarunt. ego autẽ non timidus solum existimari possum, sed Cæsaris quodam modo cupidus, qui in Italiam, quasi conspectum & consue tudinem uictoris appetens, me contulerim: cum eadem ra-*

tione, qua ij, qui ad Fusium uenerunt, consulere mihi possem. Quicunque sunt] *etiam si Cæsaris caussam acriter oppugnarint.* Corrigi non potest] *neque enim efficere ego quidquam possum, ut peccasse non uidear. alij autem, si qui peccasse putabantur, cum se ad Africanum exercitum contulerint, recepti non iam amplius reprehendentur: cum mea ratio non eadem sit. nam quoniam ego multo grauius, quàm ceteri, Pompeianos offendi, non recipiar ab illis: itaque fiet, ut solius meum peccatum non corrigatur.* Casſium] *rumor fuerat, Caſsium ad Cæsarem Alexandriam ire, ut deprecaretur. quod omnino Ciceronis caussam aliqua ex parte subleuasset: cũ & alios esse constaret, qui uictori se crederent. hic quoque, inquit, consilium mutasse dicitur: ut uideas me, præter Lælium, culpæ socium habere neminem.* Generacedit] *perditus, & Cæsari malorum consiliorum auctor. etiam in epistola superiore, Præsertim hoc genero. in eum locum, uide, quæ diximus.* Cetera] *ut de domesticis rebus male affectis, ut de Terentiæ inopia, ut de Quincti maledictis.* Expleri] *cum hereditas diuidi commode non potest, propter coheredum non æquas partes; ad licitationem confugitur; quæ certior est, quàm æstimatio. ita, omnium bonorum reperto pretio, expletur ea, quæ minor esse uidetur, pars hereditatis.*

EPISTOLA XVI.

Ista epistola] *quæ mihi a Cæsare reddita est.* Exigue] *sine pondere: ut, quod illa epistola continetur, inane dicat. quod idem ep. 17. Inane, inquit, esset, etiam si uerum esset.* Ab illo] *a Cæsare. à quo epistolam illam scri-*

scriptam non fuisse, ostendit ep. 17. Intelligis, inquit, illud de litteris ad v. idus Febr. datis non uerum esse. Ac *sane fieri potest, ut* Oppius *eam, aut aliquis alius scripserit; ne* Cicero, *desperatione adductus, rursus ex* Italia *discederet.* De pace] *quam* Cicero *cum omnino inter Cæsarem & Pompeianos factum iri putaret, ut ostendit in epistola ad* Caßium, *in Italiam uenit, statim post pugnam in* Thessalia *commissam. cuius eum consilij deinde pænituit: itaque infert:* Cuius ego spe in hanc fraudem incidi. Sperandum] *de pace.* In Asia &c.] *enumerat, quot in locis parum secunda Cæsaris fortuna fuerit. In Asia: cum* Pharnaces Mithridatis *filius, pugna cum* Cn. Domitio Caluino *Asiæ præfecto prospere facta, Pontum occupauit.* In Illyrico] *ob rem a Gabinio minus feliciter gestam. nam, præter alia incommoda iam accepta, in prœlio cum barbaris commisso magnum numerum militum amisit; et ipse paucis post mensibus, summa difficultate rerum omnium pressus, morbo interijt.* Casſiano negotio] *cum Caßius, &* Marcellus, *Cæsaris in ulteriore* Hispania *præfecti, dissensione orta, & militum seditione facta, bellum aliquandiu inter se gesserunt.* In ipsa Alexandria] *cum Cæsaris milites perturbati, & ab* Alexandrinis *loco pulsi, legionarijs circiter quadringentis, & claßiarijs ac remigibus fere totidem amißis, in naues refugerunt; Cæsar autem ipse, magno in periculo uersatus, natatione sibi cōsulere coactus est.* In urbe] *hoc est, quod dicit ep. x.* Vrbanæ res perditæ: *cum scilicet, absente Cæsare, & in bello, quod cum* Alexandrinis *geßit, occupato, multa male & inutiliter* Romæ *propter contentiones tribu-*

tribunorum pl. & *ambitionem tribunorum mil. administrabantur: ut inquit Hirtius lib.* IIII.*quanquam aptius refeeretur ad M. Antonij libidinem,* & *auaritiam: de quo his uerbis in* II.*Philippica: In urbe auri* & *argenti fœda direptio.* & *paullo post: Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam?* In Italia] *hoc quoque ad M. Antonium refero: de quo sic in eadem Philippica: Italiæ percursatio comite mima: in oppida militum crudelis* & *misera deductio.* Ille] *Cæsar: quem adhuc bello Alexandrino distineri, fama erat.* Negotium confectum iri] *Africanos in Italia fore. unde illud in epistola superiori: Ii ex Africa iam affuturi uidentur.* De litteris:] *ad me a Cæsare missis: de quibus initio loquitur epistolæ. Lætitia autem bonorum commota erat: propterea quòd de Ciceronis incolumitate dubitandum iam non uidebatur, Cæsare ad illum scribente.* Huius consilii] *nemo enim salutem a Cæsare petit. nam qui in Asiam iuerant, ut Cæsarem pro salute sua deprecarentur, progredi ulterius noluerunt, sed ibi Alexandrini belli exitum exspectant. qui uero in Achaia sunt, Fusio, contra quàm antea fecerant, ostendunt se nolle deprecari,* & *primum illud consilium de salute a Cæsare petenda mutauisse. Puto autem legendum esse, Auferunt, non Afferunt. puto tamen, non censeo. uidetur enim* &, *Afferunt, posse retineri: ut sit: etiam spē afferunt: spem quidem adhuc Fusio afferunt, ituros se ad Cæsarem ut deprecentur; non tamen eunt.* Constitutum] *deliberatio. nam constituerunt, Cæsari se committere: sed, interposito Alexandrino bello,* & *Cæsaris rebus*

in

in discrimen adductis, integrum sibi reseruarunt, belli exitum exspectantes. itaq; mora Alexandrina effectum est, ut eorum caussa quasi corrigeretur, ut eorum culpa minueretur: siquidem nihil fecerunt, quod Pompeianos, qui in Africa bellum renouant, grauius offenderet. & ut Alexandrinum bellum illorum caussam iuuit, ita meam perdidit. nam, quo minus secunda Cæsaris fortuna est, eo magis reprehendor, qui in Italiam uenire properarim, caussa reip. desperata. Ab his] *a Cæsarianis.* Sine dubitatione] *noli enim dubitare, ut eorum ueritas me offendat.* De his litteris:] *quæ mihi a Cæsare redditæ sunt: uis autem me scribere, ut ille, cum mihi non iratũ esse Cæsarem audiat, ex hoc meo commodo lætitiam capiat. sed, inquit, hoc non facio: primum, quòd me istæ litteræ non delectant; siquidem & exigue scriptæ sunt, & suspiciones habent non esse a Cæsare: deinde, quòd, ipsum Quinctum non esse erga me optime animatum, ex amici litteris intelligo.* Illum ad te scribere] *Quinctum.* Si putas rectum esse, & a te suscipi posse,] *duplex consideratio; num rectum sit, ut omnino de testamento Terentia moneatur; & num moneri ab Attico debeat. illud enim, Si putas a te suscipi posse, ut opinor hoc ualet: si tibi ita familiaris Terentiæ uideris esse, ut agere cum ea de testamento poßis.* Camillo] *nam hic non minus, quàm Pomponius, Ciceronis res & negotia curabat: ut ostendit epistolarum, quæ familiares dicuntur, libro XIIII. harum autem, quæ ad Atticum scribuntur, libro V. ep. 9. & libro VI. ep. I.* De testamento] *cupiebat Cicero, a Terentia testamentum fieri, ut illa, cum*

res

res suas constitueret, satisfaceret ijs, quibus debebat. nam Ciceroni, *Terentiam eius uxorem debere, minus honorificum uidebatur. monere autem eam de testamento, commodius erat, quàm de solutione. nam cum testamentum cõficeret, necessario sequebatur, ut de solutione cogitaret.* Scelerate quædam facere] *nefarie rem perdere: unde illud ep.24. Cum hoc tam paruum de paruo detraxerit, perspicis quid in maxima re fecerit? In epistola etiã ad* Plancium *Terentiæ scelus appellat, eoq́; se dicit esse adductum, ut diuortium faceret. Quibus enim, inquit, pro meis immortalibus beneficijs carißima mea salus, & meæ fortunæ eße debebant; cum propter eorum scelus nihil mihi intra meos parietes tutum, nihil insidijs uacuum uiderẽ; nouarum me neceßitudinum fidelitate contra ueterum perfidiam muniendum putaui.* Quid scribas de ea] *rectius fortaße, Quid sentias de ea: num scilicet tibi uideatur poße prouideri, ne rem perdat. ut* Terentia *significetur.* Pro desperato] *ea de re nihil amplius cogitabo. omnino, inquit, hac in re tuo consilio egeo, siue aliquid excogitas, siue nihil. nam si aliquid; ne* Terentia *facultates conficiat, prouidebitur: si nihil; mihi erit ea res pro desperata, itaq́; cura liberabor.*

EPISTOLA XVII.

Eo breuiorem, quòd] Vbaldini *liber antiquus,* Eo *breuior est, et quòd. probo: ut duabus caußis breuior epistola sit; & quòd eam dederit properantibus tabellarijs alienis; & quòd suos ipse missurus fuerit.* Culpa mea.] *mea enim negligentia factum est, ut* Dolabellæ *nuberet: quem ego probare generum non debui, nisi prius*

omnia

omnia perſcrutatus, non ſolum quod ad mores, ſed etiam quod ad facultates attineret. quod ſi feciſſem; eius ære alieno perſpecto, nunquam paſſus eſſem, ut homini in tanta rei domeſticæ difficultate conſtituto filia mea collocaretur. ſed commiſi, ut me abſente res per amicos ageretur. quibus in Ciliciam proficiſcens ita mandaui, ut, quoniam ego tam longe abfuturus eram, de Tulliæ meæ matrimonio agerent ipſi quod probaſſent. in quo meam negligentiam agnoſco. tantam enim rem alijs committere non debui, ſed in reditum meum integram reſeruare. Cur autem hoc a Cicerone putem ſignificari, facit epiſtola ad Terentiam his uerbis ſcripta: Tullia noſtra uenit ad me pridie idus Iun. cuius ſumma uirtute & ſingulari humanitate grauiore etiam ſum dolore affectus, noſtra factum eſſe negligentia, ut longe alia in fortuna eſſet, atque eius pietas ac dignitas poſtulabat. Dixit autem, Tale ingenium in tam miſera fortuna uerſari, hoc ſenſu: quòd Tullia uirũ haberet tam perditum, tam flagitioſum, tam multa in tribunatu nefarie molientem. ſiquidem in tribunatu iniquas leges ferre Dolabella conatus eſt, maxime debitorum cauſſa, e quibus ipſe unus erat. Dio. Cum Salluſtio] *idem in epiſtola ad Terentiam:* Nobis erat in animo, Ciceronem ad Cæſarem mittere, & cum eo Cn. Salluſtium. *Deinde conſilium mutauit, cum de Cæſaris aduentu nihil audiretur; ut in proxima ſequenti, & in alia ad Terentiam epiſtola declarat.* Communi mærore] *nam uterque in mærore ſumus.* Conſolandis: &c.] *mendũ uideo, correctionem adhuc quæro.* Locutum:] *me liberius loqui, quàm oporteret.* Non abhorret a mea

ſuſpicione eius oratio] *quod enim ipſe dicit, id ego quoque ſuſpicabar, genus ſermonum meorum iſtis non probari.* Non dubito &c.] *omnino, inquit, parui refert, quo modo loquar. nam iſtis perſuaderi nunquam poterit, ea, quæ faciant, mihi probari, etiam ſi oratione utar ad tempus accommodata.* Quid mea interſit] *omnino enim ad meas ærumnas accedere iam nihil poteſt. Idẽ ſignificat ep.24. Quod, inquit, me mones de uultu, & oratione ad tempus accommodanda; etſi difficile eſt, tamẽ imperarem mihi, ſi mea quidquam intereſſe putarem.* Me profectum quidem illò] *uel, Illinc, uel, Illim, quod idem ſignificat, legendum puto, aptiore ſententia, quàm ſi Illò, legas.* De litteris ad V. Febr. datis] *de quibus initio proximæ ſuperioris epiſtolæ.* Inane eſſet, etiam ſi uerum eſſet] *nam etſi uerum eßet, eas Cæſarẽ ſcripſiße; tamen apud me nõ magni ponderis eßent, quoniam exigue, &, ut ita dicam, frigide ſcriptæ ſunt.* Naſidium] *Pompeianum, ex ordine equeſtri, quem Cæſar libro II. de bello ci. à Cn. Pompeio Magno, L. Domitio, Maßilienſibusq; ſubſidio miſſum refert. de hoc ipſo in fine ſeptimæ orationis in Antonium.* Emiſſus] *ex Africa: in qua Pompeiani bellum contra Cæſarem parabant, et ex prouincia neminem exire patiebantur, ne de copijs eorum, aut de conſilijs Cæſar ſcire poſſet. Naſidius autem fecerat, ut exire Terentio liceret.*

EPISTOLA. XVIII.

Valde eſſe impeditum] *graue adhuc & difficile bellum ei cum Alexandrinis eſſe.* Me hinc expedias] *efficias, ut mihi Brũdiſio diſcedere concedatur; ubi cum reliquis*

liquis etiam loci grauitas miserrime perferēda. Bellum] *illatum a Pompeianis, tum quidē uires in Africa Scipione duce colligentibus.* Vtetur] *Cæsar, non exspectans ut in Italiam traiiciant.* Istorum] *Cæsarianorum.* Via] *ut huc, ubi ego sum, copiæ conueniant, in Africam traiiciendæ.*

EPISTOLA XIX.

Velim, quid erit, qualecunque erit, scribas.] *rectius, Quod erit, opinor.* De pace] *nam si bellum fuisset, erat ei timendum non solum a Cæsare, contra quē pugnauerat, sed etiam a Pompeianis, quos reliquerat.* Dicitur idibus Sext.] *affuturus, cum Cæsaris ad me litteris. affuit autē pridie idus, ut ex duabus epistolis ad Terentiam, quæ fam. libro 14. postremæ leguntur, manifestum est.* Quæ antea ad te scripsi.] *puto significari illas litteras, quæ in fine libri ordine præpostero collocatæ sunt. nam ante hāc epistolam datas esse, dies adscripta declarat. In iis ostendit, Brundisio discedere sibi certum esse, cum dicit: Scribas ad me, cum habebis cui des, & dum erit ad quem des; quod longum non erit. Hic quoque idem ostendit, sed se tamen teneri, dum, ut in pessimis rebus, aliquid caueat. Brundisii, inquit, caussa non est cur diutius iaceamus. modo tantisper commoremur, dum, ut in pessimis, aliquid caueamus; satis est. cautio autem hæc esse poterat, ut prius, quàm discederet, de Cæsaris rebus, de belli Africani apparatu certiora cognosceret, ut ad inopiam Terentiæ propulsandam aliquid conficeret, ut pecuniam pro sumptu suo cogeret, denique etiam ut Philotimi aduentum exspectaret, qui litteras a Cæsare habere dicebantur.* Nihil unquam caui] *non enim caui, cum initio belli ad Pompeium in Græciā*

naui-

nauigaui: itaque dicit in epistola ad Cæcinam; Vt Amphiaraus in fabulis, sic ego prudens & sciens ad pestem ante oculos positam sum profectus. Multo etiam minus caui, cũ *in Italiam reuerti: siquidem consilium cepi nec tutum, nec honorificum.*

EPISTOLA XX.

Seleucia Peria C. Trebonii, is] *uel antiquis libris repugnantibus emendo, Seleucia Pieria C. Trebonius. fuit autem Pieria Seleuciæ cognomen: quod apud Plinium legimus libro 5. cap. 9. & eodem libro cap. 21. nam quòd Trebonius, lego, non, Trebonii, is; in eo mutatio nulla est: siquidem ex duarum, i, coitione efficitur u.* Quod ipsum est suspectum, notionem eius differri.] *nunc enim omnibus ignoscit, non quòd omnes uenia dignos putet, sed quòd ad uniuscuiusque caussam cognoscendam tempus non habet: itaque notionem differt: quod suspectum est. nam si nunc aliquibus ignosceret caussa eorum cognita: iis, quibus ignouisset, nihil amplius timendum esset. cum uero omnibus ignoscat incognita caussa; suspectum uidetur esse. nam omnino caussam eorum, qui cum Pompeio fuerunt, illum diligentius aliquando cogniturum, uerisimile est.* Reddidit] *quæ abstulerat, arbitratus Pompeiano ius recuperandi non futurum. nunc, Sallustio a Cæsare recepto, & ex eorum numero, qui hostes habebantur, exempto, reddere coactus est.* In Siciliam] *ut inde post in Africam contra Scipionem, & reliquos Pompeianos traiicerent.* Et protinus iturum] *in Siciliã uidelicet, ut ex epistola, quæ proxima sequitur, apparet. ego tamen libentius legerem, Eò protinus iturum, sensu eodem, sed magis aperto.*

Est

Est autem obseruandum, locutionem hic esse minus integram; cum uerbum desideretur, quò participium, Iturum, referatur. qua tamen figura alibi quoque Ciceronem esse usum animaduertimus, ut ad Lentulum epistola, cuius initium est, Legi tuas litteras. sic enim scribit: Placebat illud, ut, si rex amicis tuis, qui per prouinciã imperii tui pecunias ei credidissent, fidẽ suam præstitißet, et auxiliis eũ tuis, et copiis adiuuares; eã eße naturam, et regionẽ prouinciæ tuæ, ut illius reditũ uel adiuuando confirmares, uel neglig ẽdo impedires. *uerbum enim, Esse, unde regatur non est.* Propius accedam] *propius urbem. quod nõ fecisset, si Cæsar, qui ex Asia ueniebat, omissa Sicilia ex Græcia in Italiam recta nauigasset. nam eum Brundisii, ubi erat, exspectasset, ut aduenienti occurreret, & deprecaretur. itaque dicit:* Quod si faciet, *id est si in Siciliam ibit,* ego propius accedam.

EPISTOLA XXI.

Illa sic scripsit, ut ego ad te antea:] *scripserat autem Terentia Ciceroni, cum ei HS x mitteret, nihil eße reliquum: ut ex epistola constat, quæ post duas sequentes legitur. quam epistolam ante hãc eße datam, ex adscripta die manifestum est.* Pharnaces] *qui Pontum occupauerat, & excessurus sine bello nõ uidebatur.* Ad quam primum Sulla uenit] *uenerat autem, ut legiones in Siciliam traduceret: quò Cæsar Patris iturus erat.* Nullam putant se commoturam] *nisi acceptis præmiis, quæ Cæsar promiserat: unde in epistola sequẽti:* Currũt ad illũ pulsi a militibus, qui se negãt usquã, nisi acceperint. Si hoc ita est] *legiones ex Italia nolle*

 discede-

discedere, neque ullo pacto eos, quos Cæsar misit, in Siciliam secuturas. Euasissem] *illo autem absente, dubius quid agerem, uenia non dum impetrata, neque tamen desperata, Brundisii inuitus permansi.* Quæ ad tempus accommodem] *uultum, & orationem: unde illud ep. 24.* *Quod me mones de uultu, & oratione ad tēpus accommodanda; etsi difficile est, tamen &c.* Nostrorum iniuriis] *Quinctum fratrem, & Terentiam significat: Quinctum, qui maledictis offenderet: Terentiam, quæ facultates absumeret.* Dignum nobis] *nam orationem & uultum ad tempus accommodare, dignum Ciceronis prudentia fuisset. Hoc, inquit, non possumus, dolore perturbati: qui quidē dolor efficitur et ex nostris peccatis, & ex nostrorum iniurijs. peccata autem Ciceronis erant, primum, quòd ad Pompeium in Græciam nauigasset, cum de Cæsaris uictoria conijcere posset: deinde, quòd in Italiam reuertisset, cum id neque tutum, neque honorificū uideretur.* Sullana cōfers.] *credibile est, Atticum in hanc sententiam scripsisse: Feramus quæ sub Sylla tulimus: hæc enim eiusmodi fere sunt. Hic Cicero respondens, Sullana, inquit, genere ipso præclarissima fuerunt; nam Sylla senatus dignitatem contra perditam & seditiosam plebem defendebat; moderatione non admodum temperata; siquidem eos, quos sibi minus amicos fuisse intelligebat, occidit.* Obliuiscar, multoq́; malim, quod omnibus sit melius,] *dictio uidetur deesse, ad quam referatur uerbum, Obliuiscar. fortasse igitur sic: Obliuiscar mei, idq́; malim, quod omnibus sit melius. siquidem in antiquis Bessarionis, Ferri Vbaldini & Maffei libris*

bris pro multoq; malim, legitur, mittoq; malim. Nostri nullam mentionem.] *scribis, inquit, Cæsarem mea caussa Quincto fore placatiorem. uide, quàm secus sit. Quincto filio, cum pro patre deprecaretur, omnia tribuit, nostri mentionem nullam fecit: ut apud Cæsarem non modo ego alios commendare non poßim, sed etiã commendatione ipse uidear indigere.*

EPISTOLA XXII.

Epistolas illas] *Quinctus Cicero epistolas contra Marcum fratrem scripserat ad Cæsarem: Cæsar illas ad Oppium & Balbum misit: illi Attico dederunt: Atticus ad M. Ciceronem curauit perferendas.* Quasi quo illius &c.] *ne Cæsar quidem, inquit, illas epistolas, a Quincto contra me scriptas, ad Balbum et Oppium misit, quasi quo illius improbitate offenderetur, sed credo, ut incommoda diuulgarentur mea.* Ne illi obsint,] *scribis te uereri, hæ litteræ, contra me ad Cæsarem scriptæ, ne ipsi Quincto, qui scripsit, apud Cæsarem obsint: id est, ne Cæsar, hac improbitate offensus, difficilior illi sit ad ignoscendum. (nam quòd, in Pompeij partibus fuisset, hoc sibi ut ignosceretur, Quinctus petebat) hoc, inquit, non est, ut pertimescas. tantum enim abest ut ita sit, ut etiã Quincto statim omnia Cæsar concesserit, deq; illo ne rogari quidem se passus sit. quod idem in fine superioris epistolæ dicit his uerbis: Scripsi ad te antea, eum statim Quincto filio omnia tribuisse. & in ea, quæ proximã superiorem antecedit: C. Trebonius se Antiochiæ dicebat apud Cæsarẽ uidisse Quinctum filium cũ Hirtio: eos de Quincto, quæ uoluissent, impetrasse, nullo quidem negotio.* Et aduertẽ-

dum est, Ciceronem, cum eandem rem iterum & tertio significaret, non iisdem tamen uerbis usum esse. Eique rei mederi] *te. nam cum Balbo & Oppio Romæ Atticus agebat, ut Quinctum Cæsari litteris commendarent, ueritus ne illi epistolæ cōtra fratrem scriptæ nocerent: nā M. Ciceronem Cæsari putabat esse curæ, ut etiam illius caussa crederet Quincto fore placatiorem. quod ex fine superioris epistolæ cognoscitur.* Nihil ualere] *caussam explicat in epistola, quæ ante proximam superiorem legitur.* Currunt ad illum] *Sulla & Messalla erāt ex iis, quos Cæsar in Italiam miserat, ut legiones in Siciliā traducerent. quos milites male acceperunt, negantes se usquam esse ituros, nisi a Cæsare præmia, quæ superioribus bellis promiserat, accepissent.* Pulsi a militibus] *nam XII. legio, ad quam primum Sulla uenerat, lapidibus egisse hominem dicebatur. in epistola superiore.* Vt multos dies in oppidum ponat.] *non explano, Vt in uno quoque oppido multos dies Cæsar consumat, sed, Vt ab oppido ad oppidū multorum dierum itinere perueniat. quale illud est ep. 35. lib. 12. Ne totum diē in uillam. ubi subaudio, Ponam; dum in uillam eo.* Quo modo agit,] *frequens locutio apud Ciceronē: Quo modo nunc est, consules transierunt: Quo modo nunc est, pedem ubi ponat in suo, non habet: Quo modo res se habet, non est facillima. ep. 15. lib. 8. & 49. lib. 12. & ad Q. fr. 3. lib. 1. quem ego sensum & loquendi modum secutus, legere malui, Quo modo agit, quàm, ut antea, Quoquo modo agit, ut epist. 22. lib. 14. Dicit autem, Quo modo agit, propterea quòd Pharnaces Ponto, quem occu-*

occupauerat, non decedebat: ut ea res Cæsari in Italiã proficiscenti moram allatura uideretur. Cæli, qui mihi] *uidetur, Quæ mihi, legendum: ut referatur ad, Grauitatem.* Laborum] *languorem, non nulli. ego nihil muto: refertur enim ad uerbum, Sustineo.* An his illuc euntibus mandem, ut me excusent?] *his, Sullæ, & Messallæ. illuc: ad Cæsarem. Excusent: quòd Brundisio discesserim, & propius urbem accesserim.* Vt in malis.] *iuua, inquit, me consilio. plane hoc non facile fieri potest: sed iuua, si non quantum opus est, at quantum licet in malis. ep. 3. lib. 12. eodem sensu dixit, pro malis. Multo plus, inquit, proficeret solitudo, si tu interesses. quæ mihi una caussa est hinc discedendi. nam, pro malis, recte habebat. et ad Torquatum epistola 2. lib. 6. fam. Quòd, inquit, maiore in uarietate uersata est adhuc tua caussa, quam homines aut uolebant, aut opinabantur: mihi crede, non est pro malis temporũ quod moleste feras. Dixit etiam in Bruto non dissimili sententia: L. Cœlius, ut temporibus illis, ualde doctus. & de Senectute: Multæ, ut in homine Romano, litteræ. Et in epistola ad Marcellum: Vt in tali re, fortuna laudatur. Vt in malis, autem, ut in pessimis, ut in perditis rebus, nota locutio est: itaque non afferam exempla: tantum dicam, in Vbaldini libro scripto legi, Scio rem difficilem esse sed in malis; in libro Caualcantis, Sic rem difficilem esse sed ut malis: in tertio Ferri, scio rem difficilem esse sed ut in malis. ut ex triũ exemplarium uarietate non temere locus emendari uideatur.* Etiam] *altera caussa, cur propius accedere uellet. prima enim erat illa, quòd grauitatem cæli Brundisini uix*

ni uix iam corpore sustinebat. De testamento,] quòd a Terentia fieri Cicero cupiebat, ut iis, quibus debebat, satisfaceret. Animaduerteres] quid? opinor, id quod dixit in epistola superiore: Quid à Terentia in testamento ponatur, & quo modo ponatur.

EPISTOLA XXIII.

Vt cum Camillo communicares] hoc quid esset, de quo Atticum communicare cum Camillo uolebat, ostendit ep. 7. Extremum, inquit, est, quod te orem, cum Camillo communices, ut Terentiam moneatis de testamẽto. Easq; litteras hic significat, cum dicit, Quod ad te scripseram. Scripsit, te cum eo locutum] antiqui libri duo, Vbaldini, & Caualcantis, habent: Scripsisse eum locutum: ut fortasse corrigẽdum sit, Scripsit secum locutum: figura magis propria, quàm si legas, Scripsit te cum eo locutum. nisi si quis offenditur, quòd, te, subintelligi uideat: cum huius generis apud Ciceronem multa sint. Nisi illud] hic dictio, Nisi, idem fere significat, quod Sed: ut in epistola ad Memmiũ, libro 13. ep. 1. Nec, cur ille tantopere contendat, uideo, nec, cur tu repugnes: nisi tamen multo minus tibi concedi potest, quàm illi, laborare sine caussa. Et ad Philippum, eodem libro ep. 73. De re nihil possum iudicare; nisi illud mihi certe persuadeo, te talem uirum nihil temere fecisse. Illud] testamentum, uel, quod scriptum est in testamento. Si aliter est, ut oportet] testamentum a Terentia factum aliter est, atque oportebat; mutari iam non potest. Et hoc dubitanter dicit; quia certum nesciebat, an esset factum, ut re uera non erat: quod ex duabus antecedentibus

epistolis apparet; quas post hăc scriptas esse, cum alia significant, tum illud in primis, quòd in hac, Quinctum filium ad Cæsarem esse profectum, in illis a Cæsare omnia dicit impetrasse. A nullo] *Caualcantis liber, A nillo. corrigendum puto, Ab illo, id est a Camillo.* Fortiorem] *non putabam te prorsus ualere:* Profectum] *ut pro patre deprecaretur.* Habere ad me litteras] *a Cæsare, quas accepit pridie idus Sext. ut ex ep. 23. libri* XIIII. *ad Terentiam cognoscitur.* Gratulatur] *quòd existimet Cæsarem iratum mihi non esse, cum ad me scribat.* Ne cogitatione quidem] *sensus est. Quinctus frater mihi gratulatur, quòd Cæsar ad me scribat. ego autem, tantum abest, ut propter has litteras gaudeam, ut nihil ne cogitatione quidem reperire queam, quod mihi tolerabile posit esse. Dicit autem, In meo tamen peccato, propterea quòd grauiter sibi peccasse uidebatur, qui statim post pugnam Pharsalicam, Pompeianorum uiribus non dum plane extinctis, in Italiam uenisset. idq; diuersis nominibus appellat, temeritatem. ep. 8. stultitiam ep. 11. peccatum ep. 15.* De hac misera cogites] *de Terentia, ne egeat. ad hoc autem, ut ex epistola sequenti coniicitur, Atticus ita respondit: Terentiæ nostra & tua parata erunt.* De quo ad te proxime scripsi, ut aliquid conficiatur ad inopiam propulsandam] *significat litteras* III. *nonas Quinct. datas, quæ sunt in fine huius libri perturbato ordine collocatæ. quibus in litteris, quod ad inopiam propulsandam pertineat, hoc est: Te oro, ut in perditis rebus; si quid cogi, conficiq; potest, quod sit in*

tuto, ex argento, neque ſatis multa ex ſupellectile; des operam. Volebat autem Cicero, cum propter Cæſarianorum licentiam de urbis direptione timeret, ea, quæ pretij maioris erant, neque loci multum occupabant, ut argentum, aut aliquid ſimile, ſeponi, & occultari, ne diripientibus paterent: quod apertius dicit in epiſtola ſequēti; quoniam Atticus, Ciceronem de uenditione ſcribere, uidebatur eſſe interpretatus. De ipſo teſtamento] ut Terentia teſtamentum faciat. & in dictione, Ipſo, ineſt emphaſis: quaſi dicat, de quo ſcis me laborare, et de quo ſæpe iam ad te ſcripſi. Illud quoque uellem antea] uellem antea nobis curæ fuiſſet, ut Terentia teſtamentum faceret: ſed omnia timuimus: nimis, inquit, timidi fuimus: nam ueriti ſumus, ne, ſi illam de teſtamento moneremus, mulier ſuſpicioſa offenderetur. & dicit, Illud quoque, ut oſtendat alia etiam a ſe eſſe prætermiſſa. Melius quidem in peſsimis nihil fuit diſsidio] erratum a nobis eſt, quòd Terentiam antea de teſtamento non monuimus, ueriti, ne moleſte ferret: ſed in eo maior culpa fuit, quòd diſſidium non fecimus, cum in peſſimis melius nihil eſſet. Et oſtendit, ne ipſum quidem diſſidiū ſine aliqua difficultate fuiſſe, ſed, ut in peſſimis, optimum tamen fuiſſe. Aliquid feciſſemus, ut uiui uel tabularum, &c.] uel aliquid deſideratur, uel in his ipſis uerbis mendum latet. ſenſus eſſet non abſurdus, ſi ita legeretur: Aliquid feciſſemus, ut uiri, uel tabularum, & quæ ſequuntur. nam infert paullo poſt, Et uideremur aliquid doloris uirilis habuiſſe. Vel tabularum nouarum nomine, uel nocturnarum expugnationum

num] *caussæ, cur dissidium honeste facere uisus esset. nã cum pecuniam, quam* Romæ *habebat, neque ipse domi suæ, aut apud amicos tuto custodire posset, cum nocturnæ domorum expugnationes timerentur; neque apud argentarios deponere, cum de tabulis nouis rumor esset, quibus creditæ pecuniæ, recuperandi iure sublato, amittebantur: dixisset, se quidem alia ratione sibi cauere non potuisse, nisi diuortium faceret, & eam pecuniam pro dote redderet.* Ad *hunc locum pertinent ea, quæ diximus ep.* 111. *huius libri.* Vel Metellæ, uel omnium maiorum] *sic omnes antiqui libri, quotquot ipsi uidimus. tẽtaui, si possem ingenio aut sententiam assequi, aut locum emendare: neutrum successit.* Nec res periisset] *quã* Terentia *consumpsit. quod damnum, illa dimissa, effugissem.* Et uideremur aliquid doloris uirilis habuisse] *Terentia dimittenda.* Memini omnino tuas litteras. sed & tempus illud, & si quid uis præstitit.] *quo modo nunc locus interpungitur, sententiam non elicio, quæ probetur. mallem sic distinguere.* Memini omnino tuas litteras, sed & tempus illud. etsi quiduis præstitit. *hoc sensu:* Memini omnino, *quid tu mihi olim scripseris, cum scilicet, ut diuortium facerem, sua debas: sed memini (hoc enim uerbum subintelligitur) & tempus illud: quod eiusmodi erat, ut de diuortio non uideretur esse cogitandum. nam cum ciuile bellum esset, &* Terentiam *dimittere, nisi dos redderetur, non possem: non fuit committendum, ut tam duris temporibus ea pecunia, quam habebam, priuarer. itaque cum dicit,* Memini et tempus illud, *quasi se excusat, quòd* Attici *litteris nõ*

parue

paruerit. quasi dicat: Illo tempore si Terentiæ nuntium remisissem, fore suspicabar, ut in magnã deinde rei nummariæ difficultatem inciderem: sed incidere tamen in quamuis difficultatem præstitit, quàm Terentiam non dimittere. Et hoc significat, cum dicit: Etsi quiduis præstitit, Ipsa uidetur denuntiare,] *ipsa, Terentia: denũciare, diuortium.* Audimus enim de statu reip.] *reddit rationem, cur Terentia uideretur diuortium denuntiare. Statu reip. misero uidelicet, & perdito, maxime propter Dolabellæ tribuni pl. ambitionem & licentiam: unde Cicero coniecturam faciebat, Terentiam diuortium esse facturam; utpote quæ dubitaret, ne, si Dolabella tabulas nouas posuisset, quod uelle uidebatur, tam perturbato statu ciuitatis de dote ueniret in dubium itaque uelle eam, dum liceret, sibi cauere, diuortio facto; ante difficultatem illam temporum a Cicerone dotem recipere, uerisimile erat, propterea non dixit, denũtiat, sed uidetur denunciare: quòd ipse, denuntiaturam, coniectura perspiciat. Quod autem in nostro libro, contra quàm in alijs omnibus, legitur, De statu reip. o dij, &c. sic emenduimus adducti ueterum exemplarium uarietate. nam liber Caualcãtis habet, De statu riei odij: Vbaldini, Detestari Clodi: Maffei, De staturi Clodij.* Vt hoc, uel tabulas nouas?] *subaudi, cogitet, in animo habeat; uel aliquid huiusmodi. Hoc: quidpiam iniquius, de quo generum suum Dolabellam audiuerat legem esse laturum. sed mihi magis placet, totũ illud, Hoc, uel tabulas nouas, non duas res, sed unam significare. nam si duas significat, cur secundam nominat, primam non item? qui enim poterat Atticus intelli-*

telligere, quid sibi uellet uerbum, Hoc, nisi a Cicerone apertius exponeretur? placet igitur, ut dixi, unam rem significari, & illud, Vel tabulas nouas, interpretationem esse dictionis, Hoc: ut particula, Vel, sententiam non mutet, sicuti cum ponitur pro aut, sed augeat, quo modo posita est in quadam epistola ad Quinctum fratrem: Tu nobis amicissimum Sextium cognosces, credo tua caussa uel Lentulum. & in libris Academicis: Per me uel stertas licet, non modo quiescas. Legem autem de tabulis nouis Dolabellam pertulisse, non constat, sed, laturum esse, rumor fuit, atque etiam tentasse apparet. cuius rei argumentum est, quòd in Philippica VI. Trebellium tabulis nouis aduersatum fuisse, legitur: & ex Dionis historia libro XLII. inter P. Dolabellam, qui debitorum caussæ fauebat, e quibus ipse unus erat, & L. Trebellium, tribunos pl. graues & perpetuas fuisse contentiones, intelligitur. Trebellij autem tribunatus omnino in ea Philippica significatur. sed argumentari non oportet: aperte L. Florus, Dolabella, inquit, de tabulis nouis legem ferente, seditiones excitatæ: aperte etiam Plutarchus in Antonio. Nuntium remitti] Terentiæ: ut, quod illa factura est, præripiamus. hoc enim refertur ad illud, Ipsa uidetur denuntiare. Tertiam pensionem.] ut reddam uniuersam dotem. nam dos, facto diuortio, tribus pensionibus soluebatur. Tum, ne uim abuso nascetur] sic Maffei liber: sic & Caualcantis, & Bessarionis. forte, Tum ne, cum ab ipsa nascetur, an prius ego. id est, tum ne cogitandum de dote, cum ipsa dissidiū denuntiabit; an prius ego denuntiem.

EPISTOLA XXIIII.

Quæ dudum ad me, & quæ etiam ad meam Tulliam] *hic locus antea in uulgatis omnibus libris mẽdose legebatur. nos eum ex antiquo Speciani libro restitui mus.* Ea sentio esse uera] *sentio, nisi meam dolorem occultabo, grauißimum impendere damnum. Quod tamen damnum ostendit Cicero uitari a se minime posse, cum infert: Istud feramus: quod cum tulerimus, tamen eadem erunt perpetienda, quæ tu ne accidant, ut caueamus, mones.* Grauissima iniuria accepta] *puto, quòd Brundisii, sine ulla dignitate, grauißimo cælo, diutius manere cogeretur: præsertim cum & ex litteris Dolabellæ, Cæsaris mandato confectis, in Italiam uenisset; (ep.7.) & Oppius deinde ita promisisset, Cæsari non solum de cõseruanda, sed etiam de augenda illius dignitate curæ fore. ep.6.* Omni statu, omniq; populo] *uideo enim mihi iratum fore Cæsarem, quòd contra eum pugnauerim; infestos Pompeianos, quòd ab ijs discesserim.* Eundem exitum] *perniciem, & interitum rerum mearum.* Ad meam manum rediero] *locum, antea deprauatum, emendauimus ex antiquo Speciani libro: in quo ita scriptum esse, Vbaldinus Bandinellus, homo grauis, & certus, affirmauit. Mea, inquit, manu scribere incipiã.* Commoti neque eum] *eodem modo libri scripti. locus corruptus: quare ad reliqua pergamus.* Quasi ita sit] *non credo, inquit, testamentum a Terentia esse factum: sed, quasi factum sit, quoniam de testamento cum ea sermonem iam habuisti, poteris monere, ut alicui committat &c.* Quoniam in sermone iam uenisti]

hoc

hoc dicit, quia, nisi Atticus *iam antea de testamento cum ea locutus esset, suspicari* Terentia *potuisset, se ideo moneri, quòd extra belli periculum ipsa non esset. quod* Cice*ro nolebat: itaque infert paullo post,* Quam *quidem cælo miseram me hoc timere. opinor autem rectius,* In *sermonem. nam, uenire in sermone, minus usitata locutio. opinioni nostræ subscribit* Vbaldini *liber.* Cuius extra periculum huius belli fortuna sit] *nam* Terentiæ *fortunas uidebat extra periculum belli non esse: sed eam celabat. ostendit autem, commode* Atticum *illam de committendo alicui testamento monere posse: siquidem cum ea de testamento iam antea in sermonem uenerat: ut suspicari non ita poßet, quam ob caußam moneretur.* De illo altero] *quod scilicet ad te scripsi, ut aliquid conficiatur ad inopiam propulsandam.* De *hoc autem duabus iam epistolis* Atticum *rogauerat, proxima superiore, & proxima sequenti.* Venire nunc nihil posse] *hoc enim* Atticus *rescripserat,* Seponi, & occultari] *ut argentum, & lautior supellex. declarat in epistola sequenti.* Quæ impendet] *timebat urbis direptionẽ, cum audiret quotidie cædes & incendia fieri, omnia misceri, atque turbari, tribunos pl.* Dolabellam *&* Trebel*lium, alterum alteri infestum, oportuna urbis loca hominibus armatis occupasse.* Dio *libro* XLII. Mitto cetera,] *quæ ille inique, & scelerate fecit.* Quid ad hoc addi poteſt?] *quid hoc indignius esse potest?* Hoc*: quod proxime sequitur.* Scripferas] *ad* Terentiam*. apparet* Atticum *aliquò exisse, inde* Ro*mam ad* Terentiam *scripsisse, ut* HS XII *millia, quæ de*

argento

argento reliqua essent, id est scutatos 360. Brundisium in Ciceronis usum permutaret. CCIↃↃ] *his notis decem millia nummum significantur: decem autem millia nummum, & decem millia sestertium idem est. nam nummus & sestertius nihil differunt. sestertius uero, siue nummus, quadrantes æreos, quos hodie uocant, duodecim ualet: cum & quatuor sestertij denarium efficiant; & denarius, si ad Venetam monetam redigatur, pro sexdecim marculis sit, quemadmodum apud ueteres pro sexdecim assibus: ut appareat, quos nunc quadrantes dicimus, apud antiquos trientes assium fuisse. cum igitur ad Terentiam Atticus scripsisset, ut Ciceroni* HS XII *millia mitteret; decem millia tantum illa misit, duo reliqua auertit.* Nullus uenit,] *sic Plautus in Asinaria: Quem in tonstrinam iusseram uenire, is nullus uenit. in Bacch. Nullus affueris. in Trin. Nullus credas. et Terentius in Eun. Nullus mones. in Hecy. Nullus dixeris. Ipse Cicero infra, Sextus ab armis nullus discedit.* Aduentum Cæsaris] *cum Ephesum adueniet, confecto Alexandrino bello in Italiam reuertens.* Aut nihil puto] *cum Philotimus Ephesi tempus tereret, coniecturam faciebat in ijs literis, quas ille a Cæsare ferre dicebatur, nihil esse, quod celerius perferri opus esset, nam si quid liberalius Cæsar scripsisset, uerisimile erat Philotimum litteras sine ulla mora ad Ciceronem fuisse perlaturum. de his autem litteris in epistola proxima superiore, & in fine libri* XIIII. *ad Terentiam.* Non curet] *forte, curat. alioqui duriuscule positum uidetur.* Quid illinc afferatur] *a Cæsare*

sare, ex Alexandria. Te intelligere certo scio] *intelligis enim, eam a nobis contractam esse culpam, ut neque apud Cæsarem locus, neque apud Pompeianos sit futurus. hoc apertius supra, in hac ipsa epistola:* Nibil igitur mea minus interest, quàm de Cæsaris rebus quid afferatur. quæcunque eius fortuna e-rit, idem exitus me manet. *In sequenti etiam epistola,* Illum, inquit, discessisse Alexandria, rumor est: quod ue-rum, an falsum sit, quoniam mea nihil interest, utrum malim nescio. Difficile est,] *cur difficile esset, o-stendit epist. 22.* Si mea quidquam interesse putarem] *cur hoc sua nullam in partem putaret inter-esse, declarat epist. 17. his uerbis:* Non dubito, quin istis persuaderi nullo modo posit, ea, quæ faciant, mi-hi probari posse, quoquo modo loquar. ego tamen utar moderatione, qua potero. quanquam, quid mea intersit, ut eorum odium subeam, non intelligo. Quod scri-bis, litteris, putare, Africanum negotium confici posse:] *subaudiendum prænomen,* Te, *quod referatur ad uerbum* Putare. *sensus hic est: Scribis te pu-tare, inter Cæsarem, & Pompeianos, qui in Africa sunt, litteris utrinque mittendis pacem posse fieri. unde infert:* Si quid erit, quod consolationis aliquid habeat, scribas ad me. *præter pacem autem, unde consolationem capere, aut quid optare posset, nihil erat. itaque epist. 19.* Vnum, inquit, est, quod mihi sit optandum, si quid agi de pace posit: quod nulla equidem habeo in spe; sed quia tu leni-ter interdum significas, cogis me sperare, quod optan-dum uix est. Si quid audiero citius] *hoc dicit,*
quia,

quia, cum Brundisij esset, propius aberat ab Africa, quàm Atticus, qui Romæ erat.

EPISTOLA VLTIMA.

Omnia fecimus &c.] *designat hæc in primis; suam profectionem ad Pompeium, cum in Greciam nauigauit; & reuersionem in Italiam, cum, Pompeio acie deuicto, in Cæsaris potestatem sua sponte uenit. quod utrunque dicit se fecisse propter errores & miserias & animi et corporis, hoc est incaute prorsus, & inconsiderate; cum intelligat, se, profectione ad Pompeium, Cæsarem offendisse; reuersione in Italiam, Pompeianos: ut ob has caussas locum sibi neque apud Cæsarem fore, neque apud Pompeianos sperare poßit.* Proximi] *frater Quinctus, uxor Terentia, gener Dolabella. Quinctus filium miserat, qui eum apud Cæsarem accusaret; odiumq; acerbißimum, & nocendi uoluntatem ostenderat. Terentia facultates consumpserat. Dolabella tribunatum improbe gerebat. de Quincto epist. 8. 10. 15. 16. 21. 22. de Terentia epist. 17. & 24. & fam. ep. 14. lib. 4. de Dolabella epist. 12. 14. 15. & 24. & Dio libro* XLII. *Plutarchus etiam in Cæsare. Recte igitur dicit, proximos nouum sibi dolorem attulisse, cum curare potius, quantum in ipsis esset, ueterem animi ægritudinem deberent.* Quod longum non erit.] *significat, se aut in tantis molestijs non diu posse uiuere, aut in alias terras uelle migrare.* Cuncti] *Maffei liber pro, cuncti, habet, eunti: Vbaldini, euntes.* Scripsit apud epistolas] *deprauata uerba: neque secus uetera exemplaria, nisi quòd, scripsit, Maffei liber, & qui Bessario-*

nis fuit, habent. Miserrima] *locus est ab omni parte corruptus.* Simile natum] *Vbaldini liber, ita leuatum. meum iudicium non interpono: propterea quòd sensum uidere non possumus, cum ea, quæ proxime antecedunt, & ipsa propter mendum obscura sint, & hæc, quæ consequuntur, iisdem tenebris inuoluant.* Consilio dando: attamen] *tale illud est epist. 2. lib. 13. Tuas litteras hodie exspectabam, nihil equidem ut ex iis noui: quid enim? ueruntamen. aliaq; alibi eiusdem generis.* Cæci fuimus] *cum eam Terentiæ dedimus. Cicero diuortium cum Terentia facere noluerat, ne secundam pensionem daret: quanquam Atticus auctor esset, ut omnino diuortium faceret. deinde, ne Terentia egeret, secundam pensionem dedit, neque tamen diuortium fecit. quod ita esse, constat ex epistola, quæ ante superiorem proximam legitur; in qua hæc sunt uerba: Placet mihi, & idem tibi, nuntium remitti. petet fortasse tertiam pensionem.* Alium mallem] *recordatus orationem esse de præteritis, sententiam non perfecit; quodq; instituerat dicere, omittens, intulit, Sed præteriit.* Quod sit in tuto,] *hoc iterauit superiore proxima epistola, cum dixit: Seponi, & occultari possunt, ut extra ruinam sint, eam, quæ impendet.* Neque satis multa ex supellectile] *non dicit supellectilem parum multam esse, sed parum multa esse in supellectile, quæ pretii maioris sunt, & seponi debeant.* Nec ulla] fore condicio pacis, eaque, quæ sunt, etiam sine aduersario peritura.] *ponit duas caussas, cur uideatur adesse extremum: primum, quòd inter*

Cæsarem & Pompeianos pacis condicio nulla erit, & omnino decernetur armis; deinde, quòd, etiam si bellum a Pompeianis *non sit, tamen hæc uel sine aduersario peribunt, corruant enim necesse est, cum nullo iure, nullis legibus nitantur.* Et hoc dicit, *quia, cum Cæsar bello* Alexandrino *detineretur, in urbe propter contentiones tribunicias ad arma uentum erat; &, militibus in ciuitatem receptis, per uim omnia gerebantur.* Dio lib. XLII. *&* Hirtius *lib.* IIII.

IN LIBRVM XII EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

AD CONSTITVTVM] *ut conuenit inter nos, ut constituimus. et prætermittit loci nomen, ubi v. Kal. esse constituerat; quòd hac de re cum Attico ante discessum locutus erat, ut nominare necesse non esset. nam cum dicit, v. Kal. igitur; aduerbium, Igitur, hoc desiderat, ut una locuti sumus, ut tu scis me constituisse. & obseruandum est, constitutum; esse uerbum iuris, ut in oratione pro Cæcina, Qui ad constitutum experiundi iuris gratia uenissent. et pro Cœlio, Cum sit ijs confitendum, nunquam se ne congressu quidem, & constituto cœpisse de tantis iniurijs experiri. nam in iudicium alter alterum uocabat die constituta. et quoniam sæpe accidit, ut ij, qui litigant, non eo die, quem sibi ad agendam caussam constituerunt, iudicio disceptent, sed in alium diem differant: ideo in epistola ad Marium, translatione a litigantibus sumpta, dixit, Si quod constitutum habes cum podagra, fac in alium diem differas: hoc est: Si tu fortasse his diebus, quibus nos una futuros esse uides, podagræ*

medicinam facere constitueras: differ in alium diem: ne te ex curatione infirmum & languentem offendamus; sed bene ualentes, hilarius & liberalius uiuere possimus.
Currere] Romam: *quò hæc epistola data est, ut ea, quæ subsequuntur, declarant.* Quod quidem ipsum] *osculum. et uidetur hoc in loco osculum non basium significare, sed paruum os; cum sequatur, garriat.* Quid garriat] *apte, garriat, de puella: nam infantes, cum loquuntur, hilaritate quadam & sono uocis auiculas uidentur imitari. itaque, quod auium proprium uerbum est, eleganter ad puellam transtulit.* Sin rusticatur] *hinc apparet, hanc epistolam* Romam *esse missam. nam hoc intulit, cum certum nesciret, utrum* Romæ *Attica cum patre, an in prædijs esset sine patre.* Aut scribes salutem, aut nuntiabis] *scribes, si rusticatur: nuntiabis, si tecum* Romæ *est.* Noctuabundus] *qui de multa nocte ambulasset.* Scilicet] *hoc in loco, Scilicet, asseuerationem significat, ut in epistola ad* Lentulum, *Me in summo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime scilicet consolatur spes, quòd fore suspicor, &c.* Et hic epist. 6. lib. 4. *De* Lentulo *scilicet sic fero, ut debeo: uirum bonum, & magnum hominem perdidimus.*
Quod scribis, igniculum matutinum] *igniculum matutinum γεροντικὸν esse,* Atticus *scripserat: itaque se, qui senex esset, more senum eo delectari. Cui* Cicero *respondens, Est id quidem, inquit, γεροντικὸν, sed γεροντικώτερον, memoriola uacillare. id est, tu quidem in eo senem te esse ostendis, quòd igniculo matutino uteris; sed multo magis, quòd memoria uacillas, (hoc*
autem

autem uitio senes plerunque laborare solent) cum, quibus ego diebus ad Axium, *ad te, ad* Quinctum *fratrem litteras dederim, sis oblitus. non enim ijs diebus dedi, quibus ipse putas, sed* IIII. Kal. *ad* Axium, III. *ad te,* V. *ad fratrem.* Videtur *autem, cum hæc epistola scripta est, anni tempus id fuisse, ut frigoris aut nihil, aut parum admodum esset; cum supra dixerit,* Sin rusticatur. *rusticari enim tempestate frigida, non solemus; neque, Atticum filiolam infantem hieme rusticatum misisse, uerisimile est.* Hoc *attexere non alienum putaui: ut intelligatur, eo tempore igniculo matutino uti, plane* γεροντικὸν *fuisse. nam cum frigoris aliqua uis est, tum igne uti non dicetur esse* γεροντικόν: *siquidem id non a solis senibus, sed omnino ab omnibus necessario fieri uidemus.* Id est V. Kal.] *teneo meum institutum, ut sine libris antiquis nihil affirmem: quid tamen, si legatur,* II. Kal. *hoc est, prid.* Kal. *ut ordo continuetur,* IIII. III. II. *est autem & alijs in locis hic error, ortus, ut ego opinor, ab huiusmodi caussa, quod librarij, ubi scriptum uidebant* II, *opinione decepti, u litteram esse putarunt, & u pro* II *reposuerunt: deinceps alij peritiores, cum u intelligerent antiquam notam esse oportere,* V *fecerunt.*

EPISTOLA II.

Hoc igitur habebis, noui nihil] *aduerbium, igitur, quo spectet, obscurum est. connecti enim cum superioribus non potest. sed, ut ego arbitror, ad* Attici *epistolam refertur: in qua huiusmodi aliquid fortasse posuerat,* Scribes ad me, si *quid habebis. cui* Cicero *respondens,* Hoc igitur, *inquit,* habebis, noui nihil. Hic

rumor est,] *epistolæ initium fecimus. nam ante, quasi pars esset antecedentis epistolæ, continuata oratione legebatur. in quo illa inter se pugnare nemo animaduerterat, quòd cum ita dicat;* Hoc igitur habebis, noui nihil: *deinde, res nouas adscribens, infert;* Hic rumor est, T. Murcum &c. *Atque etiam illa minus inter se cohærere non intelligebatur, quòd superiora scripsit uilla egrediens, cum Atticus esset Romæ; hæc autem in urbe, cum Atticus, ut opinor, rusticaretur. Romæ certe non eßet. unde illud,* Habes quæ, dum tu abes, locuti sunt. *et illud,* De uia recta ad me. *quare hanc partem, quæ antea superiori epistolæ continens & adiuncta fuerat, non sine caussa, ut alteram epistolam, a superioribus separatam uoluimus esse.* T. Murcum] *quem postea C. Caßius in suas partes traduxit; mox falsis crimininibus insimulatum Sex. Pompeius, Magni filius, in Sicilia interfecit. Appianus appellat Sextum, non Titum; Cicero, Lucium, Paterculus prænomen non ponit.* Locuti sunt] *Romæ.* Ludi] *forte in honorem Fortunæ, quæ Præneste colebatur.* Transacta] *in Africa. interea, inquit, depugnatum fortasse est in Africa, quò Cæsar mense Decembri contra Pompeianos, Scipione imperatore bellum renouantes, traiecerat. Hirtius uero & isti ludos curant, cœnisq; ac delicijs se dant, de rerum exitu non laborantes, quasi certi sint Cæsarem uicisse. O miros homines, subsequitur, cum ironia; quòd fatui plane sint, qui tantis in rebus tam securo animo dies traducant. manifestum autem est, de bello Africano intelligi; quoniam Alexandrinum confectum iam erat; Hispanum uero significari non*

potest, quòd ei bello Hirtius interfuit, ut ex ipsius ad Balbum epistola conijcitur. hic autem Romæ Hirtium fuisse, apparet ex his uerbis, Ibi Hirtius, & isti omnes. At Balbus ædificat] *ostendit Cæsarianos Africanum bellum nihil timere, cum alij ludis operam dent, alij etiam ædificent; quod maiorem animi securitatem significat: quandoquidem ædificare non solet, qui rerum mutationem pertimescit.* τί γὰρ αὐτῷ μέλει; *quid enim ipsi curæ est? ita, inquit,* Baldus *ædificat, quasi non curet in Africa quid agatur.* Non ne βεβίωται;] Balbus, *quo modo ipse sentit, qui non recta, sed uoluptaria quærat, præclare uixit. tu autem non dum deliberasti, quo modo sit uiuendum.* βεβίωται, *præclare acta uita est. nam uiuere quandoque ualet iucunde uiuere. unde illud, Cum* Pansa *uixi; & illud, Quando uiuemus?* Non ne *uides, inquit; Balbo cum uoluptate uitam esse traductam? at tu interea dormis: non explicas quo modo uiuendum tibi sit: cum Balbus iam uixerit.* Dormis] *non decernis, quo modo sit hæc uita traducenda.* Explicandum est πρόβλημα] *nimium diu quæris, utrum recta, an uoluptaria sequaris. hæc tibi quæstio iam explicanda est: aliquando tibi est decernendum, utram partem eligas.* Si quid acturus es] *nunc enim nihil agis, quoniam non explicas, utrum in uita melius sit. quòd si acturus aliquid es, & ijs rebus frui cogitas, quæ tibi post deliberationem magis expetendæ uidebuntur: explicandum aliquando* πρόβλημα *est. qui enim semper deliberat, & quærit, hoc an illud agat; nihil unquam agit. refertur ad illud, Tu interea dormis.* Si quæris, quid putem; ego fructum puto]

quæris utrum cum uirtute, an cum uoluptate uiuendum tibi sit: ego, si meam sententiam scire uis, puto uoluptatem esse anteponendam. Quid putem: *in uita melius esse: hoc enim erat* Attici *πρόβλημα.* Fructum: *uetus liber* Magnuli, Futurum. *mihi, ut est in* Bessarionis *libro,* Fructum placet, *hoc est uoluptatem, et usuram commodorum. frui enim absolute positum, est præsentibus commodis & uoluptatibus uti. patet ex epistola ad* Pætum *lib.* IX. *epist.* 17. Nihil, *inquit, timeo: fruor, dum licet: opto, ut semper liceat.* Iam te uidebo] *cito enim* Romæ *eris.* Ad me] *domum meam.* Simul enim & diem Tyrannioni constituemus] Tyrannio *grammaticus fuit eruditus, qui librum scripsit, de quo ep.* 5. *is docuit* Quinctum Ciceronem *filium, ut legitur in epistola ad* Quinctum *fratrem, lib.* II. *ep.* I. *de eodem etiam ep.* 4. *e* 8. *lib.* 4. *Simul diem constituemus, quo die suum librum legendum nobis det: ep.* 5. *Simul: una, uterque. nam eum librum legere cum* Attico *uolebat:* Atticus *postea solus legit, cum* Cicero Romæ *non esset. unde illa* Ciceronis *quasi expostulatio ep.* 5. *Verum hoc fuit, sine me? subauditur enim,* Tyrannionis *librum te legisse; ut ex sequentibus apparet.* Si quid aliud] *si quid aliud erit, quod agendum sit, agemus.*

EPISTOLA III.

Obduretur hoc triduum,] *quo seiuncti futuri sumus. obduretur, ab utroque nostrum. nam tu quoque in eodem πάθει, & in eadem molestia es; propterea quod, ut ego te inuitus, ita tu me non libenter cares.* Exspectabat *autem* Cicero *eum in* Tusculano. Quod ita

est

est profecto] *in eodem πάθει te esse.* De auctione,] *post auctionem. refertur ad uerbum, uenias. auctioni autem, quam Meto facturus erat, Atticum adesse Ciceronis intererat. nam Meto illa auctione proscripti bona, sibi a Cæsare dono data, uenditurus erat, ut Ciceroni solueret quod debebat. de hoc latius paulo post.* Et quo die] *forte rectius, Aut quo die.* Cum libellis] *oblecto.* Vennonii] *hunc Cicero, uel Atticus potius in Ciceronis libro 1. de legibus, exilem in historia dicit esse.* Ne nihil de re,] *quasi hæc superiora, quæ proxime scripsit, uerba sint, non res. aut, De re, quam nunc agimus, id est de expediendo nomine Metoniano. Meto enim Ciceroni pecuniam debebat. epist. 1. lib. 13.* Nomen illud, quod a Cæsare] *quod Cæsaris beneficio recuperaui: nam Cæsar ei concesserat, ut a Metone suum nomen posset exigere. alioqui nemo non intelligit, quàm difficile fuisset Ciceroni, homini Pompeiano, exigere pecuniam a Metone, qui partes Cæsaris secutus erat: cum Pompeiani his temporibus summo in beneficio ponerent, si uitam ipsam tueri possent. ideo dicit, nomen illud, quod a Cæsare, subintellige, recuperaui, cum amissum uideretur. Et obseruandum est, Nomen, hoc in loco significare id, quod nobis debetur, alibi id, quod nos debemus. itaque &, exigere nomina, dicitur, pro exigere id, quod nobis debetur: &, dissoluere nomen, pro dissoluere id, quod ipsi debemus. libro 1. in Verrem: Cum reperiretur, pecunias sumpsisse mutuas, nomina sua exegisse, prædia uendidisse. Pro Plancio: Vtrum igitur, me conturbare oportet;*

tet; an ceteris, cũ cuiusque dies uenerit, hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, dissoluere? Tres habet condiciones] *tribus modis expediri nomen illud potest.* Emptionem ab hasta,] *Cæsar proscripti bona dono dederat Metoni. quorum auctionem Meto cum facturus esset, possum, inquit Cicero, emere ab hasta, id est emere in auctione, (nam hasta ponebatur, ubi auctio fiebat) & accipere ex iis bonis quantum satis sit pro ea summa, quæ mihi a Metone debetur.* Perdere malo:] *quam emere ab hasta proscripta ciuis bona. quod turpe erat: eoq; nomine M. Crassus, ille qui a Parthis cæsus est, male audierat, quòd Syllanis temporibus multorum ciuium proscriptorum bona solus fere propter auaritiam emisset: unde opes illæ immanes, & inuidiosa pecunia breui congesta.* Hoc ipsum puto esse perdere] *non solum, inquit, in hac emptione turpitudo inesset, sed etiam, ut puto, iactura. nã si dominus commutabitur; quæ de bonis proscriptorũ empta fuerint, rata non erunt: itaque hoc ipsum, emere ab hasta, puto esse perdere. Hinc patet, auctionem illam, quam Meto facturus erat, de proscriptis bonis fuisse, cum in ea turpitudinem inesse Cicero dicat. quod cum ita sit, sequitur ut Cæsarianus fuerit Meto. non enim Pompeianorum bona, nisi suarum partium hominibus, Cæsar dedisset. recte ergo illud exposuimus, Quod a Cæsare.* Delegationem a mancipe annua die.] *ex tribus condicionibus, primam posuit, cum dixit, Emptionem ab hasta. nunc secundam persequitur. secunda, inquit, condicio est, si alius ea bona, quæ in auctione uendẽtur, emat; eamq; pecuniam, quam Metoni pro emptione debebit, mihi ad annum*

annum se esse numeraturum promittat, Metone ipso concedente. Hæc est quam uocat delegationem a mancipe; *propterea quòd ea ratione Meto non ipse Ciceroni pecuniam soluisset, sed solutionis faciendæ curã delegasset mancipi, id est ei, qui illa bona in auctione emisset. mancipes enim dicuntur, qui aliquid in auctione emunt.* Delegationem, *igitur, a mancipe, translata solutione a Metone ad mancipem.* Annua die, *ad annum. hoc propterea scribit Attico, qui auctioni affuturus erat; quo facilius inueniatur qui emat, cum sciat se pecuniam non præsentem, sed annua die soluturũ.* Quis erit, cui credam?] *quem mancipem homini Pompeiano præstaturum putem, quod promiserit?* Aut quando iste Metonis annus ueniet?] *iste, cum indignatione dixit; quia Meto, cum se antea soluturum esse ad annum promisisset, nunquam tamen soluerat. quasi dicat: annus iste mancipi ad soluendũ concessus, uereor ne Metonis annus futurus sit, cuius quidem exitus nunquam uenit.* Alludit autem ad annum Metonis Atheniẽsis Mathematici, qui cõstabat ex annis XIX. Vecteni condicione, semisse.] *tertia condicio Metoniani nominis explicandi. Faciat, inquit, Meto, quod Vectenus debitor meus facit. pendat mihi semissem usurã pro ea pecunia, quam debet. si hoc faciet, acquiescam, de exigendo nomine non agam, de sorte nihil instabo.* Vectenum autem debuisse pecuniam Ciceroni, locus ille in libro XV. ep. 14. satis ostendit: *Vectenum, ut scribis, & Faberiũ foueo. duos enim debitores simul nominat: (nam de Faberii nomine sæpißime in his libris) a quibus ne acerbius exigeret, Ciceroni Atticus scripserat.* Semisse]

semis-

ſemißis uſura eſt, cum pro centum aßibus (aßis autem ad noſtratis pecuniæ rationem redactus, quadrātes æreos tres efficiet) ſemis aßis, id eſt dimidius aßis, ſingulis menſibus penditur. quòd ſi ad annuam uſuram ſubducamus, aſſes ſex in anno pendentur. cum igitur pro centum nummis aureis dimidius nummus aureus in menſe pendetur; ſi hæc ſumma in aſſes diuidatur, pendi pro centenis dimidium aſſem reperietur. itaq; ſemißis uſura ſemper dicetur, cum pro centum nummis, ſiue aurei, ſiue argenteis, ſine magni pretii, ſiue parui, dimidius uſuræ nomine pendetur. σκέψαι] *conſidera: quid? hoc uidelicet, de tribus conditiotionibus, quas poſui, quæ tibi magis e re noſtra uideatur eſſe.* Iſte] *Meto. a quo auctionem fieri uellem, ut inde mihi ſatisfaceret.* Auctionem nullam faciat] *plus dixit, quàm ſi dixiſſet, Auctionem non faciat. Nullam, quaſi me contempto, de ſolutione minimum laborās.* Ludis factis] *Præneſte. quibus de ludis in epiſtola, quæ proxime antecedit.* Clypo] *nomen puto eſſe debere Cæſariani alicuius potentis, quem ludis Præneſte factis putaret Cicero Romam aduolaturum, ut Metoni ære alieno laboranti ſubſidio eſſet.* Ne talis uir ἀλογηθῇ] *ne Meto negligatur: ne ſcilicet ego cum ad pecuniam, quam debet, perſoluendam poßim cogere. Talis uir,* εἰρωνικῶς. μελήσει] *curabis: curæ erit: de hoc uidelicet Metonis nomine.*

EPISTOLA IIII.

Reſtitutus eſt mihi dies feſtus:] *cuius iucunditatem abſtulerat metus inualetudinis tuæ; quoniam quidem, te ſibi rubicundiorem et inflammatiorem eſſe uiſum,*

Tiro

Tiro dixerat. est igitur is dies mihi restitutus, postquam ex tuis litteris, nunc tibi satis recte esse, cognoui. Non enim recte se ualere Atticus scripserat, sed satis recte: cũ in extrema epistola Cicero dicat, Adhibe ad conualescendum eam prudentiam, quam ad omnes res soles. Addam igitur, ut censes, unum diem] ad id tempus uidelicet, quod hic manere constitueram. nam, nisi ita facerem, unus dies amissus esset. quem hac ratione recuperabo, si unum addam. Et sciendum est, Ciceronem hic festos appellare eos dies, quos ruri ageret, propterea quòd feriaretur ab omnibus negotiis, quemadmodum in urbe festis diebus fieri soleret. Vt censes] quia cum Cicero scripsisset, angi se propter Tironis sermonem de Attici rubedine, eoq; factum esse, ut festum diem amiserit, cum hilaritate illa, ad quam nos dare festis diebus solemus, frui minime potuerit: rescripsit Atticus: Adde igitur unũ diem, ut restituatur tibi is, quem amisisti: cum intelligas, de inualetudine mea timendum tibi non esse. De Catone πρόβλημα ἀρχιμήδειον est.] librum de Catonis uita scribere instituerat: sed ait difficile opus esse, quales Archimedis quæstiones: propterea quòd assequi non posset, ut Cæsarianos eo libro non offenderet. Non assequor] laboro, & contendo; sed non assequor ut scribam; non dicam quod libenter; sed quod æquo animo tui conuiuæ possint legere. itaq; difficili in loco uersor, quemadmodum ii, qui Archimedis quæstionem aliquam explicare conantur. Tui conuiuæ] Cæsariani, Balbus, Hirtius, & alii quos habere in conuiuio sæpissime solitus es. Recedam] sensus est: Si Catonis sententias, quas de rep. dixit, & cõsilia,

ſilia, quæ item de rep. habuit, omittam; eiusq; grauitatem & constantiam minus, quàm ueritas postulat, laudare uelim: tamen hoc ipsum audire moleſtum illis erit; id eſt, hac ipſa Catonis laude, quamuis imminuta, tamen offendentur: nullam enim prorſus eius mentionem fieri uellent. Niſi hæc ornata ſint,] *hæc, grauitas & conſtantia Catonis in rep. adminiſtranda: ornata ſint, ornate ſcribantur.* πρόβλημα ἀρχιμήδειον eſt] *de* Catone *ſcribere nā ſi eum* ψιλῶς, *hoc eſt parce, tenuiter, nō ut ueritas poſtulat, laudabo, tamē Cæſarianos offendā: ſin uere, multo magis: propterea quòd laudare eum uere non poſſū, niſi hæc laudibus illuſtrem: laudibus autem illuſtrari debent ob hāc cauſſam, quòd ille ea, quæ nunc fiunt, & futura uiderit; &, ne fierent, contenderit; &, facta ne uideret, uitam reliquerit.* Atedio] *Cæſari, ficto nomine, & fortaſſe idem, de quo ep.* 22. Probare] *oſtendere, & perſuadere, recte eſſe factum. quaſi dicat: Ex his nihil erit, quod Cæſar nō reprehendat: itaque eum offendam, ſi ſcriptis illa perſequi uoluero. Hæc epiſtola poſt confectum bellum Africanum ſcripta eſt: ſiquidem* Catonis *interitum oſtendit, qui, audita Cæſaris uictoria,* Vticæ *ſe ipſe occiderat.*

EPISTOLA V.

Luperco filio,] *Romæ* Lupercalia *ſacra ad expiandos manes menſe* Februario *celebrabātur. inde* Luperci, *qui ea ſacra* Lupercalibus *in* Lupercali *facientes, hac illac nudi curſitabant. ipſa uero* Lupercalia *a* Lycæo, Arcadiæ *monte, dicta, ut* Ouidius *ſcribit, tranſtuliſſe in* Italiā Euandrum Arcadem Liuius *refert. ſed ab* Ouidio & Liuio Sex. Pompeius *diſcrepat, qui a* Lupercis, *amiculo* Iunonis,

nonis, id est pelle caprina, nomen accepisse tradit De Lu*percis & Lupercalibus Varro, Sex. Pompeius, Liuius, Plutarchus, Ouidius de fastis, Cicero pro Cœlio, & in Antonium.* Statio] *Quincti Ciceronis liberto; quem, cum in Asia prætor esset, maxime propter fidelitatem manumiserat. de hoc in epistola 5. libri 5. & epist. 2, lib. 1. ad Quinctum fratrem; & in ea, quam ad Marcum fratrem Quinctus scripsit, libro XVI, ad Tironem.* Duplici dedecore] *duplex enim dedecus, & filium & libertum Lupercos habere, qui ea sacra non nisi summa lætitia & hilaritate Lupercorum more celebrarent; cum in tantis patriæ ruinis non lætari bonum ciuem, sed lugere oporteret.* Tertium] *Lupercum.* O stultitiam] *Quincti fratris.* Nisi mea maior esset] *qui, patria tyrannide oppressa, tamen hic maneam. mihi enim, uiro consulari, uindici olim inimicorum reip. qui pro patria tantas res in consulatu gessi, tam acrem libertatis defensorem in omni uita sum professus, multo minus concedendum est, nunc tyranno seruire; quàm Quincto fratri, Lupercum esse filium suũ, pati. itaque maior, quàm illius, stultitia nostra est.* Quod autem osim hanc rem, ἔρανον a te.] *osim, dixit, pro ausim, comicorum more. Quod, inquit, ausim sub tyranno uiuere, mandatum hoc a te habeo. tu enim mihi hoc in mandatis dedisti, ne discedam; sed in patria potius, quàm externis in locis, uiuam. ἔρανον autem ualet mandatum, auctore Suida, qui ἔρανος idẽ scribit esse, quod ἐντολή. alibi aliud significat: sed hic sententia postulare uidetur, ut pro mandato accipiamus. & dixit, Osim, quasi turpe quiddam* ...

Fac

Fac, non ad διψῶσαν &c.] *Quinctus, inquit, lætatur, quòd filium Lupercum uideat. miror. res enim est eius modi, ut, propterea ualde lætari, stultum sit. uerum fac, & amplam rem esse, & honorificam: nunquid eum decet, cum resp. perierit, ulla ex re uehementius lætari; præsertim cum & ipse hoc tempore, qui lætatur, summa ex rei familiaris angustia laboret? hoc autē Cicero* μεταφορικῶς *protulit, his uerbis: Fac eum non ad aridum lætitiæ fontem, sed ad Pirenen, id est ad uberrimum, uenisse: (Pirenen enim pro uberrimo fonte posuit; siquidem, cum & cōtinue more fontium scateat, & aquas, ut Strabo refert, non diffluentes habeat, sed stantes, uberrimus sit necesse est)* ἄμπνευμα σεμνὸν ἀλφειῶ πειρήνην *haurire? in tantis suis præsertim angustiis? uerba sunt Pindari in Nemeis non de Pirene, sed de Arethusa fonte; qua in Achaia terra absorptus Alpheus fluuius, diuq; subterfluens. tandem erumpit apud Syracusas in fontem Arethusam: ut, quasi graui pressus onere, tum demum respirare uideatur, ideo uocauit Pindarus Arethusam* ἄμπνευμα σεμνὸν ἀλφειῶ κρήνην. *quo modo & hic legendum uidetur: ut non de Pirene loquatur Cicero, quæ non est* ἀλφειῶ ἄμπνευμα; *sed ad Arethusam sermonem conuertat. & recitat uerba græca in Attici litteris usurpata. quod apparet, quia subiungit, Vt tu scribis. alioqui esset* μνημονικὸν ἁμάρτημα, *si Pindari uerba, de Arethusa prolata, Cicero de Pirene dicta acciperet.* Cato] *liber, quem scripsit de Catonis uita.* Sed etiam Bassum Lucilium sua] *subintelligitur, delectant. Sensus est: Catone meo delector, sed fortaße sine caußa, quando etiam Bassum Lucilium, malum scriptorem,*

sua delectant. De Cœlio, tu quæres, ut scribis.] *Ciceronis cōsiliū erat, ut omnia, quæcūque posset, siue e sup pellectile, siue ex argento, in aureā pecuniā redigeret, ut scilicet tēporibus tam incertis, tamq; periculosis, cū unius libidine cuncta gererētur, rebus suis cōtractis, & paratior esse ad omnem euentum, & facilius cauere sibi posset. aurum hoc non nisi ab argentarijs poterat cogere, & quoniam in huiusmodi rerum tractatione minus ipse uersatus, in auro timeret, ne sibi ab argentarijs imponeretūr:* Attico, *huius generis intelligenti, & ad hanc rem usu peritissimo, conficiendi negotij curam delegauerat. Hæc, ut argumentum eorum, quæ sequuntur, præponere non alienum fuit. nunc ad Ciceronis uerba.* De Cœlio: *argentario.* Quæres: *num aurum nobis dare possit. quanquam non hoc modo uidendum tibi est, num dare possit; sed illud etiam, num daturus bonum sit, non adulterinum. hoc enim significat id quod sequitur,* Noscenda est natura, *non facultas modo: subintellige,* Cœlii. *unde illud in epistola sequenti:* De Cœlio, *uide quæso ne quæ lacuna sit in auro.* Quod *autem dicit,* Ego *nihil noui, ualet hoc,* Ego *in huiusmodi rebus plane sum rudis: itaque tu quæres.* Iterat *eadem in epistola quæ sequitur, cum dicit,* Ego *ista non noui.* Hunc *locum alii aliter interpunxerant, ut ita scriberent,* Noscenda *est natura, non facultas. modo de* Hortēsio, *&c. nos, sententiam, ut putamus, meliorem secuti, distinctionis notam loco mouimus.* De Hortensio, & Virginio tu, si quid dubitabis] *hos quoque argentarios puto fuisse.* Tu: *subaudi quæres: quæres autē hoc, num uiri boni sint, & num in auro, quod daturi sunt, uitiū timere possimus.*

ſimus. Si quid dubitabis] *hoc dicit, quia ipſe non ad modum dubitabat. nam infert,* Etſi, *quod magis placeat, ego quantum aſpicio, non facile inueneris.* Cum Muſtella] *ages. forte Muſtella & Criſpus coheredes erant. itaque agi cum Muſtella non poterat. niſi et Criſpus, eiuſdem hereditatis particeps, adeſſet. etiam ep. 3. lib. 13.* De Criſpo, *inquit, & Muſtella uidebis. & uelim ſcire, quæ ſit pars duorum. Quo in loco hereditatem ſignificari, manifeſtum eſt, cũ dicat, Quæ ſit pars duorũ.* Ad Aulũ ſcripſi] *& a Piſone argentario aurum ſumere Cicero uolebat. hoc agebatur, interprete Aulo. & quoniã res diutius ducebatur; puto quòd argentarius Piſo in permutatione facienda lucro uſitato contentus eſſe nollet, ſed aliquanto plus peteret: Cicero, qui rem ad exitum uellet perducere, ad Aulum ſcripſit, ut per eum Piſoni demonſtraret, ſe optime noſſe, quantum pro auro, quod ab argentariis permutatione acciperetur, dari ſoleret, ut ſcilicet Piſo, cum uideret Ciceronem, qui collybi rationem bene noſſet, non facile adductum iri, ut præter conſuetudinem penderet; æquiora poſtularet. Piſonem autem argentarium fuiſſe, oſtendit etiam locus ille in libro* XIII. *epiſt.* 2. *Piſonem, ſicubi de auro.* Et *eodem lib. ep.* 4. *Si quid poteris, cum Piſone conficies: Aulus enim uidetur in officio futurus. Semper enim, ubi quid agendum erat cum Piſone, Auli opera, qui Piſoni familiaris eſſet, utebantur.* Quæ bene noſſem de auro] *quantum ſcilicet pendi ſoleat ab ijs, qui ab argentarijs permutatione aurum ſumunt. non enim hoc dicit, ut oſtẽdat aurum ſe noſſe, cum ſupra dixerit,* Ego *nihil noui: & infra,* Ego *iſta nõn noui, referens ad aureæ*

pecuniæ

pecuniæ cognitionem: sed ideo dicit, ut collybi rationem sibi notam esse ostendat. Demonstrarem] *per* Aulum *interpretem.* Tibi enim &c.] *ratio, cur ad* Aulum *scripserit.* Videbam, *inquit, idem quod tu, & hanc rem nimium prorogari, & mea referre, ut conficeretur.* Istud] *hanc rem, quam cum* Pisone *agimus interprete* Aulo. Omnia contrahenda] *id agendum, ut omnia negotia ad exitum perducantur.* Contrahenda, *μεταφορικῶς, ne longius abeant.* Te *quidem, &c. quoniam dixit, Istud nimium diu duci, ideo hæc subscribit, ut ostendat,* Attici *id negligentia non fieri.* Tubulum] *de hoc* L. Tubulo *in oratione pro* M. Scauro *his uerbis: Si mehercule iudices pro* L. Tubulo *dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratißimum, & audacißimum fuisse accepimus: tamen non timerem, uenerum hospiti, aut conuiuæ si diceretur cenanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset. quem locum* Pedianus *exponens,* Lucius, *inquit, hic* Tubulus *prætorius fuit ætate patrum* Ciceronis. *is propter multa flagitia, cum de exsilio accersitus esset, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. Hæc autem de* Tubulo, *& de* Scæuola Cicero *quærebat ab* Attico, *ut ad libros de finibus uteretur, quos tunc in manibus habebat. nam libro* I I. *ubi differentiam ostendere uult inter improbum, & callidum improbum; exempla ponens, de* L. Tubulo *ita meminit, ut de improbo, de* Q. Pompeio, *ut de callido improbo.* An *tu, inquit, me de* L. Tubulo *putas dicere? qui cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo* P. Scæuola *tribunus pl. ferret ad plebem, uellent ne de ea re quæri?*

quo plebiſcito decreta eſt conſuli quæſtio Cn. Cæpioni. (ſic enim legendum eſt, non Scipioni) profectus in exſilium Tubulus ſtatim, nec reſpondere auſus: erat enim res aperta. non igitur de improbo, ſed de callido improbo quærimus, qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino inficiendo fuit. Hæc Cicero: *qui cum ignoraret, quo crimine Tubulus eſſet accuſatus, quæſiuit ab Attico his uerbis, Si poteris, Tubulus quo crimine, ſubaudi, accuſatus fuerit. Atticum reſcripſiſſe apparet, Quòd prætor quæſtionem exercens inter ſicarios, pecunias cepiſſet ob rem iudicandam. itaq; Cicero, ut oſtendimus, in libro 2. de finibus ſcripſit.* Tribunus pl.] *quo in tribunatu de Tubulo ad plebem tulit.* Puto, Cæpione, & Pompeio] *recte putabat, ex cauſſa, quam ſubſcripſit. nam cum P. Furio, Sex. Atilio cos. prætor fuerit; inter tribunatum autem & præturam quattuor conſulatus, id eſt quattuor anni interſint: Cæpione & Pompeio cos. tribunum fuiſſe neceſſe eſt. ideo dicit in libro 11. de finibus, Anno proximo, cum ab Attico certior factus eſſet, Cæpione & Pompeio cos. tribunum Scæuolam fuiſſe; Cæpionem autem & Pompeium poſt Metellum, et Maximum, id eſt poſt annum, quo Tubulus prætor fuit, cōſules ſciret proxime fuiſſe.* Dabis igitur tribunatum] *ſcribes quibus conſulibus Scæuola tribunus pl. fuerit. Atticum reſcripſiſſe conſtat, Cæpione & Pompeio, ut ſupra ex libro 11. de finibus proxime oſtendimus.* Tubulus quo crimine] *ſubintellige, fuerit accuſatus a Scæuola tribuno pl.* Hic erratum *erat in omnibus libris, quos uidimus, & ſcriptis, & impreſsis. nam, pro Tubulus, uel tabulis, uel Tubulis, uel*

Tribus

Tribulis legebatur. coniectura usi sumus, & , Tubulus, recte, ut opinor, reposuimus. L. Libo, ille, qui de Ser. Galba,] *L. Scribonius Libo rogationem tulit in Ser. Sulpicium Galbam, quòd prӕter Lusitanos contra interpositam fidem occidisset. hoc Cicero in Bruto, & Val. lib.* I X. *sed aliter is, qui epitomen facit ex lib.* Liuij X L I X. *Qui de Ser. Galba: ad populum tulit. Hic est Galba, quem Cicero in libro de claris oratoribus artificium & uim ad animos eorum, qui audirent, delectandos aut permouendos principem ex Latinis habuisse dicit.*
Censorino, & Manilio,] *anno post urbem conditam* D C I I I I. Manio] *prӕnomen Acilij Balbi, qui consulatum cũ T. Quinctio Flaminino gessit anno* D C I I I *post* V. C. In Bruti epitoma Fannianorum scripsi:] *locutio, qualis illa ad Trebatium: In equo Troiano scis esse in extremo. In Bruti igitur epitoma erat in extremo, Fannium, qui scripsit historiam, generum esse Lӕlij. id Cicero ita scripsit, Brutum auctorem secutus, cum etiam de Q. Hortensio idem accepisset. In Bruti epitoma: ante has dictiones in omnibus libris uerba erant hӕc, Epitome Bruti Fanniana: quas, ut otiosas, & eorum quӕ sequebantur, glossema, sustulimus.* Fannianorum] *quam confecit Brutus annalium Fannianorum, id est, historiӕ a Fannio conscriptӕ. Sic etiam illud accipio, quod est in libro sequenti ep. 8. epitomen Bruti Cӕlianorum uelim mihi mittas: quam Brutus confecit historiӕ a L. Cӕlio Antipatro conscriptӕ.* Hunc Fannium] *C. Fannium, Marci filium. Hunc: cuius historiam habemus.* Scripseram] *in libro de claris oratoribus.* Lӕlii] *hic est, qui*

cum Scipione Africano inter paria amicorum celebratur: cuius nomine librum de amicitia Cicero inscripsit. γεωμετρικῶς] *argumentis & rationibus apertissimis, quemadmodum geometræ solent.* Brutus, & Fannius] *epitome Bruti, & ipsius Fannij historia.* Bono auctore Hortensio] *hic est Q. Hortensius orator, ætate sua post Ciceronem in eloquentia princeps. augur Ciceronem in collegium cooptauit, & inaugurauit: consul fuit cum Q. Metello Celere: obijt L. Aemilio Paullo, C. Claudio Marcello cos. cum Cicero ex Cilicia decederet, ut scribit ipse in prooemio libri de claris oratoribus. quo in libro multa de eodem Hortensio, itemq; in fine libri* III. *de oratore.* Bono auctore] *historiæ perito, ut ei fides habenda uideretur. alibi etiam, in hoc genere Ciceronem Hortensij memoria, cum uiueret, usum esse, apparet, ut epist.* 31. *Videor audisse ex Hortensio, Tuditanum in decem Mummij legatis fuisse. & epist.* 33. Expedies] *Fannius, qui scripsit historiam, gener Lælij fuerit, nec ne.* Dolabellæ] *ex Africano bello reuertenti.* Ergo & in integro omnia:] *hic principium puto esse oportere alterius epistolæ. Ergo, inquit, omnia mihi in integro sunt apud Cæsarem: animus illius erga me nihil est immutatus, quanquam kalendis Romæ non affuerim, cum senatus habitus est. Cupiebat autem Cæsar quam maxime, ut in senatum uenirent, qui ante ciuile bellum optimates numerati fuerant, ut scilicet aliqua resp. uideretur esse, quæ re uera nulla erat. quò cum Cicero non uenisset, quæsiuit ab Attico per litteras, quo animo Cæsar id ferret. Atticus rescripsit, In integro sunt*

sunt omnia. Mihi etsi Kalendæ uitandæ fuerunt] *sensus est: Romam uenire non debui, & quia Kalendæ mihi uitandæ fuerunt, ne in senatu adessem; & ut primus optimatium reprehensiones effugerem. Verebatur enim Cicero, ne, si Cæsare ex Africa reuerso statim uenisset, & in senatu affuisset, boni eum in sermonibus uituperarent, quòd libertatis olim defensor acerrimus, tunc in senatum, qui haberetur a tyranno, uenire non recusaret. Incessionum autem* ἀρχέτυπα *dixit, id est, origo, & prima caussa uituperationum: nam ante nihil commiserat, quo reprehendi ab optimatibus posset. Et, Incessionum, proprie: nam incessere, Festus exponit; iactu uel uerbis petere. transfertur & ad alias res: itaque dixit Plautus incessere herum dolis: Sallustius, incessit ambos inopia? Liuius, incessit patres timor. Idem proprie, incessere hostes iaculis. Cum autem locus hic Ciceronis ante esset corruptus, & in antiquo libro Caualcantis legeretur, nicasionum; in eo, quem Vbaldinus habet, measionum: corrigere ausi sumus, &, incessionum, scripsimus, una tantum littera, si quis accurate conferet, immutata. sententia quidem ita commoda est, ut aptius nihil esse posit.* Kalendæ] *Sexti: nam Cæsarem ex Africa reuertentem uenisse Romam* V I I. *kal. Sextilis, l. 5. in extremo Hirtius refert. ut* Kalendas, *quibus primum senatum habuit, quas Cicero dicit sibi uitandas fuisse, Sextilis mensis intelligi uerisimile sit.* Kalendis *autem ut senatus haberetur, uidetur in consuetudine positum fuisse. quod indicat etiam locus ille ep. 26. Circiter kalendas affuturus uidetur. uellem, tardius. Et illud ep. 46. lib. 13. Rogat magnopere, ut sim* Kalendis *in senatu. Item ep. 6. lib. 16. Maxime dolebat*

me kalendis Sextilibus in senatu non fuisse. & ep. 22. l. 14. alibiq; non apud ipsum modo, sed & apud alios. Conficiendæque tabulæ] tertia caussa, cur Romam uenire non debuerit. conficiendæ, inquit, mihi erant tabulæ: rui, uidelicet: nam in urbe propter occupationes non potuisset. His de caussis, inquit, Romam uenire non debui: sed debui tamen, ut te uiderem: nihil enim tanti est, ut a te absim. Et dixit, Vt a te abessem, pro ut abesse deberem. Hunc locum & mendosum, & perdifficilem correctione, & interpretatione, nisi fallor, ita illustraui, ut iis, qui hæc nostra legerint obscurus iam esse non posit. Vnum mihi uideor prætermisisse, conficere tabulas quid sit: quod Pedianus declarat his uerbis: Moris fuit, unumquenque domesticam rationem sibi totius uitæ suæ per dies singulos scribere; in quo appareret, quid quisque de redditibus suis, quid de arte, fenore, lucro ue seposuisset quoque die, & quid item sumptus, damniue fecisset. Hæc Pedianus. eadem fere Cicero ipse in Verrem libro III. & Suetonius in Iulio; qui cum scribit seruitia politiora comparasse immenso pretio, & cuius etiam ipsum puderet sic, ut rationibus uetaret inferri.

EPISTOLA VI.

Ne quæ lacuna sit in auro] ne uitium sit in auro, quod a Cœlio argentario, pecunia permutanda meo nomine, accepturus es. Lacuna dicitur esse in auro, cum in nummo, qui aureus uidetur, aliquid est, quod aurum non sit. quasi enim lacuna est in eo loco, ubi aurum non est: translatione sumpta a fundis, quos lacunæ deteriores faciunt. In collybo] in ipsa permutatione. nam argentarijs datur aliquid, cum pecunia permutatur. Collybum autem Pol

lux

lux explanit, pecuniæ permutationem. Huc aurum si accedit] *si præter detrimentum, quod in collybo patimur, etiam non bonum aurum habebimus ab argentario.* Habes Hegesiæ genus, quod Varro laudat] *Hegesiæ duo fuerunt, Cyrenaicus, et Magnesius, hic orator, ille philosophus. de philosopho, in primo libro Tusculanarum quæstionum, & Laertius in Aristippo: de oratore, Strabo libro* XIIII. *ipse in eo libro, quem inscripsit, Orator. quo in libro, manasse ab hoc uitium illud, scribit, in quod incidunt ij, qui numeros in oratione frequentius infringunt, atque concidunt. cuius generis sunt Varronis scripta, utpote qui Hegesiam sequeretur. Quod Cicero de numeris Hegesiæ tradit, idem fere Dionysius Alicarnasseus in arte. Habes Hegesiæ genus: Hegesiæ librum Cicero ad Atticum miserat. uides, inquit, Hegesiæ scripta cuius generis sint.* Quod Varro laudat: *sine caussa, scilicet: nam uidetur hoc significare:* Nunc *Hegesiæ librum legens, intelligis, quàm recte eum Varro laudet.* Verum hoc fuit, sine me?] *subaudi, te legere Tyrannionis librum. & dixit, uerum, pro æquum, quo modo, & in epistola prima libri* II. Lues] *correxeris. nam luere hoc in loco id fere ualet, ut illud libro* V. *de finibus: Lucretia stuprum per uim oblatum uoluntaria morte luit.* Tua admiratio] *scripserat enim Atticus, se Tyrannionis librũ cũ admiratione legisse.* Amo enim πάντα φιλόδημον.] *ratio, cur Attici admiratione delectatus sit. amo enim, inquit, quicunque popularium suorum studiosus est. popularis autem erat Attici Tyrannio, non quòd uterque Atheniensis esset, (nam neque Atticus, ut Cornelius Nepos in*

ipsius

ipsius uita scribit, ciuem se Atheniensem fieri passus est, cum Athenienses uellent; & Tyrannio erat Amisenus, ut Suidas tradit) sed quòd uterque Athenis uixerat. eadem ratione in epistola 10. *libri* I. *Solonem Attici popularem appellat: & infert, eundem Solonem se putare popularem suum fore: non quòd in Atheniensium ciuitatem Cicero adscribi uellet, sed quia, ciuili bello inter Cæsarem, & Pompeium exorto, ne alterutrius partis esset, migrare Athenas, ibiq; habitare cogitaret. alibi popularis ualet eiusdem ciuitatis, ut libro* II. *Academicarum quæstionum: Thales hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. uterque enim Milesius, auctore Laertio.*

Tenuem θεωρίαν], *Tyrannicnis considerationem in re tenui; quam tu, eius librum legens, admiratus es.*

Refertur ad τέλος?] *quid affert ad summam rerum acuta ista, ut scribis, & grauis θεωρία? quasi dicat: ut acuta, & grauis sit, quemadmodum tu scribis, Tyrannionis ista θεωρία, tamen in re uersatur minime necessaria. quanquam enim Cicero librum non legisset, ὑπόθεσιν tamen & argumentum non ignorabat.* Et pro isto asso Sole]*rectius, At, quàm Et, meo iudicio. respondet ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. Asso Sole: scripserat Atticus, se, cum domum Ciceronis, quæ erat in Palatio, uenisset, in Sole per pratulum, quod domui adiacebat, satis superq; inambulasse. Respondet Cicero per iocum: Domi meæ dum fuisti, præter siccũ solem nihil habuisti: at ego a te, nitidum unctumq; Solem repetam: id est, cum ad te domum ueniam, non Sole tantum contentus ero, non mihi idem, quod tibi, satis erit, in*

Sole

Sole inambulare; sed cenam etiam cum sole exigam. Solem assum uocat, quem cæna non sequatur, quasi sine succo, ut obsonia sunt assa: nitidum autem, & unctum, qui cum cena sit. Missus ad te] *cum tui nominis inscriptione, quemadmodum & Cicero oratorem ad M. Brutum misit.*

EPISTOLA VII.

Tantum ne est ab re tua ocii tibi,] *hoc totũ e Terentii Heautontimorumeno sumpsit. nam in prima scena primi actus sic loquitur. Menedemus: Chreme, tan tum ne est ab re tua otii tibi, aliena ut cures, eáq;, nihil quæ ad te attinent?* Oratorem] *librum, quem de perfecto oratore ad M. Brutum Cicero misit: cuius inscriptio est, orator: itaque etiam in epistola ad Leptam, Oratorem, inquit, meum tantopere a te probari, uehementer gaudeo.* Macte] *uox: qua recte facientes laudamus simul, & hortamur: ut exempla declarant. ueteres ea & absolute, & cum nominibus usi sunt. unde illud in extrema epistola libri 15. Seruulos dicere aiebant, agripetas eiectos a Buthrotiis. macte: Tusculanarum autem quæstionum libro 1. Macte uirtute, ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. & Virgilius, Macte puer uirtute noua, sic itur ad astra. Plautus autem in Milite, Macte, dixit, pro ualde.* Gratum] *quòd Oratorem meum legas.* Non modo in libris tuis, sed etiam in aliorum] *nam orator describebatur a pluribus, eiusq; exempla erant non modo apud Atticum, sed etiam apud alios.* Aristophanem reposueris pro Eupoli] *perspicuum est, in Oratore subintelligi, in quo hæc de Pericle: Si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta*

ta fulgere, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet. Ari-*ſtophanis autem græca uerba* Plinius *in epiſtola quadam recitat,* ἤστραπτε, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν ἑλλάδα, *quod Cicero cum* Eupoli *primũ tribuiſſet, poſtea, correxit,* Ari-*ſtophane repoſito.* Quæſo illud tuum] Atticus *Cæſarem de re* Buthrotia *cum rogaret,* Quæſo, *ſæpius iterabat. quod uerbum Cæſar quodam modo irridens,* Attico *ſe facturum omnia promiſit:* Buthrotiosq;, *quorũ agrum, ut diuideretur, proſcripſerat, decreto poſtea liberauit. hac de re in ſequentibus libris, ſed planiſsime in decimo ſexto, in extremo.* Tandiu] *febri laborare. ſupra,* De Atticæ *febricula ſcilicet ualde dolui. ep. 1. & infra ep. 13. & 17.*

EPISTOLA VIII.

Quæ deſideras] *ut ad te ſcribam.* Codicillis] *codicillos & litteras multi, ut uideo, indifferenter accipiunt. ego aliter ſentio. nam codicilli tabellæ ceratæ erãt, in quibus aliquid ſtylo aut breuiter, aut feſtinanter ſcriptum fuerat. itaq; ijs commodiſsime ueteres utebantur, cum ſcribere in codicillis poſſent uel in cena, uel in curia, uel in uia, uel ubicunque libuiſſet; charta autem non item, in qua ſcribere ſine atramento & calamo non poterant. neque unquam in codicillis quidquam eſſe ſcriptum reperietur, niſi cum aut breuiter, aut raptim ſcribendum eſſet. quare litteræ erant, quæ in charta ſcriptæ fuerant: codicilli, tabulæ ceratæ, in quibus aliquid uel breuitatis, uel feſtinationis cauſſa exarabatur.* Eroti] *hic Ciceronis res domeſticas adminiſtrabat. ep. 2. lib. 13.* In iis] *non in codicill s, ſed in ijs, quæ, non rogatus a te, ſcripſi. refertur enim ad proximum illud,* Sed *etiam plura, quàm*

quæ-

quæris. Cogitationis] *nam, te monente, cogitare cœpi, quam uitam Cicero meus, quoniam quidem adoleſcēs iam eſſet, ordiri deberet.* Quid differo?] *quid ego hanc moram interpono, ut ex eo ſciſciteris? ipſe tibi nunc narrabo.* Deinde *narrare incipit.* Expoſui, *te de man dato meo ei detuliſſe, ecquid uellet, ecquid requireret. uelle (ſubaudi, Quinctum filium hæc reſpondiſſe) Hiſpaniam, requirere liberalitatē: id eſt, uelle Cæſarem in Hiſpaniam ſequi contra* Pompeii *filios: requirere, ut ego ei pecuniam liberalius ſuppeditarem.* Flamen Lentulus] *hic eſt* L. Lentulus *Niger, flamen Martialis, quem cum uniuerſo pontificum collegio Ciceronis domum, a* P. Clodio *conſecratam, religione liberaſſe, legimus in oratione de haruſpicum reſponſis. de eodem & de filio* Pedianus *ubi, pro M. Scauro, interpretatur, in extremo: item* Cicero *in epiſtola* 24. 11. *libri. ſenſus eſt.* De *liberalitate dixi me daturum, quantum filio ſuo* Publius, *quantum ſuo* Lentulus *dare ſolitus eſſet.* Quod tibi,] *quod tibi attuli, cum ad me retuliſſes, filium in Hiſpaniam ire uelle.* Hæc arma reliquiſſemus?] Pompeiana. Contraria] *ſubintellige, ſequi. & contraria, id eſt* Cæſaris. Fratre] *Quincto Cicerone filio, qui familiarior & gratioſior eſſet apud Cæſarem, utpote qui Lupercus in gratiam illius fuiſſet. nam* Marcus *filius nullo adhuc beneficio Cæſaris gratiam quæſierat, ac ne ſatis quidem illi notus per ætatem eſſe potuerat.* Quinctum *autem filium cum Cæſare in Hiſpania fuiſſe, infra oſtenditur ep. 37. ubi eum Cicero impurum cognatum appellat.* Velim magis, &c.] *uolo, ut potius pecuniam a me, quantam*

tam uult, ſumat, quàm in Hiſpaniã eat. & dicit, Sua liber tate, quia, ſi M. Cicero in Hiſpaniã iuiſſet, cũ id patri ſciret nõ placere, nimirũ liberius agere uiſus eſſet. Permiſi] *ut in Hiſpaniam iret, ſi omnino ita conſtituiſſet.* Magna res] *permittere filio, ut in Hiſpaniam eat contra Pompeii liberos.* Simplex eſt manere : illud anceps] *manere tutum eſt, & ſine periculo: ire in Hiſpaniam, anceps. poſſumus enim aliquam in difficultatem incurrere. nam primum dedecus uidetur eſſe, filium pati pro tyranno pugnare: deinde hoc cogitandum eſt; ſi caſus tulerit, ut Pompeiani uincant, quid nobis futurum ſit; qui filio permiſerimus, ut contra eos pro Cæſare dimicaret.* De Balbo,&c.] *ſic accipio. Dolabella, cum Tulliolam dimiſiſſet, Ciceroni dotem debebat. eam tamen non numerabat, fretus gratia Cæſaris, cuius partes in ciuili contentione ſecutus erat. cogitabat igitur Cicero hac de re loqui cũ Balbo, Cæſaris amiciſsimo. nã & infra, De dote, inquit, tanto magis perpurga. Balbi regia condicio eſt delegandi.* Ego tamen triduum] *hic manebo. Et dictio, tamẽ uenuſte poſita pro certe: qua deſiderium ruſticandi declaratur. ut hoc dicat: cum primum Balbus redierit, Romam me conferam: ſin ille tardius, ego, quod optaui, tamen aſſequar, ut hic triduum etiam manere poſsim. Non licet autem quarundam dictionum occultam uim γεωμετρικῶς oſtẽdere: ſed ingenio paullo acutiore qui ſunt, facile, quod ſignificabimus, intelligent: ceteris ſatisfacere neque ſemper poſſumus, etiam ſi uelimus; neque, ſi poſsimus, ſemper uelle debemus.* Dolabella etiam mecum] *manſit. Tantum, inquit, abeſt, ut ſe a me abalienatum oſten-*

ostenderit, ut etiam hic mecum manserit. Verebatur autem Cicero, ne Dolabella, qui Tulliolam repudiasset, sibi quoque esset infensior. unde illud in epistola ad Volumnium: Dolabellam, quem ego perspicio & iudico cupidissimum esse, atque amantissimum mei, cohortare, & confirma, et redde plane meum. Non dum autem, cum hanc epistolam, & cum illa ad Volumnium Cicero scripsit, Tulliola perierat.

EPISTOLA IX.

Multis res placet.] apparet, inter hanc epistolam & superiorem multas desiderari. nam superior ante cœptum Hispaniense bellum, hæc autem post confectum scripta est, cum Cæsar uictor ex eo bello reuertens, ad Vrbem iam appropinquaret. Ac ne hoc quidem obscurum est, quasdam ex sequentibus huic esse præponendas; ut earum argumenta considerantibus patebit. Res placet: non ut in Hispaniam ad bellum; quod, ut dixi, confectum iam erat; sed ut Athenas litterarum caussa proficiscatur. hoc enim Cicero significat, misitq; paullo post filium Athenas cum L. Montano. Comes est idoneus] Montanus, subintellige: quem cum filio Athenas mittere constituerat: de quo his uerbis ep. 51. L. Tullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. et ep. 16. et 17. lib. XIIII. Ante uideamus:] ante quàm Ciceronem Athenas mittamus, uidendum est quo modo prima pensio Cæsari soluatur. dies enim, quo primæ pensionis solutionem promisimus, adest. Et ille currit] id est, & Cæsar cum celeritate reuertit: (reuertebat autem ex Hispaniensi bello) itaq; de solutione cogitan-

gitandum. Hanc autem pecuniam iam ante ciuile bellum Cicero debuerat: quod ipse declarat in extrema tertia epi stola libri VII. *neque Cæsar illius nominis exactioni, maioribus curis impeditus, operam dare potuerat. sed deuicto Pompeio, cum Romam reuertisset, Ciceroni concessit, ut aliquot pensionibus solueret, quo commodius scilicet posset soluere. Cum igitur filio Athenas eunti pecuniam Cicero dare uellet, prius, inquit, de prima pensione soluenda cogitemus.* Quid referat Celer egisse Cæsarem cum candidatis,] *Celer hic non est* Q. *Metellus Celer, qui cum* L. *Afranio consul fuit: nam is Marcellino, et Philippo cos. perierat: sed alius, cuius nomen minus illustre fuit. Cæsarem: ex Hispania, Pompeianis tertio bello uictis, reuertentem. Candidatis: qui obuiam ierant, ut ab eo magistratus peterent.* Vtrum ipse in fœnicularium, an in campum Martium cogitet.] *utrum Celer uelit & ipse magistratum petere. nam magistratus in campo Martio petebantur.* Et *quoniam populus, qui honores dare solitus esset, potestatem eiusmodi nullam habebat, Cæsare ex ipsius libidine cuncta administrante; ideo cum irrisione & contemptu fœnicularium campum appellat, quòd Martius ille campus, in quo populus potestatem habuerat, nullus iam esse uidebatur.* Nunquid necesse sit] *ut scilicet ea, quæ Cæsar aget, uidear probare, cum intersim. nam omnino, inquit, uenturus sum, ut Piliæ roganti satisfaciam: sed nunquid maturandum sit comitiorum caussa, scribas ad me uelim.*

EPISTOLA X.

Hic] *in Antiati*. Ni esset ea caussa, quam tibi superioribus litteris scripsi] *quæ hæc est caussa, cur Cicero minus libenter rusticaretur? nimirum hæc, quòd sine Attico esse non poterat. nam hoc est in ijs litteris, quas ipse dicit proxime se misisse: quæ tamen ordine confuso infra leguntur, hoc initio,* Te tuis negotijs *&c. cum enim in illis litteris de Philippi aduentu, in his autem de interpellatione scribat: dubium non est, quin illas Cicero superiores appellet; cum uerisimile sit, prius eas fuisse scriptas, quibus aduentus significatur, quàm has, quibus interpellatio.* Amyntæ filius] *Philippus: cuius interpellationem superioribus in litteris scribit se timere. superiores appello, quæ infra sunt, hoc principio,* Te tuis negotijs. *quas ij, qui descripserunt, per negligentiam, aut certe per inscitiam alieno loco posuerunt, de suo deiectas. Sed quæritur, cum in ijs litteris aperte Philippum nominet, cur hic circuitione uti uoluerit, ut potius, Amyntæ filius, diceret, quàm Philippus. Respondeo; Ciceronem, cum de Philippi loquacitate uellet scribere; uerentem, ne id emanaret, si forte in alienas manus eæ litteræ deuenissent, duobus modis rem obscurasse: primum, cum, Amyntæ filius, dixit, Philippum designans; (nam Amyntæ filius fuerat Philippus Alexandri Magni pater) deinde, cum loquacitatem græcis uerbis ostendit, ὁ ἀπεραντολογίαν δὺς, id est, infinitam loquacitatem dans, uel, qui solet esse loquacißimus. offendere autem Cicero L. Marcium Philippum sine malo non potuisset, quòd Philippus apud Cæsarem affinitatis coniunctione multum poterat.*

terat. *Aciam enim, Cæsaris sororis filiam, Octauij, qui Augustus postea cognominatus est, matrem, in matrimonium duxerat.* Appianus *lib.* 111. Plutarchus *in* Cicerone, Suetonius. Cetera] *præter solitudinem: de cuius iucũditate iam dixit.* Quod *sequitur, corrigo sic, & interpungo, coniecturam secutus:* Noli putare amabiliora fieri posse, uilla, litore, prospectu maris. His rebus omnibus] *quæ hic habemus. cum enim ea persequi longum esset, quibus in* Antiati *delectaretur, tribus uerbis,* His rebus omnibus, *complexus est.* Nec erat, quod scriberem.] *præter hæc, quæ digna longioribus litteris non sunt.*

EPISTOLA XI.

De Athamante.] *Attici seruo, qui perierat.* Alexium uero curemus,] *ægrotantem.* Et *hic* Attici *seruus erat, a manu, ut legitur ep.* 2. *lib.* 7. Si quid habet collis ἐπιδήμιον, ad me cum testamento transferamus] *collis* Quirinalis, *in quo tua domus est, si quid habet* ἐπιδήμιον, *id est, si cælo utitur inclementiore, ut in eo morbi crassentur epidemici; (hoc enim timendum erat; cum eodem tempore &* Athamas *perijsset, &* Alexis *ægrotaret) transferamus* Alexim *domum meam in* Palatium. *Cum testamento: hic sine dubio mendum est, et fortasse legendum,* Cum Thallumeto, Alexis *ægrotantis custode, aut, ipso quoque ægrotante.* Thallumetus *autem* Attici *seruus et ipse erat, quod indicat illud ep.* 12. *lib.* 5. Meos cum Thallumeto *nostro peruolutas libros,*

Quæ ad nos magis pertinent,] *nam illa, quæ humanitus accidunt, quoniam uitari nulla ratione possunt, non uidentur esse curanda. quid autem agamus de senatu, id est, quod consilium capiamus de dicenda in senatu sentē tia. (nam Romā iturus erat, ut extrema epistolæ pars ostē dit) hoc uero curandum est. nam si ad Cæsaris uoluntatem loquemur, boni uituperabunt: si ex utilitate reip. Cæsar offendetur.* Nec tamen multo] *ut enim diligenter consideremus, quid agamus de senatu; nihil tamen profi- cimus: siquidem omnino resp. iacebit quod cum ita sit, hoc ipsum de dicenda in senatu sententia non multo magis ad nos pertinet, quàm communis omnium interitus, quem certum & immutabilem scimus esse, ut de eo cogitare non debeamus. nam illud, Quæ ad nos magis pertinēt, ualet hoc, quæ magis curanda nobis sunt, aut de quibus magis cogitare debemus.* Postumiam Sulpicii] *subintellige, uxorem, nam ueteres sic loquebantur, ut dicerent, Terentia Ciceronis, Postumia Sulpicij, Mucia Pompeij, & huiusmodi, uxor subaudientes. Postumiam autem Ser. Sulpicij, iurisconsultorum peritissimi, coniugem fuisse, patet ex libro IIII. epistolarum ad Sulpicium.* Domum ad se uenisse] *hoc tempore, cum Terentiam iam dimisisset, de ducenda uxore Cicero cogitabat. huius rei caussa Postumia uenerat; ut cum Cæsonio loqueretur. Eodem spectant ea, quæ sequuntur. duxit autem postea Publiliam quandam: quam & ipsam deinde, quòd Tulliolæ morte lætari uideretur, dimisit. auctor Plutarchus in Cicerone.* Commotiunculis συμπάσχω.] *Cōmotiunculis idem*

significauit, quod in epistola 15. libri x. cum dixit, a nouis tentationibus ualetudinem confirmatam, nam tentationes & commotiunculæ non morbi sunt, sed morborum initia. Commotiunculis autem Atticæ; quæ non plane in morbum, sed in febriculam inciderat. supra, ep. 25. l. x1. συμπάσχω: æque afficior, atque illa. unde illud ep. 15. l. 4. Valde gratum, si Eutychides cognoscet, suam illam in eo dolore συμπάθειαν mihi non obscuram fuiße,

EPISTOLA XIII.

De dote,] *quam nobis Dolabellam reddere oportet, cum Tulliolam, filiam nostram, dimiserit.* Tanto magis perpurga] *quo difficilius est, tanto magis perpurga. nam sequitur, Turpe est rem impeditam iacere. Perpurga, explica, confice. Hac de re ep.* 18. 20. 22. *l.* 14. & 14. *l*, 15. & 14. *lib.* 16. Balbi &c.] *perpurga, inquit, de dote. facile potes, quoniam Balbus, amicißimus tuus, omnia uidetur posse; ut quasi rex sit, qui potestatem habeat delegandi. Nam cum Balbus, cui Cæsar ciuitatis & reip. curam crediderat, non omnia ipse administraret, sed illius dignitatis atque oneris partem transferret in quos uellet; (hoc enim significat delegare) nimirum hæc regia condicio uidebatur.* Insula Arpinas] *insulam hanc in Arpinati Fibrenus amnis efficit, de qua libro* 11. *de legibus, his uerbis: Sed uentum in insulam est. hac uero nihil est amœnius. etenim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideq; dilapsus cito in unum confluit, & tantum complectitur, quod satis sit modicæ palæstræ loci. quo effecto, præcipitat in Lirem; &, quasi in familiam patriciam uenerit,*

amittit

amittit nomen obscurius. Habere potest germanam *ἀποθέωσιν*] *potest uideri locus ad consecrandã* Tul*liolam aptißimus: sed quia ἐκγόνιμος est, id est infrequens, (Cicero autem celebri loco extruere fanum mortuæ filiæ uolebat) hortos malo: in quibus non ea solitudo, quæ in insula*. Horti *autem erant circa* Romam *plurimi: sed transtiberini propter fluminis uicinitatem celebriores: itaque hos maxime uoluisset* Cicero: *unde illud ep*. 19.*Cogito interdum trans* Tiberim *hortos aliquos parare: nihil uideo, quod tam celebre esse poßit. ep*. 22.*Germanam, ueram, ut alibi*. Habere uideatur] *uidetur, inquit, habere germanam ἀποθέωσιν: esto: ita uideatur: ego celebritatem loci quæro*. De Epicuro, ut uoles.] *pro* Epicuro *loquentes inducam quos uoles, in libris scilicet de finibus: quos, ut supra diximus, hoc tempore scribebat: induxit autem* L. Torquatum, *qui* Epicuri *sectam sequebatur*, Attici *amicißimum*. Etsi *μεθαρμόζομαι* &c.] *Græci uerbi uim* Latino *uerbo non licet exprimere: sed sententiam tamen ostendemus*. De Epicuro, *inquit, ut uoles. etsi posthac non eos, qui uiuunt, (nam hoc inuidiosum est; cum omnibus satisfacere non poßim, qui meos in libros induci uellent) sed antiquos; id est eos, qui perierunt, inducam loquentes: quod inuidiosum non erit. fecerat autem hoc in libris de oratore, in* Catone, & Lælio. *μεθαρμόζομαι: commuto, ad alias personas transfero*. Requirant] *cupiant loquendi partes in meis libris*. Commouet me Attica.] *quia non conualescit: sed* Cratero *tamen medico assentior; qui uetat nos de ea quidquam grauius timere. unde illud ep*. 14. De Attica *doleo: credo tamẽ* Cra-

tero. Piliam angi uetabat. Bruti litteræ] *quibus Ciceronem in morte filiæ consolatus est. infra de iisdem Bruti litteris. Prudenter, inquit, scriptæ, sed nihil, quod me adiuuarent. Hic est M. Brutus, qui postea Cæsarem, facta coniuratione, interfecit.* Attulerunt] *dolorem augentes commemoratione miseriarum mearum. unde illud ep. 9. lib. 8. Augemus dolorem retractando.* Non repugnante] *paullo post tamen repugnare cœpit: ut ipse declarat his uerbis: Repugno quoad possum, sed adhuc pares non sumus. Initio enim, uictus magnitudine doloris, succubuit: deinde, cum iam & dies et ratio ipsa adiuuaret, tentare cœpit, num resistere mærori, & contra fletum pugnare posset. Hæc, quæ ad interpretationem minus pertinent, superuacanea fortasse uidebuntur: sed aliena nō sunt. nam eò spectant, ne quis miretur, cur eadem de re non eodem modo Cicero scripserit.* Se molestum omnino non futurum.] *ut Romam irem ad cænam auguralem, quam ipse parat in augurum collegiū cooptatus. Qui enim augures fiebant, collegis cænam dabant, ut libro* x. *cap.* xx. *Plinius indicat his uerbis:* Pauonem cibi gratia *primus occidit* Hortensius, *adijciali cæna sacerdotij. Ciceronem autem augurem fuisse, ex ipsius libris notißimum est.* Vt excuser morbi caussa in dies singulos.] *hoc dicit, quia omnes augures honoris caussa ad illam cænam ire cogebantur, præter eos, qui morbo se iurarent impediri. In dies singulos: apparet, nouos augures eas cænas non uno die, sed pluribus dare solitos esse. nā et infra, Apud Appuleium, quoniam in perpetuum non placet, in dies ut excuser, uidebis. In dies igitur singulos, qui*

bus

bus Appuleius collegis cænam dabit. Lænas hoc rece perat] *notum est, Lænates ex gente Popillia fuisse. Lænas, unus ex augurum collegio.* Receperat, *se curaturũ ut apud Appulleium excusarer. Idem in epistola, quæ proxime sequitur.* Prende] *ut cum Lænate me apud Appuleium excusent. necesse enim erat, ut augur, qui noui auguris ad cænam ire nollet, tres e collegio reperiret, quorũ iureiurando apud eum augurem, qui cænam dabat, excusaretur. itaque in epistola, quæ sequitur, Septimium, inquit uide, & Lænatem, & Statilium. tribus enim opus est.* Iuraturum] *me non ualere, & propter morbum ad Appuleij cænas ire non posse.* Quem rogaris] *locus neque a sensu obscurus, neque a locutione corruptus: sed quiddam est, cur magis placeat, Quenquem rogaris: præsertim cũ et in epstola sequenti eadem de re eandem figurã usurpans ita scripserit: Quemcunque appellaris, nemo negabit.* Perpetuum morbum iurabo] *ut excuser non in dies singulos, sed in perpetuum, id est in omnes dies, quibus cænæ dabuntur. Infra, Quoniam in perpetuum non placet, in dies ut excuser, uidebis.* Malo id lege uideri facere, quàm dolore] *ut homines, inquit, non propter dolorem amissæ filiæ, sed propter inualetudinẽ conuiuijs me carere suspicentur, perpetuum morbum iurabo. Nam si absque iureiurando, amicorum gratia, impetrasset Cicero, ut auguralibus cænis abstinere posset: incertum fuisset, utrum id morbi caussa faceret, an doloris, dolorẽ autẽ cælare uolebat: itaque de morbo iurãdo cogitabat.* Appelles:] *de pecunia, quam nobis debet. ep.18.et 19.* Doloris mei] *propter Tulliam mortuã.*

EPISTOLA XIIII.

Quemcunque appellaris,] *supra dixit*, Prende. Nemo negabit] *omnes iurabunt me non ualere.* Totum] *se esse sine alijs effecturum, ut apud Apuleium morbi caussa excusarer. Totum, negotium.* Iunio] *Iunius Atticum appellauerat, quasi Ciceronis procuratorem, Ciceronem sibi debere dicens, quòd pro Cornificio spopondisset. Cicero sponsionis tempus non recordatur, & ait Cornificium posse ipsum soluere.* Pro patre, an ne pro filio] *nam utrique Cicero coniunctus amicitia fuerat. unde illud in epistola ad Cornificium, fam. lib.* XII. *Quòd societatẽ reip. conseruandæ tibi mecum, a patre acceptam, renouas; gratum est. Nunc autem, cum nominat Cornificium, non patrem intelligit, sed filium. nam pater iam ante perierat.* Procuratores Cornificii] *nam Cornificius aberat, Syriæ præpositus a Cæsare. cognoscitur ex Ciceronis epistolis ad ipsum, & ex historicis antiquis.* Appuleium] *alius hic est ab eo, de quo supra.* Prædiatorem] *qui prædiorum & prædum iura nouit.* Videbis] *rogabis, procuratores, ut ipsi soluant; Appuleium, ut aliquam nobis ostendat solutionis effugiendæ uiam.* Hoc mærore] *quem ex interitu filiæ capiebat.* Librum] *de consolatione ad se ipsum: cuius libri meminit Tertullianus.* Impedior] *ne lacrymis, & mærori me tradam.* Ad omniaque nitor] *omnia tento. sed uerbum nitor* ἐμεργητικώτερον *est. nitimur enim cum labore, et difficultate.* Quanquam ipsum doleo] *cupio, inquit, tecum esse. quod ipsum tamen doleo. non enim cum me, quę*

soles

ſoles, uidebis. Illa, quæ amabas,] *hilaritas, et ſuauitas illa noſtra.* Quòd me adiuuarent.] *quòd mærorem meū, ex obituifiliæ ſuſceptum, leuarent. ep.* 13. Adeſſet] *nam erat in Gallia ciſalpina, miſſus a Cæſare, ut eam prouinciam adminiſtraret. hoc in epiſtola ad* Torquatum, *de* Oratore, *& in hiſtoricis.* Panſa quando.] Roma *proficiſcatur, in* Galliam *iturus, ut* Bruto *ſuccedat. cum enim ſcierimus,* Panſa *quando proficiſcatur; ex ratione dierum ſcire item poterimus, quando* Brutus *hic futurus ſit. hoc apertius infra his uerbis:* Panſa *ſi hodie, ut putabas, profectus eſt; poſthac iam incipito ſcribere ad me, de* Bruti *aduentu quid exſpectes, id eſt quos ad dies. id, ſi ſcies ubi iam ſit, coniectura aſſequere.* Et ep. 26. De *Bruto, inquit, ſi quid habebis. ſcire enim iam puto, ubi* Panſam *exſpectet: ſi, ut conſuetudo eſt, in prima prouincia, circiter kalendas affuturus uidetur.* De Attica &c.] *Atticam,* Attici *&* Piliæ *filiam,* Craterus *medicus ægrotantem curabat. hoc & ſupra, ep.* 13.

EPISTOLA XV.

Pro omnibus] *nam ſupra dixit,* Prende Septimiū, *et* Statilium. *nunc,* Tu, *inquit, hoc oneris pro omnibus ſuſcipe, ut me apud* Appuleum *excuſes.* In perpetuum non placet] *non placet tibi, ut in uniuerſum tempus, quo cenæ dabuntur, apud* Appuleium *ſemel excuſemur, ſed ut in dies ſingulos.* Fletus] *ex interitu* Tulliolæ. Reſcribam.] *ad eas litteras, quas ex* Gallia *conſolatorias ad me miſit.*

EPISTOLA XVI.

Nunc tamen ipſum] *hanc figuram & ſupra uſur*

pau-

pauit libro VII. ep. 3. Nunc, inquit, ipsum non dubitabo rem tantam abijcere. & lib. VIII. ep. 9. Quid, nunc ipsum unde se recipienti, quid agenti, quid acturo? & infra ep. 39. Nunc ipsum ea lego, &c. Tuæ domui] Romæ scilicet. Nec meæ poteram] cum eum locum aspicere non possim, ubi Tulliola perijt. Idem] tuorum negotiorũ cura. Philippus] uide quæ diximus ad illud, quod supra est, ep. 10. Amyntæ filius.

EPISTOLA XVII.

Laterensi, Nasone, Lænate, &c.] Ciceronis in auguratu collegis. Reddendas cures] a te conscriptas. supra ep. 4. lib. XI. Tu uelim, si qui erunt, ad quos aliquid scribendum a me existimes, ipse conficias. & ep. 7. lib. XI. Reus] is, pro quo spopondi. hoc enim reus quandoque significat. Liberalis tamen &c.] quanquam, inquit, timendum non est, ut pro hac sponsione soluamus: siquidem & Cornificius ipse, pro quo dicor spopondisse, locuples est; & Appuleius prædiator, homo minime fraudulentus, qui nobis & facile, & sine dolo sponsionum iura ostendet; in quibus est, ut, cum reus locuples sit, sponsores ne appellentur: tamen ex eorum tabulis, qui mecum pro Cornificio dicuntur spopondisse, uelim cognoscas an spoponderim. Potest tamen uideri] cognosci, ex consponsorum tabulis. Scire certum uelim] num spoponderim. Appelles procuratores] uide, quid procuratores Cornificij dicant. ep. 18. & 19. Quid ad me?] doloris & desperationis significatio, maxime propter interitum filiæ; qua amissa, nihil præterea sibi curãdum esse dicit. Veruntamen]

subaud

subaudi, appelles procuratores. *locutio Ciceroni familiaris, ep.3.lib.4.& 3.lib.13.& in epistola ad Tironem 24.lib.16.fam. eodemq; modo, attamen, usurpauit, ep.25.lib.XI.* Pansæ profectionem] *in prouinciam. nam Bruto, ut diximus, Galliam cisalpinam administranti successor erat constitutus.* 190:191: Cura] *supra dixit de Atticæ ualetudine. Cura, igitur ægrotantē.*

EPISTOLA XVIII.

Dum recordationes fugio] *dum id ago, ut interitum filiæ meæ ne recorder.* Refugio a te admonendo] *non admoneo, inquit, te de fano illo, quod erigere mortuæ filiæ uolo: propterea quòd sine filiæ recordatione id facere non possum: recordatio autem illa, quasi morsu quodam, dolorem efficit. non scribo igitur, ut de fano illo mecum cogites, ne in filiæ recordationem incidam.* Ignoscas] *quòd de fano cogitem.* Eiusmodi est] *id, quod cogito. quasi dicat, siue reprehendi debet, siue laudari, eiusmodi est; uidelicet ut omnino fanū extruatur. Tale illud, opinor apud Terentiū: Huiusmodi sum.* Fieri id oportere] *fanum est faciendum iis, quos amo re coniunctos amisimus.* Neque de genere] *cuius generis fanum faciam.* Cluatii] *placet mihi fanum ea forma, qua Cluatius descripsit. Videtur autem Cluatius hic architectus fuisse, aut certe huius generis intelligens. quod etiam infra apparet, ep.35.* De re] *fanum faciam, nec ne.* De loco non nunquam] *non dubito, cuius generis fanum faciam: non dubito, faciam, nec ne: dubito non nunquam, ubi faciam.* Monumentorum] *refertur ad litteras, non ad ædificia. Monumentorum autem*

tem ab ingeniis omnium scriptorum, et Græcorum & Latinorum. dabo, inquit, operam, quantum in me erit, ut et ab omnium ingeniis consecretur, et omni genere monumentorum. Refricatura] dum enim filiam consecrabo, illius recordatione dolor augebitur; & uulnus ex illius interitu acceptum, quod iam sanari temporis medicina uidebatur, hac quasi refricatione recrudescet. Sed iam &c.] ut hæc consecratio refricatura uulnus sit, consecrare tamen eam deliberatum est: idq; duabus de caußis: primum, quòd secus facere non possum; cũ hoc iam in animo meo filiæ manibus quasi uouerim, atque promiserim: (ex quo inquit ep. 37. Hoc mihi debere uideor, neque leuari posse, nisi soluero. & ep. 42. Ego me maiore religione, quàm quisquam fuit ullius uoti, obstrictum puto) deinde, quòd huius uulneris dolor non diuturnus est futurus; cum non diu futuri simus in uita. itaque exiguum hoc tempus, dum doloris sensus in me erit, nõ tanti apud nos debet esse, quanti illud æternum, quo scilicet ex his monumentis meæ in filiam pietatis memoria durabit. Dum illud tractabã, de quo antea scripsi ad te] dum librum scribebam de consolatione: de quo ep. 14. Quasi fouebã dolores meos] metaphora sumpta a partibus dolore affectis: quas dum fouemus, puluinis, aut sacculis adhibitis, leuatio quædam doloris uidetur esse. Philippus] ep. 18. Epistolam,] qua consolatoriis Bruti litteris respondit. Quædam enim exspecto] quædam enim sunt, de quibus scire cupiam. Ne frustretur] ne nostrã exspectationem fallat, ne faciat contra quàm promisit, ne nõ soluat, quod se esse soluturum dixit. ep. 19. Vt Eros scribit]

bit] *hic rationes Ciceronis administrabat. lib.* xv. Non incertum puto] *non dubito, quin Libo nobis, ut pol licetur, pecuniam numeret.* Sulpicio confido, & Egnatio scilicet.] *qui promiserunt se esse præstatu- ros, ut sors ne pereat, hoc est, ut uniuersa pecunia, quam Cocceius & Libo mihi debent, ne amittatur. Vt illa duo uerba, Frustretur, & Pollicetur, non ad uniuersæ pecu- niæ solutionem, sed, ut opinor, ad usuræ pēsionem referā- tur: itemq; illud ep.* 13. *Cocceium uelim appelles.* La- bores?] *de me apud Appuleium excusando, quòd ad illius augurales cenas non eam. ep.* 13. 14. 15. *&* 17. Excusatio facilis] *non subscribit caussam, cur sit ex cusatio facilis: sed eadem posuit ep.* 14. *his uerbis: De me excusando apud Appuleium, dederam ad te pridie litte- ras. nihil esse negotij arbitror. quemcunque appellaris, nemo negabit.* Aduentu] *significatur illud tempus, quo M. Antonius Roma profectus, ut in Hispaniam ad Cæ sarem iret, deinde, mutato consilio, reditu admodum ce- leri per Italiam cucurrit, & noctu urbem introiuit. cuius festinationis maxime caussa fuit, quòd, cum tempus iam adesset eius pecuniæ soluendæ, quam pro emptis in auctio- ne Cn. Pompeij bonis Cæsari debebat, uerebatur, ne, ipso absente, prædes sui uenderentur: itaque accurrit, ut eos li- beraret, unde illud secunda actione in Antonium: Ne L. Plancus prædes suos uenderet. Apparet igitur, & quid hæc dictio, Aduentu, significet; & quid illud, quod pro- xime sequitur, Propter prædes suos accucurrisse.* Ne- que ista quidem curo.] *infra idem iterat non iisdē uerbis: Te, inquit, scire uolo, me neque isto nuntio esse*

pertur-

perturbatum, nec iam ullo perturbatum iri. et paullo post item alijs uerbis eandem rem: Nondum uideris perspicere, *quàm me nec* Antonius *commouerit, nec quidquam iam eiusmodi poßit commouere*. Neque *ista quidem curo*: *his de rebus non laboro*. Et *hoc dicit, quia, cum* Antonius *per* Italiam *cucurrisset, & noctu urbem introisset; homines, subito & inopinato aduentu, tanquam re inexspectata, & noua, suspensi, non sine metu caussam quærebant. deinde, ut* Cicero *opinabatur, propter prædes suos eum uenisse cognitũ est. Philipp.* II. Quod scribis &c.] *querebatur* Terentia, *se a* Cicerone *non esse adhibitam ad obsignandum testamentum, cum ille nescio quos adhibuisset. ep.* 18. Isthæc] *huiusmodi res. quasi dicat: maximarum rerum iacturam passus, de paruis iam non laboro, ut de obsignatione testamenti*. Paruæ curæ, aut nouæ] *paruæ: parua enim cura me afficere non potest, cum in maxima uerser*. Nouæ; *auget: nam non solum, inquit, paruæ curæ nihil est loci, sed omnino nouæ*. Quid simile?] *sensus est*: Queritur Terentia, *primum quòd ad obsignandum meum testamentum ipsam non adhibuerim; deinde, quòd eos adhibuerim, quos illa ad suum obsignandum non adhibuerat. quid simile, inquit? illa, cum sciri nollet, quid in testamento esset; ad obsignandum eos non adhibuit, quos, nisi sciissent quid esset, quæsituros existimauit: idq; erat argumento, aliquid in eo* Terentiam *scripsisse, quod* Ciceronis *e re minus esset. ego autem illos ipsos adhibui; propterea quòd non fuit mihi timendum, quod illa timuit, ut ii, qui ad obsignandum adessent, quid esset in testamento quærerent. quid enim ad me, si*

me, si testamenti ratio nota illis sit? quasi dicat: nihil in meo testamento scripsi, quod celatum magnopere uelim: cum illa ualde uideatur uelle celatum esse id, quod scripsit in suo; quippe quae ad obsignandum eos non adhibuit, quos existimauit quaesituros, nisi scissent, quid inesset. ex quo fit, ut ego potius queri de illa debeam, & suspicari, ne quid in testamento scripserit contra uoluntatem meam, cum in occultanda scripti sententia maiorem, quàm ego, diligentiam adhibuerit. De nepote] *locus mihi obscurus, et fortasse deprauatus.* Non aduocaui] *ipsam.* Tum] *cum testamentũ obsignare uellem.* De tuis aliquos] *miror, cur dicat, aliquos; cum certum obsignatorum numerum lex constitueret. unde illud ex edicto Verris, libro* IIII. *Si de hereditate ambigitur; & tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis, quàm e lege oportcat, ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimũ hereditatem dabo.* Iusseram] *mandaram tibi, ut de domesticis tuis aliquos adduceres ad meum testamentum obsignandum.* Inde est natum, ut ad Publium] *uult ostendere, casu esse factum, ut Silium, & Publium ad obsignandum testamentum adhibuerit.* Necesse neutrum fuit] *quid enim ad me, utrum Silius & Publius, an alij ad obsignandum adhiberentur? Neutrum: neque ut ad Silium, neque ut ad Publium mitteretur.* Hoc tu tractabis] *hoc, de testamenti obsignatoribus: tractabis, cum Terentia, ne iniquius ferat, quòd eam non aduocauerim ad obsignandum.*

EPISTOLA XIX.

Hic] *Asturae. epist. 39.* Ineunda nobis ratio,

tio &c.] *possum quidem, inquit, fanum hic facere: sed illud spectandum nobis est, ut id, quod faciemus, apud posteros habeat religionem: quod fortasse non assequerer, si in hac solitudine fanum fieret. faciundum igitur est loco celebri, ut in hortis transtiberinis. quod enim in celebritate erit, posteri tuebuntur; quod in solitudine, contemnēt.* In omni mutatione dominorum] *apud omnes posteros, apud omnes meorum bonorum possessores. Mutatione dominorum: nam dominus mutatur, cum is, qui possedit, alicui sua bona uel moriens testamento legat, uel uiuens uendit. Dominorum igitur, id est omnium, quicunque olim mea prædia uel hereditate, uel emptione possidebunt.* Hoc *enim Cicero laborat in primis, ut fanum illud etiam posteris in honore esset. itaque ep. 34. Sepulcri, inquit, similitudinem poteram effugere, si in uilla facerem: sed commutationes dominorum reformido. in agro ubicunque fecero, mihi uideor assequi posse, ut posteritas habeat religionem. Verebatur autem, ne, si fanum faceret in illa, posteri ex fano rursus uillam facerent, ubi habitare possent.* Quasi consecratum] *tanquam templum aliquod publice consecratum. non enim Cicero Tulliolam, erecto templo, consecrare poterat, nisi collegium pontificum adhiberetur. id porro non solebat adhiberi, nisi ad eos consecrandos, quos publice populus in deorum numerum referri uellet. itaque Cicero fanū illud, quod uidebat consecrari non posse, dabat operam, ut quasi consecratum remaneret. Sed existet, qui ita dicat; Ciceronem improprie locutum, qui in his epistolis fanū appellarit, quod consecrari non posset; cum re uera fanum id dicatur, quod a pontifi-*

a pontificum collegio consecratum sit, & in quo Deus *ali*quis *publice colatur*. Non *difficilis nodus; qui nullo negotio soluetur, nēpe sic; si intelligemus id, quod res est*, Ci*cerone appellasse fanū, et fanū item ab alijs appellari uoluisse; ut, quod re uera fanum non esset, saltem propter nomē in honore esset. itaque dicit ep*. 35. Nollem *illud ullo nomine, nisi fani, appellari*. Nihil egeo uectigalibus] *ipse se exponit, cum infert*, Paruo *contentus esse possum*. Et *uult ostendere, cum uectigalibus iam nihil egeat, se nō laborare de sumptu, qui propterea faciendus sit, ut fanum diuturna cum religione, & quasi consecratum remanere possit: quod cum ita sit, cogitare interdum de hortis trans* Tiberim *parandis, quanquam magno uenirent*. Ob hāc caussam] *ut fanum celebri loco factum, religionem semper habeat*. Tu tamen] *refertur ad illud*, Coram *uidebimus. quanquam, inquit, de hortis coram: tu tamen, quod ad columnas attinet, quibus ad fanū utemur, ne exspecta aduentum meum, sed confice, id est transige cum* Appella Chio, *eme eas ab* Appella Chio. Nec *dubito, quin columnas intelligat è* Chio *marmore, qui moneat* Atticum, *ut ea de re cum homine* Chio *conficiat. quòd si e* Chio *marmore; sequitur ut eas maxime uoluerit, quæ maculis essent uersicoloribus, non solum ad elegantiam, sed etiam ad firmitudinem fani. nam huius generis columnas reliquis fuisse firmiores, scribit* Plinius *libro* XXXVI. *cap*. VI. De iudicatu meo] *ut ego iudicaueram illis esse respondendum*. Hi *pecuniam* Ciceroni *debebāt. ep*. 13. Si quid perspexeris] *de* Cocceio, & Libone. Et tamen] *cogitabat epistolam ita claudere*, Si *quid perspexeris, ue*-

lim scire: sed cum illud scripsisset, Si quid perspexeris, subito recordatus de Cornificii re, addidit, Et tamẽ *quid procuratores Cornificij dicant: hoc est,* Et *tamen hoc quoque uelim scire, quid procuratores Cornificij dicant. Cornificii procuratores: eandem rem sæpius declarare, putidum est. uide ep.*14. *&* 18. Ne perturbarer.] *quòd* An*tonius repentino aduentu noctu urbem introisset. ep.* 18. et 20. Isto nuntio] *quòd audiuerim* Antonium, *qui ad Cæsarem in Hispaniam iter habebat, mutato consilio præter omnium exspectationem reuersum, noctu urbem esse ingreßum.* Profectus] Roma, *ut in Galliam eat,* M. Bruto *succeßurus.ep.* 26. *diem autem profectionis fuisse* III. Kal. Ianuarij, *postea scripsit ipse ad Caßium ep.* 17. *l.*15 *fam.* De Terentia] *de Terentiæ querelis, iniquo animo ferentis, quòd eam ad obsignandum testamentum non adhibuerim.ep.*18. Officium agi meum quodam.] *nam si dicat eam, quæ mihi uxor fuit, (diuortium enim iam fecerant) ad obsignandum testamentum non aduocaſſe; uereor, ne in eo me homines reprehendant, quasi officio defuerim; cum ego illam non aduocauerim, quòd in mentem non uenit.* Cui tu es conscius] *cui tu scis me non defuisse. tu enim affuisti, cum testamentum faciebam. quo tempore scis me neque de aduocanda ad obsignationem testamenti, neque de excludenda uxore cogitaße; nihil astute feciße; sed, quidquid fecerim, feciße partim ex consilio tuo, partim etiam casu. unde illud ep.* 19. *Tibi placuit, ut mitterem ad Silium: inde est natum, ut ad* Publium. Vt non nulli putant, Ciceronis rem] *credunt enim non nulli,* Terentiam, *quòd*

eam

eam ad obsignationem mei testamenti non aduocauerim, Marcum filium in testamento minus liberaliter esse tracta turã. Quod mihi est & sanctius, & antiquius] *officium: quod magis, quàm filij commodum, me mouet.* Hoc alterum neque sincerum, neque firmũ] *Terentia neque, ut opinor, cogitat de filij re, cum cogitare se simulet; (hoc est autem, quod Cicero appellat non sincerum; propterea quòd qui simulatione utuntur, non sincere agunt, sed malitiose) & si cogitat, in sententia nõ permanebit.* Notat *malitiam* Terentiæ, *cum dicit*, Neque *sincerum; leuitatem, cum addit*, Neque *firmum.*

EPISTOLA XX.

Antonius] *absurdum est iterare, quæ diximus ep. 18. & 19.* Dolere] *propter interitum filiæ.* Seruiliæ Claudii] *uetus locutio. nam subintelligitur, uxoris. exempla patent in antiquis & lapidibus, & scriptis.*

EPISTOLA XXI.

Ad ea, quæ requisieras.] σύνταγμα *quoddam M.* Brutus *conscripserat; ut opinor, in Catonis laudem; (hanc enim coniecturam duco ex ijs, quæ proxime sequuntur) idq́;* Attico *legendum, & iudicandum miserat.* Atticus *respondens, cum quædam minus probaret, eorum rationem a* Bruto *requisiuit. ille nihil ad ea: tantum* Atticum *rogauit, ut, si quid incertius de senatusconsulto in Catonis sententiam facto protulisset, id corrigeret: cum in reliquis* Attici *sententiam minimi facere uideretur, nihil ad ea respondens, quæ ille requisierat. quod Cicero* Bruti *in epistola obseruauit; & quasi ob eam rem illum reprehendens,* Ad cetera uero, *inquit infra, tibi quemadmodum re*

scripsit? Tantum rogat de s. c. ut corrigas. Deinde sequitur: Hoc quidem fecisset, etiam si Ranio admonitus esset: hoc sensu: Rogat, ut corrigas eam partem, in qua est de senatusconsulto. in quo sane non prudenter fecit, qui corrigi a te s. c. uoluerit, cum id corrigere uel Ranio posset; quippe cum de eo s. c. cuiuis liceret ex actis cognoscere. curam igitur minimæ rei, utpote quam uel Ranio scriba posset efficere, tibi commisit: ad cetera, quæ requisieras, quæ scilicet maioris erant ponderis, nihil rescripsit. Hoc est, cur Cicero Bruti epistolam dicat non prudenter rescriptam. De animaduersione] *de puniendis iis, qui cum Catilina in patriam coniurauerant.* Præter Cæsarem.] *immo & Cæsar ante Catonem sententiam dixerat: erat enim Cæsar prætor designatus, Cato autem tribunus pl. designatus: & prætores tribunos dignitate ante ibant. itaque & apud Sallustium Cato sententiam dicit post Cæsarem. est igitur accipiendum, Præter Cæsarem: non modo Cæsar ipse, cui respondit Cato, sed omnes ante Catonem sententiam dixerant. omnes, autem non senatores, (nec enim ante tribunum pl. designatum priuatus senator sententiam dixisset) sed, Omnes, dixit de magistratibus iis, qui tribunis dignitate præstabant.* Prætorio loco] *prætor enim designatus erat Cæsar, quo tempore de coniuratis sententiam dixit.* In sententiam Catonis] *subintelligitur, est facta discessio.* Rem eandem] *pœnam coniuratorum, quam & alii sua sententia comprehenderant, sed uerbis non tam luculentis, neque tam multis, quàm Cato.* Retulerim] *ad senatum de coniuratis.* Patefecerim] *coniurationem.*

Co-

Cohortatus sim] *senatum ad animaduersionem.* Ante quàm consulerem, ipse iudicauerim] *cum ad senatum retulißem de coniuratione deprehensa, nō exspectaui, ut dicerent, & quid sibi uideretur esse faciē dum, ostenderent; sed, antequam illos consulerem, id est sententiam rogarem, censui ipse de coniuratis supplicium esse sumendum.* Hoc apparet ex oratione IIII. in Catilinam. Perscribendaque censuerat] *ut in publicis tabulis appareret, quid de coniuratis Cicero sensisset.* Quoniam probas,] *quoniam meum consilium de hortis emendis tibi non displicet, hoc age, hoc curaq́, ut eos inuenias.* In hortis autem fanum facere Tullius cogitabat, ut loci celebritas quasi honorem adderet monumento. ep.19. Rationes meas nosti] *meæ facultates, & meæ rationes tibi notæ sunt. non ignoras igitur, quanti hortos emere poßimus. quòd si etiam à Faberio aliquid poßumus exigere, (debebat autem Faberius Ciceroni, ut supra ostendimus) nullo negotio hortos ememus.* Et opinor mendum esse in uerbo Recedit: *ac fortaße ita corrigē dum,* Res cedit: *uel,* Procedit: *quale illud* Terentianum: *Hac non procedit, alia aggrediamur uia.* Etiam sine eo] *etiam sine Faberio, etiam si a Faberio nihil exigamus.* Contendere] *conari, ut hortos uenales inueniam: quòd, etiam sine Faberio, pecunia pro emptione deeße non poßit.* Lamiani, & Casſiani] *qui sunt Lamiæ, & Caßii.* De Terentia] *ep.18.20.& 21.* Officium &c.] *agamus cum Terentia, ut debemus; hoc est, demus operam, ut eam ne offendamus: id est: si non euenerit id, quod optamus; ut ea bono erga nos ani-*

mo sit; malo illius me, quàm mei pænitere: malo, inquit, ut id potius illius uitio, quàm mea culpa contingat: malo accidere, ut ego potius de illa, quàm de me ipso queri possim. non enim habebo, quamobrem mihi ipse succenseam, cui officium fuerit antiquißimum: habebo autem, cur de illa expostulem, quæ a nobis officiosißime tractata, non eā gratiam referat, quam debet. quanquam enim Cicero cum Terentia *diuortium fecerat: tamen, nunquam fore putās ut ea iam ætate prouecta iterum uellet nubere; (nupsit autem* Crispo Sallustio*, historiarum scriptori; deinde* Valerio Messallæ*) id agebat, ut mulier pecuniosa Ciceronis filii rationem haberet in testamento. itaque mirandum non est, si in iis epistolis, quæ post diuortium scriptæ sunt, laborare tamen uidetur, ut eam ne habeat offensiorem. uidebatur enim* Terentia *tulisse permoleste, quòd a Cicerone ad obsignationem testamenti non eßet adhibita. qua de re ep.* 18. Ouiæ C. Lollii] *subauditur, uxoris, figura antiqua, & optimis scriptoribus usitata.* Posse sine me] *subintellige, curari. Sine me, nisi ego adsim.* Quòd accipiēda aliqua sit, & danda æstimatio.] *Cæsar, pulso ex* Italia Pompeio, *cum* Romam *reuertißet, fidesq; tota* Italia *eßet angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur, constituit, ut arbitri darentur, per eos fierent æstimationes poßeßionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuißent, atque eæ creditoribus traderētur. hinc est, quòd Cicero quandoque dicit accipere æstimationem, pro accipere a debitore poßeßionem, aut rem, lege Cæsaris æstimatam. quo sensu posuit illud in epistola ad* Pætum: Non eos *sis consilio, ut, cum me hospitio recipias,*

pias, æstimationem te aliquam putes accipere. quem locũ in scholiis interpretati sumus. Accipienda aliqua, & danda æstimatio] *accipiẽda mihi poßeßio aliqua, & domus, aut res a debitoribus meis, et ea Ouiæ, cui ipse debeo, tradenda. Et posuit hic Cicero æstimationem pro re æstimata, æstimata inquam ab arbitris Cæsarianis, quanti ante ciuile bellum fuisset.* Dixisset] *num aliqua sit accipienda, & danda æstimatio,* Si enim] *scribit mihi paratum esse, unde Ouiæ soluam: sed id negat posse, nisi me præsente.* Per te] *tu enim meo nomine æstimationem accipere a debitoribus meis, & eandem Ouiæ dare potuisti.* In forum] *ad agendas caussas, & ad tractanda iudicia.* Bonis meis rebus] *ante obitum Tulliolæ. Et uidetur subintelligere, Multo magis nunc fugio, cum meæ res peßimo loco sint propter interitum filiæ.* Quid enim &c.] *ratio, cur, etiam bonis suis rebus, uersari in foro noluisset.* Sine curia] *amisso senatu, cum senatus nullus sit. quasi dicat: cum dignitatem illam fortis & liberi senatoris; amiserim; quid est, quod me in foro delectare poßit? Et posuit forum pro iudicijs, curiam pro senatu, quòd iudicia in foro fierent, senatus in curia haberetur. Figura est, quæ a grammaticis appellatur μετωνυμία.* Neque tamen progredior longius] *Quoniam superiore membro nimium sibi uidebatur arrogasse; quasi se excusans intulit, neque tamen quidquam facio, quod auctoritate doctißimorum hominum tueri non poßim.* In eam sententiam] *de consolatione.* Remediis] *quæ ego capio doctißimorũ hominum scriptis & legendis, & in mea scripta transferendis.*

rendis. Mihi omne onus imponis,] *omnem illius placandæ curam in me reijcis*. Quid ueri sit] *audiuerat Terentiam quippiam moliri, quod ipse minus uellet. id quid esset, Atticum dicit unum posse perspicere*. De Rutilia,] *quæsierat, opinor, num ea filio mor tuo uixisset*. Vt non uendam &c.] *sunt, inquit; quæ non inuitus poßim uendere, ut habeam unde hortos emam: sed, si tu me adiuuas, possum assequi, quod uolo, ut nihil uendam, eiq;, a quo emero, usuram tantum modo annuam pendam*. Quod uolo] *quod ago, quod studeo, quod conor: quale illud in epistola ad Lentulum: Scripsi Aristotelico more, quemadmodum quidem uolui, tres libros in disputatione ac dialogo de oratore*. Si tu me adiuuas] *si tuo studio consequi potes, ut pecuniam ab ijs, qui debent, exigamus. hoc enim non ad facultates Attici, sed ad operam & diligentiam pertinet. & refertur ad illud, Possum assequi*. Non plus annum] *tale illud est ep. 6. lib. 6. Num est hoc, non plus annum obtinere prouinciam? Dixisset etiam eleganter, non plus annuam*. Paratißimi] *horti. supra, Venales certe sunt Drusi*. Proximos puto Lamiæ] *proximos, inquit, hortos Lamiæ paratißimos esse puto. non enim dicit, proximos hortos puto esse Lamiæ: sed proximos hortos Lamiæ puto esse paratißimos: cum certum non haberet, horti Lamiæ uenales essent, nec ne: quod ostendit insequens membrum; Si quid potes, odorare. & multo magis illud ep. 21: Venales certe sunt Drusi, fortasse & Lamiani*. Odorare] *num ueniales sint horti Lamiæ*. Ne Silius quidem &c.] *etiam hortos Silij facile pos*

sumus

sumus habere: primum quòd ille nihil utitur: (subintellige hortis) deinde quòd usuris, quas nos ei in annum pendemus, facillime sustentabitur. Et *uerbum, Sustentabitur, egestatē Silij declarat.* Habe tuum negotium,] *existima tuum esse negotium. hæc res tibi curæ sit, item ut si tua res esset. genus loquendi perelegans: quo & infrà utitur, lib. 14. ep. 2.* Quid uelim] *habe rationem meæ uoluntatis, non rei familiaris. noli cogitare, tantum sumptum meas facultates non ferre: cogita, me maxime cupere: subaudi hortos, ac fanum. quasi dicat:* Etiam *si in hortos & in fanum maior impensa facienda sit, quàm res mea familiaris postulat, tamen, quando me hanc rem tantopere uides uelle, adiuua, & tuam operam ac diligentiam præsta.*

EPISTOLA XXII.

Quamuis non curarem &c.] *Atticus proximis litteris ita scripserat* Ciceroni: *Quamuis de* Hispania *non cures, tamen ad te sum scripturus. itaque putauit se* Cicero *in ijs litteris aliquid noui de* Hispania *esse repertum; neque tamen reperit; propterea quòd* Atticus *non in ijs litteris, quas tum dabat, intellexerat se esse scripturum de* Hispania, *sed in ijs, quas deinde daturus erat; cum scilicet de rebus* Hispanicis *noui aliquid* Romam *esset allatum. gerebat autem* Cæsar *tum in* Hispania *bellum contra* Pompeij *filios.* Sed uidelicet meis litteris respondisti,] *tantum modo litteris meis respondisti, nihil præterea, nihil de* Hispania, *aut alia de re.* Vt de foro, & de curia] *uide supra ep. 21.* Domus est, ut ais, forum] *scripserat* Atticus: *cum* Romæ *eris, si uersari in foro non libebit,*

bit, quòd quosdam homines æquo animo uidere non possis; at domi esse poteris, quæ tibi erit pro foro. ita et ijs satisfacies, qui a te postulant ut Romæ *sis, neque tibi, ut absis, concedunt: & assequeris quod tu uis, ut forum ne frequentes.* Iampridem] *cum libertatem amisimus.* Posteaquam &c.] *posteaquam filiam amisi: quod erat unicum solatium in malis.* Præter me] *omnino, ut opinio mea fert, aptius quiddam, et cõcinnius accesserit ad sententiam, si legatur, Præter te.* Atque etiam illa caussa &c.] *caussa; quæ proxime sequitur. Sensus est: Præter alias caussas, quibus ego adducor, ut* Romam *non ueniam, (in ijs autem hæc erat, quòd neque curia, neque foro frui poterat, quemadmodum stante rep. solitus erat) etiam illa est, quòd Cæsariani, si uenero, molestissimi erunt, flagitantes id a me, quod* Atedius, *id est Cæsar ex te quæsierat. Forte autem hoc quæsierat Cæsar, ex* Attico, *cur Cicero tam infrequens esset in urbe: quem assiduum* Romæ *esse, & in senatum uenire, summe cupiebat, quo scilicet ea, quæ agebantur, probare uideretur: quæ quidem putabat fore minus inuidiosa, siquidem essent præsente, & assentiente Cicerone, optimo, & grauissimo ciue, constituta.* Molesti sunt.] *Cæsariani. nam Cæsar hoc tempore bellum in* Hispania *gerebat aduersus* Pompeij *filios. sed ipsius amici, & familiares, qui* Romæ *erant, petebant a Cicerone quod Cæsarem uelle sciebant, aut fortasse etiam quod a Cæsare in mandatis habebant: petebant autem, quod supra proxime diximus, ut in senatum uenire, & ipsorum de rep. consilijs uellet interesse. Molesti, igitur in petendo.* De Terentia] *ep.* 18. 20. & 21. Dolere] *propter interitum filiæ.*

Vt

Vt non iaceam] *ut aliquid tamen agam, ut inertiæ prorsus me non dediderim. iacere enim dicuntur ij, qui prorsus nihil agunt, & ab omni rerum curatione uacant. unde illud libro* III. *de officijs, Cum* C. *Marius septimum annum post præturam iaceret.* Carneades, & ea legatio] *Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus legati Romam uenerunt. ex historia.* In tuo annali:] *significat eum Attici librum, quem ad Ciceronem misit, ut ex proœmio de claris oratoribus apparet. eius libri Cornelius Nepos in Attici uita meminit his uerbis: Antiquitatem adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo uolumine exposuerit, quo magistratus ornauit. nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est, quæ non in eo suo tempore sit notata. Et Cicero in Bruto: Eam utilitatem habuit Attici liber, quam requirebam; ut explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem. Et ibidem paullo post ex Attici persona: Eisq; nosmet ipsi ad ueterum annalium (sic enim lego) memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus. Et idem, nescio quo in loco, sed idem certe: Quem laborem nobis leuauit Attici nostri labor; qui annorum quingentorum memoriam uno libro colligauit.* Quæ caussa] *cur ea legatio Romam uenerit.* De Oropo, opinor,] *recte opinabatur. nam Athenienses, afflicti bello Macedonico, summa in paupertate cum essent, nō auaritia aut libidine adducti, sed necessitate impulsi, Oropum, urbem sibi subditam, diripiunt. Oropij querentes ad senatum Romam confugiunt. senatus iudicat eam iniuriam Oropijs non iure factam: mandat Sicyonijs, ut, caus*

sa

sa cognita, multam Atheniensibus, auctoribus iniuriæ, prô danno dato irrogent. Sicyonij, cum ad iudicium Athenienses uon affuissent, multam dixere talentorum quingẽtorum. sed senatus petentibus Atheniensibus, qui legatos eius rei caussa tres philosophos Romam miserant, omnia remisit, præter talenta centum: quæ tamen ne ipsa quidem pependerũt. Hæc ex Pausaniæ historia de Achaicis, Plutarchi Catone maiore, Gellio lib. VII. *cap.* XIIII. *lib.* XVII. *cap. ultimo, Macrobio libro* I. *cap.* V. Si ita est] *si est, ut ea legatio Romam uenerit Oropi urbis caussa; inter ipsos Oropios, & Athenienses, qui legationem miserunt, quæ controuersiæ fuerint, scire uelim.* Qui præfuerit hortis] *qui Epicureorum princeps fuerit, quis primum locũ inter Epicureos tenuerit. Hortis: gymnasio & scholæ Epicuri. nam ut Lycæum, Peripateticorum; Porticus, Stoicorum; Academia; Platonicorum: sic Horti, Epicureorum.* Apollodori] *subaudi, libris: figura græca, qua Cicero etiam alibi usus est, ut cum dixit, ad Martis, in Scapulæ, per Locustæ: subintelligitur enim, ædem, hortos, fundum.* De Attica] *Atticæ significat ægrotationem.* Magala] *huius pater cum Ligus fuerit, ut proxime constat; uerisimile mihi fit, Magalam ipsum, Liguris filium, ex Aeliorum familia fuisse. nam Ligus Aeliorum cognomen fuit, ut ex oratione pro Sextio, & fastis consulum apparet.* Dubium mihi non erat &c.] *subintellige, quin ex eo morbo moriturus esset. deinde, caussam subscribens, intulit: Vnde enim tanta felicitas patri fuisset, ut tam probo filio diutius frueretur? quasi dicat: Mirabar, Ligurem tam esse felicem, ut ex ijs rebus, quibus feli-*

felicitatem metiri solemus, prorsus nullam amitteret. sed nimirum dij immortales eum filio priuarunt, ne tam felix esset. Et hoc dicit, ut ostendat, felices esse non posse, qui filios amittant; ad obitum filiæ spectans, quam amissam lugebat. Nam quid de me dicam?] sensus est: Ligus, qui tum felix esse uidebatur, nunc, amisso filio, felix iam esse non potest. nam quid de me dicam? qui etiam si omnia consequar, quæ uolo, tamen non modo felix esse, sed ne leuari quidem eo dolore possum, quem ex interitu filiæ suscepi. Quanti quanti] Subintellige, liceant. Etiam si, inquit, hortos emam quantiuis, non male emero: siquidem, quod necessarium est, id quanquam magno pretio emptum, bene tamen emptum est: horti autem mihi ad fanum necessarij sunt. non possum igitur eos nisi bene emere, etiam si magno. Leuatio] si fanum exstruo, leuatio quædam est, si minus doloris, at eius officij, quod a me debetur. Officii debiti] simile illud est ep. 18. Iam quasi uoto quodam, & promisso me teneri puto. L. Cotta] qui consul fuerat cum L. Torquato. ep. 20. Ad hanc rem] ad fanum exstruendum loci satis erit. Video &c.] uideo, qui possunt hortos habentibus persuadere, ut mihi uendant. uideo, qui me poßint adiuuare ad eam rem, quam uolo, consequendam. Et est ad Atticum tacita cohortatio, ut adiumento sit in ea re, præ qua uideat argētum, uestem, amœna loca nihil putari. Nihil enim est melius.] Siliani, inquit, horti supra omnes placent. age igitur cum Silio, ut nobis uendat. Mandaui etiam Sicæ] ut cum Silio de hortis mihi uendendis loqueretur. Constitutum &c.] constituisse cum Silio, ut una loqueretur.

EPISTOLA

EPISTOLA XXIII.

Qui transegerit] *qui hortos alij uendiderit. Quod sequitur, Deesse, refertur uel ad inopiam Silij, uel ad ipsius promissum; sed potius, opinor, ad inopiam Silij, hoc sensu; Ego, si hortos a Silio emissem, pecuniam ei grandiorem dedissem, quàm cuiuis alij, habita scilicet eius inopiæ ratione. neque enim, inquit, Ei deesse uolebam. Insequens membrum, Et, quid possem, timebam, sic explano: Et tamen uerebar, ne non tantam pecuniam ei pro hortis possem dare, quantam ad eius inopiã subleuandam uoluissem; uel, quantam ipse posceret.* De Ouia, confice] *quid significet, hoc quidem ex loco non apparet: sed, ut sæpe iam dixi, locus locum illustrat. locos autem ipsos inter se conferre, ut, quæ similia sint, quæ repugnantia, notentur, non solum diligentiæ est, sed etiam iudicij. leuemus igitur, quoniam quidem hoc suscepimus, quanquam fortasse plus suscepimus, quàm sustinere possimus, sed leuemus, quantum in nobis est, labore eos, & quærendi, & considerandi, qui suum studium ad has Ciceronis epistolas cõtulerint. Supra igitur, ep. 21. de Ouia his uerbis: Ouiæ C. Lollij curanda sunt HS C, itaque uerbum, Confice, sic expono, cura ei HS C. quæ deberi a me scis. eadem de re infra epist. 29. Cum Ouia, inquit, quæso quidem ut conficiatur.* Tempus esse iam uidetur] *ut Athenas ad studia proficiscatur.* Quando placeat] *quando tibi uideatur, ut Athenas Ciceronem mittamus.* Publius &c.] *hac de re infra ep. 27. his uerbis: Publius, si æquinoctium expectat, nauigaturus uidetur. mihi autem dixerat, per Siciliam.* Atedio] *supra ep. 4. cum dixit, Horum quid est, quod*

Atedio probare possimus? Cæsarem significauit, nomine commutato. sed in hoc loco non est, ut, Atedium dici Cæsarem, possit accipi; qui, quo tempore hæc epistola scripta est, bellum in Hispania gerebat aduersus Pompeij liberos. Atedio, igitur accipiamus pro Publij amico, & familiari, quemadmodum & infra, ep. 27. P. Crassus &c.] *habebat in manibus eum librum, quem de obitu filiæ, se ipsum consolans, scripsit. ad eum igitur librum, quæ ex Attico quærit, pertinebat. fecit idem supra, ep. 20. & 21. Atticus autem & habebatur, & erat ἱστορικώτατος.* Cispiana, & Pretiana explicabis.] *nomina, hoc est, debitam mihi a Cispio, & Pretio pecuniam. infra ep. 29. De nomine, inquit, tu uidebis cum Cispio. Hoc, quod attinet ad sententiam. quod ad genus loquendi, eadem, inquit, epistola, Si Faberianum, explicas, hortos emamus uel magno; sin minus, ne paruo quidem possumus.* Optime:] *subaudi, quòd leuius ægrotat.*

EPISTOLA XXIIII.

Et res, & cōdicio] *res, horti ipsi, quos Silius uendere uult. condicio: uel pecuniam dixerat Silius se esse accepturum pro hortis, uel, pro pecunia, ex Ciceronis possessionibus aliquam, facta æstimatione, ut ne minoris esset possessio, quàm acciperet, quàm quanti essent horti, quos uenderet. Hanc condicionem respondet Cicero sibi placere, sed ita, ut numerare pecuniam malit, quàm e suis prædijs ullum tradere.* Aestimatione] *prædio æstimato, ut pretium hortorum æquet. æstimatio enim hic accipitur pro re æstimata, ut in epistola ad Pætum, Quando tuas æstimationes uendere non potes,* Voluptarias &c.] *ratio, cur numerato*

merato malit, quàm æstimatione. nam neque, inquit, uoluptarias possessiones accipere Silius a me uolet: & eas, quæ fructuosæ sunt, ego ei tradere non possum. Vectigalibus] *redditibus, fructibus. uectigal enim & publicum est, et id significat, quod ex possessionibus capitur.* A Faberio repræsentabimus] *repræsentare, Budæus hoc loco dicit esse, præsenti pecunia soluere, non, ut alijs locis, ante diem soluere. non improbo eruditi hominis opinionem; quanquam ne cur probem quidem est. cur enim usitatam uerbi significationem sine caussa negligimus? sane mihi placet, ac uehementer quidem placet, ut hic, repræsentare, ualeat ante diem soluere: contra Budæi sententiam, fateor: sed nunquid apud me pluris esse debet ullius auctoritas, quàm ratio, & ueritas ipsa? neque tamen illum, quem omnibus nostræ ætatis hominibus eruditione uideo præstitisse, ut male sentientem reprehendo: sed quando interpretis partes suscepi, et præter communem utilitatem nihil specto; quod meum officium est, quodq; mihi a principio ad hoc opus aggredienti propositum fuit, id facio, ut omnia libere exponam, cum hoc tamen, ne quid temere affirmem. sensum igitur consideremus, & enodatum, quàm planissime poterit, exponamus. Siliani, inquit, horti, de quibus ad me scripsisti, placent, sed ita, ut numerato eos malim accipere, quàm æstimatione. si autem numerato accipimus, unde pecunia? habebimus, infert, HS DC, ab Hermogene expressa; & DC item, quæ domi sunt. erit igitur, unde summamus HS MCC. quæ autem reliqua pecunia erit, quæ scilicet a nobis supra HS MCC Silio debebitur; ei pecuniæ soluendæ diem, puta annuam, uel binam, præstituemus. interea*

terea

terea Silio uel usuram pendemus. Quoniam autem hoc po suerat, Vsuram pendemus: ueritus, ne Attico uideretur insanire, qui hortos usque eò cuperet, ut etiam usuras subire uellet; quasi se excusans adiecit, Dum a Faberio repræsentabimus; hoc significans, diuturniorem usuram non futurã; cum putet se, pecunia a Faberio debitore sumpta, repræsentaturum, hoc est solutionem facturum ante diem reliquæ pecuniæ soluendæ præfinitam. certe enim hortos, nisi præsenti pecunia potuisset, uel pendendis usuris emere cogitabat: quas putabat fore ut non diu penderet, cum speraret, hortorum pretium, pecunia a debitoribus suis exacta, breui se posse totum persoluere. quod confirmat illud ep. 21. Vt usuram ei pendam, a quo emero, non plus annum; possum assequi, si tu me adiuuas. Simili sententia dixit, repræsentare medicinam, in epistola ad Titium; &, repræsentare diem, ad Tironem; &, repræsentare libertatem, Philippica 11. &, repræsentare improbitatem, libro XVI. ad hunc ipsum. quibus ex locis cum de significatione huius uerbi liqueat unicuique uel negligenter consideranti; cumq; in eum, quem nos ostendimus, sensum accipi hoc in loco non absurde poßit uox illa, repræsentabimus: non uideo, cur assentiar Budæo, docto alioqui uiro, & de litteris optime merito; cum præsertim, repræsentare, pro præsentem pecuniam soluere, quo modo ipse explanat, nusquam apud eos, quos ego auctores in latina lingua uehementer sequor, positum reperiam. Comparati,] Drusianos hortos nemo unquam Silianis comparauit. quasi dicat; semper enim Siliani celebriores atque amœniores habiti sunt. tale illud in Lælio, Hi nec comparantur Catoni. Mouet,] ut hortos

desiderem. Quæ autem hæc erat caussa, cur tantopere hortos Cicero desideraret? nimirum illa, ut haberet ubi filiæ fanum extrueret. quam caussam, ut Attico notißimam, silentio præterit. sed in ea fatetur se τετυφῶσθαι, *id est nimis ambitiosum esse. hortos enim adeo cupiebat, ut in ea re suam ipse quasi quandam ambitionem agnosceret.* ἐγγήραμα :] *senectutis requies. uerbum, quod Atticus usurpauerat in epistola ad Ciceronem, suadens, opinor, ut de senectute cogitaret, ideoq; ne tantam pecuniam in hortos erogaret.* Actum iam de isto est, &c.] *hanc ego curam iam abieci, hoc mihi iam amplius curæ non est: quiduis aliud potius quæro. quasi hoc dicat: de uita iam non cogito.*

EPISTOLA XXV.

Confecerit] *de hortis.* Venturum] *ad me. quod ex duabus insequentibus epistolis apparet.* De Nicia] *hic est Nicias grammaticus, de quo Suetonius in libello de claris grammaticis: qui etiam docuisse uidetur Plācum Bursam. fam. ep.* 10. *lib.* 9. Vnam rem] *de Terentia scilicet.* Spero enim &c.] *spero, inquit, me a te impetrasse, ut ipse me ista molestia priuares, hoc est ut hoc onus ipse susciperes. hoc enim Cicero Atticum iam antea rogauerat, quin ipsa uerba recitemus: Quod, inquit, ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te mi Attice suscipe totum negotium. Hæc supra, ep.* 19. *Et in eandem sententiam ep.* 21. *his uerbis: De Terentia quod mihi omne onus imponis, non agnosco tuam in me indulgentiam. ista enim sunt uulnera, quæ non possum tractare sine maximo dolore. moderare igitur, quæso, ut potes.*

EPISTOLA

EPISTOLA XXVI.

De Siliano negotio,] *de hortis Silij, de quibus supra.* Condicio] *uoluntas Silij de uenditione hortorum: ut in epistola, quam subsequitur proxima superior; Mihi, inquit, & res, & condicio placet.* Cottæ] *subintellige, uillam: de qua ep. 21.* Ad aliam rem loci satis, nihil ad eam, quam quæro.] *non dubito, quin hoc ordine legendum sit: Ad aliam rem loci nihil, satis ad eam, quam quæro. nam, quo modo in uulgatis libris legitur, plane sententiam esse apparet Ciceronis sententiæ contrariam. quorsum enim de emenda Cottæ uilla cogitabat, si ad eam rem, quam quærebat, loci nihil? sed quid argumentor? en, quod nostram opinionem ita confirmet, ut nihil præterea posit desiderari. Habet, inquit supra, in Ostiensi Cotta celeberrimo loco, sed pusillum loci, ad hanc rem tamen plus etiam satis.* De tempore.] *quando uelit discedere, ut Athenas eat studiorum caussa. supra, De Cicerone, inquit, tempus esse iam uidetur: sed quæro, quod illi opus erit Athenis, permutari ne posit, an ipsi ferendum.* De Bruto tamen,] *quia de Bruti aduentu iam ante Atticum rogarat, ut ep. 14. 18. & 19. iccirco dictionem, Tamen, uenuste usurpauit. quasi dicat: Quamuis hac de re sæpius iam ex te quæsierim, tamen idem illud quæro.* Scire enim iam puto] *subaudi, te. cum autem scias, ubi Pansam exspectet; facile potes, quo tempore futurus Romæ sit, coniectura consequi. ep. 19.* In prima prouincia] *Gallia: cui præfuit. Plutarchus, & Cicero epist. 6. lib. 6. fam. item in Oratore.* Vellem, tardius] *uellem, tardius adesset Brutus. nam si kalen-*

dis Romæ fuerit, ueniendum mihi erit, ut ipsi de aduentu gratuler: itaq;, quod uellem, consequi non potero, ut in senatum ne ueniam: qui plerunque Kalendis habebatur. uide illud ep. 5. *Mihi etsi Kalendæ uitandæ fuerunt.* Tardius: *post Kalendas, hoc est post diem, quo senatus habebatur: quo die Romæ esse Cicero noluisset, ne in senatum ueniret.* Multas ob caussas] *ex quibus erat illa uel maxima, ne in senatum uenire necesse esset.* An excusationem aliquam ad illum parem] *an Bruto me litteris excusem, et caussam aliquam afferam, cur Romam uenire non possim. ep.* 28. Facile] *facilem excusationem esse uideo. possum enim uel in morbum, uel in mærorem caussam conferre.*

EPISTOLA XXVII.

Missum esse,] *a Terentia.* Illi] *Terentiæ.* Videri] *ut uideatur matris caussa noluisse.* Quod ego æstimo.] *ueteres libri diligenter inspiciendi. aliquot enim de caussis in mendi suspicionem adducor.* Ad consuetudinem] *ad remp. administrandam.* Erat, ubi acquiescerem] *hoc significat; labores, quos olim reip. caussa susceperat, minus graues fuisse, cum haberet filiam, cuius in sermone, & suauitate conquiescere solitus esset: qua amissa, non esse cur eosdem labores susciperet, nulla iam alleuationis spe relicta.* Nec ego uictum, nec uitam illam colere possum] *non modo ferre rationem illam uiuendi nō possem, sed ne uitam quidem ipsam uiuere illi similem. tantum, inquit, abest, ut genus illud uitæ sequi nunc possim; ut etiam uitam me esse amissurum intelligam, si ita uelim uiuere, ut tum uiuebam. quasi dicat:* non

non modo genus illud uitæ colere non possem, sed nec uiuere quidem, si illam uitæ rationem sequi uellem. Quid aliis uideatur] *forte enim Atticus scripserat, reprehendi Ciceronem, quòd in urbe non uiueret, quasi prorsus omissa reip. cura. quod anteá quoque Atticũ scripsisse, appa ret ex illo loco ep. 21. Quod homines a me postulare scribis, ut Romæ sim, neque mihi, ut absim, concedere: iam pri dem scito &c.* Mea mihi conscientia] *mei enim erga remp. animi cum ipse mihi optime sim conscius, de illorum sermone non laboro. non enim absum, quòd eam negligam; sed quòd eiusmodi sunt tempora, ut, etiam si adsim, iuuare nihil possim.* Consolatus] *in morte filiæ scripsit librum de consolatione ad se ipsum. ep.* 14. *&* 20. Nec, si possem, uellem] *esset enim inhumanum, amissa unica filia, & tali filia, non dolere. unde illud Crantoris in tertio Tusculanarum: Istuc, nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore.* Pro mancipiis] *mancipia Castricius ante uendiderat Quincto Ciceroni. eorum mancipiorum pretium, apparet, a Quincto non fuisse ad diem persolutum.* Eamque ei solui, ut nunc soluitur] *ostendit se condicionem eius uenditionis ignorare. si enim Castricius, inquit, a fratre meo pecuniam accipere uolet pro mancipijs, eamq; pecuniam ita solui, ut nunc soluitur; (dicit autem, Nunc, quia debitores eo tempore pecuniam creditoribus ita soluebant, non ut pecuniam darent, sed ut pro pecunia possessiones, tanti æstimatas, quanti ante ciuile bellum fuissent: quod Cæsar, & ut debitoribus consuleret, & ut metum nouarum tabularum tolleret, edicto constituerat) certe*

nihil est commodius. possessionem enim pro pecunia, quam debet, frater aliquam dabit. sin autem ita actum, & hæc inter eos de mancipijs pactio facta est, ut Castricius, Quin*cto pretium mancipiorum intra certam diem non persoluente, ipsa mancipia, quæ uendiderat, abduceret: hoc mihi non uidetur esse æquum. ut enim ad diem frater non soluerit, ideo tamen eum priuari mancipijs iniquum est, cum quidem solutionem, quam ciuilium bellorum difficultate afflictus necessario distulit, eam nunc facere paratus sit.* Tibi uideri idem] *tibi quoque uideri, non æquum esse, ut mancipia* Castricius *a fratre abducat, quòd eorum pretium sibi ad diem non enumerarit.* Aequinoctium] *uernum. nam hæc hieme scripta sunt: quod ita esse, proxima superior epistola significat, in qua* Pansæ *in prouinciam* Galliam *proficiscentis,* Brutiq; *ex eadem prouincia decedentis mentio fit.* Pansam *autem* III. *kal.* Ian. *ab urbe profectum esse, apparet ex epistola ad Cassium, altero epistolarum uolumine. uernum igitur æquinoctium, non autumnale, significatur, primum ex argumento, quod posui, de historia sumpto; deinde ex illa clausula,* Nauigaturus uidetur. *certe enim post uernum æquinoctium tutior est nauigatio, quàm post autumnale. ep.* 14. *lib.* x. Atedium] *ep.* 23. Nauigaturus] *in Africam. supra ep.* 23. Lentulum puerum] *apparet,* Ciceronem *ei tutorem fuisse; cum inferat,* De *mancipijs quæ tibi uidebitur, attribuas. mancipia enim accipio, quæ* Cicero, *sibi a* Lentulo, *pueri patre, cum reliquis bonis testamento commendata, tutorum more tuebatur. apertius indicat insequens epistola; si consideretur illud,* Pueros *attribue ei, quos, & quot uidebitur.*

EPISTOLA

EPISTOLA XXVIII.

Hodie.] *hoc subaudi: Tecum de hortis, quos ab eo emere uellemus, loquetur. id enim Atticus ad Ciceronem scripserat.* Nec ego Brutum uito,] *respondet ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ: in qua ille, ut opinor, ita scripserat; mirari se, cur Brutum uitaret, a quo leuationem aliquam posset exspectare. cui respondens Cicero, Nec ego, inquit, Brutum uito, nec tamen ab eo leuationem ullam exspecto.* Leuationem] *doloris mei, ex interitu filiæ suscepti.* Caussæ] *in ijs, ne in senatum uenire necesse esset.* Excusatio] *quòd istuc non ueniam, ad eum amplectendum ex prouincia reuersum. ep. 26.* Caput illud est, quod scis.] *caput, & prima caussa, cur hortos desiderem, illa est, quam tu scis, fanum uidelicet; cuius ædificandi scis consilium a me esse captum; & hortos ideo quærere, ut celebri loco ædificetur.* Sequitur, &c.] *altera caussa, cur hortos uelit. Præter fanum, mea etiam caussa hortos quæro. mihi enim ipsi quiddam opus est: hoc est, locum me oportet habere, ubi esse possim.* In turba] *Romæ. neque Romæ, inquit, esse possum, neque a uobis abesse. quòd si hortos habebo, utrunque consequar, ut & Romæ ne sim, & a uobis ne absim. abesse non uidebor, cum in hortis ero, qui urbem quamproxime sunt: & in urbe tamen non ero. ep. 31. lib. 13. Nihil, inquit, aliud reperio, ubi & in foro non sim, & tecum esse possim.* Mihi persuasum est,] *tacite significat, suum consilium ab Attico probari, consilium, inquam, urbis fugiendæ. Persuasum: non enim Atticus aperte scripserat, se probare Ciceronis consilium, ueritus fortasse, ne id*

Cæsarem offenderet, si casus tulisset ut in alienas manus litteræ deuenirent: sed ipse de Attici sensu coniecturam faciebat. Eo magis &c.] *eo magis mihi persuasum est, de hac re quid tui consilij sit, quòd tibi quoque intelligo uideri idem quod mihi, me ab Oppio & Balbo ualde diligi. quasi dicat: Quando illi me tam ualde diligunt, abesse possum, illis concedentibus. nam alioqui offenderentur, & de hac absentia mea litteras fortasse ad Cæsarem iniquiores mitterent. quòd igitur intelligis, me ab Oppio & Balbo ualde diligi; eo magis mihi persuasum est, hac de re quid sentias.* Si expediatur illud Faberianum] *si debitam mihi a Faberio pecuniam exigo: quod facile consequar illis adiuuantibus, qui, Cæsare concedente, omnia possunt.* Sint igitur auctores] *sententia non apparet, obscurata mendo. & quanquam adiuti coniectura quiddam uidemus: quia tamen id eiusmodi non est, ut omnes tenebras discutiat; prætermitto. libros ueteres adiui, inspexi: nihil adiumenti. relinquo igitur, quod alij considerent.* Tum enim &c.] *connexa uerba cum superioribus. neque patet sensus: sed conijcere possumus, hoc dici: Si Balbus & Oppius in expediendo nomine Faberiano adiutores esse noluerint; tum intelliges, exigendæ a Faberio pecuniæ nullam plane spem esse; & intelliges item, quid inclinent ad hoc meum consilium de fano adiuuandum. si enim nobis non fauebunt, id agentibus, ut hortorum emendorum caussa pecuniam a Faberio exigamus: certe intelligetur, nolle eos de emendis hortis, & de ædificando fano consilium a nobis captum adiuuare.* Si quid erit,] *a Balbo & Oppio studij & auxilij ad Faberianum nomen explicandum.*

Sin

Sin minus &c.] *si in exigenda à Faberio pecunia fautores non erunt, consilium tamen de hortis ideo ne omittamus, sed quacunque ratione enitamur.* Quacunque ratione] *nam de Faberiana pecunia nequaquam erit cogitandum, Balbo & Oppio non adiuuantibus.* De illo Ostiensi &c.] *Si non assequimur, ut Silianos hortos habeamus; quid agemus? de illo Ostiensi, hoc est de uilla, quam in Ostiensi habet Cotta, nihil est cogitandum: (forte, quia pusillum loci uidebatur. ep. 22. & 26.) Lamiam non puto posse adduci, ut hortos suos uendat: Damasippi experiendum est: subaudi, ut hortos habere poßimus. & infra, ep. 32. Damasippum uelim aggrediare. de Lamianis autem hortis, ep. 22. & 26.*

EPISTOLA XXIX.

Quos, & quot] *non omnes, sed quos & quot uidebitur. neque enim omnia mancipia Lentulo puero attribuenda erant ministerij caussa. quæ autem puero non attribuebantur, ea tamen illi operã nauabant, uel rure agro colendo, uel in officinis aliquo artificij genere occupata, uel alijs pretio locata. comprobatur quod supra diximus, Ciceronem Lentulo puero tutorem fuisse, qui ei de mancipijs, quæ uideretur, & quot uideretur, attribueret.* De Silii &c.] *scire Tullius auebat, num Silius hortos uellet uendere, & quanti uellet. cui Atticus rescribens, uereri se dixerat, primum ne Silius nollet uendere, deinde ne nollet eo pretio, quo Tullius emere uoluisset.* Quanti] *subaudi, uelit uendere.* Ne tanti] *uideris, inquit, uereri, ne Silius tanti nolit uendere, quanti nos uellemus. & dixit, Tanti, pro, tam paruo: quo modo etiam locutus est*

Cœlius: cuius hæc sunt uerba in epistola ad Ciceronē: Aut *non erit istic bellum; aut tantum erit, ut uos, aut successores paruis additis copijs sustinere poßint. & Cæsar libro* VI. *his uerbis:* Præsidij *tantum est, ut ne murus quidem cingi poßit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. & libro* III. *de bello ciuili:* Tantum *nauium reperit, ut anguste* XV. *millia legionariorum militum, & quingentos equites transportare possent. & ipse in epistola ad Caßium:* Si *quæ, inquit, sunt onera tuorum, si tanta sunt, ut ea sustinere poßis; nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius: sin maiora; considera, ne in alienißimū tempus cadat aduentus tuus.* Quibus *ex locis aperte cognoscitur, in uoce,* Tantus, *non semper magnitudinem inesse. quod nos exemplis ideo probare uoluimus, ne quis miretur, cur illud,* Tanti, *exponamus, tam paruo: quod fortasse cuipiā durius alioqui uideretur.* Sica aliter,] *Sica aliter dixerat:* Sica *non idem dixerat, quod tu: sed tibi assentior, uerenti primum ne* Silius *nolit, deinde ne tanti.* Sica *autē dixerat, & uelle* Silium *uendere, & non magno uenditurum.* Vt ei placuit] *opinabatur* Sica, Egnatii *opera* Silianos *hortos haberi posse: itaque* Ciceroni *suaserat, ut ad illum scriberet.* Transigere Egnatium] *in epistola superiore locus est de mancipijs Castricianis: quem si quis cum interpretatione nostra legerit, facile, quid hic significetur, intelliget.* Transigere: *conficere cum Castricio: efficere, ut Castricius a* Quincto *fratre pecuniam accipiat pro mancipiis, quæ illi uendiderat: quam Castricius accipere nolebat; cum a* Quincto *mācipia mallet abducere, quando is pecunia sibi ad præstituram diem non nume-*

numeraſſet. Conficiatur.] *curentur ei* HS c, *quæ debemus. ſupra ep.21.& 22.* Nox erat] *Atticus in epiſtola ſua ad Ciceronem hoc poſuerat: Quoniã nox eſt, plura non ſcribo. Cui reſpondens Cicero, Quoniam, inquit, nox erat, & ideo breuiores litteras miſiſti; iis, quas hodie mittes, plura exſpecto.*

EPISTOLA XXX.

Silium mutaſſe ſententiam, Sica mirabatur, &c.] *Silium nolle amplius hortos uendere, Sica mirabatur. ego autem eo magis miror, quòd, cum ille dicat ideo ſe non uendere, quia filius nolit; ais tamen illum uenditurum, ſi nos præter eum locum, quem ab ipſo petiimus alium petierimus, a quo refugiat, hoc eſt quem nolit uendere.* Non iniuſta] *recte facit, ſi non uendit, quia filio uelit obſequi, roganti ne uendat; cum eum habeat, qualẽ uult, hoc eſt, plane ex animi ſui ſententia: ut reprehendendus non ſit, qui tali filio obſequatur.* Si addiderimus aliud] *ſi petierimus a Silio, ut alium locum nobis uẽdat, non ut eum, quem antea petebamus.* A quo refugiat] *a quo uendendo prorſus abhorreat: quem nulla condicione uelit uendere.* Cum ab ipſo id fuerit] *cum is locus, quem addiderimus, ualde illius e re fuerit. tunc enim Silius locum antea nobis deſtinatum uendet, ſi petierimus ut alium, ipſi cariorem, uendat. Recte igitur dixit Cicero, Miror, quòd ais &c. nam ſi hortos ideo Silius uendere non uult, quia filio cupiat indulgere: ne hoc quidem artificio, quo nos uti uis, adducetur ut uendat. Dixit autem, Conferret, potius, quàm, Conferat, ut oſtendat Silium ea excuſatione uſum fuiſſe non illis ipſis diebus, quibus hæc ſcribe-*

ſcribebat, ſed aliquanto ante. Quod ſummum pretium conſtituam ;] *quantum omnino pecuniæ in hortos uelim impendere.* Quantum anteire iſtos hortos Druſi] *ſubintellige, putem: hoc ſenſu : Quæris a me, quantum hortos iſtos Silianos anteire Druſi hortos putem, pretio uidelicet.* Acceſsi nunquam] *nunquam acceßi ad hortos Druſi: quæ autem uilla ibi eſt, (Coponiana dicebatur, quòd eam ante Druſum aliquis e Coponiorum gente poßederat) eam noui, & eodem loco ſiluam nobilem.* Neutrius] *neque ſiluæ, neque uillæ. quem fructum Druſus capiat aut e uilla, aut e ſilua, cõpertum nõ habeo: quod tamen, puto, nos ſcire oportet. Et hoc adſcribit propterea quòd una cum hortis & uillam, & ſiluam Druſus uendere cogitabat.* Vtrius iſtorum] *utrius hortos æſtimem, uel Silii, uel Druſi; æſtimare debeo, non quanti ſint, ſed quanti meum tẽpus poſtulare uidetur: hoc eſt, non ex ipſorum fructu mihi æſtimãdi ſunt, ſed ex meo tempore; quod eiuſmodi eſt, ut hortos omnino uelim emere, de pretio non laborem. Vtrius iſtorum: æſtimãdi ſunt.* Poſsim autem aſſequi] *poßim hortos emere.* Cogites] *potes enim hoc uel facile cognoſcere; cum mea nomina tractes, & uidere poßis, ecquæ ſit ſpes pecuniæ a noſtris debitoribus exigendæ: quod ego abſens non poſſum: itaque tu hoc uelim cogites.* Faberianum] *nomen Faberianum: quod mihi a Faberio debetur. cum enim debitam ſibi a Faberio pecuniam exigere Cicero non poſſet, nomen illud alicui uẽdere cogitabat, ut præſentem pecuniam haberet ad emptionem hortorum.* Explicare uel repræſentatione non dubitarem] *non dubitarẽ*

hortos

hortos emere, uel si repræsentãdum sit: hoc est, uel si pretium nunc enumerandum sit, nulla temporis dilatione. Est enim, repræsentare; quod aliquando futurum est, id præripere, ut, nulla interposita mora, statim fiat. Quoniam autem constituerat ita hortos emere, ut partem pecuniæ solueret, reliquæ pecuniæ usuram penderet; (quod ipse ostendit ep. 21. & 24.) nunc, si Faberianum nomen possit uendere, dicit se non cogitare de die, neque solutionis tempus uelle differre, sed repræsentaturum, hoc est non exspectaturum diem, quam constituerat, uniuersumq; pretium statim persoluturum. De Silianis] *ad,* Explicare, *refertur.* Transirem ad Drusum] *emerem a Druso.* Magno etiam &c.] *adiuuabit enim repræsentationẽ Hermogenes, si soluet nobis HS DC, quæ debet. unde illud ep. 24. HS DC exprimes ab Hermogene, cum præsertim necesse erit.* Dolori meo,] *ex interitu filiæ suscepto.* Regi] *fortasse ego, cupiditate, & dolore prolapsus, hortos pluris emerem, quàm quanti æquum esset: itaque uolo a te regi.* Locutus erit] *de Drusi hortis. Supra ibidem: Transirem ad Drusum uel tanti, quanti illum Egnatius uelle tibi dixit.* Id agendũ puto] *ad hortos Drusi spectare debemus, nam cum Silio non uideo confici posse. Agendum: curandum, cogitandum.* Quid agendum sit] *de tota hac re, id est de hortorum emptione.*

EPISTOLA XXXI.

Publilia] *altera Ciceronis uxor, quam, post Terentiæ diuortium, uirginem duxit: cum qua & ipsa postea diuortium fecit, quia lætari Tulliolæ morte uidebatur. Plu-*

tarchus

tarchus in Cicerone, Quinctilianus l. VI. *Dio lib.* XLVI.
Publilio] *fratre Publiliæ, Ciceronis uxoris, nam mulieres familiæ nomine appellabantur.* Affectum] *dolore, quem ex obitu filiæ capiebat.* Non illius esse] *apparebat, a matre scriptas, aut dictatas.* Quod fore uideo] *uideo fore, ut omnino ueniant: ego autem hoc uolo uitare.* Vna est uitatio: & ego nollem] *una tantum ratione uitare possum; ne illæ ad me proficiscantur; si ego istuc ad ipsas ueniam: quod nollem: sed necesse est; quando hæc est una uitatio. Infra clarius his uerbis.* Cum *scribas, uidendum mihi esse, ne opprimar; ex quo intelligam, te certum illius profectionis diem non habere; putaui esse commodius, me istuc uenire.* Ne opprimar.] *a* Publilia, *& matre. & hoc dicit; quia, si scisset, quo die illæ* Roma *profecturæ essent, ut ad se uenirent; ipse ante illum diem* Romam *ad eas proficisci potuisset; quod facere cogitabat.* Ne *opprimar: ne ueniant cum de illarum aduētu nihil suspicer.* Ciceroni] *filio.* Si tibi non iniquum] *fortasse enim tibi uidebitur, plus ei dandum esse, quàm quod ex mercedibus* Argileti *&* Auentini *recipietur. sed, si tibi non iniquum uidebitur, hoc est, si putas eum his mercedibus contentum esse debere; propone ei, ut sumptus huius peregrinationis ad eas mercedes accommodet.* Peregrinationis] *Cicero filius Athenas iturus erat studiorum caussa.* Dic, *inquit, filio, me pro sumptu, quem Athenis facturus est, tradere ei mercedes* Argileti, *&* Auentini. Si Romæ esset, &c.] *ut Athenis tantos sumptus faciat, quantos Argileti & Auentini mercedes ferre poterunt, quibus sumptibus, si Romæ uiueret,*
conducta

conducta etiam domo, contentus futurus erat: quanto magis, Athenis? Argileti, & Auentini] *in Argileto, & Auentino locare uolebat Cicero insulas quasdam, eamq; mercedem aßignare filio Athenas proficiscenti. ep. x. lib. 9. & 4. lib. 6.* Moderere] *tractes quod attinet ad hanc locationem: uideas, quemadmodum ex his mercedibus suppeditemus ei, quod opus sit; hoc est, quod infra ostendit, conductores qui sint, & quanti; deinde, ut sit qui ad diem soluat.* Nec Bibulum, nec Accidinum, nec Messallam] *Calpurnium Bibulum, Manlium Accidinum, Valerium Messallam. hos adolescentes Athenas profecturos studiorum caussa, Cicero audierat.* Conductores qui sint, & quanti] *qui uelint conducere eas tabernas, aut domos, quas in Argileto, & Auentino uolumus locare. Quanti: quanti uelint conducere.*

EPISTOLA XXXII.

Is fuerit, quem tu putas,] *difficilis in hortis uendendis.* Aggrediare] *ut mihi hortos uendat.* Ripa] *Tiberina. nam hortos transtiberinos quærebat Cicero, ut celebri loco fanum extrueret.* Quotenorum iugerum] *Damasippus suos hortos in partes diuiserat: & qualibet parte nescio quotena iugera continebantur, certo cuiusque partis pretio.* Plura enim non possum] *de hoc ad te scribere; cum & de pædagogo, & de medico, & de tota domo mihi certum sit.*

EPISTOLA XXXIII.

Vel sine Sica] *cuius consuetudine delectabatur: itaque ep. 25. Niciam, inquit, uellem mecum habere: sed mihi solitudo & recessus prouincia est: quod quia facile fere-*

bat

bat Sica, eo magis illum desidero. Tironi enim melius est:] *caussa, cur sine Sica posit esse. Tironem, inquit, mecum habeo, qui iam prope conualuit.* Facillime] *libenter: ut illud in epistola ad Cœlium: In maritimis facillime sum.* Et libro I I. *de oratore: Et dici ornatissime possunt, & audiri facillime.* Et ad hunc ipsum in sequenti libro: *Locum habeo nullum, ubi facilius esse posim, quàm Asturæ.* Et Terentius in Heaut. *Dabo tibi puellam lepidam, quam facile ames.* Opprimat] *subito aduentu Publiliæ. uide supra ep. 15. lib. X I.*

EPISTOLA XXXIIII.

Tu tamen,] *quanquam, inquit, breui te uidebo: tamen, si quid de hortis cum Silio confeceris uel illo ipso die, quo ad Sicam uenturus ero; certiorem me uelim facias.* Ad Sicam] *in eius suburbano.* Detractionem] *cum Silius dixisset, hortos suos se esse uenditurum, sed uelle quendam locum excipere; uide, inquit Cicero, ne uelit eum ipsum locum excipere in uenditione hortorum, cuius loci caußa hortos ipsos emere cogitamus.* Detractionem: *exceptionem.* Extremi] *extremi loci, extremorum hortorum, extremæ partis hortorum.* De tota re] *de hortis Silij emendis.* Vt scis] *scis tu, qua in parte hortorum fanum ædificare constituerim: itaque si eam ipsam partem Silius in uenditione uellet excipere; cur hortos emeremus, caußa non eßet.* Hirtii epistolam] *forte consolatoriam in morte Tulliolæ.* Recentem] *ex Hispania, ubi erat Hirtius cum Cæsare. & puto eam eße, de qua ep. 46. & ep. 6. l. 16. Rhegini quidam eò uenerunt Roma, sane recentes. et Phil. I.* Quod lege conceditur]

ditur] *lex erat, quæ sumptum sepulcrorum præfiniebat. supra eum sumptum si quis in sepulcrum impendisset, tantundem populo ut daretur, iubebat.* Quod non magnopere moueret] *quasi dicat: Si uellem sepulcrum filiæ facere, facerem operosißimum, & magnificentißimum; neque me in hoc moueret pœna legis: sed fanum fieri uolo, non sepulcrum; idq́; non tam propter legis multam, (nam hæc me minus moueret, si de sepulcro cogitarem) quàm ut locus, quasi consecratus, sempiternam religionem obtineat. Hoc aperte paullo post his uerbis:* Fanum *fieri uolo: neque hoc mihi erui potest: sepulcri similitudinem effugere non tam propter pœnam legis studeo, quàm ut maxime assequar* ἀποθέωσιν. Recte *: quod enim fani nomine appellatur, religionem habet; quod sepulcri, non item.* Appellari.] *supra, ep. 19. lege quæ diximus ad illud, Quasi consecratum.* Nisi mutato loco] *constitueramus fanum in hortis transtiberinis facere: sed mutandus locus est, si assequi uolumus, ut fani nomine appelletur. in hortis enim si faceremus, ubi multa multorum sunt sepulcra; sepulcrum & ipsum uideretur esse, sepulcriq́; nomine potius appellaretur, quàm fani.* Minus urgeor] *dolore amissæ filiæ.*

EPISTOLA XXXV.

Erui] *hoc mihi non potest ex animo euelli.* Propter pœnam legis] *pœna erat, ut, quo quis in sepulcrum plus insumpsisset, quàm nescio quid quod lege concecedebatur; tantundem populo daret. supra, ep. 35.* Commutationes dominorum] *ep. 19. de eadem re sic. Ineunda nobis ratio est, quẽadmodũ in omni mutatione do-*

minorum illud, quasi consecratum, remanere poßit. quo in loco uide nostram interpretationem. Vt posteritas habeat religionem] *ut posteri illud cum religione conseruẽt. quod in uilla fortasse non facerent: in qua fanum ædificatum nescio an eadem religione tuerentur. forte enim ex fano rursus uillam facerent studio habitandi.* Res, locus, institutum] *ut fanum fiat, ubi fiat, quale fiat. expono enim, Institutum, fani genus a nobis designatum. nam & supra, ep. 18. ubi plane idem dicit,* Neque, *inquit, de genere dubito; placet enim mihi* Cluatii: *neque de re; statutum est enim: de loco non nunquam.* Eam effugere] *ne in legis pœnam incidamus, si pecuniæ plus in hoc monumentum erogabimus, quàm quod lex concedit* Si tibi placebit sic agere &c.] *cœpimus agere de fano ædificando: nescio, an idem consilium tibi placeat, ut scilicet fanum filiæ faciam pietatis ergo: sed, si placet, cohortare & exacue Cluatium architectum, ut in hac re suo nos consilio iuuare uelit.*

EPISTOLA XXXVI.

Ad uillam] *in suburbano. nam infra,* Velim *certiorem me facias, quàm diu in suburbano sis futurus. quò se contulit rationum caussa. deinde easdem rationes cogitauit se posse* Romæ *conficere, si se domi includeret: itaque in urbem rediit. ep. 42. & 43.* Tuæ litteræ mihi redditæ sunt tertiodecimo die.] *Hoc totũ librarius, aut quicunque ille fuit, qui Ciceronis epistolas retulit in uolumina, translatum ex alia epistola, per ignorantiam hic intexuit. cum enim Cicero esset in Antiati,* Atticus *Romæ, uel in suburbano; simile ueri non est, tredecim dies eum,*

eum, qui Attici litteras tulit, tantulo in itinere consumpsis se. sed esto: consumpserit nec opinata re impeditus: quid? non hanc tarditatem Cicero tenui saltem significatione attigisset? at ne litteram quidem posuit. itaque redeo ad illud, membrum esse alia epistola, translatum in hunc locũ ignorantia eorum, qui Ciceronis epistolas in unum congesserunt. Bruti litteras] *ad Atticum scriptas.* Rationem tuam de Tusculano.] *consilium tuum, ut fanum in Tusculano faciamus, si in hortis non possumus, ep.42. & 43.* Celebritatem] *ut fanum celebri loco fiat. celebriores autem horti, quam Tusculanum, utpote qui propius urbem essent.* In Scapulæ] *subintelligitur, hortis: ut illud, ep.42.* Ex Apollodori puto posse inueniri: *subaudi, hortis. Scapula hic decesserat, relictis aliquot heredibus: a quibus, Cicero sperabat fore: ut uenirent horti Scapulani.* Propinquitas præterea, ubi sis] *præter celebritatem hoc habent commodi, quòd proxime Romam sunt.* Vbi sis] *ubi sine incommodo esse poßis: ut in iis facile esse poßis:* Ne totum diem in uillam] *ne totum diem ponam, in uillam proficiscens ne mihi semper totus dies sit in itinere consumendus, animi caussa dum ad uillam me confero. quasi dicat: Si quandoi urbis satietas me capit, ad aliquam mearum uillarum ire soleo: quæ ita longe absunt, ut totum diem in uia ponam. quòd si Scapulæ hortos habebo; libentius in hortos exibo propter propinquitatem. codẽ loquendi genere supra usus est, cum dixit: Itinera ita facit, ut multos dies in oppidum ponat, ep.18. lib.11.* Othonem] *unum ex iis, quos Scapula heredes reliquerat.* Si nihil erit,] *si nihil erit,*

quod emamus; tibi tamen non desinam molestus esse, ut ali quid inuenias, usque eò, ut meam stultitiam stomachere. Deinde *incipit molestus esse, et infert*: Drusus *enim cer te uendere uult: ut tua culpa futura sit, si nihil emamus: quandoquidem uenales certe sunt horti* Drusiani. Si ergo aliud erit] *si, præter* Drusi *hortos, aliquid inueniemus, quod uenale sit; id nisi emero, nõ mea erit culpa, sed tua. nam ego quidem, quod ad me attinet, sæpißime te admonebo.* Drusianos *autem hortos* Atticus *minus probabat: itaque aliud quærebat.* Paullo *infra*: De Drusi, *inquit, hortis, quãuis ab iis abhorreas, ut scribis; tamen eò cõfugiam, nisi quid inueneris.* Ne labar] *ne, prolapsus cupiditate, multo pluris emam, quàm quanti sint. Supra ep.* 30. *Concede, inquit, mihi, ut eo animo sim, quo is debeat esse, qui emere cupiat. & tamen seruio ita cupiditati, & dolori meo, ut a te regi uelim.* Prouidendi autem una ratio est; si quid de Scapulanis possimus] *quærit aliquis caußam, cur hæc una sit prouidendi ratio. respondeo sic: quia sperabat fore, ut* Scapulani *horti in auctione uenirent. quod si ita esset; labi non poterat neque eos multo pluris emere, quam quanti essent. itaque infra, ep.* 39. *De hortis, inquit,* Scapulanis *hoc uidetur effici posse, aliud tua gratia, aliud mea, ut præconi subiiciantur. id nisi fit, excludemur.* Apud Terentiam &c.] Terentiam *iam dimiserat: quippiam fortasse nunc significat de dote reddenda.* Corduba exisse,] *hac de re* Hirtius *libro* VI. *commentariorum, haud ita procul ab extremo.* Nescio quò] Carteiam: *ut auctor est idem* Hirtius *lib.* VI. *comm. fere in extremo.* Caninii

nau=

naufragio] *de quo etiam ep. 43. his uerbis : Volo etiã ſcire de naufragio Caniniano quid ſit. εἰς ἀποθέωσιν] ad conſecrationem filiæ.* Etiam Othonem uide] *etiam : quaſi, iterum : nam dixerat iam, Othonem conue nias peruelim. iterum, inquit, te admoneo de Othone conueniendo. nam, Vide, ualet conueni, & alloquere. ut illud libro IIII. ep. 12. Grauiter ſe acturum cum Aquil lio, confirmauit. uidebis ergo hominem. Et XII. ep. 14. Septimium uide. Et ibidem : Appuleium prædiatorem uidebis.*

EPISTOLA XXXVII.

Noſtro cognato.] *fratris mei, & ſororis tuæ filio. qui erat in Hiſpania cum Cæſare aduerſus Pompeij liberos bellum gerente, et Ciceroni patruo detrahebat. fuiſſe autem in Hiſpania, conſtat non ſolum ex proxime ſequentibus uerbis, ſed etiam ex illis ep. 8. Cum a fratre familiaritate & omni gratia uinceretur.* Dolabella obſcure,] *manifeſtum eſt, ſubintelligi uerbum, ſcripſit. ſcripſit autem ex Hiſpania. nam ei bello interfuit; ut aperte indicat illud II. Philippica : Ter depugnauit Cæſar cum ciuibus, in Theſſalia, Africa, Hiſpania. omnibus his pugnis affuit Dolabella, in Hiſpanienſi etiam uulnus accepit. Poſtea, cum in Italiam reuertiſſet, corã de Quinti maledictis & iniurijs cum Cicerone locutus eſt. ep. 9. lib. 13.* Firmitatem,] *nam imbecilliore animo uidebatur eſſe, qui filiæ mortem tam diu lugeret. Quod putas, inquit, cogitandum mihi iam eſſe de animi mei firmitate.* Adiuuandum; tu effice &c.] *adiuuandum: dolore liberandum: quippe qui etiam conſolatorium librum ſcri=*

psit ad se ipsum. Effice. *ut hortos habeam, ut, erecto monumento filiam consecrare poßim.* Hoc mihi debere uideor] *uideor fanum filiæ debere, neque posse liberari, nisi id, quod debeo, soluero. Idem supra, Quasi uoto quodam, & promisso me teneri puto. ep. 18. & 42.* Qualem uolo] *mihi appositus uideatur ad filiam consecrandam.* Istos hortos] *Scapulanos.* Partibus quattuor factis liceri cogitant] *quattuor enim erant coheredes, Otho, Mustella, Crispus, Virgilius. ep. 42. h. lib. & 3. lib. 13.* Publicatus] *ut publice uendatur. Et quod addit, Qui est Trebonij, & Cusinij: tum non erat, sed fuerat: sicut & hortos Scapulæ appellat, iam mortui.* Erat ad me allatus] *optio mihi delata est emendi.* Scis aream esse] *scis in eo ædificati nihil esse, quo maiore impensa fanum esset extruendum. nam si ædificati aliquid esset; ueteris ædificij materia ad fani constructionem utens, sumptum facerem multo minorem.* Placent] *horti.* Aedificatio] *scribis, te abhorrere à Drusi hortis, quòd minor in ijs, quàm tu uelles, ædificatio sit. id, inquit Cicero, me non mouet. nam ego nihil ibi cogito ædificare præter fanum: quod omnino ædificaturus sum, etiam si illos non habuero. ædificationem autem uoluisset Atticus esse maiorē in hortis Drusi, ut in fanum deinde minus insumeretur; quippe quòd ex ipsa ædificatione fieri posset, impensa multo minore, quàm si materia fieret importata.*

EPISTOLA XXXVIII.

Suades] *suades, ut certos tabellarios instituam.* Respondebant tempori] *ibant, redibant ad utrunque*

que noſtrum, ea ipſa, qua exſpectabantur, hora. Erat aliquid &c.] *erat quod ſcriberemus de Silio, de* Dru*ſo, alijs prӕterea de rebus.* Id ipſum dilatum eſt] *ſcribere ſolebamus de* Othone*, id eſt de hortis Scapulanis. nunc etiam hoc argumentum litterarum ad aliquod tēpus eſt ereptum. abes enim, (erat autem in ſuburbano, ut patet ex ep.* 36.)*et* Othonē*, qui* Rom*ӕ eſt, de hortis collo qui non potes. ita ſequitur, ut nec ſcribere de eo quidquam poßis, donec in urbem redieris.* Tamen alleuor] *etſi ad ſcribendum argumenti nihil habeo, quando id ipſum de* Othone *dilatum eſt: ſcribo tamen, quia doloris acerbitatem minus ſentio, cum tecum quaſi loqui uideor.*

EPISTOLA XXXIX.

Cӕſaris uituperatio] *liber à* C*ӕſare ſcriptus cōtra Catonem, Ciceronis libro laudatum. Infra, ep.* 40. Hirtij *epiſtola quaſi* προπλασμα *uidetur eius uituperationis, quam* C*ӕſar ſcripſit de* Catone. Laudationem *ſuam* Cicero *inſcripſit,* Cato*; uituperationem* C*ӕſar,* Anticatones. Perſpexi ex eo libro] *ex* Hirtij *libro contra* Catonem *ſcripto conijciebat* Cicero*, qualis eſſet futura* C*ӕſaris uituperatio. cum enim in ſuo libro* Hirtius *collegiſſet uitia* Catonis*, ſed cum maximis Ciceronis laudibus;* C*ӕſar autem eum librum uidiſſet; (neque enim aliter putandum eſt; cum* Hirtius *cum* C*ӕſare eſſet, in* Hiſpa*nia bellum gerente) magno id erat argumento, eas* Cice*ronis laudes* C*ӕſarem probaſſe. alioqui exire librum paſſus non eſſet; neque* Hirtio *permiſiſſet, ut ad* Ciceronem *mitteret. ex eo coniecturam* Cicero *capiebat,* C*ӕſarem acerbius in ſe nihil ſcripſiße in ſuo libro, cuius laudes in*

alieno probasset. συμβουλευτικὸν sæpe conor:] *sæpe conor aliquid ad Cæsarem scribere de ordinanda republica.* συμβουλευτικὸν: *consilij plenum, quod deliberationem contineat.* Eiusmodi] *nam si dixero, quæ mihi honesta sint; illi grata non erunt: rursus si, quæ illi grata; mea persona minus digna uidebuntur.* Dum tua me domus leuabat,] *si, dum tuæ domi fui, nemo est a me exclusus; nemo unquam ad me uenit, quin comiter & humaniter acciperetur: quid est, cur me quisquam dicat dolore uictum iacere? quando neque, dum apud te fui, quenquam seuerius accepi; neque, dum Asturæ, cessaui, sed & multa scripsi, & eius generis, quod certe abiecto animo facere nemo posset.* Leuabat] *delectabat. nam domi suæ Cicero non sine summo dolore potuisset esse, quæ memoriam amissæ filiæ repræsentaret. eademq; caussa Tusculanum, quasi admonitionem Tulliolæ, refugiebat: ut infra ep. 44.* Nunc ipsum] *similiter locutus est ep. 3. lib. 7. & 9. lib. 8. & 16. lib.* XII. Discessurus] *post* XVI. *Kal. Februarij, senatores plerique Roma discedebant; quòd senatus reliquis Ianuarij diebus per legē Pupiā haberi non poterat, ac ne Februario quidē toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus.* Ad Appium libro 3. *fam. In ipsum discessum senatus incidisse credo meas litteras.* Huius tēporis] *apti ad oblectandum. hilaritatis enim tempus illud erat; quo senatores, laxati a curis, animi caussa exibant.* Is, qui optimas Baias habebat] *qui se tamen huc, suis Baijs omißis, quotannis conferebat; quòd hunc receßum amaret, Baianam illam frequentiam fugeret. quem significet, diuinare non facile est.* Aliud tua

gratia,

gratia, aliud nostra,] *partim tua gratia, partim nostra.* Excludemur] *uerebatur, ne heredes Scapulæ hortos Scapulanos præconi non subijcerent, sed ipsi inter se licerentur, omnibus exclusis. Si igitur, inquit, præconi non subijciuntur, ego excludor. & supra ep. 37. Heredes Scapulæ si istos hortos, ut scribis tibi Othonem dixisse, partibus quattuor factis liceri cogitant; nihil est scilicet emptori loci.* Sin ad tabulam uenimus] *sin præconi subijcientur, & auctio fiet. nam, Tabulam, posuit pro auctione; quòd auctionis signum tabula figebatur. In oratione pro Cæcina, Aebutio, inquit, negotium datur. adest ad tabulam, licetur Aebutius.* Othonis] *Scapulæ heredis, qui & ipse ad hortorum emptionem animum adiecerat. Quanquam, inquit, locuples sit Otho: tamen mea cupiditas efficiet, ut eum in auctione uincam. infra ep. 42. De Othone, diffido, fortasse quia cupio: sed tamen maior etiam res est, quàm facultates nostræ, præsertim aduersario & cupido, & locuplete, & herede. & ep. 46. Difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cum herede. et ep. 29. Si Faberius nobis nomen illud explicat: noli quærere, quanti: Othonem uincas uolo.* De Lentulo &c.] *Quod scribis, uidendum esse, ut a Lentulo exigamus: res in eo non est: id parui refert: magis laborandum de pecunia Faberiana: quam si exigimus, quod uelim enitare; consequemur quod uolumus, ut hortos habeamus. Faberiani nominis cum alibi supra, tum ep. 28. meminit his uerbis: Cum ijs communices, quantopere, & quare uelim hortos; sed ita posse, si expediatur illud Faberianum.*

EPISTOLA

EPISTOLA XL.

Quàm sit φιλαίτιον συμφορά,] *quàm sit querula res calamitas: quàm facile querantur, qui in calamitate sunt. Tacite Atticum hortatur, ut de fano maiorem adhibeat diligentiam; cum sciat, quàm sit φιλαίτιον συμφορά. quod apertius paullo post: Nisi fanum fieri uidero, incursabit in te dolor meus.* Minime in te quidem] *minime ego quidem tecum queror: minime ego te accuso, quòd hortos adhuc non inueneris: sed tamen ita auide sum affectus de fano, ut, nisi id fieri uidero, incursaturus in te sit dolor meus.* Omnes tuas &c.] *si me consolari uis, locum fano reperi. hæc est una mei consolandi ratio. Paullo post: Si me leuari uis, hæc est summa leuatio, uel, si uerum scire uis, una.* Aget iniuste,] *iniquum pretium poscet pro suis hortis. ep. 48.* Dominum] *hortorum Trebonij, & Cusinij. ep. 37.* Tusculanum placet] *ubi fanum fiat. ep. 36. & 47.* Perficies] *ut locum habeamus aliquem, ubi fanum extruere poßimus.* πρόπλασμα] *præfigmentum. qualis, inquit, futura sit Cesaris uituperatio de Catone, perspicitur ex ea epistola, quam ad me Hirtius misit. Forte enim Hirtius in epistola idem faciebat, quod in libro suo, ut Catonem uituperaret cum laude Ciceronis. uide illud ep. 39. Perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit.* Scelere me liberatum non putabo.] *scelerati putantur, qui uota non soluunt. item Cicero scelere se adstrictum putabat, donec fanum, quod filiæ manibus promiserat, non fecisset. infra ep. 42. Ego me maiore religione, quàm quisquam fuit ullius uoti, obstrictum puto. supra ep. 18. Quasi uoto quodam, & promisso*

so me teneri puto .

EPISTOLA XLI.

Videbam enim, quæ scribis :] *cum uiderem quæ scribis, te scilicet esse occupatißimum; nullum a te desideraui diem litterarum, hoc est, nunquam desideraui, nunquam exspectaui tuas litteras : & tamen etiam, te non habere quod scriberes, intelligebam.* Mittam] *aliquem ex meis, qui tibi a me litteras afferat; ut habeas, cui tuas ad me dare poßis.* Nihil aliud, scire me, noui te nihil habere.] *scire me, noui te nihil habere, præterea nihil.* Scripsi tamen] *rectius, ut ego existimo, Scripsisti tamen. quanquam, inquit, eßent inanes tuæ litteræ; nescio quid tamen de Clodiæ hortis habebant.* Res &c.] *horti Clodiæ. uellem, inquit, Scapulanos hortos emere: secundum eos, Clodiæ cuperem.* Secundum Othonem] *hortorum Scapulæ pars ad Othonem heredem peruenerat: ideo dicit, Secundum Othonem, pro secundum hortos Scapulæ: quo modo & infra paullo post, Malim primum Othonis, deinde Clodiæ; eosdem Scapulæ hortos significans.* Illud alterum quàm sit difficile,] *Scapulanos hortos habere, scis difficile esse. Cur difficile? quòd & magni pretij res erat; & eorum hortorum quam partem Otho habebat, tantum aberat, ut uellet uendere, ut etiam a coheredibus reliquas partes emere cogitaret. difficile igitur erat Othonem in emptione uincere, qui et cupidus erat, & locuples, & heres. ep.43. et 45.* Excogitemus] *si neque Clodiæ, neque Othonis hortos consequi possumus; enitamur, ut aliud quippiam ad fanum excogitemus. Quod idem infra his uerbis: Si*

ista

ista minus confici possunt, effice quiduis. Aut domum] Romam. *supra ep.* 40. Vt id ipsum, quod facis, faceres:] *ut domi te includeres rationum caussa. contulerat enim se* Atticus *in suburbanum, ut rationes suas commodius posset conficere, interpellatione sublata. deinde uenit in mentem, idem illud* Romæ *posse facere, si se domi includeret. itaq; fecit. ep.* 43. 44. 45. *&* 46. Commodius] Romæ, *quàm in suburbano.*

EPISTOLA XLII.

Quod scies recte illam rem &c.] *deprauatus locus: neque scripti libri dissentiunt ab impreßis. quòd si coniecturis locus eßet, quas ego probare non soleo, nisi cum ad litteram admodum accedunt; legerem sic:* Quod *scribis, reri te, illam rem fore leuamento: bene facis, quanquam id esset, mihi crede, perinde, ut existimare tu non posses. ut,* Illam rem, *fanum intelligas: et uerbum,* Esset, *referas ad dictionem* Leuamento. *In epistola ad* Pætum *similiter fere locutus est, cum inquit:* Gaudeo *perspectam tibi eße curam meam ualetudinis tuæ: sed mihi crede, non, ut est reapse, ex litteris perspicere potuisti.* Perinde ut existimare tu non posses.] *maiori leuamēto, quàm tu existimare posses.* Diffido,] *me posse eum uincere in hortorum licitatione. ep.* 39. Aduersario] Othone: *qui & ipse eosdem* Scapulæ *hortos a coheredibus suis emere uoluisset. infra ep.* 46. Difficile *certamen cum cupido, cum locuplete, cum herede.* Ista] *ut neque* Scapulæ *poßim, neque* Clodiæ *hortos habere.* Maiore religione &c.] *fanum, filiæ manibus promissum, donec faciam, maiore me religione obstrictum puto, quàm qui uota*

non

non persoluunt. ep. 18. *&* 42. Trebonianos] *hortos, de quibus ep.* 37. *&* 40. Domini] *unum dominum nominat infra, in epist.* 40. *sed hic numero multitudinis unus est; quia, dominus quisnam esset, ignorabat. ut ep.* 41. Ne æstas effluat] *considerandum tibi & de hortis, & de Tusculano: ut, si hortos non inuenis, Tusculano utamur: ne æstas effluat: hoc est, ut omnino fanum hac æstate absoluatur. ep.* 40. *&* 26. *lib.* 13.

EPISTOLA XLIII.

συμπαθῶς] *ad indicandam similem animi affectionem accommodate. scripserat enim* Hirtius, *Ciceronis casum se dolere, de filiæ morte.* Tu enim etiam humanius] *nam si illam epistolam misisses, meum dolorem quasi tractando renouasses.* Illius librum] *ep.* 38. *&* 45. Illius maior laudatio] *Catonis.* Agis,] *de hortis. ep.* 46. *&* 50. A Ponciano] *a quo tempore eius amicum, uel affinem defendi* Pontianum. Vt aditus sit emptori?] *ut in auctione ueneant. nam ad emptionem aditus est omnibus, cum quid per præconem uenditur. uerebatur autem, ne coheredes ipsi inter se licerentur, omnibus exclusis. supra ep.* 37. *Heredes, inquit, Scapulæ si istos hortos liceri cogitant; nihil est scilicet emptori loci. sin uenibunt; quid fieri possit, uidebimus. & ep.* 40. *De hortis Scapulanis hoc uidetur effici posse, ut præconi subijciantur. id nisi fit, excludemur. sin ad tabulam uenimus, uincemus facultates Othonis nostra cupiditate.* Per quemuis heredem] *ex quattuor heredibus Scapulæ si unus modo, quilibet, adnitetur, ut horti Scapulani præconi subijciantur; perficiet.* Mustellam] *qui erat*

unus

unus ex heredibus. ep. 3. lib. 13. ἐγγήραμα] *ubi in senectute uiuam.* οἰκοδεσποτικά.] *non satis officio patris familiæ conuenire. fortasse quia nō essent ita fructuosi horti, ut Scapulani. fructum enim & utilitatem spectare debet pater familias.* In uilla ista.] *sine fructu.* Othonis] *hortos, quos heres Otho cupit. ep. 43.* Druso ludus est suggerendus] *aliquod malitiæ genus est excogitandum, ut suos nobis hortos Drusus uendat æquiore pretio. pro hortis suis iniqua postulabat Drusus. quod indicare uidetur illud: Si Silius nolet, Drusus aget iniuste, ep. 40. & quoniam, uenditorem artificio decipere cum uolumus, aliquem subornamus, qui pretium non nisi minimum promittat, ut ille sua spe deiectus ad æquiora descendat, & nobiscum transigat multo minoris, quàm quanti prius dixerat; aut hoc, aut quippiam huius generis significat, cum dicit, Druso ludus est suggerendus.* Vtendum Tusculano] *fanum in Tusculano faciundum. ep. 36. & 40.* Domi te inclusisti,] *ut rationes conficeres. quod intelligit & supra ep. 41. cum dicit: Venerat mihi in mentem monere te, ut id ipsum, quod facis, faceres. putabam enim, commodius te idem istud domi agere posse interpellatione sublata. & infra ep. 48. Velim scire, quid tibi restet, aut iam ne confeceris.* Contudi enim animum,] *cum abhorreret a Tusculano, quòd quasi admonitio uideretur amissæ filiæ; suspensus & incertus per aliquot dies ancipiti consilio pependit, utrum Lanuuio in Tusculanum, an Romam se conferret: itaque ep. 40. Postridie, inquit, Iduum Lanuuij constitui manere, inde postridie in Tusculano, aut Romæ. & ep. 41.* Ego me hinc

hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum. & ibidem: Ego *postridie* Iduum *Lanuuij manere constitui, inde aut* Romæ, *aut in* Tusculano. & *ep.*26. *lib.* 13. *Proficiscar hinc: quò autem* Lanuuio? *conor equidem in* Tusculanum, *sed faciam te statim certiorem.* Tandem *uicit animum repugnantem, & in* Tusculanum *profectus est. ep.*41. & 42. Contudi animum] *pugnaui cum animo meo, & uici. Idem ep.*45. *Vincam, opinor, animum:* Lanuuio *pergam in* Tusculanum. Si modo permansero] *si modo in hac sententia permanebo, ut in* Tusculanum *eam.* Nec Cartini &c.] Narrabat *Philotimus, tantum abesse ut* Pompeius *Cartini teneretur, ut etiam bellum esset adhuc satis magnum.* Cartini: *rectius puto,* Carteiæ: *nam,* Cartini, *mendosa dictio uidetur; cum in* Hispania, *qui hoc nomine appelletur, locus omnino sit nullus.* Carteia *autē in extrema* Bæthica *oppidum est ad mare* Ibericum, *quò* Cn. Pompeius Magni *filius ex fuga se recepit, magno prœlio uictus a* Cæsare *ad* Mundam. *auctor est, qui librum scripsit de bello* Hispaniensi. Teneri] *quia sine copijs exire non audebat: ad extremum, seditione concitata,* Carteiensium xxx *naues longas occupauit, & profugit. auctor idem.* Qua de re &c.] Clodius Patauinus *acceperat litteras ex* Hispania, Pompeium Carteiæ *teneri.* Se id factum arbitrari] *cum dicerent; quod in litteris ad* Clodium *missis esset scriptum, se id arbitrari uere scriptum esse, ut* Pompeius Carteiæ *teneretur.* Fuluiaster] Fuluio *similis: solet* Fuluium *imitari, qui pro* Pompeio *facile mentiebatur. solet esse mendax pro* Pompeio: *itaque non uidetur ei*

magno-

magnopere credendum. epist. 7. lib. 10. Naufragio Caniniano] *ep.* 36.

EPISTOLA XLIIII.

Duo magna συντάγματα] *duos libros Academicos, & quinque de finibus: quæ scripsit Cæsare in Hispania bellum gerente contra* Pompeij *liberos*. Aberrare] *ep.* 37. *Ego hic scribendo dies totos nihil equidem leuor, sed tamen aberro*. Optime] *quòd ualet. supra meminit de* Atticæ *inualetudine*. ἀκηδία] *torpedo. scripserat. enim* Atticus*, insolita quadam torpedine se teneri: quam græco uerbo* ἀκηδίαν *nominauerat. est autem unum ex indicijs, quæ morbum prænunciare dicit* Hippocrates. Etsi scribis nihil esse] *etsi scribis, nullius periculi rem esse*. ἀνεκτότερα] *dolor ex interitu filiæ tolerabilior* Asturæ*, quàm in* Tusculano. Vt *etiam epist.* 26. *lib.* 13. Locum *habeo nullum, ubi facilius esse possim, quàm* Asturæ. Magis angunt &c.] *magis autem angunt in* Tusculano*, ex filiæ recordatione: itaque* ἀνεκτότερα *hic erant*. Etsi tamen] *pro quanquã Cicero dixit tamenetsi et in epistola ad* Plancium: Sed *tamenetsi antea scripsi, quæ existimaui scribi oportere; tamen hoc tempore breuiter commonendum putaui, ne quo periculo te proprio existimares esse. quòd si, tamenetsi, pro tametsi ponitur: cur*, Etsi *tamen, reijciamus, præsertim cum idem* Cicero *&*, Etiam *si, dixerit, &*, Si *etiam, eodem sensu: ut in oratione de haruspicum responsis:* Cuius *si etiam uim, & grauitatem illam singularem ac pœne diuinam assequi posse: tamen non dubito, quin ea tela &c. expono igitur*, Etsi *tamen, tamenetsi; uel, quod usitatius est, tametsi*. Illa] *quæ refri-*

refricant dolorem, in Tusculano, inquit, magis angor: sed ubique tamen angor. ubique enim refricat amissæ filiæ recordatio, quanquam magis in Tusculano. De Cæsare uicino &c.] *in colle Quirinali & Quirini templum erat, & Salutis ædes, Salutis augurium dicta. cum autem in Quirini templo statua Cæsaris posita esset, cum hac inscriptione,* θεῷ ἀνικήτῳ, *ut scribit Dio libro 43. facete ominatur Cicero, & ait, eum* σύνναον *Quirini malo, quàm Salutis: id est, Salutis in templo Cæsarem esse nolo, ut scilicet seruari ne possit; in Quirini uolo, ut ob tyrannidem, quemadmodum ille, crudeliter a ciuibus occidatur. Vicino autem intelligit Attici. & paullo post per iocum, Domum, inquit, tuam pluris uideo futuram uicino Cæsare. Domum enim Atticus habebat in colle Quirinali, ab auunculo hereditate relictam, ut in ipsius uita Nepos tradit: & habebat prope Quirini templum, ut in primo de legibus scriptum est: & P. Victor in* VI. *regione statim post templum Quirini collocat ædes Attici, eademq; in regione Salutis ædem statuit in colle Quirinali. unde illud ep.* 1. *l.* 4. *Tuæ uicinæ Salutis.* σύνναον Quirini] *infra ipse se exponit. (ep.* 28. *l.* 13.) *cum dicit, hunc Quirini contubernalem.* Hirtium:] *librum ab Hirtio scriptum contra Catonem.* Amici nostri] *Hirtij.*

EPISTOLA XLV.

Vincam, opinor, animum] *Tusculanum fugiebat; quòd eius loci, ubi Tulliola perierat, aspectus renouare dolorem uideretur: itaque ep.* 43. *contudi animum, & fortasse uici. & ep.* 26. *lib.* 13. *Conor equidem in Tusculanũ. non dixit Cogito, sed Conor, ut inuitus, & ani-*

mo repugnante. Fundo illo] *Tusculano*. Manebit] *æternus erit. erit quidem dolor meus uitæ æqualis, tantum aliquanto leuior: dies enim mitigabit. quòd si Tusculanum, quasi admonitionem filiæ, refugio: aut eò mihi nunquam eundum est: (nam dolor idem manebit) aut, si iturus aliquando sum, nescio quid intersit, utrum nunc eam, an ad decem annos*. Admonitio] *Tusculanum. cuius aspectus admonitio quædam amissæ filiæ uidebatur. non est, inquit, grauior is dolor, quem ex Tusculani conspectu capio, quàm qui me dies noctesq; conficit*. Quibus assidue &c.] *quæ erant istæ admonitiones, quibus assidue Cicero conficiebatur? uirtutes Tulliolæ*.

EPISTOLA XLVI.

Tu igitur,] *subaudi, ad me uenies*. Vel binæ] *prius quàm ad me uenias, uel binas uterque dare litteras poterimus* Occurram] *ueniam ipse ad te, si tu ad me minus commode poteris*. Magnum opus est.] *ut Scapulanos hortos habeamus: primum, quòd emptori esse adi tum heredes nolunt: (ep. 37.) deinde, quòd, etiam si permittant, mihi tamen in auctione certamen impendet cum Othone, id est, cum cupido, cum locuplete, cum herede. ep. 46.* Ad Clodiam] *ut potius de Clodianis hortis cogitem*. Explorandum est] *uidendum, quid de eo nomine sperare possimus; sine quo neutrum possemus, neque Scapulæ hortos emere, neque Clodiæ*. Cum Balbo] *quo adiuuante, nomen Faberianum facile potuisset expediri: quòd, absente Cæsare, cum Oppio remp. administrabat; & quæ illi egissent, Cæsar omnia probabat. supra ep. 28. Communices, inquit, cum Balbo, & Oppio, quanto-*

quantopere, & quare uelim hortos; sed ita posse, si expediatur illud Faberianum. Nec audere incerto] *non audeo hortos emere, incerto isto nomine, hoc est, nisi certus sim pecuniam a Faberio futuram.* Quia tanti rem æstimas] *hic aliquis exponeret: quia scribis, Clodiæ tibi hortos ualde probari. ego malo sic: quia scribis, Clodiæ hortos multo minoris esse, quàm Scapulæ: adductus in hanc sententiam ab ipso Cicerone; qui se ipse interpretatur ep.29.l.13. A Clodia, inquit, sperare uideor ob eam caussam, quòd & multo minoris sunt, & Dolabellæ nomen iam expeditum uidetur. At relatiuum, Tanti, num quid potest ad paruitatem referri? potest: & exemplum est ep.38.interpretatione nostra satis illustratum.* Illud] *hortos Scapulanos.* Magna res est,] *magni pretij.* Cum cupido &c.] *Othonem intelligit, unum ex coheredibus; qui & ipse eosdem hortos cupiebat. ep.39. & 41.* Hirtii librum] *in quo colligit uitia Catonis. ep.38. & 43.* Arbitrabar] *eum esse mendacem, & illa, quæ dixit de Pompeio, uera non esse. epist.43. Solet omnino esse Fuluiaster.* Pluris uideo futuram] *uideo fore ut pluris æstimetur. iocatur.* Vicino Cæsare] *non quòd ille prope te habitet, sed quòd eius statua sit in tẽplo Quirini, a quo templo non longe abest tua domus.ep.43.*

EPISTOLA XLVII.

Confeceris.] *rationes. ep.41. & 42.* Totus] *cum uniuersa familia.* Quod licebit] *quot, in antiquis libris: & mandaui meis, ut ita imprimerent. ego, quotus. ut dicat, Tu ad me, quotus licebit. pro, cum tot comitibus, quot mea uilla poterit recipere. unde illud apud Horatium*

in epistola ad Torquatum:

„ *Tu, quotus esse uelis, rescribe; & rebus omißis,*

„ *Atria seruantem postico falle clientem.*

Quotus esse uelis, dixit, id est, quot comites uelis tecum adducere. Et Martialis: Dic, quotus es, quanti cupias cenare: eodem sensu.

EPISTOLA XLVIII.

Cognationem,] *quia Ciceronis auus amitam C. Marij septies consulis in matrimonio habuerat. libro 3. de legibus.* Quem scripsissem] *Cicero scripsit uersibus librum de C. Mario, eumq; inscripsit, Marius. lib. 1. de legibus.* L. Crassi, aui sui] *L. Licinij Craßi, oratoris eloquentißimi, qui consul fuit cum Q. Mucio Scæuola. Aui sui: materni. etiam epist. 8. lib. 13. appellat eum L. Craßi nepotem.* Vt se defenderem] *contra eos, qui negabãt C. Marij nepotem esse. Est autem hic, Erophilus ille Equarius medicus, de quo meminit Valerius cap. XVI. lib. IX. quem Cæsar extra Italiam relegauit, doctus non C. Marij nepotem esse, sed Erophilum quendam Equarium. cui deinde post mortem Cæsaris uncum esse impactum, quòd de trucidando senatu cogitasset, scribit Cicero Philippica prima. quod etiam significat in epist. 8. lib. 14.* Propinqui eius] *C. Marius, ille septem consulatibus insignis, uxorem duxit Iuliam Cæsaris amitam. ideo propinquum eius Cæsarem appellat. Plutarchus in Mario, & Cæsare, & Suetonius in Iulio; qui, eam a Cæsare pro Rostris laudatam, scriptum reliquit: quod & Plutarchus tradidit.* O tempora, &c.] *scripserat Atticus aut sic, aut in hanc fere sententiam: Curtius consula-*

consulatum uellet, sed dubitat petere. O tempora, *inquit Cicero cum indignatione: fore, cum dubitet Curtius consulatum petere? quasi dicat: Curtius igitur consulatum uellet? infimi igitur homines de consulatu cogitant? o tempora.* Fore] *uerbum per se positum: & est figura, ἀποσιώπησιν quam appellat Quinctilianus: quam fere solemus usurpare, cum quid indignantes pronuntiamus: quale illud apud Virgilium, Me ne incepto desistere uictam?* Epistolam ad Cæsarem tibi misi.] *ut mihi rescriberes, quid & tibi, & istis uideretur. Illa epistola Cæsarem Cicero ad Particum bellũ cohortabatur. ep. 2. et 34.* Horti] *Scapulani: quorum auctio futura erat. paullo post: De Virgilio, ut scribis. hoc tamen uelim scire, quàndo auctio.*

EPISTOLA XLIX.

Sexti auctioni] Sex. *Pæduceus, Attici amicissimus, quippiam in auctione uenditurus erat, Attico auctionem curante amicitiæ caussa. ep. 50. h. lib. & 2. lib. 13.*

EPISTOLA L.

Si unus esses.] *si te unum haberem, minus solus essem, quàm cum multos habeo. maiorem enim ex tuo unius, quàm ex multorum sermone delectationem capio.* A Pæduceo] *post auctionem Pæducei. ut epist. 50. lib. 13. Ab ea igitur.* Etiam ante] *non nihil significas, te esse uenturum etiam ante Pæducei auctionem.* Quando auctio.] *hortorum Scapulanorum. nam Virgilius unus ex coheredibus Scapulanis. quod infra, ep. 26. l. 13. non obscure perspicitur. scribit enim sic:* De Virgilij parte ual de probo. *sic ages igitur. & quidem id erit primum, pro-*

ximum Clodiæ.ep.48. Horti quam in diẽ proſcripti ſint, uelim ad me ſcribas. Vt tẽpora,] *ut poſtulant tẽpora. nihil enim ſcripſi in epiſtola, niſi quod optimum ciuẽ deceret, ſed ut temporibus tamẽ paruerim. quaſi dicat: non plane tamen, quod ſentiebã, edidi. quid agas? tempora ita ferunt. De eadem epiſtola paullo ante.* Iſti] *Cæſariani.* Simulatio] *nam ſi eos ſimulare ſenſeris, pro eo accipiã, quaſi epiſtolam repudiarint.* De Cærellia] *cui debebat. ep. 21. l. 13. hæc eſt, quam epiſtolarum, quæ familiares uocantur, l. 13. commendat P. Seruilio.* Perſcriptionem] *ſolutionem. perſcribemus enim in tabulis, cui data pecunia ſit.* Hoc metuere] *uereris, ne ſit contra dignitatem meã, ſi ego diutius debeam.* Alterum] *perſcriptionem. non metuis, ne non ſit, unde ſoluamus. Ita locutus ep. 21. l. 14.* Suſtinenda ſolutio] *uidendum nobis eſt, ut ne Cærelliæ prius ſoluamus, quàm de Metone & Faberio, debitoribus noſtris, ſciamus: uidelicet, an poſſint & ipſi nobis ſoluere, & id quando uelint.*

EPISTOLA L.

Profectus eſt.] *Athenas.* Præs pro Flaminio] *ep. 16. lib. 14.* Quid egeris,] *num oſtenderis ijs, quibus ſcis oſtendi me uelle.* De Silio] *de hortis Silij. ſupra.* Spintherem] *opinor intelligi filium P. Cornelij Lentuli, eius, quem ab aſſecla quodam Spintheris cognomen ſumpſiſſe Valerius tradit. nam pater iam perierat, ut in libro de claris oratoribus. & Spintheris cognomine filium quoque Plutarchus appellat in Cæſare. ep. x. lib. 13. & xi. l. 14.* Securi es animi,] *non laboras. Libros de philoſophia his temporibus Cicero ſcribebat*

bat: quorum argumentum & sententias fere sumebat a Græcis; uerbis utebatur non admodum consuetudine tritis, cum Græcorum uerborum uim exprimere Latinis *uerbis cogeretur, idq́; consequi non posset usitatis: ut in eo nimiũ libertatis assumẽs, de lingua* Latina *minimum laborare uideretur.* Talia] *de philosophia. quos autem libros, non scribit: quòd, tam prope cum essent, ut non modo per litteras, sed etiam præsentes sæpe colloquerentur, nominare uidebatur esse minus necessarium.* ἀπόγραφα sunt] *hæc, quæ scribo, non scribo cum labore, cum e* Græcorum *libris descripta transferam in meos.* Verba tantum affero] *uerba affero de meo, res mutuor a Græcis.*

EPISTOLA LII.

Epiroticæ litteræ] *quas in* Epirum *scribis tuorum negotiorum caussa. Forte autem,* Litteræ, *abundat. aptius certe ad breuitatem,* Ciceroni *in his epistolis familiarem, uideretur.* Fasciculum] *quem in* Epirum *mittis, ut ex* Epiro *deinde* Athenas *deferantur. nam* Athenis *erant* Martianus & Montanus *cum* Cicerone *filio.* Dedisti] *fasciculum, in* Epirum *perferendum.*

IN LIBRVM XIII EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

CICERONEM] *filium.* Seuerius] *obiurgans eum, quòd immoderatos sumptus faceret. quod indicat illud, ep.46. Turpe est nobis illum, qualiscunque est, hoc primo anno egere: post moderabimur diligentius.* Magis, quàm quemadmodum] *dictio, Quàm, uidetur abundare. sic infra,* Nec *in hac quidem re quidquam magis, ut uellem, accidere potuit.* Tullios] *Martianum, & Montanum, qui cum Cicerone filio Athenis erant. quod illud ostendit, ep. 50.* L. *Tullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. Et illud: Misi ad te epistolas ad Martiánum, & Montanum.* Aut ista proficient] *ista, hæc diligētia, qua tu in litteris tuis ad Ciceronem & ad Tullios usus es. Proficient: ut Cicero in sumptibus sit restrictior.* De pecunia] *a debitoribus exigenda, ut hortos emere posset.* Ob eam caussam, quæ suscepta est] *ob fanum, quo filiam consecrare deliberatum est.* Cuius festinationem mihi tollis] *non uis me festinare, neque pateris ut ego te urgeam, cum hac æstate nos, quod uolumus,*

lumus, habituros affirmes. Iſtis placeat] *iſtis: Cæſarianis. placeat: mittenda ſit ad Cæſarem, nec ne. ep.*49. Nicias] *hic erat apud Ciceronem. ep.*25. & 52. *lib.* 12. Quanti patrem feci] *cuius quæſtor Cicero fuerat in Sicilia, auctore Pediano.* Et ſi de epiſtola] *ad Cæſarem: de qua paullo ante.*

EPISTOLA II.

Celeritas tua,] *in ſcribendo.* Res ipſa] *quã ſcripſiſti: qua nihil poteſt eſſe indignius.* Humanitatem omnem] *omnem ſenſum humanitatis: ut iam neque dolere ullo damno, neque lætari ullo commodo poßimus. id autem ob interitum filiæ; qua amiſſa, nihil iam in reliqua uita ſibi eſſe curandum ſtatuebat.* Veruntamen.] *exſpectabam. & eſt figura, qua uſus eſt ep.* 8. & 12. *lib.* 14. & *in epiſtola ad Tironem his uerbis: Conſice profeßionem. etſi hæc pecunia ex eo genere eſt, ut profeßione non egeat. ueruntamen.* Epiſtolas] *quibus eos Cicero rogabat, ut exactionem Faberiani nominis adiuuarent. nam & ſupra, ep.*28. *lib.* 12. *Cum Oppio, inquit, & Balbo communices, quantopere, & quare uelim hortos; ſed ita poſſe, ſi expediatur illud Faberianum.* Et tamen] *quanquam ad Oppium & Balbum ſcripſi de Faberio: tu tamen ſicubi Piſonem poteris conuenias, ut cum eo de auro colloquaris. Et, opinor, hoc intelligit, ut ad emptionem hortorum auream pecuniam a Piſone argentario mutuam ſumeret uſura pendenda: uel: ut argentea pecunia Piſoni daretur, Piſo auream redderet. Piſonẽ autem argentarium fuiſſe, indicat illud ep.*5. *lib.* 12. *Ad Aulum ſcripſi, ut ea, quæ bene noſſem de auro, Piſoni demon-*

monstrarem. quo etiam loco de permutatione agitur. & in fra ep. 4. Si quid poteris, inquit, cum Pisone conficies: Aulus enim uidetur in officio futurus. utrobique enim Auli mentio: & utrobique eius opera apud Pisonem Cicero uidetur uti. de Pisone autem ep. 4. 10. 12. huius libri, et 10. lib. 14. Attribuatur,] *numeretur, soluatur. Attributam pecuniam Pedianus dicit esse, quam in stipendiũ militum ex ærario depromptam tribuni ærarij quæstoribus adnumerabant. idem fere M. Varro. sed a rebus publicis transferri ad priuatas, docet illud ep. 3. lib. 16.* Maxime *autem me angit ratio reliquorum meorum: quæ quanquã explicata sunt; tamen, quòd & Dolabellæ nomen in his est, & attributio est mihi nominum ignota, conturbor. itẽ illud in epistola ad Tironem fam. lib. 16. De attributione conficies: de repræsentatione uidebis. De domesticis rebus hactenus. de publicis omnia mihi certa, quid Octauius quid Antonius.* Accipies ab Erote] *cognosces ab Erote, quantum nobis a Faberio debeatur. is enim Ciceronis rationes procurabat. ep. 15. & 18. lib. 15. & 2. et 14. lib. 16.* Ariobarzanis filius] *eius, quem a Mithridate fuisse expulsum legitur in oratione pro lege Manilia.* Eum Sextius noster parochiis publicis occupauit] *ei Sextius noster & domum iam, & omnia ad uictum necessaria de publico curauit. Parochijs: præbitionibus: & parochus, qui huic muneri præerat, ut sumptu publico siue legatos, siue alios muneribus ornaret, aut etiam aleret. & dixit, Occupauit, quasi, ante me cepit, ut ego eum frustra sim inuitaturus. quale illud in Tusculanis, opinor, quæstionibus: Occupaui te fortuna, at*que

que cepi, omnesq; aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses. legendus Acron in illud Horatii, Proxima Cãpano Ponti quæ uillula tectum Præbuit, & parochi, quæ præbent ligna, salemq;. Summo beneficio meo] *nam Ariobarzanem, eius fratrem, Cappadociæ regem, præsentibus insidijs nec opinantem liberauerat, regnumq; ei seruauerat, ut in epistola ad senatum, & in ea, quam eodem libro ad Catonem scripsit. ep. 20. lib. 5. & fam. ep. 2. & 4. lib. 15.* Cum fratribus illius] *unum Ariobarzanem seruauit, ut ipse ad senatum et ad Catonem scribit: & unum ibi nominat Ariobarzanis fratrem Ariarathem: ut hic uideatur, fratre, legendum potius, quam fratribus. sed, repugnantibus antiquis libris, nihil muto.* Apud me] *domi meæ: cum tamen ipse abesset. sic locutus ep. 3. lib. 15.* Auctio Pæducei:] *cui Atticus dare operam uolebat. ep. 48. lib. 13.* Cum poteris ergo] *ad me uenies.* Faberius] *exactio nominis Faberiani.* A discipulis] *quos Romæ habebat. & fortasse is est, qui Cicerones filios docuerat: de quo supra.*

EPISTOLA III.

Non dum scilicet,] *litteras equidem a te exspectabam, sed non dum tamen. qui enim tabellarij a te mane discedunt; (erat autem Atticus Romæ, Cicero in Tusculano, ut propinqui maxime essent: epist. 12.) mane certe huc peruenire non possunt, multo etiam minus, qui meridie.* Ista nomina] *de quibus ad me scribis. Cicero, cum pecuniam non haberet, unde hortos emeret, Attico mandauerat, ut aliquid uenderet. Atticus in uenditione non pecuniam accepit ab*

eo, qui emit, sed nomina, ita tamen, si ea nomina Cicero probasset, ad quem de ea re scripturus erat. Videbis dubitare] *quòd & plura sint nomina, ut exigi deinde omnia, nisi magna molestia, non poßint; & in istis nominibus non bonum nomen Cœlius uideatur.* Ad me refers] *Atticus ad Ciceronem retulerat de nominibus illis, ut faceret ipse quod liberet; hoc est, ut illa uel acciperet, uel reijceret, quandoquidem ipsius res ageretur.* Ipse] *si ipse adessem, & meum negotium gererem.* Vtrunque laudo] *utamur, inquit, his nominibus. nam neque mihi plura uidentur: & Cœlium probo.* Factus esset] *Germani in suis libris, factus es: ego, factus esses: hoc sensu: nisi hæc nomina haberemus, tu aliquando præs factus esses pro me. & quia dixerat, Aliquando, incertum tempus & incertam rem significans: definit, & tempus remq; exprimit, cum infert, In his quidem tabulis. in his quidem tabulis, quas in hortorum emptione facturus sum, pro me certe spopondisses, nisi hæc haberemus nomina, quæ hortorum uenditoribus dari possent.* A me igitur omnia] *fient. ego te de sponsione non rogabo: ipse per me omnia conficiam.* Quòd dies longiores:] *malim sic, Quod dies longior est: ut intelligatur dies nominum exigendorum, quam scripserat Atticus abesse longius, quàm oporteret.* Teneamus modo, quod uolumus, &c.] *contingat modo, quod optamus, ut scilicet hortos assequamur. nam, quod ad diem nominum attinet, quam scribis longiorem esse: puto fore, ut præco, qui Scapulanos hortos in auctione uenditurus est, non præsentem pecuniam ab emptore*

poscat

poſcat, ſed diem largiatur ſolutionis faciendæ non minus longam, quàm ea dies eſt, ad quam hæc nomina exigentur. quòd ſi iſtam diem præco non concedet; non dubito, quin ab heredibus eam impetremus. itaque utamur his nominibus: neque te iſta dies moueat; cum æque longa futura ſit ea, quam ad hortorum pretium perſoluendum ſi minus præco, heredes certe dabunt. Videbis.] *ut in auctione Scapulanorum hortorum, quantum poterint, nos adiuuent.* Erat *enim ex coheredibus: quod inſequens membrum declarat.* Pars duorum] *quæ pars hortorum ad Criſpum, quæ ad Muſtelam pertineat. ep. 5.* Epiſtolam] *mihi a Bruto miſſam.*

EPISTOLA IIII.

Habeo munus &c.] *infra ep. 26. ita ſcribit: Sicunde potes, erues, qui decem legati Mummio fuerint. Polybius non nominat. eorum nomina Atticus inuenit, inuenta miſit ad Ciceronem. Habeo, igitur inquit, munus a te elaboratum decem legatorum.* Et *hic quoque perſpicuum eſt, lapſum eſſe in ordine qui has epiſtolas retulit in uolumina: cum infra de nominibus decem legatorum Atticum roget, hic autē ea ſe dicat accepiſſe.* Et quidem puto] *puto eos fuiſſe, quos tu ſcribis.* Nam filius &c.] *dixerat olim Hortenſius Ciceroni; in decem legatis cum L. Mummio ad bellum Achaicum profectis Tuditanum fuiſſe; cum Tuditanum proauum ſuum intelligeret, Cicero autem de auodictum acciperet. ſed Atticus proauum fuiſſe oſtendit, eius patrem, quem Cicero ſignificari ab Hortenſio putauerat.* Reſpondet *igitur ad epiſtolam Attici, in qua ille ſcripſerat, in decem legatis fuiſ-*

ſe

se Tuditanum Hortensii proauum; cum Cicero eius filiū, Hortensii auum, intelligi putasset. Sensus est: Puto plane fuisse decem legatos, quos ad me scripsisti, & fuisse in ijs Tuditanum Hortensii proauum. ego autem de Tuditano eius filio intellexeram: quem in decem legatis non fuisse, nunc quidē facile credo; cum quæstor fuerit anno post, quàm quæstor Mummius: ut simile ueri non sit, legatum Mummii fuisse, cum adhuc esset adolescens. uide ep. 6. 31. 32. & 33. Mummius] *L. Mummius Achaicus, qui consul fuit cum L. Cornelio Lentulo, clarus euersa Corintho.* De nominibus quæris quid placeat] *de nominibus legatorum a te scriptis. Placere: ostendit sibi placere legatorum nomina, cum dixit, Et quidem puto.* Conficies:] *de auro. ep. 1.* Aulus &c.] *Aulus in eo nos adiuuabit.* Velim ante posſis:] *cuperem, ante Bruti aduentum liceret tibi in Tusculanum ad me uenire.* Vt quærat] *ut quærat de familiaribus, aut de seruis Bruti, quo die sit uenturus in Tusculanum.* Et uidelicet:] *& uidelicet puto ita esse. cum enim ad Corinthum fuerit, & fuerit consulis frater; consentaneum est, eum in decem legatis, quos frater habuerit, fuisse.*

EPISTOLA V.

Vrge.] *ut hortos suos nobis uendat.* Illam diem &c.] *intelligit hortos Scapulanos, cum dicit Illam diē: cum, Istam, Silianos: & diem intelligit solutionis. Torquatus enim hoc dicebat: Silium concedere, ut hortorum suorum emptor mense Maio pretium persolueret: heredes Scapulæ tam longam diem non concedere. ideoq; Atticū Cicero hortatur, ut urgeat de Silianis.* De Crispo,

&

& Mustella] *hoc est de hortis Scapulanis: uterque enim heres erat Scapulæ. ep.3.* Aduentum] *cum in Tusculanum ueniet.* In magno nostro negotio] *de hortis scilicet.*

EPISTOLA VI.

De aquæductu] *non in agro, sed in urbe.* Columnarium &c.] *tributum, quod in singulas columnas domum sustentātes exigeretur, propterea quòd opulentiam significarent habitantium. Cæsar libro. 3. de. bello ciuili: Acerbißime imperatæ pecuniæ tota prouincia exigebantur. multa præterea generatim ad auaritiam excogitabantur. in capita singula seruorum ac liberorum tributum imponebatur. columnaria, hostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, uecturæ imperabantur.* Vide, ne nullum] *malo, Vllum. ut dicat: uide, ne in columnarium ullum uectigal incidamus: uide, ut omnino columnarij debitionem effugiamus. Forte quippiam cum columnis Atticus ædificabat Romæ Ciceronis nomine: ut de columnario deinde pendendo non sine caussa Cicero timeret.* Legem] *qua columnarium antea pendebatur.* Pisoni &c.] *argentario, pecuniam, Catoni pupillo, aut eius tutoribus creditam, repetenti.* Coheredibus] *Catonis creditoribus.* De puero Lucullo] *si de pecunia, quam Luculli pueri tutor in Achaia sumpsit, Piso aget. erat autem, ut est in proœmio libri 3. de finibus, unus e tutoribus Cicero.* Cum illius obiurgatoria] *qua Brutus eum obiurgauerat, quòd interitum filiæ mollius ferret, quàm uirum deceret. itaque ipse Brutum solans in morte matris, Est, inquit, alienum tanto*

tanto uiro, ut es tu, quod alteri præceperit, id ipsum facere non posse. me quidem cum rationes, quas collegeras, tũ auctoritas tua a nimio mærore deterruit. cum enim mollius tibi ferre uiderer, quàm deceret uirum, præsertim eum, qui alios consolari soleret; accusasti me per litteras grauioribus uerbis, quàm tua consuetudo ferebat. Iudiciali modestia ut caream] *scripserat* Atticus, *esse qui eius patrocinium in iudicijs desiderarent. uidebis, inquit* Cicero, *ne quis mihi molestus sit, ut eum in iudicio defendam. nã iudiciali molestia omnino cupio carere.* Istum,] *quem tu scribis in decem Mummij legatis fuisse.* Filium] *istius Tuditani filium fuisse putaram in decem: sed uidelicet assentior tibi, qui patrem scribis fuisse; cum filius, qui tum erat adolescens, legatus esse non potuerit.* Mummium fuisse ad Corinthum] *cum Lucio fratre, qui eam deleuit, ep. 4.* Spurius] *nepos, ut opinor, Spurij Mummij, quem dicit ad Corinthum fuisse cum fratre.* Nuper est, * Epistola &c.] *tale quippiam desideratur, Mortuus: ut, Qui nuper est mortuus, legatur, quod in antiquo libro legitur.* Missas] *a Sp. Mummio.* Quin fratri fuerit legatus, non in decem] *proficiscentibus ad bellum legati dabantur: postea, ut uicta prouincia componeretur, decem legati decernebantur. in oratione pro Cornelio Balbo, C. Cæsarem, inquit, senatus & genere supplicationum amplißimo ornauit, & numero dierum nouo. idem in angustijs ærarij uictorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit.* Et de *prouincijs consularibus: Actum est de decem legatis: quos alij omnino non dabant, alij exempla quærebant, alij tem-*

pus differebant, alij sine ullis uerborum ornamentis dabāt. Et in epistola ad Lentulum: Stipendium Cæsari decretum est, & decem legati. quanquam Cæsari, ob multas de Gallis uictorias, dignitatis caussa decem legati decreti sunt, non ut Gallia, in qua bellum adhuc gerebat, in prouinciæ formam redigeretur. Fuit igitur Sp. Mummius in primis fratris legatis, in decem non fuit. Illum fratri] Sp. Mummium L. Mummio. In primis eius legatis] in ijs, quos primum eduxit.

EPISTOLA VII.

Hæc cures,] hæc, quæ ad me scripsisti. nam Attici litteris respondet. A Cæsare] in Hispania bellum gerente contra Pompeij liberos. In epistola nostra] intelligit epistolam, quam ad Cæsarem scripsit: quam tamen, ut opinor, non misit, quòd in ea Cæsaris amici, qui Romæ erant, nimium multa mutari uellent. ep. 27. & 28. argumentū autem illius epistolæ hoc fuit, ut Cæsar remp. constitueret; quæ minus firma uideretur, legibus, quas ipse tulerat, neglectis; deinde ad Parthicum bellum proficisceretur. ep. 33. Leges suæ] ut de iudicijs, de sumptibus, de præmijs eorum, qui plures filios suscepissent, quas leges tulit post bellum Africanum. Dio libro 43. Est εὔλογον] uelle Cæsarem Romæ manere propter eam caussam. Idque eram suspicatus &c.] ego item existimaueram, fore, ut Cæsar maxime propter eam caussam Romæ uellet manere, ne se absente leges suæ negligerentur: idq; scripsi in epistola ad Cæsarem. Sed istis mos gerendus est] quibus eam epistolam mitti non placet. ep. 28. Nisi placet &c.] nisi tu in hac opinione es, ut hanc ip-

sam sententiam persequamur, hoc est, ut omnino scriptam epistolam ad Cæsarem mittamus. Et Lentulum cum Metella fecisse diuortium.] *refertur ad illud, Sextius narrabat.* De Mustela, aut si Silium uideris] *de hortis Scapulanis, & Silianis. hoc supra ita sæpe narratur, ut hic putidum uideatur explanare.*

EPISTOLA VIII.

Triplices remiseras.] *modo a me discesseras, & paullo post ego ad te trinas litteras miseram, tuq; ad omnia responderas: ut iam, quod scribam, nihil plane sit.* Triplices: *non dicit, trinas, sed triplices, quasi, tribus meis epistolis respondentes. Et cum dicit,* Paullo post triplices remiseras; *plus dicit ad ostendendam argumenti inopiam, quàm si dixisset,* Paullo post trinas ad te miseram. *quod enim tribus epistolis Cicero scripsisset, colligere eadem illa, & in quartam conijcere potuisset: quod facere non nunquã solemus. ita scribendi sententiam habuisset. cum autem non modo ipse ad Atticum trinas misisset, sed Atticus ad omnia respondens triplices remisisset: iam plane, quod scriberet, reliquum nihil erat.* Cœlianorum] *uide illud ep.7.lib.12. In Bruti epitoma Fannianorum.* A Philoxeno] *mitte Panætii librum de prouidentia, a Philoxeno sumptum.*

EPISTOLA IX.

Dolabella] *confectum enim bellum erat in Hispania: cui Dolabella interfuit, & ante Cæsarem in Italiam reuertit.* ἐκτενέστερον] *cum maiore significatione beneuolentiæ. Et subintelligi perspicuum est, illius sermone.* Ventum est tamen ad Quinctum] *pro, tamen, rectius*

mea

mea sententia legeretur, tandem, sensu non obscuro. Multa ἄφατα, ἀδιήγητα] *dicebat Dolabella a Quincto filio dicta contra Ciceronem in Hispania: quod & antea literis idem Dolabella obscure significauerat. ep. 37. l. 12.* Exercitus] *Cæsaris in Hispania. non, inquit, secreto, aut inter paucos mihi male dixit Quinctus, sed ita palam, ut exercitus omnis cognosceret. & cum alia in me coniecit ἄφατα ἀδιήγητα, tum unum eiusmodi, quod ego, nisi exercitus id sciret, non dico Tironi dictare, sed ipse scribere non auderem.* Sed hactenus] *reprimit se. nam cum ostendisset, illud maledictum a Quincto in se collatum ita turpe esse, ut scribendum non uideretur, sed scribere tamen se uelle, quando id exercitui notum esset uniuerso: uictus acerbitate rei, scribendi consilium omisit, & intulit, Sed hactenus, figura utens sententiam terminãte.* Secum egissem,] *de re Torquati. ut apud Cæsarem aliquid ageret Dolabella Torquati caussa; cum Torquatus ipse gratia minus posset, qui Pompeianus fuisset. intelligo autem Aulum Torquatum: nam Lucius frater perierat, ut in Bruto legitur: quem librum ante hoc tempus scriptum esse, uel id aperte indicat, quòd in eo libro Marcellum ait Mitylenis uiuere, hic autem occisum esse tradit. ep. sequenti.* Si quid de Bruto.] *quid significat? Bruti nouas nuptias. nam, dimissa Claudia, Appij filia, de qua in familiaribus epistolis lib. 3. ep. 4. Porciam duxit Catonis Vticensis filiam: cuius & Plutarchus in Bruto, & Catone Vticensi, & Valerius Maximus lib. 3. meminerunt.* Nicias] *qui erat apud Ciceronem. ep. 23. & 52. l. 12.* Confectum putabat] *de Porciæ nuptijs. & con-*

fectum sane est ante Cæsaris aduentum. nam infra, Por*ciæ laudationem, scribit, esse mittendam* Domitio,*&* Bru*to;* Domitio*, quòd filius esset;* Bruto*, quòd affinis, ex* Por*ciæ coniugio. ep.37.& 45.* Diuortium] *Claudiæ.* Laboro idem, quod tu] *ut Porciam ducat, Catonis filiam, in quo fallitur Plutarchus, qui Brutum ait eam uxorem accepisse a Catone auunculo; cum hæc scripta sint post deuictos in Hispania liberos Pōpeij, id est post obitum Catonis.* Offensionis] *si quid apud homines offendit, quòd Claudiam repudiarit.* Hæc res] *nuptiæ Catonis filiæ. quos enim offendit Claudiæ diuortio, eos sibi reconciliabit Porciæ coniugio. Et non ita multo post eadem de re, Bruto, inquit, quamprimum agendum puto, præsertim si statuit: sermunculum enim omnem aut restinxerit, aut sedarit. erat enim Catonis nomen maxime populare, quòd nemo unquam a libertate constantius stetisset, usque eò, ut sibi mortem consciscere maluerit, quàm seruire.* In Arpinum] *erat enim in Tusculano, cum hæc scripsit.* Constitui] *ut fructus redderent uberiores. Fuit faciendum, inquit paullo post, ut constituerem mercedulas prædiorum.* Exeundi] *si manerem hic ad Cæsaris aduentum, cum ex bello Hispaniensi Romam uictor redibit tum mihi in Arpinum ire minus liceret, ne ille suspicaretur icirco me longius discedere, quòd uictorem æquo animo uidere non possem. eundum igitur, ante quàm ueniat.* De cuius aduentu] *ad quam diem affuturus esset.* Illuc] *in Arpinum.* Quid negotii sit] *in constituendis prædiolis.*

EPISTOLA X.

De Marcello,] *quem P. Magius Chilo in Atheniensium portu interfecerat. extat de eius interitu Sulpicij epistola ad Ciceronem.* Neque acciderat antea] *nunquam enim acciderat, ut clarissimus uir ab homine teterrimo, ueteri amico, & comite, nullam ob caussam occideretur. cum autem nunc acciderit, quod nemini in mentem uenisset timere: nullum iam est periculi genus, quod metuendum non sit.* παρὰ τὴν ἱστορίαν,] *scripserat Atticus Ciceroni. ut se diligentissime custodiret, præsertim reliquum consularem. hoc, inquit, est præter historiam: hoc, quod scribis, falsum est. quid enim? Seruius Sulpicius non & ipse consularis?* Tu] *: posuisti in epistola tua.* Reliquum consularem] *subintelligitur, ut omni diligentia tuear, atque conseruem.* Hoc nullam ad partem ualet] *hæc cautio, atque hæc diligentia, quam in tuenda salute adhiberi uis, quem fructum afferet, mihi, præsertim, qui in uita iam quod agam nihil habeo, neque domi, neque foris? Equidem sic existimo, non minus bene actum cum illis, qui perierunt, quàm nobiscum, qui fortunæ beneficio conseruati sumus.* Quid enim sumus?] *non est de pluribus sententia, sed de ipso tantum. nam infert: Quòd nisi hoc mihi uenisset in mentem, scribere ista nescio quæ; quò me uerterem, non haberem.* κοινότερα, & πολιτικώτερα] *subaudi, mittenda. Puto, inquit, quemadmodum tu scribis, librum aliquem ad Dolabellam nobis esse mittendum, qui contineat non τὰ φιλοσοφικὰ, sed potius κοινότερα quædam, & πολιτικώτερα. quòd eius generis scripta magis uiderentur Dolabellæ conuenire,*

qui non in studiis doctrinarum, sed in republica, & in communi quodam litterarum genere uersatus esset. Valde enim desiderat] *ep. 13. Volo Dolabellæ ualde desideranti: non reperio, quid: & simul* αἰδέομαι Τρῶας. Brutus si quid;] *si Porciam in matrimonium duxerit. Plutarchus in Bruto.* Si statuit] *si statuit eam ducere, puto ei faciundum esse ut quamprimum ducat.* Sermunculum] *eorum, qui diuortium Claudiæ reprehendebant. nam & supra: Nicias confectum putabat, sed diuortium non probari.* Restinxerit, aut sedarit] *hoc est quod dixit in epistola proxima superiore: Si quid est offensionis, hæc res mederi potest. nam populum non tam offendit Claudiæ dissidio, quàm delectabat Porciæ nuptijs.* Qui loquantur etiam mecum] *Claudiæ diuortium improbantes.* Ipse] *Brutus. hæc, inquit, ipse optime statuet, præsertim si utetur consilio tuo. mecum enim hac de re loqui non poterit, qui in Arpinum cogito XI. kal. Quinct.* XI. Kal.] *Quinctiles es, profectus tamen est triduo post, nempe VIII. kal. ut scribit ep. 21. & 34.* Sed tamen illic] *illic tamen quiddam est, quod agam. quid autem illud erat? ut scilicet sua prædiola constitueret. lege in ea, quæ hanc antecedit, & ea, quæ consequitur, epistola.* Spintherem] *hic est, de quo ep. 51. lib. 12. & 10. lib. 14. a patre Spintheris cognomen accepit.* Misit] *misit, qui Spintherem hodie uenturum nuntiaret. ut illud ad Tironem: Curio misi, ut medico honos haberetur. & ad Brutum: Mitte ad Lupum nostrum, ut is nobis eas centurias conficiat.* De interitu Marcelli] *erant enim, qui suspicabantur, M. Marcel-*
lum

lum a P. Magio fuisse occisum auctore Cæsare. Cum de Magio constet] *cum constet, P. Magium, qui Marcellum uulnerauerat, paullo post flagitium agnouisse, seq; ipsum, sibi e scelere iratum, interfecisse: res indicat, eius facti caussam non in Cæsarem, sed in Magij furorem conferendam.* Non intelligo] *cur Brutus Cæsarem purget. apparet enim, aliquid in Cæsarem dici. quod quale sit, uelim explanes.* Quanquam &c.] *ego, inquit, quod ad me attinet, non dubito, quin Magius amentia impulsus Marcellum interfecerit inscio Cæsare: sed illud cogito, quænam illi tantæ amentiæ caussa potuerit esse, ut talem uirum, amicum suum, etiam sponsorem occideret.* Nimirum id fuit] *nimirum propter eam sponsionem Marcellum Magius interemit. cum enim una cum Marcello Romam rediret, & creditoribus non haberet unde soluerет: credo, petijsse aliquid a Marcello sponsore suo, illum autem non quidem cum opprobrio, sed constanter respondisse, negantem se daturum: ex eo Magium in iram & amentiam prolapsum, illum occidisse. Hoc Cicero, coniecturam secutus, opinabatur: sed Valerius Maximus libro 9. aliam ponit eius amentiæ caussam: cuius uerba subscribemus: Consternatum, inquit, Magii Chilonis amentia pectus, qui M. Marcello datum a Cæsare spiritum sua manu eripuit, uetus amicus, & Pompeianæ militiæ comes, indignatus aliquos sibi amicorum ab eo præferri. urbem enim a Mitylenis, quò se contulerat, repetentem, in Atheniensium portu pugione confodit, protinusq; ad irritamenta uesaniæ suæ trucidanda tetendit.*

EPISTOLA XI.

Credebam esse facile:] *longius abesse a te. nam hæc scripsit Arpini, quò se ex Tusculano contulerat.* Postea quàm sum a te diiunctior] *postea quàm huc ueni, e Tusculano profectus. ubi minus eram a te diiunctus, quàm nunc sum . nam Roma multo propius abest Tusculanum, quàm Arpinum .* Fuit faciendum] *ueniēdum omnino huc fuit.* Mercedulas prædiorum] *supra: Mihi Arpinum eundum est: nam opus est constitui a nobis illa prædiola.* Mercedulas] *uectigal, quod ex prædiorum locatione capiebat: ut ep. 30. lib. 12. Ciceroni uelim hoc proponas, ut sumptus huius peregrinationis accommodet ad mercedes Argileti, & Auentini. & ep. 18. lib. 15. Ab Erote quæras, ubi merces insularum.* Constituerem] *certiores atque uberiores redderem.* Onus obseruantiæ Bruto nostro imponerem] *cum enim uterque esset in Tusculano, Brutusq; Ciceronem quotidie uidere uellet; Cicero autem ad illum quotidie ire non posset; sequebatur, ut Brutus ad Ciceronem. quod Cicero nolebat, indignum existimans, Brutum ad se quotidie domum uenire. Exiui, igitur inquit, e Tusculano, ne Bruto nostro quotidie ad me ueniendi onus imponerem.* Obseruantiæ] *obseruare est assidue cum aliquo esse honoris caussa. unde illud in prima epistola: Dies fere nullus est, quin hic Satyrus domum meam uentitet. obseruat L. Domitium maxime: me habet proximum. Et Philippica 11. Custoditus sum a te, tu à me obseruatus in petitione quæsturæ .* Commodius colere inter nos] *nam hoc tempore minus commode poterant. itaque*

ep.

ep. 23. Nunc, inquit, cum ita simus affecti, ut non possimus plane simul uiuere; (intelligis enim profecto, quo maxime posita sit συμβίωσις) facile patiebar nos potius Romæ una esse, quàm in Tusculano, Priuabatur &c.] *mecum esse quotidie uolebat, nec id poterat suo commodo, cum ei ueniendum ad me esset. ita nullam delectationem capiebat ex Tusculano.* Venerit:] *Romam.* Egerit] *de nuptiis. ep. 9.* Quando obuiam] *Cæsari proficiscatur, ex Hispaniensi bello reuertenti.* Conuenias] *uide illud ep. 2. Pisonem sicubi de auro.* Quàm maturum] *aurum enim a Pisone quærebat, ut Scapulanos hortos, quos in auctione coheredes uendituri erant, posset emere.* Maturum] *quia dies auctionis instabat. quod infra paullo apertius, his uerbis:* De Scapulanis hortis *toto pectore cogitemus: dies adest.*

EPISTOLA XII.

De Attica] *quòd eam significabant ægrotare. ep. 13. 15. 17. 21. & 22.* Consolabare] *cum caussam scriberes, cur eius inualetudinem putares fore non diuturnam.* Aegritudinem] *dolorem & molestiam meam ex Atticæ morbo susceptam.* Et *est ægrotatio in corpore, ægritudo in animo. ipse Tusculanarum quæstionum lib. 3.* Vendidisti.] *metaphora sumpta de iis, qui, quod uendere cupiunt, prius laudant, quo libentius ematur. ex quo illud Horatii:* Laudat *uenales, qui uult extrudere, merces.* Vendidisti, *inquit, præclare oratiunculam meam pro Q. Ligario: hoc est, ita meam orationem laudasti, ut alii, tuam auctoritatem, tuumq; iudicium secuti, eam probare cœperint, æque atque ii, qui uenditori, suas merces laudanti,*

danti, fidem adhibentes, bonum ſæpe putant eſſe, quod uitioſum eſt. infra ep. 13. Ligarianam, inquit, præclare auctoritas tua commendauit. ſcripſit enim ad me Balbus, ac Oppius, mirifice ſe probare. Præconium deferam] perſtat in tralatione. nam præcones in auctione uendebant. dicit igitur, Præconium, id eſt uendendi munus. Cum aliquid, inquit, a me ſcriptum emittere uoluero, rogabo te, ut id ante, quàm emittatur, tua auctoritate commendes: ut ſcilicet alii deinde probent, quod a te, tali uiro, prius eſſe laudatum ſenſerint. De Varrone] Varronem deſiderare aliquid a me, ut ſcilicet meis eum ſcriptis intexam. ep. 14. Nuſquam] quòd neque in orationibus perſonæ loquentes inducuntur: & in libris, qui rationem oratoriam complectuntur, ſcis Varroni locum non eſſe, ex eloquentia minus claro. in oratoriis quidem libris ideo ei locus non fuerat, quòd ab iis, qui diſputant, mentio cuiuſquam fieri non potuit, niſi eius, qui illis notus, aut auditus eſſet. ep. 16. l. 4. Denuntiauerat &c.] dixerat, ſe magnum quiddam uelle ad me mittere. προσφώνησιν] libri deſtinationem, dedicationem, ut nunc loquimur, expreſſit græco uerbo, quod latino non potuit. de hoc autem libro, Academicarum quæſtionum in primo, ſic loquitur Varro: Intemperantis eſſe arbitror, ſcribere, quod occultari uelit. ſed habeo opus magnum in manibus; quòd iam pridem ad hunc ipſum (Ciceronem autem dicebat) quædam inſtitui, quæ & ſunt magna ſane, & limantur a me politius. & Cicero: Iſta quidem, inquam, Varro iam diu exſpectans, non audeo tamen flagitare. & in epiſtola; Exſpectabam omnino iam diu, meq; ſuſtinebam; ne ad te prius

prius ipse scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possem te remunerari quamsimillimo munere: sed cum tu tardius id faceres, hoc est, ut ego interpretor, diligentius; teneri non potui, quin coniūctionē studiorum, amorisq; nostri quo possem litterariū genere declararem. προσφώνησις autem illa Varronis, ut opinor, opus fuit de lingua latina, quod Ciceroni inscriptum postea emisit. Καλλιππίδης] tragœdus fuit, percelebris Agesilai ætate, qui cursitās in scena tamē ne cubiti quidem mensuram progrediebatur: unde græcum adagium in eos, qui satagunt, & nihil agunt. Suetonius in Tiberio, & Plutarchus in apophthegmatis. καλλιππίδην igitur Varronem appellat, quòd, assidue scribendo, nihilo tamen processisset magis, quàm καλλιππίδης in cursu. Parabam] reddere aliquid pro eo, quod ille dedisset, & reddere pari mensura, aut etiam, si modo potuissem, cumulatiore. Hesiodus] uersus Hesiodi est, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, αἴκε δύναι. quo uersu eadem mensura iubet reddere, qua acceperis, & cumulatiore, si possis. In primo de officijs: Quòd si, inquit, ea, quæ acceperis utenda, maiore mensura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? Et de claris oratoribus: Illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. αἴκε δύναι: proximo superiore uersiculo, cum hemistichium Hesiodi posuisset, adscripsit, Si modo potuissem: siquidem etiam Hesiodus non hoc modo dicit, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, sed adscribit, αἴκε δύναι. Despondimus,] constituimus Bruto mittere. Illam

ἀκαδημαϊκὴν] *libros duos Academicarum quæstionum: quorum, Catulus, priorem inscripserat; Lucullus, alterum; quòd duorum dierum sermonem, a Catulo & Lucullo habitum, exponerent. postea cum eos libros a Catulo & Lucullo ad Varronem transferre uellet; non solum ut Attico satisfaceret, roganti ut Varronem suis scriptis insereret; sed etiam, quòd ἀκατάλληλον uideretur, inducere loquentes de philosophia Catulum, & Lucullum, homines illos quidem nobiles, sed earum rerum, quæ in ijs libris disputarentur, minime peritos: ex duobus libris contulit in quattuor, eosq; ad Varronem misit; cum quidem, Catuli, & Luculli omni prorsus mentione sublata, partes ei Antiochinas dedisset, sibi sumpsisset Philonis. sed accidit uel hominum negligentia, uel temporum iniuria, ut ex quattuor libris ad Varronem primus duntaxat, ac ne is quidem integer, ad nostram ætatem peruenirct. ex duobus autem, quos primum scripserat, Catulo, & Lucullo inscriptis, de quorum salute multo minus Tullium laborasse, quàm de posterioribus ad Catonem, credibile est; (quippe, cum dicat paullo post: Multo hæc erunt splendidiora, breuiora, meliora) nescio quo modo Lucullum æquior fortuna seruauit.* Nullo modo philologi] *infra ep. 16. In his rebus ἀτριψία & ep. 19.* Αντιόχεια] *cum ij libri sententiam Antiochi de Academia complectantur; Varro autem partes Antiochinas ualde probet; recte ad eum transferentur. epist. 16. & 19.* Reponemus] *alijs libris eos ornabimus.* Si tu hoc probas] *ut ad Varronem transferamus.* De Brinniana auctione] *Brinnius suorum*

rum

rum bonorum heredes aliquot instituerat, in ijs Ciceronem. eorum bonorum auctionem coheredes facere uolebant, more in omnibus fere hereditatibus usitato, in quibus scilicet plures heredes essent: ut, omni hereditate in pecuniam redacta, suam quisque partem capere facilius posset. Ait, sine ulla controuersia rem ad me esse collatam ad VIII. kal. Quinct.] *ait, VIII. kal. Quinct. coheredum omnium sententia magistrum auctionis me esse constitutum. in auctionibus enim hoc seruabatur, ut ex ijs, quorum res in auctione ageretur, unus auctionem gubernaret ac moderaretur, qui scilicet, quanti quæque res uenire deberet, ipse statueret arbitratu suo, socijs non repugnantibus. in epistola prima, Vna, inquit, agebant & ceteri creditores, in quibus erat & Lucullus, & P. Scipio, & is, quem putabant magistrum fore, si bona uenirent, L. Pontius. Et Quinctilianus libro VI. ubi de risu agit, Ciceronis dictum ponit in Plætorium, Fonteij accusatorem: Plætorij matrem, dum uixit, ludum, postquam mortua esset, magistros habuisse. Et ludum per translationem ait esset dictum, magistros per ambiguitatem: quod ad Pletorij matrem, dum uixit, infames feminæ conuenire solitæ; post mortem, eius bona uenibant.* Putauerunt] *putauerunt me Romæ fore, aut in Tusculano, ut suo commodo me conuenire & colloqui de auctione possent: cum ignorarent me Arpini fore usque ad nonas: quo uenturos credibile non est; cum Arpinum Roma distet multis millibus passuum.* Amico tuo] *Egnatio Maximo: epist. 44.* Proferant auctionem] *ultra III. idus: qui erat au-*

ctionis

ctionis dies, Puto, inquit, circiter nonas me in Tusculano fore. ibi me conuenire, & meam de auctione sententiam poterunt cognoscere. quòd si a nonis ad III. idus, hoc est ad auctionis diem, minus interesse spatij uidetur, quàm ipsi uellent; paullum proferant auctionem. infra ep. 14. Obire, inquit, auctionis diem facile poterunt (est enim III. idus) si me in Tusculano postridie nonas mane conuenerint. quòd si laxius uolent proferre diem, poterunt uel biduum, uel triduum, uel ut uidebitur: nihil enim interest. Cum Pisone Erotem habes.] nunc & Piso, & Eros Romæ sunt. cum Pisone igitur, si potes, confice de auro; & ab Erote cognosce, quantum nobis & a Faberio, & ab aliis debeatur. supra epist. 1. Pisonem, inquit, sicubi de auro. Faberius si uenerit, uidebis ut tantum attribuatur, si modo attribuetur, quantum debetur. accipies ab Erote. Ita hunc locum, alioqui obscurum, ille locus illustrat, illum autem nostra interpretatio. De Scapulanis hortis] quos emere cupiebat, ut in ijs filiæ monumentum posset ædificare. et superiore proximo uersiculo & de Pisone & de Erote Atticum admonuit horum hortorum causa. Dies adest] dies auctionis; quo Scapulani horti in auctione uenibunt. supra, huius auctionis tempus significans, Pisonem, inquit, conuenias. uides, quàm maturum sit.

EPISTOLA XIIII.

Abstuli, transtuliq;] abstulit a Catulo, & Lucullo, transtulit ad Varronem. et appellat eos nobilissimos homines, quòd honoribus, & rebus gestis Varroni præstabant. Multa detracta] quanquam hi libri grandiores

diores sint, quam erant illi ad Catulum, & Lucullum: tamen in illis multa erant, quæ in hos non contuli. Qui intellexeris illum uelle] intelligere te scribis, Varronem uelle, ut ego eum meis ornem scriptis. nunc mihi peruelim scribas, quo modo intellexeris hoc illum uelle. ep. 18. Exspecto, inquit, quid ad ea, quæ scripsi ad te: primum, qui intellexeris eum desiderare a me, cum ipse homo πολυγραφότατος nunquam me lacessisset. ζηλοτυπεῖσαι] nam & hoc Atticus adscripserat, intellexisse, nescio quem a Varrone ζηλοτυπεῖσαι, eorum, quos Cicero in suis libris intexuisset. ep. 18. Brutum] cui opus de finibus desponderat. Id Hercle restabat] εἰρωνικῶς. quasi dicat: inuidia existit inter pares: at Varro neutiquam Bruto comparandus: cur igitur illi inuideat? Eadem ironia Terentius utentem Aeschinum inducit in Adelphis: qui lenoni dicenti, Leno sum; fateor, pernicies communis adolescentium, Periurus, pestis; tamen tibi a me nulla est orta iniuria: respondet: Nã Hercle etiam id restat. Libri &c.] facile assentior, ueritatis caussa, ijs, qui libros de finibus ad Brutum intelligi putant. certe enim quattuor Academicos ad Varronem significare non potest, qui non dum exierant. nam si exissent, Atticus eos legisset: non legisse autem, aperte indicat illud, Hæc erunt splendidiora, breuiora, meliora: et præterea tota epistola, & sequentes etiam, quibus Atticus consulit, num quattuor Academicos ad Varronem mittat, quos tamen iam perfecerat, Varrone partes Antiochinas in ijs defendente: sed, inquit, etsi nomina iam facta sunt; tamen uel induci, uel mutari possunt. Illam

iacturam] *quos enim libros de quæstionibus Academicis prius scripseram, Catulum uidelicet, Lucullum, eos uides frustra a te esse descriptos: siquidem hæc ad Varronem posteriora intelliges esse splendidiora, breuiora, meliora.* Breuiora] *erit, cui Cicero uideatur eadem de re non idem dicere. quo modo enim hæc ait fore breuiora, qui paulo ante de ijsdem libris hoc scripserit,* Grandiores *sunt omnino, quàm erant illi?* Non iniuria *dubitabatur. certe enim, grandiores, &, breuiora, uoces inter se sunt non modo coherentes, sed etiam contrariæ, & planæ repugnant in sententia. sed refer hanc ad genus narrandi, illam ad operis magnitudinem. tolletur omnis dubitatio. significat enim: cum in his libris plura dixerit, quàm in illis, quod attinet ad res; preßius tamen eße locutum, et breuitatem magis adamasse.* ἀπορῶ, quò me uertam &c.] *dubius sum, quid agam. nam scribere aliquid uellem, quod Dolabellæ desideranti possem mittere: quid autem mittam, non reperio. ego enim nunc* τὰ φιλοσοφούμενα *persequor: quæ non uidentur eius personæ conuenire; cum is in philosophiæ studio minime uersetur. præterea,* αἰδέομαι τρῶας*, hoc est, uereor ne reprehendar a bonis, si quid scripsero in gratiam Dolabellæ, qui contra remp. arma tulit Cæsarem secutus. uersus est, quo utitur Hector apud Homerum,* Troianorum *&* Troianarum *reprehensionem timens, nisi cum Achille fortiter pugnauerit.*

„ αἰδέομαι τρῶας, καὶ τρωάδας ἑλκεσιπέπλους.

dubius, igitur inquit, sum, dem ne ex meis scriptis aliquid Dolabellæ, nec ne. nam & Dolabellæ caussa uolo:

&

& idem bonorum accusationem timeo. supra epist.10. Ad Dolabellam, inquit, ut scribis, ita puto faciendum, κοινότερα quædam, & πολιτικώτερα. faciendum certe aliquid est. ualde enim desiderat. Si aliquid, &c.] *si aliquid ad Dolabellam misero, non potero bonorum reprehensionem effugere.* Aut cessandum igitur, aut aliquid excogitandum] *aut mihi a scriptione desistendum est: aut, si desistere nolo, excogitandum aliquid, quod Dolabellæ dem, quod scilicet ab eius persona uideatur esse non alienum. scribere enim si pergo, & ad eum nihil mitto; offendetur, quòd alios meis inseram scriptis, ipsum desiderantem non inseram. aut igitur nihil omnino scribendum; aut excogitandum, quod illi mittam. Quòd enim dixerat, Non reperio, quid; intulit, Aliquid excogitandum.* Angit] *quòd infirma est. ep.12.& 15.* Regusto] *crebro, inquit, tuas litteras in manus sumo, iis legendis acquiesco; quia scribis te de ea recte sperare. epist.17.* Nouas] *quæ significent illã aut iam conualuisse, aut ægrotare minus grauiter. Idem infra his uerbis: Attica nostra quid agat, scire cupio. etsi tuæ litteræ (sed iam nimis ueteres sunt) recte sperare iubent. tamen exspecto recens aliquid. uel, Nonas, diem Atticæ periculosum: quem exspectandum, fortasse Atticus scripserat.*

EPISTOLA XIIII.

Ad me uenire.] *in Arpinum: ut iis de auctione meam sententiam ostendam. in epistola proxima superiore.* Hereditas tanti non est] *ut eius caussa hanc molestiam hic subire debeã: cum huc uenerim, ut constituẽdis prædiorum meorum mercedibus operã darem, non ut*

occupatus curanda auctione detinerer. In Tusculano] *ubi ad nonas futurus sum.ep.*12.18. De Bruto]*de nouis nuptijs.ep.*10. Cæsare]*de eius reditu ex Hispania. ep.*22. Quod scripsimus:] *quattuor libros Academicos.* Te ei dialogo adiunctum esse tertiũ] *infra ep.*19.*Tu es tertius in sermone nostro.* Nomina] *Varro, Cicero, Atticus: qui in iis libris colloquebantur.*

EPISTOLA XV.

Caussa fuerat.] *cur quisquã ueniret, cur quenquã ad me mitteres; quòd rem, de qua scriberes, non haberes.*

EPISTOLA XVI.

Sustentare nos] *afflictos, & debilitatos tum ex ruinis reip.tum ex interitu filiæ. ep.*20. E uilla] *Arpinati. erat enim Arpini, cum hæc scripsit: & paullo post, in Tusculanum dicit se esse rediturum ad nonas: idemq; ep.* 12. Traduximus]*ep.* 13. Hortensii] *nam interfuit dialogo, quem secundo libro, Catulo audiẽte, Lucullus & Cicero habuerunt.* Nominibus] *homines sciebant, Catulũ, Lucullum, Hortensium esse nõ illos quidẽ rudes, sed earum rerum, quæ in ijs libris agerentur, ignaros. ep.* 12. Brutumque] *erat enim Antiochius. ep.* 25. Tuæ litteræ] *quibus ad me scribis te intellexisse, Varronem desiderare, ut ego eum meis scriptis insererem. ep.* 13. Nemini &c.] *ep.* 19. *Vt legi tuas de Varrone, tanquàm ἑρμαῖον arripui. aptius nihil esse potuit ad id philosophiæ genus, quo ille maxime mihi delectari uidetur. & ep.*14. Placeatne tibi &c.] *iam traduxit libros Academicos ad Varronem: sed consulit Atticum, primum placeat ne aliquid ad illum mitti; deinde, si placebit, hos ne*

potissi-

potißimum de Academia libros. nam si Attico aliter uisum esset, rursus Academiam a Varrone ad alios traduxisset, nominibus mutatis, ut ait ep. 13. *quo item loco, Academiã cum dixisset Catulo se abstulisse, & Lucullo, ad Varronẽq; transtulisse; rogat Atticum in epistolæ clausula, nũ ei placeat ad Varronem mitti quod scripserat. & ep.* 19. *Dandos ne putes, inquit, hos libros Varroni, etiam atque etiam uidebis. cum eos libros in eadem epistola dixerit se iam ad Varronem transtulisse.* Perspicuum *igitur est, Academicas quæstiones Varroni non ita libenter Ciceronem dedisse: cum de eo, quod iam scripserat, crebro Atticum consulat, num mitti placeat. aperte etiam ep.* 19. *Mihi, inquit, quædam occurrunt: subaudi, cur Academia Varroni danda non sit. & ep.* 25. *Sæpe mihi occurrit uultus eius, querentis fortasse uel hoc, meas partes in his libris copiosius defensas esse, quàm suas.* Venit?] *Romam.* Ecquid agit, ecquando?] *de Porciæ nuptijs dictum accipio, ut supra.* De Cæsare] *de reditu Cæsaris ex Hispania. uide ep.* 20. Ad nonas] *in Tusculano futurus sum. ep.* 12. Cum Pisone] *conficies. conficies autem quid? de auro. uide illud, Pisonem sicubi de auro, ep.* 2.

EPISTOLA XVII.

De VI.] *de sexto kalendas.* Tuis] *ut a te mihi litteras referrent, cum ab alijs exspectarem.* Eadem] *cum scribendi sententiam non habeam, eadem nunc ad te scribam, quæ antea scripsi, hæc scilicet; quid Brutus cogitet, aut si aliquid egit; hoc est, num Porciam cogitet uxorem ducere, aut si iam duxit.* Quid a Cæsare] *quid afferatur de eius aduentu. epist.* 10. & 12. Quid a-

gat] *ut ualeat. epist. 14.*

EPISTOLA XVIII.

Conficiamus hortos] *emamus hortos: ut & habeam non modo ubi fanum ædificare, sed etiam ubi ipse esse poßim; et ab urbe tamē longe ne absim. ep. 36. l. 12.* Maxima, *inquit, est in Scapulæ celebritas, propinquitas præterea ubi sis; ne totum diem in uillam,* Iam erit] *iam ero in* Tusculano. *erat enim* Arpini. Desiderare a me] *ut ad ipsum ex meis scriptis aliquid mittam. ep. 12. & 19.* Nunquam me lacessisset] *nihil unquam ad me misisset.* Quem ζηλοτυπεῖν] *ep. 13.* Multo Hortensium minus, &c.] *sensus est: Scribe ad me, cuinam inuideat* Varro. *nisi forte* Bruto. *quòd si* Bruto *nō inuidet; multo minus* Hortensio, *aut ijs, quos in libros de rep. induxi: siquidem omnes mortui, ideoq; extra inuidiam. Videtur propter breuitatem subobscura sententia. nam ante illud,* Multo Hortensium minus, *apparet aliquid desiderari: & sane desideratur: quod autem desideratur, hoc est: Nisi forte* Brutum. *id enim Cicero omittit, quòd apertius paullo ante scripserat, his uerbis: Illud utique scire cupio, quem intellexeris ab eo ζηλοτυπεῖσαι: nisi forte Brutū.* Hortensium *autem Cicero inscripserat eū librum, quo philosophiam laudauit: ut lib. 2. de diuinatione. itemq; eum incluserat in eum dialogum, qui secundo Academicorum libro explicatur.* Vt mittam ad eum, quæ scripsi] *ut mittam ad eum quattuor libros Academicos.* Coram] *iam enim ero in* Tusculano: *quò tu ad me uenies, ut de his rebus coram. ep. 14. & sequenti.*

EPISTOLA XIX.

Ne tristis sis,] *propter ipsius inualetudinem.* ἀκίνδυνα] *non periculosa: quòd scribis eam non periculose ægrotare.* Commendauit:] *cum enim eam a te laudari Balbus ac Oppius cognouisset, auctoritate tua permoti probare & ipsi cœperunt. ep. 12. Ligarianam, inquit, præclare uendidisti.* Ne uiderer φιλένδοξος] *constituerat Cicero neminem includere in dialogos, eorum, qui uiuerent; ideoq́; Varronem intexere nusquam poterat: sed commotus Attici litteris, qui scripserat Varronem & desiderare, & magni æstimare, mutato consilio in libros illum Academicos induxit, Antiochi sententiam de Academia explicātem. φιλένδοξος: amator illustrium uirorum. scripserat enim Atticus, non semper Ciceroni quærendos esse Catulos, & Lucullos, Africanos, & Lælios, aut huiusmodi uiros, quibus sermonem tribueret in suis libris; ne nimis ambitiosus in claros uiros uideretur; sed etiam dandum esse aliquid ijs, qui minus illustres essent; proptereaq́; de Varrone cogitandum: ne, si semper in suis dialogis disputantes fecisset homines gloria præstantes, ut in tribus oratorijs libris, sex de rep. duobus Academicis, φιλένδοξος uideretur.* Respondet: *Academicas quæstiones ad Varronem non ideo transtuli, ne uiderer φιλένδοξος; (nam ista caussa me non moueret: siquidem iccirco ego de Varrone minus cogitabam, non quòd essem φιλένδοξος, uerum quia constituebam, eorum, qui uiuerent, neminem in dialogos includere) sed quia scribis, & desiderare illum, & magni æstimare.* Eos] *dialogos de Academia: quod per appositionem explanat, inferens, Academicā omnem quæ-*

stionem. Academicam omnem quæstionem libris quattuor.] *hoc totum suspicor abundare, ut glossema superiorum uerborum*. Collecta] *quæ enim Antiochus contra Philonis opinionẽ colligere solitus erat, asserentis nihil posse comprehendi; ea Cicero Varronem fecit explicantem in libris Academicis*. Ipse respondeo] *ideo dicit in epistola ad Varronẽ: Tibi dedi partes Antiochinas; quas a te probari, intellexisse mihi uidebar: mihi sumpsi Philonis*. Cottam,] *L. Aurelium Cottam, L. Torquati in consulatu collegam, insignem iudiciis inter tres ordines communicatis*. In antiquis personis] *cum ijs, qui multis annis ante nos fuerunt, sermonem tribuimus: nullas loquẽdi partes ipsi assumimus: idq; suauiter, & uenuste fit. quod seruauit Heraclides, idemq; nos in de rep.* Heraclides] *cognomento Ponticus, siue Pompicus a mollitie, Platonis, & deinde Aristotelis auditor; cuius scripta non extant. epist. 5. lib. 3. ad Q. fr. & in Tusc. 5. et Laertius.* Ἀριστοτέλειον morem] *in quo ita disputatur, ut eius sententia, qui illam disputationem scribit, principem locum obtineat*. Ita confeci] *ita, Aristotelico more. in primo enim & secundo libro cum Torquato, in tertio & quarto cũ Catone, in quincto cum Pisone disputat, et ita disputat, ut penes ipsum sit principatus*. Somniasse] *usque adeo Catulus, Lucullus, Hortensius earum rerum, de quibus in duobus Academicis disserebant, imperiti, ignariq; erant, ut de iis ne somniasse quidem unquam uideri possent. ep. 12. & 16.* De Varrone] *ut eum desiderantem meis libris intexerem. ep. 16.* Ad id philosophiæ genus] *ad Antiochiam ratio-*

rationem, quæ in iis libris explicatur, aptius nihil esse potuit, quàm Varronis persona. ep. 12. Easque partes] *quas ego mihi sumpsi. recte, inquit, cecidit, ut Antiochia Varroni dederim, quæ sunt uehementer* πιθανὰ; *partes Philonis mihi sumpserim. facile.n.hac ratione sum consecutus, ne superior mea caussa uideretur. quo maiorẽ a Varrone gratiam inibimus.* Vehementer πιθανὰ] *quæ Varro narrat in iis libris, ab Antiochio audita, sunt ad persuadendum aptiora, quàm illa, quæ ego contra Antiochum ex Philonis sententia disputo: ut hoc queri nõ possit, meas partes in his libris copiosius defensas esse, quàm suas. ep. 25.* Occurrunt] *cur non dandos putem. ep. 22. & 24.* Coram] *nam in Tusculano iam ero. quod & in proxima superiore epistola, & in ea, quæ proxime sequitur, significat. Tusculanum autẽ ita propinquum Romæ erat, ut eò sæpe ad Ciceronem Atticus excurreret.*

EPISTOLA XX.

Consolatorias,] *in Tulliolæ morte. ep. 22.* Vrbe augenda] *ut a ponte Miluio secundum montes Vaticanos Tiberis duceretur. sic enim fiebat, ut, Vaticanis montibus cis Tiberim inclusis, & ea fossa, qua prius Tiberis decurrisset, exsiccata, magnam in amplitudinem urbs explicaretur. ep. 33.* Promulgatum] *scriptum in lege proposita. nam promulgare ualet legem proponere, facta potestate, ut intercederet, si quis uellet: nemine intercedente, ex promulgatione ad populum ferebatur.* Nostra officia] *quòd eum Dolabellæ de meliore nota commendauerim. ep. 9.* De uxore Tuberonis, & priuigna] *de rixa inter uxorem & priuignam Tube-*

ronis orta. Neque Tuberonem uolo defende re] *qui eam rixam aluerit, cum extinguere deberet.* Theatrum] *habuisti: quòd, tanquam in theatro, spectare posses cum uoluptate. quid autem spectare? rixam scilicet inter uxorem* Tuberonis, *& priuignam*. Nihil melius] *stulte ad te scripseram, nihil esse melius fama; hoc est, nihil apud nos pluris esse debere, quàm ut homines de nobis honorifice loquantur. nunc de fama nihil laboro: curandum enim non est*. Atque hoc, &c.] *de fama curandum non est: at hoc quidem est curandum: in omni uita sua quenque a recta conscientia transuersum unguē non oportet discedere. ad duas enim dictiones,* Atque hoc, *subintelligitur,* Curandum. *malim autem,* Quenquam, *pro,* Quenque. Quàm φιλοσόφως] *quàm philosophice tecum agam. & refertur ad illud, quod proxime dixit,* In omni uita sua quenque a recta conscientia transuersum unguem non oportet discedere. *est enim philosophica sententia*. Hæc in manibus habere?] *libros de philosophia tractare?* Nam *hoc tempore philosophiam* Cicero Latinis litteris *explicabat*. Δεδεῖχθαι te nollem] *nollem te memordisset, quòd scripsi nihil me laborare de fama. ego enim in toto nihil curo, nisi ut ei ne desim.* Quod nihil erat] *nihil putes licet, quod supra scripsi de fama. nollem, inquit, te memordisset id, quod scripsi de fama: quod nihil erat*. Eodem] *ad id, quod institueram scribere de fama*. In toto] *re ipsa*. Id ago scilicet] εἰρωνεία: *quasi hoc dicat:* Non id ago, *ut iudicia uidear tenere, ut in iudicijs uidear regnare: itaque, quod attinet ad iudicia, non curo famam: sed, si summam ui-*

uideas cogitationum & actorum mearum, curare me dices. a recta enim conscientia transuersum unguem non discedo: ita ne famæ quidem desum: siquidem recte uiuentes infamia non sequitur. ad speciem igitur nihil ago, ut uidear laborare de fama: sed in toto, hoc est re ipsa, famæ non desum; cũ ita uiuo, & ita animatus sum, ut nemo me in officio boni uiri poßit reprehendere. Μὴ γὰρ αὖ τοῖς] *neque enim ipsis: subaudi, quidquam tribuo. & uidetur locus ex uetere poeta: quem Cicero suo more, ut* Attico *satis notum, non totum recitat.* Domestica] *quæ sunt domestica, quæ dicit se non posse ferre? interitus filiæ, Quinctorum in se maledicta, patris, & filij. ep. 9. lib. XI. & 37. lib. 12.* Ista] *urbana.* Perfectum] *rectum, & honestum.* Sententiam suam] *ostendere: sed tamen hoc, quod dicam, uere dictum puta: quòd iudicijs olim operam dederim, non possum non probare: eadem tamen non curare pulchre possum.*

EPISTOLA XXI.

Quid possum de Torquato,] *scribis, ut significem tibi de Torquati negotio: quid possum significare, nisi aliquid a Dolabella cognouero? nam illud negotium* Dolabellæ Cicero *commendauerat. ep. 9.* Quod simul ac] *simul ac scripserit ad me Dolabella quid egerit cum Cæsare de Torquati re; continuo perscribam.* Scietis] *tu, & Torquatus.* Ab ἐποχῆς] *ab assensionis retentione. Inhibitio, inquit, non idem est, quod retentio. nam, retinere, illud est, quod aurigæ faciunt, equorum cursum adductis habenis sistentes. inhibere autem, non cũ remiges nauem sistunt, sed cum, alio modo remigantes,*

eam

eam conuertunt ad puppim. Acad.qu.lib.2. In libro] *in secundo Academicorum.* Nec est melius quidquam, &c.] *in* II. *Academicarum quæstionum libro, contra se ipsum ex Luculli persona sic loquitur Cicero: Nihil me lædit, inquit. ego enim, ut agitator callidus, prius quàm ad finem ueniam, equos sustinebo; eoq; magis, si locus is, quò ferentur equi, præceps erit. sic me ante sustinebo: nec diutius captiose interroganti respondebo. Hic, ut opinor, Atticus Ciceronem monuerat, ut pro, equos sustinebo, scriberet, equos inhibebo. eumq; Cicero secutus, locum mutauit. deinde cum, inhibere, nō idem esse, quod sustinere, didicisset; Attico scripsit, ut restitueretur, sustinebo.* Nec est &c.] *uerbum, inquit, inhibere, quod ualde arriserat, in istum locum uideo non recte uenire: nec est melius quidquam, quàm ut dicatur, sustinere currum, equosq;. Quoniam autem illa, quæ ex Academicarum secundo recitaui, sunt ex Luculli persona, qui futurum dicit, ut ad interrogationes soritarum non minus assensionem sustineat, quàm sustinere equos soleat agitator callidus: iccirco in hac epistola Cicero, Nec est, inquit, melius quidquam, quàm ut Lucullus sustineat currum, ut bonus sæpe agitator, equosq;. hoc est: Melius nihil esse potest, quàm ut Lucullus sustinere se dicat siue currum, siue equos, quemadmodum sæpe sustineat bonus agitator. Illud autem, Sustineat currum, ut bonus sæpe agitator, equosq;: sentio uersum esse ex uetere poeta: quem Cicero integrum sumpsit, quòd ad sententiam faciebat. quod & alibi eum fecisse animaduertimus. atque illud, quod supra posui ex secundo Academicarum*

rum; Ego enim, ut agitator callidus, equos sustinebo; ex eo uersu esse sumptum, nemo non uidet. προβολὴν pugi- lis] *προβολὴν ait esse id, quod pugiles in pugna faciunt, cum, feriendi caussa, brachia protendunt.* Aut de rumore, aut de Pollione.] *scripserat enim Atticus rumoris esse nescio quid, præsertim de Asinio Pollione, qui cum Cæsare bellum gesserat in Hispania contra Pompeij liberos.* De Pansa etiam] *de Pansa etiam curo: si quid certius, ut id ad me perscribas.* Credo enim &c.] *utinam Attici epistolas ad Ciceronem haberemus. quàm multa paterent, quæ nunc, tanquam in tenebris abdita, non uidemus. hic certe quid de Pansæ negotio significetur, si quis ex ingenio uelit quærere; frustra sit diligens.* Si quid esset] *scribe, subauditur.* Certe ne &c.] *certe ne ita est, ut ad me scripsisti, de Metello, & Balbino?* Dic mihi, &c.] *leuiter cum Attico queritur; quòd Balbo quinctum de finibus librum dederit describendũ.* Faciebat] *quod tu facis, cum iniussu meo mea diuulgas. uenditabat ille quidem Platonis libros, nunquam tamen eos edidit insciente domino.* λόγοισιν ἑρμόδωρος] *uerbis lucratur Hermodorus. quod tum in ore hominum frequentissimum fuit.* Cuiquam] *dari. nam quinctum librum Balbo dederat ante, quàm Bruto, ad quem opus mittebatur.* ἀδιόρθωτα] *imperfecta, non plane correcta. nam quædam dicit se mutasse in quincto, postquam eum Balbus ab Attico descripserat. recte igitur ἀδιόρθωτα. et ep. 22. Nolebam, inquit, aut obsoletum Bruto, aut Balbo inchoatum dari. quo loco inchoatum posuit pro rudi, & impolito: & ἀδιόρθωτα hic in eam sententiam*

tiam usurpauit. sic enim est legendum. ἕωλα] *obsoleta, nimis uetera. nam si & Balbus, & alij eos libros habebũt ante, quàm Brutus:* ἕωλα *certe erunt, cum illi dabuntur, eoq; minus grata.* Quæ scripsi] *quattuor Academicos significat.* Me tibi dicere?] *id quod sequitur, Cærelliam describere libros Academicos.* Cærellia] *cũ hac Ciceronem libidinis commercium habuisse, Q. Fusius Calenus in oratione sua apud Dionẽ obiecit, libro XLVI.* A me] *a meis librarijs: ut paullo post: Ad te scripserã, Cærelliam quædam habere, quæ nisi a te non potuerit.* In Tusculano.] *me conuenient, ut de auctione Brinniana colloquantur. ep. 12. & 13.* Aduentu] *redibat ex Hispania, deuictis Pompeij liberis.* Leuius] *ægrotat. ep. 12. & 13.* Cogitatione] *cuinam, in matrimonio collocetur, cum fere iam sit nubilis.* Nihil tibi credo &c.] *quippe cum ipse nouerim. credimus autem ea, quæ non nouimus.* Hominem] *hoc refer ad genus, non ad mores. infert enim, Ipsum non noui.* De Scrofa] *sic alibi, Audiui de socero meo.* Accedit] *cum prope Attici ædes habitaret: ut, si Atticam uxorem haberet, ad soceri nõ longinquas ædes commode iret. opinor enim, cum unicam filiam Atticus haberet, eum apud se habitare cum filia uolebat. quod fere nunc quoque fit.* εὐγενέστερος] *nobilior. quod ad genus attinet, ob maternos affines.*

EPISTOLA XXII.

Quid tibi placeat,] *num ad eum mittendi uideantur quattuor Academici. ep. 20.* Occurrunt] *cur mittendi non sint.* Intexui] *nam ei dialogo tertius adiunctus est. ep. 13. & 19.* Crebrius] *ut te in meis libris*

libris intexam. De Marcello] *de Marcelli interitu. epist.* 10. Seruius] *Sulpicius. cuius epistolam de interitu Marcelli significat. ea legitur epist. l.* 4. *ad Sulpicium.* Culpa libero,] *quòd meorum librorum copiam fecerint. paullo ante, Tuorum, inquit, nullum delictum arbitror. a me enim prætermissum est, ut dicerem, eos exire non dum uelle.* Aliud quiddam] *et tamen; quasi te accusans, scripseram, Cærelliam quædam habere; quæ nisi a te non potuerit. ep.* 21. Satisfaciendum] *ut quinctum de finibus librum describeret. Erat autem Balbi apud Cæsarem summi ponderis auctoritas: ut non sine caussa dicat, Balbo quidem intelligebam satisfaciendum fuisse. epist.* 21. Aut obsoletum Bruto, aut Balbo inchoatum] *nolebam, libros de finibus exire, ante quàm ego eos ad Brutum, cui despónderam, misissem: ne scilicet, cum mitterem, obsoleti uiderentur, quos iam multi ante legissent. Inchoatum: nolebam eorum librorum Balbò copiam fieri, quòd inchoati, & rudes, neque dum perfecti essent. ep.* 21. Mittam] *quattuor Academicos. ep.* 21. Quid autem dubitarim] *cur dubitarim, mittendi essent, nec ne, scies, cum te uidero. ep.* 19. Attributos] *aßignatos tibi a me, quos exigeres.* Appellas] *ut pecuniam numerent. ep.* 19. *lib.* 5. De Prædio auiæ] *de prædio, quod ad te hereditate peruenerat auiæ tuæ morte. epist.* 2. *lib.* 1. Perodiosum] *opinor de diuortio: de quo supra.* Tullium scribam] *hic est M. Tullius cognomento Laureá, de quo in epistola ad Rufum, & Plinius.* Tibi mandassem] *apud Tullium scribam pe-*

cuniæ

cuniæ quiddam Cicero posuerat, Atticoq; dixerat. Atticus, qui à Cicerone haberet in mandatis, ut, nominibus exigendis, quantamcunque posset ei pecuniam cogeret; arbitratus eam pecuniam apud Tullium positam nomine uoti, adiuit ad eum: petijt, quod apud eum Cicero posuisset uoti nomine, sibi daret. tum ille, uoti nomine quidquam apud se positum, negauit. Nomine uoti] *ad fanum, quod filiæ uouerat. epist.* 18. *et alibi.* In hanc rem] *in fanum.* Dixi, ubi esset] *dixi, apud Tullium me pecuniæ nescio quid habere.* Continuo adoriamur] *hanc quoque pecuniam quamprimum exigamus.* Hominibus] *ad fanum probo: ad hominum habitationem non probo.* εὐλογίαν] *quod probemus. uide epistolam sequentem.* Qui omnia] *qui omnia ad te refero, nihil constituens nisi de consilio tuo.* Adero] *in Tusculano.* Sin quid; multa enim &c.] *sin quid te Romæ detinebit, multa enim possunt; utique postridie mecum sis. etenim coheredes eo die aderunt, id est postridie nonas. epist.* 13. Malitia est] *nam si me illi ante aduentum tuum opprimerent, astute factum ab illis uideretur: ut, te absente, facilius mihi de hereditate imponerent.* In optima spe pono] *te enim de ea nihil scribente, in spem uenio, aut leuiter ægrotare, aut fortasse etiam iam conualuisse. epist.* 19. Epistolam Cæsaris] *quam Cæsar ad Ciceronem misit ex Hispania, consolans de obitu filiæ. epist.* 19. Indicaris] *multo rectius, quàm, ut alij, iudicaris: ut referatur ad Atticum.*

EPI-

EPISTOLA XXIII.

Mallem me accerseret] *significas, Brutum in Tusculanum ad me uenturum. mallem, Romam me accerseret.* Iter] *cum ire obuiam Cæsari constituisset, ex Hispania redeunti. epist. 10.* Longum] *cum Cæsari obuiam ire longissime uellet. epist. 39. Aueo scire, qualis ei totius itineris summa fuerit.* Affecti] *uterque curis de republica, ipse uero etiam interitu filiæ.* Viuere] *refertur ad iucunditatem, remissionemq; animorum: quale illud epist. 15. lib. 4. Rosiæ uixi cum Axio. & epist. 20. lib. 14. cum Pansa uixi in Pompeiano.* Quo maxime posita] *posita est enim in iucunditate. cum autem iucunde non liceat uiuere, nulla potest esse συμβίωσις.* Non morabantur:] *quattuor Academici ad Varronem non impediunt, quo minus Romam uenire possim.* Sunt enim defecti] *uerbum, Defecti, sententia non patitur, ac ne linguæ quidem latinæ consuetudo. quòd si, perfecti, aut descripti, recte.* Dubitasse] *num ad Varronem mitterentur. epist. 22.* Quos Bruto mittimus] *libros de finibus.* Ista retentione] *ut debitam pecuniam non omnino soluant, sed aliquid retineant. et, Ista, a Cæsare permissa, ut debitoribus subueniret; quorum etiam caussa legem de æstimatione tulerat. lib. 3. de bello ci.* Istos] *Cæsarianos: qui, quod omnibus iure conceditur, eo magis utentur potentiæ caussa. intelligit autem, opinor, coheredes quibus partem suam uendi ab Attico cupiebat.* Domum] *ex hereditate.* Confice] *uende meam scilicet partem.* εὐλόγως] *honesta condicione, non optima*

ma, sed tolerabili. Ista] *facultates, & opes: quæ multi curant.* Cui tradam] *quòd & de filio desperaret, amissa republica. uel, cui tradam, cui tradenda uideantur: quasi filium non probaret. & certe non fuit, quem tanti patris filium agnosceres.* Plinius. Quam habere] *subaudi, lætor: ut ad duo uerba, Offensioni, & Delectationi, duo item membra referantur.* Illud] *de retentione.* In sermonem] *cum coheredibus.* Perseca] *ut res, si non perficiatur, saltem aliqua ratione terminetur. iam enim rei familiaris iacturam non curo.* Cum illo Scæua] *cum quo soles admodum libere loqui.* Eos] *Cæsarianos.* Consectari] *in rapinis, uel in auctionibus de Pompeianorum bonis, uel quouis modo.* Remissuros] *non esse usuros retentione, quæ illis communis omnium uideatur.* De die] *de retentione recusandum nobis non est: de die, quam illis ad soluendum permitti uelimus, uidendum: neque id ipsum tamen uehementer est agendum. confici enim prorsus uolo; si non licebit, qua die uolumus; ea, qua licebit.* Bono modo] *leuiter, non acriter. itidem locutus est ad Q. fratrem libro 2: ἀμφιλαφίαν illam tuam bono modo desidero.*

EPISTOLA XXIIII.

Ciceronem] *Marcum filium.* Litterarum?] *dedit Cicero, subaudi.* An non uidit?] *an potius eum Adromenes non uidit?* Facies &c.] *cognosces ex ipso Andromene, num eum Corcyræ uiderit.* De Varrone] *de mittendis ad Varronem quattuor Academicis.* Quattuor διφθέραι] *μετωνυμία: ut illud*

lud Virgilianum: Nunc pateras libate Ioui. posuit enim continens pro contento, quattuor libros Academicos significans: nam διφθέραι, *librorum opercula.* In tua potestate] *quia, mittendi sint ad Varronem Academici, nec ne, ad te refero. epist. 19. & 22.* Nec tamen αἰδέομαι τρῶας] *non equidem uereor, ne quenquam offendam, si Academicos ad Varronem mittam: sed, ipsi quàm res illa probaretur, ueritus sum: ideoq; dubitaui, utrum mitterem: uerum hoc in tua potestate est, mittantur, nec ne. Et illud,* αἰδέομαι τρῶας, *non arbitror hic ad Pompeianos, aut ad Cæsarianos pertinere, potius generatim esse positum, hoc sensu, Nec tamen sermones hominum reformido. illud autem, epist. 13. Et simul* αἰδέομαι τρῶας, *ad Pompeianos spectat.* Res illa] *quattuor Academici.* Tu suscipis] *tuo periculo Academicos ad Varronem mitti uis. & ita promittis fore, ut illi probentur, ut in te recipias.* In alteram aurem] *dormio. securi animi sum de Academicis; quando tu hoc suscipis, fore ut Varroni placeant.*

EPISTOLA XXV.

De retentione,] *uide supra.* Ita putaram] *non esse uerum, quod Clodius cum sibi dixisse narrabat, Ciceronem filium ab eo uisum Corcyræ.* Scisses] *Andromenes tibi dixisset, tuq; mihi.* Tu tamen &c.] *quasi cum admiratione. Nihil, inquit, de te scribis, nihil de Bruto: cum ego de utroque ex tuis litteris exspectem.* Illum] *in Tusculanum exiturum.* Romam] *cogito. hæc enim scripsit Arpini.* Quoniam tu te legisse scribis] *potest hoc ea figura*

concludi, quæ dicitur παρένθεσις. & hoc ideo dicit, quasi Atticum iudicare uelit, num illud ad Brutum sit obscure scriptum. ideo infert, Fortasse: quòd ipse certum nesciret, num fuisset obscurior. hoc, inquit, uolui scribere, me ex tuis litteris intellexisse, nolle eum &c. Nec enim ad tabulam eum desideraturus eram] Brutum cupiebam idibus esse Romæ, non ut auctioni interesse, sed ut ad obsignãdum testamentum adhibere possem. Ad Testamentum] ueteres facto testamento obsignatores ex lege adhibebant. in Verrem libro 4. adhibebant autem amicos fere, aut homines auctoritate præstantes: quo magis ratum haberetur id, quod annulis clarorum uirorum esset obsignatum. uide ep. 2. lib. 7. & apud Valerium Maximum, testamentum Anci Carseolani Pompeium Magnum signasse, legitur l. 7. Malo alio die] nolo, ut constitueram, idibus testamentum obsignare, sed alio die; ne uidear ideo Romam uenisse, (uenturus autem erat pridie idus, ut paullo ante scripsit) ut Brutum ad obsignationem testamenti adhiberem, post aduentum meum uno tantum die. Totum hoc ita gubernes] fac quæso, ut Brutus suo commodo in Tusculano sit, de idibus nihil cogitet: quod iam opus nihil est. Quia tuo periculo] ad proximam epistolam superiorem Atticus responderat & de Andromene, & de Academicis ad Varronem. de quibus cum Cicero ita scripsisset; Quoniam tu suscipis, in alteram aurem: Atticus respondens quodam modo refugere uisus est, ut ipsius periculo mitterentur. ad id igitur Cicero, Quid est, inquit, quod perhorrescas, quia tuo periculo iubeam libros Varroni dari? Si quando

in

in Epirum ueneris] *ubi soles esse otiosus. nunc enim te Alexionis epistolæ occupatum habent. quas te nolo abijcere, tuis de rebus ex Epiro scriptas, (sic enim opinor) ut meos libros legas. leges autem, si quando in Epirum ueneris.* In macrocola] *in chartas regias. in quas ex archetypo Academicos libros transtulerat. impensam, inquit, iam fecimus in chartas: facile igitur patior, a nobis propositum teneri, ut Academiam Varroni demus: ne, si ad alium, mutato consilio, mittendam censuerimus, rursus mihi impensa facienda sit in alia macrocola. Plinius libro 13. cap. 12.* Si addubitas] *utrum Varroni Academiam demus.* Ad Brutum trāseamus] *demus eam Bruto. quod etiam constituerat, antequam de Varrone consilium caperet ab Attico admonitus. ep. 14.* Antiochus] *probat Antiochi partes, quas Varro defendit in Academicis: ut eas a Varrone ad ipsum transferre non absurde possimus.* Sui similem] *libri Academici a Cicerone scripti, cum modo ad hunc, modo ad illum mitterentur, similes plane uidebantur Academiæ; quæ, cum affirmaret nihil sciri posse, non constare uideretur in sententia: quoniam, si dicis, nihil sciri posse; dicis idem, affirmari nihil posse. quòd si affirmari nihil dicis posse: cur hoc affirmas, nihil sciri posse? inconstans igitur Academiæ ratio.* Epistola mea ad Varronem] *epistola illa, quæ legitur libro 9. ad Varronem, hoc principio, Etsi munus flagitare. quam scripsit, ut cum quattuor Academicis mitteret.* Spintheri] *seruo amanuensi. & ostendit, quàm diligenter scripta sit epistola ad Varronem, cum eam Spintheri syllabatim dictauerit.*

EPISTOLA XXVI.

De Virgilii parte] *hanc epistolam, cum in ordinem libri superioris inseri deberet, detrusit in hunc locum ignorantia librariorum. argumentum est uel maximum, quòd Asturæ epistolam scribit, & inde Lanuuium cogitat:* Lanuuio *in* Tusculanum *uellet, sed ab eo refugere uidetur, ne dolorem ex* Tulliolæ *morte susceptum locus renouaret: propterea quòd in* Tusculano *perierat. itaque dicit,* Conor *equidem in* Tusculanum: *quasi, animo repugnãte. colligamus nunc quæ scribit superiore libro. primum epist.*40. *Postridie, inquit, iduum* Lanuuii *constitui manere, inde postridie in* Tusculano, *aut* Romæ. *utrũ sim facturus, eo ipso die scies. et epist.* 43. Ego *hinc postridie idus* Lanuuium, *deinde postridie in* Tusculano. *contudi enim animum, & fortasse uici, si modo permansero. & ep.*45. *ibidem. Vincam, opinor, animum:* Lanuuio *pergam in* Tusculanum. *Sunt & alia argumenta: quæ omitto, ne perspicua in re sim nimius.* De Virgilii parte: *Virgilius unus erat ex coheredibus Scapulanis, qui fortasse* Attico *dixerat, se suam partem Scapulanorum hortorum* Ciceroni *concessurum; ut ei locus esset, si fortasse coheredes non in auctione hortos uendere, sed inter se liceri cogitarẽt. unde illud ep.* 37. *l.* 12. *Heredes Scapulæ si istos hortos, ut scribis tibi Othonem dixisse, partibus quattuor factis liceri cogitant: nihil est scilicet emptori loci. & illud ep.*43. *lib.*12. *Perfice aliquid: quid autem aliud, nisi ut aditus sit emptori? quod per quemuis heredem potest effici: sed Mustelam id perfecturum, si rogaris, puto. & ep.*3. *lib.*12. *de parte Crispi & Mustellæ uult ab Attico*

cer-

certior fieri, cum eam sibi uendi cuperet. Valde probo] *quòd dicas te tentaturum, num Virgilius, quæ pars hortorum Scapulanorum ad ipsum pertinet, eam partem nobis uelit attribuere. ep. 50. l. 12. De Virgilio, inquit, ut scribis.* Id erit primum, proximum Clodiæ] *Scapulanos hortos primum cupio; secundum eos, Clodiæ. Idem scribit ep. 40. lib. 12. Si quæris, quid optem: primum Scapulæ, deinde Clodiæ. & epist. 41. lib. 12. Nescio quid de Clodia scripsisti. ubi ergo ea est, aut quando uentura? placet mihi res sic, ut secundum Othonem nihil magis. & ep. 43. libri 12. Malim primum Othonis, deinde Clodiæ. & epist. 51. libri 12. Tu mihi aut Scapulanos, aut Clodianos efficias, necesse est.* Metuo, ne turbem, & irruam in Drusum] *hortos cupio usque ad intemperantiam. itaque, nisi tu mihi Scapulanos, aut Clodianos efficies, Drusianos emam. & ut ostendat, in eius rei cupiditate se propemodum insanire, moramq; non ferre, communibus uerbis non contentus, usurpauit translata, ad significationem haud paullo plus afferentia.* Eius rei] *fani, cuius caussa hortos quæro; ut sit, ubi ædificari possit.* Reuoluor identidem in Tusculanum:] *sæpe uenit in mentem, facere fanum in Tusculano, si hortos non inueniam. mihi enim, omnino illud hac æstate absoluere, deliberatum est. epist. 23. De fano, inquit, si nihil mihi hortorum inuenis, ualde probo rationem tuam de Tusculano. sed nescio quo pacto celebritatem requiro: itaque hortos mihi conficias, necesse est. et ep. 42. l. 12. Cõsiderabis etiam de Tusculano; ne æstas effluat: quod certe non est committendum. & epist. 40. lib.*

12. Vt tempus est nostrum,] *quasi dicat: Ne Asturæ quidē facile sum: sed, ut tempus est nostrum, sed, ut in malis, facilius tamen sum, quàm ubiuis. & cum dixit, Nostrum tempus, potius ad mortem filiæ respexit, quàm ad reip. calamitatem. supra,* ἀνεκτώτερα *erant Asturæ.* Facilius] *libentius: ut illud in epistola ad Cælium: Quòd in maritimis facillime sum, mouet suspicionem me uelle nauigare. & alibi.* Conor] *ut inuitus, & contra uoluntatem. abhorrebat enim a Tusculano. uide epist. 43. lib. 12.* Tu litteras conficies] *dicit hoc, Tu ad me uelim sæpe scribas.* Epistolam ad Cæsarem:] *hæc est epistola, de qua l. 12. ep. 46. 50. & 51. & l. 13. epist. 17. 28. & 30.* Nihil sane est necesse mittere] *nam uidetur erga nos ita, ut uolumus, esse animatus: ut necesse non uideatur, ei me hac assentatoria epistola blandiri. In epistola, quæ proxime sequitur: Quod aliud argumentum epistolæ nostræ, nisi* κολακεία *fuit?* Nisi forte Romam] *nam si Lanuuio Romam me conferam, ipse epistolam mecum afferam.*

EPISTOLA XXVII.

Isti ante legerent:] *Isti: Cæsariani. ante: quàm ad ipsum mitterem. epist. 50. lib. 12. & 1. lib. 13.* Quanquam de bello Parthico &c.] *quanquam non est, cur illam partem reprehendant, quæ est de bello Parthico. quòd enim hortatus Cæsarem sum, ut id bellum susciperet, nihil spectaui, nisi quod illum arbitrabar uelle. sciebam enim, quod ego suaderem ut faceret, id ipsum iam in animo habere. quod si ita est; quamobrem eam par-*

partem isti non probant? Maluissent autem Cæsaris amici, ut potius ei Cicero commorationis urbanæ suasor esset, ne se amplius fortunæ committeret, confectis iam omnibus ciuilibus bellis, & Pompeianis partibus plane deletis. Quid spectare debui?] Ciceronem, cum illa ad Cæsarem scripsit de bello Parthico, debuisse spectare incertos bellorum euentus, communemq; Martem, Cæsaris amici dicebant. quod si fecisset, Cæsari potius urbanum otium, quàm bellicám fortunam, laudasset. Ego, inquit, cum illa scripsi, quæ isti non probant; ipsius uoluntatem sum secutus, (quid enim aliud spectare debui, nisi quod illum uelle arbitrabar?) quem ad bellum Parthis inferendum ualde scirem sua sponte esse propensum. Totis igitur &c.] prorsus non mittenda est illa epistola. ἐπίτευγμα magnum] quod lucrum illa epistola Cicero sequebatur? Cæsaris beneuolentiā. Ἀπότευγμα uel non magnum molestum futurum sit] uel minima enim apud Cæsarem offensiuncula mihi esset permolesta: itaque periclitari nolo. Me nisi toto &c.] me exspectasse exitum Hispaniensis belli, deinde scripsisse: quasi antea ideo non scripserim, quòd de Pompeianorum uictoria sperauerim. Quasi Catonis μείλιγμα] ne putet me ob eam caussam hanc sibi epistolam misisse, ut hoc quasi munere eum placarem, alienatum eo libro, quem scripsi de laudibus Catonis. Valde me pænitebat] pænitebat me, eam epistolam scripsisse: & plane cupiebam, istis non probari; ut caussam haberem non mittendi. accidit igitur ut uolebam, quòd studium in ea scribenda a nobis positum non probarunt. In illos,]

qui apud Cæsarem sunt. qui ex illa epistola nacti occasionem calumniandi, operam darent, ut me in odium Cæsaris adducerent. Cognatum tuum] *Q. Ciceronem, Pomponiæ, quæ Attici soror erat, filium. quem de Cicerone patruo apud Cæsarem detrahere solitum; supra ostendimus, epist. 37. lib. 12. & 9. lib. 13.* Illuc] *ad hortos uidendos. hoc insequens epistola primo uersu declarat.* Quidquid erit] *siue futurum est, ut Scapulanos hortos emamus; siue etiam non est; pecuniam exigamus a Faberio debitore.* Auctionis] *hortorum Scapulanorum. sic & epist. 50. lib. 12.* De Virgilio, *ut scribis. hoc tamen uelim scire, quando auctio.* Erat *enim auctio futura hortorum Scapulanorum. quod indicat illud epist. 23. Puto fore istam etiam a præcone diem, certe ab heredibus.* De Crispo, *& Mustela uidebis: & uelim scire, quæ sit pars duorum.* Erat autem *Mustela Scapulæ heres, itemq; Crispus. & de Mustela perspicuum est epist. 29.*

EPISTOLA XXVIII.

Cras scilicet.] *ex tuis litteris cognoscam. Volebat autem Atticus hortos Scapulanos diligentius inspicere, ut, quoniam eorum auctio futura erat, ante cognosceret, quanti a Cicerone recte possent emi.* De Faberio] *de exigenda a Faberio pecunia, pro emptione hortorum.* De epistola ad Cæsarem &c.] *quòd me hortaris, ut epistolam aliquam ad Cæsarem conficiam, eiq; proponam quod ad laudem sempiternam ualeat: iurato mihi crede, non possum: non quòd me turpitudo deterreat, (etsi maxime deterrere debebat: scribere enim ad*

Cæsa-

Cæsarem sine assentatione nihil possum: porro, cum nobis uel ipsam uiuere turpe sit, libertate amissa; quanto est turpius, ei, quo eripiente amisimus, assentari?) sed quia prorsus nihil uenit in mentem, quod ad illum scribam. Idē ep.39.l.12. Vellem quidem &c.] uellem, me turpitudo deterreret. essem enim qui esse debebam: hoc est: in seruitute non uiuerem, sed ab hac turpi uita uel morte me uoluntaria uindicarem, Catonis exemplo. Hominum eloquentium, & doctorum] ut Aristotelis, & Theopompi. ep.39.lib.12. Verissimæ gloriæ] non enim uera gloria incensus Cæsar est, sed falsa, & inani, quam ex interitu reip. quæsiuit. Ego quid possum?] ad ueram gloriam cohortanti uerba nō deessent: sed id quidem tuto non possum. hoc autem erepto argumento, præterea quod scribam nō reperio. Tamen nescio quid &c.] scripseram tamen nescio quid, & mehercule cum labore, ut quasi e quercu uiderer exculpere, quæ est arbor durißima. Simile simulacri] uult ostendere; quemadmodum e quercu simulacrum facere difficile sit, duriore materia, quàm ut circumcidi, aut expoliri poßit; ideoq; potius simulacri quiddam simile, quàm simulacrum efficiatur; sic se, cùm ad Cæsarem scriberet, argumento admodum angusto, (neque enim, quod & ipsi honestum esset, & Cæsari gratum, scribere licebat; itaque difficili in loco uersabatur, ut quasi e quercu uideretur exculpere) perfectum opus non potuisse facere, sed fecisse nescio quid, quod operis tamen simile uideretur; more fabrorum lignariorum, qui e quercu non perfectum simulacrum formant; quod propter ligni duritiem difficillimum est,

est, sed quod simulacri simile sit. significat epistolam ad Cæsarem, de qua ep.48.lib.12.& 26.lib.13. Reprehenduntur] *a Cæsarianis, qui* Romæ *sunt: a quibus, placuit nobis, ut epistola legeretur, antequam eam ad Cæsarem mitteremus.ep.27.lib.13.* Quod me minime pænitet] *quod mihi est minime molestum.* Peruenissent] *ad Cæsarem.* Hunc de pompa, Quirini contubernalem,] *Cæsarem: cuius simulacrū, quasi alicuius dei, per pompam inter deorum signa gestatum est in ferculo. quod Suetonius declarat his uerbis: Nō honores modo nimios recepit, ut continuum consulatum, perpetuam dictaturam, statuam inter reges, sed ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est, sedem aureā in curia, & pro tribunali thensam, & ferculum circensi pompa, templa, aras, simulacra iuxta deos, puluinar, flaminem, Lupercos.* Et Dio *libro* XLIII. *καὶ τότε μέγ' ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐλεφάντινον, ὕστερον δὲ καὶ ἅρμα ὅλον ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις μετὰ τῶν θείων ἀγαλμάτων πέμπεσθαι ἔγνωσαν, ἄλλην τέ τινα εἰκόνα ἐς τὸν τοῦ κυρίνου ναὸν, θεῷ ἀνικήτῳ, ἐπιγράψαντες. hac sententia:* Decreuerunt, *ut eburnea Cæsaris statua, & currus etiam solidus, quo die cursus equorum in circo spectantur, inter deorum imagines im pompa gestaretur; & ut alia præterea statua in Quirini templo poneretur, cum hac inscriptione,* Deo inuicto. Ideoq; *eum appellat Cicero Quirini contubernalem, & supra ep.44.lib.12.græco uerbo σύνναον, quòd in eodem templo simul habitarēt. idq; etiā Suetonius significat, cum dicit, Simulacra iuxta deos.* Hunc] *qui deorum in numero habeatur; cum & ima-*

go

go eius inter deorum imagines per pompam sit uecta, & eiusdem statua, quasi dei, Quirini in templo collocata. Potius non scripta &c.] potius ad se nihil scribi uult, quàm scribi quod non probet. Postremo, ut uolet] iam non laboro, quo animo erga me sit. abijt illa cura, quæ me antea stimulabat: cum hoc quærebam, qua ratione & Cæsarem mihi conciliarem, & personam tamen optimatis sustinerem. quod tibi quoque dabam cogitandũ, ut consilio me iuuares. eaq; tunc erat quasi Archimedis quæstio, obscura scilicet, & inexplicabilis. ep. 3. lib. 12. Casum illum] interitum meum. significat enim illud tempus, cum in Italiam reuertit, Pompeio in Pharsalia deuicto. quo tempore solicitus erat de salute sua, maxime timens, ne Cæsar in eos, qui Pompeium secuti essent, foret acerbior. hinc illæ libro XI. plenæ doloris & desperationis epistolæ. Mihi optato ueneris] scripserat enim Atticus, se uelle ad illum, si uideretur, proficisci. Profectus est] cum aliquot dies cum Cicerone fuisset. ep. 51. & 52. lib. 12.

EPISTOLA XXIX.

De philologis] de peritis ad disputandum. ep. 12. & 19. lib. 13. In Talnam] in sermonem de Talna. De ingenio &c.] ingenium Talnæ Nicias laudabat, sed non supra modum: frugi hominem, & modestum dicebat esse. Hoc mihi non placuit] quòd eius rem audiui non maiorem esse DCCC. Hoc putaui te scire oportere] forte, quòd Atticus aliquam, sibi affinitatis, aut amicitiæ iure deuinctam, cogitabat Talnæ in matrimonio collocare. De hortis] Scapulanis: qui

quos Atticus inspexerat. ep.27.lib.13. Et Chrysippo] et Chrysippi sermone. hortis enim cum Attico inspectis, ad Ciceronem profectus est. erat autem architectus, fueratq; Cyri architecti libertus. ep.9.lib.14.& in epist. fam. ep.14.lib.VII. In uilla] quæ in hortis est. Insulsitatem] insulsa placere non solent. recte igitur & uenuste insulsitatem tribuit uillæ, quæ nihil haberet cur placere posset. contraq;, cum de uilla loquitur eleganti, Salis, inquit, satis est, in epistola ad Pætum. Video nihil, aut pauca mutata] putabam dominos in uilla multa mutasse, a quo tempore nos eam uidimus: sed ut e Chrysippi sermone intelligo, nihil, aut pauca mutata: ut eadem sit insulsitas. Laudat maiora.] ut bina essent in ea uilla balnearia, maiora, & minora; maiora, inquit, Chrysippus laudat; de minoribus ait ea posse effici, quibus per hiemem utamur. Ad id, quod uolumus, ἀφίδρυμα] ad fanum filiæ dedicandum. Celebritatem nullam] quo enim tempore ego illum noui, non frequentabatur. τὸν τῦφον &c.] obsequere cupiditati meæ. τῦφος enim ualet elatio: quæ ad cupiditatem transfertur: unde illud libro primo de diuinatione: Ducem ei præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumq; cupiditate respexisse. Et ad hunc ipsum epistola XI. libri I. In hoc genere sic studio efferimur, ut abs te adiuuandi, ab alijs prope reprehendendi simus. Si Faberius &c.] si Faberius soluit quam nobis pecuniam debet: noli quærere, quanti horti uendantur: eme quouis pretio: uince Othonem in certamine licitationis. Erat enim Atticus Ciceronis nomine licitaturus. Othonem

nem

nem autem, qui & ipse eosdem hortos cupiebat, aduersarium in auctione timebant. unde illud ep. 46. lib 12. Difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cum herede. & ep. 39. lib. 12. & 31. & 33. h. lib. Insaniturum] *insanire dicuntur, qui aliquam rem multo pluris emunt, quam quanti sit. unde insana cupiditas, in Verrem.* Tractatum] *in re minus nota.* Vt mihi &c.] *ut hortos empturus non uideatur.* Quid enim pateretur?] *imperfecta sententia. abiecit enim, recordatus in Faberiano nomine totum esse.* Si Faberianum explicas] *si pecuniam exigis a Faberio. ep. 24. lib. 12.* Clodiam igitur] *aggrediamur. uideamus, inquit, de hortis Clodiæ. ep. 46. lib. 12.* Multo minoris sunt] *quàm Scapulani. Et ep. 46. lib. 12. de iisdem hortis: Quia tanti rem æstimas, eò prorsus specto.* Et Dolabellæ nomen] *& Dolabella, quam pecuniam debet, iam eam nobis soluet. debebat autem ex dote Tulliolæ.* Repræsentatione] *hortos Scapulanos emissem, die sumpta. Clodiæ uero si emimus; de die nihil cogito; repræsentare possum: cum & multo minoris sint, quam Scapulani; & Dolabellæ nomen iam expeditum uideatur.* Repræsentatione] *igitur expono, solutione faciēda ante illud tempus, quod in emptione Scapulanorum hortorum cogitaram. de quo ep. 3. his uerbis: Quòd dies longior est: (sic enim puto legendū) teneamus modo quod uolumus: puto fore istam etiam a præcone diem, certe ab heredibus.* Cras aut te, &c.] *cōcisa sententia, nec satis omnibus aperta. explanemus igitur; ut consulatur etiam ijs, quorum acies ad intelligendū*

est

est obtusior. Cras, inquit, aut te exspecto, aut caussam cur non ueneris. caussam autem, quæ te moretur, hanc puto fore, ut pecuniam exigas a Faberio. sed, si poteris, omnino uelim uenias.

EPISTOLA XXX.

Ciceronis epistolam &c.] *Quincti filij ad Atticum.* O te ferreum] *cum ironia.* Periculis] *de quibus tam multa scribit.* Me quoque] *cum scribat non modo tua, sed mea quoque culpa factum esse, ut in Hispaniam ad bellum ire coactus sit.* Eam epistolam] *ad me missam a Quincto,* Misissem] *nisi te cras exspectarem. quod proxime dixit.* Eodem exemplo] *puto iisdem uerbis scripsisse ad te de rebus a se gestis, quibus ad me scripsit.* Quas Pharnaci dederas] *ad me perferendas; ut ego eas deinde ad Vestoriũ curarem.* In eius epistola] *in epistola, quam is attulit a te scriptam.* Auctionem biduum] *auctionẽ hortorum Scapulanorum biduum futuram. sic & libro.4. ep.12. Idibus auctionem Larini uideo, & biduum præterea.* Ab ea igitur] *ad me uenies.* Confecto negotio Faberiano] *exacta a Faberio pecunia.* Quem quidem &c.] *negat Eros Faberiũ hodie Romæ futurum. unde illud ep.28. De Faberio, cum uenerit. et ep.2.* Colendus] *Faberius. obserua eum diligenter, ut aßiduitate et studio tandem exprimas debitam ab eo pecuniam.* κολακίαι] *assentationes: in quibus turpitudo, et prope scelus est.* Perendie] *uidebo.* Non sane quadrat.] *si enim prætor est factus XIIII. annis post, quàm consul Mummius; apparet, quo tempore con*

sul

ful Mummius ad oppugnandam Corinthum est profectus, adolescentem fuisse; ut legatus esse non potuerit. ep. 6. & 33. Volo aliquem &c.] *hoc ne Atticus quidem intellexit; ut apparet ex epistola, quæ post proximam sequentem legitur.*

EPISTOLA XXXI.

Morabor te:] *moræ caussam afferam. retinebit enim te negotiũ Faberianum.* Cum poteris igitur] *uenies, cum per negotia licebit.* Quoniam etiam dum abes] *quoniam non dum in uiam te dedisti; &, cum hæc ad te afferetur epistola, etiam dum Romæ eris: ideo illud scripsi, ut uenias cum poteris.* Dicæarchi quos scribis libros,] *libros de anima. cp. 32.* καταβάσεως] *librum, quem scripsit Dicæarchus* περὶ τῆς εἰς τροφωνίου καταβάσεως*: de quo Athenæus libro* XIII. κερφικὰ.] κέπφος *auis est ita leuis, ut, quam cunque in partem uentus flauerit, in eam auferatur.* κεπφικὰ *igitur* μεταφορικῶς *dixit, pro, leuia, & inania. non recte, inquit, isti meam ad Cæsarem epistolam reprehendunt; & ea, quæ dicunt, minimi sunt ponderis, plane* κεπφικὰ*. nam quod illum aiunt scribere, se, nisi constitutis rebus, non iturum in Parthos: idem ego suadebam in illa epistola. ep. 6. & 26.* Auctore me] *ego enim suasi, ut & res constitueret, & Parthis bellum inferret.* Aggredere Othonem,] *uelim, quod scribis te facturum, Othonem moneas, ne contra nos liceatur; quo facilius ad hortos peruenire posimus. Idem paullo post.* Istam rem] *hortos Scapulanos: quorum auctio futura erat.* Et tecum esse posim] *propter uicinita-*

nitatem. hoc est, quod dicit ep. 28. l. 12. De hortis, quæso, explica. caput illud est, quod scis. sequitur, ut etiã mihi ipsi quiddã opus sit. nec. n. esse in turba possum, nec a uobis abesse. huic meo cõsilio nihil reperio isto loco aptius. Quanti autẽ] *quanti putẽ nos emere posse Scapulanos hortos, ita ratiocinor: cum C. Albanius proximus uicinus ∞ iugerum* HS CXV *de M. Pilio emerit; nunc, iacentibus omnium rerum pretijs, debere Scapulanos hortos multo minoris esse.* Nunc minoris] *ob ciuilem calamitatem, & reip. perturbationem.* Accedit cupiditas] *cuius caussa pluris hortos æstimare debemus, quàm quanti sint.* Mouere] *ut nobis hortos cõcedat.* Caniũ] *Attici et Othonis amicum.* O gulam insulsam] *Othonis, qui hortos tam auide appetat uoluptatis modo caussa.*

EPISTOLA XXXII.

De Faberio,] *expedi nomen Faberianum: sine quo hortos consequi non possumus.* Quod cogitamus] *intellige, hortos.* Non laborarem] *de pecunia à Faberio exigenda.* Istuc] *ad istam diligentiam.* Vtrosque] *utrunque sermonem de mortalitate animorum. duos enim sermones, alterum Corinthi, alterum Mitylenis habitum, ternis libris explicauit. Cicero Tusc. 1.* καταβάσεως] *librum* περὶ τῆς εἰς τροφωνίου καταβάσεως. *epist. 31.* τριπολιτικὸν] *Dicæarchi librum: cuius mentio apud Athenæum lib. 4.* Aristoxenum] *Aristotelis discipulum, philosophum, & medicum nobilissimum, maximeq; in musica præstantem. Suidas. Cicero de orat. lib. 3. Tusculanarum primo.* Ad id, quod cogito] *ad Tusculanas quæstiones: quas scribere in animo habebat.*

bat. quarum libro primo, Dicæarchi utitur sententia con tra immortalitatem animorum. Torquatus] *liber* Tor*quati nomine inscriptus; ut de senectute, Cato de amicitia, Lælius.* Catulum, & Lucullum] *Academicos libros, quos primum scripserat: quorum alterum, Catulus, alterum, Lucullus, inscripserat; uide illud ep.* 12. *ἀκαδημαϊκὴν &c.* Eas litteras] *ea procemia. quandoque enim litteræ pro scriptis ponuntur; ut libro* 1. *Meis omnibus litteris im Pompeiana laude perstrictus.* In Libonis] *in Libonis annali.ep.29.* Legatus esse potuisset.] *cum admiratione dictum: ut significet, non putare se Tuditanum consuli Mummio* XIIII. *annis ante, quàm prætor factus est, legatum esse potuisse. fuisset enim admodum adolescens: utpote* XII. *annis ante præturam, quæ legibus dabatur anno ætatis* XXXIX. *consulatus autem Popillij & Rupilij a consulatu Mummij distat annorũ* XIIII. *interuallo.* Nisi admodum sero &c.] *annus petendæ quæsturæ certus lege non erat, certi aũt curuliũ magistratuũ, ædilitatis* XXXVI, *præturæ* XXXIX. *consulatus* XLII. *ut inter curules magistratus biennium necessario interesset. eos autem magistratus legitimus annis capere, in primis erat honorificum: quod Cicero sæpe de se ipso gloriatur. nam repulsam multi ferebant: ut honores consequi non possent anno legitimo. quòd si quis ædilitatem non suo anno, sed serius cepisset; magistratus quoque reliquos serius capiebat. eorum enim tempus necessario protrahebatur, cum inter omnes biẽnij spatium oporteret esse. Recte igitur, Nisi admodum sero quæstor est factus. nam si factus est quæstor admodum sero, ut anno*

trigesimo octauo, aut quadragesimo: potuit esse legatus Mummij Tuditanus *et* XIIII. *annis ante præturam, nec tamen adolescens. quòd si quæstor mature factus est, puta* XXVIII, *aut* XXX *ætatis anno: necesse est legatus fuerit admodum adolescens.* Curules magistratus] *de curulibus magistratibus in suo libro plenius. curulis autem magistratus prætura fuit. quam si* Tuditanus *cepit anno legitimo, hoc est uno & quadragesimo; eiusq; præturæ annus, quæ fuit* Popillio *et* Rupilio *cos. annis* XIIII. *distat a consulatu* Mummij*: sequitur, ut legatus consulis* Mummij *fuerit annum agens sextum & uigesimum. quod non quadrat. non enim, illa ætate qui sunt, ijs honorem legationis demandare moris est.* Sciebam fuisse] *in decem legatis.* Cum Lucullo fuit] *consul, anno ab* V.C. DCIII. Addidisti] *confirmans id quod sciebã.* Ad illum σύλλογον &c.] *dignum, qui in illa ciuium collectione numeretur.* Videbis igitur ceteros] *scribes, qui præterea in decem* Mummij *legatis fuerint.* πομπεῦσαι καὶ τοῖς προσώποις] *ex personarum dignitate quasi pompam agere.*

EPISTOLA XXXIII.

Negligentiam miram] *Balbi, &* Faberij, *qui non semel sed sæpe mihi dixerint, professionem in tabulas publicas relatam.* Professionem] *omnium bonorum.* Oportere] *ut aliquem mitterem, qui profiteretur; si ego de illa caussa* Romam *ire nollem.* Librarium] *eum, qui cuiuslibet professionẽ in tabulas publicas referebat.* Sed scribis, & quidem confectum] *sed scribis librarium te nosse: & addis etiam, de professione confectum*

ctum. Litteras misi] *admonens eum, & rogans, ut pecuniam nobis debitam persolueret.* Aliquid fecisse H.] *aliquid fecisse hodie. sic enim interpretor antiquam notam. &, Fecisse, de nomine Faberiano: ut, Balbo adiuuante, pecunia exigeretur a Faberio. simile illud est, uel potius idem est, ep.28. lib.12. Cum Oppio & Balbo cõmunices, quantopere et quare uelim hortos: sed ita posse, si expediatur illud Faberianum. Et supra, In utroque Faberianum nomen explorandum est. de quo nihil nocuerit, si aliquid cum Balbo eris locutus, & quidem, ut res est, emere nos uelle, nec posse sine isto nomine, nec audere incerto. Scripserat autem Atticus Ciceroni, se esse eo die cum Balbo locuturum in Capitolio.* In Virgilio &c.] *Othonis herede. ep.26.* δυσωπία] *stulta uerecundia. fortasse, quòd ab aliquo ex coheredibus partẽ hortorum emere cogitaret.* Debeo] *ut eius caussa ne emam.* Quod postulet] *quòd me emisse queratur.* Videbis cum Cispio] *ne Cispius nobis satisfaciat. de quo nomine ep.23. lib.12. Cispiana, inquit, explicabis.* Destinat] *statuit hortos emere.* Difficultatem] *in auctione magnum haberemus aduersarium.* Ista res] *auctio Scapulanorum hortorum.* Posse uinci] *in certamine licitationis. ep.29.* De æstimatione &c.] *hortorum Scapulanorum.* Scripsit] *fortasse Cæsar. ut in lege non præfinierit, quo ne quis plus iugerum emeret; sed de modo agri, id est, quo ne quis plus haberet.* Cum Pisone, si quid poterit] *conficies. & de auro intelligendum. uide illud, Et tamen Pisonem sicubi de auro.* Dicæarchi librum] *librum posuit pro*

uolumine. nam Dicæarchi duos sermones de anima, quos intelligit, non uno libro, sed ternis explicatos, manifestū est ex prima quæstione Tusculana. etiam ep.28. lib.15. ita locutus est, ut pro toto opere librum usurparet: scribit enim sic: Librum tibi celeriter mittā de gloria: cum duos libros significaret. καταβάσεως] *librum hoc titulo.* De deris] *cui uidebitur ex tuis seruis, ut quærat de decem L. Mummij legatis in eo libro, in quo sunt eius anni s. c. quo ipse Mummius cum Cn. Cornelio cōsul fuit.* L.] *Mummio, qui Corinthum euertit, anno urbis* DCVIII. Antiocho] *seruo tuo litterato. scies autem, si ei negotium dederis, ut quærat.* Memini enim tui:] *feci, quod memini te solere: qui ita inuitare soles, ut penulam tamen cuiusquā non scindas.* Campum Martium coædificari] *cum campo Vaticano: ut ex duobus cāpis, Martio, & Vaticano, qui, Tiberi influente, discludebantur, unus fieret Martius campus, fossa Tiberis obthurata. & agrum, qui est inter montes Vaticanos & Tiberim, quem agrum horti omnem tenebant, appellat Cicero campū Vaticanum.* At ego ad tabulam] *cum audissem, quidquid inter Tiberim & montes Vaticanos interiacet, fore ut Martius campus efficeretur; statim ad tabulam ueni, id est, in sermonem de auctione Scapulanorum hortorum; ut cognoscerē, si eos recte possem emere.* Caue facias] *caue hortos emas. si enim, a ponte Miluio secundum montes Vaticanos Tiberi ducto, totus ille tractus, qui citra Tiberim futurus esset, Martius campus fieret: actum erat de transtiberinis hortis: siquidem, ubi campus Martius futurus esset, quò populus ad comitia coibat, ibi omnia com*

plana-

planarentur, necesse erat: ut, si saperet Cicero, de Scapulanis hortis consiliũ omittere deberet, qui cum ceteris eadẽ complanationem subituri essent. Ista lex perferetur] *de urbe augẽda. et, perferetur, quia tantũ promulgata fuerat. ep. 20.* Vult] *ideoq; promulgationi intercedet nemo.* Non concedit Camillo.] *ut credam, quod dixit de lege perferenda, uerum esse.* De idibus] *num idibus hortorum auctio sit futura. istius enim rei caussa, legis uidelicet de urbe augenda promulgatæ, Romæ esse uellem. nam si perferretur, de hortis minime esset cogitandum.* Quas consequi tamen &c.] *aliarum rerum caussa non refert, idibus ne Romæ sim. siquidem eas nihilo minus biduo post, aut triduo conficiam. at uero hortorum auctio si omnino idibus fiat, aduolandum est, ut de lege cognoscam. nam si Cæsari fixum ac statutum esse intelligam, ut perferatur: ego uero Scapulanos hortos abijcio, ne tantæ impensæ iacturam faciam.* Te tamen &c.] *etiam si ego differam aduentum meũ, te tamen ad me nolo uenire; ne, cum tanti calores sint, (hæc enim scripta uidentur exeunte Iunio) itineris labore conficiaris. Et hoc dicit, quia scripserat Atticus se uelle ad eum. epist.* 31. Ignosco] *si ad me non uenit.* Idibus Maii] *manifestum mendum. nec dubito, quin legendum sit, idibus Iuly: uel, idibus, mense subaudito. nam de Maio absurdum est intelligi: cum e Tusculano profectus esset Arpinum* VIII. *Kal. Quinct. et recurrere nonis Brinnianæ auctionis caussa cogitaret, nonis inquam Quinctilibus.*

EPISTOLA XXXIIII.

VIII. kal. Iul.] *profectus e Tusculano. epist.* 21. Treis horas acquieueram] *quam ob caussam Arpinum, angustijs temporis exclusus, eo die peruenire non potui, & Asturæ mansi.* Efficias] *cum heredibus Brinnianis, coheredibus meis. epist.* 12. *Dices, inquit, uel amico tuo, uel Othoni coheredi meo, uel Labeoni nostro, paullum proferant auctionem: me circiter nonas in Tusculano fore.* Illuc] *in Tusculanum.* Illud in primis:] *diuortium fecerat cum Publilia: nunc de dote agebatur: de cuius solutione epist.* 1. *&* 5. *lib.* 16. Publilio] *fratre Publiliæ; quæ Ciceronis uxor fuerat.* Me pæne absente] *epist.* 46. *Te, inquit, spero cum Publilio confecisse. me absente omnia cum illis transigi malo.* Pæne: *quia re uera non aberat, cum circum uillulas suas, quæ prope Romam sunt, erraret, Romam etiam aliquando se conferret.* De quo] *de diuortio Publiliæ scribes, inquit, num populus me reprehendat.* Non mehercule arbitror] *non mehercule arbitror populum hoc factum reprehendere; quippe qui Publiliæ nuptias improbauerat: ut omnibus essem quasi fabula, quòd ætate prouectus puellam uirginem duxissem. Hoc & Calenus ei per contumeliam exprobrat apud Dionem libro* XLVI. Hæc decantata erat fabula] *populus multa ridicule dixerat de Publiliæ matrimonio: diuortium igitur non improbabit.* Ipse enim adsum] *in Tusculano. iam, inquit, adest meus aduentus. epist.* 25. Scripsi enim ad te de hortis] *ut de hortorum auctione certiorem me faceres.*

quam

quam si scribes prorogari; futurum est, ut meum aduentum ego item prorogem.

EPISTOLA XXXV.

Gentilis tuus] *nouum hominem significat, cui Cæsar urbis augendæ negotium dederat: qui si Attici gentilis, ergo Pomponiæ gentis, aut Cæciliæ fuit; in quam adoptatus erat Atticus ab auunculo Cæcilio. epist. 33.* Simul ac uenerit] *subaudi, Daturum quattuor Academicos. quod significat insequens uerbum. quo modo & alibi locutus est Cicero.* Dati igitur iam sunt] *dies enim iam præteriit, quo eum Romæ affuturum scripseras.* Nec tibi integrum est] *adempta tibi facultas est deliberandi, utrum dandi sint; siquidem iam dedisti.* Quanto periculo tuo] *quia Varroni fortasse non probabuntur: tu autem dixisti fore, ut probarentur. Ad hanc sententiam facit illud ep. 24. Ipsi quàm res illa probaretur, uerebar: sed quoniam tu suscipis, in alteram aurem.* Litteræ meæ] *quibus scripsi, ut Academicos Varroni dares tuo periculo.* Has proximas] *quibus significas te daturum, simul ac uenerit.* Quo modo res se habeat] *num Academicos Varroni dederis.*

EPISTOLA XXXVI.

Amore] *erga me.*

EPISTOLA XXXVII.

Has alteras] *ad te mitto.* De Xenonis nomine,] *Atticus debitam sibi a Xenone pecuniam, & HS insuper XL, quæ in Epiro habebat in nominibus, solui uolebat Ciceroni filio, qui erat Athenis, ut Romæ*

tantundem ipse postea exigeret ex nominibus Ciceronis. uide ep. 16. lib. 14. & 1. & 6. lib. 16. Cum Quincto] *fratris filio, omnibus locis, maximeq; in conuiuijs mihi male dicente.* Redire ad patrem] *etiam de patre detrahere: & uenuste, Redire, quasi domum.* Regem] *Cæsarem.* Animi] *aduersus ipsum.* Ciceronem meum uexari] *filium meum a Quincto filio.* Arbitratu suo] *Quincti filij.* Laudationem] *mortuos Romani ueteres in funere laudabant, præsertim ortos illustri familia. laudabant autem non modo propinqui, sed & amicitia coniuncti. Cicero Porciā laudauit, Catonis sororem, laudatione nō habita, sed scripta.* Porciæ] *quæ L. Domitij Ahenobarbi uxor fuerat. Plutarchus in Catone Vticensi.* Quam tuas acceperim litteras] *quibus monebas, ut quædam corrigerem. gaudeo igitur me eam Leptæ tabellario iam dedisse ad te perferendam, laborem enim correctionis effugiam, cum ad te missam corrigere non sit integrum. correxit tamen, ab Attico remissam. ep. 46.* Isto modo] *ut est a me scripta, omissa, quam tu adhiberi uelles, correctione.* Mittendam] *Romæ enim non erant, Cæsari longe obuiam profecti, quasi uictoriam Hispaniensem gratulaturi.* Domitio] *Porciæ filio, ex L. Domitio Ahenobarbo. ep. 46. & Philippica. 2.* Bruto] *Porciæ affinitate coniuncto; cum ea Catonis esset soror, ipse autem Catonis alteram filiam haberet in matrimonio, de cuius nuptijs ep. 12. & Seruiliæ filius esset, quæ Catonis uterina soror erat.* Balbum] *qui Cæsaris, ut puto, coheredis res curabat. ep. 50.* Officium] *ut coheredem*

heredem. Auctione] Cluuianorum bonorum. Cluuius enim Puteolanus heredes scripserat T. Hordeonium, & Ciceronem, alios item, ut patet ep. 5. lib. 16. inter coheredes autem de auctione conuenerat; ut, bonis in pecuniam redactis, suum quisque capere facilius posset. ep. 45. Omnia] Cluuiana bona, quæ in auctione uenibunt. Propinquum diem] auctionem proscribi nõ longe à Cæsaris aduentu, sed propinquo die; ut post aduẽtum fieri statim posset: quod si Cæsar moraretur futurũ, ut eum diem, in quem proscripta esset auctio, prorogare possemus, quoad ille in urbem se recepisset. Romæ autem proscribi auctionem, non Puteolis, Balbo placebat. Placet enim Vestorio] Balbi sententiam Vestorius probabat, ut Romæ auctio proscriberetur.

EPISTOLA XXXVIII.

Contra Epicureos,] Tusculanam secundam, quam scripsit de tolerando dolore, contra Epicuri sententiam, qui summum malum ponebat in dolore. Fortasse ἐκ ἐπίστασεν] fortasse lapsus est per ignorantiam, cũ nõ intelligeret cõtumeliosum esse quod scribebat. Istum] Q. Ciceronem, sororis tuæ filium. Commotum, autem, cum præsens præsentem audiret. Brutus enim tunc erat apud Cæsarem; cum ex Hispania redeunti longe obuiam processisset: ut eum de Ciceronis laudibus prædicantem Quinctus, cum Cæsare ex eodem bello reuertens, audire posset. Scripsisti] mendosa dictio: & omnes in mẽdo consentiunt antiqui libri: equidem sententiam uideo; neque enim est obscura: sed immutare uerba non ausim sine uetustis exemplaribus; ne plus ipse mihi sumam, quam

quan=

quantum alijs licere uolo. Idque ut ſciam] *num ad te quoque ſcripſerit Quinctus, ſignificabis.* Πότερον &c.] *utrum iuſte agam. græca uerba ſignificant, utrum iuſtitiæ murum altum aſcendens uitam traducam. hic enim ſubaudiendū, ἀναβὰς διαβιῶ, ex Platone, qui l. 2. πολιτείας hoc Pindaricum & ipſe uſurpat: eſt igitur: Vtrum iuſtitiam tuear: hoc eſt, utrum aperte Quinctum filium aſperner, ac reſpuam, ſicuti iuſtum eſt; an obliqua fraude utēs diſsimulē.* ἀτρέκειαν εἰπεῖν] *uere ut dicā. uſitatum loquēdi genus apud Græcos,* ἀντὶ τοῦ ὡς ἀτρέκειαν εἰπεῖν. Illud aptius] *illud, quod primū poſuit de iuſtitia ſeruāda.* Sed hoc] *obliqua fraude uti, & diſsimulare.* Idem mihi &c.] *ſequar conſilium, & ſententiam tuam.* Opprimar] *ne ueniat ad me Quinctus filius, dum in Tuſculano ſum. ego autem alicubi mallem, ubi maior eſſet hominum frequentia. nam in turba facilius diſsimularem. ep. 39.* Illum, inquit, hic excipere nolo. Aſturæ?] *melius eſſet Quinctum excipere? ſed quid? Cæſar uidetur Aſturæ cum illo iam affuturus: iuua me igitur conſilio. Aſturam autem poſtea Cæſar cum ueniſſet, apud Ciceronem cenauit. ep. 4. lib. 14.*

EPISTOLA XXXIX.

Vanitatem:] *Quincti filij; qui ad patrem ſcripſerit, domo ſibi carendum propter matrem: at quam matrē? plenam pietatis.* Hic autem] *Quinctus pater.* Langueſcit] *filio placari cœpit.* Sed utar &c.] *non agam acerbe cum Quincto filio, ſed in congreſſu acceptā iniuriā diſsimulabo. tibi enim ita uideo placere.* In ſcribendo hæreo.] *totus in ſcribendo ſum. ſcribebat autem*

tem quæstiones Tusculanas. Brutum &c.] *Brutum ais eadem de rep. sentire. bene est. sed nisi hoc esset; id est, nisi recte sentiret; non ego, ut ei reditum gratularer,* Romam *redirem. neque enim ista res tanti esset, ut me cogere posset: uerum ideo ueniam, quia recte sentientem libenter uideo.* Vnde mallem] *mallem, hoc iter suscepisset, ut uictoribus* Pōpeij *liberis obuiam iret, quàm ut* Cæsari. Totius itineris] *obuiam* Cæsari *longe prodierat, cum eodemq; reuertebat. ep. 1. lib. 14.* φαίδρυ &c.] *de hoc libro, cuius uideo corruptum esse titulum, certi nihil esse potest.* Illum] *Cæsarem ad bonos uiros* ἱυαγγέλια *ferre, hoc est, uenire* Romam *eo consilio, ut remp. constituat.* Vbi eos?] *inueniet?* Suspendit] *nisi forte* Brutus *simulat.* Fultum est?] *qui poterit hic simulatam personam sustinere?* φιλοτέχνημα] *tuum illud iactantiæ plenum, a te positum* Athenis *in* Partheno*ne templo. posuerat autē* Atticus *nomina* Ahalæ *et* Bruti, *uindicum libertatis: a quibus utrisque* Brutus *genus ducebat, paternum a* Bruto, *qui* Tarquinium *eiecit, maternū a* Seruilio Ahala, *qui* Q. Melium *regnum appetentem occidit: ut ad imitationem præclari facinoris accendi* Brutus *deberet, Cæsaremq; tyrannum interficere.* Quid faciant?] *etiam si nunc uiuant* Ahala, & Brutus, *quid faciant contra tam potentem tyrannum?* Omnium flagitiorum auctor,] Hirtius *potius, quàm* Cæsar. *nam is ad* Cæsarem Quincto *filio aditum aperuit: (ep. 20. lib. 11.) ut quæcunque flagitia* Quinctus *committit,* Cæsaris *gratia fretus,* Hirtio *adscribi iure possint.* Bene de nostro] *bene sentit de propinquo nostro, id est de* Quincto

filio.

filio. At uellem &c.] *uellem, Brutus aliquid de fabulis degustasset: certe Quinctum filium non amaret. sermones autem, quos & de ipso habuerat Quinctus acerbißimos, & item de Attico auunculo, fabulas appellat; quòd a ueritate nihilo minus abessent, quàm fabulæ, quibus fictæ res & commenticiæ narrantur.* Illum hic excipere] *Quinctum filium. hoc & in proxima epistola superiore, his uerbis Vereor, ne in Tusculano opprimar. in turba hæc essent faciliora. utrum igitur Asturæ?* Pater hodie] *iturus erat.* Saxa Acrimonia] *loci nomen ignoti. antiquiores libri Acrunoma.* Ego ipse κέπφωμα] *leue quiddam sum, qui obiurgauerim fratrem filio iratum, a quo sum grauiter offensus. itaque posthac non obiurgabo.* Quid de aduentu meo censeas] *ibidem paullo ante: Quid mihi auctor es, aduolo, an maneo.*

EPISTOLA XL.

Ego uero &c.] *Quincto fratri epistolam misi, a te scriptam ad sororem: ut uideret, quæ scriberes.* Domo cessurum] *uide ep. 19.* Illum] *Quinctum filium.* Alterum mirabatur] *mirabatur, filium commodas ad matrem litteras misisse, a qua paullo ante sciret illum fuisse alienißimum.* Suam culpam] *quòd filius nullas ad te litteras misisset, in eo suam ipse culpam frater agnoscebat, qui sæpe grauiter ad filium de tua in illum iniuria scripsisset.* Dicit] *frater, qui se aiebat filio pæne placatum. ep. 38.* Me non fore] *sicuti fueram: nõ fore inquam iratum Quincto filio. id autem simulaui, ex tuis litteris: in quibus uidi σκόλια tibi placere. ep. 38.*

Men-

Mentio Canai] *de Canai filia Quincto filio collocanda. sic enim explano, ex epistola sequenti.* Id consilium] *ut Quinctus filius uxorem duceret:* Esset necesse] *ut placaret ei re uera, non simulate: nostrarum enim discordiarum opinio ualde illi ad uxorem inueniendã obesset.* Grauitatis] *leues enim uideri poßumus, si, acceptis a Quincto filio grauißimis iniurijs, statim ei nos totos remittamus.* Vtriusque nostrum] *debemus uterque aut placari, aut iniuriarum memoriam retinere; cum utrunque ille offenderit: etsi me quidem grauius, & apertius. ep.37.* Afferet] *de Quincto filio a nobis nõ alieno.* Nulla dubitatio] *quin placatos Quincto filio nos præbeamus.* Cras] *in urbem ueniam.* Commotus] *de meo ueniendi consilio.*

EPISTOLA XLI.

Venit ille ad me,] *Quinctum filium intelligit.* Quod iter instet] *quod mihi eundũ cito sit ad bellum.* Tum periculosum, tum etiam turpe] *periculosum, quia contra Parthos, gentem bellicosam, & iam Romanis cladibus insignem: turpe, propter æs alienum, & inopiam uiatici.* Quæ uis igitur] *te ad huiusmodi bellum expulit nolentẽ?* Aes alienum] *in urbe: quod quia non est unde dissoluam, appellationes creditorum fugiens ad bellum ire cogor.* Tacui] *quòd ad uiaticum ego quidem nihil ei pecuniæ conferre uellem.* Auunculus] *Atticus.* Quam ducerem] *uxorem.* Rem probo] *uxorem ducam arbitratu matris, & auunculi: de tempore ipsi statuant.* Censeo prius, quàm proficiscaris] *censeo prius uxorem ducas, quàm ad bellũ*

pro=

proficiscaris. Patri quoque] *non solum matri, & auunculo.* Aderis igitur] *uenies in Tusculanum, ut natalem meum una celebremus.* Scripseram iam] *cum hoc scripsissem, ecce tibi litteræ a* M. *Lepido consule, quibus orat &c.* Vt ueniam] *quòd augur sim.* Veniam: *Romam.* Augures nihil habere] *ne sint augures otiosi, ad templum effandum accersuntur.* Ad templum effandum] *effari templa dicuntur, cum ab auguribus effantur qui in his fines sunt. & fana nominata, quòd pontifices in sacrando fati sint finem. hæc Varro.* Seruius *autem ubi illud Virgilianum explanat, Sic effatus uestigia preßit, Proprie, inquit, effata sunt augurum preces: unde ager post pomeria uocabatur effatus, ubi captabantur auguria.* Et Liuius *libro x. in pugna ad Luceriam facta Iouis Statoris ædem scribit uotam, ut Romulus ante uouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus sacratus fuerat.* Et Gellius *ex augurum libris pomerium ita definit: Pomerium est locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitum pone muros regionibus certis determinatus, qui facit finem urbani auspicij. eodemq; cap. Auentinum montem, inquit, neque Ser. Tullius rex, neque Sulla, neque postea Cæsar, cum pomerium proferret, intra effatos urbis fines incluserunt. Cicero autem libro 2. de legibus: Vrbem, agros, & templa liberata & effata habento. Et pro domo sua: Nec institutas cæremonias persequi, nec uerbum ullum sollẽne potuit effari. Neque solum in templorum dedicationibus, sed etiam in fœderibus uerbum, effari, animaduertimus usurpatum, ut apud Liuium libro 1. Fetialis M. Valerius patrem patratum Sp.*

Fusium

Fusum facit, uerbena caput, capillosq; tangẽs: fœdus multis uerbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Saturni ἀσπόνδου] Saturni immitis, siue implacabilis: tale enim eius astrum, ut inter astrologos omnes conuenit. Videbimus te igitur] Romæ.

EPISTOLA XLII.

Vtar prorogatione diei] cum Atticus Ciceroni scripsisset, auctionem hortorum Scapulanorũ ultra idus esse reiectam; respondet, se non iturum Romam qua constituerat die, sed usurum prorogatione diei. supra, ep. 33. Facies, inquit, me certiorem de idibus. ista enim me res adducebat: eò adiunxeram ceteras; quas consequi tamen biduo, aut triduo post facile potero. & fortaße fuit hæc epistola ante proximam superiorem collocanda. Ab ludis] cum alij spectaculis operam dant, tu ad me scripsisti. humanitatem igitur tuam agnosco. uel, Ab ludis, cum tu simul cum Attica spectares. spectauit enim Attica, ut in epistola sequenti; nec, puto, sine patre. Consequemur biduo post] conficiemus: Idem scribit ep. 33. his uerbis: Ista me res Romã adducebat. eò adiunxeram ceteras; sed consequi tamẽ biduo, aut triduo post facile potero.

EPISTOLA XLIII.

Acerba pompa] acerbum, quod scripsisti de pompa. pompam autem intelligit Circensem, qua Cæsaris signum inter deorum signa gestatum est decreto senatus. Dio historiarum libro XLIII. et Suetonius in Iulio. Vel de Cotta] uel id, quod scribis de Cotta percrebescere. Percrebuerat enim, ut ait Suetonius in Iulio, L. Cottam XV. uirũm sententiam dicturum proximo senatu, ut, quoniam

niam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi a rege nō posse uinci, Cæsar rex appellaretur. quæ caussa coniuratis maturandi fuit destinata negotia, ne assentiri necesse esset: idem in secundo de diuinatione legitur, ita scriptum: Sibyllæ uersus obseruamus, quos illa furens fudisse dicitur: quorum interpres nuper falsa quadam hominum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem re uera regem habebamus, appellandum quoque esse regem, si salui esse uellemus. Propter malum uicinum &c.] *cum in pompa signum Victoriæ, quæ apud* Romanos *ut dea colebatur, per ora populi ueheretur, populus contra consuetudinem plausum non dedit, ne Cæsari dare uideretur, cuius signum prope Victoriæ signum gestabatur: sed Cicero, circuitione utens, Victoriæ malum uicinum Cæsarem appellat*: Ne Victoriæ quidem] *cui maxime plaudi soleret.* Aliquid ad Cæsarem.] *scribere.* Sed pompam uideret] *opinor hoc intelligi*: Non *uidetur ad eum esse scribendum, qui iam colatur ut* Deus, *cum in sollemni pompa inter deorum statuas eius quoque statua gestetur: quidquid enim scripsero, fastidiet.* In *eandem sententiam scripsit ep.28. Quid, tu, inquit, hunc de pompa, Quirini contubernalem, his nostris moderatis epistolis lætaturum putas? Est autem antiquis scriptoribus usitata locutio; ut apud hunc ipsum libro* 3. *de officiis*: Male *Curio, cum caussam transpadanorum æquam esse dicebat; semper autem addebat, Vincat utilitas: potius diceret, non esse æquam, quia non esset utilis reipublicæ &c. pro dicere debebat. & alibi.* Tu tamen &c.] *respondet ad aliam partem epistolæ ab Attico acceptæ.* Tu tamen au-

sus es Varroni dare quattuor Academicos, quanquam ego sæpe ad te scripserim me dubitare, num essent d'andi. epist. 21.22.25. & 33. Probo] *quòd eam ludis interesse uolueris.* Spectatione] *ludorum.* Religionis] *quia uideret deorum simulacra in Circensi pompa gestari. Circenses autem ludos Cæsar dedit, & in Circensi pompa, quæ ante ludos ducebatur, ferculo tanquam deus simul cum alijs dijs gestatus est. Suetonius de Cæsaris ferculo: Dionysius de Circensi pompa.* Cottam &c.] *tres libros intelligit, cum dicit, Cottam, Libonem, Cascam. & de Libonis annali, quem scribit secum habere, ep. 30. et 33.* Ante Cascam] *ante Libonem Cascam habueram.* T. Ligarii] *fratris eius, pro quo est oratio.* Pharnaci, Antæo Saluio] *librarijs tuis.* Tollatur] *idq́; factum. nam in oratione Ligariana Curfidius nusquam appellatur.*

EPISTOLA XLIIII.

Quàm ille Diocharinæ :] *forte rectius, Quàm illa Diocharinæ: ut subaudiatur, data: quanquam adhuc putem superesse mendum: nam Diocharinæ mentionem apud cosmographos nullam inuenio; & loci tamen apparet esse nomen.* Ad ludos omnia pararet] *cum ædilis esset. ædiles autem sollẽnes ludos curabant; unde illud Ciceronis: Sunto ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumq́; sollemnium: libro 3. de legibus, sexto in Verrem, tertio ad Quinctum fratrem: alibi. de Lamiæ uero ædilitate, in ep. fam. ep. 16. lib. XI.* Ante eam diem] *qua ludi Romani committi solerent.* Dies feriarum] *diutius poßum quasi feriari, quando auctionem Brinnianam scri*

bis esse dilatam, cuius caussa Romam *cogitaueram*. Ne*que dubium est*, Brinnianam *auctionem intelligi, cum infe rat*, Quàm diu feriari poßim, de Egnatio *scire poteris*. *quem coheredibus* Brinnianis *amicum & familiarem fuisse, iam ante ostendit ep*. 34. *scribit enim sic*: Tu uelim, si graue non erit, efficias, ne ante nonas mihi illuc ueniendũ sit. id potes per Egnatium Maximũ. *& ep*. 12. De Brinniana auctione accepi a Vestorio litteras. ait, rem ad me collatam ad VIII. Kal. Quinctilis. dices igitur uel amico tuo, uel Othoni coheredi meo, uel Labeoni nostro, paullum proferant auctionem; me circiter nonas in Tusculano fore. *idemq; ep*. 18. Torquati caussa] *ut agam de eius re cum Dolabella. uide ep*. 9. *&* 21. Puteolos] *ut cretionem* Cluuij, *& rationem testamenti cognoscerem. hoc autem ei curandum erat, qui sciret se a* Cluuio *heredem institutum. ep*. 46. *huius libri, et* 5. *l*. 16. Ad tempus] *ut aduenientem* Cæsarem *poßim excipere*. Et *infra ep*. 46. Puteolos, inquit, non fuit eundum, cum ob ea, quæ ad te scripsi, tum quòd Cæsar adest. Multos nummos] *a* Cluuio *relictos*. Domi] Cluuij. Diuidi] *coheredibus*. Auctionem] *bonorum* Cluuianorum. *ep*. 37. Præter prædia] *exceptis prædijs* Cluuianis: *forte, ut integrum esset* Cæsari, *si quod eorum concedere amicis, aut familiaribus uellet*. Et *infra in epistola proxima*: Etiam de hortis Cluuianis egi cum Balbo. liberalius: se enim statim ad Cæsarem scripturum. *Horti enim auctionem non subibant, cum inter prædia numerarentur. et uidetur unus ex coheredibus* Cæsar *fuisse: cuius res* Balbus *curabat*. Quid tibi placeat] *utrum auctioni* Brin-

nianæ

nianæ Vestorium præficiam, an ipsi nostrum negotium cu remus, ne negligentiores esse uideamur. Idem te fecisse] *scripsisse ad Vestorium, de auctionis curatione. erat autem is hoc tempore Puteolis, hoc est in patria. ep. 17. lib. 4. & 48. huius libri.* Hoc satis uidetur] *satis esse puto, si Vestorius intersit auctioni; qui & diligens homo est, & officiosus.* Negligentiores] *qui nostram rem non agamus, alteri mandantes.* Pollux] *Puteolis profectus.*

EPISTOLA XLV.

Plane pollex, non index.] *nullas a Vestorio litteras attulit, ut cognoscere quidquam possem de cretione Cluuij. itaque fuit plane pollex, non index. locus in ambiguitate nominis. pollex enim etiam digitus in manu: quem index pone sequitur.* Cognosces igitur ex ipso] *ex ipso Pollice, quem ad te mitto, cognosces, cur ei Vestorius nihil dederit litterarum. ep. 46. Tu uelim e Pollice cognoscas rationes nostras sumptuarias. ex quo apparet, a Cicerone ad Atticum iuisse.* De sua ui in curatione laborans,] *ut aliqua sibi curatio daretur munerum regionum, hoc est, ludorum, qui apparabantur in Cæsaris aduentum per omnes urbis regiones. in epistola ad Leptam, De curatione, inquit, aliqua munerum regionum cum Oppio locutus sum. nam Balbum, posteaquam tu es profectus, non uidi. & Suetonius in Iulio: Edidit spectacula uarij generis, munus gladiatorium, ludos etiam regionatim urbe tota. Quod autem legitur, Vi in; ego, ut dicam quod sentio, (quanquam possum falli ut humanus) corruptam suspicor lectionem. nec uero uer*

bum uis quot modis accipiatur, ignoro: ſed hic, ut quidem ego exiſtimo, locum non habet. Alberti Ferri *liber habet, re ſua in ratione laborans.* In eo autem Lanuino,] *pater meus impreſſerat in ſuis libris,* Meo *autem* Lanuuio: *alij,* Me *autem* Laniuio: *ego,* In eo *autem* Lanuino, *nulla prope mutatione, correctionem indicante ſententia, uel ipſo potius* Cicerone; *cuius hæc ſunt uerba ep.* 47. *Cum mihi Balbus nuper in Lanuino dixiſſet, ſe, & Oppium ſcripſiſſe ad Cæſarem, me legiſſe libros contra Catonem, & uehementer probaſſe; conſcripſi de his ipſis libris epiſtolam Cæſari. Lanuinum autem, prædium in agro Lanuino: ut Formianum, Pompeianum, & ſimilia. ſupra, ep.* 8. *lib.* 9. De Lanuino, *ſtatim, ut audiui* Phameam *mortuum, optaui, ut id aliquis emeret meorum. et ep.* XI. *lib.* 9. Ex eo hoc primum] *cognoui. quid autem eſt, quod ex Balbo primum cognouit? eum tradidiſſe* Lepido Lanuinum. Acceperam] Lamia *paullo ante mihi oſtenderat eas litteras, in quibus hoc Cæſar magnopere confirmat, ſe ante ludos Romanos affuturum. ep.* 21. Legi epiſtolam] *Balbo a Cæſare miſſam.* Meo Catone] *intelligit librum a ſe ſcriptum de laudibus Catonis. ep.* 38. *lib.* 12. Bruti Catone] *Brutus Catonis auunculi conſilium, qui ſe interfecerat, edito libro reprehendit.* Plutarchus. Diſertum] *his uerbis Cæſar oſtendebat, Ciceronis conſilium ſibi non placere, qui Catonem laudaret; Bruti placere, qui reprehenderet. res enim in Bruto, in Cicerone uerba laudat.* Cretionem Cluuii] *cernere, ut ait Feſtus, quandoque ualet hereditatem adire. inde cretio, hereditatis aditio. ep.* 12. *lib.* XI.

XI. *Galeonis hereditatem creui puto enim cretionem simplicem fuisse, quoniam ad me nulla missa est. & apud Varronem de lingua Latina; Quod in testamentis, cerni to: id est, facito uideant te heredem esse: itaque in cretione iubent adhiberi testes. sic enim est legendum, non, ut in omnibus libris, creatione. & apud iurisconsultos. explano igitur sic:* Ex *eo cognoui cretionem Cluuij: id est, quid in testamento Cluuij scriptum sit.* Negligentem] *qui nihil significauerit. paullo post aperte.* Liberam] *ut quiuis posset interesse, cum testamentum recitaretur.* Ille] *Vestorius.* Arcessendus] *huc, ut ei mandarem aliquid de cretione.* Vt meo iussu cernat] *ut adeat hereditatem, mihi a Cluuio relictam: id est, ut auctionem curet faciundam eorum bonorum, quæ mihi, &* T. Hordeonio *Cluuius legauit: itaque cernat, hoc est, meam partem capiat meo nomine.* Idem igitur Pollex] *idem Pollex, qui a Vestorio uenit, remittendus est ad eum, ut meo iussu cernat.* In *epistola, quæ sequitur proxima,* Idem, *inquit,* Pollex *remittendus est, ut ille cernat.* De hortis Cluuianis] *ostendi* Balbo, *me cupere Cluuianos hortos. respondit liberaliter, se esse de ijs hortis ad Cæsarem scripturum.* Hoc *autem, quia bonorum Cluuianorum auctio futura erat, prædijs exceptis, de quibus Cæsar suum arbitrium esse uellet. itaque et paullo ante,* Lamia, *inquit, a* Balbo *audiuerat, auctionem, præter prædia, primo quoque tempore fieri oportere.* Cluuium autem] *refertur ad uerbum,* Cognoui. A Tito Hordeonio] *hic haud dubie constat, heredes Cluuij fuisse* Hordeonium, & Ciceronem. *quanquam & alij*

 erant,

erant, ut apparet ep. 5. lib. 16. Est autem hic, ut opinor, C. *Cluuius* Puteolanus, *quem commendat* Q. Thermo *in ep. fam. ep. 56. lib. 13.* Et, *legare ab Hordeonio* Terētiæ, *pura locutio: ut si diceret, Iubere ut* Hordeonius Terentiæ *numeraret*. Pro *Cluentio*: Grandem *ei pecuniam legat a filio, si qui natus esset; ab secundo herede nihil legat*. Et in Topicis, Pater *familias uxori ancillarum usum fructum legauit a filio*. E*ademq; figura dixit* ep. 17. l. 7. Q*uinctus frater laborat, ut tibi, quod debet, ab* Egnatio *soluat.* & *ep. 21. l. 5.* HS ↀↀↀ] *ut* Terentiæ *daret scutatis 150. præterea in sepulcrum, multasq; res pecuniæ quiddam erogaret.* Nihil a nobis] *ita meliore ego condicione sum, quàm* Hordeonius, *coheres meus. illi enim de sua parte detrahendum est, quod* Terentiæ *soluat, quod sepulcro, multisq; rebus; mihi prorsus nihil.* Balbo *significasse*. Ne per meos quidem.] *erat enim apud* Vestorium *Ciceronis puer, ob hoc ipsum existimo, ut esset qui cretionem* Cluuij *statim significare posset. quod epistolæ clausula declarat.* Quincto delegabo,] *delegare dicimur, cum id, quod nostrum est, ad alium transferimus: ut de* Oratore *libro 2. Hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te præstantia fuerunt.* Et *ad hunc ipsum ep. 13. lib. 12.* Balbi *regia condicio est delegandi. Cum igitur, inquit, æs meum alienum dissoluero, & emero ea, quæ mihi emenda sunt; tũ, si quid pecuniæ superertit, tradam* Quincto *fratri: sed puto fore, ut etiam æs alienum mihi sit faciendum ex emptionibus: tantum abest, ut pecuniam sperem superaturam.* Testamenti] *a* Cluuio *scripti.*

EPI-

EPISTOLA XLVI.

Nisi Torquatus esset] *cuius caussa hic me tenet. ep.* 44. Quod iusseras, edolaui] *rude opus quasi dolabra polui.* Illum] *Marcum filium.* Qualiscunque est] *hoc dicit, quia Marcus filius, qui se Athenas contulerat studiorum caussa, tantos sumptus faciebat, ut aßignata pecunia non sufficeret. ideoq; etiam Atticus leuiter eum litteris castigauerat: quod indicat illud ep. 1. Ad Ciceronem ita scripsisti, ut neque seuerius, neque temperatius scribi potuerit.* Moderabimur] *modum illius sumptibus statuemus.* Vt ille cernat.] *Vt Vestorius meo iussu hereditatem adeat. supra, Mittendum, inquit, est, ut meo iussu cernat. idem igitur Pollex.* Puteolos non fuit eundum] *respicit ad illud, quod scripserat ep.* 44. *Nisi me Torquati caussa teneret; satis erat dierum, ut Puteolos excurrere possem, & ad tempus redire.* Ob ea, quæ ad te scripsi] *ob Torquati caussam, & Dolabellæ consuetudinem.* Magistrum molestum.] *magistrum: sic etiam appellat eum in ep. fam. ep. 7. lib. 9. quia docebat Ciceronem, quonam modo se gereret aduersus Cæsarem, & quibus maxime rebus posset illius animum recolligere. Molestum, quòd apud Ciceronem frequentior erat, quàm ille, otij cupidus, uoluisset.* Rogat] *consul enim iam erat, Cæsaris loco.* Nihil esse] *nullam rem esse, cuius caussa necesse sit me adesse in senatu.* Aeger] *podagra laborabat. nam in epistola ad Leptam, quam hoc ipso tempore scriptam manifestum est, Balbum, inquit, posteaquam tu es profectus, non uidi. tantis pedum doloribus afficitur, ut se conueniri*

ueniri nolit. Domi] *Romæ.sic ep.41.l.12.Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum.* Kalendis in Tusculanum recurram.] *dimisso senatu, statim in Tusculanum recurram.* Cum illis] *cum Publilio, & sorore, ac matre.* Transigi] *de dote reddenda. nam & cum Publilia, quam duxit, dimissa Terentia, diuortium fecerat. agebatur igitur de dote reddenda.ep.34. Illud in primis cum Publilio, me pæne absente, conficies.* Quod tibi satis sit] *in qua tamen ea de te scripta sint, quæ tibi satisfacere poßint.* Accurram] *Romam.* Opinor ex uncia] *puto Cæsarem Babulij heredem esse ex uncia: etsi de hoc nihil adhuc intellexi. Vniuersa hereditas nomine aßis, aut libræ significatur. heres igitur ex uncia dicitur is, ad quē duodecima pars omnium bonorum pertinet: heres ex triente, ad quem quarta.* Si accierit] *ut ego eum in hoc negotio Cæsaris amicis, meis familiaribus, commendem. Valebat autem gratia Tullius apud eos, qui apud Cæsarem multum poterant. itaque eundem Leptam paullo ante Balbo commendauerat in curatione ludorum. & in epistola ad Gallum: Olim, cum regnare existimabamur, non tam ab ullis, quàm hoc tempore obseruor a familiarißimis Cæsaris.* Cum poteris] *mitte ad me, ut ego eum ad Vestorium remittam cretionis caussa.*

EPISTOLA XLVII.

Correctam:] *correxit eam ab Attico admonitus. supra enim ep. 37. Laudationem, inquit, Porciæ gaudeo me ante dedisse Leptæ tabellario, quàm tuas acceperim literas. eam tu igitur, si me amas, curabis, si modo mittetur,*

tur, isto modo mittendam Domitio, & Bruto. Hæc mitteretur] *hæc, quam correxi: ad differentiam prioris, quam ante Attico miserat, Leptæ tabellario datã ep. 37.* Varronis, & Lollii] *qui & ipsi Porciam laudauerant.* De Tigellio,] *tibicine, & cantore, Cæsaris familiari, Phameæ nepote. Placet epistolæ partem subiicere, quam hac de re scripsit ad M. Fabium Gallum. sic igitur scribit. Phameæ caussam susceperam, ipsius quidẽ caussa: erat enim mihi sane familiaris. is ad me uenit, dixitq; iudicem sibi operam dare constituisse eo ipso die, quo de P. Sextio in consilium iri necesse erat. respondi, nullo modo me facere posse: quem uellet aliũ diem si sumpsisset, me ei non defuturum. ille autem, qui sciret se nepotem bellum tibicinem habere, & sat bonum cantorem, discessit a me, ut mihi uidebatur, iratior.* Habes Sardos *uenales, alium alio nequiorem.* Etiam Horatius, Sardum *fuisse Tigellium, & Cæsaris amicum, his uersibus ostẽdit:*

„ *Omnibus hoc uitium est cantoribus; inter amicos*
„ *Vt nunquam inducant animum cantare, rogati;*
„ *Iniussi, nunquam desistant. Sardus habebat*
„ *Ille Tigellius hoc. Cæsar, qui cogere posset,*
„ *Si peteret per amicitiam patris, atque suam, non*
„ *Quidquam proficeret: si collibuisset, ab ouo*
„ *Vsque ad mala citaret, Io Bacche.*

Necesse erat:] *quare dicit, Necesse erat? quia Pompeij lex, testibus datis, uno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari iubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur. hoc Pedianus. In libro autẽ de claris oratoribus: Lege Pompeia ternis horis ad dicendum*

dum datis, ad caussas simillimas, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie. Illorum iudiciorum] *quæ fiunt lege Pompeia, de ambitu, & de ui.* Pedianus. Præstitutos] *ut, ijs diebus prætermißis, in alios dies reijcere caussas non liceret. quo fiebat, ut die præstituto caussam agere patronus cogeretur.* Quid ego deberem Sextio] *qui Ciceronis restitutionem in tribunatu præcipue iuuerat; ut in oratione pro ipso.* Alieni] *qui mihi arcta neceßitudine deuinctus antea non fuisset. quale illud in epistola ad* Lentulum: *Enitor, ut neque amicis, neque etiam alienioribus opera, consilio, labore desim.* Et pro Murena: *Ea condicione uidebatur nobis in ciuitate natus, ut eius opes & ingenium præsidio multis etiam alienißimis, uix cuiquam inimicus esse deberet.* Et ad Appium: *Tuũ factum ijs, qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni hominis, (ut leuißime dicam) & fugientis congressum, meum uero coniunctißimi, & amicißimi uidetur esse.* Quid audissem] *dixi* Balbo, *me audisse,* Tigellium *mihi esse iratum.* Neque nominaui Balbum minorem] *non dixi, me id audisse a* Balbo *minore. Is enim, cum* Tigellio *familiariter uteretur, in consuetudine cognouerat, illius animum offensiorem esse* Ciceroni *propter* Phameam*; eaq́; de re certiorem fecerat* Ciceronem. Habuit suum negotium Gallus] *hac de re ita laborauit, ut ipsius res si ageretur. duxit suum negotium. eadem figura usus est ep. 22.* Ait illum] *cum* Tigellio Gallus *dixisset,* Ciceronem *audisse, sibi illum esse iratum; respondit* Tigellius, Ciceronem *id a nemine audiuisse, sed animi conscientia id de se suspicari, quia* Phameam

destituisset. Ait illum] *ait Gallus Tigellium dicere, me animi conscientia &c.* Hactenus mando] *hoc tantum tibi mando: de me ne quid labores.* De illo nostro] *de Balbo minore: cognosce de Balbo, quo animo Tigellius in me sit. ep. 48.* Et quemadmodum] *mallem, Quemadmodum &c.* Non omnibus seruire] *epistolæ, quam scripsit ad Gallum, cuius partem supra recitauimus, principium hoc est: Amoris tui, quoquo me uerti, uestigia, uel proxime de Tigellio. sensi enim ex litteris tuis ualde te laborasse. amo igitur uoluntatem. sed pauca de re. Capius, opinor, olim, Non omnibus dormio: sic ego non omnibus, mi Galle, seruio.*

EPISTOLA XLVIII.

Libros contra Catonem] *a Cæsare scriptos. ep. 38. lib. 12.* Ad Dolabellam] *ut is eam Cæsari redderet.* Mancipio dari] *uendi lege mancipij.* Pro mea parte] *nam etiam ad alios, quos heredes cũ Cicerone Brinnius reliquerat, is fundus pertinebat. epist. 13.* Vt ipse ei &c.] *ut caueretur Heterecio; cui si fundum iniussu Ciceronis Vestorius dedisset, non bene dedisset.* Cum Tigellio,] *egisse de reconciliatione. paullo post: Tigellium totum mihi, & quidem quamprimum.* Vel ut hoc ipsum] *si nihil aliud, uel hoc ipsum ut sciamus, quantum acceperit, ut in triumphis canat, quos Cæsar de hostibus uictis acturus est.* Nec tamen flocci facio] *quanquam hoc apud me minimum est: quanquam ne flocci quidem facio. Intellectum est, (inquit. ep. 15. l. 4.) tres ἀρεοπαγίτας ambitum, comitia, interregnum, maiestatem, totam denique remp. flocci non facere.*

re. Quid cogitem de obuiam itione] *quàm longe Cæsari cogitem obuiam prodire*. Nisi Alsium?] *Alsium usque obuiam ibo, non ultra*. De hospitio] *ut me Alsii hospitio acciperet*. Profectum] *opinor Alsii non esse, obuiam Cæsari cum Matio profectum*. Sallustius igitur urgebitur.] *Sallustij igitur hospitio utemur*. Silius] *Sallustius, legendum uidetur: cum proxime dixerit, Sallustius igitur urgebitur*. Totam uillam] *itaque nobis in ea locus non esset*.

EPISTOLA XLIX.

Vt me puderet tui,] *noli putare, me tibi eius epistolæ exemplum ideo non misisse, quasi puderet me tibi eam nimis assentatorie scriptam ostendere. tale enim in ea nihil est. nec aliter scripsi, ac si scriberem ad æqualem. nam quod illius libros contra Catonem laudaui; non sum assentatus; bene enim existimo de illis libris*. Ne ridicule Micillus] *donec melius inuenero, sequar eorum opinionem, qui sic interpretantur: Assentatorie non scripsi; ne ridicule quasi Micillus fierem; id est, me ipse indignum patria ostenderem, cum tyranno assentarer: sicuti illum apud Ouidium libro* XV. *Met.* *iubet Hercules patriam deserere*. Mihi est exploratum] *eam bene ualere*. *Et dicit, Nunc demum; quia, cum Atticus antea scripsisset, eam febri carere, postea idem confirmauit. Nunc demum igitur, inquit, mihi est exploratum*. Totum mihi] *restitue. Erat enim iratus Ciceroni propter Phameam. ep. sequenti*. Quinctus cras,] *Quinctus filius cras Romam ueniet, id est* VIII. *Kal. sic enim ad me scripsit*. Ad me, an ad te] *domum meã, an*

an tuam. Romam VIII. kal.] *subaudi, se esse uẽ turum.* Veniendum est] *mihi ipsi.* Ille] *Cæsar.*

EPISTOLA L.

Hospitem mihi tam grauem ἀμεταμέλητον:] *non pænitet Cæsarem apud me cenasse. locutio similis ep. 43. Suaues tuas litteras: etsi acerba pompa. & ep. 5. lib. 14. Meam stultam uerecundiam, qui legari noluerim ante res prolatas.* Ad Philippum] *affinem, quòd Atiam, Iulia Cæsaris sorore natam, in matrimonio habebat. Plutarchus in Cicerone.* Sum commotus] *quia Cæsar postridie apud me cenaturus erat.* Barba Cassius] *hunc inter naufragia Cæsaris amicorum nominat in Philippica XIII.* Custodes dedit] *dedit, qui meam uillam custodirent, & ex militibus neminem introire paterentur.* Castra in agro] *milites igitur omnes in agro discubuerunt. Et castra pro militibus posuit, poetice, & quasi per iocum; ut cum infert, Villa defensa est: pro, ex militibus nemo uillam introiuit.* Rationes, opinor, cum Balbo] *puto, rationes confecit cum Balbo: de pecunia uidelicet, quam Balbus ex publicis uectigalibus Cæsaris nomine exegerat.* Audiuit] *qui eum alloqui, aut rogare aliqua de re uoluerunt.* De Mamurra] *quod antea de Mamurra decretum fuerat, non mutauit; fixum esse uoluit.* Bene, cocto, &c.] *uerba Lucilij poetæ de cena:*

„ *Bene, cocto,*
„ *Condito, sermone bono, &, si quæris, libenter.*

eadẽ uerba transtulit in secundum de fin. ἐπισταθμείαν] *diuersorium. potius enim certe diuersorium fuerat, quàm hospi-*

hoſpitium, cum tam multi cenaſſent. nam ad hoſpitium nõ ita frequentes confluere ſolemus, ut ad diuerſorium. Non moleſtam] *uult oſtendere, ſe non laborare de ſumptu.* Cum præteriret] *Cæſar.* Nec uſquam alibi] *quaſi ab uno Dolabella timeret.* Ex Nicia] *cognoui. is enim erat apud Dolabellam.*

IN LIBRVM XIIII

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

A D ILLVM,] *ſine dubio Matium intelligit: quem aperte nominat duabus epiſtolis, quæ poſt proximam inferiorem leguntur. et, ſi loca conferas inter ſe, Matium hic ſignificari, non obſcure uidebis: quem quidem & Caluenam, & Madarum, ficto nomine, appellat epiſt. 5. & 9.* Nihil perditius] *aiebat, ſubintelligitur: ut ſit ſenſus: rep. nihil aiebat eſſe perditius, nihil deſperatius; periſſe omnia.* Explicari rem non poſſe] *hoc dicebat, remp. interitu Cæſaris ita eſſe perturbatam, ut conſtitui nullius conſilio poſſet. quis enim id poterit, quod Cæſar ipſe, tali præditus ingenio, non potuit?* Gaudens] *gaudebat Matius*

tius tanta perturbatione reip. utpote qui cuperet mortem Cæsaris omnibus esse acerbam. quod ipse in epistola, quæ legitur libro XI. *fam. in extremo, perspicue dicit.* Tumultum Gallicum] *putat futurum, ut Galli, audita Cæsaris morte, deficiant a nobis, & nostram dissensionem suam occasionem putantes, arma capiant, idem epist.* 4. *his uerbis:* Doleo, *quod nunquam in ulla ciuitate accidit, non una cum libertate remp. recuperatam. horribile est, quæ loquantur, quæ minitentur. ac uereor* Gallica *etiam bella. & epist.*8. Quid Galli, *quid Hispania, quid Sextus agat, uehementer exspecto. item epist.* 9. Post idus Martii] *quo die Cæsar fuerat interfectus.* Præter quàm Lepidi] *hoc dicebat* Matius, *ut ostenderet, nulla se inire consilia contra remp. qui Cæsarianorum sermonibus nollet interesse, cum tamen in Cæsaris amicißimis fuisset.* Lepidi] *mallem,* Lepido. Illum] *Cæsarem.* Quod quenquam bonum offendat] *quasi* Matius *non prudenter faceret, qui bonis odiosa loqueretur.* De Sexto] Pompeio, *Magni filio.* Satis ne certum] *eum esse in armis. ep.*4.*&* 13. De Bruto nostro:] *scribe, si quid habes de* Bruto *nostro.* Brutus *enim* Antonium *timens, & populum ab eo concitatum, urbe exceßerat;* Antijq; *morabatur, ut, cum primum plebis iracundia deferbuisset, recurreret.* Plutarchus, *& alij.* De quo quidem &c.] *de* Bruto Matius *aiebat* Cæsarem *solitum dicere:* Magni refert, *& quæ sequuntur. eadem uerba* Plutarchus *in* Bruto *refert.* Eum] *Cæsarem.* Cum pro Deiotaro Niceæ dixerit] *Deiotaro:* Bithyniæ *rege, qui pro* Pompeio

peio contra Cæsarem in Pharsalia pugnauerat. Niceæ: *Bithyniæ urbe. dixerit:* Brutus. *cuius defensionis meminit Plutarchus, & Tacitus in dialogo de oratoribus.* Vt quidque succurrit] *ex ijs, quæ mecum Matius locutus est.* Apud eum] *cum ad Cæsarem uenissem, ut agerem cum eo de P. Sextio restituendo, qui exsulabat, ambitus opinor crimine damnatus. nam epist. 46. lib. 13. apparet accusatum lege Pompeia, quæ de ambitu erat.* Et eiusmodi multa] *mecum locutus est Matius.*

EPISTOLA II.

Theatrum, Publiumque cognoui,] *plausum significat, qui P. Dolabellæ datus est theatrum ingredienti: cum enim perditi homines (ut est in prima Philippica, & apud Suetonium in Iulio) columnam prope* XX *pedum lapidis Numidici in honorem mortui Cæsaris in foro posuissent, & inscripsissent,* Parenti patriæ, *ut Suetonius tradit: Dolabella columnam euertit, & ex ijs alios cruci affixit, alios de Capitolio præcipitauit: quod infra epist. 15. declaratur his uerbis:* O mirificum Dolabellam meum. iam enim dico meum: antea, crede mihi, subdubitabam. magnam ἀναθεώρησιν res habet. de saxo, in crucem, columnam tollere, locum illum sternendum locare. quid quæris? heroica. *et in epist. fam. epist. 1. lib. 12.* Manabat illud malum urbanum, & ita corroborabatur quotidie, ut ego quidem & urbi, & otio diffiderem urbano: sed ita compressum est a Dolabella meo, ut mihi uideamur omne iam ad tempus ab illo duntaxat sordidißimo periculo tuti futuri. *De theatri autem plausu quo*

magis

magis perspicuum sit, uerba subiiciemus ex Philippica prima. Dicerem, inquit, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te paullisper esse expertum uideremus. quem potes recordari in uita tibi illuxisse diem lætiorem, quàm, cum, expiato foro, dißipato concursu impiorum, principibus sceleris pœna affectus, te domum recepisti? cuius ordinis, cuius generis, cuius denique fortunæ studia tum laudi & gratulationi tuæ se non obtulerunt? recordare quæso Dolabella consensum illum theatri, cum omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significauerunt se beneficio nouo memoriam doloris ueteris abiecisse. Bona signa] *e consensu illo multitudinis, qui perspectus est in theatro, uidetur bene sperandum de rep.* L. Casio] *is erat C. Caßij frater, eius, qui Cæsarem occiderat. in epistola ad C. Caßium de eodem plausu his uerbis:* Tuus necessarius *affinitate noua delectatur: itaque iam non est studiosus ludorum, infinitoq; fratris tui plausu dirumpitur.* Erat autem L. Caßius *hoc tempore tribunus pl. ut in* Philippica *tertia. & fuisse tres fratres, C. Q. L. supra diximus, lib. v. epist. 21.* Datus] *in theatro. forte de ludis* Apollinaribus *significatur; quos C. Caßij, prætoris urbani, nomine, collega eius C. Antonius dedit.* Dio *libro* XLVII. Facetus] *cur facetus? quia quodam modo ridiculum erat, L. Caßium a populo plausum excipere propter ea, quæ Caius frater fecerat.* Caius *enim, non* Lucius, *remp. seruitute liberauerat interfecto Cæsare.* De Madaro] *de* Matio. *caluus enim* Matius, *ut infra: & caluus græce* μαδαρὸς. *præterea, idem agitur, quod in proxima su-*

periore epistola: in qua Matium significari, manifestum est. σαλάκωμα] *nullum meum* σαλάκωμα *fuit, nulla inanis iactantia, tanquam interitu Cæsaris recuperata rep.* Processi] *in uia.* Aiebat] *Matius.* φαλάκρωμα] *Matium significat; sed caluitium appellat, quia caluus erat Matius. itaque eum & infra Caluenam uocat, epist. 5. & 9.* Habes φαλάκρωμα] *habes de Matio: habes, quod Matius mecum locutus est.* φαλάκρωμα *uero, quia Matius, ut iam diximus, caluus: &* φαλακρὸς *græce caluus.* Inimicissimum otii] *qui quidem Matius inimicissimus otij uidebatur, id est Bruti. nam si, ut ille cupit, omnia misceantur: Brutus, qui Cæsare interfecto liberam fore, & sine ullo negotio remp. sperauit, opinione deceptus, ipse uenit in dubium de sua salute. ita qui inimicus otij, idem Bruti.* Tibi ignosco] *qui illam tecum esse uelis.*

EPISTOLA III.

Tranquillæ] *tranquilla nuntiantes, & de rep. quæ uolumus.* Matius posse negabat] *negabat Matius otium fore diuturnum, sed impendere, & prope adesse omnium rerum perturbationem. Hic apparet, Matium fuisse illum, ad quem Cicero se scribit diuertisse in epistola huius libri prima; eundemq; esse, quem in proxima superiore otij inimicissimum appellat.* Structores nostri] *ij, quorum hic utor opera ad uillam ædificandam. Et paullo post Corumbum architectum exspectat.* Profecti] *Romam, ut emptum frumentum referrent.* Πανικὸν certe] *oportet hoc subitum quiddam fuisse, terroribus simile, quos Græci appellant πανικά, subitum hoc*

fuit Antonij consilium de frumento ad se comportãdo. nam si diebus superioribus id curasset, tu mihi aliquid significasses. Scripsisses enim] nisi hoc subitum quiddam, et plane πανικὸν esset, tu ad me scripsisses litteris superioribus. Corumbus Balbi] subintellige, seruus. Nullus adhuc] adhuc non uenerat. Et, nullus, pro non, eleganter & antique positum: ut epist. 24. lib. 11. Philotimus nullus uenit. epist. 23. l. 15. Sextus ab armis nullus discedit. Architectus] ideo Cicero eum exspectabat; ut haberet adiutorem, & consiliarium in ratione ædificandi. Volunt] Cæsariani, a quibus ad obsignationem testamenti adhibitus es. Ita putare] ut tu scripsisti. Διάθεσιν] sensum, animumq; in remp. ἐπισημασίαν] quia populus, cum in theatrum, aut aliò spectandi gratia conuenisset; quid de ciuibus sentiret, plausu & acclamatione significabat: ut epist. 19. lib. 2. Populi sensus maxime in theatro & spectaculis perspectus est. nam gladiatoribus quà dominus, quà aduocati sibilis conscißi. et epist. 15. lib. 1. Ludis & gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine ulla pastoricia fistula auferebamus. et pro Sextio: Tribus locis significari maxime potest populi R. iudicium, ac uoluntas, concione, comitijs, ludorum gladiatorumq; consessu.

EPISTOLA IIII.

Quid putas me Lanuuii?] noui habere. Istic] Romæ. Cum Matius] libro IX. epist. 9. Matius ad me uenit, homo, ut mihi uisus est, temperatus, & prudens; existimatus quidem est semper auctor otij. Dicit igitur: Cum Matius, quem studiosum reip.

putabamus, is nunc inimicißimus otij sit; quid censes ceteros? Paullo ante: Habes φαλάκρωμα, *inimicißimum otij.* Minitentur] *ij, qui Cæsaris mortem se dicunt perse-qui uelle.* Ac uereor] *non modo ciuilem contentionem, sed Gallica etiam bella uereor. Verebatur autem e Matij sermone, qui affirmauerat, minus diebus* XX *tumultum Gallicum. epist.* I. Ipse Sextus] *etiam uereor, quid acturus sit Sex. Pompeius. mihi enim certum non est, utrum hoc exercitu, quem habere dicitur, ad recuperandam remp. sit usurus, an & ipse tyrannidem spectet Cæsaris exemplo. ne de ipso quidem Sexto securi, inquit, animi sum.* Quò euadat] *quid acturus.* Omnia licet concurrant,] *ut omnia misceantur; me tamen semper idus Martiæ, quo die tyrannus est interfectus, uoluptate afficient; hoc est, nunquam erit, ut, quod idus Martijs transactum est, id cupiam infectum.* ἥρωες] *Brutus, & alij, qui Cæsarem oppresserunt.*

EPISTOLA V.

Spero] *dicit, Spero, quia nihil Atticus proximis litteris significauerat. spero te nunc recte ualere.* Quàm leuiter commotus esses] *ut bene ominaretur, non dixit, Quàm grauiter, aut, Quo modo, sed, Quàm leuiter, usus amicißimi animi significatione.* Caluena] *Matius. epist.* 9. *Omnia plena pacis, aliter, ac mihi Caluena dixerat. et epist.* 3. *Habes* φαλάκρωμα. *ubique de Matio.* Suspectum] *quasi Cæsarianum, & reip. id est libertati, non amicum. Cur autem signa bella dicit esse, quòd Matius moleste ferret, se suspectum esse Bruto? quia, cum de Bruti gratia Matius laboraret,*

boraret, apparebat eum Cæsarianorum partibus diffide-re, ut infirmis. Cum signis] *hoc, quod ad senten-tiam spectat, minime necessarium uidebatur: (quis enim nescit sua cuique legioni esse signa?) sed addidit, ut quasi iocaretur ambiguo signorum nomine.* Idem postula-turas?] *rumor enim erat, legiones, quæ in Gallia fue-rant præsidij caussa, Romam uenire, postulaturas, ut promissum sibi a Cæsare solueretur.* Transportauit] *in Græciam, ad bellum contra Parthos a Cæsare cogita-tum.* Caninium] *non Annium.* φυρμὸς πολύς] *multa miscet & turbat aleator: item ego in nominibus, cum Annium pro Caninio posui.* Nam ista &c.] *ab ista quidem Cæsaris libertorum coniuratione haud magno-pere timeo: quæ facile opprimeretur, si recta saperet con-sul Antonius. Eam postea coniurationem alter consul op-preßit Dolabella, ut est in Philippica prima. Cum ser-peret in urbe infinitum malum, idq; manaret in dies latius, ijdemq; bustum in foro facerent, qui illam insepultam se-pulturam effecerant; & quotidie magis magisq; perditi homines, cum sui similibus seruis, tectis ac templis urbis minarentur: talis animaduersio fuit Dolabellæ cum in au-daces sceleratosq; seruos, tum in impuros & nefarios li-beros, talisq; euersio illius exsecratæ columnæ, ut mirum mihi uideatur, tam ualde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse. Et in eadem aliquanto post: Quem potes re-cordari Dolabella in uita tibi illuxisse diē lætiorem, quàm cum, expiato foro, dißipato concursu impiorum, prin-cipibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti? Item alijs in locis.* Legari noluerim ante res prola-

 tas,]

tas,] *legationem liberam a senatu petere noluerat, ne remp. uideretur deserere, illam quidem e seruitute ereptam Cæsaris interitu, sed nondum tamen plane confirmatam, Antonio & Lepido perniciosa molientibus. exspectabat igitur anni tempus, quo nihil neque publice, neque priuatim ageretur; ut, uacatione omnibus concessa, honestius discederet. nam prolatæ res dicebantur, cum omnes feriarentur. uide epist. 12. lib. 7.* Hunc rerum tumorem] *interitum Cæsaris magnæ turbæ statim consecutæ sunt. eas tumorem appellat, sumpta translatione a corporibus male affectis: ideoq; infert, Mederi. etiam in epistola proxima superiore: Tument negotia.* Vides magistratus] *qui Cæsaris partes fouebant, cum ab ipso creati essent.* Vides tamen &c.] *se ipse corrigit, qui magistratus appellauerit eos, quos tyrannus constituerit: & uocandos potius ostendit, tyranni satellites in imperijs.* Exercitus] *qui Cæsaris profectionem in Parthos exspectantes, in urbe manserant.* In latere] *in Campania. nam agri Campani partem incolebant a Cæsare aßignatam. hos postea quingenis denarijs Octauianus in suas partes traduxit: ep. 7. lib. 16.* εὐρίπιςα] *mobilia, tanquam Euripus, qui sæpius in die fluit, & refluit. timendum igitur, ne cōtra libertatis patronos, hoc est Cæsaris inimicos, moueãtur.* Eos autem] *intelligit maxime Brutum & Caßium.* Magni debebant esse] *non placet, Magni. Bessarionis liber, Magis edebant. ut fortasse, Vagi esse debebant, legendum sit. ut indicet, non æquum esse, Brutum parietibus contineri, sed uagum potius debere esse, libereq; , quò uellet, ire. alij diligentius*

tius perpendant. mihi certe, Magni esse, non admodum satisfacit. Parietibus contineri] *quia Cæsarianorum metu prodire in forum non audebant.* Quoquo modo beati] *etiam si parietibus contineantur, beati tamen, qui tam præclarum facinus consciuerint.* Misera] *quæ tyranno liberata, libera tamen non sit.* Aduentus Octauii,] *cum, audita Cæsaris nece, Apollonia Romam uenit. Velim, inquit scire, aduentus Octauij quid pariat.* νεωτερισμῶ] *rerum nouarum, ex aduentu Octauij.*

EPISTOLA VI.

Primum igitur &c.] *primum cognoui, te rectius ualere: deinde, bonam spem esse de rep. nam illa fuerant odiosa, legiones e Gallia uenire.* Susque deq;] *non laboro, in utranque partem æquo animo sum, siue ad eum concursus fiant, siue non fiant. Quia paullo ante scripserat: Velim scire quid aduentus Octauij, num qui concursus ad eum; nunc, De Octauio, inquit, susq; deq;.* De Mario:] *hic a Cæsare relegatus, quòd impudenti mendacio C. Marij septies consulis nepotem se esse dictitabat, qui re uera Erophilus esset Equarius medicus: postea reuersus iu urbem Cæsare interfecto, cum de interficiendo senatu consilium cepisset, pœnas dedit. hoc Cicero significat Philippica I. cum dicit: Liberatus cædis periculo senatus: uncus impactus est fugitiuo illi, qui in C. Marij nomen inuaserat. & Valerius in lib. IX. & Appianus lib. 3.* Sublatum] *cum exsularet. sic fere tyrrani sunt: quos in urbe occidere non audent, eos primum astuto consilio relegant, deinde ab oculis populi remotos in u-*

fici mandant. cum autem Cæsar hunc pseudoMarium relegasset, suspicabatur Cicero postea de medio sublatum, ne quid unquam nouare posset. Colloquium cum heroibus nostris:] *cum ijs, qui Cæsarem occiderāt.* Pro re nata] *ut se res habent. medium quiddam inter summum, & minimũ significatur. uide ep.8. & 12. lib.7.* Sextilii fundum] *hunc fundum Cæsar ademptum Sextilio, qui Pompeianas partes secutus erat, Verberoni Curtilio tradiderat. ep.10.* Biennium] *subaudi habebimus?* Quos ille uoluit?] *quos Cæsar designauit? Cæsar enim contra Parthos profecturus, consules & tribunos pl. designauit in biennium.* Dio libro XLIII. *in extremo.* Esxultant lætitia] *propter interitum tyranni.* De re] *de Cæsaris nece.* Nec ulla interea decreta] *a senatu, pro tyrannoctonis.* Πεπολιτεύμεθα] *remp. gessimus.* Victos] *Cæsarianos. hoc est, quod scribit in epistola ad Cassium contra* M. *Antonij potentiam: Dominũ ferre non potuimus; cõseruo seruimus.*

EPISTOLA VII.

Paullum] L. *Aemilium Paullum, in consulatu collegam* C. *Marcelli, fratrem* M. *Lepidi.* De Mario] *pessime in remp. animato, utpote qui de occidendo senatu cogitauit. ep.6. & 8.* A te scilicet nihil] *de his rebus tu nihil ad me dedisti litterarum: nec mirum: nemo enim meorum Roma profectus est, cui dare posses.* A Cicerone] *filio.* Cetera autem] *optabilia de moribus illius afferuntur: sed ea fingi possunt: doctiorem quidem ex ipsius litteris uideo esse.* Πίνος] *elegantia. Suidas recitat Damasii locum his uerbis.* ὁ δὲ ἦν καὶ νέ-

γειν

γειν ἱκανὸς ὢ τοὺς νεωτέρους ἐκμιμησάμενος σοφιστὰς, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀρχαῖον τύπον τῆς λογογραφίας ἁμιλλώμενος. Si ergo est] *hic aliquid desidero. non enim cum sequentibus apte coniungitur.*

EPISTOLA VIII.

Probe.] *quòd ei uncus est impactus pro facinore cogitato. ep.7.* Nepotem] *ep.48.lib.12.* Iuniam] *Bruti sororem, coniugem M.Lepidi.* Moderate, & amice scriptas] *a uiro suo, M.Lepido, qui tũc erat in Gallia transalpina cum exercitu. Moderate, & amice: cum in ijs litteris ostenderet, neque se illam potentiam uelle, quæ supra leges esset; neque in eos, qui starent a partibus reip. aliter, ac deceret, esse animatum.* A Fratre] *M.Lepido, Iuniæ uiro.* Nec mihi placebat] *cur? quia uidebat, eos, qui insidias tenderent Lepido, otium non ferre, & res nouas quærere.* Reginæ] *Cleopatræ, Aegypti reginæ: quam Cæsar amauit; filiumq; natum appellare suo nomine passus est: de quo intelligi puto ep.20. De regina uelim, atque etiam de Cæsare illo. Præterea, quam hic reginam appellat, eam esse Cleopatram, argumento est etiam illud ep.16.lib.15. Reginam odi: me iure facere scit: sponsor promissorum eius Ammonius. Nam Ammonio & Ptolemæus, pater Cleopatræ, usus fuerat legato, cum id ageret, ut a senatu in regnum restitueretur: ut est in epistola ad Lentulum: Ammonius regis legatus aperte pecunia nos oppugnat.* Fuga] *ex urbe. uenerat igitur Romam etiam post Cæsaris mortem. nam ante Cæsar ipse accitam, cum habuisset in amoribus, postea remisit, maximis honoribus, præmijsq; auctam. Suetonius.*

tonius. Quid Galli, quid Hispani] *nũ bellum inferre nobis cogitent. ep.*1. *&* 4. Sextus] *Pompeius Magni filius. ep.*1. Nauseolam] *scribis, te, quòd incidisses in nauseolam quandam, abstinuisse a negotijs: itaque mihi non displicet; eam tibi caussam otij dedisse. ep.* 10. *Tua tamen* ὑπηνέμιος *nausea iam ne plane abijt?* Spero iam tuto uel solum &c.] *sperabat, quòd Antonius & Dolabella consules curam reip. uidebantur suscepisse, qui Marium illum falso creditum, de senatus cæde cogitantem, occidissent. supra in hac ipsa epistola, De Mario probe.* Veruntamen] *subaudi, scribito ad me de Bruto, ubi sit, quid cogitet: & est usitata figura. ep.* 1. *lib.* 13. *&* 19. *huius lib.*

EPISTOLA IX.

Multiiuges] *litteras multiiuges ualet, plures epistolas.* Cluuiana] *ea, quæ mihi. Cluuius testamento legauit. Et infert, Delectant, quia tunc erat Puteolis, præsensq; uidebat quæ sibi Cluuius Puteolanus reliquerat. ep.*45. *lib.*13. Chrysippum] *architectum. ep.* 29. *lib.*13. Inquilini] *iocose: nã inquilinus ipse erat, nouusq; habitator, cum paullo ante ex hereditate Cluuiana eas tabernas accepisset.* Mures] *tradit Pli. lib.* 8. *cap.* 28. *ruinis imminẽtibus musculos præmigrare. id uideli cet iocans Cicero spectauit.* Damnũ quæstuosum] *infra dicit, Ruina rem fecit fructuosiorem, ep.* XI. Quasi designati consules.] *Hirtius & Pansa; (ut infra ep.* XI. *huius lib. &* 1. *lib.*12.) *quos Cæsar in annum sequentem designauerat, ut scribit Dio, & alij.* Quasi designati: *qui ita consules futuri putantur, quasi a republi-*

ca,

ca, non a tyranno, designati sint. Facta defendimus?] *quia s.c. factum fuerat, ut, quæ Cæsar egisset, rata manerent, ipso maxime suadente Cicerone. quod & Dio libro* XLIIII. *& ipse in epistola ad Caßium his uerbis: Vlta resp. suas iniurias est per uos interitu tyranni, nihil amplius: ornamenta uero sua quæ recuperauit? an, quòd ei mortuo paret, quem uiuum ferre non poterat? cuius æra refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? at enim ita decreuimus. fecimus id quidem temporibus cedentes, quæ ualent in rep. plurimum: sed immoderate quidam, & ingrate nostra facilitate abutuntur.* A Vetere] *C. Antistio Vetere, partium Cæsarianarum.* Pridie kal. Ian.] *ante Cæsaris interitum.* Cæcilius] *Q. Cæcilium Bassum, qui Pompeium Magnum secutus fuerat, excitasse bellum in Syria, & a C. Antistio Vetere Apameæ circumsessum, tamen, Parthis auxiliantibus, maximeq; Alchandonio Arabe, obsidione esse liberatum, scribit Dio lib.* XLVII. Bellum illud] *nam Cæcilius Parthorum subsidijs fultus id aget, ut eas regiones occupet.* Dolabella] *cui Syria prouincia, & Parthicum bellum est decretum. Appianus libro 3.* Nicias] *qui cum Dolabella proficiscetur. erant enim arcta familiaritate deuincti. ep. 26. lib. 13. & 21. lib. 15. & fam. lib. 9. ep. 10.* Meliora de Gallia] *contra opinionem Matij: qui affirmauerat, minus diebus* XX. *tumultum Gallicum. ep. 1.* Re audita de Cæsare] *audita Cæsaris nece.* Caluena:] *Matius: qui dixerat, omnia perijsse. ep. 46. lib. 13.*

EPISTOLA X.

Itane uero &c.] *hæc cum indignatione sunt scripta: Ideo ne, inquit, Brutus Cæsarem occidit, ut deinde Lanuuij esset? ut in urbe tuto esse non posset? ut Trebonius quasi fugiẽs in prouinciam occulte proficisceretur?* Prouinciam?] *Asiam.* Clamare] *me.* Vocari?] *uocandum senatum esse in Capitolium a Bruto & Caßio prætoribus illo ipso die, quo a Cæsaris nece in Capitolium se receperunt. quod si fecissent, tum quidem, lætantibus omnibus bonis, fractis & perterrefactis perditis hominibus, facile fuit ea decernere pro statu reipublicæ, quæ nunc minime licet, audentibus latronibus quod ausi tum non essent.* Vocari] *uocandum esse, uocari debere. & est figura, quæ properationem significat: ut hoc loco: nam dixit, Illo ipso primo Capitolino die. Brutus autem & Caßius magnam occasionem amiserunt, cum primo Capitolino die senatum in Capitolium nõn uocarũt. itaque & infra ep. 14. reprehendit Cicero seßionem illã, id est moram Capitolinam. Et ep. 12. Dicebam, senatum uocari oportuisse, populum ardentem studio uehementius incitari, totam suscipere remp.* Liberalia] *quo die factum est s.c. de præmijs ueteranorum, (ep. 14.) multaq; alia in æde Telluris decreta. Philippic. 1.* Iam pridem] *et hic moram illam Capitolinã carpit.* Caussam] *libertatis, & reip.* Funere elatus] *perspicuum est, Cæsarem intelligi. etiam ep. 14. Recordare, inquit, tua. nõ ne meministi clamare te, omnia perijsse, si ille funere elatus esset? sapienter id quidem: itaque, ex eo quæ manarint, uides. Scribit Suetonius, animum fuisse*

 con-

coniuratis occisi corpus in Tiberim trahere, bona publicare, acta rescindere; sed metu Antonij consulis, & magistri equitum Lepidi destitisse. & Plutarchus Bruti consilium reprehendit, qui Antonio, roganti ut Cæsar funere efferretur, concesserit, Caßio contradicente. nam Antonius cum eũ miserabiliter laudaret, explicata ueste cruẽta, & ictibus perforata, ita populum commouit, ut cum facibus ad tecta coniuratorum accurrerit: unde illud in 2. Philippica: *Tu funeri tyrãni sceleratißime præfuisti: tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio: tu, tu illas faces incendisti, & eas, quibus semiustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagrauit.* Nostra] *bonorum uirorum. nam re uera tantummodo ad coniuratorũ domus cum facibus plebs cucurrit.* Quæ deinde?] *quæ deinde sunt consecuta? eiusmodi, ut audeant dicere; Cæsar hoc cogitauit; nemo igitur contra, tale illud in epistola ad Caßium: Interfecto rege, regios omnes nutus tuemur.* Audeant] *homines perditi, & libertatis inimici.* γῆν πρὸ γῆς cogito] *non Græciã, sed longinquam & uagam peregrinationem animo spectat, ut de loco semper in locum proximum transeat, sicuti illa apud Aeschylum Io; quæ percita œstro, huc illuc uaga ferebatur. satis enim mihi certum est, ad illud Aeschyli Ciceronem respexisse:*

- οἰστρόπληξ δ᾽ ἐγὼ
μαστιγιθεία γῆν πρὸ γῆς ἐλαύνομαι.

est enim ei, præsertim in his epistolis ad Atticum, familiare in primis atque usitatum, duo tria uel uerba, ex aliquo uetere poeta suam ad sententiam transferre; qui, ne non

intelligeret Atticus, homo admodum in Græca lingua exercitatus, apprimeq́; sciens, minime uereretur. Atque hunc ipsum, quem recitaui, locum Aeschyli uidetur imitatus Alciphro in ea epistola, quam Leontis meretriculæ nomine ad Lamiam scripsit. φλέξομαι *inquit,* γῆν πρὸ γῆς. ὑπηνέμιος nausea] *quæ, quasi sub uento exposita, haud diuturna solet esse. ep. 31. lib. 13.* Thebassos, Sceuas Frangones,] *nomina ueteranorum, qui ex Cæsaris largitione Pompeianorum bona poßidebant. Cassium quidem Sceuam centurionem, insigni fortitudine uirum, nominat Plutarchus in Cæsare, & Florus lib. 4. & dixit, Redeo, non quia Thebaßi, aut Sceuæ, aut Frangonis supra mentionem fecerit: sed, Redeo, ad eos, quibus tranquilla resp. non placet. Frangones, autem lego, ex Ferri libro: ut a Frango nomen deriuetur; & quia puto esse, quem Dio lib. 48. C. Fuficium Fangonem uocat, cui regendam Africam cum Numidia Octauianus dedit. antiqui libri, Francones.* Illa] *agros a Cæsare donatos. cupiunt igitur omnia misceri.* Isti] *maxime designat Antonium, qui erat consul.* De Curtilio &c.] *cum scripsi; indignum esse, quòd Sextilij fundum Curtilius Verbero poßideret; significaui etiam de fundo Censorini, de Messallæ, de Planci, de Postumij; quorum fundos Cæsariani a Cæsare donatos poßiderent.* Messalla] *contra ueteres libros opinor legendum esse, Mustela. nam neque mutatio magna fit; & inter Antonij sodales Mustelam, non Messallam, inuenio. Primum hic epistola x. lib. XVI. Anagnini, inquit, sunt; Mustela* ταξιάρχης, *& Laco, qui plurimum bibit. Et Philipp. II. Quid habes,*

quod mihi opponas homo diserte? ut Mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio uideris. Et in eadem post: Inter omnes constabat, neminem esse resalutatum, præsertim cum duos secum Anagninos haberet, Mustelam, & Laconē; quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Et Philipp. XII. Nolite ne Tirones quidem Numisios, et Mustelas, Saxas ue contemnere. Et XIII. Tironem, Mustellam, Petissium. Quod nunquam accidisset] ut, interfecto tyranno; melius fuerit perire, quàm superesse. In Cumano] eodem die Balbus in Cumanum ad me uenit. dicebat, Octauium hereditatem Cæsaris aditurum. ῥηξόθεμιν] subintellige, futuram constat. ῥηξόθεμιν autem, magnam concertationem. & sane inter Octauium & Antonium graues discordiæ propter Cæsaris hereditatem consecutæ; cum Antonius omnem pecuniā auertisset. Buthrotia mihi tua res] Buthrotij cum pecuniam imperatam non soluerent, Cæsar eorum agrum proscripsit. Atticus, qui ciuitatem conseruatam cuperet, pecuniam numerauit de suo; & a Cæsare decretum abstulit, quo Buthrotij liberabantur. illud decretum Atticus interfecto Cæsare cum a consulibus confirmari uellet, quibus & senatusconsultum, & lex cognitionem dabat earum rerum, quas Cæsar statuisset, decreuisset, egisset; Ciceronis in ea re tum gratia, tum auctoritate utebatur. ep. 14. huius lib. & 15. lib. 16. Iam ne ad centena Cluuianum:] subaudi, perducatur; nam in epistola, quæ sequitur proxima: De Cluuiano, res ad centena perducitur. & ut dicam quod sentio, libentius ita legerem: Quod quæris, iam ne ad centena Cluuianum: aduentare uidetur: sed

sed primo anno LXXX *deterſimus. ut ſenſus hic ſit: Quod ſcire uis, num ego hic Cluuiana bona ita conſtituerim, ut ex ijs poſthac centena* HS *quotannis capere poßim: breui futurum ſpero, ut ita ſit: & hoc ipſo anno, quo Cluuianã hereditatem adiui,* LXXX HS *cepi.* Centena] *centum* HS *in ſingulos annos: ut in libello paradoxorum: Capit ille ex ſuis prædijs ſexcenta* HS*, ego centena ex meis.* Cluuianum] *Cluuiana res, quam ex hereditate Cluuij acceperat. ep.39.lib.13.* Aduentare] *ad centena, ad fructum centenorum ſeſtertiorum.* Deterſimus] *cepimus: ſed uenuſtius, deterſimus, quam, cepimus.* Ille autem] *Quinctus filius.*

EPISTOLA XII.

Quæ proxime.] *quæ mihi proximis litteris ſignificaſti.* Vellem mehercule] *Atticus ſcripſerat, Brutum Aſturæ futurum.* Iſtorum] *Cæſarianorum; qui non contenti* S.C. *quod in eam ſententiam factum eſt, ut, quæ Cæſar egit, ſtatuit, decreuit, fixa ſint, maiorem ad licentiam progrediuntur.* De tanto uiro, de clariſsimo ciue] *uerba ſunt ex Antonij concione, quibus Cæſarem appellauerat. ep. 20. lib. 15.* Ad riſum] *ſignificat, ſe a philoſophia confirmatum humana contemnere, ut ea, quæ accidunt, etſi non ferenda, iam tamen pæne rideat.* Noſtri illi] *qui tyrannum occiderunt.* De Cicerone,] *filio, qui Athenis dabat operam philoſophiæ.* Velim ſint proſpera] *optat eam remp. filio, in qua uirtutis percipere fructus poßit.* Me ipſum diligentia uincis] *hoc dicit, quia litteris identidem Atticus quærebat, num ita rem Cluuianam conſtituiſſet,*

ut uectigal inde posset capere centum sestertiorum in singu los annos. ep. 10. Ruina] *duæ tabernæ corruerant e Cluuiana re.* Rem non fecit deteriorem] *non imminuit uectigal, quod antea capiebam, potius auxit. eas enim ita rursus ædifico, ut hoc damnum quæstuosum sit. ep. 9.* Hic] *Puteolis. nam de bonis Cluuianis mentionē fecit: & in epistola sequenti dicit se scripsisse apud Vestorium Puteolanum. utranque autem eodem in loco scriptā esse, patet ex Octauij mentione.* Philippi] *uitrici.* Mihi totus deditus] *Octauius enim Antonio inimicus, quia ex Cæsaris hereditate grandem pecuniam auerterat, suadentibus maxime uitrico Philippo, & Marcello sororis uiro, ad Ciceronem se contulit, seq; ei & suam caussam commendauit, id spectans, ut propter eius gratiam & auctoritatem a senatu contra Antonium iuuaretur. historici omnes.*

EPISTOLA XIII.

Præter lætitiam] *interitus tyranni præter lætitiā nihil attulit; siquidem libertatem non recuperauimus.* Odii pœnam, ac doloris] *punire odium, ac dolorem, est, odio ac dolori satisfacere. Nostrum igitur dolorem & indignationem, nostrumq; in Cæsarem odium puniuimus nos quidem illius interitu, sed remp. tamen in libertatem minime uindicauimus. pro Milone: Fuit ultor iniuriæ, punitor doloris sui. & de orat. lib. 1: Iracundiā est cupiditas puniendi doloris.* ὦ πράξεως &c.] *o pulchrum facinus, sed imperfectum. Ideo autem imperfectum, quia suum ius resp. non recuperauerat. mortem enim Cæsaris significat, cum dicit,* ὦ πράξεως καλῆς.

Clientelam] *Siculi Ciceronis erant in clientela, eorumq; caussa C. Verrem accusauerat, cum quæstor apud eos fuisset prætore Sex. Pæduceo.* Latinitas] *aliud est, habere ius Latij; aliud, ciuitatem Romanam. Cæsar siculos, non ciuitate Romana, sed Latinitate donauit: quod ipsum uix ferendum Ciceroni uidebatur: Antonius post etiam ciuitatem dedit: quod grauissimum, nec ullo modo ferendum, Cicero significat.* Accepta:] *a Siculis.* Fixit legem] *de Siculis ciuitate donanda: cuius rei neque mentionem ullam Cæsar fecerat; &, si fecisset figere tamen neque de ea re, neque de alia legem ullam licebat: cum S.C. esset factum, ne qua tabula post idus Martias ullius decreti Cæsaris, aut beneficij figeretur. Philippica I. & II.* Fixit] *quia incisæ in æreis tabulis leges affigebantur parietibus, ut inquit Seruius ad illud Virgilianum: Fixit leges pretio, atque refixit: quo etiam loco Virgilium credit ad M. Antonium respexisse. Et Philippica I. De exsilio reducti sunt a mortuo: ciuitas data non solum singulis, sed etiam nationibus, & prouincijs uniuersis. Item V. Falsas leges, C. Cæsaris nomine, in æs incidendas, & in Capitolio figendas curauit.* Adictatore comitiis latam] *impudens Antonij mendacium. nam Cæsar non modo legem comitijs non tulerat de ciuitate Siculis danda; sed nec mentionem eius rei ullam fecerat. quoniam autem Cæsaris acta senatus rata esse uoluerat; Antonius, ut ostenderet legem esse Cæsaris, non suam, incidit in tabula eam legem, & fixit, ut a dictatore comitijs latam, id est, ut iure latam, & a dictatore, & comitijs.* Non similis?] *ostendit, & Siculos*

esse bonos uiros, & Deiotarum omni regno dignum: sibi tamen non placere, ut hic regnum a Fuluia, illi ciuitatem ab Antonio pecunia emerent. de Armenia minore a Cæsare mortuo adempta, mox, Cæsare mortuo, per Antonium, quasi e Cæsaris commentarijs, restituta, Philippica II. & Hirtius lib. IV. de bel. Alex. Per Fuluiam] Fuluiam antea P. Clodij coniugem, quem Milo interfecit, M. Antonius uxorem duxit Antonia repudiata, C. Antonij filia. Et Antonio cum Fuluia ante nuptias consuetudinem fuisse, indicat illud in Philppica II. Vxorem tuam, & sororem eiecisti, alia condicione quæsita, & ante perspecta. Per Fuluiam] ad hoc spectauit in V. Philipp. cum dixit, Mulier sibi felicior, quàm uiro, auctionem prouinciarum, regnorumq; faciebat. Illuc refero.] hæc ideo dico, ut ostendam; cum hæc de Siculis & Deiotaro fiant, quæ sunt iniquissima; rem fore non ferendam, si nos tam testatam rem, tamq; iustam Buthrotiam non teneamus. Quænam autem res esset Buthrotia, supra diximus, ad illud, Buthrotia mihi tua res est, ut debet, eritq; curæ, ep. 10. Tam claram, tamq; testatam] nam eam Cæsar decreto concesserat, non ut de Siculis, aut de Deiotaro, de quibus non modo decretum, sed nec mentionē ullam fecerat. Aliqua ex parte?] quasi dicat, omnia tentabimus ut teneamus. aut, aliqua saltem ex parte, si non omnino, non tenebimus? Quo ista plura] quo plura ista sunt, quæ ab Antonio tam improbe fiunt; eo magis obtinere debebimus Buthrotiam rē, quæ & iusta est, & iam ab ipso Cæsare concessa. Philippus] uitricus Octauij. Posse bonum ciuem[

esse. Nostris] *liberatoribus reip. Caßio, Bruto, & aliis.* Negat hæc ferri posse] *quæ fiunt ab Antonio, ut de Siculis, de Deiotaro.* Quid censes &c.] *si absens irascitur Antonio; multo grauius, cum Romæ erit. uidebit enim ea, quæ nunc, cum audit, ferre non potest.* Nos (nisi me fallit) iacebimus] *dicit, quod supra ep. 5. Illi quoquo modo beati, ciuitas misera. & ep. XI. Illis magna consolatio conscientia maximi & clarißimi facti: nobis quæ? qui, interfecto rege, liberi non sumus. Et epist. 14. Idus Martiæ nostris amicis, diuinis uiris, aditum ad cælum dederunt, libertatem populo Rom. non dederunt.* Nec Pelopidarum] *locus ex Attii tragœdia, quæ inscribitur Atreus. eum locum recitauit integrum ep. 12. lib. 15. & item in epistola ad Curium: Euolare cupio, & aliquò peruenire, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Et ad eundem, non integro uersu: Quod tu pedibus es consecutus, ut ibi esses, ubi nec Pelopidarum; nosti cetera, nos idem propemodum consequimur alia ratione. Huc etiam spectauit Philippica XIII. cum dixit: Moueri sedibus, huic urbi melius est, atque in alias, si fieri poßit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat; quàm illos, Cæsaris uirtute eiectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia uidere. Et Pelopidæ μεταφορικῶς uocantur homines, qui res turpes honestis anteponunt: qualis erat M. Antonius.* Inquit] *Attius.* Vel hos designatos] *ne Hirtium quidem & Pansam, consules designatos, amo: quanquam ipsi me amare uideantur. ep. 9. & XI.* Etiam me declamare coegerunt] *ideo ep. 22. suum discipu-*

ſcipulum appellat Hirtium. Apud aquas] *Baianas: quò ſe non ſolum ualetudinis, ſed etiam uoluptatis cauſſa permulti conſerebant. Baianus enim ſinus amœnitate præcellit. unde illud Horatianum: Nullus in orbe locus Baiis prælucet amœnis.* Erat quondam quaſi neceſſe] *quia, cum Cæſar uiueret, ſatisfacerem neceſſe erat & Hirtio, & Panſæ, & ceteris, qui apud illum gratia multum poterant. nunc meæ facilitatis eſt, quòd iis rogantibus concedo ut declamem.* Quoquo modo ſe res habet] *quoquo in ſtatu reſp. eſt, non tamen ſeruimus, ut antea: itaque declamem, nec ne, poſitum in me eſt: ſed declamo tamē propter meam nimiam facilitatem.* In arithmeticis] *in ſcientia numerandi. & hoc ſignificat, deditum pecuniæ magis, quàm litteris, Veſtorium.*

EPISTOLA XIII.

Septimo] *principium epiſtolæ.* Ambulatione ἀλιτενεῖ] *locis humilioribus.* Ἀλλ' οὐ δαυτὸς &c. *Vlyſſes apud Homerum legatus ab Agamemnone ad Achillem ut iratum illi placaret propter abreptam Briſeida, acceptus ab Achille magno & ſplendido epularum apparatu, pronuntiat hos uerſus ἰλ λ. quos Cicero aptiſſime uſurpat; ut ſignificet, non ſe nunc de tumulis, aut de ambulatione ἀλιτενεῖ cogitare, ſed de reip. ſalute ſolicitum eſſe.* Aduentu] *in Galliam citeriorem.* Suas legiones] *tres, unam tironum, ueteranas duas. Appianus lib. 3.* Sextus] *permanebit.* Quid nobis faciendum] *non ſe tantum intelligit, ſed etiam Atticum, ut patet ep. 22.* Neque huc, neque illuc] *licuit mihi Cæ*

ſaris & Pompeii bello neutram partem ſequi. Bruti] *Decimi, qui tres legiones habebat. nam de Marco non eſt ut accipi poßit, cui nullæ erant copiæ, circa* Lanuuium *aut* A*ctium priuato comitatu uerſanti.* τέχνον ἐμὸν &c.] *uerba ſunt* Iouis *ad* Venerem *ἰλιάδος ἑ, ſed, quod* Homerus *de rebus amatoriis dixit,* γάμοιο*;* Cicero*, ut inſeruiret ſenili perſonæ, dixit* λόγοιο*. ſenum enim opera ſunt ſermones.* Proficiſcor] *non affirmat, ſed deliberat. ſi proficiſcor, ait, ut conſtitueram, legatus in* Græciam*; cædis impendentis periculum nõ nihil uitare uideor, ſed caſurus &c.* Cædis impendentis] *idem ep.* XI. *lib.* 9. Legatus] *legatione libera.* In diſcrimine] *ſi maneo, uideo me in diſcrimine manere.* Illuc] *in* Græciam. *nam* Cicero *filius* Athenis *philoſophiæ ſtudium colebat,* Cratippo *magiſtro. ep.* 16. & *libro* 1. *de officiis.* Legari ab Cæſare] *nam etiam uiuo* Cæſare *liberam legationem ab eo petere cogitauerat, hanc unam ob cauſſam, ut in* Græciam *filij cauſſa proficiſceretur.* Quincto] *fratri.* Impenſo pretio] *non ſoluto.* Quò introducatur] *ut* Aquilliæ*, de cuius nuptijs patrem ſuum cogitare* Quinctus *filius* Attico *dixerat, ea uilla dotis cautio ſit.* Debitione dotis] *ſatis habet negotij reddenda tibi dote. facto enim diuortio cum* Pomponia*,* Attici *ſorore, dotem reddere* Q. Cicero *cogebatur.* Q. Egnatio] *qui pecuniam fortaſſe ad ſolutionem dotis obtulerat.* Sex. Clodii :] *qui exſulabat, condemnatus quòd eo duce populus in curiam* P. Clodij *corpus intuliſſet. cremaſſetq; ſubſellijs, & menſis, & codicibus librariorum: quo igne & ipſa curia, & curiæ iuncta* Porcia *ba*

silica flagrauerat. Pedianus in argumento Milonianæ, & in extremo eiusdem orationis commentario. Falsis] *nã in commentarijs Cæsaris delebat, & reponebat Antonius arbitratu suo; cùm in eo Q. Faberij manu, scribæ Cæsaris, uteretur. Appianus libro* I I I.

Debere tueri commentarium Cæsaris.] *quia senatus decreuerat, ut, quæ Cæsar egisset, decreuisset, statuisset, rata manerent. sed Antonius, cum haberet penes se Cæsaris commentarios, abutens facilitate senatus addebat, tollebat, mutabat ad arbitrium, & libidinem suã.* P.Clodium] *Antonij priuignum, P. Clodij filium, quocum inimicitias Cicero grauißimas gesserat: priuignum autem, quia Fuluiam eius matrem Antonius duxerat uxorẽ.* Hanc familiam] *Claudiam.* Contumaciæ] *priuati odij.* Nec his præsidiis nosmet ipsos esse spoliandos.] *nam si insectaremur amicos inimicorum nostrorum, spoliaremus ipsi nos omni amicorum præsidio. nemo enim amicis ab undaret, si acerbiores uellemus esse non modo aduersus inimicos, sed etiam aduersus eos, qui nostris essent inimicis amicitia cõiuncti.* Tuas partes] *qui uitricus illi es.* Puero quoque hoc a me dabis] *puero dices, mihi placere Sex. Clodij restitutionem; quòd omnem ueterum inimicitiarum memoriam ex animo deleuerim.* Quam domus] *propter Fuluiam Antonij coniugem, quæ P. Clodij prius uxor fuerat.*

EPISTOLA XIIII.

Iteradum] *sic in 2. Academica, & in* I I. *Tusculana.* Coronatus Quinctus noster Parilibus?] *puto Parilia illa significari, quæ dedisse Octauiũ*

ſuo ſumptu, ut populum muneribus caperet, ſcribit Dio *lib*. XLV. *Coronatus: coronati enim cum tibijs & cymbalis* Parilia *celebrabat*. Athenæus VIII. δειπνοσοφιστῶν.
Quinctus noſter.] *Quinctus filius, qui* Parilia *coronatus celebrauerat, ut amorem ſuum erga Cæſarem etiã mortuum oſtenderet: ut eſt ep*. 17. De *coronatis, cum ſororis tuæ filius a patre accuſatus eſſet; reſcripſit, ſe coronam habuiſſe honoris Cæſaris cauſſa, poſuiſſe luctus gratia: poſtremo ſe libẽter uituperationem ſubire, quòd amaret etiam mortuum Cæſarem*. De hæreſi Veſtoriana,] *quia, cum ego ad te ſcripſiſſem, Veſtorium a dialecticis remotum, in arithmeticis ſatis exercitatum; ipſe eos, qui pecuniæ ſtudioſiores eſſent, quàm doctrinæ, hæreſim Veſtorianam appellaſti*. Pherionum] *hoc uidetur cognomen familiæ* Puteolanæ*: quorum conſuetudinem, de qua ſcripſerat* Atticus*, ualde ſe riſiſſe* Cicero *ſignificat*.
De Clodio:] *de Sex. Clodio: quẽ* Antonius *dicit ſe reſtituere ex commentarijs Cæſaris, cũ Cæſar non modo hoc non facturus, ſed ne paſſurus quidem fuerit*. Sequetur] *reſtituetur &* Ruſio *Veſtorianus, &* Victor*; quẽ Cæſar nunquam in commentarijs ſcripſit ſe uelle reſtitui: item ceteri, quos* Antonius *uoluerit: denique quis nõ reſtituetur?* Non uenire?] *uenimus enim coacti ab* Antonio *conſule*. Defendendi fuerunt?] *hoc & in* Philippica 1. *& hic epiſt*. 10. Seſsionem.] *moram, & ignauiam. nam, ſedere, quandoque ualet nihil agere, tempus otioſe tenere: ut epiſt*. 43. *lib*. 12. Quid *enim ſedere totos dies in uilla iſta?* Et apud Terentium, *ut opinor?* Virginem *tam grandem ſedere domi?* Reprehendit

hendit Brutum, & Caßium, qui illo ipso primo Capitolino die senatum in Capitolium non uocarint, sed otiosi tempus consumpserint. ep. 10. Brutorum?] Marci, & Decimi. uel Brutos posuit pro omnibus, qui patriam tyranno liberauerant. Aliorum Brutorum] optimates intelligit. Et in uoce Brutorum amphibologiam quæsiuit. nam & hominum, & bestiarum inest significatio; cum tamen ad bestias potius Cicero respexerit. Lætari] interitu tyranni. Gratulari] tyrannoctonis. Nullis, permanere] cum a bona mente, quam lætitia & gratulatione ostenderant, postea desciuerint. Istos] Brutum, Caßium, alios, qui Cæsarem regnantem occiderunt. Ex eo quæ manarint,] corpora tyrannorum abijci insepulta, leges iubebant. (Appianus libro 3.) itaque non fuit concedendum, ut Cæsar funere efferretur: concessum tamen est. ille fuit quasi fons omnium malorum: nam Antonius, cum Cæsarem in funere laudaret, permiscuit quædam ad misericordiam cōmouendam, ut populus ad coniuratorum domos cum facibus accurrerit; qui perculsi metu, ex urbe aufugerunt. inde perturbatio reip. & immoderata Antonij licentia. epist. 10. Vtrisque: Gallijs, cisalpinæ, & transalpinæ. Et sane Kalendis Iunijs Antonius numerum annorum prouincijs prorogauit: ut in 2. Philippica. Dies] legitimum tempus. Ad Opis] subintellige, ædem: usitata figura. Antonius Cæsaris pecunias, in Opis templo positas, ad se transtulit. unde illud in 11. Philippica: Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? quonam modo sestertium quadringenties,

quod

quod idibus Martijs debuisti, ante kal. Aprilis desiisti? Et in v. Illa dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, per quam septies millites falsis perscriptionibus, donationibusq; auertit: ut portenti simile uideatur, tantam pecuniam populi R. tam breui tempore perire potuisse. Et in I. Pecunia utinam ad ædem Opis maneret, cruenta quidem illa, sed his temporibus, cum ijs, quorum est, non redditur, necessaria. quanquam ea quoque sit effusa, si ita in actis eius fuit. Antonius enim, cum diceret in actis Cæsaris esse, ut ea pecunia distribueretur; distribuit ex libidine sua quibus uoluit, & quantum uoluit; Dolabellamq; ære alieno oppressum, data ei grandi pecunia, quasi in actis Cæsaris ita scriptum esset, in suas partes facile traduxit. Egregiis uiris] interfectoribus Cæsaris. Eorum scelera,] libertatis inimicos, maximeq; Cæsarem significat. Obsidemur?] quasi dicat: facerem cum periculo: nam liberi nondum sumus: etiam nunc dominos habemus. intelligit autem Antonium. et, Obsidemur, μεταφορικῶς. nam, qui obsidentur, liberi non sunt: liberati autem, qui ex obsidione exempti. itaque in epistola ad D. Brutum, Cum te, inquit, incluso spem maximam omnes habuissent in tua uirtute, florente Antonio: quis erat, qui quidquam timeret, profligato illo, te liberato? Nec me rauduſculum mouet] laudare cogar eos, qui te obsignatorem adhibuerunt: non propter rauduſculum, id est propter pecuniam, (æs enim ueteres raudum dicebant) quam mihi debent; quòd uerear, ne, si illos non laudauero, abalienati, pecuniam non soluant: sed ideo laudabo, quòd eos beneuolentia prosequor: bene-

beneuolos autem homines, qualescunque sunt, graue est insequi contumelia. Nec dubito, quin Dolabellam signi-*ficet, amicum suum, eundemq; debitorem. nam infra, ep. 19. Tibi assentior, maiorem* πρᾶξιν *Dolabellæ fore, si mihi, quod debuit, dissoluerit. & epist. 20. L. Antonij horribilis concio, Dolabellæ præclara. iam uel sibi habeat nummos, modo numeret idibus. Adhibuerat autem obsignatorem Atticum, opinor, in testamento faciendo. epist. 2.* Qualescunque sunt] *hoc dicit, quia Dolabellæ mores non admodum probati, ut qui contra reip. partes a Cæsare steterat.* De Buthrotiis] *uide. ep. 10. de Buthrotia re.* Vicinis tuis] *quòd Atticus prædia prope Maßiliam haberet.* Sua reddis] *redditum iri putas a rep. quæ illis Cæsar ademerat, quia sibi portas clausissent, belli ciuilis initio. Antonius in epistola, quæ legitur Philippica* XIII. *cum multa obiecit Hirtio, & Cæsari, tum infert: Maßiliensibus iure belli, adempta reddituros uos pollicemini.* Fortasse] *dubius enim bellorum euentus.*

EPISTOLA XV.

Meliora,] *de rep.* Magnam ἀναθέωρησιν] *magna administrauit, magna geßit Dolabella. administratio autem hæc fuit:* De saxo] *subaudi, præcipitare eos, qui Cæsari columnam erexerant: & impunita quadam licentia grassantes, bonis ciuibus pericula intendebant.* In crucem] *tollere. nam ex illa seditiosorum manu, qui liberi homines fuerunt, eos Dolabella de saxo Capitolino deiecit: seruos in crucem egit.* Columnam tollere] *quam prope uiginti pedum lapidis Numidici*

midici, ut Suetonius tradit, de plebe homines perditi in foro statuerant, inscriptam, Cæsari parenti patriæ. Locum illum] *ubi plebs bustum & monumentum Cæsari fecerat. Hæc ex historia colliguntur: sed ipse aperte in 1. Philippica, his uerbis. Cum serperet in urbe infinitum malum, idq; manaret in dies latius; ijdemq; bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant; & quotidie magis, magisq; perditi homines, cum sui similibus seruis, tectis ac templis urbis minitarentur: talis animaduersio fuit Dolabellæ cum in audaces, sceleratosq; seruos, tum in impuros & nefarios liberos, talisq; euersio illius exsecratæ colūnæ, ut mirum mihi uideatur, tam ualde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse. Et in eadem: Quem potes recordari, Dolabella, in uita tibi illuxisse diem lætiorem, quàm cum, expiato foro, dißipato concursu impiorum, principibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti? Et in 2. Qui dies ille, o Antoni, collegæ tui, cum illud, quod tu uenerari solebas, bustum in foro euertit?* Simulationem desiderii] *dictio, Desiderij, refertur ad tyrannidem, & potentiam supra leges: hoc sensu: Videbatur antea desiderare tyrannidē Dolabella, qui re uera minime desideraret: nunc, cum tanto malo laborantem remp. sanauerit, prorsus, quæ fuit in eo simulatio desiderij, eam sustulit. Ostendit enim, simulationem desiderij in Dolabella fuisse, desiderium non fuisse.* Acta nefaria] *Cæsaris.* Non possunt omnia simul] *explicari eodem tempore omnia non possunt: gradatim ad suum ius, suamq; dignitatem resp. perueniet.* Si mihi cum illo nihil fuisset,] *si nulla*

mihi

mihi cum eo consuetudo, aut amicitia fuisset. Locutio Ciceroni *usitata. Mihi ante ædilitatem nihil erat cum Cornificio, inquit epist.* 18. *Et in epistola ad* C. *Marcellum: Si mihi tecum minus esset, quam est cum tuis omnibus; allegarem ad te illos, a quibus intelligis me præcipue diligi.*

EPISTOLA XVI.

Cluuianis] *in agro Puteolano: ex hereditate* C. *Cluuij Puteolani.* Epicopum] *remigabilem, ut ita dicam: id est, qui iam in eo erat, ut remis impelleretur.* Tradidissem] *ut & uilla, & uillicis procuratoribus uteretur, tanquam suis.* Tyrotarichum] *patinam tyrotarichi, qua me Papirius Pætus accipere solitus est. In epistola ad Pætum: Quem tu mihi Pompilium, quem denarium narras? quam tyrotarichi patinam? facilitate mea ista ferebantur antea: nunc mutata res est. Est autem tyrotarichus, caseus sale conditus.* In Pompeianum] *rediturus. ibi enim eum fuisse* V. Kal. Maij, *patet ex insequenti epistola. hæc autem scripta est* V. *nonas Maij.* Regna] *regna appellat, Puteolana, & Cumana prædia; quod ijs mirifice delectaretur, ut quasi in regno uideretur esse.* ἀριστείαν] *intelligit quod scripsit in epistola proxima superiore, de columna euersa, & sceleratis hominibus supplicio affectis.* Quid de re, quid de uiro] *de re, quam gessit: de uiro, ipso Dolabella.* Proposita cruce, uel saxo?] *alludit ad factum Dolabellæ, qui liberos homines, remp. perturbantes, de saxo præcipites deiecerat, seruos cruci affixerat.* Nemo igitur, *inquit, tam erit inimicus otij, qui Brutum au-*

deat uiolare, proposita cruce, uel saxo. Infimorum?] *hoc dicit, quia seueritas animaduersionis non solet esse popularis: sed illam tamen Dolabellæ seuerißimam animaduersionem infimus quisque uehementer probauerat. epist. 17.* Expedias] *ita expedias uelim mea negotia, ut hic me nulla res poßit morari.* Epistola Leonidæ,] *in qua Ciceronem filium ita laudauerat, ut diceret: Quo modo nunc est, uidetur de eo bene sperandum.* Ille] *Cicero filius.* Quo modo nunc est] *uerba sunt ex Leonidæ epistola de Cicerone filio. & epist. 17. lib. 15. Leonides, inquit, retinet suum illud, Adhuc. Apparet, autem hominem fuisse magna auctoritate, & existimatione: cum Cicero filius ad Tironem ita scribat: Multum etiam mecum est Epicrates princeps Atheniensium, & Leonides, & horum ceteri similes.* κατὰ μίτον] *diligentißime omnia de filio, quasi, per filum. Pherecrates apud Varinum:* κατὰ μίτον τὰ πράγματα ἐκλογίζομαι. Ad Xenonem scripsisti] *ut Athenis Ciceroni filio suppeditaret. ep. 1. & 3. lib. 16.* De Montani negotio] *quid significet, ipse declarat ep. 51. lib. 12.* Ne pro se &c.] *puto fore, ut ipse soluat quod Planco debet, nõ ut Mõtanus præs pro illo dependat.* Non belle ualuisse] *ægrotasse.*

EPISTOLA XVII.

In Cumano] *in uilla mea Cumana ad Lucrinum. ep. 16.* In fortuna] *itaque nunc ipsi nobis consulere non possumus.* His de rebus] *subaudi, consilium capiemus.* Proficiam] *erat enim consul Antonius: ideoq; cum eo agendum erat, ut decretum, a Cæsare factum de*

Bu-

Buthrotiorum agro liberato, confirmaret. Magno reip. malo] *hac de re sic in 2. Philippica: O præclaram illam percursationem tuam mense Aprili, atque Maio, tũ, cum etiam Capuam deducere conatus es. & quæ sequuntur.* L. Cæsari] *Antonij auunculo.* Ad kal. Iun.] *quo die coacto senatu agetur de rep. ep.* 14. Tractanda, & perficienda] *remedium afflictæ reip. non modo quærendum est, sed etiam inueniendum.* μελήσει.] *ipse uiderit, ipse cogitet.* Non modo acta] *senatus enim consulto sancitum erat, ut acta Cæsaris rata manerẽt.* Rem] *Mõtani negotiũ. de quo ep.* 51. *l.* 12. *et* 16. *huius l.* Dolabellæ] *P. Cornelio Dolabellæ, qui cum anteá Ciceronis gener fuisset, postea diuortium fecerat. ut apparet lib.* XI. Et si contentus eram] *gratulatur Dolabellæ, quòd columnam, ab infima plebe erectã Cæsari mortuo, euertisset, perditis hominibus, qui eam erexerãt, in crucem actis, uel de rupe Tarpeia deiectis. qua de re uide ep.* 15. *&* 16. *& fam. ep.* 2. *lib.* XI. *&* 1. *lib.* 12. *Suet. in Iulio, et Lactantium lib.* 1. *cap.* XV. In hæc loca] *ad salubres Baiarum aquas. ep.* 12. *& fam. epist.* 12. *lib.* 9. Extulerunt] *ob euersam à te columnam.* Consulem] *erat enim Dolabella consul cum Antonio.* Agamemnoni] *hac de re Homerus Il. l.* 1. Alumnum] *discipulum uocat ep. ult. lib.* 8. *&* 7. *et* 9. *lib.* IX. *fam.* Sororis filium] *M. Antonium, collegam Dolabellæ in consulatu: cuius mater L. Cæsarem, fratrem suum, proscriptum postea seruauit. App. lib.* IV. *de bel. ci.* De facto, ac de re gesta] *de columna euersa, seditiosis supplicio affectis. ep.* 15. *& fam. ep.* 1. *lib.* 12. &

& Phil. 1. Cernere] *adire. ep. 12. lib. xi. & 43. l. 13.* Ad te transfuderim, quàm aliquam partem exhauserim ex tuis] *uide translatum translato redditum. sunt enim antitheta translata, transfundere, & exhaurire.* Idibus Mart.] *quo die Cæsarem Brutus occidit. fam. ep. 28. lib. 10.* Dilexisse] *diligere leuius est, quàm amare. ep. 1. ad M. Brutum, Clodius, inquit, ualde me diligit, uel, ut ἐμφατικώτερον, ualde me amat. & fam. ep. 9. lib. 3.* Seueritas] *populo enim gratior clementia, quàm seueritas. ep. 4. lib. x.* Ad caussam] *ad rei, quam gesseras, commemorationem. fecit enim sapienter Dolabella, qui, cum uereretur ne plebis animos incenderet, si ad mentionem summæ animaduersionis; quæ non solet esse popularis, repente uenisset, in ea commemoranda diutius perstitisset; gradatione quadam usus est, & pedetentim tum accessus ad caussam fecit, tum recessus.* Vt res ipsa maturitatem tibi animaduertendi omnium cōcessu daret] *ut per omnes liceret tibi quamprimum animaduertere in eos, qui columnam erexerant.* Vrbem periculo, ciuitatem metu] *tecta ab igne, ciues a cæde, perspicuā inter urbs, & ciuitas differentiam ostendit Cicero pro Sylla sic: In qua citate res tantas gesserim, memini; & in qua urbe, intelligo. Et Acad. lib. II.*

EPISTOLA XVIII.

Abalienauit] *quia mihi non soluit quod debet. Debebat autem ex dote Tulliolæ, cum qua diuortium fecerat fam. ep. 18. lib. 6.* Pudentem] *εἰρωνικῶς.* Faberii manu] *iocatur. Quinctus enim Faberius, Cæsaris scriba*

scriba, ad arbitrium Antonij, ut scribit Appianus, mutabat, aut addebat in Cæsaris libellis. ita magnam pecuniæ partem, a Cæsare relictæ, interuertit, ad seq; transtulit Antonius: eaq; pecunia cum alios, tum collegam suũ Dolabellam, magno ære alieno oppressum, ad suas partes traduxit. itaque non Antonio solum, sed & Dolabellæ beneficium attulit Faberij manus. Philippica VIII.

Et Opem ab eo petierit] *alludit ad ingentem illam uim pecuniæ, quam a Cæsare de Pompeianorum bonis redactam, & ad ædem Opis custodiæ caussa positam, Antonius diripuit, postea q; se distribuisse dixit e Cæsaris libellis, usus in eo Faberij manu. Philippica 2. Maximo te, inquit, ære alieno ad ædem Opis liberasti: per easdem q; tabulas innumerabilem pecuniam dissipauisti. Ea igitur pecunia emptus ab Antonio Dolabella, graui se alieno ære liberauit. ep.14. lib. 16. Dolabella, inquit, cum remp. me auctore defendere cœpisset, non modo eam deseruit emptus pecunia, sed etiam, quantum in ipso fuit, euertit. Et oratione prima in Antonium: Per deos immortales: te enim intuens, Dolabella, qui mihi carissimus es, non possum de utriusque uestrum errore reticere. credo enim, uos homines nobiles, magna quædam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, sed caritatem ciuium, & gloriam concupisse. Et Paterculus historiæ suæ libro 2. Septies millies HS depositum a C. Cæsare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, corruptis eiusdem commentarijs: atque omnia pretio temperata, uendente remp. consule.* VIII. idus litteras dederam] *quas paullo post aculeatas appellat;*

quòd in iis Dolabellã quaſi aculeis pungeret, et excitaret ad ſolutionem pecuniæ. Albianum] *negotium. ep.* 13. *lib.* 13. *&* 20. *huius lib.* Suppeditatus es] *ſuppeditaſti. utrunque enim eadem ſignificatione uſurpatur. Dederat Atticus pecuniam Ciceroni, tantundemq́; ſe ſcripſerat exacturum à Petuleio, qui Ciceroni debebat.* Ad iſta expedienda] *ad mea nomina exigenda.* Factum &c.] *uidebat mihi Erotem reliquiſſe aptiſsimum ad iſta expedienda. Factum: quaſi à natura: ut in* 1. *de officijs, Facti ad ludum: pro Milone, Ad eam legem non docti, ſed facti.* Vacillarunt] *nomina: id eſt, exacta non ſunt.* In foro,] *quia ſcripſerat Atticus, Brutum kal. iun. Romæ futurum, ſed in ſenatum non eſſe uẽturum.* De Græcia] *de profectione in Græciam. ep.* 13. *&* 16. Exſilium, ut ſcribis ipſe, meditanti] *nam ſi aliquid meditaretur pro rep. non diſcederem: ſed exſilium meditanti non uideo quid prodeſſe poſſim: itaque in Græciam cogito.* Non ſatis delectarunt] *quia de Cicerone filio ſcripſerat, Quo modo nũc eſt. ep.* 16. Herode] *hic Athenis morabatur. ep.* 16. *lib.* 15. *& huius lib.* Saufeium:] *Saufeij librum. ep.* 4. *lib.* 15.

EPISTOLA XIX.

Auaritia:] *quia non ſoluit, quod debet. ep.* 18. Alium portum] *mortem uidelicet.* Huic] *ætati meæ.* Non utrumuis] *non licet nunc mihi, quod Cæſaris bello licuit, non intereſſe ciuili bello. nunc in manu mea non eſt, ut faciam utrum uolo. ep.* 13. De Clodio] *Sex. Clodio: de quo ſcripſerat Cicero, ſe libenter conce-*

concedere, ut restitueretur. ep. 13. De Deiotaro] cui ereptam a Cæsare Armeniam Antonius, accepta grãdi pecunia, restituerat, idq; se dixerat facere ex eiusdem Cæsaris commentariis. ep. 2. et 5. et Philipp. 2. Factum Dolabellæ] animaduersionem in seditiosam illam manum, & euersionem columnæ. ep. 15. De Coronatis] de iis, qui Parilia coronati celebrauerant. ep. 14. Luctus gratia] propter Cæsaris necem. Parilibus enim cum per aliquod spatiũ coronam gestasset, deposuit. Scripsi diligenter] de pecunia scilicet, quam utrique debebat Dolabella. ep. 18. Hoc oneris] ut tu Dolabellam appelles de solutione. Tricatus est] tricatur, qui falsa loquitur. ep. 14. lib. 15. Missa ab istis] Publilio, matre, & sorore. Missa ut ageret cum eo de reducenda Publilia. ep. 34. lib. 13. et 1. lib. 15. Antonium] qui uersabatur in iis locis tum, cum coloniam Cassilinum deduxit. ep. x. De Buthroto] hoc exposuimus. ep. 33. l. 13. Facere magnã πρᾶξιν Dolabellæ] præclarum ducere factum Dolabellæ. ep. 15. Ex tuis litteris] unis, & alteris. ep. 18. De profectione] in Græciam. ep. 13. & 19. De matre] quòd totam uillam ad Lucrinũ, uillicosq; procuratores tradiderim. ep. 16. Diligenter tuebimur] quia minus recte ualebat. ep. 1. lib. 15.

EPISTOLA XX.

A Lucullo postridie eadem fere hora, qua ueni,] subaudi, alteras litteras accepi. Postridie, v. idus. Eadẽ fere hora, qua ueni: hora fere tertia. De tuo autem] negocio. rem Buthrotiam intelligit. ep. 10. et 19.

Quid speres] *hoc non ad Buthrotum, sed ad remp. refertur. nam Antonius cursabat huc illuc, ut agros ueteranis diuideret, quibus beneficio deuinctis uteretur adiutoribus ad omnia. ep. 17.* Romæ igitur] *agemus cum Antonio Kal. Iunij. ep. 14.* L. Antonii] *qui tribunus erat plebis, Marci frater.* Iam uel sibi &c.] *concedo, ut, quos mihi nummos Dolabella debet, eos sibi habeat, modo usuram. idibus pendat. Mos fuit apud ueteres, ut idibus usuræ soluerentur. ideoq; in oratione 1. in Catilinam, Prætermitto, inquit, ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties. propterea quòd idibus soluere feneratoribus usuras cogeretur.* Et in 2. *Philippica: Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? tu autem sestertium quadringenties, quod idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kal. Apr. debere desiisti? Ex usura, quam idibus Martiis Antonius soluerat, apparebat eum debere sestertium quadringenties. Sed Horatius perspicue: Fœnerator Alphius Omnem relegit idibus pecuniam.* Tertullæ] *Tertulla, Bruti soror, uxor Caßii, abortum fecerat. Feminæ appellabantur familiæ nomine: sed, ut internoscerentur, cum duæ erant, maior, & minor uocabantur: ut apud Suetonium in Augusto, Octauia maior, & Octauia minor. cum tres erant, quæ tertia nata esset, Tertia dicebatur: cum quattuor, Quarta: cum quinque, Quincta: unde in oratione pro M. Cœlio & de haruspicum respōsis Quincta Claudia. ergo Tertia, siue Tertulla per diminutionem, Bruti soror, quia post duas edita eßet. ep. 12. lib. 15. de qua Macrobius hæc Satur-*

nalio-

naliorum lib. II. Mater M. Bruti Seruilia, cum pretiosum ærem paruo fundum abstulisset a Cæsare subiiciente hastæ bona ciuium, nõ effugit dictũ tale Ciceronis: Et quidem, quo melius emptum sciatis, comparauit Seruilia hũc fundum Tertia deducta. filia autem Seruiliæ erat Iunia Tertia: eademq; C. Craßi (hic pro Crasso Caßium repone) uxor, lasciuiente dictatore tam in matrem, quàm in puellam. De regina &c.] uide ep. 8. De Quinctis,] patre, & filio. Buthroto] re Buthrotia. ep. 10. lib. 14. & 15. lib. 16. mendose autem in quibusdã libris, de Quincti Buthroto. Ciceroni] filio. ep. 17. Scriptam concionem] qua Brutus utatur, cum in urbem redierit. In quibus satis exercitati sumus] quoniam, inquit, in litteris satis exercitatus sum, eo debes putare certius, quod dicturus sum. Nemo unquam &c. In edicto] Brutus edictum composuit, quo postulauit ab Antonio consule, ut sibi & Caßio prætoribus liceret ab urbe abesse: quos leges uetabant. quibus ille item edicto respondit minaci, & contumelioso. in ep. 3. lib. XI. fam. Non probari] Brutus enim orationis uim, & sententiarum grauitatem contemnebat, Atticos oratores imitabatur, humili quodam in genere uersantes. ep. 1. Non scite:] non scite scripsit Atilius, suam cuique sponsam, mihi meam; suum cuique amorem, mihi meum: siquidem, aliena contemnere, sua nimis amare, nõ sapientis est. & tamen nemo unquam fuit neque orator, neque poeta, qui non se meliorem arbitraretur, quàm quẽuis alium. Poeta durißimus] Licinius enim Atilium uocauerat ferreum scriptorem. In primo de finibus

in procemio. Isti] *Bruto.* Ducem] *Antonium.* Quod Hirtium &c.] *ep.4.l.15. Caßius uehementer orat, ac petit, ut Hirtium quamoptimum faciam. Erat enim Hirtius maxime deditus eloquentiæ, ideoq; Ciceroni familiarißimus. In epistola ad Pætum: Hirtium & Dolabellam dicendi discipulos habeo, cenãdi magistros. Et in hoc libro ep. 12. Qui etiam me declamare coegerunt.* Cum Balbo] *qui cum Cæsaris amicißimus fuerit, quo modo in remp. sit animatus, non facile potest diiudicari.* Valde placere] *quia remp. præclarißime gessit. ep. 14.* Vixi] *iucundißime fui. ut ep. 15. lib. 4. Vixi cum Axio.* Edictum Bruti, & Casſii] *in ep. 13. lib. 10.* Istis] *Bruto, & Caßio.* Ibat res] *erat, cur bene speraremus. ep. 15. Incipit res melius ire.* Ducẽ] *Octauium significat, ad quem ueterani confluebant. Dio, Appianus.* μὴ πολιτεύεσθαι.] *abstinendum administratione reip. nam Epicurus ad se ipsum omnia referebat, aliena caussa nihil dicebat esse agendum. Ideoq; in epistola ad Trebatium, quem audierat Epicureum esse factum, iocãs ita scribit: Quonam modo ius ciuile defendes, cum omnia tua caussa facias, non ciuium? Et in eadem: Quid fiet populo Vlubrano, si tu statueris* πολιτεύεσθαι *non oportere?* Bruti nostri] *qui Stoicos sequens, dissentiebat ab Epicuro.* Vulticulus] *talis apparet Brutus in antiquis & lapidibus, & nummis, uultu macie attenuato.* Est dextella] *eo quasi dextra utemur ad auferendum ab Antonio quod uolumus, de re Buthrotia. nã Quinctus filius Antonii familiaris. ep. 17.* L. Antonius] *qui erat tribunus pl. & tribunis licebat quem*

uellent in concionem abreptum interrogare qualibet de re: ut in libro de magistrabus exemplorum copia probauimus. Concio] Octauii. Hæc scripsi] *quasi dicat, Prospere, qum statim discessurus erat Casiu tabellarius.* Salutaturus] *in uilla Cumana ad Lucrinum. epist.* 16. Ad epulas Vestorii] Puteolos. ep. 13.

EPISTOLA XXI.

Venit] Roma. Non de re mea] *non de pecunia, quam mihi debet.* Non dum enim meas acceperat] *intelligit eas litteras, quas appellauit aculeatas.* ep. 18. Quarum exemplum tibi miseram] *quarum est principium, Etsi contentus eram mi Dolabella tua gloria, ep.* 17. Timere] *nolle. sic paullo post: Nemo est istorum, qui otium non timeat.* Et in ea, quæ *sequitur: Timent otium. quod contra dixit, cupere pacē,* ep. 20. Nosti uirum, quàm tectus] *sic Cœlius ad Ciceronem: Nosti Marcellū, quàm tardus: itemq; Seruium, quàm cunctator.* Plautus in Aulul. *Tu me, & ego te, qualis sis, scio.* Terentius in Ad. *Illum, ut uiuat, optat.* Acta Cæsaris] *uide in orationibus.* Duumuiri] *municipiorum præfecti.* De sua inuidia] *quòd inuisus esset quasi Cæsaris amicus.* Illa res] *Cæsaris interitum significat.* Regni heredem relictum] Antonium. Hoc metuere, alterum in metu non ponere] *regem metuere, heredem regni non metuere.* Et *latenter significat, Antonium occidi debuisse.* Locutionem *usurpauit eandem ep.* 50. *lib.* 12. Neapolitanum] *fundum in agro Neapolitano: ut in Academicis: Erat constitutum Lucullo in Neapolitanum,*

mihi in Pompeianum nauigare. Matre tyrannocto-ni] *Seruilia, Bruti matre: quæ fundum illum ab hasta Cæsaris minimo acceperat. dilexit enim Cæsar usque adeo Seruiliam, ut bello ciuili, quemadmodum Suetonius tradit, super alias donationes amplißima illi prædia ex auctionibus hastæ nummo addixerit; cum quidem, plerisque utilitatem mirantibus, facetißime Cicero, Quo melius, inquit, emptum sciatis, Tertia deducta est. existimabatur enim, Seruiliam etiam filiam suam Tertiam cõciliare Cæsari. erat igitur plane ὑποσόλοικον, cum Brutus Cæsarem occidisset, Seruiliam poßidere fundum à Cæsare datum.* Cato maior.] *liber de senectute, ita inscriptus: in quo libro multa præclara ad tollenda senectutis incommoda: ideoq; sibi eum sæpe esse legẽdum, dicit.* Πεντέλοιπον] *Puteolis fuerat Cicero cum quinque Cæsarianis, Balbo, Hirtio, Pansa, Octauio, Philippo, ut scribit ep. XI. Cum autem Octauius cum Philippo uitrico Romam isset, tres erant reliqui, Balbus, Hirtius, & Pansa. Πεντέλοιπον igitur, id est, qui reliqui sunt de quinque. reliqui autẽ erant, ut dixi, Balbus, Hirtius, Pansa.* Sic] *eo, inquit, ad Hirtium, ut eum ad partes reip. traducam. uide ep. I. lib. 15.* Videamus] *paremus, inquit, talaria, ut hinc abeamus.* Octauii concionem] *ep. 20.* An in meo nomine] *ánpropter pecuniam, quam mihi debet, legem tulerit de tabulis nouis: qua creditæ pecuniæ debitoribus condonabantur.*

EPISTOLA XXII.

Isti:] *qui otium timent.* Meus uero discipulus] *Hirtius.* Illum] *Cæsarem.* Irrita fore &c.] *fore*

fore dicebat, ut nos, qui Cæsaris acta decreto sanximus, & confirmauimus, ijdem illa infirmemus, atque tollamus, timore liberati. Qua si usus non fuisset] *quia interfectus est ab ijs maxime, quos Pompeium secutos, cum posset occidere, seruauit.* Et *sane* Hirtius *illi auctor fuerat, ut crudelitate potius uteretur, quàm clementia; si, quod armis quæsierat, tenere diutius uellet. quod ex* Paterculo *didicimus: cuius uerba subijciemus:* Laudãdum ex*perientia consiliũ est* Pansæ, *atque* Hirtij, *qui semper prædixerant Cæsari, ut principatũ, armis quæsitũ, armis teneret. ille dictitans mori se, quàm timeri, malle, dum clementiã, quã præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est.* Pompeius] *Sextus, Magni filius.* Quod tibi tum licuit,] *quod tibi Cæsaris bello licuit, ut neutram partem sequereris; id nobis nunc non licebit; quos hæc perditorum pars in hostium numero habebit, quia nõ obscure Cæsaris morte lætati sumus. ep.* 13. Nos ingratos] *quia lætati sumus eius nece, quibus ille non solum pepercerat, sed etiam reditum in patriam concesserat.* Millies mori melius] *quàm ire in castra. supra:* Talaria *uideamus. quiduis enim potius, quàm castra.* Huic præsertim ætati] *senectuti: cui propinqua iã mors impendet.* Magnum mendum] *acta enim illa res est animo uirili, consilio puerili. ep.* 21. Illi iuuenes] *tyrannoctoni.* ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς &c.] *alijs in bonis hanc effugiunt uituperationem. hoc dicit: ita de rep. meriti sunt, ut ad eos hoc dedecus non pertineat.* Plura audis] *cum* Romæ *sis.* Interes consiliis] *quòd cum Cæsarianis assidue colloquaris. Sic in epistola ad* Cas*sium:*

sium: Tu eam partem petisti, ut & consilijs interesses, et, quod maxime curam leuat, futura animo prospicere posses. Erat enim Caßius apud Cæsarem. Super legatione uotiua] *quam petere cogitabat, discesionis caussa; quemadmodum & petijt, & usus est. quod ipse in 1. Philippica significat his uerbis: Quæ cum audire mallem, quã uidere, haberemq; ius legationis liberum; ea mente discessi, ut adessem Kalendis Ianuarij; quod initium senatus cogendi fore uidebatur. Votiuam autem & liberam legationem idem esse, non dubitabit qui leget quod scriptum est ep.18.lib.2.& 13.lib.14.* Kalendis] *ne in senatu Kalendis Iunijs adsim.ep.14.& 1.* Milites ad eam diẽ comparati] *uide ep.4.lib.15.et in 2. Philipp.* Istos] *Brutum, & Caßium.*

IN

IN LIBRVM XV EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

De Alexione.] *medicus Ciceronis Alexio perierat. ep.2.* De Antonio] *ep.20.lib.14.* Egi primum] *egi cum eo de re Buthrotia.* Nihil mihi concedebat] *rem Buthrotiam æque, atque ego, uidebatur cupere. Sic ep.33.lib.13. Nosti diligentiam Capitonis in rebus nouis perquirendis: non concedit Camillo.* Huius rei] *Buthrotiæ.* Consulatus sui] *erat enim consul designatus.* In eo negotio] *in re Buthrotia.ep.19.lib.14.* Nostros] *Brutum, & Cassium.* Satisfeci] *probaui mihi non licere, quod rogaret. ep.19.lib.14.* Laborare] *de ea re, quam rogabat.* Istam uero,] *opinor, Publiliæ matrẽ. ep. 19.l.14.* Quid est hoc?] *quo de nunc agitur. quid est, cur similem, & quasi cum persona ambulem? tũ laudaui, quia debui: at hoc, quod nunc agitur, cuiusmodi est?* Quod Brutus rogat] *quod Brutum scribis rogare, ut ante Kalendas Iunias eum conueniam; ad me quoque scripsit.* Ante kalendas] *hoc est, ante quàm in urbem redeam. nam ad eum diem Cicero affuturus erat:* (ep.

(*ep.14.& 17.lib.14.*) *Brutus autem redire ipſe in urbem non audebat metu ueteranorum.* In *epiſt.fam.ep.2.lib.* XI. Suæ immortalitati] *cum tyrannum interfecit.* Noſtro otio] *quia, rege interfecto, liberi tamen nõ ſumus. ep.5.XI.& 12.* De regina] *Cleopatra. ep. 8.lib.14.* De Flamma] *de Flaminio Flamma, obſecro te, ſi quid potes, age: id eſt, ne Montanus pro eo dependat. ep.50.lib. 12. & 16.lib.14.* Pæne ualentem] *nam ægrotauerat. ep.19. lib. 1.* Clam iis] *mallem, Clarius: ut certius Attico ſignificet de ualetudine Piliæ, quam non domi ſubobſcure, ſed in publico clare uiderit.* Vt ne ambitioſe corrigerem,] *ut eam ne parce corrigerem: nam ambitioſe corrigere dicitur is, qui in amici ſcriptis pauca mutat, quòd uereatur ne eum offendat, ambitioſus in eius gratia retinenda.* ὑπόθεσιν, uides, quæ ſit] *uides, quod ſit argumentum, quæ dicentis perſona. argumentum eſt, de tyranno interfecto, patria liberata: loquitur Brutus, qui tam præclari facinoris auctor fuit. ardentius igitur ſcribi debuit oratio.* Alius ſum] *aliud ſequor genus orationis. Et ſane Ciceronis & Bruti nõ idem erat iudicium de oratore perfecto. ep.20.l. 14,* ὑπεραττικὸς] *admodum Atticus: hoc eſt: uereor, ne, quia cognomen tibi eſt Attico, ualde propenſius ſis ad ea probanda, quæ ſunt Attice ſcripta. nam Brutus eam rationem ſcribendi in oratione ſua ſecutus erat, quam Attici oratores adamauerant. Atticum autem oratorem Cicero talem inducit in libro de perfecto oratore: Summiſſus eſt, & humilis, de numeris non laborans, ſuppreſſus ut uoce, ſic etiam oratione. non faciet remp. loquentem;*

nec ab inferis mortuos excitabit; nec, aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Hunc igitur oratorē *& probabat* Brutus, *et imitabatur: cum eum* Cicero *principem poneret, non qui uno in genere excelleret, sicut* Atticus *in humili, sed qui parua summisse, magna grauiter, medioeria temperate posset diceret.* Ἀττικώτατα grauissime dici] *qui* Atticus *maxime uelit esse, grauiter tamen posse dicere.* Grauitatem Cicero, *& uim cum uerborum, tum sententiarum in oratione* Bruti *desiderabat; qui ea neglexerat, quòd* Atticorum *consuetudinem imitans, tenuitatem sequeretur.*

EPISTOLA II.

De Buthroto:] *nimium multis uerbis de* Buthrotia *re mecum agis. epist.* 10. *lib.* 14. *&* 15. *lib.* 16. Concionatum esse] *epist.* 20. *de concione* L. Antonij. Ea non scribam] *opinor, historiam. epist.* 14. *lib.* 14. Non satis &c.] *non multum mihi sperare uideris a senatu de re* Buthrotia. Ludorumque eius] *intelligit eos ludos, quos Cæsaris uictoriæ Cæsar adolescens fecit: de quibus* Suetonius *his uerbis:* Ludos *uictoriæ Cæsaris, non audentibus facere quibus obtigerat id munus, ipse edidit.* Et Matius *in epistola ad* Ciceronem: *At ludos, quos Cæsaris uictoriæ Cæsar adolescens fecit, curaui: at id ad priuatum officium, non ad statum reip. pertinebat.* Collega dignus] *dignus* Matij *ac* Postumi *collega: quia cum ijs ludos procuraret.* Balbum] Balbum *uellem leuare inuidia possemus. uide illud epist.* 21. *lib.* 14. *Questus est etiam de sua inuidia.* Prima disputatio Tusculana] *quod scribis,*

bis, te, legendo Tusculanarum *quæstionum libro primo, hoc assequi, ut mortem contemnas: sane gaudeo.* Primus *enim* Tusculanarum *liber mortem docet non esse malum.* Neque enim ullum est perfugium aut melius, aut paratius] *quàm mortem contemnere.* Bene loquitur] *de suo ære alieno soluendo. epist. 50. lib. 12. & 16. lib. 14.* Hos tamen πεντέλοιπον] *Hirtium, Pansam, Balbum: quos appellat* πεντέλοιπον, *quasi reliquos de quinque. nam,* Octauio *&* Philippo *Romam profectis; tres de quinque remanserant,* Hirtius, *Pansa,* Balbus. Ista] *quæ fiunt ab* Antonio. Pecuniæ] *publicæ; quàm* Antonius *erogauit ad arbitrium suum, cum ea pertineret ad populum* Romanum. *Philippica* v. *Illa dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est: et in 2.* Doleo] *quòd e uita excesserit. ep. 1.*

EPISTOLA III.

Multa potiora.] *nam exsilium, & mortem, & quiduis aliud seruituti antepono.* Acta in æde Apollinis] *pro republica, erumpente flamma bellorum ciuilium.* Nec simille tempus] *tunc enim tuto licuit consulere reipublicæ: quod item nunc licere non uidetur, præsertim cum scribas* Marcellum, *aliosq; ab urbe discedere.* Noui conuentus habitatores] *intelligit colonias proximis superioribus diebus ab* Antonio *in agrum* Campanum *deductas. Philippica 2.* In magnis enim uersamur angustiis] *quòd iam neque in his locis mihi uideor tuto esse posse, propter nouos habitatores* Antonio *beneuolos; neque* Romæ, *propter milites non solum* Antonij, *sed etiam* Octauij; *quorum neu-*

tri

tri σχοπὸς est salus reip. epist. 12. huius lib. & 1. l. 15. De Mario] *hic est M. Marius, de quo epist. 9. lib. 2. ad Q. fr. & fam. epist. 1. libri 7.* Quæ desiderabam] *cognoscere cupiebam ex tuis litteris & secundos Alexionis heredes, & testamenti diem: cognoui.* M. Cato] *sic in Bessarionis libro: ad quem accommodanda correctio, ego, quod reponam, non audeo; nec temere audeo immutare.* Idem te, quod me, sentire uideo;] *tu quoque sentis, ardentius debuisse scribi. epist. 1.* Quasi a Bruto habita oratione] *uis me in eandem sententiam scribere, quod Bruti nomine diuulgetur: quasi eam orationem, quæ scribatur a me, Brutus habuerit in concione Capitolina. quod ego, qui fieri possit, parum intelligo; cum ille eam, quam scripsit, iam ediderit: ut alia deinde oratio de ijsdem rebus cum eiusdem nomine non uideatur edi posse.* Alio modo] *atque scripsit Brutus. epist. 1.* Tempore] *scribendi exspectandum tempus maturius. epist. 4.* Bene tribuni.] *recte factum a tribunis, qui Cæsaris sellam in spectaculis apponi uetuerunt. quanquam uetuisse Antonium consulem, non tribunos, Appianus tradit: sed credendum potius Attico præsenti. de hac sella Suetonius sic: Ampliora humano fastigio sibi decerni passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali thensam, & ferculum Circensi pompa.* Præclaros etiam XIIII. ordines] *scripserat Atticus de equitibus Romanis, studium erga rempublicam in theatro significantibus. hi sedebant in* XIIII. *ordinibus lege Roscia datis. Cicero, Plinius, Pedianus, Tranquillus.* Apud me] *in aliqua uilla Ci-*

ceronis

ceronis. epist. 2. lib. 13.

EPISTOLA IIII.

VIII. fere] VIII. fere hora: ut ita subaudiatur, hora; quemadmodum subauditur, dies. Q. Fusio] Caleno, Ciceronis inimico iam inde a temporibus Clodianis. Asconius in Miloniana. Postea Ciceroni, acerbe Antonium in senatu accusanti, non minus acerba oratione respondit, quam recitat Dio libro XLVI. Nisi forte] nobis omnia uideantur insulse fieri ab ijs, quos non amamus. Et leuiorem laudo] corrupte. placeret si, De Lenio, rem laudo: aut quiddam huiusmodi: ut sit responsionis initium. omnino dictio, Leuiorem, diuidatur. Carfulenus] si ita sentit, ut scribis. D. Carfuleni mentio est in III. Philippica, & in epistola Asinij ad Ciceronem, apud Appianum Carsuleij. ἄνω ποταμῶν] retro flumina feruntur. adagium est περὶ τῶν ἀδυνάτων. Per populum agat,] sicut egit. nam corruptis tribunis plebis, populi suffragijs Celticam prouinciam, D. Bruto antea decretam a senatu, obtinuit. Appianus lib. 3. De illius neruis] de Bruti uirtute. Non uidetur fieri posse sine bello] si prouinciam Bruto adimere uolet Antonius, bello adimat necesse est. Non cupio] non cupio Brutum armis tueri prouinciam: quia, si tuetur, acta Cæsaris confirmantur: (Cæsar enim eam prouinciam Bruto regendam assignauerat) quòd si acta Cæsaris confirmantur; sequitur, ut caueatur Buthrotijs, id est, ut Buthrotij omni molestia liberentur, sicut Cæsar decreto iusserat. Hic existet, qui dicat: Ergo Buthrotijs non amicus Cicero. immo amicissimus,

ſimus; ſed uſque eò ambitioſus erat in eorum agro liberando, ut eos id conſequi ab alio doleret. laborabat autem ea de re propter Atticum, *qui pecunias Cæſari de ſuo numerauerat; ut* Buthrotius *ager ne diuideretur. epiſt.* 14. *lib.* 14. 2. *lib.* 15. *&* 15. *lib.* 16. Noſtris] *Bruto, & Caßio.* Stulta] *ſtulte facerem, ſi me idibus Martijs conſolarer. epiſt.* 13. *&* 28. *l.* 14. *&* 4. *lib.* 15. Exciſa] *tyrannus quidem eſt occiſus, ſed quædam quaſi radix remanſit, unde tyrannis enaſcatur.* Redeamus &c.] *legamus* Tuſculanas *diſputationes, quæ nos aduerſus omnia, quæ poſſunt accidere, confirmant.* Sæpe uſurpas] *ſæpe in tuis litteris mentionem facis* Tuſculanarum *diſputationum. epiſt.* 2. Saufeium pete] *diſputa contra philoſophum* Epicureum *de contemnenda morte: ita ut ille neſciat, argumenta te ſumpſiſſe de meis libris.* Lanuuium] *ad* Brutum. *epiſt.* 9. *lib.* 14. Non ſine multo ſermone] *dabit enim ſermonem hic meus cum* Bruto *congreſſus.* Contendis committere] *uis me eandem ſcribere orationem, quam* Brutus *ſcripſit. uis igitur nos inter nos committere, & quaſi in quoddam certamen adducere.* Tranquillus *in* Caligula: Nec ceſſauit criminari alterum alteri, atque inter *ſe omnes committere.* ἡρακλείδιον aliquod] *hortaris, ut præclarum aliquid de rep. ſcribam, quod quaſi* Heraclidis *opus uideatur. epiſt.* 19. *lib.* 13. 14. *&* 28. *huius libri, &* 2. *lib.* 16. Componendum argumentum eſt, & ſcribendi exſpectandum tempus maturius] *hoc eſt, quod dixit epiſt.* 4. *lib.* 15. *Sed alio modo, & tempore. nam hoc tempore non uidebatur*

sibi de rep. sine periculo posse scribere; cum, interfecto Cæsare, minime tamen esset recuperata libertas. itaque dicit, exspectandum tempus maturius. Si hæc ita manant, ut uidentur,] *si, ut uidetur, perditorum uis, & audacia quotidie magis corroboratur; iam mihi nullam afferet delectationem Cæsaris interitus.* Nunquam reuertisset] *ex bello, quod Parthis inferre cogitabat, & diuturno, & admodum periculoso.* Eius acta] *quæ decreto confirmauimus, ipso interfecto. epist. 6. lib. 14. & fam. epist. 1. lib. 12.* Aut ut in Saufeiana &c.] *uidetur locus obscurior: qui tamen illustrabitur distinctione. sic igitur distinguamus: Aut (ut in Saufeianam, reliquasq; disputationes, ad quas tu etiam Vestorium hortaris) ita gratiosi &c. hoc sensu: Ille nunquam reuertisset, aut, si reuertisset, ita gratiosi eramus apud illum, ut nostræ ætati, siquidem dominum habituri fuimus, non fuerit dominus ille fugiendus. illud autem, Vt in Saufeianam &c. explano sic: Vt contra ea dicam, quæ in Tusculanis disputationibus sunt a me scripta. in ijs enim multa de morte contemnenda. qui autem dominum fert, is ideo ferre uidetur, quia mortem timet. & primam, opinor, disputationem, id est primum librum Tusculanarum, Saufeianam appellat, quia contra Saufeij sententiã, qui Epicuriũ sequebatur, multa cõplectitur de animorum æternitate.* Nostræ ætati] *qui senes sumus.* Nostris] *Bruto, & Caßio. ep. 3.* Quid etiam nobis,] *utrum Kalendis Iunijs in senatu adsim. ep. 1.* Studium tuum nauare] *ad eum cuperẽ ire potuisses. epist. XI.* Litteras] *mittam, quibus te excusem. epist. 5.* Misi]

Romam, ubi erat Atticus: ideo infert, Eum ad te uocabis. Cum mandatis, & litteris] *de legatione impetranda. epist. 9.* Quod placeat] *quod scribendum uideatur.* A Balbo] *nihil dum a Balbo cognoueram, ut possem ad te particulatim scribere de consilijs Antonij, quemadmodum superioribus diebus feceram, ex eiusdem Balbi sermone. ep. 21. l. 14.*

EPISTOLA V.

Vtrum de duobus.] *Romam eant, nec ne. id enim considerabant, sed ueteranos timebant, quorum ad Kalendas Iunias magna multitudo in urbe affutura erat. in libro superiore in extremo, Moneor, inquit, a multis, ne in senatu Kalendis. dicuntur enim occulte milites ad eam diem comparati, & quidem in istos; qui mihi uidentur ubiuis tutius, quàm in senatu, fore. Et in epistola, quæ utriusque nomine ad Antonium scripta legitur fam. lib. 10. cum hoc ipsum consultarent, num in urbe tuto esse possent, Scribitur, inquiunt, nobis, magnam ueteranorum multitudinem Romam conuenisse iam, & ad kalendas Iunias futuram multo maiorem. petimus a te, facias nos certiores tuæ uoluntatis, putes ne nos tutos fore in tanta frequentia ueteranorum: quos etiam de reponenda ara cogitare audimus. Congruit igitur & tempus, & sententia: ut exponam sic, Vtrum de duobus, utrum Romam eant, an in ijsdem locis maneant.* ὁ θησαυρὸς ἄνθρακες] *adagium est, ab eo, qui thesaurum sperans carbones inuenit. transfertur ad eos, quibus opinione & spe frustratis aliquid euenit contra quàm uolebant. Ergo sensus est: Caßium nunquam putaui fore tam stultum, ut crederet*

Hirtium a me fieri quamoptimum posse. Cum enim Cæsarem Hirtius magnopere dilexisset; Caßio & Bruto, e Cæsaris interfectoribus, qui poterat non inimicus esse? aperte indicant quæ scripta sunt epist. 12. *Meus, inquit, discipulus* (Hirtium *significat*) *ualde amat illum, quem Brutus noster sauciauit: &, si quæris, timent otium: ὑπό θεσιν autem hanc habent, eamq; præseferunt, uirum clarißimum interfectum &c.* Epistolam tibi misi.] *quã Caßius ad me misit.* Vt tu de prouincia &c.] *ut tu scribis de prouincia Bruto, itemq; Caßio per* S. C. *mandanda, ita &* Balbus *scribit.* Iam in Tusculano est] *ut iam in urbem peruenerit, cum in* Tusculano *sit.* Periculi caussa] *suadet, ne* Romam *proficiscar; quòd ibi non putet me sine periculo esse posse.* Sibi etiam] *se etiam dicit absuisse periculi caussa.* Tantum abest &c.] *si* Romam *non uenio, suspicari poterit* Antonius *ideo me non uenire, quòd eum summis opibus, summaq; dignitate florentem non libenter uideam. sed ego, tantum abest, ut hanc eius suspicionem curem fugere, ut etiam ob id ipsum* Romam *uenire nolim, ne illum uideam.* Fugere non curem] *perspicuum est, negatiuam abundare.* Qui reiiciantur] *a portione publici agri. fam. epist.* 2. *lib.* XI. Inter istos?] *inter Cæsarianos: cum in urbe ero.* L Antonius] *Marci frater.* In Decimum] *in Decimum Brutum profecturus est.* Nostros] *hac uoce semper* M. Brutum *& C. Caßium designat, ut epist.* 1. *Redeamus ad nostros.* Et *epist.* 4. *Scribis te nescire, quid nostris faciundum sit.* Item *epist.* 1. *lib.* 14. *&* 6. *huius libri.*

Seruiui] *Cæsare uiuo.*

EPISTOLA VI.

Caussæ:] *Cæsarianæ.* Istos] *Hirtium, & alios Cæsaris amicos.* Caleant,] *in agendis rebus acriter uersentur: μεταφορικῶς: quale illud epist. 16. lib. 4. Iudicia calent, pro exercentur. Et ep. 2. l. 3. ad Q. fr. Gabinium ad populum luculente calefecerat Memmius. Et Cœlius in epist. ad Ciceronem: Quod tibi suprascripsi, Curionem frigere; iam calet: nam feruentißime concerpitur.* Ad nonas] *ut in senatu adsim. nam eo die senatus erat futurus. epist. 9.* Præsidia] *magistratus in biennium designati; consules quidem, Hirtius, & Pansa; post eos, D. Brutus, & L. Plancus. nam Cæsar ad bellum Parthicum profecturus, paucis diebus ante, quàm occideretur, designauerat magistratus in biennium: ut essent; qui ipso absente res urbanas administrarent. Dio.* Per se] *Bruto enim & Caßio rem ad contentionem deducentibus, hæc mala diuturna erunt, quæ ipsa per se non essent. Verebatur enim Hirtius, ne Caßius & Brutus eo consilio discederent, ut, exercitu comparato, armati, redirent de rep. dimicaturi. ideo dixit Cicero: Isti uerentur, ne nostri plus animi habeant, quàm habent.* Seruiliam:] *M. Bruti matrem, sororem Catonis Vticensis.* Rediisse] *Lanuuio, ubi filium & Cassium erat allocuta.* Non discessuros] *Brutum & Casium ex Italia non exituros.*

EPISTOLA VII.

Sexti] *Pompeij.* Seruius uero pacificator] *Ser. Sulpicius legatus ad Antonium missus est, qui*

rem componeret. hoc Philippica IX. *quam legationem nunquam Cicero probauit; itaque & hic deridet; qui sciret Antonium ab armis non discessurum, ideóq; bellum decerni, quàm legationem, mallet. quod etiam euentus comprobauit.* Cum librariolo] *in Sulpicij iurisconsulti consuetudinem; qui librariolo uti solitus esset, in quo de iure ciuili multa scripsisset ad captiunculas effugiendas. quasi dicat: Quid hic poterit cum suo librariolo? eius scientiæ locus in hac re non est. non iure ciuili contra Antonium utendum fuit, sed armis.* Non ex iure manum] *uide Gellium lib.* 20. *cap.* IX. *fam. ep.* 13. *lib.* 7. *& pro Murena.*

EPISTOLA VIII.

Veteranis.] *quòd tam frequentes Romam uenerint, spe nouarum rerum a consulibus incitati. Puto enim significari quod est in* I. *Philippica. Veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissime cauerat, non ad conseruationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem nouarum prædarum incitabantur.* De kal. Martiis] *de eo, quod eo die agere decreuerunt. sed locum hic esse Kalendis Martijs non uideo: Iunijs posset esse: quibus, futurum erat, ut ageretur in senatu de commodis ueteranorum. fam. ep.* 2. *lib.* XI. Eutrapelum] *Volumnium Eutrapelum, Antonij familiarissimum, qui etiam illi amicam suam Cyteridem concesserit. fam. ep. ult. l.* XI. *et Seruius in ult. ecloga.* Vtraque] *utar tam prouinciali, quàm uotiua.* De te] *scripserat Atticus, sibi quoque in animo esse legationem liberam petere, sed usurum in ea re Ciceronis consilio. uide ep.* 9. Coram] *mecum*

cum de tua legatione deliberare. Vt ille] *ut poeta ille scriptum reliquit; uidetur enim illud, Cauendum quæ plures uident, de uetere poeta sumptum.*

EPISTOLA IX.

Vllam ab istis,] *ullam prouinciam accipere a Cæsarianis? Maluisset enim Cicero utrunque in urbe manere; quòd ijs præsentibus magnum præsidium resp. uideretur habitura.* Legatariam] *per contemptum; quòd quasi legati ad curandum frumentum mitterentur. Scribit* Appianus *libro* III. *senatum* Bruto *&* Caßio *timentē, demandato rei frumentariæ munere, honeste illos amandasse.* Ad Eurotam] *usque eò legatariam istam prouinciam parui facio, ut nesciam, utrum ea sit melius uti, quàm prorsus nihil agere, &* Lanuuij *sedere.* Lanuuij *enim erat* Brutus. Eurotam] *fluuium* Laconiæ. La*nuuij pictum in porticu, quæ* Persice *dicebatur, fortasse quòd in ea simulacrum pugnæ fuerit, qua* Persæ *a* Græcis *cæsi sunt.* Prouinciæ decernantur] *ad quas ex pretura proficiscantur. nunc enim &* Caßius *&* Brutus *pretores erant, neque prouincias poterant administrare nisi post confectum annuum præturæ tempus. interea datum negotiū, ut frumentū curarēt.* Nolo enim &c.] *quia* Eurotam *nominaui, fortasse poteras accipere de* La*cedæmone, quam præterfluit* Eurotas*: ideo addidi de* Per*sice porticu: ut intelligeres, me de* Eurota *picto locutum, &* Lanuuium *significare, non* Lacedæmonem*, quæ longe abest.* Beßarionis *liber hic habet,* Lacedæmonem *cum* Lanuuium *existimauit. quod esse mendosum constat.* Casus armorum?] *rixam significat nescio quam in-*

Attici domo ortam, ita, ut ad arma uentum sit. Nimbum cito transiisse] *rixam mature sedatam.* Tristi] *quòd Atticus legationis specie migrarę aliò uellet, ne tam turbulenta in urbe uiueret.* Difficili ad consiliandum] *de qua ego tibi consilium dare non facile possim. Hac de re in epistola proxima superiore, his uerbis: De te quæso etiam atque etiam uide.*

EPISTOLA X.

Quid scribam?] *ad Brutum, & Cassium.* Beneficio istorum] *curatione frumentaria.* Si uero aliquid de Decimo gratius:] *si quid de Decimo Bruto lætius affertur, ut de Antonio repulso, de prouincia Gallia in senatus potestate retenta: quæ nostris, idest Bruto & Cassio, uita? quasi dicat, obscura prorsus, & inhonorata, qui Lanuuij sedendo tempus triuerint. Antiquus liber Cáualcantis; Si uero aliquid de D. gratiusq; nostris: ut nulla fere mutatione locum, ut opinor, restituerim.* Ludos uero non facere] *prætores ludos facere soliti erant. ideoq; turpe dicit futurum M. Bruto, si eos prætermisisset. qui postea constituit, ut absente se fierent, cum ipse in urbe tuto esse non posset. ep. XI. & Plutarchus.* Frumentum imponere] *mandare Bruto, & Cassio, ut frumentum curent, hoc est eos specie legationis tanquam in exsilium mittere: sicuti Dionysius tyrannus Dionem ablegauit; cum tamen eum diceret non in exsilium a se missum, sed paullulum secessisse. Plutarchus, & Probus. quanquam apud eos legationis nulla mentio. sed potuit Dionysius, ad tollendam inuidiam facti, inter cetera & hoc fingere, Dionem a se legatū aliquò missum.*

Prorſus quidem &c.] *in tali re ſi quis uelit illis con ſilium dare, ſine periculo nō poßit: ſed ego, ſi modo quid proficere, & illos conſilio iuuare poſſem, periculum negligerem.* Fruſtra] *quia nihil proficerem, etiam ſi proponerem illi quod maxime glorioſum eſſet. me enim non audiret, qui matri talibus in rebus obtemperet.* Cum utatur] *Brutus.* Quo genere utar litterarum] *ad illos.* Mittam] *litteras uel Antium, uel Circæos; nam alterutro in loco futuri erant Brutus & Caßius.*

EPISTOLA XI.

Seruilia, Tertulla, Porcia,] *matre, ſorore, coniuge M. Bruti.* Vt ſaluos eſſe] *ut ſaluti conſuleremus: uel, ut ſaluus eſſe poſſet. ſic enim licet explanare, cum in antiquo Caualcantis libro, Vt ſaluus eſſe, ſcriptū ſit.* Martem ſpirare] *terribile quiddam aſpectu præ ſe ferre. quod de Scæuola infra græce dixit, ἄρη πνέων. ep. 4. l. 3. ad Q. fr.* In Siciliam] *rei frumentariæ cauſſa. ep. 9.* Ego ne] *ego ne, Caßius aiebat, ut beneficium accepiſſe uidear in contumelia? ut, quæ contumelia eſt, eam beneficij loco ponam? Clarius explanemus. Si hac, inquit, frumentaria uterer curatione, quodam modo fateri uiderer, beneficium mihi eſſe datum, cum ego ita ſentiam, tam ſordido munere demandato, non datum eſſe beneficium, ſed impoſitā contumeliā.* Neque nunc,] *quia tum gerebat præturam Brutus.* Decimumque grauiter accuſabat] *qui cum & Galliam prouinciam, & in ea tres legiones haberet, otioſus nihil pro republica moliretur.* Quid oportuiſſet] *ab illis fieri.* Quenquam præterea oportuiſſe tangi] *etiam*

M.

M. Antonium oportuisse occidi. Id autem M. Brutus uetuerat, ut tantummodo tyrannum odisse uiderentur. Sed quoniam uideo esse antiquos libros; a quibus absit di-ctio, Tangi; uenio in opinionem, distinctione mutata, sic esse legendum; Nec tamen *illum locum, attingere quen-quam praeterea oportuisse, sed senatum uocare, populum ardentem studio uehementius incitare, totã suscipere rem publicam:.* Vt *actiue, quemadmodum grammatici loquun tur, omnia ponantur.* Senatum uocari] *uide ep.* 10. *&* 20. *lib.* 14. Tua familiaris] *Seruilia Bruti mater.* Iturus] *in Achaiam.* Noster] *Brutus. ep.* 12. Inani sermone] *cum dixit, se Romam iturũ.* Velle enim se dixerat] *uti Asiatica curatione fru-menti.* ἢ δεῦρ' ὁδὸς &c.] *ueteris poetae senarium usurpans loquitur ad se ipsum:* Quid *profecisti o Cicero hoc tuo ad Brutum itinere? nihil sane: tantum amori satis atque offi-cio fecisti.* Pelopidarum] *malorum ciuium. ep.* 12. *lib.* 14. *integer senarius est:* Nec *Pelopidarum facta, ne-que famam audiam. usus est* Cicero *eodem uersu & in epi stola ad Curium, libro* VII. *fam. mutatis paullisper uerbis, sententia tamen & metri ratione seruata, sic:* Nec *Pelo-pidarum nomen, neque facta audiam.* Ad IIII. non. Apr.] *ut ad* IIII. *non. Apr. cum eo legatus in Syriam proficiscar.* Votiua] *legatio.* Si stetisset] *si dij darent, ut resp. staret; uoui: cum autem resp. non stet, sed euersa plane sit; cur uota dissoluam, cũ id, cuius caus-sa uoui, non successerit? sic &* Liuius *lib.* XXI. C. Ati-*lius Serranus praetor uota suscipere iussus, si in* X. *annos resp. eodem stetisset statu. & lib.* XXX. *Consulibus impe-ratum,*

ratum, ut ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator uouiſſet, ſi eodem ſtatu reſp. ſtaret. Liberæ legationes] quarum in numero uotiua erat. dabantur enim priuatæ rei cauſſa. Idque adeo genus legationis] liberæ. Quod nunc mihi additum eſt] ut, quanquam non ſit hæc mea libera legatio, liceat mihi tamen introire, exire, cum uelim. Quinquenni licentia] ut legatus per quinquennium abeſſe poßim. Contrahi] cum res ad bellum & cædem ſpectare uideatur. βλάσφημα mittamus] ne nobis male ominemur; quaſi ad quinquennium uicturi non ſimus.

EPISTOLA XII.

Cum litteris] de re Buthrotia. Quid nocet] quanquam tu ſcribis, bono loco Buthrotiam rem eſſe: tamen quid nocet ad Dolabellam ea de re litteras miſiſſe? De noſtris autem Antiatibus] intelligit Brutũ, & Caßium; & Antiates appellat, quòd Antij morarentur. Vſurique beneficio Antonii] abfuturi ab urbe, quod Antonius conſul illis concedebat. alioqui, cũ prætores eſſent, abeſſe non licuiſſet. Contumelioſo] quia cum illis Antonius daret, ut abeſſe poſſent; adiunxit deinde, ut alter in Aſia, alter in Sicilia frumentum emendum, et ad urbem mittendum curarent. in quo uidebatur eſſe cõtumelia: nullum enim minus in rep. ſordidius. epiſt. 1. lib. 14. Noſter,] Brutus. καὶ μάλα σεμνός] dixit εἰρωνικῶς: quòd Brutus, ut ad illuſtrem & glorioſam prouinciam, ſic ad ſordidam rei frumentariæ curationem æquo animo proficiſceretur. ſic Plutarchus de Cicerone, cum, affectis ſupplicio coniuratis, magno optima-

tum

tum comitatu insignis domum rediit. αἱ δὲ γυναῖκες ἐκ τῶν τεγῶν προύφαινον ἐπὶ τιμῇ καὶ θέᾳ τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πομπητῶν ἀρίστων μάλα σεμνῶς ἀνιόντος. In Asiam] *erat profecturus.* Sine cura me esse iubet.] *uult me non timere Tusculani mei diuisionem. hoc primum est beneficium, quia me iubet esse sine cura; alterum fortasse consequetur: quod? hoc inquam, si in Tusculanum uenerit; id est, si ad diuisionem uenerit eorũ prædiorum, quæ sunt in agro Tusculano. forte enim, quod litteris pollicetur, id re præstabit, ut mea prædia in diuisione excipiat.* Philippica v. τὰν δ' αἰτίαν &c.] *caussam Brutorum, quis erat, qui tueretur? animatus quidem erga eos ita, ut uellemus, fore uidetur Octauianus; sed, quid ætati credẽdum sit, quid nomini, quid hereditati, quid* κατηχήσει, *magni consilij est, quòd & adolescens est, & Cæsaris cognomine appellatur, & hereditatem habet ab illo relictã, & utitur eorum consilio, qui Cæsarem amant mortuum, nostris liberatoribus inimici.* κατήχησις *enim ualet instructio, eruditio, doctrina, consilium: habebat autem Octauianus apud se non qui illum ad pacem hortarentur, sed qui ad persequẽdam Cæsaris mortem incitarent, ut est ep.12.lib.14. Octauium nego posse bonum ciuem; ita multi circumstant, qui quidem nostris mortem minitantur.* Vitricus] *Philippus, Octauiani uitricus, nihil ei censebat esse credendũ, propter ætatẽ, propter nomen, etc.* Marcellus] *hic Octauiani sororem in matrimonio habebat; eiusq; pater fuit, cuius mortem Virgilius deplorat in sexto: Heu miserande puer, si qua facta aspera rumpas, Tu Marcellus eris.* Nostro nostri] *Quincto*

Quin-

Quincti filio. hoc ad Attici epistolam refero; qui scripserat, Marcellum Quincto filio præcipere, quas partes in rep. sequeretur; quòd anteá ualde familiaris Antonio fuerat: & eidem postea fuit inimicus. Philippica 3. Ille] *Quinctus filius, uel Octauianus.* ἐαν διαμένη] *si permãserit. & hoc uel ad Quinctum, uel ad Octauianum referri potest: malim tamen ad Octauianum.*

EPISTOLA XIII.

Nec duces simus, nec agmen cogamus.] *ut nullum in his dissensionibus neque magnum, neque paruum munus suscipiamus, faueamus tamen remp. defendentibus. metaphora sumpta de re militari.* Orationem] *opinor secundã in Antonium. uide ep. 10. l. 16.* Quando illum diem] *quando ita liberi uiuemus, ut eam orationem tuto proferre poßimus?* Inducias] *scribis fore optimum, si quæ induciæ fieri poßint inter hos, quorum animus ad pugnam & ad cædem spectare uidetur. hoc nõ uideo qui fieri poßit. melius est silere, de inducijs uerbũ non facere.* Legiones duas] *M. Antonius Caium fratrem in Macedoniam misit, qui legiones, quas ibi Cæsar ad bellum Parthicum collocauerat, in Italiam transportaret. ad easq; ipse Brundisium mox profectus, cum eas primum ad urbem ducere instituisset, ut audiuit Octauij studio atque uirtute firmo præsidio munitam esse remp. mutato consilio in Galliam contra Decimum duxit. Puer egregius, inquit in epistola ad Cornificium, præsidium sibi primum, & nobis, deinde summæ reip. comparauit. qui nisi fuisset, Antonij reditus a Brundisio pestis patriæ fuisset. Et Philippica 3. Quid hic uictor non audebit, qui senatum*

stipa=

stipauerit armatis; armatos in cælla Concordiæ, *cum sena tum haberet, incluserit; ad legiones* Brundisium *cucurrerit, cum exercitu* Romam *sit ad interitum nostrum, & disperditionem urbis uenire conatus?* Prius] *auditis*. Iam probo ἡρακλείδιον] *quod antea petenti* Attico *ut aliquod* ἡρακλείδιον *scriberet, negauerat; ideo dicit,* Iam probo. *ep*. 5: Sic enim mauis &c.] *hic facilius est sententiam uidere, quàm uerba restituere. opem exspectemus antiquorum librorum*. Pæducei] Sex. *Pæducei*, Attici *amicißimi. de quo epist.* 1 .*lib*. x. *& in* Attici *uita*. Industriam] *in scribendo*. Foueo] *amplector omni studio, ut amici sint. alibi quoque hoc uerbum in hanc sententiam usurpatur*. Vectenum *quidem nominat ep*. 15. *lib*. x. Faberium *autem ep*. 24. *lib*. 12. & 22. *lib*. 14. *fuit enim scriba* Cæsaris, *ab* Appiano *nominatus*. Clodium] *apparet amicum* Ciceronis *esse. nō enim post obitum* P. Clodij *uideo caussam fuisse, cur* Cicero Clodios *non amaret. & fortasse hic est, quem commendat* M. Bruto *epist*. 1. *qui hoc anno tribunus pl. designatus erat*. Ita ne Gallo?] *ignota res, & breuitate magis etiam obscurata*. Marcellum] *potest esse, qui* Octauiam *in matrimonio habuit,* Octauiani *sororem, qui* Augustus *postea fuit*. Me sic] *me quoque non incautū. nam particula, sic, minuendi uim habet, ut ep. ult. lib*. xv. *fam. Siue facta sunt, siue sic, fiunt, narrante, te; uenustißima*. Et *apud comicos*. Res Hispanienses] *optima nuntiantur de* Sex. Pompeio. *is enim cōtra* Cæsaris *partes bellum parabat in* Hispania. Selicia,] *forte legendum,* Seruilia: *ut de* Bruti *matre intelligatur. sed hæc, siue* Selicia, *siue*

ue Seruilia, ueniſſe aiebat Scaptium a Bruto. Erat *autē hic Scaptius natione Cyprius, Bruto familiaritate coniunctus. ep. 21. lib. 5.* Non qua pompa] *non qua pompa olim ſolebat, non illo quo ſolebat inſignem comitatu.* Statim] *ad te ſcribam.* Alexandrinas,] *quattuor legiones; quas e Pompeij, Craßiq́; clade diſperſas, Cleopatra ſub Cæſare collectas retinebat. has cum* A. *Allienus a Dolabella miſſus educeret, Caßius cum octo legionibus in Palæſtina adortus, omnes ad ſe traduxit. fam. ep. 12. libri* XII. *& Appianus libro* III. Baſſum arceſsi] *a legionibus Alexandrinis, quæ illi tradere ſe uellent.* De *Cæcilio Baſſo ep. 9. lib. 14.* Ne quid ante] *modo ne quid ante accidat.* Ad Baias] *Baianas aquas Dolabella petierat ualetudinis cauſſa: quarum ſalubritatem illi gratulatus eſt Cicero epiſtola, quæ legitur libro* IX. *fam. hoc principio: Gratulor Baijs noſtris, ſiquidem, ut ſcribis, ſalubres repente factæ ſunt.* De attributione omnia ſumma feciſſe] *ut ij, qui ipſi debent, mihi ſe ſoluturos pollicerētur. ep. 3. lib. 16.* Attributa *pecunia dicebatur, auctore Pediano, quam in ſtipendium militum de ærario promptam tribuni ærarij adnumerare quæſtori ſolebant. deinde etiam ad alias res, nō minus priuatas quàm publicas, loquendi conſuetudo deflexit. exēplis plena ſunt omnia.* Vectenum accuſat] *debitorem ſuū, qui ſibi, qua die promiſerat, non ſoluerit.* Suſcepiſſe] *quoniā ipſe ad Baias futurus eſſet, ut a debitoribus ſuis nō poſſet exigere, quod Ciceroni numeraturum ſe diceret.* Quæro autem] *oſtendit Dolabellam eo conſilio rem differre, ut nunquā ſolueret. Cur, inquit, ſua nomina Sex-*

tio potius tradidit exigenda, quam nobis? quid poteſt in ea re Sextius, quod quiuis noſtrum non poßit? ſed uidelicet de ſolutione non cogitat: ideo nobis nomina non aßignauit. Præter ſpem] *ſi qua ſpes eſt exigendæ a* Dolabella *pecuniæ: quod ego quidem antea non ſperaui. itaque præter ſpē erit, ſi quid exigetur.* τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος] *quæ de officio ſunt. ſcribebat enim libros de officijs, quos ad filium miſit.* Tantum quod] *commodum, uix, tantum: ut in* Verrem *Tantum quod hominem non nominat: cauſſam quidem totam perſcribit.* Orationem] *quam in* M. Antonium *ſcriptam, ad* Atticum *miſerat. epiſt.* 10. *lib.* 16.

EPISTOLA XIIII.

Quæ tu uelles.] *de re* Buthrotia. Συντάξεις] *ſcriptionem librorum* περὶ τοῦ καθήκοντος *ep.* 13. Miniata cerula] Atticus *in* Ciceronis *libris ea, quæ non probaret, notare miniata cera ſolitus erat. ep.* x. *lib.* 16. *Noſtrum, inquit, opus tibi probari lætor: ex quo ante ipſe poſuiſti, quæ mihi florentiora ſunt uiſa tuo iudicio. cerulas enim tuas miniatulas illas extimeſcebam.*

EPISTOLA XV.

L Antonio &c.] L. *Antonius ſeptemuir agris diuidundis, quod* Philippicæ *orationes oſtendunt, agri* Buthrotij *diuiſionem urgebat.* Teſtimonium] *quo teſtor ea, quæ de* Buthrotijs *me præſente cum* Cæſare *ſunt acta.* Nummos Arpinatum] Arpinates *nummos apud* Ciceronem *depoſuerant.* Aedilis] *ædilitas erat in* Arpinati *municipio: alius magſtiratus præterea nō creabatur. fam. ep.* 12. *lib.* 13. Si ergo] *ſuperiore uerſu*

su κατὰ παρένθεσιν interposito, redit ad nummos Arpinatum. Item] *præter nummos Arpinatum puto pecuniæ quiddam apud me depositum.* Erotem] *hic, ut antea diximus, Ciceronis rationes administrabat.* Promissorum] *Ciceroni quiddam spoponderat Ammonius pro regina. ep. 8. & 20. lib. 14.* Cum istis] *subintellige, sit. Nolo, inquit, mihi quidquam esse cum istis.* Nec tam animum &c.] *putant me neque animum habere, ut ulcisci possim; neque stomachum, ut irasci.* Profectionem meam,] *in Græciam. ep. 13. & 16. lib. 14.* Dispensatio] *male dispensauit* Eros *pecuniam ex meis nominibus exactam.* Ex reliquis] Eros *nonis Aprilibus rationes omnes confecerat: summaq; facta, quantum pecuniæ Ciceroni deberetur, quantum alijs ab ipso, apparebat Ciceroni tantum pecuniæ superare, ut non modo non egere, sed etiam abundare deberet.* Reliquis; *reliqua fecerat* Eros, *quæ Cicero haberet in nominibus. eandem uocem usurpauit epist. 14. lib. 16. Cum tanta reliqua sint; ne* Terentiæ *quidem adhuc quod soluam expeditum est. & ep. 20.* Ex istis fructuosis rebus receptum] *mercedes intelligit, quæ* Romæ *capiebantur ex insulis, & ædibus locatis. ep. 13.* Ad illud fanum] *quod erigere filiæ cogitauerat. lib. x11.* Sepositum putabam] *nunc uideo id ab* Erote *in alias res erogatum. quòd si seposuisset ad fanum, ut ego existimabam; nunc ea pecunia uti possem; cum interea cogor mutuare.* Tironi mandaui] *ut meas rationes cum* Erote *cognosceret. ep. 17. & 20.* Nihil datum esse] *in sumptum huius anni.* Numerabit] *quantũ*

tu Athenis filio permutandum curaueris, tantundem tibi Eros numerabit. Eius rei caussa] *ut, cognitis cum Erote rationibus, curaret quod tibi numeraretur.*

EPISTOLA XVI.

πεπινωμένως] *eleganter.* Præclara scribunt] *de filio.* Retinet suum illud, Adhuc] *Leonides cum Ciceronem meum in suis litteris laudat, semper adiungit, Adhuc: quasi uereatur, ne diuturnum id non sit futurum. Et fortasse ita scripserat Leonides: Filius tuus adhuc præstat se, qualem uolumus. ep. 16. lib. 14.* Summis uero laudibus] *summe laudat filiũ Herodes. ep. 17. lib. 14.* A tuis] *qui Athenis tua negotia curant.* Quod pertineat ad me] *quo significetur aliquid de filio.* Narro tibi:] *uidetur initium epistolæ. sic autẽ sæpe Cicero locutus in rebus, quæ tanquam nouæ significãtur. ep. 21. & lib. 2. ep. 11.* Hæc loca] *Pompeianum intelligit. epist. 13.* οἶκος φίλος] *domum suam appellat Tusculanum; quòd ibi frequentior soleret esse, quàm ubiuis. adagium.* Et tamen hæc] *ut omittam, quòd οἶκος φίλος: præterea quæ nunc me delectat uirgultorum humiliumq; plantarum in ripa fluminis descriptio, ea uidetur celerem habitura satietatem.* Ranæ enim ῥητορεύουσιν] *declamitant, quasi rhetorum more sermonem frequentãt. Græci κοάζειν uocant. quod est imminentis pluuiæ signum. unde illud Virgilij, Et ueterem in limo ranæ cecinere querelam. Et in Arateis uersibus, a Cicerone conuersis: in quibus cum alia prognostica sunt, tum hoc de ranis. propterea dixit proxime, Prognostica nostra: ut epist. 1. lib. 2. Prognostica mea propediem exspecta.*

EPI-

EPISTOLA XVII.

Ficto timore] *Antonius enim barbaris stipatus procedebat, cum sibi fingeret timere, alijs re uera timorem incutere uellet.* τά μὲν διδόμενα?] *& prouerbium ignotum, & res, de qua scribit, propter breuitatem obscurior. ep. 5. lib. 6.* Deterrebis] *efficies, ut Buthrotijs molestus non sit. epist. 15.* Auctoritate, uel ui] *antiquus liber Caualcantis, Anthroni uel ui: is qui fuit Bessarionis, Antonij uel ui. locus male affectus, nec sine ueterum exemplarium ope sanabilis.* Litteras] *quarum est principium, L. Antonio male sit: ep. 17.* Nec cuiquam] *dederis nummos Arpinatum. uide epist. 17.* Merces insularum] *merces, quæ recipitur ex insularum locatione. Insula in urbe, domus est nullis cohærentibus ædificijs agglutinata, quam undique uiæ circumambiant. ep. 31. lib. 12. & 16.* De itinere] *de profectione mea in Græciam.* Nisi explicato.] *nisi prius ita explicauero meas rationes, ut ijs, quibus debeo, paratum sit unde soluatur. hoc aperte ep. 20. Nisi explicata solutione non sum discessurus. Sententia quidem non obscura: sed illa nota λ quæ est etiam in meo antiquo libro, ea uero, obscurum quidem est, quo modo ad solutionem pertineat nisi si A, pro absolutione, & absolutionem pro solutione posuit: ut est in Ferri antiquo libro.* Id est tuto.] *Seruiliæ pecuniam numerauerat Atticus, quam illa Bruto daret in Asiam proficiscenti. nam ipsi Bruto circa Lanuuium moranti numerare Atticus non poterat: ire autem ad eum, apud Antonium & Cæsarianos suspiciosum fuisset. mittebat igitur per Seruiliam. & opinor*

intelligi H-S C, quæ Bruto Italia cedenti ab Attico muneri missa, scribit Nepos in eius uita. Ex Tirone] *quem Romam miserat ea caussa, ut rationes Ciceronis, ab Erote administratas, cognosceret. ep. 17.* Messalla] *qui et ipse Athenis fuerat studiorum caussa, is Ciceroni de filio mirabilia narrabat. ep. 1. lib. 1. ad Q. fr.* Ab illis] *a Bruto, et Caßio.* In acroasi] *multis audientibus, in auditorum conuentu: quod alibi dixit, In concione.* Buciliano] *Bucilianus & Sextius ex percussoribus Cæsaris fuerunt. de quibus etiam ep. 3. l. 16. Appianus Bucolianum uocat.*

EPISTOLA XVIII.

In lacu] *de hoc, opinor, lacu ep. 13.* Si ei uideretur] *hoc dicit, quia uideri uolebat, se ideo discedere, quòd a Dolabella mandata haberet, cuius legatus erat. ep. 20.* De mulis] *ut mulos mihi dandos curaret pro uectura itineris. publicis enim magistratibus & mulos, & tabernacula de publico dari solita, ipse tradit libro ultimo in Verrem.* Vt in eis] *ut in talibus rebus, ut in eiusmodi negotijs, refertur ad infra positum uerbum, Tribues.* Cum intelligo] *Cum, ualet quoniam, ut alijs in locis. Quoniam, inquit, te esse distentißimum intelligo tum in re Buthrotia, tum in Bruti negotijs; iccirco non mihi a te multum operæ, sed, ut in eiusmodi re, paullum tribui uolo,* Suorum] *hanc uocē arbitror abundare, de Bruti ludis ipso absente factis. ep. XI. et 26. huius lib. et 4. l. 16. præterea historici fere omnes.* Vt ergo in eiusmodi re] *recolligit prope dimissam sententiam usitata figura. nam quia de occupationibus Attici longius*

membrum interposuerat: ad prima illa, Vt in eis, redit. Multo malo] *quàm in Græciam, aut quouis aliò proficisci.*

EPISTOLA XIX.

Quidnam est &c.] *cum omnia iam tentaueris, neque tamen quidquam impetraueris.* Stetisse] *exspectantem ut aliquid ex sententia tua decerneretur.* Refert] *sibi in animo esse?* Detentum] *& de Buthrotijs, & de Bruto. supra.* Decem hominibus] *homines appellauit, non uiros, per contemptũ. nam ad agrorum diuisionem Decemuiri creati erant. fam. ep. 20. lib. XI.* Referendum est acceptum] *ut agros meos ne diuidant.* ἐργῶδες, *sed* ἀνεκτόν] *laboriosum, sed tolerabile.* De armis] *rem ad cædem spectare.* Et, ut ais, coram] *his de rebus colloquemur.* Ne quid temere fiat] *ne consilium capiam temerarium. considera igitur diligenter, quid agendum; domi ne maneam, an, quod statueram, alias regiones petam, Italia relicta.* Statius:] *libertus Q. Ciceronis. ep. 2. lib. 1. ad Q. fr.* Q. Ciceronem] *filium. uide ep. 21.* χειδίασμα] *subitum & artificiosum consilium, ut a patre pecuniam eliciat.* Scit enim &c.] *ideo pater conturbatus est, quia scit quæ Statius de filio ad me scripsit.* Mecum quidem ἄρρατα] *mecum quidem Quinctus pater locutus est quædam non dicenda.* Nolim] *nollem, transiret ad Brutum et Caßium Quinctus filius. esset enim uerendum, ne iratus ob eam rem Antonius suam deinde iracundiam in nos exerceret.* Quid uelit] *putat Cicero malitiam subesse, & Statium ac Quinctum eam fallaciam excogi-*

tasse ad emungendam a patre pecuniam. Plane, *inquit*, *ignoro, hoc stratagemate quid sibi uelit* Quinctus *filius.* Id est nihil.] *Dolabella mihi in mandatis dabit, quod uoluero, id est prorsus nihil. Cum enim Cicero ius exeundi, quò uellet, ideo haberet, quia legatus esset Dolabellæ: tamen dari sibi ab eo mandatorum aliquid uolebat, ne discedere sine caussa uideretur. neque uero tam ipsa mandata, quàm speciem mandatorum aliquam quærebat. ideo dicit,* Id est nihil. *et in epistola, quæ sequitur proxima:* Dolabellæ *mandata sint quælibet, modo aliquid, uel quod* Niciæ *nuntiem.* Septemuir?] *ita ne est ut scribis,* C. *Antonium uoluisse fieri Septemuirum? Septemuiros autẽ diuidundis agris præfuisse, perspicue notum ex* Philipp. XIII. Fuit certe dignus] *hoc ad hominis contemptum. nam in Septemuiratu nulla fere dignitas.*

EPISTOLA XX.

Sint quælibet,] *mandet mihi quidlibet Dolabella, modo aliquid.* Vel quod Niciæ nuntiem] *quem Dolabella præmiserat in prouinciam. ep. 9. lib. 14.* Vt scribis ante? ne] *forte sic: Vt scribis, ante me? subaudi, perferet: ita sum propere discessurus. deinde,* Nũc *dubitare &c.* In concione] *quam habuit* M. *Antonius in funere. ep.* XI. *lib.* 14. Nostros] *Brutum & Caßium.* Casurus est] *Casuri sumus, postulat sententia.* Fœdum] *ex culpa eorum, qui cum Antonij perditis conatibus obuiam ire debuerint, tantum abest ut id fecerint, ut etiam in ipso spem omnem uitæ reposuerint.* Bruti *&* Caßij *Lanuinam seßionem significat.* Quasi denuntiatum] *ita manifestum, ut eæ res, quæ ante denuntian-*

nuntiantur. Cartheiæ] *oppidum in extrema Bæthica. Sex. Pompeiũ audita Cæsaris morte scribit* Dio *Bæthicam occupasse, cum aliquandiu apud Lusitanos latuisset.* Contra hunc] *contra Sextum.* Vtra ergo castra?] *utra castra sequar, illa Sexti, quæ sunt infirma; an hæc Cæsarianorũ, quæ sunt nefaria?* Media enim tollit Antonius:] *equidem neque hæc uellem, neque illa: sed Antonius, qui, nisi uictorem, neminem dicit esse uicturum; facit, ut omnino alterutra sequi sit necesse. non enim, illo uictore tutus essem, etiam si bello abstinuissem. ep.* 13. *lib.* 14. Properemus igitur] *ut in castra. & ep.* 21. *Ego propero, ne ante Sextus: quem aduentare aiunt.* Brundisio ne] *proficiscar.* Subito] *profecturus est. Profectus est autem Puteolis* VII. *Kal. ut est ep.* 26. Sapienter] *consideremus de discessu meo.* πάσχω] *ob discessum Bruti.* Quando enim illum?] *quando erit, ut illum uideam?* Videre non potes] *impeditus re Buthrotia.* Dii illi mortuo] *Cæsarem dij mortuum perdant, qui unquam Buthrotum proscripserit, siquidem te nunc eius ciuitatis liberandæ cura Romæ tenet; ut Brutum uidere discedentem non poßis. ep.* 15. *l.* 16. Rationes Erotis,] *Tironem miserat, qui rationes domesticas ab Erote administratas cognosceret. ep.* 15. Versuram scribis esse faciendam] *uersuram facit, qui rem multo pluris emit, quàm quanti est, pretio intra certam diem soluendo: item, qui mutuam sumit pecuniam magno fœnore reddendam.* Mensium quinque] *ut ducenta HS, quæ nunc ex uersura sumã, post quinque menses, id est ad* Kal. *Noii. persoluam. in*

eam diem scribis cadere nummorum solutionem, qui mihi a Quincto debentur. Videas] des operam, ut habeas ducenta illa HS, deinde mihi feras expensa, id est mihi cu res numeranda. nam qui pecuniam alicui dat, is, quantum dedit, ei, cui dedit, expensum in tabulas refert. Reliqua] quod mihi reliquum est in nominibus. uim & signi ficationē huius uerbi cognosce ep. 15. h. lib. et 2. l. 16. Ex hoc ipso] ex Erote, cum ad me uenerit. uenturum au tem apparet ex eo, quod paullo ante scripsit, Etsi ipsum non dum uidi. & mox uenisse constat, ep. 1. lib. 16. De mercedibus] exquiram, ubi mercedes, quæ receptæ sunt ex prædijs dotalibus. Dotalium prædiorum] ex Terentiæ dote. Nec dubito, quin intelligat insulas in Argileto & Auentino: quarum fructus Ciceroni filio in annuum sumptum aßignauerat. tria loca, ep. 31. lib. 12. 17. huius lib. & 2. lib. 16. confer in unum, & considera: mecum senties. at insulæ in urbe, & prædia non idem sunt. immo uero sunt. nam prædiorum nomine, auctore Pediano, & domus, & agri comprehenduntur. Quanquam uolo laxius] respexit ad insequens membrum hoc sensu: Dotalium prædiorum mercedes si fideliter Ciceroni curabuntur, nihil ei prope in annuum sumptum deerit. quanquam non hoc solum uolo, ut nihil ei desit, sed ut etiam abundet, & ut illi largius prolixiusq; suppeditetur. Sed id] Ciceroni ita soluetur, ut ex prædijs dota libus cadet. mihi autem quod pro uiatico opus est, non dua bus tribus ue dandum est pensionibus, ut Ciceroni filio, sed uniuersum simul ante quàm discedam. Iste, qui umbras timet] fingebat Antonius consul se timere, ut

habéret

haberet ob eam rem barbaros Ityreos circa se, ad omne facinus paratos. Nisi explicata solutione] *nisi uidero esse, unde satisfiat creditoribus meis.* Excitata] *mallem, explicata.* Alii nemini] *nummos Arpinatum, apud me depositos, L. Fabio reddes, praeterea nemini. ep. 15.*

EPISTOLA XXI.

Et quidem CCCC certa,] *usque eò Quinctus pater lætus est, ut nunc quidem CCCC HS filio det, reliqua promittat. Et ostēdit Cicero, χειδίασμα illud Quincti filij fuisse, quemadmodum ipse coniecerat, ut a patre pecuniam eliceret. ep. 19.* Reliqua] *Quincto filio ad dissoluendum æs alienum necessaria. ep. 41. lib. 13. 26. huius lib. & 1. lib. 16.* Certiorem nebulonem?] *qui gaudere se simulet hac Quincti patris & filij reconciliatione, quasi amantißimus eorum sit; cum de ijs neutiquam laboret.* ἐποχὴν uestram] *ἐποχὴ in libris Academicis est assensus retentio: hic ualet retentio simpliciter: ut sit, ἐποχὴ deliberationis, quòd deliberare noluisti de re Canij. ep. 32. lib. 13.* Ἀκεφαλως restitutam arbitrabar] *& hoc ad ignotum nobis Canij negotium pertinet.* Es enim occupatus]*ideo tabellarios meos cito remittere cum tuis litteris non potes.* Quod ad Xenonem] *quod ad Xenonem scripsisti, ut Ciceroni filio meo suppeditaret: probe. ep. 16. lib. 14. & 1. & 3. lib. 16.* Quod scribo] *quod opus nunc in manibus habeo, mittam ad te, cum absoluero.* Brundisium] *me ire Brundisium, ut inde in Græciam nauigem. ep. 20.* Et quidem dicere aliquid de militibus]*& aut te quid-*

te quiddam loqui de legionibus Macedonicis Brundisium aduentātibus: ut eo proficisci minus tuto possim. De his legionibus fam. epsti. 23. lib. 12. & Philippica III. Mouebant me tuæ quinque horæ] ut ego Hydruntem ire uellem, ibiq; nauim conscendere, faciebat illud, quòd te mihi recordabar dixisse, ab Hydrunte in Græciam traiectum esse quinque horarum. hic autem si conscènderem, quàm longa esset nauigatio? Et sane ab Hydrunte ad Eubœæ continentem minimum esse interuallum, & Plinius, & omnes cosmographi auctores sunt. Propero] maturo profectionem meam, ne ante Sex. Pompeius in Italiam cum exercitu ueniat: quod ego una cum illo uellem. ep. 20.

EPISTOLA XXII.

Si expediet.] si ipsius in rem erit. Illos uidebit?] qui iam discedent, longinquas regiones petituri. Quousque ludemur?] putat Pansam ea, quæ loquatur, non loqui ex animo, sed simulate: ut ab eo uerba dari uideantur. Ego autem] in Attici epistola caput erat de Sex. Pompeio: quo capite quærebat de Cicerone, num de Sexto certi aliquid haberet, quem scripserat aduentare. Ab armisq; nullus discederet] hoc dicit, quia senatus ex M. Lepidi sententia decreuerat, ut in patriam Sex. Pompeius redire posset, dimisso prius exercitu. Philippica v. Cyterius,] M. Antonius: a Cyteride mima, quam usque adeo amauit, ut in Galliam cũ legionibus proficiscens, hiberno tempore secum abduxerit. hoc & Virgilij carmine notum est:

" Galle quid insanis, inquit? tua cura Lycoris

" Perq;

„ *Perq; niues alium, perq; horrida castra secuta est*. *Seruius in eã eclogam*, *Plutarchus in Antonio*, *& ipse in Philip.* 11. *& ad hunc libro* x. *ep*. 8. Nisi uictorem neminem uicturum] *Antonij minæ. ideoq; ep.* 20. *Media, inquit, Antonius tollit*. Vtro erit] *apertior sententia, si legatur*; Cum utro erit] *ut Antonium & Sex. Pompeium significet, quemadmodum & ep.* 20. *Vtra ergo castra?* Vt scribis] *quia te scribis hodie, aut cras ad me uenturum*.

EPISTOLA XXIII.

Torqueor,] *mihi de meo itinere deliberanti ita multa ueniunt in mentem in utranque partem, ut in capiendo cõsilio mirifice torquear*. Quousque, inquies?] *quousque deliberabis o Cicero de profectione tua? delibe=rabo, inquit, dum integrum erit: erit autem, usque dum ad nauem uenero*. Si rescripserit,] *epistolæ meæ. nõ enim probo eorum cõiecturam, qui legunt si tuæ rescripserit, nam responsum suis litteris, non Attici, a Cicerone exspectari, indicant, quæ proxime sequuntur uerba, sed opinor eos locum mutasse, quia uiderent in antiquo libro, se tuere scripserit. quod etiã in antiquo Bessarionis libro: mendose omnino, sententia tamen manifesta*. ὑπόμνημα compositum] *dabis, subaudi. fortasse enim aliquid prætermitteret, si tu illi uoce mandares*. ὑπόμνημα: *commentarium, collectionem rerum nouarum*. Cuius de itinere] *quando sit discessurus*.

EPISTOLA XXIIII.

Caussam] *Silij*.

EPISTOLA XXV.

Multi enim ad me.] *multi enim ad me scribunt, alij consilium meum de profectione probantes, alij reprehendentes.* Cogitamus?] *an probas meum discessum, si ad* Kal. Ian. *futurus* Romæ *sum? Sic in* 1. Philippica: Ea *mente discessi, ut adessem* Kalendis Ianuarij; *quod initiũ senatus cogendi fore uidebatur.* Et ad hunc ipsum ep. 6. lib. 16. *Quamuis non fueris suasor & impulsor profectionis meæ, approbator certe fuisti, dum modo* Kal. Ian. Romæ *essem.* Est æquus] *in utranque partem, siue ad discedendum, siue ad manendum. potest legi cum antiquis libris,* Meus *animus est æquus, si tamen, ut si nihil offensionis sit, & tu. hoc sensu:* Ita *meus animus æquus est, si tamen & tu æquus es, ut nihil putes offendi posse neque in discessu, neque in mansione. sed malim,* Et *tuus, pro* Et *tu: ut periodus hic terminetur.* Olympia] *cum mysteria scilicet in Græcia celebrabuntur: ut ipse infert ad expositionem* Olympiorum. *nam erant & mysteria* Romana, *ut epistola* 1. *libri.* 6. Vt tu scires] *placeret;* Vt *tu scribis, casus consilium nostri itineris iudicabit.* Dubitemus] *ne statuamus, sed consilium temporis exspectemus.* Odiosa] *esset autem hiberna, si post mysteria discessum differrem. & mysteria tamen effugere uelim, ne uidear eam ob caussam in Græciã profectus: quod leuitatis uideretur.* Visum iri] *ante nauigationem, uidit autem eum in* Neside, *ut est ep.* 2. *lib.* 16. *&* Philippica X.

EPISTOLA XXVI.

Quid sit.] *Atticus enim hoc uerbo usus erat in epi*

stola sua. quo quid significaretur, Cicero minus erat asse cutus. Ludos suos] *quos absens dedit. ep. 12. et Plutarchus.* Profectum] *longius Roma discessisse. nam antea fuerat in propinquis locis.* Post hæc arma] *postquã Antonius & Octauius grauissimis contentionibus rem ad arma perduxerũt, cum uterque magnum numerũ militum iam contraxisset.* Ab ipsa commissione] *ab ipso statim ludorum initio.* Epistolæ] *quam ad me Brutus misit.* Illa nanque in utranque] *subaudi, partem. multa in epistola Bruti scripta sunt in utranque partem: ut modo fortis, & ad omnia paratus uideatur, modo nimiũ sui dissimilis.* Vt posses interpretari] *erat enim ita scripta, ut, quid significaret, uix Cicero posset interpretari. quod & infra scribit ep. 28. Et Plutarchus nimiã breuitatem notat in epistolis Bruti.* Apud Talnæ] *subaudi, fundum: locutione in his libris usitata.* De illo Tulliano] *de Tulliano semisse, cupide libero M. Aelium. &, ut caute res agatur, Caselium consule, peritissimum iurisconsultum. semisses autem usura fuit, cum seni nummi pro cẽtenis in anno pendebãtur: sicut as, cum duodeni. quæ centesimæ dicebantur: quia duodeni in anno pro centenis, centesima pars est in mense. ep. 28.* Si mihi imposuisset aliquid,] *si me Aelius, ut est callidus, in fraudem induxisset. Sic ad Quinctum fratrem locutus est: Catoni egregie imposuit Milo noster.* Ad strane] *ut legitur hic locus, fateor me sententiam non assequi. & cum nostris impressis consentiunt antiqui libri: nisi quòd in quibusdam, pro, In ædium, legitur Medium: reliqua eadem.* Mundus istum] *ita concisa breuitas, ut conie*

cturæ

ctura uix locus uideatur. Te mihi suadere] *suaserat Atticus, ut scriberet ad Sextiũ quàm posset humanißime*.

EPISTOLA XXVII.

Quod Puteolos prosequitur,] *quòd me Puteolos, ut tu scribis, prosecuturus est; humane facit: quod autem queritur, quia de Cosano redeuntem non exspectaui; hoc scilicet iniuste*. Lacrymasse,] *quòd ego ex Italia discederem*. Mutassem] *fortasse consilium de profectione abiecissem*. Congrediendi] *speras enim te breui esse uēturum ad me in eas regiones, in quibus ego consedero. ep. 17. lib. 14*. Meæ tibi litteræ non deerunt] *hoc dicit propterea quòd Atticus id rogauerat, ut litteras sæpe ad se mitteret, quibus desiderium absentis lenire posset*. Scribam ad te omnia] *cum eum conuenero. ep. 1. lib. 16*. Librum] *librum accipe pro uolumine. siquidem libros fuisse duos de gloria, & ipse testatur ep. 3. lib. 16. & Franciscus Petrarca in epistolis, duos Ciceronis libros de gloria, scribit, apud se aliquandiu fuisse*. De gloria] *libros duos significat, quos de gloria scripsit: qui usque ad patrum nostrorum ætatem peruenerunt. nam Bernardus Iustinianus in indice librorum suorum nominat Ciceronem de gloria. is liber postea, cum uniuersam bibliothecam Bernardus monacharum monasterio legasset, magna conquisitus cura, neutiquam est inuentus. nemini dubium fuit, quin Petrus Alcyonius, cui monachæ medico suo eius tractandæ bibliothecæ potestatẽ fecerant, homo improbus furto auerterit. & sane in eius opusculo de exsilio, aspersa non nulla deprebenduntur, quæ non olere Alcyonium auctorem, sed aliquanto præstan-*

stan-

stantiorem artificem uideantur. Excudam] *scribam aliquid eiusmodi, quod simile uideatur scriptorum Heraclidis. neque hoc refertur ad librum de gloria, ut manifestum fit ep. 1. lib. 16. quo loco & se de gloria misisse dicit, nec dum tamen* ἡρακλείδιον *scribere aggressum.*

De Planco,] *quod ad me scribis, faciam, ut L. Planco rē Buthrotiam cōmendem. ep. 9. l. 16.* Iure quæritur] *quòd tibi a me discedenti non mandauerim, ut eā meis uerbis salutares. hoc & in epistola, quæ proximo loco sequitur,* Et de Herode & Metio meminero] *mandauerat Atticus Ciceroni, ut & cum Herode & cum Metio Athenis quiddam ageret. Herodem enim fuisse Athenis, apparet ep. 16. lib. 14. & 15. huius lib.* Modo turpem] *ut dicam quod sentio, mallem sic: Quæ te uelle suspicer modo.* Turpem sororis tuæ filiū, *cum hæc scriberem. cur autem turpem Quinctum filium? quia, cum patruum grauiter læsisset, (ut supra) ad eum tamen iret. Turpem igitur propter inpudentiam.* Cum hæc scriberem] *cum hæc enim scriberem, de illius aduentu allatum est,*

EPISTOLA XXVIII.

De ludis] *Bruti.* Vt omnem culpam in te transferas] *dic me quidem tibi mandasse ut ei salutem diceres, sed oblitū te esse.* Me minime totum &c.] *quanquam longius discedam, futurum tamen, ut animus meus ab ea me absente non absit: hoc est, ut absens eam æque diligam, ac si una essemus.*

EPISTOLA XXIX.

Bruti ad te epistolam misi.] *eam, de qua in episto-*

epistola proxima superiore. Ludorum] *Bruti.* Nullus tu quidem domum ueneris,] *non tu quidẽ ad eum domum ueneris; sed, sicubi inciderit, alloqueris. ep. 27.* Tulliano semisse] *uide ep. 27.* M. Axianum adhibebis] *ut cautius agatur: ne nobis Aelius aliquid imponat. ep. 28.* Legationem probari meam] *idem ep. 1. Meam profectionem laudari gaudeo. Verebatur enim, ne discedens reprehenderetur, quòd reip. deesset tam graui tempore. uide ep. 13. lib. 14.* Quod promittis, dii faxint] *ut breui congrediamur. ep. 28.* Meis] *dandi casu, non auferendi. nam quòd copulam omisit, fecit idem ep. 4. lib. 1. ad Q fr. & in fam. epist. 24. lib. 13.* Istam, quam tu excipis, metuo] *ego te (sic opinor Atticus scripserat) breui tẽpore uidebo, nisi si Atticæ meæ infirma ualetudo impedict. erat enim puella imbecillior.* De Planco, & Decimo,] *qui erant consules futuri post annum insequentem, id est post Hirtium & Pansam, ex Cæsaris designatione.* Sextum] *Pompeium.* Scutum abiicere] *arma deponere: ut defensæ reip. laus ad Plancum & Decimum, mihi amicissimos, perueniat: siquidem, ut tu scribis, id cogitant.* Vsque Puteolos] *mecum uenit.* Fauonium] *Fauonius Catonis imitator, reip. amantissimus, ex historia notus.* Asinium] *Pollionem; qui bonarum partium studiosissimus uidebatur: ut indicant ipsius epistolæ libro x. fam.* Duas ob caussas] *Puteolos uenit.* σπείσασθαι] *fœdus facere, conciliari.* Bruto & Casio] *a quibus antea grauissime dissederat, ut qui etiam Parilia coronatus celebrasset honoris Cæsaris caussa. ep.*

sa.ep.19.lib.14. Ait hic] *ait Quinctus, Iuliam suas illi nuptias deferre; constituisse enim diuortium facere cum Othone. sed tu, qui sis Othonũ familiaris, hoc quæres, & me certiorem facies.* Pater] *Quinctus pater.* Qualis esset fama] *de Iulia. ep. 25.lib.7. De quo quæ fama sit, scribes.* Nisi de ore, & patre] *dixi, me Iuliæ patrem cognouisse, illam autem de facie tantum: de fama nihil scire.* Cur tu] *cum in antiquis libris scriptum uideã, Cursus; adducor in hanc opinionem, ut credam ueterem et germanã lectionem fuisse, Cur tu.* Filium uelle] *Iuliam ducere.* Putaui illa] *uereor, ne mẽdum lateat in his uerbis; primum ex obscuritate sententiæ, deinde ex antiquorum librorum uarietate. Bessarionis exẽplar pro, Putaui illa, habet, Fababulla: Byzantio aduectum, quod mihi Arnoldus Arlenius cõmodauit, Puba bulla: aliud, Putare illa.* σκοπός] *notat Quincti patris auaritiam, qui nihil spectaret aliud, quàm ut filio ne quid in sumptum præberet, ideoq; ei concederet de uxore ducenda.* Huic nostro] *Quincto patri.* Illa autem] *Iuliam intelligit.* οὐ παρὰ τούτῳ] *non apud Quinctum filium est mansura. nam eius mores ferre non poterit, diuortiumq; aliquando faciet.* Hunc] *Quinctum filium.* Facile autem potes] *propter Othonum familiaritatem.* Hunc Buthrotium] *hunc, qui profectus erat ad agrum Buthrotium diuidendum. ep. 1.lib.16.* Demissum, & sine phaleris] *tristem, & uestitu mærorem indicante. Phaleræ proprie sunt, quæ frontibus equorum, ornatus gratia, imponuntur. μεταφορικῶς alijs de rebus usurpantur.* Agripetas] *qui Plancum*

 secuti,

secuti, partem agri Buthrotij *petierant, sedem in alieno quærentes. ep.* 1. *&* 4. *l.* 16. Macte] *laudat* Buthrotios, *qui* Plancum *& agripetas eiecissent.*

IN LIBRVM XVI EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I.

NONIS Iuliis?] *scripserat* Atticus Ciceroni, *Bruti ludos esse proscriptos sic,* A nonis Iulijs ad III. Idus: *ut scilicet populo significaretur, ad sextum diem ludos esse duraturos. eam proscriptionem ut maxime turpem* Cicero *detestatur: nec id quidem iniuria: quia certe nimis absurdum uideretur, apparere* Iulij *nomen in proscriptione ludorum, quos* Brutus *daret, is, qui ipsum* Iulium *non ferens uita priuasset. oportebat autem non nonis* Iulijs *proscribere, sed nonis* Quinctilibus*; primum, ne tyranni nomen usurparetur; deinde, quæ ad* Cæsaris *honorem ciuitas non libera constituisset, ea ne confirmarentur. nam ex historia notum est, decreuisse senatum, ut* Iulius *mensis e* Cæsaris *nomine uocaretur,* Quinctilis *ante dictus. Sed de* Bruti *ludis ita proscriptis unde afferam, si quis quærat: locus est infra, unde didici: quo ex lo-*

co

co descripta uerba recitabimus. sic igitur ep. 20. lib. 15. In Nesida VIII. idus. ibi Brutus. quā ille doluit de nonis Iulijs. mirifice est conturbatus: itaque sese scripturum aiebat, ut uenationem eam, quæ postridie ludos Apollinares futura est, proscriberent, III. idus Quinct. non, III. idus Iul. ut extremum ludorum diem fuisse constet, IIII. Idus, cum dies uenationis, quæ ludos est Apollinares consecuta, III. Idus sit. Mehercule istis] *dices: mehercule nonis Iulijs futura erat commißio ludorum: quid igitur erratum? Enimuero, inquit Cicero, uis me totū diem stomachari, cum etiam defendere coneris fœdißimum imprudentiæ lapsum, quid? potest esse Bruto quidquam turpius, quàm Iulijs? cur non potius, Quinctilibus, ut odiosum uerbum uitaretur? Etiam illud obseruo, Ciceronem initio huius epistolæ effugisse acerbam dictionem Iulijs, & maluisse, nonis Quinctilibus.* Redeo ad meum, igitur ἔλθωμεν] *ad illud meum, Abeamus, discedamus ex Italia.* Nihil uidi] *potest esse* ἀποσιώπησις: *ut sit, Nihil uidi turpius.* Agripetas Buthroti concisos] *eos, qui Buthrotium agrum petierant, a Buthrotijs male multatos. ep. 29. lib. 15. & 4. huius lib.* Ita enim meditabar diem & noctem.] *cum de mendo suspicarer, neque tamen ex coniectura probabile quidquam possem eruere; adiui antiquos libros, inspexi. omnes in scriptura consentientes. unum Bessarionis animaduerti pro Meditabar, habere Mediabam. tum uero quasi lucem aliquam secutus, qui antea in tenebris errassem; putaui, interpungendi ratione mutata, restitui locum ita posse: Quid autem Plancus tam cursim (ita enim audiebam) diem &*

noctem? Nam certe, ut de Planco *diem & noctem* Cicero *meditaretur, neutiquam mihi probatur. fuerit in quærendo & percunctando curiosus: diurna uero simul & nocturna meditatio quem hic habere locum potest? age, ad uerbum,* Cursim; *refer illud,* Diem *& noctē: quanto aptius? nam in itinere maturantes, noctem diei coniungere, notissimum est. etiam* Cæsar *in 3. de bello ciuili,* Vibullius, *inquit, continuato & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad* Pompeium *contendit.* Et *in eodem, paullo post:* Cæsar *properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiserat.* Testatus *sum opinionem meam: docti iudicabunt.* Meam profectionem] *ex* Italia. *ep. 29. lib. 15.* Dymæos &c.] Pompeius, *ut* Plutarchus *scribit, captis piratis, magnam eorum partem constituerat in agro* Dymæo: *quod erat & fertile territoriū, & a cultoribus infrequens. ij postremo pulsi ea sede, quam aßignatam a* Pompeio *per aliquot annos tenuerant, rursus se ad piraticam ueterem artem contulerunt.* Dyme *ciuitas est in* Achaia. Videndum est, ut mansio laudetur] *domi manere, quàm proficisci, maluisset, cum aliis de causis, tum quòd a* Dymæis *mare tutum non esset. ep. 2.* Piratæ *apparere dicuntur.* ἐν ὁμοπλοίᾳ Bruti] *tutum putabat nauigare cum* Bruto. *itaque & infra:* Hæc *nauigatio quia quasdam habet suspiciones periculi, constituebam uti* ὁμοπλοίᾳ. *ep. 4.* Sed opinor minuta nauigia] Brutum *habere.* Sed iam sciam] *quia* Brutum *conuenire uolebat: qui & ipse erat in* Neside, *sed eum* Cicero *non dum uiderat. postea cum eū conuenisset, de nauigijs hæc scripsit ad* Atticum: Paratiorem *offendi*

Brutum,

Brutum, quàm audiebam. nam et ipse Domitius bona pla ne habet dicrota: suntq; nauigia præterea luculēta Sextij, Buciliani, ceterorum. πανικὸν] *inanem timorem, & sine caussa: forte quòd Ventidius, qui erat Antonij amicissimus, coactis militibus aduentare diceretur.* De Sexto] Pompeio. Ad arma] *rem esse uenturam. ep. 20. l. 15.* Sine bello ciuili uideo seruiendum] *ui detur addendum,* Non. *ut dicat,* Non *sine bello ciuili ser uiemus.* Kalendis Ianuarii] *quo die magistratum erant inituri* Pansa *&* Hirtius *consules designati, eodemq; die relaturi de rep. ex ueteri consuetudine: quod factum esse, docent duæ* Philippicæ V. & VI. λῆρος πολύς] *se ipse accusat, qui dixerit in* Pansa *spem esse; cum ab ijs, qui se crapulæ & inertiæ dediderunt, sperari nihil posset.* Ciceronis rationes explicentur] *uelim uideas, quantum acceperit* Cicero *meus. cui si minus datum est, quàm nos ei annuum in sumptum daturos esse promisimus: quod ei reliquum deberi ex rationibus cognosces, persolua tur. ep. 15. lib. 15.* HS LXXII satis esse] *Ciceroni filio. cui* HS LXXII *aßignata fuerant in annuum sumptum.* Xenonem] *hic, Attico mandante, pecuniam Athenis Ciceroni numerabat, sed perexigue, multisq; pensionibus concisam. ep. 3.* Id est minutatim] *ut opinor, & certe hoc abundat. fuit enim glossema ad græcam dictionem* γλίσχρως, *receptum in epistolam ignorātia describentiū.* Quo plus permutasti &c.] *scis conuenisse, ut Ciceroni tantum daremus, quantum re ciperetur ex insularum fructu. eo si quid plus Athenis per mutasti Ciceronis caussa, uolo id ei concedatur supra an-*

nuam pensionem, pro sumptu, quem primo anno fecit dum Athenas proficiscitur. Insularum] *in Agrileto, & Auentino. ep. 31. lib. 12. & 17. lib. 15.* Hinc ex Kal. Apr.] *quoniam aßignauimus Ciceroni quantum ex insulis reciperetur; deinceps detur ei ad* HS LXXX: *quoniam tanti nunc insulæ locantur, quæ antea tantummodo* LXXI *locabantur. Ex kalendis autem Apr. quia Ciceroni filio id erat annui temporis initium. uide ep. 15.* Videndum enim est &c.] *curandum nobis est, ut sit, quod filius in sumptum habeat, cum Romæ erit. cum enim Publiliæ uxoris meæ matrem ferre non poßim, diuortium erit faciendum: ita dote reddita, re familiari comminuti, unde filio suppeditabimus?* Se Catonem.] *amantißimum reipublicæ. quod in Quincto filio desiderabatur. uide ep. 19. lib. 14. & 4. huius lib.* Vt tibi sponderem] *eum fore Catonem, id est hominem in omni uita perfectißimum.* Me motum] *me fidem habuisse uerbis Quincti filij.* Sed ego] *ἀποσιώπησις, ueteribus usitata, ad indicandum animum oratione repressa.* Attributionem,] *quam in eum diem ait esse collatam. Et attributionem posuit pro solutione peruniæ, quam debebat Quinctus filius. ep. 41. lib. 13. & 21. lib. 15.* Vrgeri] *a creditoribus.*

EPISTOLA II.

Longe alia fama:] *scribis, agrum Buthrotium dici a Planco diuisum agripetis: at nos hic contra audieramus, agripetas a Buthrotijs concisos, & eiectos. ep. 1.* Vt esset cum Hortensio,] *Hortensius, Cluuij heres, quæ illi bonorum Cluuianorum pars ex hereditate obuenerat,*

uenerat, eam Ciceroni uendidit coheredi, pactus ut pecunia sibi tribus pensionibus numeraretur. ex ijs pensionibus Cicero duas soluerat, & maiorem etiam tertiæ partẽ ante diem solutioni præfinitam, id est ante kal. Sextilis: ut impudenter faceret Hortensius, qui, quod sibi ex tertia pẽsione deberetur, ante diem postularet, cum præsertim eius ipsius pensionis maiorem iam partem exegisset. Hac de re ep. 1. cum inquit: Diligentia opus est, coheredibus pro Cluuiano kalendis Sextilibus persolutum ut sit. Quo ex loco, non Hortensium modo, sed & ceteros coheredes Ciceroni uendidisse, quæ illis Cluuius testamento legauerat, perspicuum est. Et quia equitibus:] *ut infra patet, Publilium & Publilij propinquos significare uidetur: qui erant ex ordine equestri. Publiliam enim cum dimisisset, urgebatur a Publilio fratre de dote reddenda. cui Eros, qui Ciceronis domesticas rationes dispensabat, promiserat se esse idibus perscripturum. In antiquo Bessarionis libro pro, equitibus, scriptum est, equid.* Quod perscribi oportet,] *Perscribere, est creditori, non præsenti pecunia numerata, sed per scriptum satisfacere. Sic enim Donatus exponit illud in Phormione: Perscripsi omnibus, quibus debui. Nec Ciceronis exempla non idem ostendunt.* De iure nostro decesserimus] *planum fit ex hoc loco, intra certam diem reddendam fuisse dotem ab iis, qui diuortium fecerant. Cicero autem de suo iure decedens, etiam ante eam diem, exceptis C C HS, omnem dotem numerauerat. de quibus C C ut sibi fieret perscriptio, Publilius urgebat. ep. 5.* Qui de residuis C C C HS] *qui, cum apud me residua essent ex dote HS*

. CCCC, *neque dum solutionis dies adesset, ex iis ipsis tamen* CCCC HS *præsentia soluimus* CC, *reliquorum facimus perscriptionem.* Præsentia] *nulla interposita mora: in Verrem libro* III. *Præsens pecunia soluatur.* Iactura facta iuris] *cum tanto ante diem soluerimus, de nostro iure sponte decedentes. Sic infra ep.* 5. *Publilius non debet urgere, quoniam iure non utimur.* Quoad eris Romæ,] *nam et Atticus ex Italia discedere cogitabat. itaque ep.* 27.*l.*15. *Præclare, inquit, quòd te consolata est spes breui tempore congrediendi. et ep.* 3. Nihil a me exspectes] *nihil ad me referas, sed agas ipse quod ageres in rebus tuis. ep.* 3. *lib.* 13. *Illud non accipio in bonam partem, quòd ad me refers. quid? ipse negotium meum gererem, nisi consilio tuo?* Reliqua] *collatis creditorum & debitorum nominibus, cum eam pecuniam, quam ipsi debemus, & quam alij nobis, redigimus in summam, id, quod superat a nobis, reliqua dicuntur. ep.* 15. *lib.* 15. Fama mea] *magnum enim subirē discrimen existimationis meæ, nisi ad tempus, quibus debeo, solueretur.* Nos uindicabis] *nostris creditoribus satisfacies.* In Neside,] *hunc in Neside congressum significās Philippica* X. *Brutum, inquit, his ipsis ludorum diebus uidebam in insula clarissimi adolescētis Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace & concordia ciuiū cogitantem.* Νησὶς *autem parua insula. Lucanus, & Papirius laborare eam graui cælo uersibus ostendunt.* Delectari] *gaudere, quòd ludis Apollinaribus Tereum, Attij tragœdiam, populo recitatam, magno plausu clamoreq; acceptam ex tuis litteris cognouerat. ep.* 4. *& in*

I. Phi-

I. Philippica, ad extremum. Quàm Antonio] cum maiorem habere Antonio debeat. plausum enim populus non ideo dedit, quòd Attij admiraretur ingeniũ, sed quòd Antonium oderit, Bruto Brutiq; similibus inimicum. itaque plausum illum Antonio magis, quàm Attio, Brutus debet. Istorum] Antonium maxime significat, qui patriæ liberatores oderat, ad tyrannidem spectans. Incendi] irritari, quòd uideant populum Bruto absenti plausum dare. Repræsentandam] citius aliquanto, quàm fecissent ostendendam. Doleant] dolebãt quòd populus Romanus Bruti absentis desiderium illo plausu declararet. Consilium meum] discedendi ex Italia. Trahebam] procrastinabam. uide ep. 25. l. 15. Brundisium cogito] ut ibi potius conscendam quàm Puteolis. ep. 21. l. 15. Iuua me consilio, Brundisio ne, an Puteolis. & ep. 20. eiusd. l. Legionum] quas ab Antonio accersitas, profectas e Macedonia, Brundisiũ aduentare fama erat. Brundisium tamen, et iter illud postea uitauit, ut ipse narrat in I. Philippic. Piratarum] Dymæos intelligit, qui agro pulsi mare infestum habebãt. ep. I. Exspectabatur] a Bruto, ut una discederẽt. ep. 4. V. KAL.] cum Cassius iam uenisset, nimirũ uel eo die, quo hæc scripta sunt, uel postridie uisurus eum Cicero fuit. quòd si, cum eum uidisset, abire in Pompeianũ cogitabat: non recte scriptum est, V. Kal. non enim tot dierum interuallum esse potest, cum dicat se discessurum a Cassij congressu. Potius igitur (nihil tamen muto repugnantibus antiquis libris: tantum indicare placet meam sententiam) legendum uideretur, V. idus: ut sequentem diem

diem significet. nam hæc scripsisse apparet VI. *idus.* Aculanum] *forte, Herculanium: quod a Pompeiis nõ longe Plinius in Campaniæ litore constituit.* Nostri reliqua] *scis enim, inde me Brundisium cogitare.* Scripsi equidem,] *commendans illis rem Buthrotiam.* Ne necesse habueris reddere] *ne putato, reddi meas litteras, necessarium esse. Eas enim Cicero ad Atticum mittebat, ut ipse Planco & Oppio redderet.* Oppio quidem utique] *subaudi, Ne putaris necessarium reddere.* Quàm mihi in Italiam re aucto re ueniendum est.] *id est ante mensem Ianuarium. Nam Atticus auctor erat Ciceroni, ut omnino Romæ adesset kalendis Ianuariis; quòd eo die futurum erat ut a nouis Pansa & Hirtio cos. de rep. referretur. ep. 6. Meæ profectionis approbator fuisti, dummodo kalendis Ianuarijs Romæ essem. & ep. 5.* Aliquem nactus] *quemcunque habueris, cui des.* Domo] *domesticis tabellaris.* ἡρακλείδιον] *quod tu a me tantopere postulasti. ep. 4. 13. & 27. lib. 15.* Notentur eclogarii] *notentur aut minio, aut quapiam simili re nomina eorum, qui in his libris de gloria loquuntur.* Quos Saluius] *quos libros de gloria Saluius anagnostes tuus, bonos nactus auditores, in conuiuio tantum uelim legat.*

EPISTOLA III.

Quòd manus dedisti,] *quòd Antonij sententiam (opinor, de re Buthrotia: nam publicam nulla ex parte Pomponius attingebat) etsi non probandam, probasti tamen; manusq; dedisti, ut etiam ultro gratias egeris.* A re familiari] *ratio, cur Atticus etiam gratias egisset Anto-*

Antonio. nam etsi magnam rei familiaris iacturam faciã, si Buthrotium negotium eripitur: (his fere uerbis, aut certe in hanc sententiam Atticus scripserat) tamen huiusmodi iacturam eo tolerabilius æquũ est ferre, quòd a rep. citius, quàm a re familiari, deseremur. Magis delectari, o Tite, si quid ego:] totum hoc, ò Tite, si quid ego, ideo scripsi litteris grandiusculis, ut intelligatur initium libri de senectute: quo quidem libro se delectari Atticus scripserat, quia suam senectutem, quam publicæ ruinæ grauiorem in dies efficerent, eius lectione leuaret. Et ait, Magis, propterea quòd medicinæ uim magis ægrotantes sentimus, quàm ualentes. Etiam ep. 10. O Tite, tibi prodesse letor. lætor, inquit, quòd ea, quæ scripsimus in libro de senectute, tibi ad ferendã senectutem prosint. Quòd autem, si quid ego, reposui in nostro libro, ubi antea in omnibus, & impreßis, & scriptis, legitur, Si quid agis, aut, Ages: fecimus id coniecturam minime dubiam secuti. est enim initium libri de senectute, ad Atticum scripti: ò Tite, si quid ego adiuro, curam ue leuasso. ubi mendose item omnibus in libris legitur, Adiuto. nos, Adiuro: quod est, adiuuero. Alacritatem] quandoquidem te delectant ea, quæ scribimus. Gaudeo non fefellisse &c.] munusculum enim ad te perferẽdum Eroti dedi, duos libros de gloria. Idem σύνταγμα] eosdem libros de gloria, quos Eroti dederam, postea retractatos, & refectos denuo misi, sed ἀρχέτυπον ipsum, cum antea descriptum exemplar misissem. Macrocolum] regiam chartam a Catullo dictam. uide ep. 25. lib. 13. Lege Arcano] ne quis audiat præter conuiuas tuos. quod supra monuit his uer

uerbis: Saluius in conuiuio duntaxat legat. Antea, Lege in Arcano. *sustuli particulam*, In, *Charisium secutus, qui hunc locum recitat, & ait arcano dictum esse pro arcane. praeterea consentire uidentur antiqui libri. nam in scripto Bessarionis*, Legi arcano. *sic & Caesar locutus libro* I. *de bello ciuili: Domitius arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur*. Vt audiuimus] *audiebat autem praeclara. ep*.16.*lib*.15. Coram] *cum Athenis ero*. Neque indiligenter, neque illiberaliter] *hic Athenis pecuniam Ciceroni filio sumministrabat, sed neque diligenter, & satis illiberaliter. itaque ep*. I. *Xenonem, inquit, perexigue &* γλίσχρως *praebere*. De Herode] *& hic Athenis uiuebat. ep*. 15. *lib*. 15. Gaudeo tibi &c.] *ut cognosceres, illum tibi litteras a me redditurum, ipsius arbitratu scriptas; sciresq; nolle me, ut ijs litteris moucreris*. Suo more uterque] *tu sapienter, ille stulte*. Eas litteras] *quibus ad me scribes dialogũ tuum cum Quincto filio*. Commendationis tuae] *scripserat enim Atticus, se esse litteras ad eum commendaticias Curio daturum*. Relinquemus pacem,] Q. *Fusius Calenus, ut ait Dio libro* XLVI, *Ciceroni, acerbe in Antonium inuecto, non minus acerba oratione respondens, ait eum, cum otium non ferret, discessisse; postea, tumultu & bello inter ciues orto, reuertisse. quasi amator esset contentionum, pacis inimicus*. Vt ad bellum reuertamur] *apparebat enim, ad paucos menses fore bellum; cum & Antonius Octauiusq; grauiter inter se dissidentes iam in armis essent; & Sex. Pompeius aduentare cum exercitu diceretur; praeterea magnum Anto-*

nij cum Decimo Bruto certamen impēdere de Celtica prouincia. ep. 4. Aderis] uenies in eas regiones. ep. 2. Reliquorum meorum] diximus, reliquorum nomine eam pecuniam intelligi, quæ, subductis rationibus, & collatis creditorum debitorumq; nominibus superat a nobis. ep. 15. lib. 15. Dolabellæ nomen] a quo pecuniam exigere difficillimum sciebat. ep. 18. lib 14. & 13. l. 15. Attributio est mihi nominum ignota] quæ nobis exigenda tradidit Dolabella. ep. 13. l. 15. Vt non concurrerent nomina] ut ad tempus nō responderent ij, qui debēt. ep. 2. Non amas Eram?] in oratione pro Deiotato Hieram & Blesamium eius legatos nominat: ut fortasse & hic, Hieram, legendum sit.. Et est dictum εἰρωνικῶς. cur, inquit, Eram æque, atque Deiotarum, odio dignum non putas? qui, cum ei præscriptum esset a Deiotaro, ne quid sine Sextij nostri sententia ageret, neque ad illum, neque ad quenquam nostrum retulit. Miserat autem eum Deiotarus, ut Armeniam, sibi a Cæsare ereptam, emeret ab Antonio: quod factum est, Fuluia, quæ Antonij uxor erat, intercedente, id est, cum Deiotari legatis de pretio paciscente: unde illud ep. 12. l. 14. Deiotarus noster dignus ille quidem omni regno, sed non per Fuluiam. Armeniam autem cum Deiotaro Antonius accepta grandi pecunia uenderet, dixit se restituere ex Cæsaris libellis, quod ei Cicero 2. oratione in criminibus obijcit his uerbis: Quid ego de commentarijs infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diuersis emebantur non inscieṅte te: sed unum egregium de rege Deiotaro, populo R. ami-

amicißimo, decretum in Capitolio fixum, quo proposito, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro *Cæsar? &* *quæ sequuntur*. Neque ad illum, neque ad quenquam nostrum] *& de hoc in eadem Philippica paullo post: Syngrapha H-S centies per legatos, uiros bonos, sed timidos, & imperitos, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in Gynæceo*. Dicas] *Atticæ refe res, Piliæ dices: quia non, ut Attica, salutē miserat Piliæ*.

EPISTOLA IIII

Ita ut heri &c.] *ut in litteris, quas ad te scripsi, heri legisti, uel fortasse hodie, (Quinctus enim, cui eas litteras dedi, altero se die Romæ futurum aiebat) in Nesida ueni* VIII *idus. ut sit, Ita ut heri, principium epistolæ*. De nonis Iuliis] *quòd in ludorum suorum proscriptione, nonis Iulijs, legeretur. uide nostram interpretationem ad illud, Ita ne, nonis Iulijs? epist. 1. huius lib.* A Sex.] *Pompeio. Libonis genero, ut ex Dione cognoscitur*. Siue quo alio nomine] *quasi consules appellandi non essent Antonius, & Dolabella, qui non agerent quod consules deceret*. Si quid uideretur] *ut corrigeremus, si quid uideretur*. Pauca παρὰ λέξιν] *non nulla minus proprie dicta*. Non contumaciter] *sine superbia*. Quod erat, cos. solum] *Sextus epistolam suam ita inscripserat: Sex. Pompeius Cn. F. cos. S. D. nos addidimus, Prætoribus, tribunis pl. senatui*. De Cæsare] *Romæ occiso*. In ulteriore] *Hispania*. Nihil esse &c.] *se non discessurum ab armis, nisi si paterna domus restitueretur. eam autem ab hasta Cæsaris em*

ptam

ptam possidebat Antonius. *Philippica*.2. Vt omnes exercitus dimittantur] *se non esse exercitum dimissurum, nisi omnes omniũ exercitus dimitterentur. uide illud, Ab armis nullus discederet, ep.22.l.15.* Nihil reperiebã.] *quod certũ uideretur.* Concisos agripetas] *idẽ ep.29.l.15. et 1.huius l.* Acceptis nũmis] *a Buthrotijs.* Relictis illis] *agripetis: quos secũ duxerat, ut agrũ eis Buthrotiũ assignaret.* Quid eius sit] *quid de ea re sit.* Aliquid litterarum] *ad me miseris.* Dubitabam,] *incertus eram, utrum irem Brundisium, an Puteolis conscenderem, ep. 2. lib. 15.* Sublatum uidetur] *non est cur Brundisium ire debeam. quò tamen se scripserat iturum ep. 2.* Hæc autem nauigatio] *si Puteolis conscendo.* Suspiciones periculi] *propter piratas. ep. 1. & 2.* ὁμοπλοία] *societate nauigandi.* Vt ipse Domitius] *Cn. Domitius, qui cũ Bruto nauigaturus erat, unus de percussoribus Cæsaris, Abenobarbi filius ex Porcia Catonis sorore. ep.46.lib. 13. & Philippica 11.* Sextii, Buciliani] *& hi Cæsarem percusserant. auctor Appianus lib. 11.* Vltra Fretum] *qua usurus non sum, quòd Syriam, non, ut Brutus & Domitius Græciam, petet. erat autem ultra Fretum Siculum.* Exploratiora uidebuntur] *a piratis tuta nauigatio. tarde igitur potius cũ Bruto nauigabo, quàm ut omnino non nauigem. &, si, cum processerimus, exploratiora uidebuntur, omissa* ὁμοπλοίᾳ *uel testis utemur, celerrimo genere nauiculæ. Testæ nomen, ut opinor, a testæ similitudine deriuatum. Iuuenalis satyra xv. Et breuibus pictæ remis incumbere testæ.* Non nouum] *sen*

tentia

tentia negantem particulam respuit. De Tereo Attii.] *quòd Tereum, Attij tragœdiam, populus magno plausu accepisset. ep.2.* Brutum] *aliam Attij tragœdiam, de L. Bruto, qui Tarquinium regem eiecit, M. Bruti ludis actam. meminit huius tragœdiæ Cicero.* Nescio quid afflauerat] *nescio quid rumoris affluxerat.* Commissione Græcorum] *cum Græci ludi committerentur, infrequentem populum affuisse. Commißione: ipso initio.* De Græcis ludis existimem] *minime dignos, qui spectentur. ep.1. lib.7.* Quinctus] *filius.* In quo minime satisfaciebat] *intelligit amicitiam Quincti cum Antonio, et consensionem cum Cæsarianis. ep.14.17. & 19. lib.14.* Iniecissem] *in sermone.* Arripere] *cupide amplecti.* Morari] *nauigationem proferre.* Si qui forte casus] *si forte quid accideret eiusmodi, ut cũ discedere non oporteret.* Dubito] *cogitare cœpi. nam antea statuerat nauigare cũ Bruto; sed, eo morante, nouum consiliũ capit.* Exspectem de legionibus] *dum audiam, traiiciant ne legiones e Græcia, an, ut quidam arbitrantur, nullæ ueniant. Verebatur autem maxime, ne, si ipse Hydrunte, aut Brundisio traiiceret in Græciam, incideret in legiones Macedonicas, quas in Italiam aduentare rumor increbuerat. ep. 21. l.15. & 4. huius lib.* Neutrum] *si neutrum erit tutum, neque Hydruntem ire, neque Venusiæ manere.* Eodem] *in hæc loca.* Circumspice] *locus concisus, & obscurior, quàm ut certam interpretationem afferre poßimus.* O dies &c.] *descripti dies erant, quibus Lepidum, qui erat pontifex max. cum augurum collegio*

dare

dare operam auspicijs oportebat. Lætatur igitur, eam sibi fore caussam, cur mature ad urbē redeat. erat enim augur. Magna ῥοπὴ] *ualde me ad profectionem impellunt litteræ tuæ. in easdem enim regiones promittis te uenturum. ep. 27. lib. 15. & 1. huius lib.* Te illic] *adueniens inueniam.* Meorum?] *scriptorum.* Et ais, μετ' ἀμύμονα.] *scripserat Atticus ad Ciceronem, Cornelium Nepotem teneri magno desiderio scriptorum ipsius: simulq́; Nepotem commendans, dixerat eum esse μετ' ἀμύμονα, cum uidelicet ἀμύμονα Ciceronem ipsum intelligeret, & ab eo secundum Cornelium faceret. Cicero hanc laudem a se modeste amouens, ait Atticum ipsum esse ἀμύμονα, Cornelium uero ἄμβροτον, id est, diuinum plane, & immortalem. Respicit autem ad uersum illum Homericum ex Odys. η, quo Aiacem laudans, ait eum formosissimum omnium fuisse μετ' ἀμύμονα πηλείωνα.*

EPISTOLA V.

Vibonem ad Sicam.] *contra ueteres libros, Ad Sicam restitui, cum legeretur, Et Sicam. significat enim, apud Sicam se esse, amicum suum; qui Vibone habitabat. & paullo post; XI. kal. igitur ad Sicam. ibi tanquam domi meæ scilicet. Et quo tempore Clodia rogatione pulsus in exsilium abijt, Vibone item apud eundem Sicam diuersatus est: ut apparet ep. 4. lib. 3.* Prodromi] *Aquilones uenti exortum caniculæ octo diebus antecedunt. ideo prodromi dicti a præcurrendo. Plinius.* Aedibus] *sine naui.* Equis] *quòd aquæ multo minus esset, quàm soleret.* Thalnam] *cognomen esse Iuuentiorum, in fastis obseruauimus.* Obduxi] *consumpsi.* δολιχόν

πλόον] *uide ep.* XI. Corbita] *oneraria naui.* Statim ne Freto, an Syracusis] *statim ipsum Fretum traiiciens in Græciam recta nauigem, an prius deflectam Syracusas, inde in Græciam.* ἡ δεῦρ᾽ ὁδὸς] *uide ep.* XI, *lib.* 15. Id satis, superq;] *sæpe id iam scripsimus, tecum me non esse, quia periculum fugiam.* In cælum ferri:] *quòd omnibus perspicuum sit, me periculi causa discedere.* Ad kal. Ian.] *a quo die sine periculo* Romæ *esse licebit,* Pansa & Hirtio *cos.* Expedi, exsolue] *uelim omnino satisfacias quibus debeo.* Bella reliqui] *reliqui unde sumeres ad meorum nominum solutionem.* Coheredibus pro Cluuiano] *ut coheredibus meis, qui mihi uendiderunt quod ipsis de Cluuiana re obuenerat,* Kalendis Sextilibus *id, quod debeo, persolutum sit, ep.* 2. *de* Hortensio *coherede, & ep.* 45. *lib.* 13. *de* Hordeonio. Cum Publilio] *huic* Cicero *pecuniam debebat ex dote* Publiliæ, *quam dimiserat.* Quoniam iure non utimur] *quoniam de* CCCC HS *ante diem* CC *numeraui; qui si uoluissem uti iure meo, diē solutionis exspectassem. ut inique facturus sit* Publilius, *si de ducentis urgeat. uide ep.* XI. *lib.* 15. Ante diem] *subaudi,* Terētiæ *numera quod debemus.* In Epirum] *uenturus es. ep.* 3. Quod satisdato debeo] *satisdato debet, qui creditori cauit fideiussoribus datis.*

EPISTOLA VI.

Cum a Leucopetra profectus] *narrat idem in* I. *Philippica his uerbis. Cum me ex Sicilia ad Leucopetram; quod est promontorium agri Regini, uenti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum*

tum prouectus, reiectus Austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. cumq; intempesta nox esset, mansissemq; in uilla P. Valerij, *comitis, & familiaris mei; postridieq; apud eundem uentum exspectans manerem; municipes* Rhegini *complures ad me uenerũt, ex ijs quidam* Romæ *recentes: à quibus primum accipio* M. Antonij *concionem: quæ ita mihi placuit, ut ea lecta de reuersione primũ cœperim cogitare, nec multo post edictum* Bruti *affertur, &* Caßij: *quod quidem mihi, fortaſſe quòd eos etiam plus reip. quàm familiaritatis gratia diligo, plenum æquitatis uidebatur, addebant præterea, rem cõuenturam,* Kalendis Sext. *senatum frequentem fore,* Antonium, *repudiatis malis suasoribus, remißis* Gallijs *prouincijs, ad auctoritatem senatus esse rediturum.* Vt adessent] *in senatu.* Sententiam commutasse] *qui cum antea meã profectionem probaueris, idem nunc reprehendas.* In flammam ipsam uenirem] *uide illud ep. 3.* Relinquemus *enim pacem, ut ad bellum reuertamur.* Ανεμέσητα] *quòd ego ex* Italia *discederem, dum periculi minus esset, eo consilio, ut* Kalendis Ianuarijs *adessem, cum omnia contentionibus arderent; omnino nõ prudenter faciebam: sed id tibi esse inuidiosum, aut ullam afferre infamiam non potest: primum, quòd ego meam sententiam secutus, discedebam: deinde, etiam si te auctore, non debet is, qui consilium dat, quidquam præstare præter fidem.* Bene igitur &c.]*rectum igitur putas o* Cicero *patriam relinquere, dum εὐθανασίαν sequeris?* Et *cum dixit* Atticus *εὐθανασίαν, respexit ad id, quod* Cicero *scripserat ep. 20. lib. 15.* Ex *hac naſſa exire constitui, non ad fugam, sed ad*

spem mortis melioris. Oportuisse te istuc facere.] *quo χολίῳ defendas profectionem tuam, & ostendas oportuisse te discedere.* Quibus inuitis, & dissuadentibus] *nam tu quidem suasisti, ut discederem.* Si perseuerassem] *si perrexissem in Græciam: sed uides me reuerti.* Si a Phædro nostro] *si hoc fieret a Phædro nostro, facilis illi excusatio esset. sic enim responderet:* Ego de honesto nihil cogito, dolorem fugio, summum bonum in uoluptate pono. *nunc quid tu respondebis o* Cicero, *qui non, ut* Phædrus, Epicuream *sectam, sed illam* Socraticam, *quæ uirtutem & officium colit, es secutus?* A primo] *ante quam discederem.* Fuisses Cato] *nunquam discessissem: tuum consilium, ut* Catonis, *essem secutus.* Non audet &c.] *nimirum scribis* Attice, *ideo* Brutum *nihil dicere super discessione mea, quia me non audeat, hominem id ætatis, monere. qui si auderet, me scilicet patriam relinquentem reprehenderet. aliud enim te non arbitror significare.* Vel potius reuersione] *necessitas indicatur. nam reditus tantum uoluntatis est.* Reuersione *igitur, quia, cum processisset, ab* Austro *retro uersus est, sam libro* XII. *epist.* XXV. *In* Græciam, *inquit, desperata libertate, rapiebar, cum me* Etesiæ, *quasi boni ciues, relinquentem patriam prosequi noluerunt;* Austerq; *aduersus maximo flatu me* Rhegium *retulit. &* Philip. I. Effudit illa omnia, quæ tacuerat] *dixit me facere præclare, qui* Romam *reuerterem, abiecto discessionis consilio.* Pisonem] *in* I. Philippica: Ex Bruto *primum cognoui, quæ* Kal. Sextilibus *in senatu fuisset* L. Pisonis *oratio. qui quanquam parum*

erat, a

erat, a quibus debuerat, adiutus: tamen & Bruti testimo-nio, quo quid potest esse grauius? & omnium prædicatio-ne, quos postea uidi, magnam mihi uidebatur gloriam cõ-secutus. Et *fam. epist.* 1. *lib.* 12. Nec *Pisoni, qui in An-tonium primus inuectus est nullo assentiente; nec mihi, qui idem tricesimo post die feci; nec* P. *Seruilio, qui me est cõ-secutus, tuto in senatum uenire licet.* Relictionis reip.] *antiqui libri, religionis: ego tamẽ, relictionis, pro-baui, ex correctione* Beroaldi: *non solum, quòd parua mutatione sententia restituitur sanequam apta, & cum uer-bo antecedenti optime consentiens: uerum etiam, quòd ac-cusatione* 3. *in* Verrem, *ubi in uulgatis libris legitur*, Illã *reiectionem, proditionemq́; consulis sui*, Maffæi *scriptus habet, relictionem, proditionemq́;.* Querebantur] *ante quàm discederet. non enim loquitur de iis, qui cũ* Bru-*to erant: sed eos intelligit, quibus discedens affirmauerat, se celeriter esse rediturum.* Non probabam] *non persuadebam.* Me existimari ad Olympia.] *ideo me homines discedere crediderant, quòd ut* Græciam *ad spectaculum ludorum* Olympiorum *properarem. hanc igitur uituperationem reuertens effugi.* Sed hoc] *tam turbulento reip. tempore si ad* Olympia *profectus essem,* ἀναπολόγητον *fuisset, id est, nulla prorsus ratione meũ fa-ctum defendere potuissem.* Gratias miras] *elegans figura sine uerbo: uenustius enim subintelligitur, ago, quã legitur. itaque sustuli, approbante* Bessarionis *libro.* Qui me] *qui me in* Græciam *nauigantem aduersus flatu maxi-mo* Rhegium *retulerit.* Speciosas] *quia reuerteret, quòd intelligeret non esse desperandum de rep. ut expo-*

ſuit epiſtolæ initio. Prouide] *prouide, o Cicero, ſi cui quid debes, ut ſit unde tantundem ſolui poßit, quantum debetur:* δυχρησία] *difficultas uerſuræ faciendæ. quod cum ita ſit, undè ſolues? ep. 4.* Præſens me ipſe defenderem] *hæc una prouidendi ratio mihi in mentem ueniebat. quòd ſi Romæ eſſem, ipſe me contra meos creditores tueri poſſem, tu mei defendendi, aut excuſandi nullum onus ſuſtineres. itaque uideo, mea etiam cauſſa, non reip. modo, mihi eſſe reuertendum.* A Bruto] *datum.* Horum] *Bruti & Caßii, prætorum. fam. ep. 3. l. XI.* Cenſebat] *cenſebat Brutus, ut iſtuc uenirem ad remp. capeſſendam.* Piſoni] *cui in ſenatu in Antonium inuehenti nemo aſſenſus eſt armorum metu. fam. ep. 2. lib. 12. & Philippica 1.* Rediit] *quaſi non perſtiterit in ſententia. aut, non rediit Antonij metu.* Sed abeſſe &c.] *ideo redeo, quia ſenem, cui mors impendet, non decet longe abeſſe à ſepulcro, id eſt à patria, in qua ſolemus ſepulcrum nobis conſtituere. redeo igitur, ut, quidquid acciderit, in patria moriar.* De Bruto] *à Bruto.* Piliam] *uxorem tuam tentari morbo, quem* παράλυσιν *appellant.*

EPISTOLA VII.

Caſilini, & Calatiæ] *idem Velleius lib. 2.* Quingenos denarios:] *Appianus & Dio drachmas uocant. ſed minimo differunt: ideo Græci pro denario drachmam uſurpabant.* Vide nomen, uide ætatem] *turpe nobis eſt ſequi eum, qui & Cæſar appelletur, & adoleſcens, ac pæne puer ſit.* Vel Capuæ] *uide, quàm pueriliter; qui putet uel Capuæ clam mecum poſſe loqui. non enim poſtulat, ut obſcuro in oppido, aut in aliqua late*

bra

bra congrediamur, sed in urbe Capua. Alaudarum] *Cæsar legionem Alaudarum ab aue nominauit, quæ Gallico uocabulo dicitur Alauda. Plinius, Suetonius.* Ad urbem pergere] *Antonium ab urbe Octauianus auertit, quò ille infestus cum legione Alaudarum Brundisio ueniebat. Philippica 3. & fam. ep. 25. lib. 12.* Legionem sub signis ducere] *in omnibus libris, & impreßis, & scriptis, legionem suis signis ducere. nos ex obseruatione latinarum locutionum, quarum genera in usum nostrum notare consueuimus, & hic, & alibi mendum deprehendimus. legiones enim sub signis ducere, & sub signis habere, usitata figura ueteres dicebant. Lucretius libro V.*

„ *At non multa uirum sub signis millia ducta*
„ *Vna dies dabat exitio.*

Plancus fam. ep. 8. lib. 10. Legiones habeo quinque sub signis. et Asinius eodē libro: Legiones sub signis armatas tres. & Liuius lib. 3. Sub signis urbem intrauere. & lib. VIII. Sub signis alij XV. ordines locabãtur. ∞ ∞ ∞] *tribus millibus. nam mille hac nota CIↃ ueteres significabãt: inde factum ∞, librarijs antiquæ notæ figuram immutantibus, cum propter celeritatem describendi uno calami ductu perficerent.* Tres legiones Macedonicas] *quarum duas, Martiam, & Quartam, ad ipsum transiisse, & Appianus tradit lib. 3. & noster in Philippicis.* Conuicium grande fecerunt] *Antoniũ centenas drachmas pollicẽtem irriserunt. Appianus lib. 3.* Si fidem fecerit] *non enim satis Octauiano credebant boni uiri, quòd Cæsaris & heres, & filius ex testa-*

mento esset. Aliquid tale] *ut præsens auctoritate & uirtute sua remp. iuuare posset, cui nunc in uno Octauio contra Antonium & spes & præsidium est.* Fugiam Romam] *antiqui libri, Caualcantis, & Bessarionis, Fugam Romam. procul dubio corruptus locus.*

EPISTOLA VIII.

Cui ego,] *rescripsi.* Consilio tuo] *scribit, se uelle rem agere per senatum consilio meo.* Valeat] *copijs. quod si esset, rursus de Græcia cogitarem: ideoq; a mari non libet discedere.* Consilium pueri] *non probat Varro, quòd exercitum cõtra M. Antonium Octauius pararit.* Brutum] *Decimum: quem Antonius, Celtica prouincia non decedentẽ, armis expellere parabat.* Centuriat] *centurias conficit ueteranorum.* Dinumerat] *pecuniam unicuique numerat, quingenos scilicet denarios. ep. 7.*

EPISTOLA IX.

VI. ueni ad me in Sinuessanum.] *ita correxi e libro Caualcãtis. uulgata lectio perspicue deprauata. nam si epistolæ adscripta dies est VI. idus in Sinuessano: quo modo se ad IIII. uenisse dicat in Sinuessanum? præterea non recte, Arpinum ueni. non dum enim eò peruenerat: quod ostendunt quæ proxima subsequuntur.* Ad me *aũt, in uillam meã, quo modo locutus alibi. uide ep. 10. l. 4.* Arcano] *Quincti fratris prædio.* Maneam ne Arpini] *quò iter habebat.* Litteras VI. idus mane in Sinuessano] *Bessarionis liber sic: Litteras idus mane in suasceno: duabus dictionibus interiecto spatio seiunctis. dixi iam, in dierum nota mendum esse.*

EPISTOLA X.

Nostrum opus] *puto librum de gloria. ep. 5.* Ex quo ante] *Atticus excerpta quædam ex illo libro scripserat in paginis ante librum positis.* Extimescebam] *Atticus enim, quæ minus probabat in Ciceronis libris, ea notare miniata cera solitus erat. ep. 14. lib. 15.* Ita est, ut scribis.] *ita accusandus mihi est Antonius, ut Sicam amicum nostrum cum contumelia ne nominem. erat autem Sicæ mentio quodam loco facienda, quòd eo usus erat Antonius.* Aegre me tenui] *uix a me ipso impetraui, ut Sicam non notarem: cnm orationem in Antonium scriberem. Sica autem Ciceronis amicus, & hospes. ep. 5.* Perstringam] *Antonium.* μεταφορικῶς, *perstringere, ualet leuiter offendere. Pro Plancio: Granius L. Craßi uoluntatem asperioribus uerbis sæpe perstrinxit impune.* Septimiæ] *uxoris, opinor, Sicæ.* παῖδες παίδων] *omnis posteritas: unde apud Virgilium, Et nati natorum, & qui nascentur ab illis. manasse prouerbium uidetur ab Homeri uersu:* καὶ παῖδες παίδων τοί κεν μετόπισθεν γένωνται. Sine uallo Luciliano] *forte, ut aperte intelligãt: quia nõ scripta sunt obscure: quo se quasi uallo sæpe muniuit Lucilius, poeta maledicus.* Cum] *M. Antonium: cui & in 2. Philippica per contumeliam obijcit, suscepisse eum liberos ex Q. Fadij, libertini hominis, filia. quem hic Caium legimus, ibi Quinctum: ut alterutrum sit mutandum.* Illis triumuiris] *hoc sine epistola Attici non licet nobis diuinare.* Nisi facete] *subaudi, scripsisti de triumuiris.* Leges Sexto,] *meã in Antonium orationẽ leges Sex. Pæduceo, qui mihi unus*

mille hominum loco est: ut ep. 5. lib. 2. Quid Cato ille no*ster, qui mihi unus est pro centum millibus? magni autem ponderis fuisse Sex. Pæduccum apud Ciceronem, patet ep. 1. lib. x. & 13. lib. 15.* Caleni] *cauebis, ne, dum leges meam orationem, Q. Fusius Calenus, aut Cn. Matius interueniat. uterque enim Antonio amicitia coniunctus. Caleni etiam orationem pro Antonio bene longam, et contumeliosam aduersus Ciceronem recitat Dio lib.* XLVI. *Matium uero, quem Caluenam uocat, ut etiam ep. 4. lib. 14. amicum Antonio fuisse, inimicum Bruto & Caßio, hoc est libertatis & reip. patronis, docet ipsius epistola in fam. ep. 28. lib.* XI. Epistola longissima quæque optima] *idem de Demosthenis orationibus solitum dicere, tradit Plutarchus.* Quo Rubriana] *ita nunc corrigam, quæ a te sunt in meo libro animaduersa, ut antea correxi quæ de Rubrio scripseram, non ut quæ de Scipione. Attico enim iam antea monenti ut de Rubrio scripta emendaret, Cicero paruerat: de Scipione, non item.* Et de laudibus Dolabellæ] *& te suadente partem tollam earum laudum, quibus Dolabellam ornaueram.* Eum contra ciues] *mihi, præter obscuritatem sententiæ, etiam antiqui libri, Caualcantis & Bessarionis, suspicionem afferunt de mendo. in utroque enim scriptum animaduerto, Eum per contra ciues. placet, quod alijs, Eum ter contra ciues: hoc sensu: Videor Dolabellam in Philippica 11. laudare: sed bella εἰρωνεία est. nam re uera uitupero: siquidem eum ter in acie statuo contra ciues, cum dico interfuisse omnibus bellis ciuilibus, in Thessalia, Africa, Hispania, Philippica 2.* Indignius esse] *de Antonio*

tonio loquitur: quem uult indignum uita uideri, sic inquam indignum, quàm quod maxime. πεπλογραφίαν Varronis] Varro clarorum uirorum nomina in unũ librum congesserat, eumq; inscripserat, πεπλογραφίαν: quòd Athenieses (auctores sunt Euripides in Hecuba, Harpocration, alij) in peplo eos, qui aliquid fortiter gessissent, expingere consueuerant: & Porphyrius ab Aristotele scriptum cõmentarium tradit, pepli nomine inscriptum; quo commentario & nauium, quæ ad Troiam profectæ essent, numerum, et ducum genealogias persequebatur. ἡρακλείδιον] aliud Varronis opus. ἡρακλείδιον autem appellat, uel quia de rep. (Heraclides enim Ponticus de rep. scripserat, ut est ep. 19. lib. 13. & ad Q. fr. ep. 8. lib. 3.) uel quòd egregie scriptum, ut quasi Heraclidis opus uideri posset. O Tite] librum de senectute: cuius initium est, O Tite, si quid ego &c. uide ep. 3. ταξιάρχης] princeps gladiatorum. nominat eosdem secunda in Antonium, his uerbis: Cum duos secum Anagninos haberet, Mustelam, & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Et Philipp. XII. Nolite ne Tirones quidẽ, Numisios, & Mustelas, Saxas ue contemnere. Et XII. eundem nominat. Respondet Attico, nomina Anagninorum, quos secum Antonius haberet, scire cupienti. legerat illud fortasse in II. Philip. Cum duos Anagninos secũ haberet; & rogauerat, quinam essent. in quo nisi me cõiectura fallit, abundare crediderim in ea oratione Mustelæ, & Laconis nomina; cum Atticus ea quæsierit. Laco] Lento, non Laco, nominatur in Philipp. XI. XII. bis, & XIII. bis. Absolui duobus] quatenus

de

de officio Panætius scripsit, (scripsit autem tribus libris) ego duobus absolui. in tertio deinde libro quæstionem illam explicauit, qui discerni posset officium: cum id, quod speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod utile uideretur: quod Panætius cum promisisset se esse dicturum, non persoluerat. ante, Absoluit, legebatur: itaq; est in antiquis quoque libris: nos tamen, Absolui, sententia postulante. Qualis caussa Reguli] M. Atilio Regulo utile fuit Romæ manere, honestum ad Carthaginienses redire, sicuti discedens iureiurãdo promiserat. hoc exemplum plenißime in 3. de officijs. Posidonius] Panætij discipulus, Rhodius philosophus, e Stoica disciplina. Dilucide] scripsisti. De istis] fortasse rectius hoc modo: ita ne in L. Brutũ descíscis, qui scilicet antea pro eo sentire uidebaris? Iterum remp. seruarem:] seruauerat enim antea, cum Catilinæ coniurationem in suo consulatu oppreßit. αἰδέσθεν] significat, neque se suscipere quod Octauius uellet, periculi metu; neque abnuere, propter pudorem: quemadmodum ij, quos e Græcorum exercitu Hector in certamen prouocauerat. lib. 6. ep. 1. Kalendis Ian.] quo die nouis consulibus magistratum ineuntibus de rep. refertur. Erit] Octauius. Nam ut senatus kal. Ian. tuto haberi, sententiæq; de summa rep. libere dici possent, de præsidio prius erat uidendum: qua de re tribunos pl. uerba fecisse, patet in extrema 3. Philippica. Stipulationes] eos, qui stipulatione se daturos esse pecuniam spondent. uult enim, opinor, e suis prædijs aliquod ab Attico uendi. Catinam &c.] Catinensiũ suffragijs, item Tauromeniorum, & Syracusanorum, as-
sequi

ſequi neſcio quid in Sicilia Valerius interpres cupiebat. ep. 10. lib. 1. Gratioſum] *in ſuffragijs.* Noſtrique familiares] *à quæſtura ſua Sicilienſi.* Publice] *ad Catinenſes, Tauromenienſes, Syracuſanos.* Aut mihi nomina mitteret] *quaſi dicat: Si uti nollet eis literis, mitteret mihi nomina gratioſorum.* Balbus ad me] *ſcripſerat.* Neque Torquati:] *ut in noſtro libro, item eſt in duobus ſcriptis, Caualcantis, & Beſſarionis. Placeret: Me de Torquati negotiolo ſciturum puto. uel, ut alij emendarunt, Deq; Torquati negotiolo ſciturum puto.* Quàm ualde eum amaret] *Quinctum, filium ſuum.*

EPISTOLA XI.

Muginaris,] *nihil explicans differs.* Cepi conſilium domeſticum] *hoc conſilium cepi, ut Romam uenirem.* Intercluderer] *aduentu Antonij ad urbẽ.* Poteſt] *ad rationem coniecturæ ſuæ. ut ego, inquit, opinor, Antonius ad urbem iam aduentat.* Tecum potius] *ſubintellige, Romæ ſim.* Negotia falſa] *facete ſcripſiſti de ἡρακλειδείῳ Varronis: meq; ea pars literarum tuarum ita delectauit, ut nihil unquã magis. ep. 8.*

EPISTOLA XII.

δολιχὸν πλόον] *reſpexit ad Homeri uerſum, quem infra paullo poſt recitabimus. Dicit autem, δολιχὸν πλόον ὁρμάνοντας. quia rurſus nauigare in Græciam cogitabat, ſi armis ualeret Antonius: ideoq; ep. 8. Vereor, ne ualeat Antonius: nec a mari diſcedere libet.* Απροσδιόνυσον] *abſurdum, alienũ a re.* Conſilium petieram] *quid mihi eſſet agendum, manendum ne Arpini, an propius acceden=*

cedendum, an ueniendum Romam. *ep.* 7. & 9. Παρ' ἠνεμόεντα] Nestoris *uerba sunt Odyssee libro* 3. *Telemacho narrantis reditum Græcorum a Troia. Scripserat autem* Atticus, *qua uia Cicero proficisci* Romā *tuto posset. ualde enim* Antonium *timebat, ut significat ipse ep.*8. *et eā rationem itineris, ab Attico descriptā,* Homericis *uerbis Cicero designat. poetæ uersus hi sunt.*

„ ὀψὲ δὲ δὴ μετὰ νῶϊ κίε ξανθὸς μενέλαος:
„ ἐν λέσβῳ δ' ἔκιχε δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντας,
„ ἢ καθύπερθε χίοιο νεοίμεθα παιπαλοέσσης
„ νήσου ἐπὶ ψυρίης αὐτὴν ἐπ' ἀριστέρ' ἔχοντες,
„ ἢ ὑπένερθε χίοιο παρ' ἠνεμόεντα μίμαντα.

quòd autem Cicero & Mimanta, & Psyriam *in hunc locū transtulit, non eā ipsa intelligit loca, (non enim* Atticus *ad eam nauigationem hortabatur, sed ut* Antonium *uitaret ad urbem uenientem) sed quasi per iocum usurpauit* Homeri *uerba, non dißimili sententia.* Appiam] *uiam.* Dimitterem] *litteras; qua de caussa, non scribit; sed reijcit* Atticum *ad* Tironis *sermonem.* Pares:] *si pares copijs sunt* Antonius, & Octauius; Romæ *tibi censeo manendum. ipsi enim inter se aliquandiu pugnabunt; intereaq; periculi expertes erimus; sin superior alteruter est; discedendum. utercunque enim ualeat, latius periculum manabit, & primo ad nos, (se ipsum, & alios intelligit, qui remp. fortiter defenderant) deinde ad omnes communiter, ideoq; etiam ad te, quamuis reip. administratione semper abstinueris.* Sin] *hic particula, Sin, ualet sin aliter: ut illud apud iocosum laudatorem obsceni dei:*

„ *Donec proterua nil mei manu carpes;*

„ Licebit

„ *Licebit, ipsa sis pudicior Vesta.*
„ *Sin: hæc mei te uentris arma laxabunt.*

EPISTOLA XIII.

In Telluris,] *templo, quo in loco decretum est, ut, quæ Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, rata manerent.* Postidie] *dixit se Romæ fore postridie quàm Puteolis discessisset.* Vt pedetentim] *ut in consilio capiendo ne properem.* Et hoc monebat Atticus, *quia Cicero iam illud iterum rogauerat, quid sibi esset agendum, manendũ Arpini, an propius accedendum, an eundum Romam. ep. 1. & 9.* Aliter cogitabam] *nolebam diutius animi pendere, suspensus in deliberando: sed parebo tibi, qui me mones, ut pedetentim.* Nec me Philippus] *monuerat Ciceronem Atticus, ut Philippum & Marcellum imitaretur, nihil propere agentes. habebat autem L. Philippus in matrimonio Atiam, Octauiani matrem, C. Marcellus Atiæ filiam, Octauiani sororem, oratione 3. in Antonium.* Alia enim &c.] *licet illis quiescere: aut, si nõ licet, licere tamen uidetur. non enim ab illis eadem exspectantur, quæ a nobis, qui tantas res pro republica gessimus.* Et si non est] *quasi dicat; reuera omnium ciuium eadẽ ratio est, (remp. enim tueri æque omnes debent) sed diuersa tamen uidetur esse, cum aliud a me postuletur pro anteacta uita, aliud a Philippo, et Marcello. ita quiescere illis licet, mihi non licet.* Sed in isto iuuene] *dolet, quòd sibi, remp. defendere cupienti, non satis præsidij sit contra Antonium in Octauiano admodum adolescente.* Ne id melius sit] *quàm esse, ubi nunc sum, in Arpinati.* An hoc] *an potius suades, in Tusculanum*

sculanum prius ueniã, quàm Antonius in urbem. Quod Græci καθῆκον.] *pertinet hoc ad inscriptionẽ librorũ de officijs. ep.6.* Male narras:] *quòd mortuus sit Nepotis filius. Idem ualet illud ep.1.lib.15* ἦ Ω *factum male de Alexione. Bene narras, & male narras, eleganter dicimus; illud, cum iucundam rem audimus; hoc, cum molestam. exempla maxime apud comicos.* Non ingratum] *eius enim caussam Cicero defenderat: ut in epistola ad Marium, Dirupi pæne me in iudicio Galli Caninij.* Nihil est, quod hortere] *ut mittat, quæ ab illo petieram,* τὰ κεφάλαια, *ex Posidonij libro excerpta. ep.6.* Quinctus tui patris nepos] *hoc dicit: Quinctus sororis tuæ filius scribit ad Marcum filium meum. Et utitur, ut interdum solet, circuitione.* Ex nonis iis, quibus nos magna gessimus.] *ex nonis Decembribus: quo die Lentulum, Cethegum, aliosq; ex coniuratione Catilinaria, lictori tradidit necandos. Ex nonis igitur Decembribus, ubi ædilitatem plebis inierit. nam de tribunatu plebis, non est, ut intelligere poßimus. cuius primus dies non erat nonæ Dec. sed IIII. id. Dec. ut Liuius & Dionysius affirmant. quòd si tribunatus pl. non est; quid præter ædilitatem esse poßit, non dispicio. nam ceteri magistratus kal. Ian. inibãtur. quod ex Plutarcho et alijs constat. Veri autem simile est, cum ædiles plebis ideo creati sint, ut tribunorum plebis tanquam ministri essent, quod a Dionysio traditum est, eos ijsdem fere diebus inijsse magistratum, quibus tribunos; ut ijs, quæ de caussa initio sunt instituti, præsto esse possent. nec uero de alio magistratu crediderim intellexisse Ciceronem actione prima in Ver-*

rem,

rem, cum dicit, P. Sulpicius, iudex tristis & integer, nonis Dec. magistratũ ineat necesse est. nam tribunatus plebis esse non potest, de quo proxime iam meminerat, quem locum Pedianus interpres nunquam, ut opinor, ita exposuit, ut in posterioribus libris, qui & in ædibus nostris, & apud alios impreßi sunt, habetur. nam post illa Ciceronis uerba, Nonis Dec. impressum est, hoc die tribunus pl. futurus. cum in antiquis ita sit, Hoc dicit pl. futurus. erat autem reponendum, ut ego quidem existimo, ædilis pl. futurus. sed hoc unum erratum libenter cõdonemus ei, qui tam multa præterea cumprimis egregie in Pediano correxit. Aedem Opis explicaturum] rationem exacturũ ab Antonio eius pecuniæ, quã ex æde Opis abstulit, a Cæsare depositam. & est, Explicaturum, palam facturum quid in Opis æde pecuniæ fuerit; eamq; repetiturum. uide in Philipp. 2. Sexti iudicium] quid iudicet Sex. Pæduceus de oratione mea in Antoniũ. ep. 10. Tu uero, inquit, leges Sexto, eiusq; iudicium mihi perscribes.

EPISTOLA XIII.

Alexim uideor agnoscere.] Alexidis manum in tuis epistolis agnosco. erat autem Attici amanuensis. ep. 2. lib. 7. & x I. lib. 21. Si me non improbißime &c.] qui cum mihi pecuniam deberet, & de solutione asseueranter quotidie promitteret; diu uarijs excusationibus ludificans, ad extremum, ne nummo quidem persoluto, in Syriam profectus est. ep. 13. lib. 15. Remißior essem] in exigenda pecunia. Emptus] ab Antonio. uide illud, Cum se magno ære alieno Faberij manu liberarit, ep. 18. lib. 14. Euerterit] qui aduersante sena-

tu legem pertulerit de eripienda Caßio Syria prouincia. Appianus lib.3. Cum dies uenerit] *exigendæ pecuniæ.* Velim eiuſmodi ſit] *eam agendi rationem inueniamus, ut, cum agetur, non eſſe Romæ nolim. nā abeſſe mallem, ſi ſumma cum illius ignominia ius noſtrū perſequeremur. non enim, adeſſe, noſtræ grauitatis tum eſſet.* Δυσωπίαν] *difficultatem in aſpiciendo, hoc eſt erubeſcēdi cauſſam. pudet enim magis, cum ſponſorem, quàm cum ipſum debitorem appellamus. uerum, inquit, non appellabimus ipſū: procuratorem noſtro nomine qui appellet, introducemus.* Poſsumus enim &c.] *poſſumus ita rem agere. introducemus procuratorem, qui ſponſores appellet. illi iudicio non diſceptabunt, ſed nos ad Dolabellæ bona reijcient. ita & ipſi liberabuntur; & nos tum demū, honeſte ius noſtrum perſequētes, e Dolabellæ re eam partem capiemus, quæ, facta æſtimatione, debitæ pecuniæ reſpondeat.* Litem conteſtabuntur] *rem in iudicium adducent.* Illi] *Dolabellæ.* Quod ſatiſdato debeat] *quod ſi ipſe non ſoluet, ſoluere ſponſores cogentur.* Noſtræ grauitatis] *arbitror eſſe noſtræ grauitatis, ius noſtrum ita perſequi, ut ne cum ſumma Dolabellæ ignominia. certe enim ſumma eſſet ignominia, ſi, non appellatis ſponſoribus, abſentis bona auctioni ſubiecta ſtatim uenderemus. primo igitur per procuratorē ſponſores appellemus: deinde ius noſtrum perſequamur: quod tum quidem cum illis aliquanto minore fiet ignominia.* Et non dubito] *& Caualcantis & Beſſarionis duo perantiqua exemplaria negatiuam tollunt, quam tamen retinet ſententia. itaque uel, Et non dubito, ut eſt in uulga-*

tis libris; uel, Haud dubito, *legendum crediderim; ut, quàm minime possumus, a uetere scriptura discedamus. est enim in duobus illis*, Et dubito. Iste puer:] *Octauianus.* Quæ concio?] *in ea concione Octauianus res gestas patris Iulij in memoriã populo redegit: Antonium accusauit: milites, qui se ducem secuti essent, laudibus ornauit; seq; una cum ijs ita animatum esse dixit, ut obsequi ad omnia, & inseruire patriæ uellet. hæc autem in templo Castoris, & Pollucis, cum ei Ti. Canutius tribunus pl. Antonio infensus, concionem aduocasset.* Dio *libro* XLV. & Appianus *lib.* 3. Ita sibi parentis honores consequi liceat] *ut patriæ defensionem susceperit.* Et simul dextram intendit ad statuam] *per parentem iurauit, manu statuæ illius imposita.* μηδὲ σωθείην] *ne sim saluus, si quis unquam tam egregie concionatus est.* Cascæ nostri tribunatum:] *uix enim puto fore, ut Octauianus Cascam, parentis sui percussorem, gerere tribunatum patiatur.* Hoc & M. Antonius *in epistola, quam recitat* Cicero Philippica XIII. *Octauiano, et* Hirtio *Pansæq; consulibus exprobrat*: In Syriam *inquit*, *Caßium misistis: Cascam tribunatum gerere paßi estis.* Veteranorum] *qui Octauianum sequebantur.* ep. 9. Ante kal. Ian.] *quo die senatu a nouis consulibus coacto, suam ueteranorumq; caussam magnopere cupiebat Octauianus commendari. id quod postea factum, declarat* Philippica v. Nihil opus est] *nam ante* Kal. *Ian. quo die magistratum noui consules erant inituri,* S. C. *fieri pro Octauiano nullum poterat, consule Antonio eius inimico.* Ante idus Dec.]*uidebimus, num Cascam,*

unum ex tyrannoctonis, tribunatum pl. gerere patiatur. quod cum passus esset; exprobrauit, ut iam ostendimus, Antonius in epistola. In Casca] *in Cascæ tribunatu uoluntatẽ Octauiani ante idus* Dec. *perspiciemus.* A Sex.] *Pæduceo: cuius exspectabat iudicium de oratione sua in Antonium. ep.* 10. *&* 14. Cum enim tanta reliqua sint,] *cum supra id, quod debemus; tantum habeamus in nominibus. sed reliquorum nomine quid significetur, planius ep.* 17. *lib.* 15. *ad illud: Cum ex reliquis abũdare debeam. & ep.* 2. *Cum reliqua satis apta sint ad soluendum.* Ne Terentiæ quidem] *cui satisfieri quamprimum uolebam. cum enim multis deberet, in primis tamen Terẽtiæ numeratum cupiebat. & ep.* 15. *lib.* 15. *Terentiæ uero, inquit, quid ego dicam? etiam ante diem, si potes:* HS XXII] *quæ Montanus, qui Ciceroni filio comes Athenas erat profectus, Plãco debebat. ep.* 50. *lib.* 12. Vti de suo] *ut* HS *illa* XXII *soluerentur de suo, detracta uidelicet de ea summa, quam illi in annuũ sumptum præstituimus.* Liberalissime] *de meo, inquit, me esse soluturum promiseram, non de pensione Ciceronis, ut ipse petierat.* Non modo] *non modo non hoc Eros fecit, quod ei mandaueram.* Aurelius] *qui Montani absentis nomine Romæ soluit.* Coccei responsum] *Cocceius, unus ex procuratoribus Dolabellæ in Syriam profecti, Attico pecuniam Ciceronis nomine petenti ita responderat, ut sperandũ nõ uideretur.* In ipsam flammam] *publicarum contentionum.* Priuatim] *ære alieno oppressum.* Publice] *reip. caussa.* Perturbato animo] *perturbatus animo cum essem,*

ceteris

ceteris de rebus, quas ad me suauißime scripsisti, rescribere, ut consueueram, non potui. Vt me expediam] *ære uidelicet alieno.* Qui minus] *cur ego istic æque tuto esse nō poßim, atque est Marcellus? Hic autem, ut supra diximus, Octauiani sororē habebat in matrimonio.* Nō id agitur] *non de hoc laboro, sed de ære alieno, ut uides.*

EPISTOLA VLTIMA.

Occupatione ista:] *de re Buthrotia.* L. Planco præt. des.] *uel tollenda prænominis nota, uel legendum, Cn. Planco; qui fuit Lucij frater, & hoc anno prætor erat designatus: insequenti enim præturam geßisse, planum fit ex epistola Lucij Planci ad Ciceronem, in epistolis fam. ep. 17. lib. 9. nam L. ipse cum D. Bruto a Cæsare consul fuerat designatus post Hirtium & Pansam, anno uidelicet, qui est proximum subsecutus.* Proscriptum] *a Cæsare, quòd Buthrotij pecuniam impetatam non soluerent.* Libellum] *quo libello petebat a Cæsare, ut agrum Buthrotiū liberaret: Buthrotios enim, quod reliquum pecuniæ deberent, intra certam diem soluturos.* Pecuniam reliquam] *nam imperatæ pecuniæ partem iam antea soluerant: reliquæ solutionem cum differrent, Cæsar eorum agrum proscripserat.* Decretum] *quo Cæsar Buthrotium agrum liberabat.* Ei negotio] *agro Buthrotio diuidendo.* Præsentium] *qui diuisionem agri Buthrotij præsentes petebant.* Cum mare transissent,] *Buthrotum enim proficiscentibus mare transeundum erat. uide ep. 19. lib. 15. de agripetis.* Caussas consules cognoscere] *post interitum Cæsaris factum est s. c. in æde Telluris, ut, quæ Cæsar statuisset,*

tuisset, decreuisset, egisset, rata essent: earumq́; rerum cognitio consulibus data. ep.15. Probauerunt causſas] *mallem, Caussam: ut subaudiatur, Buthrotiam.* Ad te litteras] *ut ijs, qui tecum mare transiissent, agrum Buthrotium ne diuideres.* Et lex] *quia præter s.c. etiam lege negotium consulibus est datum, ut de actis Cæsaris cognosceret. ep.15.* Consulum decretum] *quod enim Cæsar in caussa Buthrotia nobis postulantibus decreuerat, id postea consules Dolabella & Antonius decreto probauerunt.* Res solum familiaris] *nummos enim Cæsari numerauerat de suo pro agri Buthrotij liberatione. quod nisi consequeretur, eos nummos a Buthrotijs exigere non potuisset.* Vt supplex ad te uenirem:] *iocatur in Capitonem, haud magnæ auctoritatis hominem: cum dicat, nunquam se futurum putasse, ut illius opera ualde egeret. Et est C. Ateius Capito, de quo ep. 15. lib, 4. item in epist. fam. ep. 29. lib. 13. & Plutarchus in Antonio.* Agragrii.] *qui mare transibant, ut sibi ager di uideretur.* Plancum dederunt] *haud aliter scriptum est in antiquis libris: me tamen in hanc opinionē ratio ipsa perducit, ut legendum credam, Litteras ad Plācum dederunt. utdeo enim ita scriptum ep. 15: Consules probauerunt caussas sine ulla dubitatione, seq́; ad te litteras daturos esse dixerunt.* Quorum intereſt,] *ad quos ex Cæsaris actis uel utilitas, uel honor peruenit.* Otii cauſſa] *magna enim oriretur omnium rerum perturbatio, si ea, quæ Cæsar egit, in dubium uocarentur.* Officii tui,] *ex ipsa sententia perspicuum fit, Officij sui, legendum, ueteres tamen libri, Tui.*

FINIS.

INDEX RERVM,

ET VERBORVM.

III Argu-

B

C

Hip-

Q

Ser-

FINIS.

REGISTRVM.

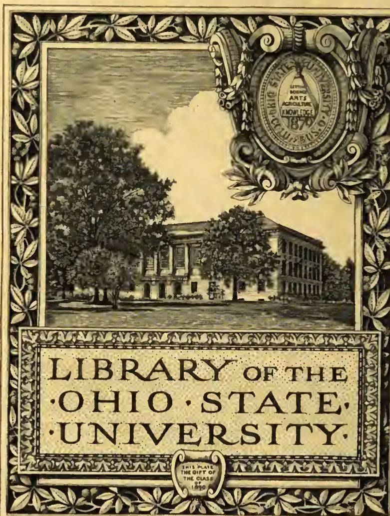
ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ:
AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL
MM NN OO PP QQ RR SS TT VV XX
YY ZZ, AAA BBB CCC DDD EEE
FFF GGG HHH III.

Omnes sunt Quaterniones, Præter
HHH, *qui est duernio.*

M D LXI.

AL DVS

LIBRARY OF THE
·OHIO·STATE·
·UNIVERSITY·
THIS PLATE THE GIFT OF THE CLASS OF 1879

